

LUND UNIVERSITY

Kampen för erkännande : DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949–1972

Linderoth, Andreas

2002

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Linderoth, A. (2002). *Kampen för erkännande : DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949–1972*. [Doktorsavhandling (monografi), Historia]. Historiska Media.

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Kampen för erkännande

DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949-1972

Andreas Linderoth

Historiska institutionen vid Lunds universitet
Studia Historica Lundensia

Kampen för erkännande

Copyright © 2002 Andreas Linderoth
Tryck: Prinfo Team Offset & Media, Malmö 2002
Grafisk form: Alf Dahlberg
ISBN: 91-628-5331-7
ISSN: 1650-755x

Kampen för erkännande

DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949-1972

Andreas Linderoth

LUNDS
UNIVERSITET

Historiska institutionen vid Lunds universitet

Studia Historica Lundensia (SHL) är Historiska institutionens, Lunds universitet avhandlingsserie.
Den ersätter serierna Bibliotheca Historica Lundensis (BHL), Lund Studies in International History (LSIH) och Center for Studies in International Conflicts (CESIC).

Innehåll

FÖRORD 9

1. INLEDNING 11
Forskningsläge och frågeställningar 11
Källmaterial 20
Disposition 22

2. BAKGRUND OCH TOLKNINGSRAM 24
Bakgrunden till DDR:s grundande 24
Förbundsrepublikens inställning till DDR 25
Betydelsen av diplomatiskt erkännande för DDR 26
Folkrätten om nybildade stater 27
DDR:s inrikespolitiska problem och strävan efter diplomatiskt erkännande 28
Diplomatiskt erkännande – seger för socialismen och existensgaranti för DDR 34
DDR:s förhållande till Förbundsrepubliken 36
DDR:s utrikespolitik som Tysklandspolitik 40
DDR som ideal och förebild 41
DDR:s politiska lednings syn på utrikespolitik 42
Ideologins betydelse 43
DDR:s politiska lednings tidigare erfarenheter 45
DDR:s möjligheter att föra en självständig utrikespolitik 47
DDR:s intresse för Sverige 48
Traditionella kontakter mellan Tyskland och Sverige 48
Tysk exil i Sverige under andra världskriget 50
Sveriges utrikes- och Tysklandspolitik 51
Sammanfattning 53

3. DDR:S KONTAKTER MED SVERIGE 1949-1954 55
Trevande kontakter (1949-mars 1954) 55
DDR:s syn på den svenska utrikespolitiken 55
DDR:s kontakter med Sverige fram till mars 1954 56
Grundstrategin för DDR:s utrikespolitik utvecklas (april-december 1954) 58
Svenskt förslag till lösning av viseringsproblematiken 59

Utrikesministeriets planer för
utvecklingen av relationerna 60
Sammanfattning 66

4. DDR:S KONTAKTER MED SVERIGE 1955-1960 68
Sovjetisk stimulans av DDR:s intresse för Sverige 68
DDR:s syn på Sveriges utrikespolitik 70
Interna problem i DDR:s utrikespolitiska byråkrati 74
Propaganda 75
DDR:s arbete med massmedier 78
Kulturella relationer 81
DDR:s kulturella arbete i Sverige 83
Sport och kulturella manifestationer 88
Ekonomiska relationer 91
Industrimässor 92
Tysk-tysk konkurrens på det
ekonomiska området i Sverige 95
Handelsrepresentationens verksamhet 96
Kontakter på trafikområdet 98
Trafikrepresentationens verksamhet 101
Turismen – ett politiskt instrument 103
Viseringskontor i Sverige – ett centralt östtyskt mål 107
Kontakter med politiker 109
Kontakter med det svenska kommunistpartiet 114
Kommunpolitiker 116
Kontakter med officiella institutioner 117
Kontakter med nationella och internationella organisationer .. 119
Sammanfattning 122

5. DDR:S KONTAKTER MED SVERIGE 1961-1972 124
DDR:s syn på Sveriges utrikespolitik 124
Propaganda 128
DDR:s arbete med massmedier 131
Kulturella relationer 135
Kulturell verksamhet i Sverige fram till 1968 138
Tjeckoslovakienkrisens inverkan
på kulturverksamheten i Sverige 142
Kulturella relationer efter Tjeckoslovakienkrisen 145
Kulturcentret i Stockholm 148
Erkännanderörelsen 151
Synen på de svenska DDR-sympatisörernas insatser 158
Ekonomiska relationer 161

Östtyska försök att aktivt påverka Sveriges politik 162
Försök att utveckla handelsrepresentationens politiska verksamhet 169
Deltagande på industrimässor i Sverige 173
Kontakter på trafikområdet 177
Trafikrepresentationens verksamhet och försök att utveckla turismen 179
DDR:s försök att skapa konsulära relationer med Sverige 180
Kontakter med politiker 183
Socialdemokratiska partiet 183
Centerpartiet 194
Folkpartiet 198
Kommunistpartiet 201
Miljöpolitiken – en viktig kontaktyta med svenska politiker i början av 1970-talet 208
Utbildningsområdet som kontaktyta med politiker och myndigheter 211
DDR i Riksdagen 213
Kommunpolitiker 216
Kontakter med officiella institutioner 218
Korrespondens med svenska politiker, myndigheter och myndighetspersoner 223
Kontakter med nationella och internationella organisationer .. 225
Internationella organisationer 225
De centrala östtyska organisationernas kontakter med Sverige 227
Sammanfattning 232

6. ÖSTERSJÖVECKAN 236
Östersjöveckan – ett sovjetinspirerat initiativ 236
Östersjöveckans teman 239
Försök att påverka utländska deltagare 244
Förberedelser inför Östersjöveckan 248
Aktiviteter under Östersjöveckan 256
Östersjöveckans invigning 256
Östersjöveckans inledande demonstration 258
Dekorationer av Rostock 268
Andra viktiga aktiviteter under Östersjöveckan 269
Möten med de utländska besökarna 272
Konferenser och internationella sammankomster 278
Östersjöveckans resultat 283

Svårt att påverka svenskarna 284
Östersjöveckan efter det diplomatiska erkännandet 288
Sammanfattning 289

7. AVSLUTNING 294
Resultatet av DDR:s ansträngningar
att utveckla relationerna 295
Övergripande östtysk strategi för att nå erkännande 302
Public diplomacys ställning i DDR:s utrikespolitik 302
Förändrades DDR:s utrikespolitik under perioden? 305
Avhandlingens bidrag till forskningen
om DDR:s erkännandesträvan 306

SUMMARY 309
What were the results of the GDR's
efforts to develop relations? 311
A comprehensive strategy for GDR foreign policy 317

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING 320

FÖRKORTNINGAR 334

PERSONFÖRTECKNING 336

STUDIA HISTORICA LUNDENSIA 340

Förord

Så har då tiden kommit att sätta punkt för de senaste årens arbete. Det känns lite konstigt att släppa ett så intressant och stimulerande projekt som har varit i ens tankar i stort sett dagligen under så lång tid. Att skriva en avhandling har sina klara fördelar. Inte minst friheten att planera sin tillvaro utan alltför många krav från omgivningens sida är en mycket stor förmån som jag verkligen satt värde på. En annan förmån som avhandlingsarbetet har givit är att jag med jämna mellanrum kunnat besöka min absoluta favoritstad framför alla andra, Berlin och följa dess spännande utveckling. Nu måste jag försöka hitta en ny god förevändning att fortsätta mina resor dit.

En rad personer har på olika vis bidragit till att detta verk nu kan avslutas. På den vetenskapliga fronten har min handledare, professor Kim Salomon gett en rad impulser och inte minst bidragit till att manuset fått en bättre struktur. Utan hans envishet och ihärdighet att få mig att försöka inse vikten av att ge avhandlingen en tilltalande språkdräkt hade den varit betydligt sämre än den nu är. Min biträdande handledare, professor Sverker Oredsson, liksom professor Klas-Göran Karlsson har läst och gett värdefulla kommentarer till hela manuskriptet. Under arbetets gång har Hans-Åke Persson och Fredrik Lindström läst avhandlingsavsnitt och med sina kommentarer stimulerat till nya ansträngningar. Även min far, Sven Linderoth, har med jämna mellanrum läst och kommenterat olika versioner av avhandlingen. Tack till er alla! Tack också till seminariedeltagarna på Kim Salomons doktorandseminarium som kommit med många konstruktiva synpunkter på mina avhandlingsavsnitt. Även personalen på arkiven i Berlin, Greifswald och Stockholm som stått till tjänst med allehanda service förtjänar ett tack. Min mor och mina syskon har med sina på senare tid allt oftare återkommande frågor om när avhandlingen skulle bli färdig sporrat mig att sätta fart och avsluta arbetet. På det personliga planet har livet och de senaste årens arbete underlättats och förgyllts betydligt av Eva. Jag kan bara säga: "tack för att du finns!".

Min ekonomiska situation har underlättats av en rad resestipendier från fil dr Uno Otterstedts fond, Jacob Letterstedts stipendiefond, Landshövding Per Westlings minnesfond, Knut och Alice Wallenbergs stiftelse inom humanistiska fakulteten och Swartz minnesfond. Innan jag fick tjänst på institutionen gjorde stipendier från Yngve och Maud Möllers stipendiefond och Svenska Institutet att jag kunde tillbringa en termin i Berlin och söka material. Till tryckningen har ett stipendium från Crafoordska stiftelsen bidragit.

Malmö i augusti 2002
Andreas Linderoth

1. Inledning

Efter andra världskriget delades Tyskland upp i fyra ockupationszoner som var och en administrerades av en av segrarmakterna. Tanken var att segrarmakterna skulle samarbeta och behandla Tyskland som ett land. Motsättningarna mellan de tre västmakterna, USA, Storbritannien och Frankrike, och Sovjetunionen ökade emellertid successivt. Den sovjetiska ockupationszonen och de västliga ockupationszonerna utvecklades alltmer i olika riktningar. 1949 bildades Förbundsrepubliken Tyskland (BRD, Bundesrepublik Deutschland) av västmakternas ockupationszoner och DDR (Deutsche Demokratische Republik) av den sovjetiska ockupationszonen. DDR erkändes diplomatiskt endast av Sovjetunionen och dess allierade. Västmakterna vägrade att erkänna den östtyska staten och understödde Förbundsrepublikens krav på att ensamt representera Tyskland. Inte heller Sverige erkände DDR som en suverän stat. Förbundsrepubliken fick däremot ett svenskt diplomatiskt erkännande 1949. Först den 21 december 1972 efter att en överenskommelse nåtts som reglerade relationerna mellan de båda tyska staterna erkände Sverige DDR diplomatiskt.

DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige och övriga väststater dominerades från 1950-talets början av en strävan efter diplomatiskt erkännande. Det är denna strävan som står i centrum för avhandlingen. I första hand är det de östtysk-svenska relationerna under perioden 1949-1972 som undersöks. Tyngdpunkten ligger på åren efter 1954. Syftet är främst att belysa den östtyska utrikespolitiken gentemot Sverige och DDR:s strävan att nå diplomatiskt erkännande. En närmare behandling av den svenska utrikespolitiken är inte möjlig inom ramen för denna avhandling. Koncentrationen på DDR gör det dessutom möjligt att mer ingående studera den östtyska utrikespolitikens förutsättningar och utformning.

Forskningsläge och frågeställningar

Intresset för DDR:s utrikespolitik har varit relativt svagt inom både den historiska och samhällsvetenskapliga forskningen. Huvudanledningen är att tillgången till källmaterial var mycket begränsad fram till DDR:s undergång 1989. Den östtyska utrikespolitiken betraktades dessutom ofta som mindre intressant. DDR sågs som en sovjetisk vasallstat vars utrikespolitik i mycket stor grad styrdes av Sovjetunionens intressen. Frågan är förstås om det överhuvudtaget går att tala om en östtysk utrikespolitik. Styrdes den

inte i detalj av Sovjetunionen? Det råder ingen tvekan om att förhållandet till Sovjetunionen var av fundamental betydelse för DDR:s utrikespolitik. Sovjetunionen var garanten för DDR:s existens. Det innebär dock inte att den östtyska utrikespolitiken måste betraktas som en ren kopia av den sovjetiska. Den är ett intressant studieobjekt i sig eftersom mycket talar för att DDR inom vissa ramar kunde föra en självständig utrikespolitik.

De flesta undersökningarna av DDR:s utrikespolitik gjordes före Berlinmurens fall 1989 och innan de östtyska arkiven öppnades. Huvudparten av undersökningarna är skrivna av östtyska forskare. De kan därmed inte sägas ge en vetenskapligt tillförlitlig bild eftersom DDR:s historiker och samhällsvetare inte hade möjlighet att kritiskt granska den egna staten och dess politik. Ett förslag till det östtyska kommunistpartiet SED:s (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) Politbyrå 1955 vittnar om historievetenskapens uppgifter. Där hette det att den skulle hjälpa till att vinna massorna för partiet, ge befolkningen känslomässiga band till staten och presentera de socialistiska framstegen i DDR. "Det gäller att presentera den historiska betydelsen av SED:s grundande, den i östra Tyskland genomförda revolutionära omvälvningen, uppkomsten och utvecklingen av den första tyska arbetar- och bondestaten och början på socialismens uppbyggnad i DDR". Historievetenskapen skulle också bevisa att Förbundsrepubliken utvecklats till en amerikansk "vasallstat" och framhäva Sovjetunionens "vänskapliga politik".[1] Ett viktigt syfte för historievetenskapen var även att bidra till att skydda staten mot yttre och inre fiender.[2] De östtyska arbetena om DDR:s utrikespolitik ger således i stor utsträckning en bild som den östtyska politiska ledningen ville se. Det bör påpekas att inte heller östtyska historiker under DDR-tiden hade full tillgång till arkivmaterialet i de inhemska arkiven. Endast betrodda partimedlemmar fick möjlighet att utnyttja delar av det.[3]

Även en stor del av västlitteraturen om den östtyska utrikespolitiken härrör från perioden före 1989. Bland de viktigare äldre verken av relevans måste främst det stora samlingsverket *Drei Jahrzente Aussenpolitik der DDR*[4] nämnas. Verket är en antologi som sammanfattar forskningsläget i slutet av 1970-talet. Det består huvudsakligen av en rad bidrag som beskriver utrikespolitiken under olika tidsperioder.

Forskningen om DDR:s historia har sedan början av 1990-talet varit

[1] Vorlage an das Politbüro des ZK der SED (14.1.55), i Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv (SAPMO-BArch) NY4090/301. Citaten ur tyskt källmaterial är alla översatta till svenska av författaren. Engelska citat återges på originalspråket.
[2] Sabrow (1999), s 198-201
[3] Schuller (1995), s 105f & 110, Weber (1994), s 44, Kowalczuk (1995), s 36
[4] Jacobsen mfl (Hg) (1979)

ett mycket dynamiskt område i Tyskland. I en sammanställning som gjordes av centret för DDR-forskning vid universitetet i Mannheim under andra hälften av 1993 registrerades 759 olika forskningsprojekt som undersökte den östtyska historien. Studier av DDR:s utrikespolitik har dock varit sällsynta. Symptomatiskt är att endast 18 av de 759 forskningsprojekten analyserade utrikesrelationerna. De nya projekt som löpande presenteras i tidskriften *Deutschland Archiv* visar inte heller något större intresse för utrikespolitiken. Detsamma gäller den undersökningskommission, *Enquete-Kommission 'Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland'*, bestående av parlamentsledamöter och vetenskapsmän, som tillsattes av det tyska parlamentet för att undersöka DDR-historien. I de 25 band som blev resultatet av kommissionens arbete behandlas utrikesrelationerna huvudsakligen som en marginell företeelse.

Intresset för DDR:s utrikesrelationer har dock under senare år blivit märkbart större. Det har främst resulterat i en rad mindre uppsatser som undersöker utvecklingen av relationerna med olika stater. Ett typiskt exempel är *Die DDR und der Westen. Transnationale Beziehungen 1949-1989.*[5] Boken innehåller främst en rad traditionellt upplagda uppsatser som ger en överblick över relationerna mellan DDR och en rad väststater. Även de fåtaliga större och nyare verk som finns att tillgå om DDR:s utrikespolitik har en deskriptiv ansats och belyser utvecklingen av utrikespolitiken gentemot olika länder eller regioner. Ett av de första verken som kom ut efter DDR:s fall och som ligger i denna tradition är Bert Beckers *Die DDR und Grossbritannien 1945/49 bis 1973.*[6] Trots att Becker inte hade tillgång till de östtyska arkiven ger han med hjälp av officiellt publicerat material, intervjuer och arkivmaterial från brittiska arkiv en väl underbyggd bild av DDR:s utrikespolitik gentemot Storbritannien. Becker visar DDR:s energiska strävan efter diplomatiskt erkännande. Han pekar på hur i stort sett alla tillgängliga kanaler utnyttjades för att nå målet. Beckers tes att DDR:s primära utrikespolitiska mål var diplomatiskt erkännande är central också i denna avhandling. Andreas Stergiou har på ett liknande sätt som Becker undersökt de östtysk-grekiska relationerna och Charis Pöthig och Johannes Lill har i var sin undersökning analyserat de östtysk-italienska relationerna.[7] Att DDR:s mål var att nå diplomatiska erkännande har således tagits för givet i den aktuella forskningen. Frågan om varför erkännandet var så viktigt har sällan analyserats.[8] Ett syfte med min studie är därför att disku-

[5] Pfeil (Hg) (2001). Även de uppsatser om den östtyska utrikespolitiken som ingår i banden från de internationella DDR-forskningsdagarna i Otzenhausen (som publicerats i Timmermann (Hg) (1995, 1996, 1999, 2001)) har denna tendens.
[6] Becker (1991)
[7] Stergiou (2001)
[8] Lill (2001), Pöthig (2000) & Kregel (1979) har diskuterat aspekter av problematiken

tera denna fråga mer ingående. Det sker huvudsakligen med utgångspunkt i en analys av den östtyska politiska ledningens legitimitetsproblem.

DDR:s utrikespolitik gentemot de nordiska länderna har huvudsakligen analyserats i mindre uppsatser och artiklar. Karl Christian Lammers har publicerat en rad artiklar om de dansk-östtyska relationerna och Thomas Wegener Friis har undersökt främst det östtyska spionaget gentemot Danmark.[9] I ett nyare och mer omfattande verk, *Avmaktens diplomati*[10], undersöker den norske historikern Sven G Holtsmark DDR:s utrikespolitik gentemot Norge. Holtsmark intresserar sig i första hand för de norrmän som engagerade sig för DDR och för den östtyska säkerhetstjänstens arbete i Norge. Han diskuterar även den norska säkerhetstjänstens övervakning av de norrmän som hade kontakter med DDR och av de östtyskar som fanns i landet. Holtsmark berör emellertid också DDR:s arbete för att knyta och utveckla kontakter i Norge. Att analysera DDR:s ansträngningar att utveckla kontakter med Sverige är ett centralt inslag i min undersökning. Hur gick man till väga? Vilka områden var de mest betydelsefulla? Hur lyckades DDR i sitt kontaktarbete?

Som framgår av bokens titel betonar Holtsmark starkt DDR:s maktlöshet. Han hävdar att DDR i stort inte kunde påverka förutsättningarna för den egna utrikespolitiken och att de instrument och kanaler som utnyttjades var ett utslag av denna brist på makt. DDR:s möjligheter att föra en självständig utrikespolitik var visserligen starkt begränsade av omständigheter som DDR hade svårt att påverka, som t ex Sovjetunionens inflytande och västmakternas diplomatiska blockad. Min tes är dock att vissa inslag i utrikespolitiken, som t ex propaganda och presentationen av en positiv DDR-bild, fick en viktig ställning inte enbart p g a brist på maktresurser. Den östtyska politiska eliten hyste en stark tilltro till dessa medel som utrikespolitiska instrument.

Utrikespolitiken gentemot Sverige är ett område som forskningen hittills inte ägnat någon större uppmärksamhet.[11] En stor del av de fåtaliga verken härrör från perioden före 1989. De viktigaste undersökningarna av

[9] Lammers (1999, 2000 & 2001), Friis (2001). Lammers arbetar på en större undersökning om de danska relationerna med båda tyska stater och Friis har påbörjat en doktorsavhandling om det östtyska spionaget mot Danmark. DDR:s relationer med Finland har visats relativt stort intresse, se bidragen i Kuparinen (Hg) (1996) och Hösch/Klein/Beyer-Thoma (Hg) (1999)

[10] Holtsmark (1999), jmfr även de kortare bidragen av Hendriksen (1995&1998)

[11] Intresset är dock i stigande. Två tyska doktorander i Greifswald har påbörjat undersökningar med anknytning till de östtysk-svenska relationerna. Nils Abraham undersöker de östtyska kulturella relationerna med Sverige efter det diplomatiska erkännandet och Alexander Muschik undersöker Sveriges förhållande till de båda tyska staterna. Werner Schmidt (Södertörn) arbetar på en biografi om C H Hermansson där han bl a kommer in på relationerna mellan det östtyska och svenska kommunistpartiet.

de östtysk-svenska relationerna från denna tid är Friedrich Eymelts *Die Tätigkeit der DDR in den nichtkommunistischen Ländern*[12], Renate Stegmüllers avhandling *Die Westpolitik der DDR von 1949-1961*[13], Martin Saeters uppsats om de östtyska relationerna med Norden i samlingsverket *Drei Jahrzente Aussenpolitik der DDR*[14] och en artikel av Marcel Bulla och Karl-Heinz Rabe om DDR:s relationer med Norden i *Die Westpolitik der DDR. Beziehungen der DDR zu ausgewählten westlichen Industriestaaten in den 70er und 80er Jahren.*[15] Alla undersökningarna bygger huvudsakligen på analyser av pressmaterial och annat offentligt material. De beskriver mer eller mindre detaljerat utvecklingen av relationerna mellan DDR och de nordiska länderna under begränsade tidsperioder. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige står således inte i fokus för undersökningarna.

Ett viktigt undantag när det gäller intresset för de östtyska relationerna med Norden utgör den tyske forskaren Michael F Scholz. Han har bl a behandlat relationerna mellan Sverige och DDR i ett antal vetenskapliga artiklar.[16] Han diskuterar dock huvudsakligen de östtysk-svenska relationerna ur ett svenskt perspektiv eller behandlar tidigare perioder än den som står i fokus för denna avhandling. Scholz doktorsavhandling *"Die Ostsee muss ein Meer des Friedens sein" – die Rostocker Ostseewochen in der Aussenpolitik der DDR*[17] och boken *Skandinavische Erfahrungen erwünscht?*[18] berör dock den här aktuella perioden. I sin doktorsavhandling behandlar Scholz Östersjöveckan som var en återkommande fest- och kulturvecka i Rostock vid den östtyska Östersjökusten under åren 1958-1975. Scholz hade tillgång till östtyskt arkivmaterial men det faktum att hans avhandling skrevs under DDR-tiden gör att den i flera avseenden präglas av den officiella östtyska bilden av utrikespolitiken. Främst gäller det analysen av motiven bakom Östersjöveckan där han starkt betonar veckans officiella mål: att stärka freden i Östersjöregionen. Scholz avhandling har dock flera förtjänster. Det är en detaljrik empirisk undersökning av Östersjöveckan och dess betydelse för DDR:s utrikespolitik gentemot de nordiska staterna. Han konstaterar att den var ett inslag i den östtyska strävan efter internationellt diplomatiskt erkännande. Även jag ser Östersjöveckan som ett östtyskt instrument för att nå diplomatiskt erkännande. Ett viktigt syfte för min analys av Östersjöveckan är att belysa vilka metoder och instrument som utnyttjades för att knyta nya kontakter med svenskar och för att påverka dem

[12] Eymelt (1970)
[13] Stegmüller (1976)
[14] Saeter (1979)
[15] Bulla & Rabe (1989)
[16] Scholz (1988), Scholz (1992), Scholz (1993a), Scholz (1993b), Scholz (2000b)
[17] Scholz (1990)
[18] Scholz (2000a)

att agera för ett diplomatiskt erkännande.

I *Skandinavische Erfahrungen erwünscht?* intresserar sig Scholz för de tyska kommunister som tillbringat andra världskriget i exil i Norden och undersöker deras fortsatta karriärer i DDR. Scholz ambition är bl a att analysera i vilken utsträckning de tyska kommunisternas erfarenheter från exilen påverkade utrikespolitiken gentemot Norden. Han menar att det inte går att belägga Skandinavienemigranternas inflytande men att de kontakter och den kännedom som dessa emigranter skaffat sig i och om sina exilländer hade viss betydelse för den östtyska utrikespolitiken. I ett kortare avsnitt om Östersjöveckan reviderar Scholz sin tidigare syn på arrangemanget som ett led i DDR:s fredssträvan. I stället ser han det huvudsakligen som en del i strävan efter diplomatiskt erkännande. En intressant tes som Scholz för fram är att den östtyska Nordenpolitiken hade stelnat i sin form i början av 1960-talet. Han hävdar att den därefter huvudsakligen hade till uppgift att bidra till att stabilisera de rådande maktförhållandena i DDR genom att skapa förutsättningar för ett diplomatiskt erkännande.[19] Han undersöker dock inte denna tes närmare. Huruvida den östtyska utrikespolitikens grundläggande karaktärsdrag hade utmejslats i början av 1960-talet och sedan inte förändrades är en fråga som jag till skillnad från Scholz undersöker närmare. Likaså till skillnad från Scholz diskuterar jag frågan om utrikespolitiken kan betraktas som ett instrument för att stabilisera de rådande maktförhålladena i DDR.

Det svenska intresset för DDR inom samhällsvetenskaplig och historisk forskning har hittills varit obetydligt. I en sammanställning 1982 över den svenska forskningen om DDR konstaterades att man i Sverige inte intresserat sig för den östtyska historien i någon större omfattning.[20] Inte heller under de 20 år som förflutit sedan dess har det svenska intresset för DDR ökat.[21] Det finns dock enstaka undersökningar. Statsvetaren Ann-Marie Ekengren undersöker i *Av hänsyn till Folkrätten?*[22] den svenska politiken gentemot olika stater i frågan om diplomatiskt erkännande. DDR utgör en av tre fallstudier där två olika folkrättsskolors tillämpbarhet på den svenska politiken undersöks. Hennes avhandling belyser förtjänstfullt den svenska Tysklandspolitiken. För en undersökning av DDR:s utrikespolitik är den emellertid mindre intressant. Ett annat exempel på nyare svensk forskning som intresserar sig för DDR är Gösta A Erikssons *DDR, Stasi och Sverige*[23]. Erikssons bok är intressant i detta sammanhang eftersom den visar på de svårigheter det innebär att handskas med östtyskt källmaterial, inte minst

[19] Scholz (2000a), s 247
[20] Lübbe (1982), s 745
[21] Jmfr Girmond (1994), Ekman (1999), Holtsmark (1999)
[22] Ekengren (1999)
[23] Eriksson (2000)

med material från säkerhetstjänsten Stasi. Boken består mer eller mindre okommenterade avskrifter av dokument som författaren hittat i Stasiarkivet. Eriksson diskuterar främst östtyska kontakter med Sverige på det ekonomiska området från mitten av 1970-talet och framåt. Hans ambition är uppenbarligen att visa att svenska företag gjorde en viktig insats för den östtyska ekonomiska uppbyggnaden, vilket inte erkändes av DDR:s politiska ledning.

Liksom den överväldigande majoriteten av forskningen om DDR:s utrikespolitik ansluter sig min avhandling i huvudsak till den traditionella politiska historien och försöker att med en kritisk granskning av källmaterialet beskriva och fastställa ett händelseförlopp. Ambitionen är att kartlägga de viktigaste dragen i utvecklingen av de östtysk-svenska relationerna på en rad olika områden. Att undersöka vilka metoder och politiska instrument DDR använde för att skapa bättre relationer med Sverige är en av avhandlingens mer centrala ambitioner. Går det att urskilja en övergripande strategi för den östtyska utrikespolitiken? Hur DDR:s utrikespolitiska byråkrati såg på Sveriges Tysklandspolitik är en viktig tematik som diskuteras för att förstå varför DDR agerade som det gjorde.[24]

En viktig målsättning för avhandlingen är emellertid även att uppmärksamma områden som ligger utanför den traditionella politiska historien. Det är vanligt att undersökningar av utrikespolitik ägnar stor uppmärksamhet åt diplomati, ekonomi och säkerhetspolitik.[25] I denna avhandling undersöks DDR:s aktiviteter inom de två första sfärerna. Säkerhetspolitiken har inte undersökts närmare eftersom den inte spelade någon mer framträdande roll i strävan efter diplomatiskt erkännande. För en undersökning av DDR:s utrikespolitik räcker det emellertid inte med att analysera dessa traditionella sfärer. DDR var i många avseenden ett särfall i den internationella politiska miljön. Staten byggde sin existens på ideologi snarare än på nationell samhörighet. DDR var endast erkänt av ett fåtal stater och hade dessutom mycket begränsade ekonomiska och militära resurser. Den östtyska staten hade därmed endast små möjligheter att agera inom de traditionella sfärerna. Tidigare undersökningar har också visat att DDR inte bara agerade på de områden som normalt anses vara utrikespolitiska för att utveckla relationerna med sin omvärld och bana väg för ett diplomatiskt erkännande. Charis Pöthig och Johannes Lill pekar exempelvis på kulturens betydelsefulla roll i försöken att utveckla relationerna med Italien. Anita Mallinckrodt undersöker i *Die Selbstdarstellung der beiden deutschen Staaten im Ausland. "Image-Bildung" als Instrument der Aussenpolitik*[26] hur

[24] Jmfr t ex Jervis (1976), Åselius (1994), Elgström (2000)
[25] Mallinckrodt (1980), s 11
[26] Mallinckrodt (1980)

de båda tyska staterna genom bl a propaganda försökte skapa en positiv bild av sig själva i USA. Mallinckrodt hävdar att försöken att skapa en positiv bild av DDR var ett viktigt led i utrikespolitiken även före det diplomatiska erkännandet. Det är en tes som denna avhandling tar fasta på. Vilken betydelse hade försöken att skapa en positiv DDR-bild i utrikespolitiken gentemot Sverige?

För att analysera de DDR:s aktiviteter som låg utanför de traditionella utrikespolitiska sfärerna, som t ex propaganda och politiskt utnyttjande av de kulturella relationerna, används begreppet *public diplomacy*.[27] Public diplomacy definieras som "a government's process of communicating with foreign publics in an attempt to bring about understanding for its nation's ideas and ideals, its institutions and culture, as well as its national goals and current policies".[28] Begreppet public diplomacy gör det möjligt att undersöka utrikespolitik ur ett bredare perspektiv. Det är inte bara de aktioner som riktas mot den politiska eliten som blir intressanta utan även aktioner för att mobilisera en opinion. I DDR:s fall kan public diplomacy dock ha haft betydelse inte bara för att informera och försöka påverka den svenska allmänheten, utan också den svenska regeringen eftersom man inte hade tillgång till de traditionella diplomatiska kanalerna. I avhandlingen undersöks vilken betydelse public diplomacy hade för DDR:s utrikespolitik. Inte minst är analysen av aktiviteterna under Östersjöveckan central i detta sammanhang. Tidigare forskning har, utan att tränga djupare in i tematiken, motiverat mer otraditionella politiska metoders betydelse för den östtyska utrikespolitiken med att de fungerade som ersättning för en mer traditionell diplomati.[29] Min tes är dock att det inte enbart var bristen på tillgång till de traditionella diplomatiska kanalerna som gjorde att dessa otraditionella utrikespolitiska aktiviteter hade stor betydelse för DDR:s utrikespolitik. Inte minst bör den östtyska politiska elitens uppfattning om vad som utgjorde politik och hur politik skulle föras beaktas.

Intresset i denna avhandling är koncentrerat till DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige men syftet är också att belysa den östtyska utrikespolitiken mer generellt. Detta syfte har även tidigare undersökningar haft. Ingrid Muths bok *Die DDR-Aussenpolitik 1949-1972. Inhalte, Strukturen, Mechanismen*[30] undersöker t ex de olika östtyska institutionernas roll i utrikespolitiken. Den holländske historikern Carel Horstmeier har i en kortare tidskriftsartikel försökt ge en mer generell bild av de östtyska metoderna att nå

[27] Ohmstedt (1993), s 4f
[28] Manheim (1994), s 5
[29] Lemke (2001), Pöthig (2000), Muth (2000), Holtsmark (1999)
[30] Muth (2000). Tidigare har Woitzik (1967) och Mallinckrodt (1972) gjort liknande undersökningar. P g a den dåliga tillgången till källmaterial är deras analyser dock inte så tillförlitliga.

diplomatiskt erkännande. Utifrån en diskussion av DDR:s utrikespolitik gentemot de tre NATO-staterna (North Atlantic Treaty Organisation) Belgien, Danmark och Nederländerna menar han att man kan tala om tre olika metoder som DDR använde sig av för att nå målet: gerillataktik (att genom ständiga små "nålstick" nå utrikespolitiska framgångar), kontaktknytande och demonstrativ närvaro (att genom olika aktioner försöka demonstrera att DDR var en suverän stat). Horstmeier diskuterar dock inte mer ingående hur, när och varför olika strategier användes. Det finns därför anledning att utveckla detta perspektiv för att mer generellt kunna belysa den östtyska politiken för att nå diplomatiskt erkännande.

En utgångspunkt för denna studie är att DDR:s utrikespolitik i stor utsträckning påverkades av det faktum att Förbundsrepubliken utgjorde ett konkurrerande Tyskland.[31] Både DDR och Förbundsrepubliken gjorde anspråk på att vara den enda rättmätiga tyska staten och att representera hela det tyska folkets intressen. Den östtyska utrikespolitiken kan därmed också betraktas som ett inslag i en ideologisk kamp med Förbundsrepubliken om Tysklands framtid. DDR:s utrikespolitik handlade ofta om att sätta den östtyska politiska utvecklingen i relation till den västtyska.[32] Dörte Putensens bok om Finlands relationer med de båda tyska staterna under det kalla kriget, *Im Konfliktfeld zwischen Ost und West. Finnland, der Kalte Krieg und die deutsche Frage (1947-1973)*[33] visar att de europeiska staterna kan ses som arenor för den tysk-tyska konkurrensen. De neutrala och alliansfria staterna, som inte officiellt hade tagit ställning för den ena eller andra sidan i de tysk-tyska motsättningarna, var de mest intressanta i sammanhanget. Det är därför viktigt att studera den östtyska Sverigepolitiken även ur perspektivet av motsättningen till Förbundsrepubliken.

En av avhandlingens ambitioner är också att belysa det kalla kriget i Europa som i högsta grad påverkade förutsättningarna för DDR:s utrikespolitik. Politiken gentemot Sverige kan ses som ett inslag i och ett uttryck för det kalla kriget. Det kalla kriget var inte bara en världspolitisk konflikt där de båda sidorna konkurrerade om politisk, ekonomisk och militär makt. Det var också en kulturell kamp mellan öst och väst om människors hjärtan och hjärnor.[34]

Sammanfattningsvis kan avhandlingen sägas röra sig på två analytiska nivåer. På den första nivån analyseras utrikespolitiken utifrån aktörernas perspektiv. Styrande är frågeställningar om hur olika situationer uppfattades och tolkades, vilka överväganden som låg bakom olika aktioner. På den

[31] Att östtysk utrikespolitik samtidigt kan betraktas som Tysklandspolitik hävdades redan under 1970-talet i t ex End (1973) & Kuppe (1979)
[32] Troche (1996), s 118, Kilian (2001), passim, Schleicher (1997), s 38 & 54f
[33] Putensen (2000)
[34] Jmfr Haddow (1997), Hixson (1997)

andra nivån undersöks utrikespolitiken med hjälp av analytiska begrepp som legitimitet och public diplomacy. De två perspektiven är tänkta att komplettera varandra.

Källmaterial

Tillgången till källmaterial om DDR:s utrikespolitik är relativt god. De tidigare östtyska statliga arkiven liksom kommunistpartiet SED:s (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) arkiv står i princip helt öppna för forskningen. Det enda undantaget utgör utrikesministeriets arkiv där det finns en trettioårsgräns.[35] Avhandlingen bygger huvudsakligen på material från östtyska arkiv. I SAPMO (Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv) finns material från SED:s centrala organ och från de stora centrala östtyska organisationerna. Viktigast i detta sammanhang är källmaterialet från SED:s centrala organ. Det var SED som beslutade om utrikespolitikens inriktning och kontrollerade dess genomförande. Partiets högsta organ var Politbyrån som också beslutade om den övergripande utrikespolitiken. Politbyrån övervakade utrikesministeriets verksamhet med hjälp av Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella relationer, den utrikespolitiska kommissionen och Centralkommitténs sekretariat. Dessa organ kunde också fatta beslut som reglerade utrikesministeriets verksamhet.

Utrikesministeriets arkiv (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bestand MfAA) är också av stor betydelse inte minst eftersom materialet där avseende utrikespolitiken gentemot Sverige är mycket rikhaltigare än i SED:s centrala partiarkiv. Utrikesministeriet hade en inte obetydlig roll för att utarbeta förslag och samla in informatopn. Den utrikespolitiska beslutsgången var normalt att utrikesministeriets avdelningar utarbetade förslag till beslut. Det skedde på grundval av övergripande riktlinjer för utrikespolitiken som beslutats i partiapparaten men även på direkta uppdrag från partiet. I arbetet med att utforma beslutsförslagen hade den aktuella avdelningen i utrikesministeriet kontakt med Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och med andra myndigheter och institutioner som skulle vara inblandade i verkställandet av beslutet. Det färdiga beslutsförslaget diskuterades därefter i ministeriets högsta organ, kollegiet, för att sedan gå vidare till någon av de ovan nämnda partiinstanserna som fattade beslut. Oftast var det sekretariatet eller utrikespolitiska kommissionen som beslu-

[35] Begränsningen av materialet innebär att jag kunnat ta del av dokument från det östtyska utrikesministeriet MfAA (Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten) fram till och med år 1970.

tade. Politbyrån fattade vanligen mer grundläggande beslut. Utifrån dessa beslut utformade utrikesministeriet sedan de praktiska åtgärder som skulle vidtas för att nå det avsedda resultatet. Utrikesministeriet övervakade också att åtgärderna utfördes.[36] Utrikespolitiska beslut baserades således till stor del på information och analyser som tillhandahållits av utrikesministeriet. Ministeriet hade dessutom större möjligheter att samla in information och analysera de nordiska ländernas utrikespolitik än partiorganen. Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella förbindelser hade t ex 1959 endast en person som var ansvarig för relationerna med de nordiska länderna. Denne person hade ansvar inte bara för utrikespolitiken utan även för kontakterna med kommunistpartierna i de aktuella länderna.[37]

Även källmaterial från SED:s regionala partiarkiv för Rostockregionen har använts. Den regionala partiorganisationen i Rostock hade inom partiapparaten ett speciellt ansvar för kontakterna med Norden.[38] Det regionala partiarkivets material är framför allt intressant för analysen av Östersjöveckan. Källmaterial från den östtyska regeringen och parlamentet, Volkskammer, avseende utrikespolitiken gentemot Sverige under perioden 1955-1960 har också undersökts.[39] Materialet var dock inte relevant utifrån mina problemställningar. Regeringen och parlamentet hade uppenbarligen mycket liten betydelse för DDR:s utrikespolitik. I samband med utarbetandet av en artikel om den svenska Tysklandspolitiken[40] användes material från det svenska utrikesdepartementets (UD) arkiv. Detta material har även utnyttjats i avhandlingsarbetet.

I begränsad omfattning har publicerat östtyskt material använts. Östtyska artiklar om utrikespolitiken publicerades främst i tidskriften *Deutsche Aussenpolitik.* Denna tidskrift var styrd av SED och publicerade artiklar som återspeglade den politiska ledningens syn på utrikespolitiken. Annat östtyskt material av vikt är dokumentsamlingarna *Dokumente zur Aussenpolitik der Regierung der DDR* och *Dokumentation der Zeit.* I *Dokumente*

[36] Muth (2000), passim, Beschlussprotokoll der Sitzung der Aussenpolitischen Kommission (4.9.53), i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/1, Protokoll 15/57 (Politbüro)(2.4.57), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/535

[37] Protokoll Nr 5/53 (19.1.53), Aufgaben der Abteilung für Aussenpolitische Fragen beim Sekretariat des ZK, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/356, Beslut i SED:s sekretariat 8.7.59. Struktur- und Stellenplan der Abteilung Aussenpolitik und Internationale Verbindungen, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/648

[38] 1962 beslutades t ex att Rostockregionen skulle inrätta en kaderreserv på fem till sju personer för SED:s Centralkomittés och MfAA:s arbete gentemot Norden, Källa: Aktenvermerk. Schaffung einer Kaderreserve von Genossen, die für die internationale Arbeit in Frage kommen, i Landesarchiv Meckelnburg Vorpommern, Greifswald (LA Gr) BL IV/A/2/19/1094, s 2

[39] Materialet finns i Bundesarchivs DDR-avdelning (Bundesarchiv, Abteilung DDR)

[40] Linderoth (2002)

zur Aussenpolitik der Regierung der DDR samlades ett litet urval av utrikespolitiska deklarationer, tal och avtal. *Dokumentation der Zeit* innehåller dokument och kommentarer till den inrikespolitiska utvecklingen i landet och viktigare utrikespolitiska händelser som berörde DDR. Där finns bl a appeller och kommunikéer från Östersjöveckorna. Den regionala dagstidningen för Rostock med omnejd, *Ostsee-Zeitung,* har använts för perioden 1956-1972, främst avseende rapporteringen om Östersjöveckorna.

Disposition

I det följande kapitlet ges en kort översikt över händelserna i Tyskland fram till de båda tyska staternas grundande 1949, Förbundsrepublikens inställning till DDR, vad diplomatiskt erkännande innebär ur ett folkrättsligt perspektiv och det diplomatiska erkännandets betydelse för DDR. I detta kapitel diskuteras också en rad faktorer som är viktiga för att förstå den östtyska utrikespolitikens utformning, som DDR:s förhållande till Förbundsrepubliken, den socialistiska ideologin och DDR:s möjligheter att föra en självständig utrikespolitik. Ambitionen är att ge en tolkningsram för analysen av utrikespolitiken gentemot Sverige. Tolkningsramen syftar till att sätta in det östtyska agerandet i ett större sammanhang och ge en bättre förståelse av vissa karakteristiska drag i utrikespolitiken. Kapitel tre till och med fem innehåller den centrala empiriska analysen. Där diskuteras den östtyska utrikespolitiken gentemot Sverige under perioden 1949-1972. Kapitlen följer kronologin. En kronologisk indelning har prioriterats framför en tematisk för att ge en klarare bild av DDR:s samlade ansträngningar för att förbättra relationerna med Sverige under en kortare tidsperiod. En tematisk indelning där utvecklingen av relationerna på ett visst område följs under hela perioden fram till 1972 skulle göra det svårare att synliggöra kontinuitet och förändringar i de östtyska ansträngningarna. I det tredje kapitlets första del diskuteras relationerna mellan DDR och Sverige under tiden 1949 till mars 1954, en period när DDR hade små möjligheter att överhuvudtaget föra utrikespolitik. I den andra delen av kapitlet behandlas resten av 1954 eftersom intresset för Sverige ökade betydligt efter att Sovjetunionen i mars 1954 förklarat att DDR var en suverän stat. Kapitel fyra täcker åren 1955 till 1961. Under denna period försökte DDR genomföra många av de åtgärder som planerats 1954. 1961 utgör en naturlig brytpunkt eftersom Berlinmuren byggdes det året. Muren inverkade inte bara på östtyska inrikespolitiska förhållanden utan även på utrikesrelationerna. Kapitel fem behandlar perioden 1961-1972. Där analyseras utvecklingen av relationerna med Sverige fram till det diplomatiska erkännandet. Kapitel fyra och fem har en identisk grundstruktur och

diskuterar sju olika områden: 1. propaganda, 2. ekonomiska relationer, 3. kontakter på trafikområdet, 4. kulturella relationer, 5. kontakter med politiker, 6. kontakter med officiella institutioner och 7. kontakter med nationella och internationella organisationer. De DDR:s aktiviteter som behandlas i avsnittet om kulturella relationer följer den östtyska kulturuppfattningen.[41] Det innebär att aktiviteter som kanske inte ses som kultur i andra sammanhang införts under rubriken. I kapitel sex studeras Östersjöveckan. Slutligen följer en sammanfattande analys.

[41] Jmfr Jacobsen, H-A (1979)

2. Bakgrund och tolkningsram

Bakgrunden till DDR:s grundande

Efter andra världskriget var Tyskland ockuperat av de allierade och uppdelat i fyra ockupationszoner. Grundläggande för det framtida arbetet var att Tyskland skulle demilitariseras, denazifieras, dekartelliseras och demokratiseras.[42] Landet styrdes genom att det i varje zon installerades en militärguvernör som utövade den högsta makten i sin zon. För att Tyskland skulle kunna behandlas enhetligt var tanken att militärguvernörerna skulle agera gemensamt i Allierade Kontrollrådet (Allied Control Council, ACC) med säte i Berlin. Besluten skulle fattas enhälligt vilket innebar att varje militärguvernör hade vetorätt. Om ingen enighet nåddes kunde varje ockupationsmakt genom militärguvernören själv bestämma över utvecklingen i sin zon.[43]

Västmakterna och Sovjetunionen lyckades inte komma överens om hur ett framtida, enat Tyskland skulle se ut. Samarbetet i Kontrollrådet fungerade mycket dåligt. Det gjorde att ockupationszonerna alltmer utvecklades i olika riktningar. Det var som om fyra nya tyska stater hade bildats. En fortsatt utveckling i denna riktning ville Storbritannien och USA undvika. I januari 1947 slogs därför den amerikanska och den brittiska ockupationszonen samman till en zon, Bizonen.[44] Motsättningarna fortsatte under 1947. Britterna och amerikanerna övervägde nu att skapa en västtysk stat. Våren 1948 hölls en konferens i London med företrädare för västmakterna och Beneluxländerna som beslöt att låta de regionala tyska ledarna i västzonerna bilda en konstituerande församling. Denna församling skulle dra upp ritningarna för en federal västtysk stat. I protest mot konferensen lämnade Sovjetunionen arbetet i Kontrollrådet. Ryssarna ville inte se en västtysk stat eftersom en sådan i princip skulle frånta Sovjetunionen alla möjligheter att utöva inflytande över de västra delarna av Tyskland och försämra möjligheterna att få krigsskadestånd. Vapnet för att försöka förhindra bildandet av en västtysk stat blev Berlinblockaden.

Den 24 juni 1948 inledde Sovjetunionen en blockad av tillfartsvägarna till lands till Berlin. Västmakterna lyckades dock försörja Västberlins be-

[42] Loth (1993), s 30, Grosser (1978), s 48-50
[43] Persson (1993), s 90-93
[44] Loth (1993), s 71f, Grosser (1978), s 102f, Persson (1993), s 65f

folkning genom en luftbro. I maj 1949 upphävdes blockaden efter att det blivit uppenbart att den inte fått avsedd effekt. Den hade inte stoppat arbetet med att bilda en västtysk stat och hade inte heller lyckats driva ut västmakterna ur Berlin. Staden hade dock delats i två administrativa delar under blockaden. Snart skulle detsamma ske i hela Tyskland. I juli 1948 hade de regionala västtyska ledarna samlats i Frankfurt för att utarbeta en författning för en västtysk stat och den 23 maj 1949 trädde Förbundsrepublikens författning, *Grundgesetz*, i kraft. Västmakterna behöll tills vidare kontrollen över bl a utrikesrelationerna och militära frågor.[45] I östzonen förbereddes också bildandet av en stat. Den sjunde oktober konstituerades ett provisoriskt parlament. Otto Grotewohl (SED) fick i uppdrag att bilda regering.[46] Staten DDR hade grundats.

Förbundsrepublikens inställning till DDR

Förbundsrepubliken ville förhindra en stabilisering av DDR. En stark och stabil östtysk stat skulle drastiskt minska möjligheterna att återförena Tyskland. Bonn försökte därför förhindra att andra stater upprättade normala förbindelser med DDR. Den västtyska regeringen bestred att DDR var en självständig stat och hävdade att enbart Förbundsrepubliken hade rätt att företräda hela det tyska folket. Denna tolkning stöddes också av västmakterna. Anspråken på att ensamt representera hela det tyska folket, *Alleinvertretungsanspruch,* motiverades med att den västtyska regeringen var den enda tyska regering som var vald i öppna, allmänna och demokratiska val.[47]

Bonns krav på att ensamt företräda det tyska folket blev problematiska 1955 i och med att ett avtal om ömsesidigt diplomatiskt erkännande slöts med Sovjetunionen. För första gången hade en stat erkänt båda de tyska staterna och för första gången skulle både västtyska och östtyska officiella representationer finnas i ett och samma land. Det stred uppenbart mot Förbundsrepublikens krav på att ensamt ha rätt att tala för hela det tyska folket. Bonn hävdade att Sovjetunionen som segrarmakt i andra världskriget hade ett speciellt ansvar för Tyskland och därför utgjorde ett undantag. För att klargöra att den västtyska principiella positionen inte hade förändrats och för att förhindra att fler stater skulle erkänna DDR diplomatiskt utvecklades den s k Hallsteindoktrinen, uppkallad efter statssekreteraren i utrikesdepartementet, Walter Hallstein. Doktrinen innebar att Bonn betraktade ett erkännande av DDR av stater som redan erkänt Förbundsre-

[45] Hillgruber (1987), s 52f, Grosser (1978), s 142f
[46] Klessmann (1991), s 204 & 208
[47] End (1973), s 24, Staadt (1993), s 13

publiken som en ovänlig handling. Avbrytande av de diplomatiska relationerna nämndes som en tänkbar följd.[48]

Betydelsen av diplomatiskt erkännande för DDR

Det centrala östtyska målet för politiken gentemot de icke-socialistiska staterna var att nå diplomatiskt erkännande. De socialistiska staterna i Östeuropa, undantaget Jugoslavien, hade redan kort efter DDR:s grundande erkänt den östtyska statsbildningen. Tidigare undersökningar har vanligen betraktat strävan efter diplomatiskt erkännande som ett sätt för den östtyska politiska ledningen att stabilisera sin position vid makten, stärka sin legitimitet och säkra staten DDR:s fortsatta existens. Utrikespolitiken har därmed i princip uppfattats som underordnad den politiska ledningens inrikespolitiska behov.[49] Tidigare forskning problematiserar och diskuterar dock inte det diplomatiska erkännandets betydelse mer ingående.

Man skulle kunna föreställa sig att källmaterialet i de östtyska arkiven kan ge full klarhet i frågan om varför DDR:s politiska ledning tillmätte det diplomatiska erkännandet en avgörande betydelse. Det har dock visat sig vara en fåfäng förhoppning. Varken i stats- eller partiapparaten förekom det interna diskussioner av erkännandets betydelse som gjort avtryck i arkivmaterialet. Tystnaden i källorna är emellertid mycket intressant. Den tyder på att den starka strävan efter diplomatiskt erkännande var så självklar inom partiet och statsapparaten att ingen diskussion av frågan var nödvändig. Denna avhandlings analys av erkännandets betydelse bygger på en kombination av faktorer som berörts i tidigare forskning. De inrikespolitiska problemen, erkännandet som en utrikespolitisk framgång för DDR och den östtyska socialismen och som ett stärkande av staten och säkring av SED:s maktställning är tre avgörande faktorer som diskuteras. Syftet med att analysera det diplomatiska erkännandets betydelse är att ge en förståelse för varför DDR gjorde mycket stora ansträngningar för att nå målet. Tematiken analyseras dels ur ett icke-aktörsbaserat, mer teoretisk-analytiskt perspektiv, dels ur den östtyska politiska ledningens perspektiv.

Innan det diplomatiska erkännandets betydelse för DDR diskuteras mer ingående, ges en översikt av folkrättens utsagor om diplomatiskt erkännande.

---

[48] Osona (1990), s 15, End (1973), s 24, Kilian (2001), s 22-30

[49] Jmfr Becker (1991), Eide-Sibs (1999), Kregel (1979), Troche (1996), Winters (1975), Krisch (1985), s 53 Winrow (1990), End (1973), s 32, Pöthig (2000), s 44, Holtsmark (1999), s 21, Siebs (1999), s 410 & 412, Kregel (1979), s 32, Lemke (1995), s 11f & 24, Hafez (1995), s 77

Folkrätten om nybildade stater

När en ny stat bildas uppstår i omvärlden frågan om staten ska erkännas folkrättsligt. I och med ett erkännande intygar övriga stater att den nya staten folkrättsligt sett är deras jämlike med samma rättigheter och skyldigheter. Normalt sett brukar tre kriterier ligga till grund för ett folkrättsligt erkännande. Det ska finnas ett folk, ett territorium och en myndighet eller organisation som har kontroll över territoriet. Myndigheten eller organisationen ska vara oberoende av andra stater. Man brukar skilja mellan de-facto och de-jure erkännande.[50] Dessa begrepp är dock inte entydiga. De-facto erkännande anses emellertid ha en provisorisk karaktär och kan när som helst återkallas. Detta erkännande kan sägas ha uppnåtts när två stater upprätthåller omfångsrika informella kontakter med varandra på många olika områden. Den oklara definitionen gör att det är mycket svårt att avgöra när en stat erkänts de-facto. De-jure erkännande är ovillkorligare. Det är svårare att återkalla och har en mer permanent karaktär. De-jure erkännande är också det som vanligen avses när man talar om folkrättsligt eller diplomatiskt erkännande. Ett folkrättsligt erkännande innebär dock inte att diplomatiska förbindelser måste upprättas även om det normalt sker i samband med erkännandet. (Termerna folkrättsligt erkännande och diplomatiskt erkännande används i denna avhandling som utbytbara). Om en stat inte blir diplomatiskt erkänd hamnar den i en svår position. Den kan t ex inte bli medlem i Förenta Nationerna (FN) eller i andra statliga internationella organisationer. Statens handlingsmöjligheter på det utrikespolitiska planet inskränks därmed väsentligt. Ett icke-erkännande antas också leda till problem för regimen att legitimera sitt styre inför den egna befolkningen.[51]

Om en stat ska erkännas är emellertid mer en politisk än en juridisk fråga. Varje stat har möjlighet att själv bestämma om den vill erkänna en nybildad stat. Det finns ingen tvingande konvention eller regel som säger att en statsbildning som uppfyller de folkrättsliga kriterierna måste erkännas. Att inte erkänna en stat kan därför användas som ett politiskt instrument i syfte att internationellt diskreditera och isolera den icke-erkända staten. Att förvägra en stat diplomatiskt erkännande är tänkt att förhindra statens inre konsolidering och uppmuntra dess befolkning att störta den styrande regimen eller genomdriva en förändring av dess sammansättning. Västmakternas diplomatiska blockad av DDR är ett typexempel på detta. Även stater som inte uppfyller kriterierna har erkänts. Det är på motsvarande sätt ett försök att stärka den erkända staten.[52]

[50] I dagens folkrätt skiljer man vanligen inte längre mellan de-facto och de-jure erkännande. (Källa: Ekengren (1999), s 89) Under den aktuella perioden var dock distinktionen rådande och därför görs den också här.
[51] Strömberg (1970), s 19-21, Frenzke (1970), s 16 & 58, Kilian (2001), s 28
[52] End (1973), s 23, Frenzke (1970), s 108

DDR:s inrikespolitiska problem och strävan efter diplomatiskt erkännande

För att belysa att inte bara utrikespolitiska utan även inrikespolitiska faktorer påverkade den östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande analyseras DDR:s inrikespolitiska problem med utgångspunkt i begreppet legitimitet.

Den östtyska politiska ledningen hade redan från början brist på legitimitet eftersom den inte tillsatts efter fria demokratiska val. Tesen är att denna legitimitetsbrist förvärrades av att man inte lyckades få bukt med de stora inrikespolitiska problemen. Utrikespolitiken fick därför en viktig ställning i försöken att stärka legitimiteten. Utrikespolitiska framgångar skulle bidra till att legitimera den östtyska politiska ledningens maktposition. Ett internationellt diplomatiskt erkännande skulle visa befolkningen att DDR var internationellt accepterat och skulle fortbestå som stat.[53]

Liksom fallet är med många andra grundläggande historiska och samhällsvetenskapliga begrepp är det omdiskuterat hur legitimitet bör definieras. Här används en enkel definition formulerad av samhällsvetaren John Löwenhardt: "legitimacy is usually understood to be the belief that specific authorities in a specific political system have a right to rule, that their decisions should be respected, and that their orders should be executed".[54] Brist på legitimitet gör att en politisk regim får svårt att genomföra sin politik och sitta säkert vid makten. Det antas inte vara möjligt för en regim att upprätthålla sitt styre enbart med hjälp av olika maktmedel. Den måste få ett visst stöd både från befolkningen och byråkratin. Det har ofta betonats att det är viktigast att de styrande har stöd av byråkratin och att folkets stöd spelar mindre roll.[55] I många fall, inte minst när det gäller DDR, spelar dock den folkliga legitimiteten en mycket betydande roll.

I litteraturen som diskuterar de kommunistiska systemens legitimitetsproblem har en rad olika strategier utvecklats för att analysera de olika sätt som dessa system försökt stärka sin legitimitet. För att kortfattat analysera hur DDR:s politiska ledning försökte legitimera sitt styre används den amerikanske samhällsvetaren Leslie Holmes teori om legitimitetsstrategier. Hans resonemang är en vidareutveckling av delar av Max Webers legitimitetsteori. Holmes ser sju olika legitimitetsstrategier som kan användas av regimer för att legitimera sin maktposition. En strategi är den gammaltraditionella där makten motiveras med hänvisning till t ex monarkers gudomliga rätt att styra. En annan är den karismatiska där en ledares personlighet och utstrålning utnyttjas för att stärka legitimiteten. En tredje strategi är den målrationella. Denna strategi som var vanlig i de kommunis-

[53] Jmfr Kregel (1979), s 36
[54] Löwenhardt (1995), s 27
[55] Löwenhardt (1995), s 29, Holmes (1993), s 12

tiska systemen gick ut på att det slutliga målet för samhällsutvecklingen, det klasslösa samhället, skulle ge de styrande legitimitet. En fjärde är välfärdsstrategin. Genom att ge befolkningen ökad välfärd ska de styrandes legitimitet stärkas. Enligt Holmes var även en nytraditionell legitimitsstrategi vanligt förekommande i de kommunistiska systemen. Den gick ut på att skapa legitimitet genom att hänvisa till kommunistiska traditioner som exempelvis partiets traditionellt ledande roll i samhället. En sjätte legitimitetsstrategi som Holmes tar upp är officiell nationalism, vilket innebär att makthavarna refererar till nationell symbolik eller att de möts med respekt från andra staters politiska ledare. Slutligen nämner Holmes en laglig-rationell strategi. Genom denna strategi försöker en regim skapa legitimitet med hjälp av det rättsliga systemet. Alla är lika inför lagen och har samma rättigheter. Holmes hävdar att de olika legitimeringsstrategierna kan förekomma samtidigt men att en eller två former dominerar under en viss period.[56]

Att mäta legitimitet är mycket svårt. Ett styre kan vara starkt baserat på våld och förtryck men ändå vara legitimt. Om folket inte ser någon realistisk möjlighet att byta ut den politiska regim som har makten och om de styrande och byråkratin ser styret som legitimt har det också en viss legitimitet.[57] Den östtyska politiska ledningens legitimitet hos befolkningen varierade. Men den sågs troligen aldrig som legitim av en majoritet av befolkningen. Till skillnad från regeringen i Förbundsrepubliken kunde det östtyska kommunistpartiet inte bygga sin legitimitet på demokratiska val. Visserligen fanns formellt hela den apparat som man förknippar med en demokratisk stat. Författningen var demokratisk och det fanns ett parlament med flera partier och en regering. I realiteten var dock denna apparat endast en fasad.

Den östtyska politiska ledningen var medveten om att stora delar av befolkningen var missnöjda med förhållandena i landet och det politiska systemet.[58] Det försökte man ändra på med hjälp av olika åtgärder som kan ses som legitimitetsstrategier. Holmes hävdar att de styrande kommunistpartierna under uppbyggnadsskedena av de kommunistiska systemen brydde sig mycket litet om sin folkliga legitimitet. Det viktigaste var stödet från byråkratin. Efterhand ökade emellertid intresset för att vinna folkets stöd.[59] Det var också fallet i DDR.

DDR hade under hela sin existens mer eller mindre allvarliga ekonomiska problem som försvårade den politiska ledningens försök att stärka sin legitimitet. Statens ekonomiska utgångsläge var mycket besvärligt eftersom industrierna och infrastrukturen var svårt skadade av kriget. Läget för-

[56] Holmes (1993), s 14-18
[57] Holmes (1993), s 11f & 19
[58] Faulenbach (1997), s 34, Fulbrook (1996), s 460
[59] Holmes (1993), s 38

värrades ytterligare av krigsskadestånd till Sovjetunionen. Den östtyska politiska ledningen försökte lösa de ekonomiska problemen med hjälp av samma metoder som i Sovjetunionen, d v s genom centralstyrning av ekonomin. Produktion och konsumtion planerades och styrdes centralt med hjälp av femårsplaner. Den första femårsplanen 1951 hade som centralt mål att utveckla en egen tung industri i DDR. Koncentrationen på den tunga industrin ledde dock till att konsumtionsvaruindustrin försummades och befolkningens levnadsstandard förblev låg.[60] Inledningsvis var SED försiktigt med att genomföra åtgärder som syftade till att omvandla samhället i socialistisk riktning. På SED:s andra partikonferens i juli 1952 beslöt emellertid partiet att den allra viktigaste uppgiften framöver var att bygga upp socialismen. En kollektivisering av jordbruket inleddes men mötte hårt motstånd från bönderna. Stora delar av landsbygdsbefolkningen flydde till Förbundsrepubliken.[61]

SED:s brist på legitimitet visade sig inte minst efter Stalins död i mars 1953. I Sovjetunionen proklamerades snart en "ny kurs" vilket innebar reformer och vissa lättnader för befolkningen. Även i DDR genomfördes vissa smärre reformer. De var dock inte tillräckliga för att stilla befolkningens missnöje. En höjning av arbetarnas produktionsnormer, i realiteten en lönesänkning, resulterade i juni 1953 i ett uppror. För att stoppa oroligheterna som hotade att störta den östtyska politiska ledningen grep Sovjetunionen in militärt.[62] Sovjetunionen minskade därefter det ekonomiska trycket på DDR vilket ledde till en viss stabilisering av SED-regimen. Den östtyska ekonomiska utvecklingen förbättrades och befolkningens missnöje kom under de följande åren inte lika öppet till uttryck. Flyktingströmmen ur DDR fortsatte dock oförminskat. 1956 uppstod nya svårigheter för SED-ledningen efter den sovjetiske ledaren Nikita Chrusjtjovs Stalinkritiska tal på det sovjetiska kommunistpartiets 20:e partikongress. Talet innebar inledningen till en uppluckring av de kommunistiska systemen i Östeuropa. I Ungern och Polen genomfördes reformer. Befolkningen i dessa länder lät sig dock inte nöja med dem. I Poznan i Polen förekom oroligheter som kvästes med militära medel och i Ungern utbröt ett öppet uppror som slogs ned efter en invasion av Warszawapaktens medlemsstater.[63] I DDR tog sig missnöjet inte lika drastiska former. Det fanns starka krav på förändringar men endast mycket försiktiga reformer genomfördes. När Chrusjtjov bland annat p g a oroligheterna i Ungern och Polen tvingats minska re-

[60] Weber (1991), s 31 & 66f, Klessmann (1991), s 269

[61] I slutet av 1952 var 13 procent av DDR:s jordbruksareal obrukad eftersom så många lantbrukare flytt. Klessmann (1991), s 264, Klessmann (1997), s 558

[62] Kowalczuk & Mitter (1995), s 46-62, Staritz (1996), s 120-122

[63] Kowalczuk & Mitter (1995), s 72-74, Klessmann (1997), s 303-305, Mitter & Wolle (1993), s 220

formverksamheten för att säkra stabiliteten i Sovjetunionen minskade även den östtyska politiska ledningens vilja att genomföra reformer.[64]

DDR:s politiska ledning blundade inte helt för befolkningens missnöje. De ekonomiska planerna förändrades i syfte att förbättra östtyskarnas levnadsstandard. 45-timmars arbetsvecka infördes, pensioner höjdes och 1958 kunde de sista resterna av livsmedelsransoneringen upphävas. 1957 och 1958 kan betecknas som goda år för DDR. Industriproduktionen ökade och den politiska ledningens legitimitet verkar ha stärkts något.[65] Den ekonomiska politiken visade sig dock snart vara alltför kostsam. En ny ekonomisk plan infördes därför. Med hjälp av den trodde den politiska ledningen sig kunna lösa de ekonomiska problemen och nå fram till socialismen. Det blev emellertid allt svårare att fylla luckorna i produktionen efter dem som flytt landet.[66] Förbundsrepublikens ekonomiska utveckling gick också mycket snabbare vilket ökade landets redan starka dragningskraft på den östtyska befolkningen. Från och med 1953 till och med 1961 lämnade över två miljoner människor DDR. Det bör emellertid betonas att Förbundsrepubliken även i viss utsträckning spelade en stabiliserande roll för SED:s ställning vid makten. Många missnöjda som annars hade kunnat bilda en stark opposition flydde DDR.[67]

Berlinmurens tillkomst i augusti 1961 ökade trycket på den östtyska befolkningen att anpassa sig till de rådande förhållandena i DDR. Den sista luckan genom vilken östtyskar fritt kunde lämna landet hade täppts igen. Den östtyska ekonomin hade också förstatligats i så stor utsträckning att större delen av befolkningen var beroende av staten för sin försörjning. Berlinmuren innebar dock inte att den östtyska politiska ledningens legitimitet ökade. Ett tecken på en fortsatt dålig legitimitet är att en stor mängd människor var så missnöjda med förhållandena att de med fara för livet försökte lämna landet.[68] Ett försök att minska missnöjet och samtidigt förbättra den ekonomiska situationen var att låta Bonn betala för att östtyska politiska fångar skulle få lämna DDR. Från och med 1963 fram till och med 1989 beräknas Förbundsrepubliken ha friköpt över 30 000 personer till en total kostnad av 3,4 miljarder västtyska mark. Fram till 1989 beräknas dessutom 275 000 personer fått tillstånd av de östtyska myndigheterna att lämna landet för Förbundsrepubliken.[69] DDR brottades dock fortsatt med ekonomiska problem. SED:s sjätte partidag 1963 proklamerade där-

[64] Mitter & Wolle (1993), s 193-196, 271 & 279, Klessmann (1997), s 304f
[65] Klessmann (1997), s 309, Heidemeyer (1994), s 64
[66] Heidemeyer (1994), s 50, Klessmann (1997), s 558
[67] Fulbrook (1995), s 23f, Lemke (1995), s 23f, Heidemeyer (1994), s 48f, Staadt (1993), s 16 & 21
[68] Meuschel (1992), s 182, jmfr Petzold (1999)
[69] Schroeder (1998), s 191

för ett nytt system för ledning av ekonomin (NÖS, Neues Ökonomisches System der Planung und Leitung der Volkswirtschaft). Detta ekonomiska reformförsök var en del i den övergripande målsättningen att bygga upp socialismen i DDR. Det lades nu starkare vikt vid befolkningens materiella intressen. För att öka ekonomins produktivitet skulle individens ekonomiska egenintresse stimuleras i en sådan riktning att det stod i samklang med samhällets intressen. Tanken var bl a att industrierna skulle producera som om de var utsatta för konkurrensen på en marknad. Produktionen avsågs bli mer effektiv och produkterna skulle motsvara konsumenternas önskemål. Planstyrningen av ekonomin fortsatte dock. Målet för planerna var att uppnå Förbundsrepublikens produktivitetsnivå. En vetenskapligteknisk revolution var tänkt att driva utvecklingen framåt. Ideologins postulat om socialismens överlägsenhet skulle visa sig i siffror.[70] Under 1960-talet förbättrades försörjningssituationen för den östtyska befolkningen. Den östtyska befolkningen jämförde emellertid utvecklingen i det egna landet med de västtyska ekonomiska framgångarna. Många varor var mycket dyra i DDR och det krävdes lång väntetid för att få tag på speciellt eftertraktade kapitalvaror som exempelvis bilar.[71]

Här har endast ett fåtal exempel nämnts för att visa att den östtyska politiska ledningen led brist på legitimitet. Regimen försökte stärka legitimiteten med hjälp av olika strategier. En viktig strategi som närmast kan betecknas som nytraditionell var det starka betonandet av antifascismen. Det hävdades att den starka antifascistiska kampen, som de tyska kommunisterna fört under Hitlertiden, gjorde att SED var den bästa garantin för att fascismen inte skulle återuppstå. Betoningen av antifascismen kombinerades under tiden efter Stalins död 1953 fram till slutet av 1960-talet med en målrationell strategi. DDR sade sig gå raka vägen mot det socialistiska samhället. Den socialistiska utopin låg inte långt borta. Ett marxist-leninistiskt parti som försöker stärka sin legitimitet genom att hänvisa till ett utopiskt mål bör kunna visa att de uppsatta målen kan nås eller att partiet effektivt och framgångsrikt arbetar mot målet. Här uppstod ett stort problem för den östtyska politiska ledningen i och med att det utopiska målet preciserades tidsmässigt under 1950-talet. Det blev helt enkelt möjligt för befolkningen att jämföra den reella utvecklingen med den prognostiserade. Denna jämförelse utföll till stark nackdel för det existerande samhället. I slutet av 1960-talet tonades därför möjligheterna ned att inom kort kunna nå den socialistiska utopin.[72] I slutet av 1950-talet, men framför allt från

[70] Meuschel (1992), s 184-186, Staritz (1996), s 212-216, 219 & 221
[71] Staritz (1996), s 229f, Lemke (1995), s 24, Schroeder (1998), s 198, Fulbrook (1992), s 191, Nakath & Stephan (1999), s 120
[72] Meuschel (1992), s 200f, 221f, 230 & 237, Nothnagle (1999), s 8f, Zimmering (2000), s 37-48

början av 1960-talet, fick välfärdsgenererande inslag större betydelse för SED-regimens legitimeringsförsök. När Erich Honecker 1971 övertog makten i DDR blev försöken att skapa legitimitet genom ökat välstånd den dominerande strategin. Den nytraditionella legitimitetsstrategin utnyttjades dock också. Historien blev allt viktigare för att visa att det östtyska samhället var på den rätta vägen.[73]

Från mitten av 1950-talet ökade DDR:s möjligheter att agera utrikespolitiskt. Utrikespolitiken, som kan betraktas som en variant av den legitimeringsstrategi som Holmes kallar officiell nationalism, fick större betydelse. Utrikespolitiken kan således ses som ett instrument som DDR:s politiska ledning försökte använda sig av för att stärka sin legitimitet och ställning vid makten. Som diskussionen ovan visade var legitimitetsproblemen konstanta under den i avhandlingen aktuella perioden. Utrikespolitiken spelade därför också en roll som legitimeringsinstrument under hela perioden.

Den östtyska utrikespolitiken kan också ses som en strävan att stärka DDR:s internationella legitimitet. Gareth Winrow, som i samband med en undersökning av DDR:s Afrikapolitik kortfattat diskuterat vikten av det diplomatiska erkännandet, menar att den traditionella definitionen av legitimitet kommer till korta. Orsaken är att den inte tar hänsyn till att en regim också behöver få sin makt legitimerad av sin internationella omgivning, d v s av andra stater och deras befolkningar. Statsvetaren Kristian Steiner menar att "political elites, representing different actors in the international system, legitimize one another's demands, i.e. find them morally right and proper". Alla statliga politiska eliter och internationella organisationer är potentiella givare av legitimitet. De viktigaste legitimitetsgivarna är dock stormakterna.[74] Genom att stater som inte erkänt DDR vände sig mot Förbundsrepublikens krav på icke-erkännande och samtyckte till närmare relationer med DDR kunde den östtyska internationella legitimiteten stärkas. Trots att Sverige inte var en stormakt kan landet sägas ha haft en inte obetydlig roll för den östtyska strävan efter internationell legitimitet. Sverige ansågs av DDR vara det dominerande landet i Norden. Den svenska inställningen antogs påverka de övriga nordiska staternas förhållande till DDR.[75] I termer av legitimitet kan det uttryckas som att svenskt stöd skulle stärka den östtyska internationella legitimiteten. Tack vare Sveriges position som den starkaste staten i Norden kunde övriga nordiska stater i viss

[73] Meuschel (1992), s 25f, 29-31, 222, 231f & 237, Staritz (1996), s 69f & 173f, Krisch (1982) s 115, McKay (1998), s 21, jmfr Kowalczuk (1997)

[74] Steiner (1996), s 7, 21 & 28, Winrow (1990), s 12

[75] Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 37, Entwurf. Konzeption über den gegenwärtigen Stand und die weitere Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden bis 1975 (streng vertraulich) (17.3.69), i PA-MfAA, C189/71, s 3f. Se även avsnittet om DDR:s intresse för Sverige.

utsträckning förväntas följa den svenska politiken och därmed ytterligare stärka DDR:s internationella legitimitet.

Att betrakta den östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande endast som ett försök att stärka DDR:s politiska lednings legitimitet skulle emellertid ge en alltför endimensionell bild. Det diplomatiska erkännandet kan också sägas ha haft en ideologisk aspekt. Det skulle bidra till att visa socialismens styrka och öka dess attraktion på andra icke-socialistiska stater. Ett diplomatiskt erkännande var också viktigt för att stärka oddsen för DDR:s fortsatta existens.

Diplomatiskt erkännande – seger för socialismen och existensgaranti för DDR

Tyskland var ett av det kalla krigets kallaste områden där de två blocken gränsade mot varandra. De tyska staterna hade därför särskilt stor symbolisk betydelse. Om DDR lyckades bli diplomatiskt erkänt internationellt skulle det samtidigt vara ett bevis på socialismens styrka. Då hade man framgångsrikt motverkat den kapitalistiska Förbundsrepublikens anspråk på att vara den enda rättmätiga tyska staten. Ett diplomatiskt erkännande skulle således ligga i linje med de teser om socialismens överlägsenhet och ökande styrka som proklamerades av SED-ledningen. Man får dock inte heller glömma att ett diplomatiskt erkännande skulle vara en mycket stor utrikespolitisk framgång för DDR.

Ett internationellt diplomatiskt erkännande kan också betraktas som en garanti för DDR:s fortbestånd. Att skapa bästa möjliga förutsättningar för statens fortbestånd på den internationella arenan är en självklar målsättning för alla stater. I DDR var denna målsättning dock betydligt viktigare än i de flesta andra fall eftersom en förändring av Sovjetunionens Tysklandspolitik utgjorde ett latent hot mot den östtyska statens fortsatta existens. Dessutom fanns det en konkurrerande tysk stat i form av Förbundsrepubliken som gjorde anspråk på att representera alla tyskar och som ville förhindra en stabilisering av DDR.

Under de första åren efter andra världskriget fanns det planer i Sovjetunionen på att låta Tyskland återförenas. Två tyska stater skulle minska möjligheterna att få krigsskadestånd från de västra delarna av Tyskland där de viktiga industrierna i Ruhrområdet fanns. DDR hade därför från början en mer provisorisk karaktär och inte samma status som de andra socialistiska staterna. SED blev inledningsvis inte medlem i de kommunistiska partiernas samarbetsorgan Kominform (Kommunistiska Informationsbyrån). Sovjetunionens och de övriga socialistiska staternas diplomatiska relationer med DDR hölls också på en låg nivå. Först i augusti 1953 när Sovjetunionen mer eller mindre gett upp tanken på en tysk återförening uppgradera-

des de diplomatiska relationerna genom inrättande av ambassader.[76] 1955 stärktes DDR:s framtidsutsikter. Då lades den s k tvåstatsteorin till grund för den sovjetiska Tysklandspolitiken. Tvåstatsteorin präglades av Nikita Chrusjtjov efter resultatlösa förhandlingar med västmakterna om Tysklandsfrågan i Genève i juli 1955. Han förklarade att Tysklandsfrågan inte kunde lösas på bekostnad av DDR:s intressen. En lösning måste ta hänsyn till att det fanns två tyska stater med olika samhällssystem.[77]

DDR:s politiska ledning hade ett uppenbart intresse av att minimera risken för att Sovjetunionen skulle dra tillbaka sitt stöd och låta Tyskland återförenas på villkor som inte motsvarade de egna kraven. Att minska denna risk har många forskare betraktat som en av den östtyska utrikespolitikens viktigaste uppgifter.[78] Betydelsen av Sovjetunionens stöd för DDR visade sig mycket tydligt 1989. Efter att Sovjetunionen dragit tillbaka sitt stöd föll den östtyska politiska ledningen samman och hela staten upplöstes. Oavsett hur stor den reella risken var efter 1955 att Sovjetunionen skulle ge upp sitt stöd till DDR kan man inte utesluta att det fanns en viss oro för en sådan utveckling hos den östtyska politiska ledningen. En eventuell återförening med Förbundsrepubliken utgjorde ett uppenbart hot mot SED. Det västtyska kommunistpartiet KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) hade ett mycket litet väljarstöd. SED hade dessutom gjort ett dåligt val i det enda riktigt fria val som partiet ställt upp i. I valet i västsektorerna av Berlin i oktober 1946 fick man endast ca 20 procent av rösterna.[79] Möjligheterna för SED att få den politiska makten i ett återförenat Tyskland genom fria demokratiska val var alltså mycket små.

Den östtyske regeringschefen Otto Grotewohl sade på ett möte med SED:s ledning redan i oktober 1949 att graden av inre självstyre "kommer att bero på vilket förtroende Sovjetunionen är i stånd att uppbringa för såväl vår regering som de enskilda medlemmarna av den. Omfånget av självstyret som vi kan återerövra beror alltså på vår politiska trovärdighet och vårt politiska arbete".[80] Samma resonemang kan tänkas gälla för DDR:s utrikespolitik. Genom en framgångsrik utrikespolitik, genom att vara Moskvas mest trogne förbundne och genom att principiellt stödja Sovjetunionen i alla viktigare frågor och samtidigt aktivt agera för internationellt diplomatiskt erkännande försökte SED-ledningen stärka sin position och minska risken för att Sovjetunionen skulle överge DDR.

Före den mer konkreta analysen av den östtyska utrikespolitiken gentemot Sverige diskuteras några andra grundläggande faktorer som är viktiga

[76] Fischer (1979), s 54 & 59, von Plate (1989), s 590f, Kregel (1979), s 32
[77] Hillgruber (1987), s 76, Europa-Archiv 1955, s 8121
[78] Muth (2000), s 49, Siebs (1999), s 412, Kregel (1979), s 42, Klessmann (1997), s 431
[79] Klessmann (1991), s 437
[80] Lemke (1992), s 533

för en förståelse av hur utrikespolitiken utformades och vilka politiska instrument som var centrala.

DDR:s förhållande till Förbundsrepubliken

Den östtyska politiska ledningen betraktade inledningsvis sin stat som ett provisorium för östra Tyskland men utgick samtidigt från att detta provisorium skulle utgöra grunden för en framtida enad tysk stat.[81] Såväl den västtyska som den östtyska regeringen hävdade att man hade rätt att ensam representera hela det tyska folket. DDR:s politiska ledning försökte vinna stöd för sin ståndpunkt främst bland de socialistiska staterna men också hos den östtyska och västtyska befolkningen. Otto Grotewohl hävdade i mars 1949 att SED måste föra en "magnetisk" politik för att dra till sig och vinna över de kretsar både inom den sovjetiska ockupationszonen och i de västra delarna av Tyskland som motsatte sig SED:s ledande ställning.[82]

Under DDR:s första år var den östtyska ambitionen att inom den närmsta framtiden försöka införa det socialistiska systemet i hela Tyskland. Man försökte därför skapa ett starkt stöd för den egna linjen hos den västtyska befolkningen.[83] När detta visade sig vara alltför orealistiskt flyttades målet om ett enhetligt socialistiskt Tyskland framåt i tiden. Uppbyggnaden av DDR blev ett mål i sig. Att göra DDR starkt och framgångsrikt var emellertid enligt den politiska ledningens uppfattning även ett sätt att skapa förutsättningar för en återförening. Strategin var alltså att först säkra den socialistiska utvecklingen i DDR för att med denna som solid bas sedan kunna driva igenom en återförening på de egna villkoren.[84] När förändringen skedde är omtvistat. Olika forskare ser brytpunkten vid olika tider. Man kan dock konstatera att någon gång under perioden 1951-1953 blev SED-ledningens dominerade målsättning att stärka DDR som en självständig stat.[85] Redan den 24 oktober 1949 hade dock DDR:s förste utrikesminister, Georg Dertinger, uttalat det östtyska intresset för "normala, diplomatiska, ekonomiska och andra relationer" med alla stater som var beredda att "upprätta sådana relationer på grundval av ömsesidig aktning och jäm-

[81] Muth (2000), s 7, Lemke (1999a), s 237f, Ihme-Tuchel (1994), s 189, Schroeder (1998), s 597f, Gibas (1999a), 28, McKay (1998), s 1f, Kuppe (1999), s 253
[82] Lemke (1999a), s 242, Lemke (1994), s 140, Muth (2000), s 14 & 98
[83] Lemke (1992), s 538, Kuppe (1999), s 253, Lemke (1999b), s 75
[84] Lemke (1992), s 534, Nakath (1997), s 307, Kaiser (1999), s 197f, Lemke (1999a), s 242, Lemke (1999b), s 77, McKay (1998), s 3 & 16, Nakath & Stephan (1999), s 104, Pfeiler (1995), s 2006
[85] Lemke (1999a) s 237, Lemke (1999c), s 435, Pfeil (1999), s 536, Schmidt (1998), s 338, Nothnagle (1999), s 61, Nakath & Stephan (1999), s 104f, Nakath (1997), s 307, Muth (2000), s 98f, Kuppe (1999), s 255

likhet".[86] Sovjetunionen som ännu under 1950-talets första år hade ett återförenat Tyskland på sin utrikespolitiska agenda, om än bara som ett instrument för att försöka hindra stärkandet av NATO och ett västtyskt medlemskap i organisationen, tillät dock inte DDR:s politiska ledning att aktivt sträva efter att stärka sin stat på den internationella arenan.[87]

Med Sovjetunionens förändrade Tysklandspolitik efter 1955 är det tydligt att uppbyggnaden av DDR som en självständig stat stod i fokus för den östtyska utrikespolitiken. Strävan efter diplomatiskt erkännande tog sig tydligare uttryck. DDR:s Tysklandspolitiska initiativ var således senast efter 1953 mer eller mindre ett spel för galleriet. Villkoren för en återförening var inte avsedda att accepteras av Förbundsrepubliken. Syftet var snarare att försöka få den västtyska regeringen att framstå som ansvarig för delningen av Tyskland.[88] Den västtyska vägran att befatta sig med de östtyska förslagen gav SED möjlighet att framställa sig som den aktive parten i återföreningsfrågan. DDR hyste emellertid förhoppningen att Bonn skulle acceptera att förhandla om en återförening på de östtyska villkoren. Det vore en utrikespolitisk framgång och hade inneburit en uppvärdering av DDR:s politiska ställning. Förbundsrepubliken skulle därmed indirekt ha erkänt DDR:s existens som stat. Att officiellt hålla fast vid återföreningstanken var också viktigt för att försöka skapa stöd och legitimitet hos befolkningen som till stora delar var för en återförening.[89] De östtyska Tysklandspolitiska initiativen kan således betraktas som instrument för att stärka den egna staten och förbättra den egna positionen i konkurrensen med Förbundsrepubliken. I detta sammanhang är det viktigt att kort belysa grunderna för de östtyska förslagen till återförening under den aktuella perioden. Dessa förslag utgjorde också ett inslag i utrikespolitiken gentemot Sverige.

Fram till mitten av 1950-talet dominerades den östtyska Tysklandspolitiken av olika förslag som syftade till en snabb återförening. Därefter hävdade DDR att en återförening endast vore möjlig efter en längre process som båda parter förhandlat fram.[90] I december 1956 presenterades ett förslag som tydligt belyser de östtyska villkoren för en återförening. En tysk konfederation skulle bildas efter förhandlingar där både DDR och Förbundsrepubliken deltagit som jämbördiga parter. Man ville att det återförenade Tyskland skulle vara neutralt och att de viktigaste industrierna skulle överföras i statligt ägande. Vidare föreslogs genomförandet av en jordreform och en skolreform enligt östtysk modell. I villkoren ingick också punkter som inte kunde tolkas på något annat vis än att den västtyska parlamentariska demo-

[86] Scholz (2000a), s 226
[87] Lemke (1999c), s 438-440
[88] ibid, s 446f
[89] Lemke (1999b), s 75, Klessmann (1997), s 449, McKay (1998), s 36
[90] Nakath (1997), s 310, Nakath & Stephan (1999), s 108

kratin skulle avskaffas.[91] Förslagets slutmål var helt enkelt ett återförenat Tyskland enligt DDR-modell. Den östtyska politiska ledningen var alltså inte villig att kompromissa med Förbundsrepubliken för att nå en tysk återförening. SED-politikern Hermann Matern hävdade i mars 1958 att en konfederation inte betydde något annat än att börja förändra styrkeförhållandena i Västtyskland så att "arbetarklassen blir starkare och att vi därigenom tillsammans kan genomföra vår politik. [...] Konfederation betyder för oss att stärka arbetarklassen och dess position i Västtyskland så att vi genom konfederationen kan överta statsmakten i hela Tyskland".[92]

Efter SED:s femte partidag 1958 betonades att en återförening hädanefter endast vore möjlig när socialismen segrat i hela Tyskland. Det förklarades att de socialistiska framstegen i DDR var oåterkalleliga. Trots byggandet av Berlinmuren 1961 och den olika samhällsutvecklingen i de två staterna fortsatte man från östtysk sida under 1960-talet att propagera för återförening via en konfederation. Tanken att DDR skulle verka attraherande på Förbundsrepubliken för att på detta sätt skapa förutsättningar för en återförening levde också kvar.[93] DDR höll fast vid att det bara fanns en tysk nation och ansåg sig fortsatt vara den ende legitime företrädaren för denna nations intressen. SED:s nya partiprogram som antogs 1963 hade också återförening via en konfederation som mål. Övergångstiden till en enad stat var emellertid betydligt längre än tidigare.[94]

Koalitionen mellan det konservativa partiet CDU (Christlich-Demokratische Union Deutschlands) och socialdemokraterna SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) som bildades i Förbundsrepubliken hösten 1966 förändrade den västtyska Tysklandspolitiken. Grunden för politiken var ett accepterande att de båda tyska staterna skulle komma att existera bredvid varandra under en begränsad framtid. Målet var att genom förstärkta relationer mellan människorna i Förbundsrepubliken och DDR säkra en enad tysk nations fortbestånd och på detta sätt hålla dörren öppen för en framtida återförening. Accepterandet av den tyska delningen var också ett sätt att försöka skapa kontakter med myndigheterna i Östberlin. Många inom SED-ledningen misstrodde dock den förändrade västtyska politiken. Den ansågs inte innebära något nytt utan betraktades som en variant på tidigare västtyska försök att underminera DDR. Inledningsvis förändrades inte heller den östtyska hållningen i Tysklandsfrågan. Man höll fast vid tanken på återförening via en konfederation.[95] Ett sista konfedera-

[91] Lemke (1999c), s 443, Kuppe (1999), s 256
[92] Lemke (1999b), s 80f
[93] Kuppe (1999), s 257, Nakath & Stephan (1999), s 106
[94] Nakath & Stephan (1999), s 109f, McKay (1998), s 20, Kuppe (1999), s 258
[95] Link (1999), s 101, Lemke (1999b), s 89, Schmidt (1998), s 216, Nakath & Stephan (1999), s 111

tionsförslag presenterades i slutet av 1966. Förslaget innehöll kravet att det måste finnas normala relationer mellan staterna innan de kunde återförenas. Under 1967 lämnade SED tanken på en konfederation och menade att de båda tyska staterna skulle komma att existera bredvid varandra under en för tillfället oöverskådlig tid. Avgränsningsförsöken från Förbundsrepubliken blev allt starkare.[96]

I och med bildandet av den västtyska regeringskoalitionen mellan SPD och det liberala partiet FDP (Freie Demokratische Partei) 1969 med socialdemokraten Willy Brandt som förbundskansler blev en förändrad västtysk inställning till DDR uppenbar. Brandt erkände i sin regeringsförklaring i oktober 1969 att det fanns två tyska stater och förklarade sig villig till förhandlingar med DDR. Ett diplomatiskt erkännande kunde dock inte komma i fråga. DDR var inte en stat som alla andra. Mellan de båda tyska staterna skulle endast relationer av en speciell art vara möjliga. DDR höll dock fast vid sin tidigare position och hävdade att relationerna mellan de båda tyska staterna måste normaliseras och ses som relationer mellan vilka suveräna stater som helst.[97]

Under 1970 började tecken på ett visst närmande mellan de båda tyska staterna synas. I mars och maj fördes samtal mellan Willy Brandt och den östtyske regeringschefen Willi Stoph. Förhandlingarna blev dock resultatlösa. DDR hade inget större intresse av ett närmande till Förbundsrepubliken som fortsatt betraktades som en fiende. När Erich Honecker tog över makten från Walter Ulbricht blev tendenserna till distansering från Förbundsrepubliken tydligare.[98] Honecker hävdade i maj 1971 att Bonns motiv till den nya politiken var uppenbara. Västtyskarna ville omfamna och krossa DDR.[99] På SED:s åttonde partidag i juni 1971 hävdade Honecker att en socialistisk nation höll på att utvecklas i DDR. De båda tyska staternas befolkningar var inte längre del av en gemensam tysk nation. I juni 1972 inleddes nya förhandlingar om relationerna mellan de båda staterna. Efter hårda förhandlingar släppte DDR sitt krav på diplomatiskt erkännande och Förbundsrepubliken kompromissade genom att helt träda tillbaka från Hallsteindoktrinen och anspråken på att ensamt representera Tyskland. Ett avtal som reglerade förhållandet mellan staterna kunde ratificeras i december 1972.[100]

---

[96] Nakath & Stephan (1999), s 112 & 120, Kuppe (1999), s 259, Nakath (1997), s 317, McKay (1998), s 36

[97] Zieger (1988), s 123

[98] Denna förändring hade dock förebådats av Ulbricht redan i början av 1970 då han på en presskonferens hade hävdat att det inte längre fanns en enhetlig tysk nation. Kuppe (1999), s 261, Meuschel (1992), s 275f, McKay (1998), s 52, 67 & 77

[99] McKay (1998), s 76, jmfr Schmidt (1998), s 277

[100] Nakath & Stephan (1999), s 114f & 120, Lemke (1999b), s 84f, Schmidt (1998), s 264

Tendensen till en allt starkare östtysk distansering från Förbundsrepubliken i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet kan ses som ett tecken på att man i DDR inte hade gett upp tanken på att genom framgångsrik utveckling öka dragningskraften på Förbundsrepublikens befolkning och därigenom skapa förutsättningar för en återförening. Man försökte att vinna tid för att bygga upp den egna staten för att från en starkare position kunna påverka Förbundsrepubliken.[101] Att den östtyska politiska ledningen var mycket uppmärksam på situationen i grannlandet och försökte sätta den egna utvecklingen i kontrast till den i Förbundsrepubliken är inte så förvånande när man betänker att Tysklands framtid trots allt var en olöst ödesfråga för DDR. Hela det officiella östtyska samhället kan sägas ha varit i en konkurrenssituation med Förbundsrepubliken. Den tyske historikern Christoph Klessmann har hävdat att det förmodligen inte finns något jämförbart historiskt exempel på en stat som var så fixerad vid sin granne och samtidigt så tydligt försökte avgränsa sig från denne som DDR under Ulbricht. Klessmann hävdar att distansering från och fixering vid Förbundsrepubliken hörde till DDR:s grundläggande kännetecken.[102] Det gällde helt enkelt att motivera och legitimera existensen av en separat östtysk statsbildning.

DDR:s utrikespolitik som Tysklandspolitik

DDR:s utrikespolitik hade ofta inslag som på något sätt kunde hänföras till Tysklandsproblematiken. Konkurrensen med Förbundsrepubliken om Tysklands framtid fördes inte bara på den inomtyska arenan utan även internationellt. Den östtyska politiken gentemot Sverige var således inte enbart avsedd att utveckla relationerna och få den svenska regeringen att diplomatiskt erkänna DDR utan också ett inslag i Tysklandspolitiken.[103] Dörte Putensen har tydligt visat hur de båda tyska staterna konkurrerade med varandra vad gällde relationerna med Finland. Hon menar att både DDR och Förbundsrepubliken ständigt strävade efter att bygga ut sin egen position samtidigt som de försökte försämra motpartens ställning.[104]

Även om DDR:s utrikespolitik i mångt och mycket kan och bör sättas i relation till Förbundsrepublikens innebär det inte att alla östtyska utrikespolitiska initiativ ska ses som reaktioner på den västtyska utrikespolitiken.

---

[101] Schmidt (1998), s 339, Lemke (1999b), s 90

[102] Klessmann (1997), s 447

[103] Kuppe (1995a), s 177-179, Siebs (1999), s 42, Pöthig (2000), s 43f, Holtsmark (1999), s 37, End (1973), s 11, Krisch (1985), s 1, Kregel (1979), s 42, Bock (1999), s 41, Schmidt (1998), s 15f & 338f

[104] Putensen (1998), s 322, Putensen (1999), s 92f, Muth (2000), s 31, jmfr Putensen (2000) & Kilian (2001)

Förhållandet var mer dynamiskt och dubbelriktat. Inte bara den östtyska utrikespolitiken påverkades av den västtyska utan även den västtyska utrikespolitiken påverkades i viss mån av den östtyska. Att det är analytiskt givande att betrakta DDR:s utrikespolitik som Tysklandspolitik innebär inte heller nödvändigtvis att de östtyska aktörerna enbart eller huvudsakligen betraktade sin politik som ett sätt att stärka den egna positionen i förhållande till Förbundsrepubliken. Den olösta Tysklandsfrågan och konkurrensen med Förbundsrepubliken var en betydelsefull faktor men även andra faktorer och intressen som t ex ekonomiska och ideologiska överväganden beaktades när utrikespolitiken formulerades.

Många forskare hävdar att DDR:s utrikespolitik huvudsakligen var Tysklandspolitik och att den därmed var styrd av inrikespolitiska behov.[105] Den klara åtskillnad som ofta görs mellan utrikes- och inrikespolitik är dock inte speciellt fruktbar i detta sammanhang. De grundläggande målen för både inrikes- och utrikespolitiken var i stort identiska. I princip all östtysk politik kan i det osäkra läge som DDR:s politiska ledning befann sig i betraktas som försök att stärka den egna statens framtidsutsikter. Utrikes- och inrikespolitiken är således i detta fall snarast två sidor av samma mynt. Den ena politiken var inte underordnad den andra. Det innebär dock inte att utrikespolitik och inrikespolitik nödvändigtvis måste studeras samtidigt. De båda typerna av politik hade olika förutsättningar, delvis olika medel till sitt förfogande samt olika delmål. Det gör det berättigat att som i denna studie mer nyanserat och djuplodande studera utrikespolitik för sig. Man bör dock vara medveten om kopplingarna mellan inrikes- och utrikespolitiken.

DDR som ideal och förebild

DDR betraktade sig redan från början som en förebild för andra stater vilket delvis kan sägas ha sin grund i 1920- och 1930-talen. Då hade det tyska kommunistpartiet en framträdande roll i den av Sovjetunionen ledda internationella kommunistiska rörelsen.[106] Den östtyska politiska ledningen såg DDR som en ny typ av tysk stat som tagit avstånd från de våldsamma inslagen i den tyska historien. Utvecklingen i DDR skulle visa socialismens förträfflighet och utgöra en förebild för arbetare, bönder och intelligentsia främst i Förbundsrepubliken men också i övriga väststater. Sovjetunionen understödde och uppmuntrade periodvis dessa inslag i den östtyska politiken. Från och med mitten av 1950-talet fick försöken att framställa DDR som en förebild en viktig roll i den östtyska utrikespolitiken. DDR

[105] Siebs (1999), s 410
[106] Bauernkämper, Danyel & Hübner (1997), s 45

skulle fungera som ett socialistiskt skyltfönster mot västvärlden.[107] Både Otto Grotewohl och Walter Ulbricht betonade i slutet av 1950-talet vikten av att DDR skulle vara ett exempel på framgångsrik socialistisk utveckling. Grotewohl hävdade att DDR:s agerande inverkade på hela Tyskland och Ulbricht menade i maj 1958 att en av DDR:s viktigaste uppgifter var att tydligt visa socialismens överlägsenhet i Tyskland. Han menade att den östtyska staten skulle utvecklas till en förebild inte bara för den västtyska arbetarklassen utan även för arbetarna i andra kapitalistiska stater.[108]

Sovjetunionen stödde ännu i början av 1960-talet denna uppfattning. Anastas Mikojan, Sovjetunionens förste vice regeringschef, menade 1960 på ett möte med representanter för de övriga socialistiska staterna att de östtyska problemen inte bara var DDR:s sak. De var av grundläggande betydelse för hela den kommunistiska rörelsen. För att kunna sprida socialismen till de kapitalistiska staterna gällde det att visa att den var överlägsen kapitalismen även i en högt utvecklad industristat. DDR var en sådan stat och samtidigt det socialistiska lägrets västra utpost. DDR skulle därför utgöra ett exempel och vara en förebild för framgångsrik socialistisk utveckling hävdade Mikojan.[109] Förebildsfunktionen propagerade DDR för även i umgänget med de socialistiska broderstaterna. När SED genomförde sin nya ekonomiska politik under 1960-talet menade man att den borde betraktas som en förebild för hur de ekonomiska problemen skulle lösas i övriga socialistiska stater.[110] Sovjetunionens stöd för DDR som en förebild för socialistisk utveckling minskade med tiden. Den sovjetiske ledaren Leonid Brezjnev kritiserade 1971 i ett samtal med Erich Honecker öppet den östtyska strävan att framställa DDR som en modell.[111]

DDR:s politiska lednings syn på utrikespolitik

För att förstå hur en stat agerar utrikespolitiskt är det viktigt att analysera de utrikespolitiska analytikernas och beslutsfattarnas syn på världen och politik. Denna syn påverkar den politik som förs och vilka politiska instrument som används.[112] (Termen analytiker betecknar de östtyska tjänstemän, vanligen i utrikesministeriet men även i andra myndigheter eller institutioner, som analyserade den svenska utrikespolitiken). Den följande diskus-

[107] Meuschel (1992), s 145, Lemke (1995), s 46, Ihme-Tuchel (1994) s 118, Schmidt (1998), s 63
[108] Lemke (1995), s 28 & 47
[109] Schmidt (1998), s 63, Ihme-Tuchel (1994), s 118
[110] Meuschel (1992), s 21 & s 197
[111] Adomeit (1998), s 121
[112] Jmfr t ex Jervis (1976), Åselius (1994), Elgström (2000)

sionen rör den östtyska politiska ledningens och den utrikespolitiska byråkratins grundläggande syn på politik och utrikespolitik. Inte minst beaktas ideologins betydelse.

Ideologins betydelse

Den samhällsvetenskapliga och historiska forskningen har under senare år starkare betonat vikten av ideologi för utrikespolitik under det kalla kriget. Huvudsakligen har ideologins betydelse betonats när det gäller Sovjetunionen och de kommunistiska staterna. Men också USA:s utrikespolitik har på senare år tolkats i ideologiska termer.[113] En undersökning av DDR:s utrikespolitik bör beakta den marxist-leninistiska ideologin. Om man inte tar hänsyn till ideologin är risken stor att bilden blir onyanserad och i alltför stor utsträckning tolkar utrikespolitiken i termer av makt. Man löper risk att se den enbart som ett instrument för att stärka och säkra DDR:s framtidsutsikter och SED:s ställning vid makten.[114] Utgångspunkten i denna avhandling är att ideologin utgjorde en viktig del i den östtyska politiska ledningens världssyn och syn på politik, "the analytical properties of ideology, or at least its core elements, provided a filter through which the [...] leaders interpreted reality".[115] I vilken utsträckning beslutsfattarna verkligen trodde på ideologin är av mindre betydelse i sammanhanget. Det viktiga är att ideologin fungerade som en referensram för att motivera utrikespolitiska aktioner. Ideologin verkade begränsande för politiken men öppnade också möjligheter. Den bidrog således till att sätta de gränser inom vilka politik kunde utformas. Ideologin kan dock inte ensam förklara den östtyska utrikespolitiken. Den är "but one source for policy and [...] as a source, it can sustain not one policy, but a wide variety of them".[116]

Den östtyska tolkningen av marxism-leninismen var i många avseenden mer dogmatisk än övriga socialistiska staters. En del forskare har gått så långt att de har sett den östtyska politiska ledningens ideologi snarare som en religion.[117] Ideologin hade ett universellt sannhets- och förklaringsmonopol och ansågs vara vetenskapligt grundad. Kommunistpartiet fungerade som uttolkare av ideologin och skulle som arbetarklassens representant skapa det socialistiska samhället. Alla samhällsområden ansågs vara möjliga att styra med hjälp av ideologiskt grundade planer.[118] Liksom på inrikes-

[113] Macdonald (2000), s 183, Westad (2000), s 10f
[114] Schmidt (1998), s 11f, Leffler (2000), s 45f
[115] Adomeit (1998), s 53
[116] Leffler (2000), s 56 (citat), Siebs (1999), s 47
[117] Nothnagle (1999), s 15f, Schroeder (1998), s 548
[118] Gibas (1999a), s 24, Gibas (1999b), s 250f, Schroeder (1998), s 547f & 550, Weber & Lange (1995), s 2037, Kuppe (1995b), s 1383, Meuschel (1992), s 132f & 195, Bauernkämper & Danyel (1999), s 274

planet låg planer till grund för den östtyska utrikespolitiken. Till skillnad från inrikespolitiken och ekonomin var dock planerna på det utrikespolitiska området inte lika stela och svårföränderliga.[119]

Den tyska historikern Monika Gibas menar att SED:s politik kan betraktas som ett försök att ställa samhällsuppbyggnaden och samhällsutvecklingen i DDR på en normativ bas, d v s att leda samhället och utvecklingen i enlighet med ett ideologiskt bestämt teoretiskt koncept. Befolkningen skulle, som det heter med den i sammanhanget använda termen, uppfostras till socialistisk medvetenhet. Hela det officiella samhället deltog i den ideologiska fostran. Skolan och utbildningsväsendet spelade en stor roll men även manifestationer i form av politiska fester och högtidligheter var viktiga. Propaganda var också ett mycket viktigt inslag som skulle öppna befolkningens ögon för det nya och få den att uppskatta, ja t o m älska socialismen. Det ansågs att om befolkningen kunde lära sig älska socialismen skulle den även inse vikten av att hata och bekämpa imperialismen.[120] 1958 presenterades för första gången mer detaljerat målet för den socialistiska uppfostran. Målet var att avskaffa det tidigare kapitalistiska samhällets egoistiska individualism och skapa en ny socialistisk människa. Den nya människan skulle vara en mångsidig personlighet med en hög teoretisk och kulturell allmänbildning och skulle agera kollektivt och solidariskt samt karakteriseras av fredsälskan.[121]

Tilltron till propaganda och möjligheten att uppfostra människor politiskt kan betraktas som viktiga inslag i den östtyska ledningens syn på politik. Ideologin gav den vetskap om att alltid stå på det rättas sida och bidrog till ett utpräglat vän-fiendetänkande. Politik sågs inte som en verksamhet där man kunde kompromissa. Det gällde att påverka och övertyga människor, att uppfostra dem till rätt inställning och på så sätt skapa förutsättningar för socialismens seger. Marxism-leninismen betraktade inte utrikespolitiken som ett område skilt från inrikespolitiken. Även den östtyska utrikespolitiken kan därför betraktas som försök att övertyga eller uppfostra staternas politiska ledningar och befolkningarna i andra länder och få dem att inse det riktiga i den östtyska politiken och samhällsutvecklingen. Den östtyska politiska ledningen hade svaren och det gällde att få andra att inse detta.[122]

Den östtyska politiska ledningen hävdade att DDR förde en socialistisk utrikespolitik i marxist-leninistisk anda genom att verka för internationella

[119] Müller (1997), s 24f, Gibas (1996), s 219-221, Glaessner (1996), s 23f, Schroeder (1998), s 556, Staab (1998), s 25
[120] Gibas (1996), s 219-221, Glaessner (1996), s 38, Gries (2000), s 562f
[121] Gibas (1999a), s 25f, Müller (1997), s 25, Lemke (1991), s 72, Margedant (1995), s 1505, Hofmann (1999), s 43-46
[122] Nothnagle (1999), s 18

förhållanden som underlättade socialismens framsteg. Inte minst ansågs det krävas fred för att kunna bygga upp socialismen. Det största hotet mot freden utgjorde enligt östtysk uppfattning de kapitalistiska staterna med USA och Förbundsrepubliken i spetsen. Relationerna med dessa stater skulle dock präglas av fredlig samexistens. Det innebar att staternas jämlikhet och territoriella integritet skulle respekteras och att principen om icke-inblandning i staternas inre angelägenheter skulle upprätthållas. Den fredliga samexistensen innebar dock inte att man inte ville bekämpa de kapitalistiska systemen. Samexistensen betraktades som en speciell form av klasskamp som skulle föras på det internationella planet.[123]

DDR:s politiska lednings tidigare erfarenheter

Den östtyska politiska ledningens syn på politik och vilka politiska instrument som var lämpliga att använda influerades också av de erfarenheter som den dominerande delen av ledningen hade haft fram till DDR:s grundande. Dessa erfarenheter bidrog till att stor vikt lades vid att uppfostra befolkningen till en riktig politisk hållning och med hjälp av bl a propaganda mobilisera befolkningen bakom de socialistiska idéerna.[124] Många forskare betonar vikten av erfarenheterna under mellankrigstiden och andra världskriget. Majoriteten DDR:s politiska lednings innersta kärna utgjordes av kommunister som varit aktiva under Weimartiden och tillbringat nazitiden och andra världskriget i exil i Moskva.[125]

Den tyske historikern Jürgen Danyel talar om en dubbel förhärdelse genom förföljelserna i Nazityskland och de stalinistiska utresningarna under exilen i Sovjetunionen. Han betonar också den politiska ledningens känsla av att vara moraliskt överlägsen. Denna överlägsenhet grundade sig i att de tyska kommunisterna ansåg att de redan från början aktivt hade bekämpat nationalsocialismen. Danyel hävdar också att den östtyska politiska ledningens tänkande var starkt orienterat mot fiendebilder. Fiender ansågs finnas både inom och utanför partiet. Dessa fiender gällde det att bekämpa.[126]

Ingrid Muth för fram flera av de ovan diskuterade inslagen i den östtyska politiska ledningens tänkande som kännetecknande för medarbetarna i utrikesministeriet. Hon hävdar att det fanns en samsyn mellan utrikesmi-

[123] Adomeit (1998), s 55
[124] Bauernkämper, Danyel & Hübner (1997), s 70, Müller (1997) s 72, Muth (2000), s 181, Groehler (1995), s 18-24
[125] Wilke (1998), s 17, Erler (1998), s 279 & 282, Müller (1997), s 72
[126] Danyel (1997), s 33f, jmfr Bauernkämper & Danyel (1999), s 276, Bauernkämper, Danyel & Hübner (1997), s 70-72, Nothnagle (1999), s 43, Müller (1997), s 72-77, Weitz (1997), s 6-8

nisteriet och de SED-instanser som kontrollerade och styrde ministeriets arbete. Utrikesministeriet såg sig som en partiinstitution och dess medarbetare såg sig som partiarbetare. Muth hävdar att vän-fiendetänkande och fruktan för fienden starkt påverkade arbetet inom ministeriet. Det fanns ett säkerhetssyndrom i form av en allerstädes närvarande fruktan för infiltration av västliga agenter. Vaksamhet, partitrohet, disciplin och fruktan för att genom egna felgrepp gynna fienden påverkade de utrikespolitiska medarbetarnas agerande. Att dessa egenskaper kom att dominera berodde inte minst på urvalet och utbildningen av medarbetarna i den utrikespolitiska apparaten. Inom utrikesministeriet och dess utlandsrepresentationer fanns dessutom SED:s partiorganisationer som skulle se till att partiföreskrifterna efterföljdes och att SED:s beslut utvärderades och genomfördes. Enligt partiets statuter skulle det bildas partiorganisationer överallt där minst tre partimedlemmar uppehöll sig mer permanent. De skulle övervaka medarbetarnas ideologiska principfasthet och klassmedvetande.[127] Partiorganisationerna hade också till uppgift att genom politiskt och ideologiskt skolningsarbete säkerställa att den socialistiska moralen upprätthölls. Man ville inte minst förhindra att medarbetarna i utrikesministeriet och i utlandsrepresentationerna påverkades av borgerlig ideologi eftersom det kunde underlätta för motståndarna.[128]

De karakteristiska drag som kännetecknade den politiska ledningens tänkande spreds dock inte bara i partiapparaten och statsapparaten utan i hela det officiella östtyska samhället. SED-medlemmar som fanns på alla viktiga poster i samhället skolades ideologiskt med hjälp av utbildningsplaner som var fastställda av partiledningen. SED:s ledning bestämde även kraven för att få bli medlem i partiet. De viktigaste posterna i partiledningen innehades under den aktuella perioden av personer ur den generation som präglades av den här diskuterade synen på politik. Ideologisk tillförlitlighet var en förutsättning för att kunna göra karriär.[129]

Eric D Weitz som undersökt den tyska kommunismens utveckling under perioden 1890-1990 anser också att DDR:s politiska lednings tidigare erfarenheter var viktiga. Han menar dock att masspartiers och andra mass-

---

[127] Muth (2000), s 73, 155, 160-162 & 181-183

[128] MfAA (4.EA) an Vertretung der KfA in Schweden (4.11.60), i PA-MfAA, A7645, Richtlinien über die Aufgaben und den Aufbau der Parteiorganisationen der SED in Delegationen und Vertretungen der DDR im Ausland, Beschluss des Sekretariats des ZK vom 29.8.60 über den Stand der Parteiarbeit in den Auslandsvertretungen der DDR, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/24, Beratung mit den Sekretären der Parteiorganisationen der Auslandsvertretungen der DDR (8-10.9.59), Einschätzung der Arbeit der PO bei den Auslandsvertretungen der DDR und ihre Aufgabe (10.5.62), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/12

[129] Erler (1998), s 283 & 287, 289-291, Kaiser (1999), s 191, Weber & Lange (1995), s 2045, Bauernkämper, Danyel & Hübner (1997), s 82, jmfr Nothnagle (1999)

rörelsers karaktär inte bara skapas av dess ideologi och medlemmarnas sociala bakgrund. Han pekar också på betydelsen av de politiska arenor som de agerar på.[130] Weitz hävdar att under 1920-talet fick gatorna allt större betydelse för det tyska kommunistpartiet KPD:s (Kommunistische Partei Deutschlands) politiska kamp. Det påverkade också synen på politik och vilka politiska instrument som användes. Att en stor del av KPD:s politiska kamp förde på gatorna bidrog enligt Weitz till att "forge a politics of display and spectacle, which encouraged ideological pronouncements and harsh physical engagements rather than the effective mediation of practical political issues".[131] Influenserna från denna tid levde kvar i SED under DDR-tiden. Det kan sägas att DDR:s politiska ledning utvecklade en egen politisk stil som "emphasized the ability to mobilize the masses, follow ideological guidelines, and organize effectively".[132]

DDR:s möjligheter att föra en självständig utrikespolitik

DDR:s utrikespolitiska manöverutrymme varierade och bestämdes i stor utsträckning av de ramar Sovjetunionen satte. Exakt hur stort utrymmet var är dock svårt att bedöma. Vad gäller manöverutrymmet i frågan om att nå diplomatiskt erkännande finns det skäl att anta att det var förhållandevis stort eftersom det fanns fördelar för Sovjetunionen med ett diplomatiskt erkänt DDR. Som erkänt kunde DDR bättre fungera som budbärare för den sovjetiska utrikespolitiken i områden där Sovjetunionen hade sämre förutsättningar att agera. Ett diplomatiskt erkänt DDR vore förmodligen också en stabilare stat som skulle kräva mindre ansträngningar både politiskt och ekonomiskt att upprätthålla.[133] Efter mitten av 1950-talet lade Sovjetunionen vikt vid att DDR skulle bli en stabil stat som kunde fungera som ett skyltfönster för socialistisk utveckling gentemot västvärlden. Därmed kan också det östtyska utrikespolitiska manöverutrymmet ha ökat.

Den betydelse ett visst land eller en viss fråga hade för Sovjetunionen påverkade också ramarna för DDR:s utrikespolitik. Ju större betydelse en fråga hade för Sovjetunionen desto mindre östtyskt handlingsutrymme. I Tysklandsproblematiken som var ett viktigt område för Sovjetunionen var därför DDR:s möjligheter att föra en självständig utrikespolitik mindre. Det innebar dock inte att den östtyska politiska ledningen inte försökte

[130] Weitz (1997), s 5f
[131] ibid, s 6f
[132] Bauernkämper & Danyel (1999), s 276
[133] Herbst (1994), s 190, Adomeit (1998), s 98

påverka den sovjetiska linjen och ibland också lyckades.[134] Det östtyska utrikespolitiska manöverutrymmet berodde också på det internationella politiska klimatet. Vid ökade internationella spänningar minskade DDR:s möjligheter att agera p g a en strängare sovjetisk kontroll.[135] Att DDR höll sig inom de av Sovjetunionen satta ramarna skedde i stor utsträckning av ren självbevarelsedrift. DDR:s och Sovjetunionens gemensamma ideologiska grund ska emellertid inte underskattas. De grundläggande målen och inställningen till utrikespolitik överensstämde i stort. Det innebar att DDR:s politiska ledning inte nödvändigtvis betraktade det som särskilt problematiskt att hålla sig inom de utrikespolitiska ramarna.[136]

Mycket tyder på att DDR sannolikt kunde föra en relativt självständig Sverigepolitik. I det källmaterial som använts har inget framkommit som tyder på att Sovjetunionen direkt instruerat DDR att genomföra vissa utrikespolitiska aktioner. Det finns inte heller några tecken som tyder på att DDR skulle ha agerat på ett sätt som tvingat Sovjetunionen att ingripa. Det ska understrykas att östtyskarna från och till rådgjorde med Sovjetunionen även om utrikespolitiken gentemot Sverige. Den östtyska Sverigepolitiken låg således med stor sannolikhet inom de sovjetiska ramarna för utrikespolitiken. Den amerikanske historikern Norman Naimark har tydligt sammanfattat SED:s förhållande till Sovjetunionen: "even in its most dependent stages, the party seldom passively followed Soviet orders. Ulbricht and Honecker both should be looked at as lobbyists, whose causes – of course – could be dismissed by the Soviets".[137]

DDR:s intresse för Sverige

Traditionella kontakter mellan Tyskland och Sverige

De traditionella nära svenska kontakterna med Tyskland spelade en roll för det östtyska intresset för Sverige. Den svenska politiska orienteringen mot Tyskland under 1900-talets första decennier hade ett nära samband med den traditionellt relativt starka oron för vad den store grannen i öster hade för planer. Tyskland sågs som en motvikt till Ryssland. Framför allt var överklassen och borgerskapet i Sverige traditionellt tyskvänliga. Tyskland

[134] Schmidt (1998), passim
[135] Siebs (1999), s 10 & 34, Lemke (1999b), s 74, Krisch (1985), s 53
[136] Lemke (1999d), s 92f, Muth (2000), s 24, Winrow (1990), s 10, Klessmann (1997), s 431
[137] Naimark (1989), s 8, jmfr Lemke (1995), s 38-42, Roesler (1993), s 294 & 304, Kuppe (1995a), s 176, Herbst (1994), s 186-190, Muth (2000), s 27, Lemke (1999a), s 22, Kaiser (1999), s 191

hade emellertid även Europas starkaste arbetarrörelse och en väl utvecklad sociallagstiftning vilket gjorde att många socialdemokrater och kommunister riktade blickarna mot landet. Vid de svenska universiteten hade tysk kurslitteratur en dominerande ställning. Den tyska naturvetenskapliga, humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen var framstående och en övervägande del av svenska forsknings- och studieresor gick till Tyskland.[138] Det första världskriget förändrade inte den positiva svenska synen på Tyskland. Efter kriget arbetade Sverige t ex för att Tyskland skulle få en plats i Nationernas Förbund (NF). Nazismen och ockupationen av Danmark och Norge under andra världskriget innebar dock att tyskvänligheten i Sverige minskade. Liksom under första världskriget var Sverige officiellt neutralt under andra världskriget. Påtryckningar från Tyskland gjorde dock att en rad avsteg gjordes från neutralitetspolitiken. Ett exempel är transporten av en fullt rustad tysk division från Norge till Finland via Sverige.[139]

Den svenska tyskvänligheten bör också ses i ett ekonomiskt perspektiv. Tyskland var Sveriges viktigaste handelspartner. Under åren före andra världskriget (1936-1939) gick ca 21 procent av den svenska exporten till Tyskland och även 21 procent av den svenska importen kom från Tyskland. Under andra världskriget blev Tyskland en än viktigare handelspartner. Ca 70 procent av den svenska importen kom 1941 från Tyskland eller tyskockuperade områden. Orsaken till denna ökning var inte minst att Sverige i princip var avspärrat från kontakter med de viktiga handelsländerna Storbritannien och USA. Först under andra världskrigets två sista år minskade den svenska handeln med Tyskland.[140]

Avslöjandena om koncentrationsläger, tvångsarbete och tyska krigsövergrepp gjorde att tyskvännerna i Sverige var fåtaliga efter kriget.[141] Intresset för Tyskland och landets öde fanns dock kvar. Att Sverige inte varit ockuperat av Tyskland under andra världskriget var naturligtvis fördelaktigt för de tysk-svenska kontakterna efter kriget. Därmed fanns inte samma negativa inställning till Tyskland som i flera andra europeiska länder. Sverige gav ett relativt stort humanitärt bistånd till Tyskland de första åren efter andra världskriget. Under perioden 1945-1954 skänkte frivilligorganisationer och staten runt 70 miljoner kronor. Till detta kom ytterligare 140 miljoner kronor som den svenska staten mer eller mindre avtvingades i förhandlingar med de allierade. Endast Norge fick större svenskt understöd (252 miljoner) under samma period. Även om man bortser från de 140 miljoner som inte betalades helt frivilligt så var Tyskland det icke-

[138] Nordin (1995), s 58, West (1976), s 29-31, Lindner (1990), s 110
[139] Den svenska historien (1979), Bd. 14, s 245f
[140] Nordin (1995), s 65-67, Lindberg (1958), s 20-22 & 26, Andrén & Möller (1990), s 28f, Fritz (1990), s 156-158, West (1976), s 445
[141] Nordin (1995), s 70f

nordiska land som fick störst svenskt ekonomiskt understöd. Under de första efterkrigsåren utspisades även ett stort antal tyska barn, runt 120 000 dagligen, tack vare svensk hjälp.[142] Det svenska intresset riktades huvudsakligen mot den västra delen av Tyskland. Till en början var emellertid intresset stort även för den östra delen. Det visar en undersökning av fyra svenska dagstidningars rapportering om den sovjetiska ockupationszonen under tiden 1945-1949. Under denna period innehöll ca hälften av tidningsnumren artiklar om Sovjetunionens ockupationszon.[143]

Tysk exil i Sverige under andra världskriget

Det östtyska intresset för Sverige berodde även på att tyska kommunister tillbringat nazitiden i exil i landet. Någon exakt statistik över antalet flyktingar finns inte men 5 500 tyskspråkiga flyktingar beräknas ha befunnit sig i Sverige vid krigsslutet 1945. Viktigt är att andelen politiska flyktingar var ovanligt stor. Inte minst var Sverige ett betydelsefullt exilland för tyska kommunister. Från hösten 1938 ledde det tyska kommunistpartiet KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) sitt motståndarbete i Tyskland delvis från Sverige.[144]

Det var svårt för de tyska kommunisterna att arbeta politiskt i Sverige. Den svenska regeringen ville inte stöta sig med den starka och farliga grannen i söder. Därför förbjöds de tyska kommunisternas verksamhet, de arresterades och sattes i fängläger. Den svenska behandlingen av kommunisterna mildrades dock i takt med att Hitlers krigslycka minskade. De släpptes fria och fick större utrymme för sin politiska verksamhet. I mitten av 1946 hade i stort sett alla kommunistiska emigranter i Sverige återvänt till Tyskland och den sovjetiska ockupationszonen.[145] I slutet av 1950-talet hade sammanlagt fem av Politbyråns medlemmar och kandidater erfarenheter av kortare eller längre tids exil i Norden. Tre av dem hade vistats en längre tid i Sverige: Karl Mewis (kandidat, i Sverige 1938-1945), Paul Verner (kandidat, i Sverige 1939-1945) och Herbert Warnke (medlem, i Sverige 1938-1945).[146]

---

[142] Lindner (1990), s 118, Girmond (1994), s 316

[143] Girmond (1994), s 89, 151, 235f & 336. Tidningarna som undersöktes var Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Morgon-Tidningen och Ny Dag

[144] Lorenz (1992), s 15-17, Müssener (1974), s 93 & 159, Peters (1984), s 119, Scholz (1995), s 20-26

[145] Peters (1984), s 112 & 152-158, Scholz (1995), s 25, 73 & 116-120, Foitzik (1988), s 260 & 268, Scholz (1992b), s 57-59, Keiderling (1993), s 52f

[146] De två övriga, Hermann Matern (medlem) och Albert Norden (medlem) var endast under kort tid i Skandinavien, Scholz (1990), s 152, Scholz (1995), s 120, 130 & 166, Wer war Wer in der DDR (2000), Herbst, Ranke & Winkler (1994). Skillnaden mellan kandidater och fullvärdiga medlemmar i Politbyrån var att kandidaterna inte hade rösträtt.

De tyska kommunistiska Sverigeemigranternas betydelse för det östtyska intresset för Sverige är svår att bedöma. Viktigast var troligen att de hade kontakter i Sverige som DDR kunde utnyttja bl a för att öka det svenska intresset intresset för den östtyska politiken och samhällsutvecklingen samt för att samla in information om den svenska politiska utvecklingen. Ett exempel är Arvid Rudling som under 1930-talet och andra världskriget hade kontakt med tyska kommunistiska emigranter. Under 1950-talet företrädde han som advokat den östtyska handelskammaren i Sverige. Han fungerade även vid olika tillfällen som förbindelseperson mellan östtyska representanter och det svenska utrikesdepartementet. Ett annat exempel är den 1956 grundade vänskapsföreningen, Föreningen Sverige-DDR.[147] Redan 1946 försökte personer som senare skulle bli viktiga för vänskapsföreningens och DDR:s arbete i Sverige, bl a Arvid Rudling och kommunisten Fritjof Lager, bilda en svensk-tysk förening för att främja utbytet på det kulturella området med Tyskland. Det lyckades dock inte. Däremot bildades en kommitté som skulle hålla kontakt med de antifascistiska emigranter som uppehållit sig i Sverige.[148]

Sveriges utrikes- och Tysklandspolitik

Den svenska Tysklandspolitiken efter andra världskriget spelade också en roll för det östtyska intresset. Sverige förde en försiktig men relativt pragmatisk politik gentemot DDR. Man var öppnare för kontakter än de flesta andra väststater. Officiellt hävdades att Tysklands efterkrigsöde var en fråga för de stater som deltagit i andra världskriget.[149]

Reaktionerna i Sverige på DDR:s grundande i oktober 1949 var mycket försiktiga. I UD noterade man till en början endast att det bildats två tyska stater. Ett mer utförligt ställningstagande till hur man skulle ställa sig i frågan om ett diplomatiskt erkännande av DDR utarbetades först i slutet av november 1949. Där framgick det att DDR tills vidare inte skulle erkännas och att varje åtgärd som kunde prejudicera erkännandefrågan skulle

[147] Vänskapsföreningen hette ursprungligen Föreningen Sverige-TDR (TDR=Tyska Demokratiska Republiken) och bytte i slutet av 1960-talet namn till Föreningen Sverige-DDR. Eftersom DDR har blivit standardbeteckningen på Östtyskland används den beteckningen konsekvent i avhandlingen.

[148] Entwurf für die Vorlage zur Einrichtung eines Verkehrsbüros und eines Visabüros der DDR in Schweden, i PA-MfAA, LS-A331, Aktenvermerk über ein Gespräch mit dem schwedischen Advokaten Herrn Rudling am 13.7.59, i PA-MfAA, A7683, P.M. angående östtyska önskemål (4.4.59), P.M. besök av advokat Rudling (22.7.59), i Utrikesdepartementets politiska arkiv (UD) HP 12 Ct Vol 8, P.M. rörande östtyska handelsrepresentationen (22.10.60), i UD HP 12 Ct Vol 10, Föreningen Sverige-TDR 10 år, s 1, Föreningen Sverige-DDR 15 år, s 3, Peters (1984), s 197

[149] Scholz (1993b), s 405, Möller (1986), s 371, Scholz (1992a), s 245

vara ytterst olycklig. Som skäl nämndes bl a att Förbundsrepubliken skulle se ett svenskt diplomatiskt erkännande av DDR som en ovänlig handling. Storbritannien och Frankrike utövade dessutom påtryckningar för att Sverige i möjligaste mån skulle undvika kontakter med DDR.[150]

Ett viktigt undantag från det försiktiga agerandet var det förslag till Tysklands återförening som framlades för FN av den svenske utrikesministern Östen Undén i december 1951. Initiativet visar den vikt Sverige tillmätte en lösning av problematiken. Förslaget var en reaktion på en av västmakterna framlagd resolution. Då Sovjetunionen och DDR motsatte sig resolutionen var den dömd att misslyckas. Huvudsyftet var inte heller att få till stånd en återförening av Tyskland utan snarare ett försök att lägga skulden för Tysklands delning på Sovjetunionen. Undén ansåg att det var ett felaktigt sätt att utnyttja FN och utarbetade därför det alternativa förslaget. Vid voteringen i FN antogs västmakternas förslag. Sverige lade ner sin röst och begärde ingen votering om det egna förslaget.[151]

När Förbundsrepubliken antog Hallsteindoktrinen fick Sverige anledning att ompröva sin inställning till DDR. Undén fastslog i ett internt UD-dokument att den svenska regeringen tills vidare inte övervägde en ändring av sin inställning till erkännandefrågan men att den

> med hänsyn till å ena sidan den senaste tidens utveckling och å den andra våra betydande intressen – bl. a. handelspolitiska – i Österskland förbehålla oss fria händer att kontinuerligt ompröva vår inställning till frågan. [...] Sveriges regering [...] kan [icke] ansluta sig till tankegången om Österskland såsom ett vacuum.[152]

Sverige accepterade alltså officiellt inte Hallsteindoktrinen men höll fast vid att Tyskland borde återförenas under demokratiska förtecken. I den reella politiken avvek dock den svenska positionen sällan från övriga väststaters.[153]

Den svenska alliansfria politiken och vägran att officiellt acceptera Hallsteindoktrinen var viktiga orsaker till DDR:s intresse. I det österska utrikesministeriet konstaterades att "Sverige är intressant för oss eftersom landet hållit sig utanför de imperialistiska paktsystemen och utrikespolitiskt uppträder relativt självständigt".[154] I utrikesministeriet hoppades man att om man lyckades nå ett svenskt diplomatiskt erkännande skulle de andra nordiska länderna följa Sveriges exempel. Sverige sågs som det politisk

[150] Scholz (1993b), s 396-398, Becker (1991), s 75f
[151] Möller (1986), s 371 & 376, Scholz (1993b), s 400 & 403-405, Malmborg (1994), s 263f
[152] P.M. (1.11.55), i UD HP 12 Ct, Vol 5, Scholz (1993b), s 414
[153] Jmfr Ekengren (1999), Linderoth (2002)
[154] Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 37

och ekonomiskt starkaste skandinaviska landet. En bidragande orsak till det östtyska intresset för Sverige var också den geografiska närheten.[155]

Sammanfattning

Diplomatiskt erkännande tillmättes mycket stor betydelse av den östtyska politiska ledningen. En orsak var dess brist på legitimitet. För att stärka legitimiteten utnyttjades olika legitimitetsstrategier. Utrikespolitiken och strävan efter det diplomatiska erkännandet kan betraktas som en sådan legitimitetsstrategi. Den ideologiska faktorn, DDR:s osäkra framtidsutsikter och Förbundsrepublikens inställning till DDR var andra viktiga aspekter som bidrog till att ge ett diplomatiskt erkännande en mycket stor betydelse.

Utrikespolitiken kan också ses som ett inslag i konkurrensen med Förbundsrepubliken om att representera hela Tyskland. I denna konkurrens var DDR oftast på defensiven. Det var i princip omöjligt för den östtyska politiska ledningen att utestänga det västtyska inflytandet på den östtyska befolkningen. Befolkningen jämförde utvecklingen i DDR med den i Förbundsrepubliken. För många utföll jämförelsen endast på ett fåtal områden till DDR:s fördel. En rad östtyska planer för ett återförenat Tyskland presenterades under perioden fram till 1972. Dessa var dock i stort ett spel för galleriet. Man var endast intresserad av en återförening på de egna villkoren. Hoppet om en återförening hade man dock inte gett upp. Detta hopp var huvudsakligen grundat i ideologins postulat att socialismen förr eller senare skulle segra i hela världen och därmed även i Förbundsrepubliken. SED ville aktivt bidra till socialismens seger i grannlandet. Man försökte därför öka sitt inflytande över det västtyska samhället och den västtyska politiken. Förbundsrepubliken betraktades som en fiende.

Den östtyska politiska ledningens ideologi och tidigare erfarenheter påverkade dess världsbild och syn på politik. Världsbilden och synen på politik ledde i sin tur till att vissa politiska instrument kom att föredras framför andra. Ramarna för DDR:s utrikespolitik bestämdes av Sovjetunionen och varierade under perioden. Så länge de östtyska utrikespolitiska initiativen låg inom de sovjetiska ramarna kan DDR sägas ha haft möjlighet att ta egna initiativ och agera relativt självständigt.

Det relativt stora östtyska intresset för Sverige hade flera orsaker. Många

[155] ibid, jmfr Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (24.9.54), i PA-MfAA, A9266, Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden, i PA-MfAA, A8870, Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern 1956, i PA-MfAA, A8875, Zur Entwicklung in Schweden, über die Aussenpolitik Schwedens (1959), i PA-MfAA, A7665. Finland tilltroddes en liknande roll, se Lemke (1995), s 41

östtyska kommunister som hade förhållandevis inflytelserika poster i stats- och partiapparaten hade vistats i exil i Sverige under andra världskriget. Det fanns därför en rad kontakter som DDR kunde utnyttja. Mycket viktigt var att Sverige var ett alliansfritt land som stod utanför kalla krigets alliansystem och som inte officiellt accepterade Hallsteindoktrinen. I Sverige kunde DDR alltså finna relativt goda förutsättningar för sin strävan efter diplomatiskt erkännande.

3. DDR:s kontakter med Sverige 1949-1954

Trevande kontakter (1949-mars 1954)

Innan de inledande kontakterna mellan DDR och Sverige analyseras, diskuteras DDR:s utrikespolitiska byråkratis syn på Sverige och den svenska Tysklandspolitiken.

DDR:s syn på den svenska utrikespolitiken

Under 1950-talets första år var de östtyska analyserna av den svenska utrikespolitiken i jämförelse med senare perioder förhållandevis starkt ideologiskt präglade. I utrikesministeriet hävdade man 1953 och 1954 att Sverige var beroende av USA.[156] Den svenska orienteringen mot det som ansågs vara det imperialistiska lägret betraktades inte som något nytt. Det konstaterades att Sverige inledningsvis under andra världskriget hade lutat sig starkt mot det fascistiska Tyskland. Under senare delen av kriget ansågs Sverige ha varit starkt beroende av England och USA. I det östtyska utrikesministeriet såg man starka tecken som tydde på att det svenska beroendet av USA fortsatte efter kriget och t o m ökade. Det svenska medlemskapet i Nordiska Rådet 1952 tolkades som ett steg som kunde leda till att Sverige integrerades i NATO. Det antogs t o m kunna leda till ett officiellt svenskt NATO-medlemskap. I utrikesministeriets ansågs att den svenska regeringen förde en politik som strävade mot detta mål och att det bara var den folkliga opinionens motstånd som hindrade den från att öppet erkänna det. I oktober 1954 fanns det oro för att Sveriges beroende av USA snart skulle vara oåterkalleligt.[157] Den svenska hållningen i Tysklandsfrågan ansågs vara mycket nära kopplad till den amerikanska positionen. I utrikesministeriet konstaterades att Sverige förordade en återförening enligt "s k västlig demokrati[sk]" förebild, d v s att Tyskland skulle regeras av "de tyska imperialisterna". Sverige ansågs försöka undvika allt som kunde

[156] Die politische Situation Schwedens (1953), s 127-129, Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (26.10.54), i PA-MfAA, A9266, s 62
[157] Analyse über Schweden per Okt.Nov. 1954, Die politische Situation Schwedens (1953), i PA-MfAA, A9266, s 76 & 127

tolkas som ett erkännande av DDR.[158]

I slutet av 1954 fanns det tecken på en mer differentierad syn på Sverige inom utrikesministeriet. Ledaren för avdelningen för kapitalistiska stater, Richard Gyptner, konstaterade att den svenska regeringen visserligen förde en utrikespolitik som orienterade sig efter övriga väststaters politik. Men han underströk att det även fanns positiva tecken att ta fasta på. Sverige var intresserat av goda relationer med Sovjetunionen, hade erkänt Folkrepubliken Kina och krävt att staten skulle få bli medlem i FN. Gyptner konstaterade att detta var i direkt motsats till den amerikanska regeringens politik.[159] Trots den i stort kritiska synen på den svenska utrikes- och Tysklandspolitiken ansågs Sverige vara betydelsefullt för den östtyska utrikespolitiken. Sverige betraktades som det ledande kapitalistiska landet i Norden. De svenska relationerna med DDR antogs ha betydelse för den norska, danska och isländska inställningen till DDR. Till detta lades att Sverige, trots medlemskapet i Nordiska Rådet och samarbete med NATO-länder, inte var medlem av NATO.[160]

DDR:s kontakter med Sverige fram till mars 1954

Relationer mellan den sovjetiska ockupationszonen och Sverige utvecklades tidigt. Sverige tog kort efter andra världskrigets slut initiativ till att upprätta handelsförbindelser. Den svenska industrin hade stort intresse av koksalt och kalisalt som producerades i sovjetzonen. Redan i maj 1946 slöts ett avtal mellan den svenska parten SUKAB (Svensk Utrikeshandels Kompensations AB) och de sovjetiska myndigheterna i östzonen (Sowjetische Militäradministration in Deutschland, SMAD).[161] SUKAB var ett aktiebolag som kontrollerades av det svenska näringslivet. Företaget arbetade utan vinstsyfte och finansierade sin verksamhet genom att ta ut en avgift på alla affärer som förmedlades.[162] Under de första åren efter kriget var handeln med östzonen viktigare för Sverige än handeln med västzonerna. Först efter en valutareform i västzonerna i juni 1948 ökade handelsutbytet med dessa zoner och blev snart mångfaldigt större än handeln med östzonen.[163] SED var även tidigt intresserat av andra relationer med Sverige än rent ekonomiska. Hösten 1946 reste två SED-representanter till Sverige och knöt

[158] Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland (april/maj 1954), i PA-MfAA, A9266, s 94 & 98

[159] Gyptner an Botschaft der DDR (Moskva), 13.12.54, i PA-MfAA, A9266, s 29

[160] Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (5.10.54), i PA-MfAA, A7581, s 31, Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden. (26.10.54) (Panzerschranksache), i PA-MfAA, A9266, s 62f,

[161] Scholz (1992a), s 248f, Scholz (1993b), s 394

[162] Nationalencyklopedin, Bd 17, s 402

[163] Scholz (1992a), s 251f, Scholz (1993b), s 398 & 400, Lemke (1995), s 50f

kontakter med det svenska kommunistpartiet SKP (Sveriges Kommunistiska Parti) och fackföreningar. De träffade även representanter för alla riksdagspartierna och knöt kontakter med företag.[164] Ett annat tecken på intresset för Sverige var att Franz Dahlem, som ansvarade för Nordenfrågor inom SED:s centrala partiapparat, 1948 föreslog att ett svensk-tyskt sällskap skulle bildas.[165]

Fram till mitten av 1950-talet utgjordes de östtysk-svenska relationerna framför allt av handelsförbindelser. DDR betraktade dock redan från början handeln som ett politiskt instrument. Den ansågs vara viktig för att utveckla relationerna med omvärlden.[166] 1950 slöts det första handelsavtalet mellan DDR och Sverige. Avtalet slöts dock inte på officiell statlig nivå utan mellan ett östtyskt utrikeshandelsföretag, DIA-Kompensation, och SUKAB. Handelsavtalet för 1952 möjliggjorde en ömsesidig handel på 80 miljoner kronor. 1953 tillät handelsavtalet en handel på 62,5 miljoner för att 1954 öka till 90 miljoner kronor.[167]

Efter att DDR grundats var den östtyska sidan starkare drivande än tidigare i utvecklingen av handelsrelationerna. I december 1952 föreslog DDR att det skulle inrättas en representation för DIA-Kompensation i Sverige. SUKAB menade dock att handeln fungerade tillfredsställande. SUKAB:s representanter lät också förstå att de svenska myndigheterna intog samma position. Frågan togs upp igen av östtyska representanter vid FN-organet ECE:s (Economic Commission for Europe) konferens i april 1953. De svenska företrädarna vid konferensen ville inte diskutera förslaget utan meddelade bara att det skulle vidarebefordras till de svenska myndigheterna. Svenska företag var emellertid intresserade av utvidgade handelsrelationer med DDR. I februari 1953 sonderade företrädare för den svenska stålindustrin möjligheterna att inrätta en representation i Berlin i samtal med en representant för den östtyska utrikeshandelskammaren KfA (Kammer für Aussenhandel). Den östtyske representanten fann förslaget intressant och förklarade att han skulle framföra det till de ansvariga myndigheterna. En representant för det svenska generalkonsulatet i Västberlin som också närvarade, tyckte dock att frågan skulle vila tills vidare. Det blev också fallet.[168]

Även på trafikområdet fanns det tidigt kontakter mellan länderna. Svenska transportföretag hade relativt stort intresse av att utveckla trafikre-

[164] Scholz (2000a), s 222 & 225
[165] Scholz (1993a), s 180-182
[166] Lemke (1999a), s 253 & 269
[167] Handelsavtalen var så konstruerade att varje land skulle importera varor till lika stort värde som det exporterade
[168] Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland (april/maj 1954), i PA-MfAA, A9266 & A15174, s 99 & 21

lationerna med DDR. Det fanns inte minst svenskt intresse för järnvägsförbindelser genom DDR. I augusti 1953 slöts ett avtal mellan det östtyska järnvägsbolaget Deutsche Reichsbahn (DR) och Statens Järnvägar (SJ) om att färjetrafiken mellan länderna åter skulle gå den traditionella rutten mellan Trelleborg och Sassnitz.[169] Flygbolaget SAS ville upprätta en flygförbindelse mellan Stockholm och Berlin över östtyskt luftrum. Till en början försökte SAS undvika att förhandla direkt med östtyskarna. Målet var att få till stånd en överenskommelse med den sovjetiska militäradministrationen. Denna avvisade dock SAS propåer och hänvisade till de östtyska myndigheterna. I november 1953 inledde SAS därför förhandlingar med DDR. Östtyskarna var villiga att tillåta SAS att flyga på Berlin under förutsättning att ett avtal slöts mellan de östtyska och svenska regeringarna. Detta villkor accepterade Sverige inte. Något avtal mellan SAS och DDR kom därför inte till stånd.[170]

Grundstrategin för DDR:s utrikespolitik utvecklas (april-december 1954)

Sovjetunionen upphävde i slutet av mars 1954 ockupationsstatuterna och förklarade officiellt att DDR hade rätt att sköta sina inre och yttre angelägenheter. Sovjetunionen behöll dock rättigheterna att hantera alla frågor som rörde relationerna mellan de fyra segrarmakterna i Tyskland. Först i september 1955 blev DDR officiellt fullt självständigt.[171] Efter Sovjetunionens upphävande av ockupationsstatuterna ökade den östtyska aktiviteten gentemot Sverige. Det var en del i ett generellt ökat intresse för kapitalistiska länder. DDR:s ledare, Walter Ulbricht, sade på SED:s fjärde Partidag i april 1954 att:

> DDR kommer att göra allt för att utveckla relationerna även med de kapitalistiska länderna. Genom en utbyggnad av de ekonomiska och kulturella relationerna, genom ömsesidiga besök av vetenskapsmän, konstnärer och idrottsmän skall såväl den ömsesidiga förståelsen, liksom ett närmare samarbete med de fredsälskande krafterna bland de andra folken utvecklas.[172]

---

[169] Under de första åren efter kriget gick färjetrafiken från Trelleborg över Warnemünde (Scholz (1992)), s 251, Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland (april/maj 1954), i PA-MfAA, A9266, s 100

[170] Analyse über Schweden per Okt./Nov. 1954, Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (26.10.54), PA-MfAA, A9266, Aktennotiz (10.6.54), i PA-MfAA, A15174, Bericht über die Verhandlungen zwischen Vertretern der DDR und der schwedischen Luftfahrtgesellschaft, (22.11.53), i PA-MfAA, A7605.

[171] Scherstjanoi (1997), s 184

[172] Protokolle der Verhandlungen des IV. Parteitages der SED (1954), s 32

Målet för DDR:s ansträngningar att utveckla relationerna med väststaterna var att bli diplomatiskt erkänt. Sverige tillmättes stor betydelse i denna strävan. SED:s Centralkommittés sekretariat slog i slutet av april 1954 fast att Sverige var ett av de länder som ansträngningarna för att nå det diplomatiska erkännandet starkast skulle inriktas på.[173]

Svenskt förslag till lösning av viseringsproblematiken

Kort efter suveränitetsförklaringen i mars 1954 öppnade sig en möjlighet för DDR att förbättra relationerna med Sverige. De sovjetiska ockupationsmyndigheterna vägrade att visera passen för utländska medborgare och hänvisade till de östtyska myndigheterna. Sven Jörgensen, SJ:s representant i Berlin, besökte därför i början av april DDR:s utrikesministerium för att sondera vilka effekter den ökade östtyska suveräniteten skulle få för svenska transitresande genom landet. De östtyska representanterna meddelade att de ville att viseringsproblematiken skulle lösas på ömsesidig bas men preciserade inte hur. De bad istället de svenska myndigheterna föreslå en lösning. Den svenske generalkonsuln i Västberlin, Hugo Tamm, meddelade därpå i mitten av april att DDR kunde få stationera en representant i Sverige för att bevilja viseringar och uppehållstillstånd för svenska DDR-resenärer. Sverige var dock inte intresserat av att upprätta en motsvarande representation i DDR utan önskade som tidigare sköta kontakterna med de östtyska myndigheterna via generalkonsulatet i Västberlin.[174] På östtysk sida fanns det intresse för det svenska förslaget. Man såg en möjlighet att höja DDR:s internationella status och förbättra relationerna med Sverige och ville därför lösa frågan genom officiella förhandlingar med svenska myndigheter. Det accepterade Sverige dock inte. Officiella förhandlingar skulle i princip inneburit ett erkännande av att Sverige betraktade DDR som en jämbördig suverän stat och det ville man undvika.[175] Det svenska förslaget innebar dock att man var beredd att acceptera en förbättring av

[173] Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (24.9.54), Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (26.10.54) (Panzerschranksache), i PA-MfAA, s 71 & 63, Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland (april/maj 1954), Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (26.5.54), i PA-MfAA, A15174, s 6 & 25, Scholz (2000a), s 228

[174] Vorschlag über die weitere Gestaltung unserer Beziehungen zum Königreich Schweden. (Panzerschranksache), i PA-MfAA, A9482, s 58, Aktennotiz (29.4.54), i PA-MfAA, A15174, s 62f, Chiffertelegram. UD till Generalkonsulatet i Berlin (2.4.54), Chiffertelegram Generalkonsulatet i Berlin till UD (13.4.54), Chiffertelegram Tamm till UD (6.4.54), i UD HP 12 Ct Vol 4, Scholz (1993a), s 410

[175] ibid (A9482), s 59, Protokoll über die 8. Sitzung des Kollegiums, (21.4.54), i PA-MfAA, LS-A254, s 9, UD till Kumlin (31.3.54), i UD HP12 Ct Vol 4, Aktennotiz (29.5.54), i PA-MfAA, A15174, Scholz (1993b), s 410

relationerna. Sverige ville reglera den osäkra situationen för att få en starkare position om DDR skulle kräva ett diplomatiskt erkännande. För den östtyska sidan skulle det vara den första representationen av detta slag i ett västland. I de fortsatta kontakterna höll de östtyska företrädarna fast vid att officiella förhandlingar var nödvändiga. De önskade också få beskrivet vilka rättigheter deras representant i Sverige skulle åtnjuta. Från svensk sida meddelades att den östtyske representanten skulle få möjlighet till hemlig korrespondens med östtyska myndigheter. Vidare skulle han få rätt att upprätthålla kontakt med utlänningskommissionen och SJ i Sverige. Officiell status kunde representanten dock inte få. [176]

Om DDR accepterat det svenska förslaget hade det inte bara inneburit en viss höjning av landets internationella politiska status. Man hade också ökat möjligheterna att agera i Sverige och skapat en bas för att förbättra relationerna med svenska myndigheter och andra institutioner. Tamm antydde också att om förslaget accepterades kunde senare ytterligare möjligheter öppna sig.[177] Det sista svenska klargörandet i frågan framfördes i juni 1954. De östtyska företrädarna lovade att återkomma med ett svar vilket de dock inte gjorde. Orsaken var sannolikt att DDR inte ville gå med på en lösning som låg på lägre nivå än den man hade fått till stånd med Finland, d v s utbyte av representationer med konsulära rättigheter.[178] Agerandet i viseringsfrågan ligger i linje med den då i DDR rådande relativt starka övervärderingen av den egna statens betydelse för väststaterna. Östtyskarna trodde sig kunna nå en bättre överenskommelse om man väntade. Optimismen visade sig inte minst i att man beslutat att inte själv ta några initiativ för att lösa viseringsproblematiken. Initiativet skulle ligga hos svenskarna.[179]

Utrikesministeriets planer för utvecklingen av relationerna

På östtysk sida härskade under 1954 en stor optimism angående möjligheterna att förbättra relationerna med Sverige. Det fanns t o m förhoppningar om att nå ett diplomatiskt erkännande inom kort. Våren 1954 ville man i utrikesministeriet försöka göra de

> påbörjade samtalen mellan representanter för det svenska generalkonsulatet och utrikesministeriets konsulära avdelning [...] till officiella förhandlingar.

[176] Aktennotiz (29.4.59), i PA-MfAA, A15174, s 62f, Vorschlag über die weitere Gestaltung unserer Beziehungen zum Königreich Schweden (6.8.57), i PA-MfAA, A9482, s 59, Tamm till Jarring (28.4.59) (strängt förtroligt), P.M. (7.1.58), i UD HP 12 Ct Vol 8

[177] ibid (A15174)

[178] Vorschlag über die weitere Gestaltung unserer Beziehungen zum Königreich Schweden (6.8.57), i PA-MfAA, A9482, Protokoll über die 8. Sitzung des Kollegiums (21.4.54), i PA-MfAA, LS-A254, s 9, P.M. (7.1.58), i UD HP 12 Ct Vol 8, Scholz (1993b), s 410f

[179] ibid (LS-A254)

> I dessa samtal ska samtidigt frågan om sändandet av representanter för DDR:s regering till Stockholm tas upp. Med hänsyn tagen till att de svenska materiella intressena är större framstår ett utbyte av handelsrepresentationer med konsulära funktioner och med diplomatisk status som möjligt. Upprättandet av normala diplomatiska relationer, d v s utbyte av legationer, ska diskuteras under de officiella förhandlingarna.[180]

I maj sammanställde utrikesministeriet en första mer detaljerad plan för utvecklingen av relationerna med Sverige. Planen innehöll en stor mängd förslag som rörde en rad olika områden. DDR ville främst fortsätta de inofficiella förhandlingarna med det svenska generalkonsulatet i Västberlin med målet att få till stånd ett utbyte av konsulära representationer. På trafikområdet ville man att tågtrafiken från Sverige till München via Sassnitz snarast skulle återupptas. Man ville också sluta ett avtal med den svenska regeringen om lufttrafiken till Berlin. Information om DDR tillmättes stor betydelse. Det slogs fast att alla möjligheter att publicera artiklar om DDR i den svenska pressen skulle prövas. Man önskade också försöka utveckla relationer med Sveriges Radio och nå en överenskommelse om programutbyte. Den statliga radiokommittén fick i uppdrag att undersöka möjligheterna att sända program i östtysk radio om Sverige, dess seder, kultur, musik etc. Det östtyska filmbolaget DEFA (Deutsche Film-Aktiengesellschaft) föreslogs sända en delegation till Sverige som skulle köpa in svensk film. Delegationsutbyte på ungdomsområdet, idrottsområdet och det fackliga området planerades. Vidare skulle alla fördrag mellan det tidigare Tyska Riket och Sverige gås igenom för att se om där fanns ytterligare möjligheter som kunde utnyttjas för att knyta kontakter. Frågor med anknytning till Östersjön spelade också tidigt en roll i den östtyska utrikespolitiken. Det föreslogs att möjligheten skulle prövas om det östtyska skolsegelskeppet "Wilhelm Pieck" kunde sändas till en sovjetisk eller polsk Östersjöhamn. När skeppet lämnade DDR skulle en östtysk företrädare göra ett uttalande som underströk DDR:s ställning som Östersjöstat och intresse av relationer med övriga stater kring havet.[181]

På det ekonomiska området var DDR intresserat av att skapa en fast representation i Sverige. I maj 1954 utarbetade det östtyska utrikeshandelsministeriet MAI (Ministerium für Aussen- und Innerdeutschen Handel) tillsammans med utrikesministeriet ett förslag om inrättande av ständiga handelsrepresentationer för handelsorganisationen DIA i en rad västeuropeiska länder, däribland Sverige. Representationerna skulle bidra till en för-

[180] Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland (april/maj 1954), i PA-MfAA, A9266 & A15174, s 25 & 103

[181] Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (26.5.54) (Panzerschranksache), i PA-MfAA, A15174, s 6-10

bättrad handel men även skapa förutsättningar för utvecklingen av relationer på andra områden. Då svenska myndigheter i likhet med de flesta andra kapitalistiska stater inte förväntades vara villiga att ge tillstånd till en permanent representation, skulle de östtyska handelsintressena i de aktuella länderna tills vidare tillvaratas av s k flygande delegationer. Ledaren och ställföreträdaren för delegationen stannade i landet så länge som deras viseringar gick att förlänga, sedan åkte de tillbaka till DDR för att senare åter ansöka om visum. I delegationerna ingick också under kortare perioder medarbetare för olika östtyska utrikeshandelsföretag. På detta sätt skapades i praktiken en handelsrepresentation i de aktuella länderna. De östtyska representanterna hade inte bara handelspolitiska uppgifter utan skulle även rapportera till utrikesministeriet.[182]

I juni menade man i utrikesministeriet att det fanns två frågor som kunde tjäna som bas för att nå statliga avtal eller som kunde leda till förhandlingar om konsulära relationer med Sverige. Båda frågorna rörde trafikrelationerna. Den första gällde SAS intresse av att flyga på Berlin där man ville att ett avtal skulle slutas mellan de båda staternas regeringar. Den andra gällde en järnvägsförbindelse från Stockholm till München via DDR. Under förhandlingar mellan SJ och DR i oktober 1953 i samband med en europeisk trafikkonferens i Aten hade man kommit överens om att uppta trafik från Sverige till München via Sassnitz. Att trafiken i juni 1954 ännu inte kommit igång berodde på att Förbundsrepubliken inte tillät tåget att köra i det västtyska järnvägsnätet. Villkoret var att Förbundsrepubliken skulle få starta en linje mellan Bonn och Berlin och att det öppnades fler gränsövergångar till DDR. På östtysk sida fanns ett starkt intresse av att den svenska transittrafiken skulle komma igång, dels för att utveckla relationerna med Sverige, dels för att få valutainkomster. Man tyckte sig också märka att det fanns en strävan i Förbundsrepubliken att leda trafiken till München via västtyskt territorium. Det ville man förhindra.[183] I början av juni godkände den ställföreträdande regeringschefen, Heinrich Rau, i princip planerna på att utveckla trafikrelationerna. Han menade att det var viktigt att vara tillmötesgående mot svenskarna för att skapa förutsättningar för utbyte av konsuler. Det gällde därför att undvika att skapa problem i trafikfrågorna. Utrikesministeriet fick i uppdrag att pröva om det verkligen var nödvändigt med en regeringsöverenskommelse för att kunna underteckna ett avtal om flygtrafiken till Berlin. Det skulle undersökas om inte en annan partner, som inte var ett regeringsorgan, kunde utses för att sluta avtal med SAS.[184]

[182] HAII/1 (MfAA) an Minister Bolz (17.5.54), Beschlussvorlage (maj 1954), Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (26.10.54) (Panzerschranksache), i PA-MfAA, A9266, s 66, 144 & 146

[183] Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland (april/maj 1954), Aufnahme von Beziehungen mit Schweden (3.6.54), i PA-MfAA, A15174, 11-13 & 22

[184] Aktennotiz (10.6.54), i PA-MfAA, A15174, s 14

Att sprida information om DDR och en positiv bild av staten och dess utveckling var tidigt ett viktigt inslag i den östtyska utrikespolitiken. Den tyske forskaren Michael Lemke konstaterar i en undersökning av utrikesministeriets arbete under dess första år (1949-1951) att det inte var konkreta internationella frågor utan en presentation av DDR och dess alternativa utrikespolitik som stod i centrum för verksamheten.[185] Presentationen av DDR var också redan i ett tidigt skede ett viktigt inslag i utrikespolitiken gentemot Sverige.

De svenska industrimässorna var betydelsefulla i sammanhanget. I september 1954 deltog DDR för fjärde gången med en utställning på S:t Eriks-Mässan i Stockholm. DDR var den störste utställaren detta år. Östtyskarna nöjde sig inte med att bara visa vad landets industri tillverkade och presentera möjligheter till handel. Viktigt var också det politiska budskapet i form av en presentation av DDR:s politiska och ekonomiska utveckling samt det östtyska samhället. Att de politiska budskapen var viktiga visar sig inte minst i att både utrikeshandelsministeriet och utrikesministeriet medverkade i utformningen av utställningarna på de svenska industrimässorna. I samband med mässorna överlämnades informationsmaterial till en rad tidningar och DDR annonserade även i en del av dem. Syftet med annonseringen var bl a att försöka påverka tidningarnas redaktionella innehåll. Deltagandet på svenska industrimässor utnyttjades också för att samla in information och knyta kontakter med svenskar som kunde användas i strävan efter diplomatiskt erkännande. Denna uppgift hade främst en av utrikesministeriets medarbetare som ingick i den östtyska mässdelegationen. Han arbetade under täckmantel och representerade officiellt utrikeshandelskammaren.[186]

Efter besöket i Sverige i samband med S:t Eriks-Mässan utarbetade utrikesministeriets representant i mässdelegationen en rad förslag om hur de östtysk-svenska relationerna kunde utvecklas. Det skedde efter kontakt med en representant för det svenska kommunistpartiet. Inte minst underströks att det gällde att öka svenskarnas kunskaper om DDR. Ett förslag var att försöka få mer material om DDR publicerat i den svenska pressen. För detta ändamål fanns redan en överenskommelse med kommunisten Lennart Brick, Ny Dags tidigare korrespondent i Berlin. Han hade i samförstånd med det svenska kommunistpartiet startat ett företag för att förmedla bilder och artiklar om DDR och övriga socialistiska stater till tidningarna i Sverige. Företaget skulle också leverera pressklipp från svenska pressen till

[185] Lemke (1999a), s 252f & 256f

[186] Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland (april/maj 1954), Bericht über den Besuch der Ausstellung der DDR auf der St.-Eriks-Messe in Stockholm (15.9.54), i PA-MfAA, A9266, s 32 & 99, Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (26.5.54) (Panzerschranksache), i PA-MfAA, A15174, s 8

den östtyska nyhetsbyrån ADN (Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst). Brick hade enligt egen uppgift goda kontakter inte bara med Stockholmstidningarna utan även med lokaltidningar. Det föreslogs också att en svensk journalistdelegation skulle bjudas in till DDR i syfte att förbättra de svenska tidningarnas rapportering. För att skapa en utgångspunkt för det vidare arbetet i Sverige föreslogs också bildandet av en svensk-östtysk vänskapsförening. Andra förslag var att arrangera en tysk filmvecka i Sverige och förstärka utbytet med svenska fackföreningar. Det föreslogs även att en östtysk politiker skulle resa till Sverige för att diskutera erkännandefrågan med inflytelserika socialdemokratiska politiker.[187]

Det kulturella området hade redan 1954 en betydelsefull roll i utvecklingen av relationerna med kapitalistiska stater och i strävan efter diplomatiskt erkännande. Ett tecken på kulturens var att Sällskapet för kulturella relationer med utlandet (Gesellschaft für kulturelle Verbindungen mit dem Ausland), som bildats 1952, i juni 1954 utvidgade sin verksamhet till att omfatta även de kapitalistiska länderna. Tidigare hade organisationen haft uppgiften att praktiskt organisera kulturutbyte endast med de socialistiska länderna undantaget Sovjetunionen.[188] Kulturen framhävdes inte sällan i utrikesministeriets planer för utvecklingen av relationerna med Sverige. I oktober 1954 sades att de

> talrika kulturella och vetenskapliga relationerna mellan Tyskland och Sverige i stor utsträckning måste utnyttjas av DDR för att skapa fredliga och goda grannrelationer mellan de båda folken. De västtyska styrande kretsarnas imperialistiska och kosmopolitiska inflytande ska motverkas. I denna strävan är särskilt den breda populariseringen av utvecklingen, uppbyggnaden och livet i DDR en av huvudmetoderna.[189]

Det östtyska beslutet att restaurera minnesmärket över Gustaf II Adolf i Lützen kan ses som ett sätt att försöka skapa goda relationer med Sverige på det kulturella området. Redan i slutet av april 1954 sändes en delegation till minnesmärket för att kontrollera dess tillstånd och uppskatta behovet av eventuella reparationer. Det var tänkt som en vänlig gest gentemot Sverige. Man ville visa att DDR var en vänligt sinnad stat som var intresserad av

[187] Bericht über den Besuch der Ausstellung der DDR auf der St.-Eriks-Messe in Stockholm (15.9.54), i PA-MfAA, A9266, s 30-45
[188] Bericht über die Überprüfung der Gesellschaft für kulturelle Verbindungen mit dem Ausland (augusti 1957), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/1, s 144-181, Über die Aufgaben und Tätigkeit der Gesellschaft für kulturelle Verbindungen mit dem Ausland (1954), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/86, Muth (2000), s 89f
[189] Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (Panzerschranksache) (26.10.54), i PA-MfAA, A9266, s 63

goda östtysk-svenska relationer. Dessutom gav det möjlighet att visa Sverige och svenskarna att DDR var en stat som brydde sig om sin historia och sin kultur. Betydelsen av Sverige för den östtyska utrikespolitiken bekräftas av att den östtyske utrikesministern Lothar Bolz personligen intresserade sig för frågan.[190] Även på sportens område förekom tidigt kontakter med Sverige. Sommaren 1953 besökte svenska friidrottare DDR och i februari 1954 deltog östtyska idrottsmän i skid-VM i Sverige.[191]

I slutet av september och under oktober 1954 utarbetades nya planer för utvecklingen av relationerna med Sverige. Det kulturella området gavs betydande utrymme. I utrikesministeriet ville man aktivt försöka skapa en vänskapsförening i Sverige. Sällskapet för kulturella förbindelser med utlandet skulle sända representanter till Sverige för att upprätta kontakt med intresserade kretsar och undersöka möjligheterna att öppna ett kulturcentrum eller en resebyrå. Det föreslogs också en bokutställning i Stockholm. Man ville även förbättra utbudet av tysk litteratur på Stockholms stadsbibliotek genom bokgåvor. Ett annat förslag var att undersöka möjligheterna att distribuera östtysk film i Sverige. Även möjligheterna att sälja östtyska tidningar och litteratur i Sverige skulle undersökas. Vidare önskade man utveckla relationerna på vetenskapens område. För att förbättra informationen om DDR i Sverige fick den östtyska nyhetsbyrån ADN uppgiften att sprida "sanna" nyheter, d v s nyheter som återgav den östtyska synen på den aktuella händelsen bl a genom ett samarbete med den svenska nyhetsbyrån TT (Tidningarnas Telegrambyrå). Betydelsen av att presentera en positiv bild av DDR underströks särskilt. Alla förslag skulle genomföras under de kommande månaderna med målet att nå normala politiska relationer. Konsulära relationer tänktes utgöra ett första steg på vägen. Det föreslogs också ett utökat delegationsutbyte på en rad områden. Delegationer från utbildningsområdet, lantbruket, ungdomsorganisationer och fackföreningar skulle bjudas in för att studera de östtyska förhållandena. Ett nytt inslag var att man ville försöka få riksdagsledamöter att besöka DDR för att studera det östtyska uppbyggnadsarbetet.[192]

---

[190] HA Bildende Kunst. Gustav-Adolph-Gedenkstätte in Lützen (30.4.54), Vermerk über die am 30.4 stattgefundene Besprechung des Kollegen Arnold, Ministerium für Kultur, verantwortlich für Denkmalspflege mit Minister Dr. Bolz (3.5.54), Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (26.5.54) (Panzerschranksache), i PA-MfAA, A15174, s 1f, 4 & 8

[191] Bericht über den Besuch der Ausstellung der DDR auf der St.-Eriks-Messe in Stockholm (15.9.54), i PA-MfAA, A15174, Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland (1954), i PA-MfAA, A9266

[192] Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (5.10.54), i PA-MfAA, A7581, s 31f, Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (Panzerschranksache) (26.10.54), Plan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (24.9.54), i PA-MfAA, A9266, s 62-75

DDR kunde under 1954 endast genomföra ett fåtal av de planerade aktiviteterna. Genomförandet stupade dels på praktiska problem, dels på bristande svenskt intresse. Ett exempel på detta är handeln. I utrikesministeriets Nordenavdelning konstaterade man inför förhandlingarna om handelsavtalet för 1955 att Sverige inte var direkt intresserat av handel med DDR. Visserligen trodde man inte att Sverige ville förhindra handeln men inte heller att svenskarna skulle göra något för att förbättra den. Däremot noterade man ett starkare intresse inom vissa svenska företagskretsar. Man ville därför stärka dessa kretsar genom samarbete och leverans av produkter med god kvalitet i rätt tid. Produkter med god kvalitet som levererades i rätt tid var annars inte en självklarhet i handeln med DDR. I första hand eftersträvades samarbete med företag som bara handlade med DDR. Endast sådana företag förväntades konsekvent företräda östtyska handelsintressen.[193]

I slutet av 1954 lyckades DDR få till stånd en kontakt med en inflytelserik svensk politiker. I november 1954 tog Östen Undén emot två östtyska handelsrepresentanter. Besöket som förmedlats av den svenske kommunistledaren Hilding Hagberg skedde på Undéns initiativ. Syftet var att klargöra den svenska inställningen till de östtyska önskemålen om öppnande av en handelsrepresentation i Sverige. Undén gjorde mycket klart att den svenska inställningen var att det inte fanns behov av en östtysk handelsrepresentation.[194]

Sammanfattning

Under perioden 1949-1954 etablerades de första kontakterna mellan DDR och Sverige. De utgjordes främst av ekonomiska förbindelser. Från och med mars 1954 ökade den östtyska aktiviteten gentemot Sverige betydligt. Aktiviteter som ligger utanför de som traditionellt räknas till utrikespolitik spelade en betydande roll. Public diplomacy, d v s att upplysa om och skapa förståelse för DDR:s utveckling och politik var betydelsefullt. DDR ville presentera en positiv bild av den egna staten och dess samhällsutveckling. Det handlade dock inte huvudsakligen om att presentera en realistisk eller sann bild av förhållandena i DDR utan snarare om en idealbild. DDR försökte också anknyta till sin status som Östersjöstat och framhöll att det fanns ett gemensamt östtysk-svenskt intresse av Östersjöområ-

[193] Analyse über Schweden per Okt./Nov. 1954, i PA-MfAA, A9266, s 77

[194] Protokoll über den Besuch unserer Pendeldelegation beim schwedischen Aussenminister Undén am 1.11.54, i PA-MfAA, A7581, s 104f, P.M. (11.11.54), i UD HP 12 Ct, Vol 5, Scholz (1993a), s 413

det. Förslag till delegationsutbyte på olika områden var också ett återkommande inslag i planerna för utvecklingen av relationerna. Det fanns en utpräglad optimism angående möjligheterna att nå ett svenskt diplomatiskt erkännande.

Även om DDR inte kunde förverkliga 1954 års planer är dessa intressanta för att belysa de östtyska föreställningarna om hur relationerna med Sverige skulle utvecklas. I planerna lades grunderna för en östtyskt utrikespolitisk strategi, en strategi som allt tydligare skulle komma att utkristalliseras i den praktiska utrikespolitiken under de kommande åren.

4. DDR:s kontakter med Sverige 1955-1960

I det följande analyseras, som tidigare nämnts, sju olika områden för att belysa att den östtyska ambitionen var att utnyttja i princip alla kontakter med Sverige i strävan att nå det diplomatiska erkännandet. Tesen är således att DDR försökte utveckla relationerna på ett specifikt område inte endast för att nå fördelar på just detta område. De ekonomiska relationerna och trafikrelationerna utvecklades exempelvis inte endast för ekonomisk vinning. Det var visserligen en drivkraft men det intressanta i detta sammanhang är den politiska instrumentaliseringen av utlandskontakterna. Innan diskussionen av de enskilda områdena, sätts DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige in i ett större perspektiv. Dels diskuteras Sovjetunionens bidrag till det östtyska intresset för Sverige under de aktuella åren, dels belyses hur den svenska utrikespolitiken betraktades i den östtyska utrikespolitiska byråkratin.

Sovjetisk stimulans av DDR:s intresse för Sverige

Vid mitten av 1950-talet ökade Sovjetunionen sin utrikespolitiska aktivitet. I centrum för aktiviteten som starkt riktades mot neutrala och alliansfria länder stod fredstanken. Man ville skapa mellanzoner, eller fredszoner som man kallade dem, mellan de båda blocken i kalla kriget. Östersjön var ett sådant område. Sovjetunionen tog en rad initiativ och relationerna med de nordiska länderna förbättrades också inledningsvis. DDR hakade på det sovjetiska intresset för Östersjön. Walter Ulbricht föreslog i juni 1955 att Östersjön skulle göras till ett fredens och det vänliga samarbetets hav.[195] Under 1956 började även det östtyska utrikesministeriet visa större intresse för Östersjöområdet och Östersjöfrågor. Den sovjetiska fredsoffensiven gick dock i stå i och med upproret 1956 i Ungern och oroligheter i Polen. Planerade besök i Norden av Chrusjtjov sköts upp tills vidare.[196]

---

[195] Protokoll der 24. Tagung des Zentralkomitees, i SAPMO-BArch DY30/IV2/1/147, Scholz (1988), s 317

[196] Protokoll über die erste Besprechung der Kommission für Ostseefragen (12.4.56), Schadow an die Botschaft der DDR Moskau (18.6.56), Protokoll über die Sitzung der Ostseekommission am 18.4.57, i PA-MfAA, A93, Protokoll über die Dienstbesprechung der Abteilung Benachbarte Länder am 5.8.58, i PA-MfAA, A7645, Hubel (1980), s 221-226, Nogee & Donaldson (1981), s100f, Petersson (1994), s 106-109, Berner (1985), s 73-75

DDR:s intresse för Sverige och övriga Norden stimulerades aktivt av Sovjetunionen. I januari 1956 godkände den sovjetiska Politbyrån en skrivelse från landets utrikesministerium som rörde de egna och de övriga socialistiska staternas relationer med de västeuropeiska staterna. I skrivelsen uppmanades de socialistiska staterna att förstärka sina utrikespolitiska aktiviteter. Sovjetunionen ville att relationerna med de västeuropeiska staterna skulle utökas. Tanken var att ökade kontakter skulle bidra till att försvaga och undergräva dessa stater.[197] Sovjetunionen önskade främst att alla socialistiska länder skulle förbättra sina relationer med de skandinaviska staterna, Österrike, Italien, Grekland, Turkiet, Iran och Japan. Sovjetunionen förklarade sig också vara för en minskning av spänningarna i den internationella politiken men betonade att det inte fick ske genom kompromisser i principfrågor. En ideologisk nedrustning fick inte ske utan den ideologiska kampen behövde snarare förstärkas. Avslöjandet av de kapitalistiska staternas "aggressiva politik" skulle upprätthållas. Den sovjetiska ambitionen var att öka inflytandet över befolkningarna i väststaterna och säkra all världens folks stöd för de socialistiska staternas politik. En åtgärd som skulle bidra till detta var en starkare och mer offensiv propaganda. Propagandan ansågs dittills ha varit alltför defensiv. Sovjetunionen ville också få till stånd ett ökat informationsutbyte och en bättre samordning mellan de socialistiska staterna på det utrikespolitiska området. Man ville även utöka samarbetet inom Warszawapakten. Man ville också mer aktivt försöka förstärka inflytandet över de krafter i de aktuella länderna som sympatiserade med de socialistiska ländernas politik, de s k framstegsvänliga krafterna.[198]

I skrivelsen rekommenderades alla socialistiska stater att mer aktivt stödja DDR:s politik i Tysklandsfrågan. "Kampen" mellan det socialistiska och det kapitalistiska systemet var särskilt hård i Tyskland, hävdades det. Förbundsrepublikens ekonomiska uppsving som ansågs bero på konjunkturella orsaker gjorde dock enligt sovjetisk uppfattning att miljontals tyskar drog felaktiga slutsatser om de båda systemens framtidsutsikter. De socialistiska staterna måste därför aktivt stödja DDR:s strävan att på alla områden bli en mer framgångsrik stat än Förbundsrepubliken.[199] De socialistiska staterna uppmanades även att aktivt stödja de östtyska ansträngningarna att utveckla relationerna med främst Indien, Finland, Egypten, Burma, Österrike, Syrien, Afghanistan, Schweiz och Sverige. Samtidigt betonades att DDR:s strävan att bli medlem i internationella organisationer, speciellt i FN:s specialorgan, skulle understödjas. Sovjetunionen menade att det in-

[197] Schreiben des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten der UdSSSR zu aussenpolitischen Fragen (6.1.56) (B Ponomariow, Abteilungsleiter des ZK der KPdSU an Otto Grotewohl, i SAPMO-BArch NY4090/301, s 306
[198] ibid, s 301 & 307-309, 311 & 313
[199] ibid, s 312 & 315

ternationella stärkandet av DDR var en av de viktigaste utrikespolitiska uppgifterna för alla socialistiska stater.[200] Den östtyska politiska ledningen var mycket nöjd med Sovjetunionens utrikespolitiska orientering. Inte minst rekommendationen till de övriga socialistiska staterna att stödja DDR:s utrikespolitik gentemot bl a Sverige mottogs med stort gillande.[201] Rekommendationerna till DDR och de övriga socialistiska staterna att stärka den utrikespolitiska aktiviteten gentemot bl a Skandinavien är naturligtvis av stor betydelse för att förstå DDR:s större intresse för Sverige vid denna tid. Sovjetunionen satte ju ramarna för den östtyska utrikespolitiken.

DDR:s syn på Sveriges utrikespolitik

I DDR:s utrikesministerium följde man fortsatt den svenska utrikes- och Tysklandspolitiken för att försöka finna öppningar för den egna utrikespolitiken. I Nordenavdelningen konstaterade man 1956 i likhet med 1954 att den svenska utrikespolitiken i stort liknade övriga väststaters. Sverige ansågs vilja nå samma lösning av Tysklandsfrågan som övriga väststater. Den svenska utrikespolitiska grundsentensen "alliansfrihet syftande till neutralitet i händelse av krig" togs på allvar men ansågs innefatta ett grundläggande stöd till västmakternas politik. Från svensk sida uttrycktes såväl officiellt som i informella kontakter med östtyska representanter att man inte hade några planer på att för tillfället erkänna DDR diplomatiskt.[202] Trots detta ansåg man i utrikesministeriet att den svenska utrikespolitiken var förhållandevis självständig. Sverige ansågs ha relativt stort intresse av kontakter med DDR, om än på en nivå som inte kunde tolkas som ett erkännande. Man såg en viss kompromissvilja när det gynnade svenska intressen. Framför allt bedömdes det svenska intresset vara stort för handelskontakter och kontakter på trafikområdet.[203] Att Sverige inte var berett att erkänna DDR antogs bero på det västtyska inflytandet. Framför allt ansågs den omfattande västtyska handeln med Sverige ha stor betydelse. Det västtyska inflytandet över Sverige sattes också in i ett större perspektiv. Det hävdades att Förbundsrepubliken var en imperialistisk stat som strävade efter att säkra

[200] ibid, s 316

[201] Stellungnahme zu Punkt 2 der Tagesordnung (letzte Fassung), i SAPMO-BArch NY4090/301, s 319-322

[202] Vorlage zur weiteren Entwicklung der aussenpolitischen Beziehungen der DDR zum Königreich Schweden (Panzerschranksache) (23.5.57), i PA-MfAA, A9482, s 45, Bericht über die innenpolitische und aussenpolitische Lage Schwedens (Panzerschranksache), i PA-MfAA, A7572, s 6

[203] Kurzinformation über die Beziehungen der DDR-Schweden und unsere weiteren Pläne (vertraulich), i PA-MfAA, A9482, s 2, Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern (1956), i PA-MfAA, A8875

inflytandet över Sveriges ekonomiska resurser för att stärka sina krigsförberedelser. En annan orsak till den försiktiga svenska inställningen till DDR såg man i utrikesministeriet i de svenska socialdemokraternas generellt negativa inställning till de socialistiska staterna.[204]

Analytikerna i utrikesministeriet såg ofta tecken på att den utrikespolitiska utvecklingen gick i en för DDR positiv riktning. Symptomatiskt är att man tog fasta på minsta tecken som kunde tolkas positivt. 1955 uppmärksammades att den svenska pressen oftare använde beteckningen DDR eller Östtyskland än beteckningen Sovjetzonen. Det sågs som ett tecken på att pressen hade blivit mindre negativt inställd till DDR. 1957 noterades som positivt att den svenska regeringens utrikespolitiska förklaring talade om både Väst- och Östtyskland och inte bara om Tyskland.[205]

En övergripande ambition för DDR:s utrikespolitik 1958 var att förstärka aktiviteten gentemot alla kapitalistiska stater. Främst ville man förstärka arbetet i Europa. Sverige var ett av de viktigaste länderna. Målet för verksamheten var att bygga ut det de-facto erkännande man redan tyckte sig ha uppnått och att skapa förutsättningar för ett de-jure erkännande.[206] I utrikesministeriets Nordenavdelning såg man flera positiva tecken som tydde på en förändrad svensk utrikespolitik. Sverige ställde sig, till skillnad från NATO-staterna, principiellt positivt till den polske utrikesministern Adam Rapackis plan för skapande av en kärnvapenfri zon i Mellaneuropa. Sverige var för Kinas medlemskap i FN och uttalade vilja till förbättrade ekonomiska relationer med de socialistiska staterna. Man såg också tecken på ökad svensk kritik av den amerikanska utrikespolitiken. Det kom även rapporter från Sverige om en allmän oro över utvecklingen i Förbundsrepubliken där f d nazistfunktionärer kunde fortsätta att verka i framträdande positioner. I utrikesministeriet såg man också tecken på ökade motsättningar mellan Sverige och Förbundsrepubliken i ekonomiska frågor som man räknade med skulle fortsätta att intensifieras.[207] I slutet av året fick man fler positiva signaler. Kommunisten Thure Neuberg och Arvid Rud-

[204] ibid (A8875) Vorlage zur weiteren Entwicklung der aussenpolitischen Beziehungen der DDR zum Königreich Schweden (Panzerschranksache) (23.5.57), i PA-MfAA, A9482, s 46, 49 & 53, Zur Entwicklung in Schweden, über die schwedische Aussenpolitik und die Beziehungen Schwedens zu den beiden deutschen Staaten (4.10.58), i PA-MfAA, A7665, s 268 & 272, Jahresbericht 1957 (Vertretung der KfA in Schweden), i PA-MfAA, A7603

[205] ibid (A9482), s 49 & 53, Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 40

[206] Orientierungsplan des MfAA für das Jahr 1958 (vertrauliche Dienstsache), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 301

[207] Zur Entwicklung in Schweden, über die schwedische Aussenpolitik und die Beziehungen Schwedens zu den beiden deutschen Staaten (4.10.58), i PA-MfAA, A7665, s 262-268, Jahresanalyse 1958 (Vertrauliche Dienstsache) (29.1.59), i PA-MfAA, A8870, s 10

ling rapporterade att frågan om ett diplomatiskt erkännande av DDR diskuterades i UD.[208]

I början av 1959 fortsatte de positiva tongångarna i utrikesministeriet. Många tecken ansågs tyda på ett ökat svenskt intresse för DDR. Ett var att Rudling bekräftade att hans kontakter inom UD hade meddelat att Sverige intresserade sig för information om DDR:s relationer med andra stater.[209] Andra positiva tecken var att den svenska pressen ansågs visa en allt större tveksamhet till den västtyska politiken och att SAS åter var mer intresserat av flyglinjer över DDR. Det fanns också antydningar om ett ökat svenskt intresse för de ekonomiska relationerna. Handelsavtalet för 1959 förhandlades fram utan några svårigheter. Till detta kom den positiva trafikutvecklingen på Trelleborg-Sassnitz-linjen som gjorde att man räknade med att SJ skulle vara berett att stödja en förbättring av de svensk-östtyska relationerna.[210]

I slutet av februari 1959 bedömdes förutsättningarna vara goda för att komma ett steg närmare officiella relationer med Sverige. Denna uppfattning delade uppenbarligen också SED:s centrala utrikespolitiska instanser. En stark reseverksamhet till Sverige inleddes. Målet var i första hand att upprätta konsulära relationer och inrätta ett generalkonsulat.[211] Karl Mewis, ledare för SED:s partiorganisation i Rostockregionen, Friedrich Ebert, Östberlins överborgmästare och medlem i Politbyrån, och Herbert Meyer, generalsekreterare för Sällskapet för kulturella relationer med utlandet besökte Sverige de kommande månaderna.[212] Aldrig tidigare hade så många höga östtyska funktionärer besökt Sverige under en så begränsad tidsperiod. Resenärerna lyckades visserligen knyta kontakter med inflytelserika svenska politiker men konkreta resultat nåddes inte. I utrikesministeriet tvingades man konstatera att den svenska inställningen trots allt inte hade förändrats. Svenskarna ansågs visserligen inte vara ointresserade av kontakter med DDR men de var inte beredda att förhandla med officiella östtyska

[208] Aktenvermerk über ein Gespräch mit dem schwedischen Advokaten Arvid Rudlings am 29.1.59 (vertraulich), i PA-MfAA, A7634, Vermerk über ein Gespräch zwischen dem Genossen Lorenz (Leiter der KV in Schweden) und den Genossen Bringmann und Schumann am 12.12.58, Bringmann an Winzer (16.12.58), i PA-MfAA, A9266, s 12f

[209] Aktenvermerk über ein Gespräch mit dem schwedischen Advokaten Arvid Rudlings am 29.1.59 (vertraulich), i PA-MfAA, A7634

[210] Bringmann an Winzer (16.12.58) i PA-MfAA, A7665, Vorlage über die Einleitung und Durchführung von Gesprächen mit Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens in Schweden und mit schwedischen Dienststellen (streng vertraulich), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 67-78 & PA-MfAA, A7637, s 27 & 35

[211] Vorlage über die Einleitung und Durchführung von Gesprächen mit Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens in Schweden und mit schwedischen Dienststellen (streng vertraulich), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 67-78 & PA-MfAA, A7637, s 27 & 35

[212] Bericht des Kollegen Meyer über seine Reise nach Schweden vom 13-21.2, 12-16.5, 20-22.10, 4-5.12.59, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, s 15f, 60-67

instanser. I utrikesministeriet drogs slutsatsen att Förbundsrepubliken hade ökat trycket på Sverige, dels genom sina goda politiska kontakter, dels genom sin ekonomiska styrka. Utrikesministeriet fick information från olika källor om att uppfattningen i officiella svenska kretsar var att Sverige inte kunde vara det första land som upptog diplomatiska relationer med DDR.[213]

1960 fortsatte de allmänt positiva bedömningarna av möjligheterna att förbättra relationerna med Sverige. Man var dock inte lika optimistisk som 1959. Ett positivt tecken var att den svenska pressen ansågs behandla läget i Tyskland ur ett mer DDR-vänligt perspektiv. Andra positiva tecken var det utökade handelsavtalet för 1961 och ett ökat svenskt deltagande på Leipzigmässan.[214] Vidare ansågs en grupp inom det svenska socialdemokratiska partiet inta en mer DDR-vänlig hållning i Tysklandsfrågan. En osignerad artikel i den socialdemokratiska tidskriften Tiden stärkte denna tolkning. Där talades det om att det inte kunde dröja länge förrän västmakterna och därmed även de nordiska länderna skulle erkänna DDR. Det antyddes t o m att de nordiska länderna skulle kunna ta initiativet i frågan.[215] Den östtyska optimismen dämpades dock av den ökade västtyska aktivitet som man tyckte sig se. Förbundsrepubliken ansågs försöka initiera en kampanj mot DDR i den svenska pressen och arbeta för att minska trafiken på färjelinjen mellan Trelleborg och Sassnitz.[216] Det besök som Ernst Lemmer, västtysk minister för alltyska frågor, genomförde i Trelleborg under 1960 betraktades som ett uppenbart försök att störa de östtysk-svenska relationerna och en stark påtryckning på stadens ledning att inte intensifiera förbindelserna med DDR. I slutet av året kunde de östtyska analytikerna konstatera att den svenska Tysklandspolitiken inte förändrats under 1960. Det fanns ännu ingen svensk beredskap att erkänna DDR diplomatiskt. Liksom tidigare försökte Sverige undvika allt som kunde tolkas som ett erkännande.[217]

---

[213] Monatsbericht ADN 17.7.59 & Aktenvermerk (18.6.59), Bericht über den Aufenthalt des Oberbürgermeisters von Gross-Berlin, Genossen Ebert, in Schweden (6.4-12.4.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 144 & 112f, 131

[214] Hinweise über Schweden, i PA-MfAA, A7665, s 7, Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, i PA-MfAA, A7696

[215] Tiden, Nr 3, 1960, s 182, Einige Probleme der Beziehungen der DDR zu den nordeuropäischen Staaten (1960), Die schwedische Haltung zum Deutschlandproblem und zur DDR (1960), i PA-MfAA, A7665

[216] Einschätzung der Deutschlandfrage durch offizielle schwedische Kreise (1960), i PA-MfAA, A7665, Zur Situation in Schweden 1959/1960, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, Massnahmeplan zur Entwicklung der Verkehrsbeziehungen mit den nordeuropäischen Staaten, Vermerk a/II-60 (6.8.60), i PA-MfAA, A7643

[217] Jahresbericht 1960. Schweden, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, Die schwedische Haltung zum Deutschlandproblem und zur DDR (1960), PA-MfAA, A7665, s 120

Interna problem i DDR:s utrikespolitiska byråkrati

Interna problem i den östtyska utrikespolitiska apparaten satte käppar i hjulet för utrikespolitiken gentemot Sverige. Samarbetet mellan utrikesministeriet och övriga myndigheter och organisationer verksamma på det utrikespolitiska området fungerade inte alltid som det var tänkt. 1956 klagade den ställföreträdande utrikesministern Otto Winzer hos Walter Ulbricht personligen över att utrikesministeriet sällan fick information från Politbyrån och regeringen om delegationer som besökte andra länder. Man kunde därför inte förbereda dem på deras utrikespolitiska uppgifter. Samma år klagade utrikesministeriets Nordenavdelning över att den inte hade tillräckligt med personal för att kunna samla in information och föra en aktiv politik. Det förekom också ofta att avdelningens medarbetare fick information om viktiga utrikespolitiska händelser först flera dagar efter att de inträffat när de läste om dem i partiorganet *Neues Deutschland*. Samarbetet med utrikeshandelsministeriet ansågs inte heller fungera tillfredsställande.[218]

Även 1957 uttryckte Nordenavdelningen missnöje. Samarbetet med representationerna i Sverige fungerade inte. Från handelsrepresentationen[219] erhölls nästan ingen information alls. Kontakterna med representationerna försvårades av de restriktioner som var ålagda dem för att den politiska verksamheten inte skulle bli alltför uppenbar för de svenska myndigheterna. Förbindelserna försvårades även av de relativt dåliga kommunikationerna mellan Sverige och DDR. I slutet av 1950-talet tog det ungefär en vecka att skicka brev till DDR. Det var således svårt att få till stånd ett snabbt informationsutbyte.[220] Utrikesministeriet fick inte heller alltid, trots önskemål om det, tillgång till de månadsrapporter som ADN:s korrespondent skrev. Ännu 1960 saknades viktigt informationsmaterial om de skandinaviska länderna som exempelvis statistiska årsböcker i utrikesministeriet. Kontakterna med de olika organisationer som verkade gentemot Sverige och Skandinavien var också ofta bristfälliga. Utrikesministeriet fick exempelvis på omvägar och inte direkt från trafikministeriet information om att SJ skulle öppna en resebyrå i Östberlin 1960.[221]

Utrikesministeriet ansträngde sig dock för att förbättra samordningen

[218] Winzer an Ulbricht (27.12.56), i SAPMO-BArch NY4090/476, s 231f, Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 38 & 41

[219] 1956 och 1957 inrättades representationer för det östtyska järnvägsbolaget DR och utrikeshandelskammaren KfA i Sverige. För en diskussion av deras verksamhet se avsnitten nedan om trafik respektive ekonomi.

[220] Vertretung der KfA in Schweden an KfA (12.11.57), i PA-MfAA, A7603

[221] Protokoll von Dienstbesprechung der Abteilung Benachbarte Länder (6.1.60), i PA-MfAA, A7618, Bericht des Kollegen Hilmar Schumann über seine Reise nach Schweden (streng vertraulich) (21.8-18.9.57), i PA-MfAA, A7604, Döbber (MfAA) an Wehner (Ministerium für Verkehrswesen) (14.3.60), i PA-MfAA, A7643

av verksamheten gentemot Norden. 1960 hölls ett möte med de viktigaste organisationerna och myndigheterna som hade de nordiska länderna som arbetsfält. Tanken var att de aktuella institutionerna i fortsättningen skulle träffas en gång i månaden för att diskutera och analysera verksamheten gentemot Norden. Det beslutades att bilda en bredare arbetsgrupp med bl a företrädare för utrikeshandelsministeriet, trafikministeriet, den centrala ungdomsorganisationen FDJ (Freie Deutsche Jugend), *Neues Deutschland*, det regionala partiorganet *Ostsee-Zeitung*, nyhetsbyrån ADN och Nordiska Institutet vid Greifswalds universitet. Arbetsgruppens uppgift var att diskutera och utarbeta förslag till aktioner gentemot de nordiska länderna.[222] Svårigheterna för DDR:s utrikespolitiska byråkrati att utarbeta tillförlitliga analyser av den svenska utrikespolitiken förstärktes av att personerna som arbetade i utrikesministeriet ofta inte i första hand var anställda för sin kompetens på området. Politisk tillförlitlighet var viktigare. Exempelvis kunde 1959 endast 27,5 procent av utrikesministeriets personal ett eller två utländska språk. I gengäld hade 72 procent av personalen varit medlemmar i SED i 10 år eller längre. Med tanke på åldersfördelningen inom utrikesministeriet där 61,5 procent var 35 år eller yngre och att SED bildades först 1946 är detta en ganska anmärkningsvärd siffra.[223] I SED:s Centralkommittés avdelning för utrikespolitik och internationella relationer var personalsituationen inte mycket bättre. 1959 fanns det bara en person som ansvarade för alla frågor som rörde Norden.[224]

Propaganda

Propaganda var ett viktigt inslag i den östtyska utrikespolitiken. Det kom inte inte minst till uttryck i en rad planer för och beslut om utvecklingen av propagandaverksamheten efter 1957. I planen för utrikesministeriets övergripande verksamhet 1958 lades stor vikt vid propaganda. Det gällde att:

> a) systematiskt sprida våra uppfattningar [...] i utlandet; framför allt ska DDR:s folkrättsliga ställning, det folkrättsliga läget i Tyskland, möjligheterna till en konfederation mellan de båda tyska staterna utförligt förklaras,
> b) påverka offentligheten i dessa länder genom personliga samtal, publika-

[222] Koordinierung der Arbeit und Bildung und Aufgaben eines Arbeitskreises für Nordeuropa (8.3.60), i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 87-90
[223] Vorlage an das Politbüro. Plan zur Verbesserung der Kaderarbeit auf dem Gebiet der Aussenpolitik und zur Beschaffung von Kadern für die aussenpolitische Tätigkeit (1959), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/3, s 322f & 325
[224] Struktur- und Stellenplan der Abteilung Aussenpolitik und Internationale Verbindungen, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/648

tioner, officiella steg osv, c) energiskt motverka Förbundsrepublikens försök att genomföra internationella handlingar i hela Tysklands namn.[225]

I Skandinavien ville man främst lansera planerna på att göra Östersjön till ett fredens hav. Syftet var att bidra till att bygga ut DDR:s politiska positioner och skapa förutsättningar för ett diplomatiskt erkännande. Samtidigt var propagandan ett sätt att försöka motverka Förbundsrepublikens utrikespolitik. De västtyska anspråken på att representera hela Tyskland skulle motverkas med alla tillgängliga medel. Alla tillfällen skulle utnyttjas för att förklara för de nordiska folken att den västtyska militarismen och revanschismen utgjorde en akut fara. Man ville också visa att DDR, det riktiga Tyskland, var berett att tillsammans med de nordiska folken motverka den fara som hotade från Förbundsrepubliken. Det ansågs viktigt att vara aktiv och hela tiden föra fram det egna budskapet för att förhindra de kapitalistiska staternas regeringar att bedra sina folk och ge dem en felaktig bild av DDR. Ambitionen var att sprida "sanningen" om DDR och den östtyska utvecklingen.[226]

1959 betonade man i utrikesministeriet att alla möjligheter skulle utnyttjas maximalt för att förbättra relationerna med de skandinaviska staterna och öka det östtyska inflytandet i dessa länder. Propaganda tillmättes en central betydelse för att nå målsättningarna. Okunnigheten om DDR och den östtyska samhällsutvecklingen sågs som den viktigaste grogrunden för den hets mot landet som man ansåg förekom i de skandinaviska länderna. Denna okunnighet ville man bekämpa med alla medel. Målsättningen var att propagandan gentemot Norden skulle intensifieras och bli mer målinriktad. Alla ministerier, organisationer och institutioner som var aktiva på området ålades att förstärka och förbättra sin verksamhet. En hel katalog av åtgärder föreslogs. Man ville regelbundet skicka informationsmaterial om den östtyska utrikespolitiken till svenska tidningar. Förslag fanns också om att de båda representationerna i Sverige skulle börja ge ut informationsbulletiner. Man önskade även förbättra arbetet med massmedierna i de nordiska länderna. Den östtyska pressen uppmanades att i större utsträckning än tidigare uppmärksamma händelser i Norden för att snabbare och slagkraftigare kunna reagera på kritiska rapporter om DDR. Man ville presentera "sanningen" om den socialistiska utvecklingen i DDR och framhäva DDR som den enda demokratiska tyska staten. Precis som 1958 ville man samtidigt understryka den fara för freden som ansågs utgå från

[225] Orientierungsplan des MfAA für das Jahr 1958 (vertrauliche Dienstsache), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 298-302, citat s 301

[226] ibid, s 298 & 301, Die Beziehungen zu den skandinavischen Ländern (streng vertraulich) (juni 1958), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/47, s 94, Auswertung des V. Parteitages, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/24, s 13

Bonn. DDR sade sig vara berett att samarbeta med de skandinaviska staterna för att med alla medel motverka denna fara.[227]

Att propagandan gentemot Sverige och övriga Skandinavien ägnades större uppmärksamhet i slutet av 1950-talet visar även ett beslut av Centralkommitténs sekretariat i juli 1959 om åtgärder för att stärka det östtyska inflytandet i Skandinavien. Åtgärderna berörde i första hand propagandaområdet. Det föreslogs t ex att låta grupper från ett eller flera nordiska länder ställa frågor till Walter Ulbricht om den östtyska politiken gentemot Östersjöområdet. Genom att besvara frågorna skulle Ulbricht ges möjlighet att presentera DDR:s utrikespolitik. Det föreslogs även att journalister från några ledande tidningar i Norden skulle bjudas in till DDR. Möjligheten till en intervju med Ulbricht skulle fungera som lockbete. Planer fanns också på att låta östtyska politiker, folkrättsexperter och andra kända personer skriva brev till svenska tidningar. I breven skulle de tillbakavisa felaktiga och förolämpande uttalanden om DDR och framföra den östtyska synen på hur freden i Östersjöområdet bäst kunde upprätthållas.[228]

Även Politbyrån betonade betydelsen av propaganda som ett utrikespolitiskt instrument. I ett beslut i december 1959 betonades att propagandan gentemot utlandet skulle bidra till att stärka och förbättra DDR:s internationella ställning. Särskilt framhävdes propagandans betydelse för utrikespolitiken gentemot de kapitalistiska staterna. I dessa stater ansågs råda "stor oklarhet och felaktiga respektive inga föreställningar alls om DDR, dess ekonomiska framsteg, om Tysklandsfrågans innehåll, om faran från den [väst]tyska militarismen och imperialismen".[229] Politbyrån slog fast att alla möjligheter skulle utnyttjas för att informera så breda befolkningslager som möjligt i utlandet om "den östtyska statsmaktens identitet, om DDR:s ekonomiska framsteg och den östtyska fredsälskande utrikespolitiken". Det gällde att vinna de utländska befolkningarnas stöd för den östtyska politiken. Intressant är det tydliga sätt som presentationen av den egna staten och politiken även här binds samman med en avgränsning från Förbundsrepubliken. Enligt beslutet var propagandans uppgift att avslöja Bonn-regeringens aggressiva, imperialistiska och revanschistiska politik och mobili-

[227] Übersicht über den Besuch der westdeutschen Delegation zum 70. Jahrestag der sozialdemokratischen Partei Schwedens in Stockholm (1959), i PA-MfAA, A7705, s 81, Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211, s 7f, Beschlussvorlage über die Verbesserung und Erweiterung der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden, Dänemark, Norwegen und Island, i PA-MfAA, LS-A334, s 33f

[228] Protokoll 23/59 (Sekretariat) Anlage 13. Einige Massnahmen zur Verstärkung des Einflusses der DDR in Nordeuropa, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/650

[229] Anlage Nr. 2 zum Protokoll Nr. 56 vom 15.12.59. Richtlinien zur Erweiterung und Verbesserung unserer Auslandspropaganda (Politbüro), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/680, s 12

sera folkmassorna i utlandet mot den tyska militarismen och imperialismen.[230] Politbyrån betonade också att propagandan var betydelsefull för utrikespolitiken gentemot de socialistiska staterna. I beslutet konstaterades att det även i dessa stater ännu fanns människor som inte var medvetna om betydelsen av DDR:s existens för stärkandet av det socialistiska lägret och för upprätthållandet av freden. Hotet från den västtyska imperialismen ansågs inte heller vara tillräckligt känt i de socialistiska staterna. Politbyråns beslut innebar dock att tyngdpunkten i propagandan hädanefter skulle läggas på de kapitalistiska staterna.[231]

I politbyråbeslutet fastlades också tematiken för propagandan. Presentationen av DDR:s utveckling var central. Inte minst ville man framhäva de ekonomiska framgångarna, fördelarna med den socialistiska uppbyggnaden och de sociala förmåner som kom DDR:s befolkning till del. Man ville även presentera de östtyska sociala och kulturella framstegen samt de sportsliga framgångarna. Mer öppet politiska teman var också viktiga. Man ville framhäva DDR:s bidrag till säkrandet av freden i Europa och Förbundsrepubliken som ett hot mot denna fred. Propagandan i Norden skulle i detta sammanhang informera om DDR:s strävan att göra Östersjön till ett fredens hav.[232]

DDR:s arbete med massmedier

Propaganda via massmedier spelade en viktig roll i de östtyska ansträngningarna att förändra bilden av DDR och förbättra statens internationella ställning. De viktigaste organen för denna propaganda var nyhetsbyrån ADN och utlandsradiosändaren, Radio Berlin International (RBI). Vid mitten av 1950-talet utökades verksamheten på området. Då bildades RBI som dagligen sände program på kort- och mellanvåg bl a på svenska till utlandet. Innehållet i sändningarna utformades i enlighet med anvisningar från det östtyska utrikesministeriet. DDR gav även ut tidskrifter för att informera om förhållandena i landet. Sedan 1956 gavs DDR-Revy ut på svenska. Tidskriftens innehåll var blandat. Den innehöll bl a reportage om nya industrier och presenterade östtyskt mode och kultur. Det viktiga var den övergripande positiva bild av DDR som tidskriften gav.[233] Antalet prenumeranter på DDR-Revy i Sverige var dock mycket begränsat. 1957 hade tidskriften endast ca 60 abonnenter. Man försökte emellertid värva fler.

---

[230] ibid, s 11
[231] ibid, s 12
[232] ibid, s 13-15 & 19, jmfr Jahresarbeitsplan 1959. Schweden (GfK), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, s 1-11
[233] Information über die Sitzung der Aussenpolitischen Kommission am 17.4.62, i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/3, s 22, Lübbe (1981), s 156-158, Becker (1991), s 258

DDR-Revy delades ofta ut i de östtyska montrarna på svenska industrimässor. 1959 trycktes den svenska upplagan av tidskriften i 36 500 exemplar.[234] Man sände även östtyska kulturtidskrifter och informationsmaterial till intresserade i Sverige. 1957 skickades informationsmaterial till 150 svenska adressater. 1959 sändes 40 till 50 olika skrifter till intresserade svenskar. 1960 hade antalet adresser som DDR kunde sända material till ökat avsevärt. Då fanns 11 300 adresser i Sverige.[235] Informationsmaterialet handlade huvudsakligen om den fredliga östtyska utrikespolitiken och om DDR:s framgångar på olika områden. I utrikesministeriet var man dock inte nöjd med verksamheten. Det konstaterades att informations- och propagandamaterialet inte var anpassat till svenska förhållanden. Endast en mindre del var översatt till svenska. Det saknades också utvärderingar av hur de svenska mottagarna uppfattade de östtyska budskapen.[236]

En viktig metod att förbättra kännedomen om DDR i Sverige var att få svenska tidningar att öka sin rapportering om och från landet. Man ville få svenska journalister att besöka DDR. Vilka journalister som bjöds in berodde på vilken tidning de arbetade på och vilken inställning den hade till DDR. I första hand ville man att journalister från de större svenska tidningarna skulle besöka DDR. Särskilt socialdemokratiska tidningsmän var eftertraktade. Man hoppades att journalisternas upplevelser och intryck inte bara skulle resultera i en positivare rapportering utan att denna positiva syn också skulle spridas vidare till journalisternas kontakter i officiella svenska kretsar.[237] Stockholms-Tidningen var en av de tidningar som DDR starkast riktade in sina ansträngningar på. I utrikesministeriet betraktades den som det viktigaste svenska regeringsorganet. Man försökte därför bl a påverka tidningens utrikespolitiske redaktör som förväntades ha stort inflytande inte bara över tidningen utan även inom det socialdemokratiska partiet. Endast ett mycket begränsat antal svenska tidningsmän besökte DDR under 1950-talet. Därför kan det ses som en relativt stor

[234] Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, Berichterstattung über die Arbeit in Schweden im 1. Halbjahr 1957 (27.6.57), i PA-MfAA, A7665, Rechenschaftsbericht der Gesellschaft für kulturelle Verbindungen mit dem Ausland, 1. Halbjahr 1959 (12.8.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/3, s 297

[235] Berichterstattung über die Arbeit in Schweden im 1. Halbjahr 1957 (27.6.57), i PA-MfAA, A7665, s 281, Bericht über die Ausstellung des Börsenvereins in Stockholm vom 12-22.11.1960, Ottervik an Gfk (15.10.59), i PA-MfAA, A7691, Bericht über die von der GfK in Schweden durchgeführte Auslandspropaganda (21.4.60), i PA-MfAA, A7697

[236] ibid (A7697), s 93f, Jahresplan für Schweden 1961 (GfK) (8.10.60), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, s 177

[237] MfAA (Püschel) an ADN Stockholm (Böttcher) (6.1.65), i PA-MfAA, A7777, s 203f, Bericht über den Aufenthalt in Schweden (20-22.6.61), i PA-MfAA, A14103, s 11, DE-NOG. Begründung für die Einreise von 7 Journalisten, vom 1-10. 3.62 in die DDR (20.2.62), i PA-MfAA, A7791, s 76, Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962, (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 10f

framgång när Stockholms-Tidningens utrikespolitiske redaktör 1959 besökte landet. Enligt det östtyska utrikesministeriet gav hans besök eftersträvad effekt. Efter besöket ansågs Stockholms-Tidningen ha publicerat relativt positiva artiklar om DDR.[238]

DDR ville sluta samarbetsavtal med de nordiska nyhetsbyråerna. 1960 slöts ett avtal mellan ADN och TT. I avtalet förband sig TT sig att ta ett visst antal telegram från ADN. DDR ville även sluta avtal med Sveriges Radio om programutbyte. Här var man dock inte lika framgångsrik. Under 1960 sändes emellertid en svensk programserie om DDR i Sveriges Radio. Det första programmet innehöll bl a intervjuer med ledande östtyska politiker.[239] Det företag som Lennart Brick startat för att förmedla information om DDR till svenska tidningar fortsatte sin verksamhet. På östtysk sida var man dock missnöjd med företaget som inte i större utsträckning lyckades placera artiklar och bilder i tidningarna.[240] ADN hade en fast korrespondent i Sverige från och med juni 1956. Han fungerade inte bara som journalist utan även som informatör för SED och utrikesministeriet. ADN-korrespondenten, fr o m 1958 Bruno Storm, skrev även analyser av det politiska läget i Sverige, t ex om de svenska valen och den ekonomiska utvecklingen. Uppgifterna han lämnade var inte sällan av relativt stor betydelse för utrikesministeriet som under 1950-talet hade svårt att få tillförlitlig information om utvecklingen i Sverige. ADN-korrespondenten försökte också knyta kontakter med svenskar som sedan kunde utnyttjas av utrikesministeriet i arbetet att utveckla relationerna med Sverige.[241]

DDR övervägde även andra möjligheter att sprida information i Sverige. 1959 föreslog Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella relationer att östtyska TV-sändningar skulle riktas mot Sydsverige och Danmark. I de aktuella områdena kunde man nämligen ta

---

[238] Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, i PA-MfAA, A7697, Vermerk über ein Gespräch mit Herrn Lundborg, (18.6.59), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/20/300, Protokoll 23/59 (Sekretariat) (22.7.59), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/650.

[239] Schweden. Zusammenfassung der wichtigsten aussenpolitische Ereignisse und Massnahmen der DDR im Jahre 1960 (7.11.60), i PA-MfAA, A7665, Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern 1956, i PA-MfAA, A8875, Einschätzung der Deutschlandfrage durch offizielle schwedische Kreise (1960), i PA-MfAA, A7665, Girmond (1994), s 342

[240] Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 40, Bericht über die Ausstellung des Börsenvereins der Deutschen Buchhändler zu Leipzig in Stockholm vom 12-22.11.60, i PA-MfAA, A7691, ADN (Müller) an Abteilung Internationale Verbindungen (Keilson) (14.6.56), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 1

[241] Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden (Panzerschranksache), i PA-MfAA, A7665, s 301, Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden sowie Vorschläge zur Intensivierung und Verbreiterung der bestehenden Verbindungen (Panzerschranksache) (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, s 21

emot österttysk TV.[242] I utrikesministeriet fanns det också planer på att starta en informationsbulletin om DDR. Ledaren för Nordenavdelningen, Herbert Krolikowski, diskuterade i december 1960 frågan med Fritjof Lager, ledamot av SKP:s politbyrå och en av DDR:s mer framträdande kontaktpersoner i Sverige. Lager menade att det inte skulle vara något problem för DDR att ge ut en bulletin i Sverige. Intressant är att Krolikowski i sin rapport betonade att en bulletin utan problem öppet skulle kunna företräda DDR:s position i förhållande till utvecklingen i Förbundsrepubliken och t o m ta ställning mot den svenska regeringens politik.[243]

Österttyska besökare i Sverige konstaterade ofta att svenskarnas kännedom om DDR var ringa. Det ansågs vara en vitt spridd uppfattning att i Förbundsrepubliken rådde demokrati medan DDR var en diktatur och SED var ett av Sovjetunionen fullständigt beroende parti. Trots den negativa DDR-bild som mötte Sverigebesökarna märkte de ofta ett stort intresse för DDR och Tysklandsproblematiken.[244] Många Sverigeresenärer betonade att man borde utnyttja detta intresse och öka ansträngningarna att informera om DDR. Östberlins överborgmästare och medlemmen i Politbyrån, Friedrich Ebert, menade efter ett besök 1959 att propagandan gentemot Sverige i grunden måste omprövas. Han ansåg att det informationsmaterial som sändes till landet inte var tillräckligt bra. Karl Mewis var av samma åsikt. Han hävdade dessutom att inte bara informationen om DDR utan även kritiken av Förbundsrepubliken och dess politik måste förstärkas.[245]

Kulturella relationer

Grundprincipen för DDR:s kulturella verksamhet i utlandet var att försöka sprida och understödja utvecklingen av socialistisk kultur.[246] Därigenom hoppades man kunna öka sitt politiska inflytande. DDR eftersträvade avtal på hög politisk nivå för att reglera de kulturella relationerna. Ett statligt avtal med Sverige skulle i princip ha inneburit ett erkännnande av DDR som självständig stat. I den österttyska utrikespolitiska byråkratin räknade

[242] Hausmitteilung. Abt Aussenpol und Int Verb an Abt Agitation und Propaganda (6.5.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/9.02/25, s 44

[243] Aktenvermerk über ein Gespräch mit Genossen Lager (6.12.60), i PA-MfAA, C199/71, s 49

[244] Ergebnisse der Reise nach Stockholm. Einschätzung und Vorschläge (Karl Mewis) (21.3.59), Aktenvermerk (juni 1959), Bericht über die Fahrt der Genossen Schmelzer, Kirski und Henning nach Trelleborg und Malmö wegen Verstärkung des Reiseverkehrs (1959), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 81, 112f & 138

[245] Bericht über den Aufenthalt des Oberbürgermeisters von Gross-Berlin, Genossen Ebert, in Schweden (6.4-12.4.59), Ergebnisse der Reise nach Stockholm. Einschätzung und Vorschläge (Karl Mewis) (21.3.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 130 & 84f

[246] Jacobsen, H-A (1979), s 235-237

man med goda möjligheter att nå framgång och vinna inflytande på det kulturella området i Sverige. En viktig anledning var att Förbundsrepubliken inte ansågs vara så starkt företrätt på området. Man gjorde också bedömningen att det fanns ett stort svenskt intresse för DDR:s kultur. Den kulturella verksamheten i utlandet skulle skapa sympati för DDR och kontakter som mer direkt kunde utnyttjas i aktiviteter för diplomatiskt erkännande.[247]

1959 utarbetades ett dokument i utrikesministeriet där riktlinjer för det vidare arbetet på bl a det kulturella området slogs fast. Intressant är sammankopplingen av kultur och propaganda. Det illustrerar att kulturen betraktades som ett propagandainstrument. Man ville utnyttja alla möjligheter att hålla föredrag och lektioner i de nordiska länderna. Av intresse var främst olika studentorganisationer och utrikespolitiska institut. Fler östtyska artister och konstnärer skulle sändas till de nordiska länderna och omvänt skulle fler nordiska artister och andra kulturpersoner bjudas in. Det underströks att de östtyska kulturpersonligheterna måste vara uppmärksamma på att de i eventuella intervjuer betonade att de var från DDR. Man ville även öka bokexporten till Norden och undersöka möjligheterna att sälja östtyska tidningar i de aktuella länderna.[248] Samma år fastslogs i en analys av de kulturella relationerna med de nordiska länderna att huvuduppgiften för kulturpolitiken gentemot dessa länder skulle vara att stärka DDR:s anseende och auktoritet. Detta mål ville man nå genom att förklara de båda tyska staternas olika karaktär för breda befolkningslager i Norden.[249] Tanken var att

> film, utställningar, kulturarrangemang, föredrag och lektioner ska organiseras så att de för det första väcker intresse för DDR bland den breda allmänheten och för det andra uppnår att pressen och de officiella kretsarna tvingas att ta itu med DDR:s utveckling och den socialistiska uppbyggnaden i DDR.[250]

---

[247] Bericht über die Dienstreise des Kollegen H. Schumann nach Stockholm (september 1958), SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, Die Beziehungen zu den skandinavischen Ländern (1959), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/47, Protokoll der Aussenpolitischen Kommission (21.3.60), Massnahmen für die Vorbereitung der Ostseewoche 1960 (10.3.60) i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/5, Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, Schweden (1958), i PA-MfAA, A13209, s 24, Schwerpunktaufgaben für die Kulturpolitik gegenüber den nordeuropäischen Ländern (28.10.59), i PA-MfAA, A8870, s 32, jmfr Woitzik (1964b), s 462

[248] Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211, s 8

[249] Vorlage. Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den nordischen Ländern Schweden, Norwegen, Dänemark und Island für das Jahr 1959 (streng vertraulich), i PA-MfAA, A7637, s 1

1960 uppmanade SED:s utrikespolitiska kommission kulturministeriet att utarbeta en plan för hur kulturella medel kunde användas för att öka det östtyska inflytandet i Skandinavien.[251] Den viktigaste enskilda organisationen för DDR:s kulturella verksamhet i utlandet var fram till början av 1960-talet Sällskapet för kulturella förbindelser med utlandet. Organisationen hade ursprungligen rent praktiska uppgifter i samband med det organiserade kulturutbytet med socialistiska länder. Sällskapet ansvarade t ex för att organisera rundresor i DDR, boka hotell osv. 1956 inrättades ett informationskontor inom Sällskapet vilket gjorde att organisationen fick en viktigare roll i arbetet med att informera om DDR i utlandet. 1957 skedde en omorganisation. Sällskapets uppgift blev nu att genom kulturell verksamhet presentera och göra DDR populärt i utlandet. Organisationens verksamhet kontrollerades av utrikesministeriet och SED:s organ för utrikespolitik.[252]

DDR:s kulturella arbete i Sverige

Det östtyska arbetet på det kulturella området i Sverige fick en ganska trög start. 1955 fanns det enligt interna östtyska bedömningar visserligen en rad enskilda kontakter men ingen samordning av dem.[253] Ett sätt att försöka förbättra det östtyska kulturella arbetet var bildandet av vänskapsföreningen Föreningen Sverige-DDR i oktober 1956. Det var en generell östtysk målsättning att bilda vänskapsföreningar i andra länder. Föreningarna skulle informera om DDR och stödja ansträngningarna att utveckla relationerna med det aktuella landet. De skulle fungera som instrument för "en bred popularisering av DDR".[254] Föreningen Sverige-DDR som hade sitt säte i Stockholm verkade framför allt på det kulturella området och arrangerade bl a informationsmöten om DDR, konstutställningar och hjälpte till med

[250] Entwurf. Über die Möglichkeiten der Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (1959), i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 12

[251] Protokoll der Aussenpolitischen Kommission am 21.3.60, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/5

[252] Über die Aufgaben und Tätigkeit der GfK (19.8.54), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/86, Bericht über die Überprüfung der Gesellschaft für kulturelle Verbindungen mit dem Ausland (augusti 1957), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/1, Bericht über die von der GfK in Schweden durchgeführte Auslandspropaganda (21.4.60), i PA-MfAA, A7697, Schwerpunktaufgaben für die Kulturpolitik gegenüber den nordeuropäischen Ländern (28.10.59), i PA-MfAA, A8870, Scholz (2000a), s 235, Lübbe (1981), s 49 & 105f, Jacobsen, H-A (1979), s 239 & 243, Becker (1991), s 236, Woitzik (1967), s 174f

[253] Die Beziehungen zu den skandinavischen Ländern (streng vertraulich) (augusti 1958), i SAPMO-BArch DY30/IV2/47, s 94

[254] Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den skandinavischen Ländern (streng vertraulich) (1959), i PA-MfAA, A7637

förberedelserna av olika östtyska arrangemang i Sverige. Vänskapsföreningens ledande medlemmar bestod huvudsakligen av kommunister. Ordförande var dock författaren och socialdemokraten Arnold Ljungdahl. Han hade emellertid redan från början villkorat sin medverkan med att han inte skulle behöva åta sig några representationsuppdrag o dyl. Han sade sig inte ha tid att engagera sig i verksamheten. Ljungdahls roll var mer att fungera som galjonsfigur. Den dagliga verksamheten skötte föreningens sekreterare, den från 1958 heltidsanställde kommunisten Tore Svensson.[255] Vänskapsföreningen kunde inte själv besluta om sin verksamhet utan den fastlades i samråd med Sällskapet för kulturella förbindelser med utlandet. Verksamheten fick en trög start. Under 1956 års sista månader genomfördes inga offentliga arrangemang alls och under 1957 endast ett fåtal. På årsmötet i mars 1957 deltog bara 15 personer.[256] I utrikesministeriet diskuterade man också möjligheterna att bilda specialföreningar. Det antogs exempelvis vara möjligt att bilda en svensk Brecht-klubb eftersom Brecht hade mycket gott rykte i Sverige. Tanken var att dessa specialföreningar skulle ingå i den större vänskapsföreningen.[257]

Vänskapsföreningens aktiviteter var inte heller under de kommande åren speciellt omfattande.[258] På östtysk sida ville man att verksamheten skulle bli större och bredare. I utrikesministeriet var man särskilt missnöjd med att vänskapsföreningen inte i större utsträckning lyckades knyta kontakter som kunde bidra till det östtyska politiska arbetet.[259] Inte minst fick

[255] Aktenvermerk über die Besprechung mit dem Sekretär des Komitees in Schweden am 22.8.59, i PA-MfAA, A8870, s 83, Bericht über den Aufenthalt des schwedischen Gastes Herrn Dr. Ljungdahl in der DDR (24.8.56), i PA-MfAA, A7685, Aktennotiz Betr. Schweden (3.3.56), i PA-MfAA, A7688, Aktennotiz über eine Zusammenkunft mit Herrn Dr. Ljungdahl, (september 1958), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 53

[256] Berichterstattung über die Arbeit in Schweden im 1. Halbjahr 1957 (27.6.57), i PA-MfAA, A7665, s 278

[257] Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211, s 9, Vorlage. Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den nordeuropäischen Ländern Schweden, Norwegen, Dänemark und Island für das Jahr 1959 (streng vertraulich), i PA-MfAA, A7637, s 3, Bericht über die Dienstreise des Kollegen H Schumann nach Stockholm (20.9.58) (streng vertraulich), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 41f

[258] Bericht über die von der GfK in Schweden durchgeführte Auslandspropaganda (21.4.60), i PA-MfAA, A7637, s 95, Vorlage zur weiteren Entwicklung der aussenpolitischen Beziehungen der DDR zum Königreich Schweden (Panzerschranksache) (23.5.57), i PA-MfAA, A9482, s 52

[259] Entwurf. Über die Möglichkeiten der Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (1959), i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 14, Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den skandinavischen Ländern (streng vertraulich) (1959), i PA-MfAA, A7637, Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden, i PA-MfAA, A8870, s 29f, Aktennotiz für den Gen. Krolikowski (29.9.60) i PA-MfAA, A7645

vänskapsföreningens ledande medarbetare hård kritik. Tore Svensson ansågs inte utveckla den nödvändiga aktiviteten på det politiska området utan huvudsakligen ägna sig åt kontorsgöromål. Även Ljungdahls passivitet kritiserades. I utrikesministeriet övervägde man därför att öka övervakningen av vänskapsföreningen. 1960 föreslogs att österländska företrädare varje kvartal skulle diskutera vänskapsföreningens verksamhet med svenskarna. Ett viktigt led i ansträngningarna att förstärka Föreningen Sverige-DDR:s verksamhet var att bjuda in dess ledande medlemmar till DDR.[260] Sällskapet för kulturella förbindelser med utlandet hävdade att "erfarenheterna av arbetet med delegationer visar ständigt att den personliga kontakten är det viktigaste medlet för att vinna vänner för DDR".[261] På österländsk sida ville man också förändra den bild som fanns hos många i Sverige att vänskapsföreningen bara var en angelägenhet för kommunister. Genom att verka för att föreningen fick fler medlemmar som inte var kommunister ville man öka dess attraktivitet och inflytande. Det lyckades dock inte i större utsträckning.[262] Vänskapsföreningen ansågs också slösa med sina anslag. 1959 fick föreningen 45 000 kronor och 1960 fick man 38 000 kronor. Till detta kom Tore Svenssons lön på 16 800 kronor som också betalades av DDR. Vänskapsföreningen hävdade emellertid att en ökad verksamhet krävde mer pengar.[263]

Det var vanligt att DDR försökte få personer man hade kontakt med att engagera sig i vänskapsföreningen. Ett exempel är förbindelsen med skådespelaren Allan Edvall som besökte Berlin i maj 1957 för att studera österländsk teater.[264] 1959 beslöts efter kontakter mellan utrikesministeriet och vänskapsföreningen att grupper skulle bildas i Malmö och Göteborg för att förbereda inrättandet av lokalavdelningar till Föreningen Sverige-DDR. Det var ett led i en österländsk strävan att bredda verksamheten till att omfatta hela Sverige. Förhoppningen var att Edvall skulle hjälpa till med bildandet

[260] Bericht über die XVIII. Sk.Eriksmesse in Stockholm vom 31.8-11.9.60, i PA-MfAA, A7791, s 131 & 133, Schweden (30.1.58), i PA-MfAA, A13209, s 24, Bericht über die Dienstreise des Kollegen H Schumann nach Stockholm anlässlich der 16. St-Eriks-Messe 1958 (streng vertraulich) (20.9.58), i DY30/IV2/20/300, s 41f, Jahresbericht 1960. Schweden (GfK), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301

[261] Zur Situation in Schweden 1959/60, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, Direktive für die Einladung und den Empfang von Parlamentariern aus dem westlichen kapitalistischen Ausland, i PA-MfAA, A7810

[262] Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den skandinavischen Ländern (streng vertraulich) (1959), i PA-MfAA, A7637

[263] Jahresplan 1960 (GfK) (Panzerschranksache), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, s 124, Aktennotiz für den Gen. Krolikowski (29.9.60) i PA-MfAA, A7645, Bericht über den Aufenthalt des Herrn Dr. Ljungdahl in der DDR in der Zeit vom 23.7-9.8.56, i PA-MfAA, A7585

[264] Abschlussbericht über den Besuch von Herrn Allan Edwall, der in der Zeit vom 30.4-12.5.57 in Berlin weilte, i PA-MfAA, A8860

av den lokala föreningen i Malmö. Huruvida han medverkade framgår dock inte av det tillgängliga källmaterialet. 1959 bildades i alla fall initiativkommittéer som skulle värva personer för att utöka verksamheten till Malmö och Göteborg. Lokalavdelningar i de båda städerna bildades sedan i mars 1960.[265]

DDR ville öka sin närvaro på den kulturella arenan i Sverige genom att öppna ett kulturcentrum. Betydelsen av ett kulturcentrum underströks av ledaren för den östtyska trafikrepresentationen i Stockholm, Edmund König. Han menade att varken hans eller handelsrepresentationens medarbetare hade möjlighet att i tillräcklig utsträckning knyta och utveckla politiska kontakter. Därför borde ett informationskontor med inriktning på kultur inrättas. 1959 sonderade utrikesministeriet möjligheterna att öppna ett kulturcentrum med svenska kommunister. Fritjof Lager meddelade att det från rättslig synpunkt inte fanns några hinder. Han lät också förstå att de svenska partikamraterna skulle välkomna ett kulturcentrum. 1960 fick handelsrepresentationen i Stockholm i uppdrag att närmare undersöka möjligheterna för att öppna ett sådant center. Ett kulturcentrum inrättades dock inte vid denna tidpunkt.[266]

Ett viktigt inslag i det östtyska kulturarbetet i Sverige var olika former av utställningar och utbyte av ensembler och delegationer.[267] 1959 arrangerades tre större utställningar: en konstutställning i Stockholm, en utställning om DDR:s 10 första år i Stockholm och Göteborg, och en utställning i Malmö om hygien. 1960 arrangerades en svensk konstutställning i Berlin, Stockholmsoperans balett gästspelade i Berlin och Brechts Berliner Ensemble i Stockholm.[268] De östtyska konstutställningar som arrangerades i Sverige och de östtyska kulturdelegationer som besökte landet hade till uppgift att upplysa om det kulturella livet i DDR men skulle även bidra till

[265] Aktennotiz für den Gen. Krolikowski (29.9.60), i PA-MfAA, A7645, Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den nordischen Ländern (streng vertraulich) (1959), PA-MfAA, A7637, Zur Situation in Schweden 1959/60, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, Aktenvermerk über die Besprechung mit dem Sekretär des Komitees in Schweden am 22.8.59, i PA-MfAA, A8870, s 83

[266] Schwerpunktaufgaben für die Kulturpolitik gegenüber den nordeuropäischen Ländern (28.10.59), i PA-MfAA, A8870, s 32, Information vom Genossen König aus Stockholm, i LA Gr BL IV/2/18/1433, s 42, Aktenvermerk über ein Gespräch mit Genossen Lager (6.12.60), i PA-MfAA, C199/71, s 49, MfAA (Krolikowski) an die Vertretung der KfA in Schweden (4.11.60), i PA-MfAA, A7645

[267] Jmfr Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211

[268] Schwedische Grafikausstellung in Berlin (27.1.60), i PA-MfAA, A7691, Hausmitteilung. 4. EA an Kiesewetter (19.12.60), i PA-MfAA, A7688, Fernschreiben. Krolikowski an Dölling (10.11.59) (streng geheim), i PA-MfAA, A650, s 29, Faktenmaterial über Schweden des Jahres 1959 (25.11.59), i PA-MfAA, A7665, s 197, P.M. (13.11.59), i UD HP 12 Ct Vol 8

att knyta nya kontakter med svenskar. Kontakterna skulle användas för att intensifiera de kulturella relationerna men även för mer politiska ändamål. Man ville få kontakterna att engagera sig i DDR:s strävan för diplomatiskt erkännande.[269] Svenska konstnärer bjöds också in till DDR. Felix Hatz, en svensk grafiker, ingick i en konstnärsdelegation som 1960 besökte landet. Enligt östtysk bedömning hade resan lett till att Hatz engagerat sig i politiska frågor. Det ansågs också ha återspeglat sig i hans arbete. Han fick därför en inbjudan att tillbringa tre veckor i DDR för att arbeta.[270]

Filmer ansågs vara väl lämpade för att informera om DDR i Sverige. Vänskapsföreningen fick därför en filmprojektor. 1959 ställdes 34 spelfilmer, dokumentärfilmer och populärvetenskapliga filmer till vänskapsföreningens förfogande. DDR försökte också sälja spelfilmer till Sverige. På detta område var man dock inte särskilt framgångsrik. Under perioden 1955-1959 visades sex östtyska filmer på svenska biografer. Det ska jämföras med Förbundsrepubliken som hade 125 filmer och USA som hade 888 filmer uppe på svenska biografer under samma period. Man var även intresserad av kontakter med svenska filmklubbar som skulle erbjudas östtyska filmer. I samband med visningarna var tanken att filmerna och deras (politiska) budskap skulle diskuteras.[271] DDR ville också utöka bokexporten och sände litteratur till svenska bibliotek för att på detta sätt bidra till att öka kännedomen om DDR. 1955 deltog man i en barnbokmässa i Sverige. De utställda böckerna skänktes till arrangören, ABF (Arbetarnas Bildningsförbund) i Stockholm. Utrikesministeriets Nordenavdelning föreslog 1959 att en bokhandel skulle öppnas i Sverige eftersom man hade märkt ett stort intresse för framför allt östtysk vetenskaplig litteratur. Bokhandeln var även tänkt att sälja dagstidningar och tidskrifter.[272] I november 1960 anordnades en bokmässa i Stockholm. Den skulle inte bara göra reklam för östtysk litteratur utan också visa framstegen på det kulturella om-

[269] Schweden (30.1.58), i PA-MfAA, A13209, s 23f

[270] Bericht über die XVIII. Sk. Eriksmesse in Stockholm vom 31.8-11.9.60 (vertrauliche Dienstsache, i PA-MfAA, A7791, s 132

[271] Bericht über die von der GfK in Schweden durchgeführte Auslandspropaganda (21.4.60), i PA-MfAA, A7697, s 94, Jahresbericht 1960. Schweden (Gfk), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, Aktennotiz über eine Zusammenkunft mir Herrn Dr. Ljungdahl, Herrn Neuberg am 3.9.58, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 53, Reisebericht über Schweden (21.7.60), i PA-MfAA, A7691, Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211, s 12, Entwurf. Über die Möglichkeiten der Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (1959), i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 15

[272] Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 45, Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den nordischen Ländern für das Jahr 1959, i PA-MfAA, A7637, s 2

rådet i DDR, väcka intresse för landet och öka det östtyska anseendet i Sverige. När utställningen stängde skänktes större större delen av de utställda böckerna till Kungliga Biblioteket i Stockholm.[273]

Utbildningen och vetenskapen utnyttjades också i strävan efter diplomatiskt erkännande. Många östtyska vetenskapsmän åkte till Sverige på studieresor och för att delta i konferenser. Trafiken från Sverige till DDR var inte lika livlig. DDR bjöd också in svenska lärare. Lärare var en intressant målgrupp som kunde föra sina intryck vidare till många personer. På östtysk sida ville man även utveckla studentutbytet mellan länderna.[274] De östtyska universiteten hade till uppgift att samla in information om andra länder och informera om DDR i utlandet. Universiteten i Greifswald och Rostock koncentrerade sig på Norden och försökte utveckla kontakter med universiteten i Lund, Uppsala och Stockholm.[275] Kontakterna mellan universiteten skulle leda till ett ökat kunskapsutbyte men hade också ett viktigt politiskt syfte. De skulle "tjäna kampen för erkännande av DDR [...] Genom att bli officiella tjänar de kampen bäst. På bas av en traditionell tysk-vänlighet måste antalet kontakter ökas för att därigenom kunna sprida sanningen om västzonstaten och samtidigt höja DDR:s anseende".[276] Symptomatiskt är att det politiska syftet nämns före kontakternas betydelse för det vetenskapliga utbytet.

Sport och kulturella manifestationer

Sporten spelade generellt sett en betydelsefull roll i DDR:s ansträngningar att öka sitt internationella anseende. Östtyska idrottsmäns tävlande i utlandet skulle öka intresset och sympatin för DDR samt sprida bilden av DDR som en framgångsrik stat. Mer konkret skulle idrottsmännens deltagande i olika tävlingar leda till nya kontakter som sedan kunde utnyttjas för att sprida det östtyska politiska budskapet. De östtyska idrottarna skulle helt enkelt uppträda som diplomater i träningsoverall. DDR lyckades relativt bra på det

[273] Bericht über die Ausstellung des Börsenvereins in Stockholm vom 12-22.11.60, i PA-MfAA, A7691

[274] Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211, s 13, Arbeitsplan Schweden (november 1960), i PA-MfAA, A7697, Stand der Beziehungen der DDR und Schweden (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den nordischen Ländern (1959), i PA-MfAA, A7637, B/H/P (1958), s 534f, Scholz (1988), s 321, Jacobsen, H-A (1979), s 254

[275] Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (15.10.56), i PA-MfAA, A9482

[276] Arbeitsplan Schweden (Staatssekretariat für das Hoch- und Fachschulwesen) (november 1960), i PA-MfAA, A7697, s 52 (citat), Bunge an Ministerium für Volksbildung, i PA-MfAA, A7691

idrottsliga området. Man hade inte bara sportsliga framgångar utan lyckades även förhållandevis framgångsrikt motverka Förbundsrepublikens ensamrättsanspråk. Redan 1951 bildades en östtysk nationell Olympisk kommitté som försökte bli medlem i den Internationella Olympiska Kommittén (IOK). 1955 fick man provisoriskt medlemskap. Det innebar att DDR tillsammans med Förbundsrepubliken skulle sätta samman en gemensam tysk trupp. Först efter 1965 fick DDR ställa upp med egen trupp. 1955 blev DDR fullvärdig medlem i inte mindre än 19 internationella sportförbund och de följande åren i ytterligare förbund. Inriktningen på sporten, framför allt elitsporten, hade också en viktig inrikespolitisk sida. Genom idrottsmännen hoppades SED-ledningen kunna skapa en nationalkänsla och nationalstolthet och stärka sin maktposition och legitimitet.[277]

Idrottsrelationerna med Sverige berörs endast flyktigt i det använda arkivmaterialet. Man kan dock anta att sporten spelade en inte obetydlig roll i försöken att sprida en positiv DDR-bild i Sverige. I en sammanställning över relationerna mellan länderna 1956 konstaterades att "speciellt måste den sportsliga utvecklingen framhävas. Denna utveckling kan man bäst visa i procentuell andel: sportutbytet DDR-Sverige ökade till mer än 60 procent av DDR:s idrottsutbyte med det kapitalistiska utlandet".[278] 1958 genomfördes sex landskamper mellan Sverige och DDR.[279] I utrikesministeriet kritiserade man dock att de goda idrottsliga relationerna med de nordiska länderna inte utnyttjades tillräckligt för att "slå sönder Västtysklands anspråk på att ensamt representera Tyskland [...] popularisera DDR i allmänhet och de östtyska idrottsliga framgångarna i synnerhet i dessa länder".[280]

Manifestationer var ett inte ovanligt inslag i den östtyska utrikespolitiken. Östersjöveckan var ett paradexempel men även andra manifestationer planerades. 1960 ville man arrangera en "Rostockvecka" i Malmö. Syftet var att locka Malmöborna att besöka Östersjöveckan men också att informera om DDR. Under "Rostockveckan" i Malmö skulle utställningar, föredrag och andra kulturella aktiviteter förmedla "sanningen" om DDR. Man ville visa hur framgångsrik den östtyska samhällsutvecklingen var genom att illustrera med utvecklingen i Rostockregionen som från att ha varit ett efter-

---

[277] Geyer (1996), s 59-61, Holzweissig (1981), s 3 & 85-89, Krebs (1995), s 1324-1326, Tamm till UD (20.6.55), i UD HP 12 Ct Vol 7, Ostsee-Zeitung 31.3.58

[278] Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden, i PA-MfAA, A7665, Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (15.10.56), i PA-MfAA, A9482

[279] DTSB. Information über die Beziehungen zu den nordischen Ländern (1958), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/47, s 104

[280] Entwurf. Über die Möglichkeiten der Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (1959), i LA Gr BL IV/2/18/1429. För att kunna resa till de flesta västeuropeiska länder behövde östtyska medborgare ett speciellt tillstånd från den allierade Travelboardmyndigheten som hade sitt kontor i Västberlin. Sverige ställde dock inte detta krav.

blivet område dominerat av lantbruk blivit en högutvecklad industriell region. Man ville bl a visa hur den östtyska befolkningen levde och vilka sociala förmåner den åtnjöt. Genom "Rostockveckan" hoppades de östtyska arrangörerna kunna knyta kontakter med inflytelserika personer som skulle hjälpa till att sprida denna bild av DDR och som samtidigt var villiga att arbeta för ett diplomatiskt erkännande. Veckan genomfördes dock aldrig. Det kan ses som ett inslag i den tysk-tyska kampen på den kulturella arenan eftersom Förbundsrepubliken i stället arrangerade en Lübeckvecka.[281]

De östtyska representationerna i utlandet försökte skapa uppmärksamhet för DDR vid olika östtyska högtidsdagar. Trots att de inte var ackrediterade hos den svenska regeringen arrangerade representationerna i Stockholm officiella mottagningar på t ex årsdagen för DDR:s grundande. Till dessa mottagningar som inte sällan hade kulturell prägel inbjöds officiella företrädare för värdlandet. På detta vis försökte DDR visa att man var en suverän stat och skapa uppmärksamhet för den politiska situation landet befann sig i. När DDR den 7 oktober 1959 firade sitt tioårsjubileum anordnades en stor fest i Stockholm med runt 800 deltagare.[282] Dessutom arrangerade representationerna en mottagning för officiella svenska företrädare och företagare i Stockholm. Till denna mottagning kom runt 300 personer. Bland besökarna märktes representanter för de socialistiska ländernas ambassader i Sverige, riksdagsledamöter och företrädare för Stockholms stadsförvaltningar.[283] På samma sätt utnyttjades öppnandet av trafikrepresentationen i februari 1960. Ambitionen var att politiker, journalister och andra typer av opinionsbildare skulle delta. Vanligen bjöds ett mycket stort antal personer in men endast ett fåtal accepterade inbjudan. De som kom var sällan de inflytelserika personer DDR ville nå. 1959 och 1960 deltog dock riksdagsmän.[284] Från officiellt svenskt håll såg man med missnöje på de östtyska representationernas arrangemang. Framför allt

[281] Für die Aussenpolitische Kommission. Durchführung einer "Rostock-Woche" in Malmö, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 197f, MfAA (4.EA) an Stellvertretenden Minister König (27.11.59), i PA-MfAA, A13253, [Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland] (1960), i PA-MfAA, A7665, s 122

[282] Faktenmaterial über Schweden des Jahres 1959, i PA-MfAA, A7665, Woitzik (1964a), s 338

[283] ibid (A7665), Bericht über die Dienstreise des Kollegen H. Schumann anlässlich der 16. St-Eriks-Messe 1958 (september 1958), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, Dokumentation der Zeit, Heft 202, s 13

[284] Bericht über die Reise des Ministers für Verkehr nach Stockholm (september 1959), i PA-MfAA, A7634, Kammervertretung Schweden. Bericht über den Empfang anlässlich des 11. Jahrestages der DDR in der KV Stockholm (10.10.60), i PA-MfAA, A7645, Bericht über die Dienstreise des Kollegen H. Schumann nach Stockhollm anlässlich der 16. St. Eriks-Messe 1958 (september 1958), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, Dokumente zur Aussenpolitik der Regierung der DDR, Bd VII, (1959), s 575, Dokumentation der Zeit, Heft 202, s 13

motsatte man sig att svenska myndighetsrepresentanter bjöds in.[285]

Det förekom konkurrens mellan DDR och Förbundsrepubliken på kulturens område i Sverige. 1957 ville DDR sända lektorer till Sverige som skulle undervisa i tyska. En viktig anledning var att försöka bryta det västtyska monopolet på verksamheten. För att få svenskarna att acceptera en officiell överenskommelse föreslogs att DDR skulle betala delar av de tilltänkta östtyska lektorernas löner.[286] Planen att sända lektorer till Sverige kunde dock inte förverkligas vid denna tidpunkt.

I utrikesministeriet menade man i slutet av 1950-talet att de möjligheter som fanns på det kulturella området inte utnyttjades tillräckligt bra. Man ansåg att det behövdes en institution som kunde koordinera den kulturella verksamheten gentemot Norden.[287]

Ekonomiska relationer

Målsättningen för de ekonomiska relationerna med Sverige var att sluta långfristiga handelsavtal på hög politisk nivå, helst på regeringsnivå.[288] Denna målsättning hade en viktig politisk sida. Ett statligt avtal skulle innebära att den svenska regeringen erkänt den östtyska regeringen som sin jämlike partner. En ökad svensk handel med DDR och de övriga socialistiska länderna ansågs också kunna bidra till att minska det västtyska inflytandet över Sverige och möjliggöra en mer självständig svensk utrikespolitik. DDR var bl a berett att sälja varor under rådande världsmarknadspriser för att skapa goda förutsättningar för handelns politiska målsättningar.[289] Bra produkter och gott utfört arbete skulle ge en positiv bild av den östtyska utvecklingen. DDR subventionerade därför företag för att de lättare skulle kunna tränga in på den svenska marknaden. 1957 fick ett östtyskt företag

[285] P.M (16.10.58), i UD HP 12 Ct Vol 8, P.M. rörande östtyska handelsrepresentationen (22.10.60), i UD HP 12 Ct Vol 10, Aktenvermerk über ein Gespräch mit Herrn Siegbahn (Auswärtiges Amt) und Herrn Handelsrat Schmeisser am 14.10.60, Aktenvermerk Nr 88/60 (24.9.60), i PA-MfAA, A7645

[286] Berichterstattung über die Arbeit in Schweden im 1. Halbjahr 1957, i PA-MfAA, A7665, s 279

[287] Rechenschaftsbericht der Gesellschaft für kulturelle Verbindungen mit dem Ausland, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/3, s 43, Erfüllungsbericht über die geleistete kulturpolitische Arbeit mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1958, i PA-MfAA, A8860, s 5, Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den nordischen Ländern für das Jahr 1959, i PA-MfAA, A7637, s 5

[288] Bericht über die innenpolitische und aussenpolitische Lage Schwedens (28.8.56), i PA-MfAA, A7572

[289] Direktive für Handelsrat Schmeisser (juli 1959), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, Anlage 6. Behandlung von Ostseefragen, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/1, s 31-34, Eymelt (1970), s 53, Stegmüller (1976), s 189

en order på att bygga en bro i Stockholm. Brobygget var speciellt viktigt eftersom ett annat östtyskt företag tidigare hade drabbats av skadeståndskrav efter att ha misslyckats med att bygga oljecisterner till svenska oljebolag. DDR såg därför till att det östtyska företagets anbud blev mycket tilltalande genom att subventionera dess kostnader till 60 procent. När bron färdigställdes långt tidigare än planerat betraktades det i utrikesministeriet som en mycket stor framgång för DDR.[290]

DDR lade ner stor möda på att knyta kontakter med svenska företag, representanter för ekonomiska sammanslutningar och officiella representanter för Sveriges ekonomi. Kontakterna sågs inte bara som viktiga för att utveckla handeln utan skulle även utnyttjas för mer direkt politiska ändamål. Det förekom att östtyska företagsrepresentanter tog upp frågan om diplomatiskt erkännande direkt med sina svenska affärspartners. I oktober 1960 diskuterade chefen för ett östtyskt transportföretag frågan med direktören för rederiet Svenska Orientlinien. Östtysken ville att rederiet skulle utöva påtryckningar på svenska myndigheter. Motiveringen var att ett diplomatiskt erkännande skulle underlätta affärerna betydligt. Vanligen var dock svenska företagare mycket tveksamma till att diskutera politiska frågor. Det var också Svenska Orientliniens VD. Han meddelade att han inte ville blanda in politik i affärerna.[291] De ekonomiska kontakternas politiska betydelse kom även till uttryck i den östtyska delegationens direktiv för förhandlingarna med SUKAB om handelsavtalen. 1959 hade man målsättningen att få svenskarna att intressera sig mer för den östtyska ekonomiska utvecklingen och att få den svenske finansministern eller ledande medarbetare inom finansdepartementet att besöka DDR.[292]

Industrimässor

Kontakter med svenska företagare knöts ofta på de svenska industrimässorna men även på Leipzigmässan som var DDR:s viktigaste industrimässa. Under åren 1955-1960 var DDR främst representerat på S:t. Eriks-Mässan i Stockholm men deltog även med utställningar på den internationella Svenska Mässan i Göteborg.[293] I mitten av 1950-talet värderade man i

[290] Hausmitteilung. Strauss an Winzer (28.11.56), i PA-MfAA, A7625, Vorlage zur weiteren Entwicklung der aussenpolitschen Beziehungen der DDR zum Königreich Schweden (23.5.57), Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, Bericht über den Einsatz auf der XVII. Internationalen Skt. Eriks-Messe Stockholm (23.9.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, s 82, Grossman (1958), s 547

[291] Svenska Orientlinien (Thorén) till UD (Erik von Sydow) (18.2.61), i UD HP 12 Ct Vol 10

[292] Direktive für Handelsrat Schmeisser (juli 1959), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300

[293] Schweden (1960), i PA-MfAA, A7665, s 45, Wüstenhagen (2000), s 423-439. Hädanefter används termen Svenska Mässan istället för internationella Svenska Mässan

DDR mässornas ekonomiska betydelse högt. Med tiden kom man dock att lägga större vikt vid de möjligheter de erbjöd för att sprida information om DDR. De östtyska mässutställningarna presenterade inte bara den östtyska industrin och gjorde reklam för östtyska produkter. Minst lika viktigt var utställningarnas "samhällspolitiska budskap". DDR framställdes som en framgångsrik stat främst på det ekonomiska området. Man presenterade också den östtyska utvecklingen på andra områden och utrikespolitiken samt gjorde reklam för olika östtyska städer och turistresor till DDR. Dessutom delades en mängd informationsmaterial ut.[294]

Deltagandet på de svenska industrimässorna var också avsett som ett stöd till Föreningen Sverige-DDR. De östtyska representanterna försökte t ex aktivt värva nya medlemmar till föreningen. I samband med mässorna anordnades också DDR-dagar där den östtyska utvecklingen på olika områden presenterades. 1959 besökte 160 personer detta arrangemang, bl a den socialdemokratiske riksdagsmannen Bertil Mogård och SJ:s generaldirektör Erik Upmark. 1960 hyrdes två biografer i Stockholm för att visa östtysk film.[295]

Trots att utrikesministeriet i slutet av 1950-talet deltog i utformningen av utställningarna på de svenska industrimässorna var man inte nöjd med resultatet. Utställningarna ansågs inte visa den höga utvecklingsnivån i DDR. Utställningsobjekten var inte tillräckligt moderna och intressanta. I utrikesministeriet ville man att det politiska budskapet skulle göras tydligare. Ministeriets kollegium underströk att bilden av DDR som en framgångsrik socialistisk stat starkare måste framträda i utställningen.[296]

I samband med mässorna kunde DDR skicka relativt högt uppsatta politiker till Sverige. Att det fanns svenskt intresse för handelskontakter

---

[294] Beschlussvorlage für das Kollegium über die Tätigkeit des GfK während der Leipziger Messe (1958), i PA-MfAA, A7604, Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern 1955, i PA-MfAA, A7581, Einschätzung der Teilnahme der Verkehrsvertretung an der St. Eriks-Messe (1.10.60), i PA-MfAA, A7643, Aktenvermerk Nr 88/60 (24.9.60), i PA-MfAA, A7645, Bericht über die XVIII St. Eriksmesse in Stockholm von 31.8-11.9.60 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A7791

[295] Schweden (30.1.58), i PA-MfAA, A13209, s 23, Bericht über die Dienstreise des Kollegen H Schumann nach Stockholm anlässlich der 16. St-Eriksmesse 1958 (streng vertraulich) (20.9.58), Ministerium für Verkehrswesen (Der Minister). Bericht über die Reise des Ministers für Verkehrswesen der DDR nach Stockholm zur Teilnahme an der St-Eriks-Messe in der Zeit vom 31.8-6.9.59, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 35 & 169, Bericht über die XVIII. St. Eriksmesse in Stockholm vom 31.8-11.9.60 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A7791, s 125

[296] ibid (A7791), s 120, Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211, Bericht über den Aufenthalt des Ministers Kramer in Schweden, i PA-MfAA, LS-A346, s 21

gjorde att förutsättningarna var bättre för att politikerna skulle beviljas inresevisa än när resorna gjordes i syfte att t ex informera om DDR. I stort sett årligen besökte relativt högt uppsatta östtyska politker S:t Eriksmässan 1956, 1957 och 1958 deltog industriministern Wilhelm Feldmann och 1959 utrikeshandelsminister Heinrich Rau och trafikminister Erwin Kramer.[297] Politikerna skulle inte enbart knyta nya handelskontakter utan även skapa kontakter med bl a de svenska politiker som deltog i invigningen av industrimässorna. I andra sammanhang hade DDR mycket svårt att få kontakt med svenska politiker vilket gjorde att mässorna under 1950-talet var betydelsefulla arenor för detta ändamål. S:t Eriks-Mässan invigdes antingen av den svenske stats- eller handelsministern. Efter invigningen skedde en rundvandring till de olika ländernas utställningar. Vid besöken i den östtyska utställningen försökte DDR:s representanter skapa en relation och prata politik med den aktuelle ministern. Så var t ex fallet när statsminister Tage Erlander 1959 invigde S:t Eriks-Mässan. I samband med invigningen anordnades också en lunch för utställarna. På denna lunch försökte östtyska representanter utan framgång få till stånd ett möte med Erlander genom hans sekreterare Olof Palme.[298] Det var dock inte bara mässbesöket i sig som utnyttjades i strävan att knyta kontakter med svenska politiker. I samband med Wilhelm Feldmanns resa 1957 kontaktades de svenska handels- och fiskeministrarna. De ville dock inte ta emot honom. I de östtyska mässdelegationerna ingick även i slutet av 1950-talet företrädare för utrikesministeriet som hade till uppgift att samla in information om Sverige, knyta kontakter och bistå mässdelegationen med politiska råd.[299] De östtyska representanterna på mässorna försökte också utveckla kontakter med svenskar på andra områden än ekonomi och politik. 1958 besökte Rudolf Agricola, en av utrikesministeriets medarbetare och ledare för DDR-representationen i Finland, S:t Eriks-Mässan. Hans uppdrag var att knyta kontakter med vetenskapsmän och personer som var aktiva på det kulturella området.[300]

---

[297] Bericht über die Dienstreise des Kollegen H. Schumann nach Stockholm anlässlich der 16. St. Eriks-Messe 1958, (september 1958), i SAPMO-BArch DY30/IV/20/300, Bericht über den Aufenthalt des Ministers Kramer in Schweden (15.9.59), i PA-MfAA, LS-A346, Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden, Schweden (1960), i PA-MfAA A8870, s 45, Dokumentation der Zeit, Heft 168, s 36

[298] Bericht über die Reise des Ministers für Verkehr der DDR nach Stockholm (september 1959), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, Bericht über die Teilnahme an der St. Eriksmesse in Stockholm im Herbst 1957, i PA-MfAA, A7604, Direktive für die Aufgaben des Kollegen Schumann anlässlich der Teilnahme an der St. Eriksmesse (18.7.57) Direktice für die Aufgaben des Kollegen Schumann (1958), i PA-MfAA, A9482, s 57 & 96f, Eymelt (1970), s 176, Jacobsen, H-D (1979), s 303, Dokumentation der Zeit, Heft 149, s 26

[299] Direktive für die Aufgaben des Koll. Schumann (18.7.57), Direktive für die Aufgaben des Koll. Schumann (1958), i PA-MfAA, A9482

Tysk-tysk konkurrens på det ekonomiska området i Sverige

Den tysk-tyska konkurrensen fördes ofta öppet på de svenska industrimässorna. Östtyska representanter besökte den västtyska utställningen och studerade det utlagda informationsmaterialet. Även de västtyska mässdelegationerna följde noga den östtyska verksamheten. På S:t Eriks-Mässan 1960 protesterade den västtyska delegationen hos den svenska mässledningen mot en broschyr som DDR delade ut. Broschyren innehöll information som stred mot det västtyska kravet på att ensam representera Tyskland. Den västtyska delegationen krävde därför att utdelningen omedelbart skulle stoppas. Östtyskarna accepterade under förutsättning att även den västtyska delegationen tog bort visst informationsmaterial som de tyckte var stötande. Överenskommelsen bröts dock snart och båda staterna fortsatte propagandakampen.[301]

Ett annat exempel på de tysk-tyska motsättningarna var en konflikt om hissandet av DDR:s flagga vid Svenska Mässan 1960. Eftersom både Förbundsrepubliken och DDR deltog med utställningar hade arrangörerna hissat både den nya östtyska flaggan med passaren och lagerkransen och Förbundsrepublikens flagga. De västtyska representanterna protesterade och hävdade att endast den västtyska flaggan borde hissas eftersom Förbundsrepubliken var den enda rättmätiga representanten för Tyskland. Arrangörerna tog då ner den östtyska flaggan och inhämtade instruktioner från UD. Efter att UD meddelat att det inte fanns någon lag som förbjöd flaggande med en av Sverige icke-erkänd stats flagga hissades DDR:s flagga igen. Mässans ledning ville behandla båda staterna lika.[302] Frågan om den egna flaggans hissande var av stor betydelse för DDR. SED:s utrikespolitiska kommission behandlade i november 1959 direktiv för hur och i vilka sammanhang flaggning skulle ske i icke-socialistiska länder. Kommissionen konstaterade att hissandet av den östtyska statsflaggan var ett uttryck för att DDR var en suverän stat. De östtyska representationerna i utlandet skulle därför flagga vid lämpliga tillfällen som t ex olika statliga högtidsdagar. Kommissionen slog också fast att det hädanefter skulle ställas krav på att DDR:s flagga hissades på utställningar och mässor om andra deltagande

[300] Bericht über die Dienstreise des Kollegen H Schumann nach Stockholm anlässlich der 16. St-Eriksmesse 1958 (streng vertraulich) (20.9.58), Ministerium für Verkehrswesen (Der Minister). Bericht über die Reise des Ministers für Verkehrswesen der DDR nach Stockholm zur Teilnahme an der St-Eriks-Messe in der Zeit vom 31.8-6.9.59, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 35 & 164-178, Protokoll über die Dienstbesprechung der Abteilung Benachbarte Länder am 30.9.58, i PA-MfAA, A7618, s 29

[301] Bericht über die XVIII. Sk. Eriksmesse in Stockholm vom 21.8-11.9.60 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A7791, s 121-123

[302] P.M. angående flaggincident i Göteborg (27.11.59), i UD HP 12 Ct, Vol 8, Hammarström (Svenska Mässan) till UD (12.2.60), Von Sydow till Bernström (7.3.60), i UD HP 12 Ct, Vol 9

staters flaggor hissades. Om arrangörerna inte accepterade det skulle DDR inte delta. På samma sätt skulle man vägra att delta i sportarrangemang om inte den östtyska flaggan hissades. DDR skulle också verka för att VM- och EM-arrangemang tilldelades länder som kunde försäkra att man skulle flagga med alla deltagande länders flaggor.[303]

DDR och Förbundsrepubliken konkurrerade även om den svenska marknaden och inte minst om det politiska inflytande som en stark ställning på marknaden innebar. Då Förbundsrepubliken var betydligt starkare ekonomiskt än DDR hade västtyskarna större möjligheter att använda ekonomin som ett påtryckningsmedel. I det östtyska utrikesministeriet ansåg man att Förbundsrepubliken ofta använde sin ekonomiska styrka för att sabotera relationerna mellan DDR och Sverige. Man betraktade västtyska eftergifter i handelsfrågor som ett sätt att försöka förhindra en utveckling av de östtysk-svenska relationerna.[304]

Handelsrepresentationens verksamhet

DDR ville skapa en så bred bas som möjligt för sin politik i Sverige. Ett viktigt inslag i denna strategi var att upprätta representationer av olika slag.[305] På detta sätt kunde man ständigt ha representanter på plats för att knyta och utveckla kontakter. Man kunde också lättare sprida information om DDR. Sedan 1955 fanns det i stort sett ständigt östtyska ekonomiska representanter i Sverige. De hade dock inget officiellt kontor. Detta förhållande ändrades 1957 när *Kammer für Aussenhandel* fick tillstånd att öppna en handelsrepresentation i Stockholm. Representationen som inledningsvis bestod av åtta personer skulle sköta kontakterna med svenska företag, det svenska handelsdepartementet och hantera andra handelsfrågor.[306] Handelsrepresentationen fick ingen officiell status. De östtyska representanterna var liksom tidigare tvungna att med jämna mellanrum förlänga sina uppehållstillstånd. Svenska myndigheter ställde emellertid sällan till besvär i dessa frågor. I utrikesministeriet diskuterades också att enskilda

[303] Direktive zur Durchsetzung der Staatsflagge der DDR in den Staaten, die nicht zum sozialistischen Lager gehören bzw. keine diplomatischen Beziehungen mit der DDR unterhalten, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/4 & DY30/3383, s 8-10, s 275-280

[304] [Die Beziehungen Schwedens zu Deutschland im Jahre 1960], Zur Entwicklung in Schweden, über die schwedische Aussenpolitik und die Beziehungen Schwedens zu den beiden deutschen Staaten, i PA-MfAA, A7665, s 155 & 270, KfA. Vertretung in Schweden. Jahresbericht 1957, i PA-MfAA, A7603

[305] Anlage Nr. 2 zum Protokoll Nr. 56 vom 15.12.59. Richtlinien zur Erweiterung und Verbesserung unserer Auslandspropaganda (Politbüro), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/680, s 7

[306] P.M. angående den östtyska representationen i Stockholm (29.3.60), i UD HP 12 Ct Vol 9, Perspektivplan für die Entwicklung der Beziehungen (1955), Vertretungen der DDR in Schweden (10.10.56), i PA-MfAA, A7581, s 73 & 95

österska företag skulle öppna egna kontor i Sverige för att förbättra relationerna med svenska företag. Denna idé förverkligades inte men österska företagsrepresentanter arbetade på handelsrepresentationen.[307]

I realiteten hade representationen inte bara rent handelstekniska uppgifter utan även politiska. Medarbetarna ålades att studera den svenska inrikes- och utrikespolitiken. De skulle t ex analysera inflytelserika personers inställning till olika politiska frågor. Särskilt skulle frågor som rörde DDR uppmärksammas. En viktig uppgift var också att utveckla kontakterna med svenskar. Den politiska verksamheten skulle dock skötas med stor försiktighet. Utrikesministeriet instruerade personalen att undvika alla aktiviteter som kunde hota representationens framtida bestånd. Informationsmaterial till intresserade i Sverige fick t ex inte officiellt skickas genom representationens försorg.[308]

DDR lyckades inte nå sina politiska målsättningar på det ekonomiska området under 1950-talet. Man kunde inte sluta handelsavtal på regeringsnivå. Den svenska avtalsparten var fortsatt SUKAB och den österska fram till 1956 DIA och därefter utrikeshandelskammaren KfA. DIA och KfA var officiellt inga statliga institutioner men i verkligheten styrdes de av utrikeshandelsministeriet och utrikesministeriet.[309] Handelsavtalen utökades dock om än marginellt. 1955 låg handelsvolymen mellan länderna på 80 miljoner kr och 1960 på 91,5 miljoner. Den österska kvoten fylldes emellertid ibland p g a leveranssvårigheter inte till mer än 70 procent.[310] I slutet av 1950-talet såg man i det österska utrikesministeriet tecken på ett ökat svenskt intresse för handel med DDR. Handelsavtalet för 1961 förhandlades fram på endast fem dagar och låg sex procent högre än 1960. Mot bakgrund av att ökningen av handelsavtalens volym under perioden 1955-1960 sammanlagt var 14 procent får en sexprocentig höjning på ett år be-

[307] Vorschläge Perspektivplan 1957, i PA-MfAA, A8861, KfA. Vertretung in Schweden. Jahresbericht 1957, i PA-MfAA, A7603, Die Beziehungen zu den skandinavischen Ländern (streng vertraulich), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/47, s 96, Vorlage zur weiteren Entwicklung der aussenpolitischen Beziehungen der DDR zum Königreich Schweden (Panzerschranksache) (23.5.57), Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden sowie Vorschläge zur Intensivierung und Verbreiterung der bestehenden Verbindungen (Panzerschranksache) (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, s 50 & 21

[308] Entwurf für eine politische Richtlinie für ständige Vertretungen oder Pendeldelegationen (1956), i PA-MfAA, A7571, 4. EA an KfA Vertretung Schweden (4.11.60), i PA-MfAA, A7645

[309] Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden, i PA-MfAA, A8870, Bericht über die innenpolitische und aussenpolitische Lage Schwedens (28.8.56), i PA-MfAA, A7572

[310] Stand der Beziehungen der DDR zu Schweden 1959, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/38, Jahresanalyse 1957. Schweden, i PA-MfAA, A7606, Thesen über Schweden (1961), i PA-MfAA, A7665, Abschlussbericht über die Verhandlungen für die Handelsvereinbarung DDR-Schweden für das Jahr 1960, i PA-MfAA, A13260, Grossmann (1958), s 547

tecknas som stor. Till detta kom hemliga tilläggsavtal om ytterligare leveranser av bl a stål och järn till DDR. Enligt östtyska uppgifter hemlighölls avtalen på svensk begäran eftersom svenskarna inte ville stöta sig med Förbundsrepubliken. Svenska representanter lät också förstå att de med hänsyn till betydelsen av goda relationer med Förbundsrepubliken inte kunde låta handeln med DDR öka mer än den allmänna ökningen av handeln.[311]

Kontakter på trafikområdet

På östtysk sida försökte man utnyttja det svenska intresset för transittrafik genom DDR för att förverkliga sina utrikespolitiska ambitioner. Kontakterna mellan länderna på trafikområdet var relativt livliga. DDR:s mål var att nå statliga avtal som reglerade trafiken mellan länderna. Förhandlingar om Trelleborg-Sassnitzledens utveckling förekom med jämna mellanrum. Även i dessa tekniska förhandlingar mellan SJ och det östtyska trafikministeriet, *Ministerium für Verkehrswesen*, försökte DDR på olika sätt aktualisera frågan om närmre relationer och diplomatiskt erkännande. Man ville att SJ:s företrädare skulle utöva påtryckningar på de svenska myndigheterna. DDR försökte också föra upp förhandlingarna på en högre politisk nivå. Helst ville man se förhandlingar på regeringsnivå. Så skedde inte men ett möte mellan den östtyske och den svenske kommunikationsministern kom till stånd 1959. På östtysk sida betraktades mötet optimistiskt som en inledande träff där de båda ministrarna skulle lära känna varandra inför framtida möten.[312] Ytterligare möten kom dock inte till stånd under de här aktuella åren.

Svenska transportföretag var intresserade av att utveckla de svensk-östtyska trafikförbindelserna. Inte minst SJ visade intresse för kontakter även om företagets högsta ledning var relativt återhållsam. De östtyska försöken att utveckla trafikförbindelserna gav därför med tiden vissa resultat, framför allt när det gällde järnvägstrafiken via färjelinjen Trelleborg-Sassnitz. Sverige ville utveckla Trelleborg-Sassnitzleden eftersom det var den snabbaste förbindelsen till kontinenten.[313] 1956 beslöt Sverige och DDR att bygga nya färjor som skulle sättas in på linjen. 1958 stod den svenska färjan färdig och sattes i trafik. Året efter togs den östtyska färjan i bruk.[314] Linjen

[311] Vorlage zur weiteren Entwicklung der aussenpolitischen Beziehungen der DDR zum Königreich Schweden (Panzerschranksache) (23.5.57), i PA-MfAA, A9482, s 48, Hinweise über Schweden (september 1960), Schweden (1960), i PA-MfAA, A7665, s 6 & 44

[312] Vermerk über das Zusammentreffen mit dem schwedischen Verkehrsminister am 17.9.59, i PA-MfAA, A7643, Aussenpolitische Direktive für die Delegation der DDR zu den Verhandlungen mit der Delegation der Staatsbahnen des Königsreiches Schweden (16.8.57), i PA-MfAA, A7605, Vermerk über eine Besprechung zwischen dem Minister für Verkehrswesen und dem Generaldirektor der schwedischen Staatsbahn (26.9.57) (vertrauliche Dienstsache), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 7-12

fick nu betydligt större fraktkapacitet än tidigare vilket på östtysk sida betraktades som en fördel. För att få lönsamhet på linjen måste svenskarna försöka göra linjen mer attraktiva. Det antogs i sin tur kunna leda till en mer tillmötesgående inställning till DDR och till närmre kontakter mellan svenska och östtyska myndigheter. Andra tecken på svenskt intresse visade sig 1960. Då öppnade SJ en resebyrå på järnvägsstationen Ostbahnhof i Östberlin. Denna resebyrå var den första från ett kapitalistiskt land i DDR. Sedan tidigare hade SJ en representant i Berlin för att sköta kontakterna med de östtyska myndigheterna. Han var dock stationerad i Västberlin. 1960 bildades också en gemensam östtysk-svensk trafikkommission som arbetade för att utveckla järnvägsrelationerna.[315]

DDR och Förbundsrepubliken konkurrerade om transittrafiken från Sverige. Båda försökte leda så mycket som möjligt av den svenska trafiken till kontinenten genom det egna landet. Förbundsrepublikens aktioner på trafikområdet förstärkte ofta det östtyska intresset av att utveckla förbindelserna med Sverige. När DDR tyckte sig se ökade västtyska ansträngningar och ett ökat svenskt intresse för att leda trafiken över Förbundsrepubliken försökte man på olika sätt motverka detta.[316] Trots vissa östtyska framgångar och utbyggnaden av Trelleborg-Sassnitz-förbindelsen så var den svenska trafiken till kontinenten över Danmark och Förbundsrepubliken under åren 1955-1960 större än trafiken över Sassnitz. Det gäller framför allt persontrafiken. För godstrafiken spelade Trelleborg-Sassnitz dock en stor roll. Trafiken fördubblades under perioden från ca 420 000 ton 1955 till 850 000 ton 1960. Även persontrafiken ökade. 1955 åkte ca 31 000 personer med linjen och 1960 247 000.[317]

DDR hade även kontakter med flygbolaget SAS som visade fortsatt

---

[313] Jahresbericht 1957 der Generalvertretung der DR in Schweden, Bericht über die Besprechung am 28-29.8.57, i PA-MfAA, A7605, Bericht über die innenpolitische und aussenpolitische Lage Schwedens, i PA-MfAA, A7572

[314] Zur Entwicklung in Schweden, über die schwedische Aussenpolitik (4.10.58), i PA-MfAA, A7665, Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden, i PA-MfAA, A8870

[315] Thesen über Schweden (1961), i PA-MfAA, A7665, Jahresbericht 1960 (Verkehrsvertretung), i PA-MfAA, A 7641, s 8, Direktive für die Eröffnung der Verkehrsvertretung der DDR in Stockholm, i PA-MfAA, A7643, Tjänsteanteckning (februari 1960), P.M. angående den östtyska representationen i Stockholm, i UD HP 12 Ct Vol 9

[316] Hinweise über Schweden (1960), i PA-MfAA, A7665, s 9, Vermerk a/II-60 (Verkehrsvertretung) (6.8.60), i PA-MfAA, A7643, Perspektivplan zur Entwicklung der Beziehungen zu Schweden für das Jahr 1960, i PA-MfAA, A7697, s 62, Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 43, Jahresbericht 1960. Schweden (GfK), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301

[317] Einschätzung der Deutschlandfrage durch offizielle schwedische Kreise (1960), Die schwedische Haltung zum Deutschlandproblem und zur DDR (1960), i PA-MfAA, A7665, Jahresbericht 1957 der Generalvertretung der DR in Schweden, i PA-MfAA, A7605, Statistik über den Fährverkehr Sassnitz-Trelleborg und umgekehrt für die Jahre 1954-1958, i PA-MfAA, A7635, Jahresbericht 1960 (Verkehrsvertretung), i PA-MfAA, A7641

intresse av att få tillstånd att flyga över östtyskt territorium. Framför allt var det flyglinjen till Prag som skulle bli snabbare och mer lönsam om man kunde flyga över DDR. Det östtyska flygbolaget Interflug hade också intresse av att få tillstånd att utnyttja de skandinaviska ländernas luftrum. DDR eftersträvade förhandlingar på statlig nivå och hoppades att SAS skulle utöva påtryckningar på de skandinaviska regeringarna. I utrikesministeriet konstaterades att förhandlingar med Sverige om flygtrafiken skulle vara ett bevis på att DDR hade suveränitet över det östtyska luftrummet. Även i SED:s utrikespolitiska kommission var man positiv till inrättandet av svenska flyglinjer över DDR. Man krävde dock inte ett formellt avtal. En eventuell överenskommelse kunde bekräftas genom brevväxling mellan den östtyske och den svenske kommunikationsministern. Detta krav hade dock gett i princip samma resultat i form av en förbättring av DDR:s politiska status som ett formellt avtal. Ett avtal mellan SAS och DDR kom inte till stånd under 1950-talet.[318]

Att trafiken var ett politiskt instrument framgår också av en i december 1958 bildad kommission som skulle utarbeta förslag för en förbättrad trafik mellan DDR och Skandinavien. I kommissionen ingick representanter för Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella relationer, utrikesministeriet, utrikeshandelsministeriet, inrikesministeriet, finansministeriet, den centrala fackliga organsiationen FDGB (Freier Deutscher Gewerkschaftsbund) och FDJ. Det fanns dock ingen representant för de avdelningar inom partiapparaten eller de statliga myndigheter som ansvarade för trafiken. Ledare för kommissionen var Karl Mewis.[319] Trafikrelationernas politiska dimension belyses också av ett förslag till SED:s utrikespolitiska kommission 1958 om busstrafik från kapitalistiska länder till och från DDR. Normalt var sådan trafik inte tillåten. Den kunde emellertid tillåtas när det fanns speciellt östtyskt intresse av politisk, ekonomisk eller kulturell art. Utländska bussar skulle betala avgift för att få köra i DDR men bussar från länder som uppfattades som speciellt intressanta, Sverige, Finland och Österrike, föreslogs slippa betala.[320]

Att sprida information om DDR var viktigt även på trafikområdet. I

[318] Vorlage über die Erweiterung des Zivilen Luftverkehrs der DDR (streng vertraulich) (28.4.59), Stellungnahme zur Vorlage (april 1959), Beschlussprotokoll über die Sitzung der Aussenpolitischen Kommission am 10.8.59 (streng vertraulich), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/3, s 168, 172 & 192, A. Pieck an Schwab (11.1.60), i PA-MfAA, A7756, Massnahmeplan für Nordeuropa (21.8.59), i PA-MfAA, A15174, Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden sowie Vorschläge zur Intensivierung und Verbreiterung der bestehenden Verbindungen (Panzerschranksache) (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, s 23, Petri till Colliander (25.9.59), Åström till Tamm (9.10.59), i UD HP 12 Ct Vol 8

[319] Beschlussprotokoll über die Sitzung der Aussenpolitischen Kommission vom 8.12.58, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 416f

samband med att den nya östtyska färjan på linjen Trelleborg-Sassnitz skulle sättas i trafik 1959 fanns det i utrikesministeriet planer på att göra färjan till ett östtyskt kulturcentrum. Ombord skulle det finnas ett brett utbud av tidningar, böcker och tidskrifter. Även mindre utställningar skulle finnas för att presentera bl a DDR:s utrikespolitik. Målsättningen var att färjans passagerare skulle få en inblick i de senaste händelserna i Tyskland. I samband med ett viktigt tal av Walter Ulbricht, där grundläggande teser för DDR:s utrikespolitik presenterades, föreslog utrikesministeriet att skärmar med information om de båda tyska staternas utrikespolitik skulle placeras på färjan. Om planerna förverkligades framgår inte av källmaterialet.[321]

Trafikrepresentationens verksamhet

För att utveckla trafiken och stärka kontakterna med svenska myndigheter ville DDR inrätta en representation i Sverige. 1956 fick man tillstånd att inrätta en representation för järnvägsbolaget, DR. Förbundsrepublikens järnvägsbolag, Deutsche Bundesbahn (DB), hade redan en sådan representation. DR-representationen hade ingen officiell status och var formellt inte mer än en resebyrå. Till en början hade representationen tre medarbetare som gjorde reklam för resor till DDR och hanterade frågor angående järnvägstrafiken mellan länderna. På östtysk sida fanns dock politiska ambitioner. Representationen skulle bl a motverka Förbundsrepublikens ansträngningar att leda trafiken över västtyskt territorium.[322] I ett utkast till politiska riktlinjer för DR-representationen hette det att:

> DR-representationen i Stockholm är en statlig representation för DDR. Det innebär ett stort ansvar för alla medarbetare och en plikt att verka som representanter för vår republik såväl i genomförandet av varje medarbetares specialuppgift som vid sidan av detta. Hela verksamheten och andra handlingar

[320] Vorlage für die Aussenpolitische Kommission. Kraftomnibusverkehr zwischen der DDR und den sozialistischen sowie kapitalistischen Staaten, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 353-359

[321] Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211, s 13, Vorschläge zur Popularisierung der Erklärung des Genossen Walter Ulbricht vor dem Diplomatischen Korps über die Grundsätze der Aussenpolitik der DDR, i PA-MfAA, A7665, s 40

[322] Vertretungen der DDR in Schweden, i PA-MfAA, A7581, Analyse über die Einrichtung der Generalvertretung der DR und ihrer Tätigkeit in der Zeit vom 1.8.56-28.2.57, Besprechung mit Koll. König Generalvertreter der DR in Stockholm am 25.4.57, i PA-MfAA, A8868, UD till Generalkonsulatet i Västberlin (17.1.56), Jarring till Kumlin (18.1.56), Jörgensen till Oredsson (13.12.55), i UD, HP 12 Ct Vol 7, P.M. angående den östtyska representationen i Stockholm (29.3.60), i UD, HP 12 Ct Vol 9, Jacobsen, H-D (1979), s 303, Scholz (1993b), s 415

> måste vara väl genomtänkta och tjäna utbyggnaden av relationerna. Varje medarbetare måste vara medveten om att dennes verksamhet är en del av vårt utrikespolitiska arbete. [...] Representationens medarbetare ska noggrant iaktta det politiska och det samhälleliga livet i landet och regelbundet rapportera allt väsentligt.[323]

Den konspirativa karaktären av arbetet märks i de förhållningsregler som utarbetades. Inget förtroligt material som t ex politiska analyser fick förvaras i representationens lokaler eller ens skrivas ned på papper. Endast stödord var tillåtna. Representationens medarbetare skulle inte heller få besöka kommunistiska partikontor eller möten. Med tiden kom man dock att i praktiken frångå de stränga förhållningsreglerna. Det märks inte minst på rapporterna som trafik- liksom handelsrepresentationen sände till utrikesministeriet.[324]

I februari 1960 fick DDR tillstånd att ombilda DR-representationen till en trafikrepresentation (Verkehrsvertretung der DDR) som skulle ansvara för alla frågor rörande trafiken mellan länderna. Den hade dock samma inofficiella politiska uppgifter som DR-representationen haft. Målsättningen 1960 var att ytterligare normalisera och sluta statliga avtal om trafikrelationerna samt att utveckla turismen mellan länderna. I samband med ombildningen flyttade representationen från Bromma utanför Stockholm in till centrum. Därmed underlättades dess utåtriktade verksamhet väsentligt. I utrikesministeriet fanns planer på att göra trafikrepresentationen till ett centrum för den östtyska propagandan i Sverige.[325]

Trafikrepresentationen och även handelsrepresentationen hade svårt att hinna med att sköta sina politiska uppgifter. Frågor som rörde det officiella verksamhetsområdet upptog större delen av deras tid. Utrikesministeriet ville därför placera en egen medarbetare vid en av representationerna.[326] Eftersom detta inte kunde ske öppet krävdes en täckmantel. 1957 tänkte man sig i första hand att förstärka verksamheten vid DR-representationen.

---

[323] Entwurf. Politische Richtlinie für die Generalvertretung der DR in Stockholm (1956), i PA-MfAA, A9482

[324] Stellenplan der Generalvertertung der DR in Stockholm (1956), i PA-MfAA, A8868, Entwurf. Politische Richtlinie für die Generalvertretung der DR in Stockholm (vertraulich) (1956), i PA-MfAA, A9482, s 4-6, Vertretungen der DDR in Schweden (10.10.56), i PA-MfAA, A7581, s 95

[325] Perspektivplan zur Entwicklung der Beziehungen zu Schweden für das Jahr 1960, i PA-MfAA, A7697, s 62, Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211, s 13, Jahresbericht 1960 (Verkehrsvertretung), i PA-MfAA, A7641, s 7, Entwurf. Direktive für die Eröffnung der Verkehrsvertretung der DDR in Stockholm (1960), i PA-MfAA, A7643

[326] Bericht über die Dienstreise des Kollegen H Schumann nach Stockholm anlässlich der 16. St-Eriks-Messe 1958 (streng vertraulich) (20.9.58), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 41f, Bericht über den Aufenthalt des Oberbürgermeisters von Gross-Berlin, Genos-

Utrikesministeriets medarbetare skulle officiellt vara utsänd av DR för att sköta utdelningen av transitviseringar.[327] I verkligheten skulle han emellertid sköta politiska frågor för utrikesministeriets räkning. Planen genomfördes dock aldrig. Tanken att placera en medarbetare från utrikesministeriet vid representationerna i Sverige övergav man dock inte. I september 1959 beslutade SED:s utrikespolitiska kommission att ge utrikesministeriet i uppdrag att utse medarbetare som skulle ansvara för utrikespolitiska frågor vid handelsrepresentationerna i de västeuropeiska länderna. En person för Sverige utnämndes 1960 men utstationerades inte.[328]

Turismen – ett politiskt instrument

DDR ville öka turismen mellan länderna, bl a för att få in viktig utländsk valuta. Turismen hade dock även politisk betydelse.[329] Genom att lära känna DDR och dess framgångsrika utveckling skulle turisterna stimuleras att "i sina hemorter starkare [...] föra den politiska kampen för fred och vänskap i Östersjöområdet".[330] Turistresorna till DDR startade i liten skala för att med tiden öka i omfattning. 1956 besökte ca 800 svenska turister och året efter 1 560 DDR.[331] 1958 planerades en utvidgning av den svenska turismen. SED:s utrikespolitiska kommission och Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella relationer behandlade en rad olika förslag om hur trafiken och turismen kunde utvecklas. Den statliga resebyrån DER (Deutsche Reisebüro) planerade att 3 000 svenskar skulle besöka DDR under 1958. Kommittén för turism och vandring (Komitee für Touristisk und Wandern) föreslog också svenska turistbesök 1958. Det

---

sen Ebert, in Schweden (6.4-12.4.59), i PA-MfAA, A7684, s 143, Arbeitsgrundlage zur besseren Ausnutzung der Möglichkeiten und für die Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (24.2.59), i PA-MfAA, A13211, s 15

[327] Vorlage zur weiteren Entwicklung der aussenpolitischen Beziehungen der DDR zum Königreich Schweden (Panzerschransache) (23.5.57), i PA-MfAA, A9482, s 54

[328] Protokoll über die Sitzung der Aussenpolitischen Kommission am 22.9.59, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/4, s 2f, Für die Beschlusskontrolle auf der Sitzung der Aussenpolitischen Kommission am 21.3.60, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/5, Perspektivplan zur Entwicklung der Beziehungen zu Schweden für das Jahr 1960, i PA-MfAA, A7607, s 60f

[329] Bericht über die in Schweden geführten Verhandlungen zur Entwicklung des Touristenverkehrs zwischen Schweden und der DDR im Jahre 1958, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 15

[330] Bürovorlage über die verstärkte Organisierung der Auslandstouristik aus den skandinavischen Ländern, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 143, jmfr Plan des Komitees für Touristik und Wandern der DDR für die Auslandstouristik 1960, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/4, s 122

[331] Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 43, Deutsches Reisebüro (Zentrale Leitung). Touristenverkehr Schweden-DDR (17.10.58), i PA-MfAA, A7811, s 43

rörde sig om ett begränsat utbyte med kommunistiska organisationer. Utbytet skulle bidra till att stärka sammanhållningen mellan de socialistiska staterna och de krafter i de västeuropeiska länderna som kämpade för fred. Turisterna skulle få en inblick i respektive lands politiska, ekonomiska och kulturella framsteg och samla ny kraft för att bygga upp socialismen. Främst ville man locka ungdomar. De skulle övertygas om det tyska folkets fredsvilja och inse att DDR utgjorde ett starkt stöd i bekämpandet av tysk imperialism och militarism.[332]

DDR underlättade också resandet mellan länderna. I juli 1958 inrättades ett viseringskontor ombord på den svenska färjan Trelleborg för att förenkla för svenskar som önskade besöka DDR. Detta kontor var inte officiellt sanktionerat av svenska myndigheter utan verksamheten byggde på en inofficiell överenskommelse mellan utrikesministeriets konsulära avdelning och SJ. Under året genomfördes också på försök ett mindre antal utflyktsresor med den svenska färjan till DDR där turister fick tillåtelse att gå i land.[333]

DDR ville också att östtyska medborgare skulle få tillfälle att besöka Sverige. 1958 föreslog DER efter samråd med utrikesministeriet turistresor till Sverige och Finland. Det var första gången som organiserade turistresor till kapitalistiska länder planerades. Tanken var att ca 1 300 östtyskar skulle besöka Sverige under 1958. Det var dock inte vilka som helst som skulle få åka. Besökarna skulle väljas ut av FDGB, vara medlemmar i den östtyska vänskapsföreningen med Sovjetunionen eller vara yrkesverksamma inom den socialistiska sektorn av ekonomin. Resorna var inte huvudsakligen avsedda som nöjesresor. De skulle ske i grupp under ledning av en reseledare som var medlem i SED.[334] En viktig orsak till det noggranna urvalet av turister var att upplevelserna i utlandet kunde minska tilltron till den påståd-

[332] Plan des Komitees für Touristik und Wandern der DDR für die Auslandstouristik im Jahre 1958 (planen godkändes i princip av utrikespolitiska kommissionen 26.4.58), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 248 & 253, jmfr Aus den Beschlüssen der Aussenpolitischen Kommission vom 17.12.58, Vorlage an die Aussenpolitische Kommission (22.4.58), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/4, s 436 & 236-255, Plan des Komitees für Touristik und Wandern der DDR für die Auslandstouristik 1960, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/4, s 122

[333] Stand der Beziehungen (8.11.58), Zur Entwicklung in Schweden, über die schwedische Aussenpolitik und die Beziehungen Schwedens zu den beiden deutschen Staaten (4.10.58), i PA-MfAA, A7665, s 271, Weiss an Pilz (6.5.60), i PA-MfAA, A7643, DER (Zentrale Leitung). Touristenverkehr Schweden-DDR (17.10.58), i PA-MfAA, A7811, s 44, Bericht über die Verhandlungen über den Touristenverkehr zwischen Schweden und der DDR im Jahre 1958, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, Gegenwärtiger Stand der Erteilung von Ein-, Aus- und Durchreisevisa zwischen der DDR und den nordischen Staaten, i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 108

[334] Vorlage an die Aussenpolitische Kommission (22.5.58), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 236-255, Vorlage für die Aussenpolitische Kommission. Durchführung der Auslandstouristik der DDR durch DER im Jahre 1959, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/3, s 3 & 9

da framgångsrika socialistiska utvecklingen i DDR och därigenom minska den politiska ledningens legitimitet. Turisterna kunde också tänkas begära politisk asyl under sin vistelse i Sverige vilket skulle misskreditera DDR och förstöra ett viktigt syfte med resan – att presentera det framgångsrika DDR. Att intrycken i Sverige kunde orsaka problem visade sig med all tydlighet i juli 1958 när en östtysk delegation besökte Stockholm för att delta i en kongress om nedrustning och internationellt samarbete. Upplevelserna gjorde så starkt intryck på en rad medlemmar i delegationen att delegationsledningen fann det nödvändigt att arrangera ett föredrag om nackdelarna med det svenska "ekonomiska undret". ADN:s Sverigekorrespondent som höll föredraget betonade att Sverige inte varit i krig på över 150 år och hade profiterat enormt på att leverera till alla sidor i de båda världskrigen. Han framhävde också det mycket hårda arbetstempot i den svenska industrin.[335] När betrodda östtyska representanter ansågs behöva denna typ av information är det förståeligt att det fanns en viss oro i SED-ledningen för att låta befolkningen turista i utlandet. Man kunde inte heller vara helt säker på att personalen som arbetade vid representationerna i Stockholm inte skulle hoppa av. En tidigare ledare för trafikrepresentationen flydde 1960 till Förbundsrepubliken. Flykten var ett svårt avbräck för den östtyska strävan att sprida en positiv DDR-bild och försvårade den politiska verksamheten eftersom avhopparen informerade UD om representationens arbete i Sverige. Det resulterade i betydligt svalare kontakter med SJ och andra svenska myndigheter under en tid. Från östtysk sida förklarade man att flykten var resultatet av en västtysk plan att störa relationerna med Sverige.[336]

I mitten av 1959 utvidgades försöket att låta svenskar komma in i DDR och tillbringa en dag i Sassnitz med omnejd utan de formaliteter som normalt krävdes. Vanligtvis var det mycket komplicerat att turista i eller resa genom DDR. Endast ett begränsat antal vägsträckor var tillåtna att färdas på och det var krångligt att få visum. In- och utresekontrollerna var också omfattande.[337] Dessa procedurer förenklade DDR. Hädanefter krävdes

[335] Albert Norden. Information für die Genossen des Politbüros und des Sekretariats. Bericht über die Ergebnisse des Völkerkongresses für Abrüstung und internationale Zusammenarbeit vom 16-22.7.58 in Stockholm, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 315

[336] Aktenvermerk über ein Gespräch im Ministerium für Verkehrswesen am 5.2.60, Vermerk über eine Unterredung mit den Herren B Schyllert und H Andersson aus Trelleborg (4.2.60), Vermerk über eine Besprechung bei der Ausländerkommission (2.2.60), Bericht über die Dienstreise am 7.8. und 8.8.59 nach Stockholm zur Einführung des neuen Generalvertreters der DR in seine Dienstgeschäfte, i PA-MfAA, A7643, Aktenvermerk über ein Gespräch mit Vertretern des MAI am 5.4.60, i PA-MfAA, A7648, Chiffertelegram. UD till beskickningen i Bonn (18.3.60), i UD HP 12 Ct Vol 9

[337] Jmfr Monatsberichte der Verkehrsvertretung der DDR in Schweden 1960, i PA-MfAA, A7641, Gegenwärtiger Stand der Erteilung von Ein-, Aus- und Durchreisevisa zwischen der DDR und den nordischen Staaten, Probleme die sich aus Berichten unserer Verkehrsbüros in Stockholm und Kopenhagen ergeben (20.7.60), i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 110 & 118

bara att svenskar som ville göra ett kort besök i landet hade pass eller legitimation. Bestämmelsen gällde dock bara endagsbesök i ett speciellt utvalt område vid den östtyska Östersjökusten. DDR vidtog denna förenkling på eget initiativ eftersom man ville locka fler svenskar att besöka landet. Genom svenskarnas DDR-besök ökade möjligheterna att presentera en positiv bild av DDR, att övertyga fler personer om den fredliga östtyska utvecklingen och det rimliga i kraven på diplomatiskt erkännande. I september 1959 utvärderade utrikesministeriets kollegium försöket och föreslog att det skulle permanentas. Det motiverades med att aktionen tagits emot positivt och att den hade bidragit till att utveckla kontakterna med Sverige. Man ansåg att den svenska allmänheten fått bevis för att det inte var DDR som var ointresserat av kontakter med sina grannländer. Man menade också att relationerna med DDR blivit ett ämne som alltmer diskuterades i Sverige. Det ansågs vidare att man hade skapat förutsättningar för att en stor del av den svenska befolkningen själv kunde övertyga sig om den snabba östtyska ekonomiska utvecklingen, den stora sociala tryggheten och den framgångsrika kulturella utvecklingen. Det förväntades att dagsturerna till DDR skulle leda till att Sverige införde liknande bestämmelser för östtyska medborgare vilket i sin tur antogs leda till en ökad trafik som ökade behovet av att lösa viseringsproblematiken på ett smidigt sätt. Det skulle öka trycket på den svenska regeringen att tillåta officiella östtyska viseringskontor. Man ville även att Sverige skulle öppna motsvarande kontor i DDR. Lättandet på restriktionerna gjorde även att man måste förhandla med svenska myndigheter för att reglera praktiskt arbete som passkontroll o dyl. Underlättandet av svenskars besök i DDR betraktades också som ett sätt att motverka den västtyska propagandan och förväntades bidra till att minska det västtyska inflytandet i Sverige.[338]

Från och med maj 1960 följde Sverige det östtyska exemplet och underlättade för östtyskar att stiga i land och tillbringa en dag i Trelleborg med omnejd.[339] DDR-medborgarna måste dock ha pass. Till skillnad från andra västeuropeiska länder accepterade Sverige de östtyska passen. Övriga västländer höll fast vid en reglering från ockupationstiden av Tyskland som innebar att östtyskar måste ansöka om tillstånd, resedokument, hos en av de allierades myndigheter i Västberlin. DDR:s avsikt med att låta sina medborgare turista i Sverige under en dag var att bidra till att utveckla kontak-

[338] Vorlage für das Kollegium des MfAA. Ausgabe von Tagespassierscheinen an den KPP Sassnitz und Warnemünde. (streng vertraulich) (4.9.59), i PA-MfAA, LS-A346, s 23-28, V.P.M till herr Statsrådet Rune Johansson angående lättnader i reseformaliteterna (1959), i UD HP 12 Ct Vol 9

[339] Vermerk über den ersten Landgang der DDR-Touristen am 1.5.60 in Trelleborg, Niederschrift über die am 29.4 in Trelleborg an Bord der "Sassnitz" durchgeführte Besprechung, i PA-MfAA, A7643.

terna på det kommunala, kulturella och idrottsliga området. Vidare ansågs dessa besök kunna ge en positiv DDR-bild.

> Det gäller att utnyttja denna möjlighet så långt som möjligt för att få fotfäste i Sverige, så att klarheten om DDR:s politik blir större i Sverige, att den svenska befolkningen inser att DDR är en fredsälskande stat. [...] Urvalet av deltagare måste ske på så sätt att det garanteras att de alla uppträder som medvetna DDR-medborgare.[340]

1959 besökte ca 800 östtyskar Sverige och 1 600 svenskar DDR. Enligt planen hade man räknat med 15 000 svenska besök i DDR och 1 710 östtyska besök i Sverige.[341]

Man får i betoningen av den politiska betydelsen av turistresorna inte glömma bort den ekonomiska sidan. 1958 förväntade sig östtyskarna att få in motsvarande 280 000 östtyska mark genom svenska turistresor till DDR.[342]

Viseringskontor i Sverige – ett centralt östtyskt mål

Ett centralt mål för utvecklingen av relationerna med Sverige var som framgått att inrätta officiella representationer. 1956 var målet att öppna ett generalkonsulat i Sverige. Det lyckades dock inte.[343] I utrikesministeriet övervägde man därför hur man på omvägar skulle kunna nå målet. Ett förslag gick ut på att DR-representationen skulle anställa en av utrikesministeriets medarbetare med diplomatisk rang som konsul. Konsuln var tänkt att inledningsvis ansvara för den verksamhet rörande viseringar som redan fanns. Nästa steg var att den avdelning som hanterade viseringsfrågorna kort därefter inte längre skulle få plats i de nuvarande lokalerna och därför tvingas flytta till en egen lokal. Tanken var att om man i Sverige väl hade vant sig vid en östtysk konsul som hanterade viseringsfrågor skulle strävan efter officiella konsulära rättigheter gå lättare.[344] Förslaget föranledde dock inga

[340] Bericht über eine Beratung über die Organisierung von Fahrten nach Schweden (24.6.40), i LA Gr BL IV/2/18/1433, s 88f

[341] Plan des Komitees für Touristik und Wandern der DDR für die Auslandstouristik 1960, Übersicht über die Anzahl der Reisenden in das Ausland und aus dem Ausland in die DDR, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/4, s 122 & 163

[342] Beschlussprotokoll über die Sitzung der Aussenpolitischen Kommission vom 8.12.58, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 416f, Bericht über die in Schweden geführten Verhandlungen zur Entwicklung des Touristenverkehrs zwischen Schweden und der DDR im Jahre 1958, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 15

[343] Botschafterkonferenz. Probleme für die Diskussion (Länderreferat Skandinavien), i PA-MfAA, A7625, Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden sowie Vorschläge zur Intensivierung und Verbreiterung der bestehenden Verbindungen (Panzerschranksache) (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, s 22 & 27

[344] Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden. (Panzerschranksache), i PA-MfAA, A8860, s 31

åtgärder. Istället aktualiserades det svenska förslaget från 1954 om att DDR skulle placera en tjänsteman ansvarig för viseringsfrågor i Sverige. I utrikesministeriet kom man under sommaren 1957 fram till att förslaget var intressant. Man räknade med att Sverige fortfarande var intresserat av det. Om det inte skulle vara fallet var planen att placera en företrädare för utrikesministeriet vid DR-representationen enligt förslaget ovan.[345] Tanken var att den nya östtyska inställningen skulle meddelas Hugo Tamm i Västberlin. I juli 1957 togs frågan upp med SJ:s representant i Berlin, Sven Jörgensen, och i augusti sonderade den östtyske trafikministern terrängen med SJ:s generaldirektör Erik Upmark. Målet var att vinna Upmarks stöd för förslaget. Han lät dock förstå att han endast skulle framföra de östtyska önskemålen till de ansvariga myndigheterna. Först i december yppade sig ett lämpligt tillfälle för DDR att ta kontakt med Tamm. En av DDR:s vice utrikesministrar, Sepp Schwab, tog upp frågan med honom på en mottagning arrangerad av den finska representationen. DDR fick emellertid ingen positiv reaktion.[346]

DDR släppte dock inte tankarna på att via en lösning av viseringsfrågan kunna få till stånd utbyte av officiella representationer och uppta formella relationer med Sverige. Det var ett projekt med hög prioritet och var en viktig utrikespolitisk målsättning under 1950-talets sista år.[347] Att få till stånd ett utbyte av viseringskontor eller viseringsansvariga mellan DDR och Sverige var viktigt inte minst eftersom östtyska medborgare var tvungna att ansöka om visum hos det svenska generalkonsulatet i Västberlin.[348] Det var ett uppenbart bevis på att DDR inte sågs som en självständig stat. Östtyska representanter framförde önskemål om en lösning av viseringsfrå-

[345] Vorschlag über die weitere Gestaltung unserer Beziehungen zum Königreich Schweden (6.8.57), i PA-MfAA, A9482, s 63f

[346] Aussenpolitische Direktive für die Delegation der DDR zu den Verhandlungen mit der Delegation der Staatsbahnen des Königreiches Schweden am 28-29.8.57 in Stralsund, i PA-MfAA, A7605, Vermerk über die Besprechung zwischen dem Minister für Verkehrswesen der DDR und dem Generaldirektor der Schwedischen Staatsbahn (26.9.57), Bericht über die Besprechung am 28-29.8.58 in Sassnitz und Heringsdorf zwischen dem Minister für Verkehrswesen der DDR und dem Generaldirektor der Schwedischen Staatsbahnen, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 5 & 7-12, Aussprache mit den schwedischen Generalkonsul in Westberlin über die Einrichtung eines Visabüros der DDR in Stockholm, i PA-MfAA (9.11.57), A9482, s 67-71, P.M. (7.1.58), i UD HP 12 Ct Vol 8

[347] Frågan diskuterades t ex med den tjeckoslovakiske ambassadören och den polske generalkonsuln i Stockholm, KfA (Lorenz) an MfAA (Brinkmann) (11.4.58), i PA-MfAA, A9482, s 73f, Einrichtung eines Verkehrsbüros und eines Visabüros der DDR in Schweden (1959), i PA-MfAA, LS-A331, Vorschlag über die weitere Gestaltung unserer Beziehungen zu Schweden (6.8.57), Hausmitteilung. Strauss an Beling (9.11.57), Lorenz an Brinkmann (11.4.58), i PA-MfAA, A9482, Massnahmeplan für Nordeuropa (21.8.59), i PA-MfAA, A15174, Winzer an Rau (10.10.57), i PA-MfAA, A17667

[348] Bemühungen zur Normalisierung der konsularischen Beziehungen mit Schweden (vertrauliche Dienstsache) (8.4.63), i PA-MfAA, A650

gan vid ett flertal tillfällen under de kommande åren. En österttysk vice utrikesminister, Otto Winzer, tog upp problematiken med svenska företrädare i december 1958. 1959 framfördes förslagen till statsminister Tage Erlander. Framstötarna gav dock inga resultat. I september 1959 behandlades frågan i utrikesministeriets kollegium som beslöt att försöken att få till stånd ett viseringskontor i Sverige skulle fortsätta.[349] Man lämnade emellertid dörren öppen för andra lösningar av viseringsproblematiken under förutsättning att de hade en officiell prägel. Ömsesidigt inrättande av generalkonsulat, öppnande av en österttysk handelsrepresentation med konsulära rättigheter eller en trafikrepresentation med ett viseringskontor ansågs vara acceptabelt. Det betonades att en lösning av problematiken på något av dessa sätt endast skulle betraktas som ett första steg på vägen mot relationer på högre nivå.[350]

Kontakter med politiker

Ett viktigt inslag i försöken att nå diplomatiskt erkännande var arbetet med utländska politiker. DDR försökte skapa personliga kontakter med parlamentsledamöter och andra politiker. Förbindelserna med parlamentsledamöter betraktades som speciellt betydelsefulla eftersom de hade direkt inflytande över det politiska beslutsfattandet i sitt hemland. Man ville genom personliga kontakter med svenska riksdagsledamöter ge dem ett gott intryck av den österttyska socialistiska utvecklingen.[351] Inte minst ansågs besök i DDR vara viktiga. Tanken var att de besökande politikerna när de återvänt hem skulle engagera sig för det diplomatiska erkännandet eller i alla fall berätta om de positiva intryck de fått och på så sätt bidra till att skapa opinion för erkännandet.[352]

Urvalet av politiker som bjöds in gjordes med viss urskiljning. Man ville undvika att de inbjudna tackade nej eller att "olämpliga" personer bjöds in. Grund för inbjudan kunde vara positiva uttalanden om DDR, negativa

[349] Tamm till UD (Åström) (14.8.58) (strängt förtroligt), Tamm till UD (Undén) (förtroligt) (9.12.58), P.M (7.1.58), i UD HP 12 Ct Vol 8, Protokoll über die 16. Sitzung des Kollegiums am 16.9.59 (streng vertraulich), i PA-MfAA, LS-A346, s 6, jmfr Protokoll über die 2. Sitzung des Kollegiums am 28.1.59, i PA-MfAA, LS-A331

[350] ibid (LS-A346), Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, Perspektivplan zur Entwicklung der Beziehungen zu Schweden für das Jahr 1960, i PA-MfAA, A7697, s 33 & 61

[351] Direktive für die Einladung und den Empfang von Parlamentariern aus dem westlichen kapitalistischen Ausland (24.5.61), i PA-MfAA, A7810, Stegmüller (1976), s 238f

[352] Meinungen der schwedischen Parlamentsdelegation (13.6.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 103, Vorlage für das Kollegium des MfAA (streng vertraulich). Verbesserung der aussenpolitischen Arbeit im Ostseeraum (1958), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/47, s 108

kommentarer om Förbundsrepubliken eller uttalanden mot kärnvapen. Ambitionen var att politikerdelegationer som besökte landet skulle ha en blandad politisk sammansättning. Företrädare för både regeringspartier och oppositionspartier skulle ingå i delegationerna. Viktigt var också att kommunister ingick. Det skulle garantera ett minimum av positiv inställning till DDR. De inbjudna erbjöds ett späckat program med rundresor, företagsbesök och nöjen. Diskussionsämnen och teman som borde undvikas i samtal med besökarna var fastlagda från början. Vilka platser som besöktes tillmättes också stor betydelse. De valdes ut så att besökarna skulle få en så positiv bild av utvecklingen i DDR som möjligt. Målet var att de besökande politikerna skulle lämna landet med övertygelsen att "DDR är en suverän stat som har en regering som utövar den effektiva makten på sitt territorium och att DDR är en stat som befinner sig i ett stort ekonomiskt och kulturellt uppsving [...] man måste räkna med DDR som en politisk realitet".[353] Östtyskarna stod inte bara för politikernas resekostnader utan betalade alla deras omkostnader inklusive övernattningar och förplägnad. Efter besöket var ambitionen att upprätthålla förbindelserna med politikerna. Östtyska parlamentsledamöter skulle sända dem informationsmaterial.[354]

DDR agerade aktivt för att få till stånd utbyte av delegationer mellan det östtyska parlamentet Volkskammer och andra länders parlament. 1955 skapades en speciell organisation inom parlamentet, *Interparlamentarische Gruppe* (IPG), som hade denna uppgift.[355] Sverige var ett av de länder som IPG koncentrerade sitt inte alltför framgångsrika arbete på. I början av 1960-talet hade organisationen inga fasta kontakter alls med riksdagsledamöter. I slutet av 1950-talet fick man i utrikesministeriet emellertid information från olika riksdagsledamöter om att det fanns intresse för att besöka DDR. Svenskarna betonade dock att förutsättningen var att resan inte skedde i deras funktion som riksdagsledamöter. De kunde endast besöka DDR som privatpersoner. I juni 1959 besökte den första delegationen riksdagsledamöter som inte enbart utgjordes av kommunister DDR. Som värd stod Sällskapet för kulturella förbindelser med utlandet eftersom svenskarna åkte som privatpersoner.[356] Avsikten var att gruppen skulle informera

[353] Direktive für die Einladung und den Empfang von Parlamentariern aus dem westlichen kapitalistischen Ausland. (24.5.61), i PA-MfAA, A7810

[354] Becker (1991), s 241-245

[355] Aufgabe und Ziele der IPU, i BArch Abt DDR, DA 1/3069, Informationsblatt zur Frage der Voraussetzungen der Mitgliedschaft in der IPU, i BArch Abt DDR, DA 1/3402, Jahresarbeitsplan der IPG der DDR für 1960, i BArch Abt DDR, DA 1/3405, Bericht über die Arbeit des Büros, i BArch Abt DDR, DA 1/797, Becker (1991), s 241-245 & 261f, Stegmüller (1976), s 234

[356] Bericht der Koll. Hilmar Schumann über seine Reise nach Schweden anlässlich der St. Eriks-Messe in der Zeit vom 21.8-18.9.57 (streng vertraulich), i PA-MfAA, A7604, Aktennotiz über eine Besprechung mit Vertretern des Politbüros der KPS am 3-5.9.58, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 51

sig om DDR och dess statsskick samt parlamentets arbete. Gruppen leddes av socialdemokraten Bertil Mogård och bestod av fyra socialdemokrater, en kommunist och en centerpartist. På österländsk sida var man nöjd med besöket som ansågs ha haft viss effekt. Efter besöket informerade Mogård enligt egen information till det österländska utrikesministeriet t ex Erlander om sina intryck av DDR. Mogård ska även ha uttryckt sitt stöd för ett svenskt diplomatiskt erkännande av DDR. Erlander hade dock inte velat diskutera frågan.[357] Av de svenska delegationsmedlemmarna var det också främst Mogård som i fortsättningen visade intresse för de österländska ansträngningarna att nå diplomatiskt erkännande. Han besökte de österländska representationernas olika mottagningar i Sverige och tipsade om hur relationerna mellan länderna kunde intensifieras.[358]

Det var inte enbart svenska företrädare som skulle uppmuntras att besöka DDR. Österländska representanter reste också till Sverige i syfte att knyta kontakter med politiker och svenska officiella företrädare. Mot slutet av 1950-talet ökade denna reseaktivitet. I mars 1959 var Karl Mewis på besök och lyckades få till stånd ett möte med Tage Erlander. Under mötet diskuterades bl a Sveriges inställning till DDR och diplomatiskt erkännande. Enligt Mewis förklarade Erlander att ett erkännande för tillfället inte kunde komma i fråga eftersom handeln med Förbundsrepubliken inte tillät det. Frågan om trafikförbindelserna mellan länderna diskuterades också. Mewis underströk DDR:s intresse av att utveckla trafikrelationerna och föreslog att trafikrepresentationer skulle inrättas i Stockholm och Berlin för att underlätta resandet mellan länderna. Enligt Mewis visade Erlander intresse för frågan. Därför överlämnades senare ett sådant förslag till honom.[359] Svenska reaktioner på förslaget kom dock inte.

I början av april månad 1959 besökte Friedrich Ebert Sverige. Ebert som var Östberlins borgmästare och tillika medlem i Politbyrån var inbjuden av studentföreningen Clarté för att hålla föredrag i Stockholm, Uppsala och Lund om Tysklandsfrågan, Berlinproblemet och relationerna mellan DDR och Sverige. Det var första gången en så högt uppsatt österländsk politiker fick möjlighet att i offentliga sammanhang informera om DDR och

---

[357] Mitglieder der schwedischen Reichstagsdelegation (1959), Hausmitteilung. Abt Aussenpolitik und Int Verb an Gen Hermann Matern (8.6.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 101, Einige Informationen über Schweden (27.8.59), i PA-MfAA, A17249, s 36

[358] Faktenmaterial über Schweden des Jahres 1959, i PA-MfAA, A7665, Weiss an Klein (5.8.60), i PA-MfAA, A7680, Bericht über die Reise des Ministers für Verkehr der DDR nach Stockholm (september 1959), i PA-MfAA, A7634, Dokumente zur Aussenpolitik der Regierung der DDR, Bd VII, (1959), s 570, Dokumentation der Zeit, Heft 194, s 45

[359] Ergebnisse der Reise nach Stockholm. Einschätzung und Vorschläge (Karl Mewis) (21.3.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 80-86, P.M. (6.5.59), i UD HP 12 Ct Vol 8

den östtyska hållningen i de aktuella frågorna. Hans besök väckte enligt östtysk bedömning stor uppmärksamhet inte minst i den svenska pressen. Intresset för att lyssna på hans föredrag var också relativt stort. Åhörarsiffrorna pendlade enligt östtyska uppgifter mellan 300 och 400. Intressant är att också att Ebert fick till stånd ett kortare personligt samtal med Tage Erlander. Ebert informerade om den östtyska inställningen i Tysklandsfrågan och i Berlinfrågan. Den ekonomiska utvecklingen i DDR och handeln mellan länderna diskuterades också.[360] Inte heller detta samtal gav konkreta resultat. Ebert träffade också talmannen för riksdagens andra kammare, socialdemokraten Patrik Svensson, och lyckades knyta kontakter med ledande kommunpolitiker i Stockholm och Malmö. Alla inbjöds att besöka DDR.[361]

DDR försökte speciellt utveckla och knyta nya kontakter med socialdemokrater. Inflytelserika socialdemokrater var dock sällan intresserade av kontakter med östtyska representanter. I slutet av 1950-talet hade östtyskarna emellertid sporadiska kontakter med socialdemokraternas partisekreterare, Sven Aspling, och internationelle sekreterare, Sven-Erik Beckius. Båda var dock mycket försiktiga och ville inte uttala sig eller ta ställning till Tysklandsproblematiken. De sade sig emellertid vara intresserade av mer information om DDR:s utrikespolitik. Beckius ska även ha uttryckt ett starkt intresse för en utveckling av de ekonomiska förbindelserna mellan länderna. Kontakterna med Aspling och Beckius betraktades som lovande i DDR. Man kontaktade därför Beckius och föreslog honom utbyte av tidningar, tidskrifter och annat informationsmaterial mellan SED och det socialdemokratiska partiet.[362]

Kontakten med socialdemokraten Erwin Leiser tillmättes också betydelse. Leiser, som flytt Tyskland 1938, var regissör, manusförfattare och tidigare journalist vid Stockholms-Tidningen. Han betraktades i utrikesministeriet som en av de unga teoretikerna inom det socialdemokratiska partiet. Ledaren för Nordenavdelningen, Herbert Krolikowski, samtalade med Leiser i mars 1960. Krolikowski uttryckte mycket rakt på sak den

---

[360] Bericht über den Aufenthalt des Oberbürgermeisters von Gross-Berlin, Genossen Ebert, in Schweden (6.4-12.4.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300 s 123-132 & PA-MfAA, A7684, Aktenvermerk über den Besuch des Gen. Ebert beim Ministerpräsidenten Schwedens Erlander am 7.4.59, i PA-MfAA, A7683, Dokumente zur Aussenpolitik der Regierung der DDR, Bd VII, (1959), s 564

[361] Protokoll 13/59 (Politbüro) (17.3.59), SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/637, Protokoll 9/59 (Sekretariat) (24.2.59), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/633, Petri till Siegbahn (4.4.59), i UD HP 12 Ct Vol 8, Dokumentation der Zeit Heft 190, s 4f

[362] Bericht über die Reise nach Schweden vom 13-21.2.59 (Meyer, GfK), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, s 24, Heymann an Kohrt (12.12.58), Abt Aussenpol und Int Verb an SAP (Beckius) (25.2.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, Abschrift (24.3.59), i PA-MfAA, A8870

östtyska önskan att normalisera relationerna med Sverige. Han hävdade att det var nödvändigt att ha normala förbindelser med DDR som gjorde allt för att förhindra Förbundsrepublikens krigshets och framhöll betydelsen av ett diplomatiskt erkännande så snart som möjligt. Krolikowski betonade också att DDR alltid var berett att ge ledande socialdemokratiska politiker eller andra betydelsefulla personer möjlighet att officiellt eller inofficiellt besöka landet. Leiser föreslog att DDR skulle bjuda in en grupp unga socialdemokrater som han hävdade spelade en alltmer betydelsefull roll inom partiet. Han menade också att Sverige skulle erkänna DDR så snart något annat västland, exempelvis England, gjorde det. Han hävdade vidare att ett stort problem var att DDR var alltför okänt i Sverige.[363]

Östtyska myndigheter och organisationer var mycket öppna för olika möjligheter att knyta kontakt med svenska politiker. Vilka omvägar man var beredd att gå visar reaktionerna på ett förslag av kommunisten Fritjof Lager. Han rekommenderade 1960 att DDR skulle bjuda in Ljungbys ishockeylag. Laget skulle inte bjudas in för att det var speciellt framgångsrikt eller för att de östtyska ishockeyspelarna kunde bli bättre genom att spela mot Ljungby. Laget spelade i division tre vilket var en av de allra lägsta serierna. Det avgörande var att den svenske inrikesministern, Rune Johansson, och enligt Lager Erlanders trolige efterträdare i sin ungdom hade spelat för föreningen och nu aktivt stödde dess verksamhet. I utrikesministeriet hoppades man med Lagers hjälp få Johansson att följa med laget på en resa till DDR. Anmärkningsvärt är inte bara att Lager överhuvudtaget framförde ett förslag av denna art till sina östtyska kamrater. Än mer anmärkningsvärt är att Herbert Krolikowski fann förslaget så betydelsefullt att han noterade det i ett dokument som var avsett för den vice utrikesministern Johannes König.[364]

Det var inte bara representanter för SED och östtyska myndigheter som försökte utveckla relationerna med svenska politiker i strävan efter det diplomatiska erkännandet. Även de övriga politiska partierna i landet, de s k blockpartierna, utnyttjades. Deras utlandsverksamhet sköttes i samråd med utrikesministeriet. Blockpartierna hade främst till uppgift att knyta kontakter med sina utländska systerpartier. Ett exempel där ett blockparti utnyttjades för att skapa förbindelser med Sverige är Gerald Göttings besök i oktober 1959. Götting var ledare för det östtyska konservativa partiet CDU (Christliche Demokratische Union) och genomförde resan i samband med aktiviteterna kring DDR:s 10-årsjubileum. Han lyckades dock

[363] Aktenvermerk über ein Gespräch mit dem Regisseur, Drehbuch-Autor und Journalisten, Herrn Erwin Leiser, Stockholm (14.3.60), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 203-210

[364] Aktenvermerk über ein Gespräch mit Genossen Lager (6.12.60), i PA-MfAA, C199/71, s 49f

inte knyta några direkt politiska kontakter utan träffade huvudsakligen representanter för det svenska kulturlivet. I likhet med östtyska ämbetsmän och SED-politiker som besökte Sverige hade blockpartiernas Sverigeresenärer uppgifter utöver de officiella. De politiska uppgifterna var ofta detaljerat utarbetade. Belysande är de instruktioner som utarbetades för Göttings planerade Sverigeresa 1960 som fick ställas in eftersom han nekades inresevisum.[365] Resans huvudsyfte skulle ha varit att få till stånd ett möte med Östen Undén vilket i sin tur tänktes skulle leda till vidare kontakter mellan ledande östtyska politiker och Undén. Götting skulle också ha försökt knyta kontakter med riksdagsmän och få dem att besöka DDR.[366]

Centerpartiet var relativt positivt inställt till DDR. ADN:s Sverigekorrespondent lyckades 1959 få en intervju med centerpartiets ledare Gunnar Hedlund. I intervjun uttalade sig Hedlund positivt om DDR. Enligt ADN-korrespondenten sade han att "vårt parti (Hedlund betonade särskilt att han inte endast uttryckte sin personliga uppfattning) önskar goda relationer även med Östtyskland och man måste överväga hur de bestående kulturella och ekonomiska kontakterna kan utökas. [...] Det är t ex en brist att DDR inte har något konsulat i Sverige". Uttalandet publicerades inte eftersom Hedlund inte tillät det. [367] I det östtyska utrikesministeriet tillmätte man hans ställningstagande uppenbarligen ingen större betydelse. Inga försök att utveckla kontakten med honom är kända i direkt anslutning till uttalandet.

Kontakter med det svenska kommunistpartiet

Under 1950-talet hade DDR nära kontakter med det svenska kommunistpartiet SKP, dels mer officiellt med partiledningen, dels personliga kontakter med enskilda partimedlemmar. Kontakterna härstammade inte sällan från tiden då östtyska kommunister varit i exil i Sverige. SKP stödde de östtyska ansträngningarna att nå diplomatiskt erkännande bl a genom att hjälpa till med förberedelserna av Östersjöveckan.[368] Svenska kommunister

[365] Auszüge aus dem Bericht des Generalsekretärs der CDU über die Reise nach Schweden 30.9-11.10.59, i PA-MfAA, A7660, Hinweise über Schweden (1960), i PA-MfAA, A7665, Empfehlung für den Aufenthalt des Stellvertretenden Vorsitzenden des Staatsrates der DDR und Generalsekretärs der CDU, Herrn Gerald Götting, in Schweden (1.10.60), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, P.M. (13.11.59), UD HP 12 Ct Vol 8

[366] Empfehlung für den Aufenthalt des Herrn Götting in Schweden (1.10.60), i BArch Abt DDR, DA 1/3405, Döbber an Wolter (14.9.60), Krolikowski an Klein (10.9.60), i PA-MfAA, A7680, jmfr Vermerk über eine Besprechung zwischen dem Minister für Verkehrswesen der DDR und dem Generaldirektor der Schwedischen Staatsbahn, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300

[367] Abschrift (24.3.59), i PA-MfAA, A8870

[368] Bericht über den 17. Parteitag der Kommunistischen Partei Schwedens vom 26-

fungerade också som informatörer och gav upplysningar som kunde hjälpa östtyskarna. På östtysk begäran försökte de även förmedla kontakter med inflytelserika svenska politiker. I december 1960 bad t ex östtyska representanter kommunistledaren Hilding Hagberg att sondera med Erlander om den svenska regeringen var intresserad av ett informellt möte mellan Undén och den östtyske vice utrikesministern Johannes König. SKP:s politiska understöd illustreras även av att Hagberg 1957, 1959 och 1960 tog upp frågan om diplomatiskt erkännande av DDR i riksdagen och menade att det var dags för Sverige att erkänna landet. Det svenska kommunistpartiet hade dock begränsat politiskt inflytande och därför relativt små möjligheter att bidra till DDR:s strävan efter diplomatiskt erkännande.[369]

SED stödde det svenska broderpartiets politiska arbete på olika sätt, bl a finansiellt. Inledningsvis kanaliserades den östtyska vinsten från handeln med Sverige till företag kontrollerade av SKP. Inbjudningar till svenska kommunister för att lära känna DDR var ett viktigt sätt att stimulera svenskarna att aktivt arbeta för DDR. 1955 var en delegation om femton svenska kommunister i DDR för studiebesök på företag och olika institutioner.[370] Inledningsvis var kontakterna mellan partierna relativt löst organiserade men 1959 inrättade SED en speciell partiskola i Bad Doberan i Rostockregionen där kommunistiska funktionärer från Sverige och de övriga nordiska länderna kunde gå kurser. Kurserna för de svenska kamraterna hölls av svenska lärare men östtyska företrädare fanns på plats som rådgivare. Kostnaderna för uppehället i DDR och fickpengar stod SED för. Även den svenske lärare som organiserade och stod för en stor del av svenskarnas undervisning betalades av SED.[371] 1959 genomfördes fyra 14-dagarskurser med 30 deltagare på varje och en fyramånaderskurs med 30 deltagare för svenskarna. Samma år erbjöds också 29 svenska kommunister att tillbringa sina semestrar på ett feriehem i Rostockregionen. Året efter genomfördes två fyramånaderskurser med 30 deltagare vardera, fyra 10-dagarskurser med 30 deltagare vardera och en 10-dagarskurs med 65 deltagare. Dessutom tillbringade 30 svenska

31.12.55, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/299, Dokumentation der Zeit, Heft 160, s 12, Scholz (1992), s 256f, Scholz (1993a), s 180, Lager (1959), s 620-624

[369] Aktenvermerk über ein Gespräch mit Genossen Lager (6.12.60), i PA-MfAA, C199/71, s 48, Riksdagsprotokoll Nr 9, 20.3.57, Andra Kammaren (AK), Bd B1, Riksdagsprotokoll Nr 7, 11.3.59, AK, Bd A1, Riksdagsprotokoll Nr 10, 30.3.60, AK, Bd B2, Riksdagsprotokoll Nr 10, 30.3.60, Första Kammaren (FK), Bd A1, Scholz (1990), s 25, Scholz (1993a), s 179f, Scholz (1993b), s 411f

[370] Protokoll 18/55 (Sekretariat) (27.4.55), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/467, Aktennotiz über eine Besprechung mit Vertretern des Politbüros des KPS, Gen Fridjow Lager und Gustav Johannsson, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 49-51, jmfr DY30/IV2/20/298

[371] Protokoll über die 16. Sitzung des Sekretariats der BL SED am 27.8.59 (vertrauliche Dienstsache), Durchführung von zwei 4-Monate-Lehrgägnen in Doberan an denen je 15 schwedischen Genossen teilnehmen (18.8.59), i LA Gr BL IV/2/3/44, s 77, 81 & 122

kommunister sina semestrar i Rostock som SED:s gäster.[372]

På östtysk sida var man inte nöjd med det svenska kommunistpartiets inställning till DDR och dess aktiviteter till stöd för strävan efter diplomatiskt erkännande. Karl Mewis kritik efter en resa till Sverige 1959 är belysande. Han var förundrad över den dåliga kunskap som fanns om DDR i Sverige. T o m i det svenska kommunistpartiets högsta kretsar fanns denna kunskapsbrist hävdade han. Även de svenska kamrater som besökt DDR ansågs ha för dåliga kunskaper. Mewis hävdade att de bara kände till Berlin och de hotell de bott på och inte visste något om människornas dagliga liv. Han ansåg att de svenska kamraterna inte heller var tillräckligt medvetna om vikten av att bekämpa den västtyska imperialismen. De svenska kommunisternas aktioner som var tänkta att hjälpa DDR:s strävan efter diplomatiskt erkännande var inte heller alltid avstämda med östtyskarna.[373]

Kommunpolitiker

I DDR var man även intresserad av kontakter med kommunpolitiker. Dessa kontakter utnyttjades för erfarenhetsutbyte men också för att få kommunpolitiker och andra svenska officiella företrädare att besöka DDR.[374] Kontakterna med kommunpolitiker ansågs bl a kunna bidra till den östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande genom att skapa förutsättningar för avtal om vänorter. Vänortsavtal med städer i länder som inte officiellt erkänt DDR förväntades ge möjlighet till officiella överenskommelser med kommunala politiska församlingar. Vänortsavtal skulle även ge nya möjligheter att arrangera t ex utställningar och föredrag om DDR i de aktuella städerna.[375] I Sverige var inte minst de skånska städerna och kommunerna intressanta. Östtyska Sverigeresenärer noterade inte sällan ett större intresse för

[372] Einschätzung des Lehrgangs der schwedischen Genossen in der Zeit vom 11.7-24.7.60 an der BPS am Schröderplatz, Bericht über die durchgeführten Lehrgänge der SKP, i LA Gr BL IV/2/18/1433, s 76f, 105-107, 2. Sekretär BL Rostock (Zylla) an ZK der SED (Abt Int Verb) (Florin), Plan über die Durchführung von Schulungen, Ferienkursen und Urlaubsaufenthalten von Vertretern der Bruderparteien aus Dänemark, Finnland, Schweden und Norwegen im Bezirk Rostock (17.3.60), Bericht über unsere Beziehungen zu den Bruderparteien Nordeuropas, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/47, s 1, 160 & 220

[373] Ergebnisse der Reise nach Stockholm. Einschätzung und Vorschläge (Karl Mewis), Bericht über den Aufenthalt des Oberbürgermeisters von Gross-Berlin in Schweden (6.4-12.4.59), SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 80f, 125

[374] Bericht über die Reise der Delegation des Rates der Stadt Rostock nach Schweden (1.4.60), i PA-MfAA, A13253, Vorschläge Perspektivplan 1957, i PA-MfAA, A8861, Weiss an Klein (5.8.60), i PA-MfAA, A7680, Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, i PA-MfAA, A7697, Siegbahn till Tamm (25.4.59), i UD HP 12 Ct Vol 8, Dokumentation der Zeit, Heft 190, s 4f

[375] Bericht des Deutschen Städte- und Gemeindetages über Aufgaben und Möglichkeiten zur Unterstützung der auslandsinformatorischen Arbeit (6.9.63), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1

DDR i Skåne än i andra delar av landet.[376] DDR försökte ofta upprätta förbindelser med svenska Östersjöstäder och återuppliva traditionella kontakter. Man eftersträvade vänortsavtal med bl a Malmö, Lund och Göteborg. 1959 inledde Stralsund och Rostock delegationsutbyte med Malmö och Sassnitz med Trelleborg och Karlskrona. Mellan Greifswald och Lund förekom det brevväxling mellan kommunpolitiker och kontakter mellan vetenskapsmän vid universiteten. Goda kontakter fanns med Trelleborg där man var intresserad av att trafiken till DDR utvecklades och att östtyska turister fick möjlighet att stiga i land i Sverige. De östtyska ansträngningarna att sluta vänortsavtal resulterade dock inte under 1950-talet.[377]

Kontakter med officiella institutioner

Ett led i ambitionen att höja DDR:s internationella status var att skicka skrivelser till utländska offentliga institutioner med olika förslag, inbjudningar att besöka landet o dyl. Om institutionen svarade innebar det ett erkännande av DDR:s existens som stat och därmed en uppvärdering av landets politiska status. Denna taktik utnyttjades ofta gentemot Förbundsrepubliken och västmakterna som officiellt ställt sig bakom Hallstein-doktrinen och var mer restriktiva än Sverige i sina kontakter med DDR. Från Förbundsrepubliken kom breven tillbaka oöppnade. Svenska myndigheter mottog breven men svarade vanligen inte. DDR sände även gratulationstelegram till statschefer och andra högt uppsatta officiella företrädare när de tillträdde sina poster eller i samband med personliga jubileum och födelsedagar. Man försökte också utnyttja landets presidents, Wilhelm Pieck, död i september 1960 för att knyta kontakter med Sverige. Officiella svenska företrädare bjöds in att närvara vid hans begravning. DDR sände också informationsmaterial till svenska myndigheter, främst UD.[378]

DDR försökte även överlämna diplomatiska noter och skrivelser till

[376] Perspektivplan für die Entwicklung der Beziehungen zu Schweden (1955), i PA-MfAA, A7581, s 74, Bericht über eine Reise nach Schweden (1959), i PA-MfAA, A13263, Ergebnisse der Reise nach Stockholm. Einschätzung und Vorschläge (Karl Mewis) (vertraulich), i LA Gr BL IV/2/18/1433, s 23-29, Aufstellung über Verbindungen, die im Bezirk Rostock zu skandinavischen Ländern bestehen, i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 2 & 5

[377] Vermerk über eine Aussprache mit dem Gen. Kriwald von Ministerium des Innern, Örtliche Räte, i PA-MfAA, A7660, s 1, Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, Vermerk a/II-60, Vermerk über eine Unterredung mit den Herren B. Schyllert und H. Andersson aus Trelleborg (4.2.60), i PA-MfAA, A7643, Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden, i PA-MfAA, A7665

[378] Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, i PA-MfAA, s 34, P.M. rörande östtyska handelsrepresentationen (22.10.60), i UD HP 12 Ct vol 10, Becker (1991), s 123-128

västambassadörer i de socialistiska broderländerna. Antingen uppsökte den östtyske företrädaren i det aktuella landet sin svenske kollega och försökte överlämna dokumentet eller så fick DDR hjälp av någon av broderländernas ambassader. Målet var att den svenska ambassaden officiellt skulle ta emot skrivelsen vilket i princip hade inneburit ett erkännande av att DDR var en jämbördig suverän stat. Under perioden 1956-1958 försökte DDR fem gånger på detta sätt etablera formella kontakter med den svenska regeringen.[379] De socialistiska broderländerna var behjälpliga även på andra sätt. Östtyska representanter i Sverige diskuterade det politiska läget med företrädare för de övriga socialistiska ländernas ambassader. Broderstaternas representanter försökte även förmedla kontakter med officiella svenska företrädare. De mottagningar som de socialistiska staterna arrangerade i Sverige och i andra länder gav dessutom östtyska representanter möjlighet att knyta kontakter med svenska officiella företrädare. Även om svenskarna i möjligaste mån försökte undvika kontakter med östtyska representanter så var de dock ofta villiga att föra kortare samtal vid dessa tillfällen.[380] Hugo Tamm samtalade t ex på en finsk mottagning i Östberlin med DDR:s utrikesminister och vice utrikesminister. Den svenske ambassadören i Moskva, Rolf Sohlman, träffade i september 1955 Otto Grotewohl vid dennes besök i staden. I samtalen på mottagningarna försökte de östtyska representanterna intressera svenskarna för utvecklingen i DDR. Om svenskarna visade intresse kontaktades de snart igen. Sohlman inbjöds exempelvis att besöka Leipzigmässan våren 1960 efter att ha visat sig intresserad av den östtyska ekonomiska utvecklingen. Han tackade dock nej.[381]

DDR hade förhållandevis nära kontakter med det svenska generalkonsulatet i Västberlin. Till skillnad från de flesta andra västländer som skickade lägre företrädare för att lösa konsulära frågor besökte Hugo Tamm personligen det östtyska utrikesministeriets konsulära avdelning. Företrädare för generalkonsulatet besökte i enlighet med diplomatisk kutym även utrikesministeriet för att ta avsked när de lämnade sina poster och för att pre-

[379] Botschaft der DDR (Moskau) an MfAA (4.EA) (12.2.60), i PA-MfAA, A7742, s 49f, Vermerk über eine Unterredung mit dem schwedischen Botschafter in Moskau (29.3.57), i PA-MfAA, A650, P.M. angående officiella meddelanden från östtyska regeringen (6.3.58), P.M. angående officiella skrivelser från Östtyskland (5.3.58), i UD HP 12 Ct Vol 8, Sohlman till Belfrage (29.3.57), i UD HP 12 Ct Vol 7

[380] Hinweise über Schweden (1960), i PA-MfAA, A7665, Aktenvermerk Nr 88/60 (24.9.60), i PA-MfAA, A7645, Lorenz an Brinkmann (11.4.58), i PA-MfAA, A9482

[381] Rossmeisl (Botschaft Moskau) an MfAA (1.EA) (5.2.60), Sohlman an Herrn Geschäftsträger R. Rossmeisl, Botschaft der DDR Moskau (13.2.60), i PA-MfAA, A650, s 38 & 40, Aktenvermerk über die Gespräche mit dem Leiter der Konsularagentur Schwedens und dem Konsul Finnlands in Szczecin beim Empfang im sowjetischen Konsulat am 7.11.59, i PA-MfAA, B3357, Sohlman till UD (17.9.55), i UD HP 12 Ct Vol 6, Tamm till Undén (9.12.58), i UD HP 12 Ct Vol 8, Sohlman till Belfrage (29.3.57), i UD HP 12 Ct Vol 7

sentera sina efterträdare. Även Tamms efterträdare Östen Lundborg accepterade närmare kontakter med östtyska företrädare. I oktober 1960 accepterade han en inbjudan av Herbert Krolikowski för sig och sin fru att närvara vid ett gästspel av den svenska Kungliga Operans balett i Berlin.[382]

Kontakter med nationella och internationella organisationer

DDR försökte bli medlem i internationella organisationer, framför allt i FN och dess specialorganisationer. Ett samtidigt medlemskap för både DDR och Förbundsrepubliken i en statlig internationell organisation skulle innebära att övriga medlemsländer accepterade att det fanns två tyska suveräna stater.[383]

Ett vanligt tillvägagångssätt när det gällde internationella organisationer var att DDR officiellt förklarade att man anslutit sig till organisationen i fråga. Om ingen avvisande reaktion kom från organisationens sida betraktade man sig som fullvärdig medlem. För det mesta tillbakavisades dock det självpåtagna medlemskapet och de östtyska representanterna tilläts inte att medverka i organisationens arbete. Försöken att bli medlem i FN:s generalförsamling avvisades med argumentet att DDR inte var medlem i någon av FN:s specialorganisationer och därmed inte kunde bli medlem i generalförsamlingen.[384] I FN:s specialorganisationer avvisades de östtyska anspråken ofta med argumentet att Tyskland redan var företrätt i organisationen genom Förbundsrepubliken. DDR fick därför vanligen nöja sig med att leverera faktamaterial och statistik till de olika publikationer som FN:s specialorganisationer gav ut. Landets experter kunde också medverka som observatörer vid vissa möten. DDR försökte upprätthålla förbindelser med de organ som administrerade den aktuella organisationens verksamhet för att på omvägar försöka delta i och påverka verksamheten.[385]

En framgång var när DDR 1955 fick tillstånd att upprätthålla en stän-

---

[382] Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 38f, Vermerk (28.10.59), Aufzeichnung über eine Vorsprache des schwedischen Generalkonsuls in Westberlin (23.3.60), Aufzeichnung über den Abschiedsbesuch des Kanslers vom schwedischen Generalkonsulat in Westberlin (9.10.59), Aktenvermerk über das Zussamentreffen mit dem Generalkonsul Schwedens (23.10.60), i PA-MfAA, A7683, s 1-9

[383] Beschlussvorlage. Prinzipien der Mitarbeit der DDR in internationalen Organisationen (28.3.58), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 154-164

[384] Anlage 2. Der gegenwärtige Stand der Mitarbeit der DDR in internationalen Organisationen (28.3.58), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 162f

[385] Stegmüller (1976), s 249f, Hacker (1982), s 95f, Gyptner (1956), s 35f & 39f, Woitzik (1964a), 350f

dig representation vid FN:s kommission för ekonomiska frågor för Europa, ECE, för att tillvarata de östtyska intressena gentemot organisationen. Det innebar dock inte något fullvärdigt medlemskap. DDR fortsatte därför att agera för att bli fullvärdig medlem. Sverige var ett av de länder från vilket man hoppades få stöd. 1957 överlämnades en not till den svenska ambassaden i Moskva i frågan. Något resultat ledde det dock inte till. 1959 hoppades man få stöd av Finland och Sverige i arbetet med att övertyga de övriga medlemsstaterna om att DDR skulle tillåtas bli medlem.[386]

Den östtyska strävan att bli medlem i statliga internationella organisationer var generellt sett inte speciellt framgångsrik. Förbundsrepublikens anspråk på att ensamt företräda det tyska folket satte i de flesta fall oöverstigliga hinder i vägen. DDR blev därför hänvisat till medlemskap i icke-statliga internationella organisationer och i internationella organisationer som dominerades av de kommunistiska staterna, som t ex Världsfredsrådet, fackföreningsorganisationen Weltgewerkschaftsbund (WGB) och ungdomsorganisationen Weltbund der demokratischen Jugend (WBDJ).

Genom deltagande i de internationella organisationernas arbete ville DDR också knyta kontakter med andra länders representanter som sedan kunde utnyttjas i strävan att förbättra relationerna med det aktuella landet. Via kontakterna med svenskar i icke-statliga internationella organisationer kunde DDR få information om den svenska utrikespolitiken och samtidigt sprida information om DDR. Att få till stånd delegationsutbyte mellan de östtyska och svenska grenarna av internationella organisationer var ett viktigt sätt att utveckla relationerna. Den östtyska grenen av Världsfredsrådet, det Tyska Fredsrådet (Deutscher Friedensrat) besökte Sverige relativt ofta under 1950-talet. Den information som fredsrådets delegationer samlade in under resorna vidarebefordrades till utrikesministeriet.[387] Ett annat exempel är det östtyska Röda Korsets kontakter med sin svenska motsvarighet. 1955 besökte en av det svenska Röda Korsets ledande medarbetare DDR. Östtyska Röda Korsets president var på besök i Sverige 1959 och 1960 besökte en delegation från svenska Röda Korset DDR. I DDR hoppades man på svenskt stöd för ett östtyskt medlemskap i Internationella Röda Korset.[388]

---

[386] Vermerk über eine Unterredung mit dem schwedischen Botschafter in Moskau (4.4.57), i PA-MfAA, A650, s 10, Vorlage für das Kollegium des MfAA. Die Perspektiven der Mitarbeit der DDR in der ECE (4.9.59), i PA-MfAA, LS-A346

[387] Jahresbericht 1956 über die Beziehungen der DDR zu Schweden, i PA-MfAA, A8870, Ergänzung zum Bericht über die Schwedenreise (14.11.60), i PA-MfAA, A7675, jmfr Lübbe (1981), s 71

[388] Bericht über den Aufenthalt einer Delegation des Schwedischen Roten Kreuzes in der DDR in der Zeit vom 16-22.11.60, i PA-MfAA, A7658, Kurzer Bericht über den Besuch des Grafen Erich von Risen (7.6.55), i PA-MfAA, A7577, Faktenmaterial über Schweden des Jahres 1959, i PA-MfAA, A7665, Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581

De stora östtyska centrala organisationerna, de s k massorganisationerna, deltog också i arbetet med att få DDR diplomatiskt erkänt. Inte minst den centrala fackföreningen FDGB och ungdomsorganisationen FDJ var aktiva. Kontakterna på fackföreningsområdet var relativt livliga. Svenska fackföreningsrepresentanter deltog t ex i aktiviteterna under Östersjöveckorna. På östtysk sida ville man främst upprätta kontakt med fackföreningarnas centrala ledningar och skapa officiellt samarbete med dem. 1955 reste för första gången en delegation från FDGB till Sverige. Den svenska fackliga centralorganisationen LO (Landsorganisationen) sände i sin tur representanter som deltog i en europeisk arbetarkonferens i DDR.[389]

FDJ hade under 1950-talet huvudsakligen förbindelser med ungdomsorganisationer som stod det svenska kommunistpartiet nära. Kontakterna bestod främst av sporadiskt utbyte av tidningar och tidskrifter. Utrikesministeriet rekommenderade 1955 FDJ att förstärka kontakterna med ungdomsorganisationer som inte var knutna till det svenska kommunistpartiet.[390] Under de kommande åren skedde det emellertid endast i begränsad omfattning. 1959 hade FDJ bara kontakt med den kommunistiska ungdomsorganisationen Demokratisk Ungdom (DU) i Sverige. Först 1960 besökte en FDJ-delegation Sverige för att försöka få kontakt också med andra ungdomsorganisationer. Under resan upprättades kontakt med bl a Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund (SSU), Folkpartiets ungdomsförbund (FPU) och Centerpartiets ungdomsförbund (CUF). I likhet med sina moderpartier var ungdomsförbundens representanter försiktiga i kontakterna med FDJ:s företrädare. Det gällde inte minst SSU vars ordförande, Pierre Vinde, inte ville ta emot FDJ-delegationen på sitt kontor utan mötte den på gatan. Över en lunch diskuterades sedan ett eventuellt samarbete mellan organisationerna. Vinde betonade enligt östtyska uppgifter att SSU inte var intresserat av samarbete eller utbyte av informationsmaterial. Han menade att FDJ:s broschyrer var propagandamaterial. Trots de svenska ungdomsförbundens tveksamma inställning till kontakter med FDJ uppfattades resan på östtysk sida som lyckad. Att man överhuvudtaget etablerat kontakt med ungdomsförbunden ansågs vara en framgång.[391]

Ett annat exempel på kontakter mellan östtyska och svenska organisa-

[389] Bericht über die Beziehungen der DDR mit den skandinavischen Ländern im Jahre 1955, i PA-MfAA, A7581, s 46, Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, Auszüge aus dem Protokoll über eine Besprechung zwischen dem FDGB und dem MfAA (24.11.55), i PA-MfAA, A7575

[390] ibid (A7575 & A9482)

[391] Bericht über die Reise einer FDJ-Delegation nach Schweden, i PA-MfAA, A7705, s 87 & 92, Entwurf. Über die Möglichkeiten der Verbesserung und Erweiterung der Einflussnahme der DDR in den nordeuropäischen Ländern auf propagandistischem und kulturellem Gebiet (1959), i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 14

tioner är förbindelserna mellan kooperationerna VDK (Verband Deutscher Konsumgesellschaften) och Kooperativa Förbundet (KF). Kontakterna var inte enbart avsedda för erfarenhetsutbyte och ekonomiskt samarbete utan hade också en politisk sida. De skulle bidra till att förstärka relationerna med svenska socialdemokratiska arbetare och skapa förutsättningar att bjuda in delegationer med socialdemokrater och icke-partianslutna att besöka DDR. KF var dock huvudsakligen intresserat av ekonomiska kontakter med VDK och ville få till stånd ett direkt utbyte av konsumtionsvaror.[392]

Trots den ideologiskt grundade negativa inställningen till kyrkan i DDR fanns det även förslag om att utnyttja kontakter på det kyrkliga området för att skapa förbindelser med Sverige. I utrikesministeriet konstaterades att "Sveriges befolkning är till största delen protestantisk. Därför vore det bra om kontakt kunde skapas mellan bestämda protestantiska institutioner i DDR och Sverige med målet att bjuda in kyrkodelegationer till DDR så att de kan övertyga sig om religionsfriheten hos oss".[393] Kontakterna på kyrkans område spelade dock ingen mer framträdande roll i det östtyska arbetet för att nå diplomatiskt erkännande. I utrikesministeriet var man i slutet av 1950-talet inte nöjd med relationerna med svenska organisationer. Det fanns inte några fasta och regelbundna kontakter. Sporadiskt delegationsutbyte förekom dock.[394]

Sammanfattning

Den östtyska utrikespolitiska byråkratin hade en relativt positiv syn på den svenska utrikes- och Tysklandspolitiken. Det var grunden för det östtyska intresset för Sverige. De östtyska aktiviteterna gentemot Sverige förstärktes gradvis efter mitten av 1950-talet. Efter 1957 kan man märka en tydlig ökning. En stor apparat byggdes upp för att utveckla relationer med Sverige och svenskarna. Helst ville man knyta kontakter med parlamentsledamöter, kommunpolitiker, journalister och andra opinionsbildare. Relationerna mellan DDR och Sverige förbättrades. Två östtyska representationer, en för trafikfrågor och en för ekonomiska frågor, öppnades i Stockholm. Re-

[392] Abteilung Handel, Versorgung und Aussenhandel an Abt Aussenpol und Int Verb (31.3.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 87f, Reise einer Delegation vom Bezirkskonsumverband Rostock nach Malmö (10.11.60), i LA Gr BL IV/2/18/1433, s 93
[393] Stand der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (15.10.56), i PA-MfAA, A9482, jmfr Bemerkungen zur Einreise der skandinavischen Teilnehmer am Nordisch-Deutschen Kirchenkonvent vom 2-10.5.60 in Bukow, i PA-MfAA, A7660
[394] Perspektivplan zur Entwicklung der Beziehungen zu Schweden für das Jahr 1960, i PA-MfAA, A7697, s 63

presentationerna hade vid sidan av sina officiella uppgifter, att stimulera trafik- respektive handelsrelationerna mellan länderna, även politiska uppgifter. De skulle knyta nya politiska kontakter och analysera den politiska utvecklingen i Sverige.

DDR koncentrerade ansträngningarna att utveckla relationerna och nå diplomatiskt erkännande till framför allt tre områden: kultur, trafik och ekonomi. Den kulturella verksamheten var inte minst betydelsefull för att presentera en positiv DDR-bild. En rad utställningar visades i Sverige, t ex konst- och bokutställningar. Vänskapsföreningen, Föreningen Sverige-DDR, som bildades 1956 var viktig för det östtyska arbetet i Sverige. Föreningen arbetade framför allt på det kulturella området och informerade om DDR. Dess verksamhet var dock blygsam. Trafiken mellan länderna utvecklades positivt. Främst var färjelinjen mellan Trelleborg och Sassnitz viktig. På det ekonomiska området utvidgades handelsavtalen efter hand. Mer omfattande handel var det dock inte fråga om. De svenska industrimässorna S:t Eriks-Mässan i Stockholm och Svenska mässan i Göteborg var viktiga arenor för att knyta kontakter med svenska företag. Spridandet av information om DDR fick emellertid med tiden allt större betydelse för det östtyska deltagandet i mässorna.

DDR ville speciellt knyta kontakter med politiker. Under 1950-talet hade man dock svårt att få kontakt med politiker som stod utanför det kommunistiska lägret. Det fanns endast ett fåtal kontakter med inflytelserika socialdemokrater. Även östtyska organisationer hade en uppgift att fylla för att förbättra relationerna med Sverige. De var dock inte särskilt framgångsrika. Östtyska analytiker följde noga utvecklingen av de svensk-västtyska relationerna. DDR observerade dock inte bara de västtyska aktionerna utan man försökte också motverka dem inte minst propagandistiskt.

Information om DDR var centralt på alla undersökta områden. Aktiviteterna på alla områden kan sägas ha varit inslag i östtysk public diplomacy. De östtyska myndigheterna och organisationerna lade ned stor möda på att informera om DDR som presenterades som en suverän, tysk, framgångsrik, fredsälskande och socialistisk stat. Det innebar samtidigt försök att distansera sig från Förbundsrepubliken, att motverka västtyskt inflytande och den felaktiga information som Förbundsrepubliken ansågs sprida om DDR. Dålig kännedom om DDR sågs som en mycket viktig orsak till att Sverige och svenskarna inte hade en mer positiv inställning till DDR. Att svenskar besökte DDR ansågs vara ett bra sätt att övertyga dem om vikten av att DDR skulle bli diplomatiskt erkänt. Informationsverksamheten var inte så framgångsrik som förväntat i den utrikespolitiska byråkratin. I slutet av 1950-talet syntes inga direkta resultat av ansträngningarna.

5. DDR:s kontakter med Sverige 1961-1972

I detta kapitel diskuteras de östtyska planerna och verksamheten för att utveckla relationerna med Sverige fram till 1973. En viktig målsättning är att belysa i vilken utsträckning DDR:s utrikespolitik förändrades efter byggandet av Berlimuren. Först analyseras dock den östtyska utrikespolitiska administrationens syn på Sveriges inställning till Tysklandsproblematiken och erkännandefrågan.

DDR:s syn på Sveriges utrikespolitik

I utrikesministeriets Nordenavdelning såg man fortsatt det västtyska inflytandet som en mycket viktig orsak till att arbetet i Sverige var komplicerat. Förbundsrepubliken ansågs ständigt sträva efter att öka sitt inflytande över den svenska utrikespolitiken. Det västtyska ekonomiska inflytandet bedömdes spela en stor roll för såväl den svenska utrikes- som inrikespolitikens utformning.[395] 1961 gjorde utrikesministeriets kollegium dock bedömningen att det fanns motsättningar mellan Sverige och Förbundsrepubliken som förväntades öka. Dessa motsättningar antogs kunna förbättra möjligheterna att knyta kontakter med svenskar. Man trodde dock inte att de förbättrade kontaktmöjligheterna skulle leda till ett diplomatiskt erkännande inom den närmsta tiden.[396] Byggandet av Berlinmuren dämpade den östtyska optimismen. I representationerna i Stockholm hävdades att man kunde tala om en långvarig hysteri i den svenska pressen. Det ansågs att Förbundsrepubliken tillsammans med svenska reaktionära krafter och understödda av den svenska socialdemokratin lyckats skapa en bred front mot DDR. Varken pressen eller den svenska befolkningen tycktes förstå att byggandet av Berlinmuren var ett sätt att säkra freden.[397] Handelsrepresen-

[395] Jahresbericht 1961. Schweden (Entwurf) (11.1.61), i PA-MfAA, A7811, s 30 & 40, Halbjahresbericht 1962 (Handelsvertretung), i PA-MfAA, A7812, s 333, Gesellschaft zur Verbreitung wissenschaftlicher Kenntnisse. Zur Lage in Nordeuropa und die Politik der beiden deutschen Staaten gegenüber den nordeuropäischen Ländern. (april 1961), LA Gr Rep 210, Nr 463, s 14

[396] Massnahmeplan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu den nordeuropäischen Ländern (streng vertraulich) (maj 1961), i PA-MfAA, LS-A420, 45 & 54 Jahresbericht 1961. Schweden (Entwurf) (11.1.61), i PA-MfAA, A7811, s 30 & 32, Bericht über den Aufenthalt in Schweden (20-22.6.61) (Krolikowski), i PA-MfAA, A14103, s 8

tationen kunde dock avsluta året med en positivt hållen årsanalys. Den hävdade att ett de facto erkännande av DDR diskuterades i UD. Uppfattningen att det fanns två tyska stater ansågs ha blivit alltmer spridd och den svenska inställningen till Förbundsrepubliken mer kritisk. Från svenskt officiellt håll märktes dock inte någon förändrad inställning.[398]

De kommande åren noterade östtyska analytiker inga större förändringar av den svenska utrikespolitiken. I Nordenavdelningen ansåg man liksom under 1950-talet att Sverige inte förde en äkta neutralitetspolitik eftersom landet lutade sig alltför starkt mot USA och Storbritannien i viktiga politiska och ideologiska frågor. Ett eventuellt svenskt medlemskap i eller associationsfördrag med EEC (European Economic Community) betraktades med oro. Det förväntades leda till att Sverige blev än närmre bundet till Förbundsrepubliken och den västtyska ekonomin. Den svenska kritiken mot Berlinmuren var också fortsatt stark. I utrikesministeriet noterade man emellertid samtidigt en rad positiva tecken. Den svenska opinionen ansågs bli allt positivare till DDR och kraven på diplomatiskt erkännande allt starkare.[399]

I mitten av 1960-talet såg man i utrikesministeriet en tendens till att svenska offentliga företrädare, företagare och även vissa statliga organ visade allt större intresse för att förbättra relationerna med DDR. Berlinmurens inverkan på relationerna med Sverige bedömdes i stort sett ha upphört. I utrikesministeriet kunde man dock snart konstatera att den svenska regeringen inte hade ändrat inställning. Regeringen ansågs snarare visa Tysklandsfrågan mindre intresse än tidigare.[400] Bildandet av en regeringskoalition mellan det konservativa partiet CDU och socialdemokraterna

[397] Die Haltung der schwedischen Regierung zur DDR und die sich daraus ergebenen Schlussfolgerungen für die Arbeit in Schweden (1964) (streng vertraulich), i PA-MfAA, A7812, s 266, Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (Vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 3

[398] Massnahmeplan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu den nordeuropäischen Ländern (streng vertraulich) (maj 1961), i PA-MfAA, LS-A420, s 37, Information. Die schwedische Stellung zum Abschluss eines Friedensvertrages und zur Lösung der Westberlinfrage (streng vertraulich) (10.10.61), i PA-MfAA, A14232, s 3

[399] Die schwedische Haltung zum Deutschlandproblem und zur DDR und die Aufgaben unserer Auslandspropaganda (11.1.63), i PA-MfAA, A7740, s 20-24, 28 & 30 [Argumentation für eine Normalisierung der Beziehungen zur DDR] (1962), i PA-MfAA, A96, s 33, Die schwedische Haltung zum Deutschlandproblem und zur DDR (1962), i PA-MfAA, A7789, s 3, Diskussion über die Anerkennung der DDR in Schweden (28.5.63), i PA-MfAA, A7742, s 4

[400] Aussenpolitische Debatte im schwedischen Reichstag am 24.3.65, i PA-MfAA, A7730, s 1-4, Hinweise für Gespräche mit namhaften schwedischen Gäste (Ostseewoche 1965), i PA-MfAA, A13373, s 40, HV. Halbjahresbericht 1965 (juli 1965), i PA-MfAA, A7812, s 227, Die Haltung der schwedischen Regierung zur DDR und die sich daraus ergebenen Schlussfolgerungen für die Arbeit in Schweden (1964) (streng vertraulich), i PA-MfAA, A7812, s 265

SPD i Förbundsrepubliken 1966 försämrade enligt östtysk bedömning förutsättningarna för utrikespolitiken gentemot Sverige. Svenskarna verkade få allt svårare att förstå att Förbundsrepubliken utgjorde ett hot.[401]

Vice utrikesminister Herbert Krolikowski menade emellertid i januari 1967 att processen mot diplomatiskt erkännande hade trätt in i ett nytt stadium i de nordiska länderna. Visserligen kunde man inte räkna med ett erkännande inom kort men enligt Krolikowski krävde stora grupper i de nordiska länderna att relationerna med DDR skulle normaliseras. I utrikesministeriet bedömde man i augusti 1967 att den svenska socialdemokratiska partiledningen accepterade att det fanns två tyska stater och att den ansåg att ett diplomatiskt erkännande av DDR i princip vore ett riktigt steg att ta. Att regeringen inte tog steget antogs bero på att den inte ville ställa till problem i relationerna med Förbundsrepubliken.[402] Samtidigt ansågs svårigheterna att skapa stöd för den östtyska utrikespolitiken i Sverige ha blivit större. Den svenska regeringens position gentemot DDR bedömdes bli allt hårdare. De östtyska analytikerna menade att detta i stor utsträckning berodde på att regeringen hade illusioner om att den västtyska Tysklandspolitiken förändrats i positiv riktning. I utrikesministeriet antog man att Sverige lovat Bonn att under den närmsta tiden inte vidta åtgärder som kunde försvaga den västtyska positionen i förhållande till DDR och de övriga socialistiska staterna.[403]

I början av 1968 konstaterade man i utrikesministeriet att det västtyska inflytandet över den svenska utrikespolitiken blivit allt starkare. Samtidigt noterades emellertid också tecken på svenskt nytänkande. Öppenheten och intresset för frågor som rörde normaliseringen av de svensk-östtyska relationerna ansågs ha ökat.[404] Warszawapaktstaternas (utom Rumänien) mili-

[401] Einschätzung des Memorandums der schwedischen Regierung zur Erwiderung der Bonner "Friedensnote" (7.11.66), i PA-MfAA, C1201/72, s 24f, HV. Schweden. Informationsbrief Nr 4/66 (23.12.66), i PA-MfAA, C267/71, s 113

[402] Stenographische Niederschrift der Tagung des Komitees Ostseewoche am 27.1.67, i LA Gr Rep 210, Nr 28, s 93 & BL IVA/2/18/1103, s 160, Bericht über den Gegenbesuch des Vorsitzenden des Komitees Ostseewoche der DDR Dr. Lothar Bolz in Schweden in der Zeit vom 16-26.10.67, i PA-MfAA, C172/71, s 56f, Entwicklung der Beziehungen zur Sozialdemokratischen Partei Schwedens auf Parteiebene (vertrauliche Dienstsache) (25.8.67), i PA-MfAA, C205/71, s 12-15

[403] Information über die aussenpolitische Debatte im schwedischen Reichstag am 8.3.67, i PA-MfAA, C167/71, s 31, Bericht über den Gegenbesuch des Vorsitzenden des Komitees Ostseewoche der DDR Dr. Lothar Bolz in Schweden in der Zeit vom 16- 26.10.67, i PA-MfAA, C172/71, s 56f, Konzeption zur Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Scheden (29.5.67), i PA-MfAA, C166/71, s 77, MfAA (4.EA/Nier) an KV in Schweden (Püschel), i PA-MfAA, C268/71, s 38

[404] Bericht über die Reise des Stellvertreters des Aussenministers der DDR nach Schweden in der Zeit vom 12-19.5.68, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583, MfAA an HV Schweden (Püschel) (18.3.68), i PA-MfAA, C206/71, s 11f, Protokoll über die Sitzung des Sekretariats des Komitees Ostseewoche am 21.2.68, i LA Gr BL IV/B/2.18/629, s 17-19

tära inmarsch i Tjeckoslovakien i augusti 1968 försämrade dock situationen. I november konstaterades i handelsrepresentationen att framförallt den svenska regeringen gjorde allt för att bromsa alla förbättringar av relationerna med DDR. En månad senare var tongångarna emellertid mer positiva. Inmarschen i Tjeckoslovakien bedömdes inte ha lett till en principiellt negativ inställning till DDR. Många svenskar var fortsatt för en utveckling av de svensk-östtyska icke-politiska relationerna.[405]

De kommande två åren såg man i utrikesministeriet allt fler positiva tecken. Det konstaterades att den svenska regeringens intresse för informella kontakter med DDR blev allt större och att de krafter som var för ett diplomatiskt erkännande stärktes i Norden. Man bedömde att allt fler socialdemokrater, ungdomsorganisationer och borgerligt influerade människor engagerade sig i frågan om erkännande. Allt fler hade insett att DDR var en stat som skulle fortsätta att existera, hävdades det. Ett stort problem ansågs dock fortsatt vara att steget från insikt om nödvändigheten av diplomatiska relationer med DDR till handling var mycket stort. Man såg inte heller tecken på en förändrad svensk politik. Det svenska stödet till den västtyska utrikespolitiken ansågs snarare stärkas ytterligare. I utrikesministeriet menade man att den svenska och västtyska politiken gentemot DDR samordnades allt mer.[406]

Analtyikerna i utrikesministeriet såg 1971 ett fortsatt svenskt stöd till den västtyska Tysklandspolitiken 1971. Samtidigt bedömdes DDR stå inför ett genombrott i strävan att bli folkrättsligt erkänt. Den förberedande fasen ansågs vara över.[407] I slutet av 1972 betraktades Sverige inte som ett av de allra viktigaste europeiska länderna i strävan efter diplomatiskt erkännande. Finland, Schweiz och Österrike var de stater där man trodde sig kunna nå

[405] HV. Schweden. Informationsbericht (december 1968), Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen (15.11.68), i PA-MfAA, C169/71, s 4-6, 20f

[406] Zusammenfassender Bericht über die Ergebnisse einer Dienstreise aus Anlass der Göteborger Messe vom 12-16.5.69, i PA-MfAA, C1199/72, s 29, HV Schweden. Bericht über die Durchführung des XX. Jahrestages der DDR in Schweden (20.10.69), i PA-MfAA, C243/71, s 6, Zu einigen Fragen der aussenpolitischen Europakonzeption der schwedischen Regierung unter Ministerpräsident Olof Palme, Über die Regierungserklärung in der aussenpolitischen Debatte im schwedischen Reichstag am 29.4.70, i C1300/72, s 39 & 144, Information über den Stand der Beziehungen DDR-Schweden (vertraulich) (maj 1970), i PA-MfAA, C1317/73, s 19, Protokoll der 25. Sitzung (Aussenpolitische Kommission) vom 8.10. 70, SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/11, s 14, [Palmebesök i SU juni 1970] (streng vertraulich) (1.7.70), i SAPMO-BArch DY30/3657, s 9, Information über den Stand der Beziehungen DDR-Schweden (streng vertraulich) (20.8.70), i PA-MfAA, C1194/72, s 3, Zu den Beziehungen DDR-Schweden (december 1970), i PA-MfAA, C1251/72, s 4f

[407] Protokoll über die Sitzung des Sekretariats des Komitees Ostseewoche am 13.4.71, i LA Gr BL IV/B/2.18/632, s 120, Einschätzung der VI. Konferenz von Parlamentariern und anderen Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens der nordeuropäischen und Ostseestaaten am 13-14.7.71, i SAPMO-BArch DY30/vorl. SED/40802

målet inom den närmsta framtiden. Sverige skulle dock fortsatt ägnas speciell uppmärksamhet.[408] Den 19 december informerade den östtyske utrikesministern Otto Winzer Politbyrån om förhandlingar som förts med UD. Ett utförligt protokoll eller anteckningar från Politbyråsammanträdet har inte återfunnits. Men man kan anta att Winzer meddelade att förhandlingarna med Sverige var avslutade och att det diplomatiska erkännandet snart skulle följa. Två dagar senare erkände Sverige DDR diplomatiskt.[409]

Sammanfattningsvis kan man säga att utrikesministeriet i huvudsak ansåg att Sverige följde den västtyska politiken i Tysklandsfrågan. Samtidigt ansågs den svenska neutralitetspolitiken fortsatt ge relativt goda förutsättningar för arbetet att normalisera relationerna. Sveriges hållning i Tysklandsfrågan antogs liksom tidigare ha inflytande på de övriga nordiska staternas men även andra västeuropeiska staters inställning till DDR. Sveriges betydelse för den östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande på världsnivå minskade dock. DDR:s intresse för de nyligen självständiga staterna i tredje världen blev allt större. Där trodde man sig ha mycket goda möjligheter att nå diplomatiska erkännanden.[410]

Propaganda

I SED var man i början av 1960-talet inte nöjd med den propagandistiska verksamhet som riktades mot utlandet. I november 1962 bildades därför en arbetsgrupp med uppgift att utarbeta förslag till hur verksamheten kunde förbättras. Arbetsgruppen hade bl a till uppgift att föreslå en ny organisation för att samordna arbetet med förlag, tryckerier och film. Med tanke på att ca 100 olika myndigheter, organisationer och institutioner var verksamma med att informera om DDR i utlandet var ett koordinerande organ

[408] Protokoll Nr. 44/69 der Sitzung des Politbüros am 25.7.72, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/1403, s 18, Bericht über den XXIII. Parteitag der Linkspartei-Kommunisten und über die politischen Aktivitäten der Delegation des Zentralkomitees in Schweden (1.11.71), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2A/1637, s 111

[409] Chiffertelegram. UD till ambassaden i Bonn (16.11.72), UD HP 12 Ct Vol 29, Arbeitsprotokoll Nr. 53 vom 19.12.72, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2A/1649 & 1650, s 4, 10 & 28

[410] Protokoll der 9. Sitzung der Aussenpolitischen Kommission vom 9.2.68, i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/9, Entwurf. Konzeption über den gegenwärtigen Stand und die weitere Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden bis 1975 (streng vertraulich) (17.3.69), i PA-MfAA, C189/71, s 3f, Protokoll der Beratung der Aussenpolitischen Kommission am 20.9.63, i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/4, s 17, Massnahmeplan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu den nordeuropäischen Ländern (streng vertraulich) (maj 1961), i PA-MfAA, LS-A420, s 31, Schwedens Aussenpolitik und seine Haltung zu den Grundfragen der europäischen Sicherheit (6.5.68), i PA-MfAA, C1197/72, s 59

viktigt.[411] Resultatet blev Rådet för Utlandsinformation (Beirat für Auslandsinformation) som bildades 1963. I rådet ingick bl a representanter på ministernivå för utrikesministeriet, utrikeshandelsministeriet, utbildningsministeriet, kulturministeriet, finansministeriet och trafikministeriet samt representanter från utlandsradiosändaren RBI, den interparlamentariska gruppen IPG, fackföreningsorganisationen FDGB och idrottsorganisationen DTSB (Deutscher Turn- und Sportbund). Rådet hade till uppgift att leda och förbättra de statliga organens och institutionernas samt de centrala östtyska organisationernas propagandistiska utlandsverksamhet. Rådet skulle också säkra SED:s kontroll över organisationernas verksamhet.[412] Werner Lamberz, politbyråmedlem och SED:s högste ansvarig för propagandan mot utlandet, angav på Rådets konstituerande möte 1963 riktlinjerna för DDR:s fortsatta verksamhet på det propagandistiska området. Han hävdade att DDR inte i tillräcklig utsträckning hade lyckats med att sätta den egna staten i centrum för propagandan. Huvudparten av propagandan hade i stället inriktats på att kritisera Förbundsrepubliken. Hädanefter var det dock DDR:s utveckling som skulle framhävas. Lamberz underströk emellertid att det inte fick innebära att kritiken av Förbundsrepublikens politik minskade.[413]

DDR:s självbild hade svårt att nå fram och övertyga svenskar. Det var man också medveten om i DDR. Från svenska källor fick man information om att många i Sverige uppfattade den östtyska staten som en sträng diktatur.[414] Hilding Hagberg hävdade i februari 1963 att den borgerliga propagandan genom spridningen av sina "lögner" hade lyckats skapa uppfattningen hos det svenska folket att DDR hade murat in sin befolkning och att agerandet vid gränsen var ytterst brutalt.[415] I slutet av 1963 diskuterade Rådet för utlandsinformation arbetet gentemot Sverige och de övriga nordiska staterna. Till grund för diskussionen låg ett förslag från utrikesministeriet och Förbundet för vänskap mellan folken (Liga für Völkerfreundschaft; en organisation som från 1962 var huvudansvarig bl a för att

[411] Notiz über die Sitzung der Aussenpolitischen Kommission am 2.11.62, i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/3, s 38, Konstituierende Sitzung des Beirates für Auslandsinformation am 19.4.63, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1

[412] ibid (DY30/IVA2/21/1), Agitationskommission (A Norden) an Direktor des ADN (D Wieland) (1.4.63), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1, Aktenvermerk über eine Beratung mit einigen Mitgliedern der Aussenpolitischen Kommission am 4.4.62 bei Genossen Hermann Axen, i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/3, s 16

[413] Konstituierende Sitzung des Beirates für Auslandsinformation am 19.4.63, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1

[414] Vermerk über eine Unterhaltung mit dem Chefredakteur von "Stockholms Tidningen", Victor Vinde, am 16.5.63 in Schweden, i PA-MfAA, A15794, s 14

[415] Vermerk über ein Gespräch mit Genossen Hagberg, Vorsitzender der KP Schwedens, am 8.2.63 in der Charité (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A14529 & A14538, s 13 & 46

informera om DDR i utlandet). I beslutsförslaget konstaterades att det fanns en rad oklarheter och en stor brist på kunskaper om DDR och den östtyska politiken inte minst i Sverige. Framför allt ansågs kunskaperna om Berlinmurens betydelse vara bristfälliga. Det konstaterades att orsakerna till byggandet och murens fredsbevarande roll inte var kända.

Målsättningen var att ge en bredare information om DDR. Det underströks inte minst att det var viktigt att presentera en positiv bild av utvecklingen i DDR. Man ville framhäva att det var i DDR och inte i Förbundsrepubliken som det verkliga ekonomiska undret skett. Vidare ville man presentera utbildningssystemet, socialförsäkringssystemet, vård- och hälsovårdssektorn och kvinnans jämställdhet med mannen. Samtidigt gällde det att kritisera den västtyska politiken och argumentera för nödvändigheten av normalisering av relationerna med DDR. Man ville att också likheterna mellan den östtyska och de nordiska staternas politik starkare skulle betonas. Målgrupperna var i första hand socialdemokratin, centerpartiet och fackföreningarna. I anslutning till analysen presenterades en åtgärdskatalog med 19 punkter som skulle genomföras under de närmsta månaderna. Där fanns punkter som rörde i princip alla områden som denna avhandling undersöker. Propaganda var således inte en verksamhet som skulle vara avgränsad från övriga aktiviteter på det utrikespolitiska området utan planerades snarare genomsyra all DDR:s utrikespolitiska verksamhet.[416]

Östtysk propaganda handlade under 1960-talet liksom tidigare generellt om att framställa DDR som framåtsträvande, framgångsrikt och fredsälskande och Förbundsrepubliken som krigshetsande. Det hävdades att Förbundsrepubliken hade krigsplaner mot de nordiska staterna. DDR betraktade sig som den enda rättmätiga tyska staten och som ett fredens bålverk i Tyskland som kämpade mot västtysk militarism och revanschism. Man ville övertyga de nordiska ländernas regeringar och befolkningar om att DDR:s existens var nödvändig. Ju starkare DDR var desto svårare skulle det vara för den västtyska imperialismen och militarismen att genomföra sina aggressiva planer. Om de nordiska staterna normaliserade sina relationer med DDR skulle det vara ett viktigt bidrag till säkrandet av freden.[417]

Kritiken mot Hallsteindoktrinen var också ett viktigt inslag i propagandan. Doktrinen ansågs vara ett instrument för Förbundsrepublikens ekonomiska och politiska maktsträvanden. Även nedrustningsförslag var viktiga i propagandan. DDR sade sig stödja alla förslag om skapande av kärnvapenfria zoner i Mellan- och Nordeuropa.[418]

Man utnyttjade även aktuella politiska händelser. Exempelvis användes

[416] Überarbeitete Vorlage für den Beirat für Auslandsinformation beim ZK der SED über die Auslandsinformation nach Nordeuropa, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1
[417] [Argumentation für die Normalisierung der Beziehungen zur DDR] (1962), i PA-MfAA, A96, s 39

upprättandet av diplomatiska relationer mellan Förbundsrepubliken och Jugoslavien för att försöka bevisa att de befarade västtyska reaktionerna på ett eventuellt folkrättsligt erkännande av DDR överskattades i Sverige. Man försökte även utnyttja det svenska diplomatiska erkännandet av Nordvietnam i januari 1969. Det ansågs vara ett exempel på en aktiv neutralitetspolitik. Från östtysk sida hävdades att den internationella reaktionen på det svenska beslutet visade att det var möjligt för Sverige att föra en politik som stod i motsättning till USA:s och Förbundsrepublikens. Med andra ord skulle det också vara möjligt för Sverige att erkänna DDR diplomatiskt. Även de folkrättsliga erkännanden som DDR fick under slutet av 1960-talet, av t ex Sudan, Irak och Kambodja, utnyttjades för att försöka stärka kraven på ett sådant erkännande av DDR i de nordiska länderna. När någon stat erkände DDR diplomatiskt skulle de nordiska vänskapsföreningarna öppet kräva att de egna regeringarna vidtog samma åtgärd.[419]

Propagandan gentemot utlandet betraktades också som ett inslag i en östtysk ideologisk kamp mot den "imperialistiska" ideologin. DDR propagerade marxism-leninismens grunder och ville motverka antikommunism. Presentationen av DDR:s framgångsrika utveckling skulle övertyga svenskarna om att den socialistiska samhällsordningen var överlägsen den kapitalistiska.[420]

DDR:s arbete med massmedier

På östtysk sida var man inte nöjd med den svenska pressens rapportering om Tysklandsproblematiken och DDR. När det överhuvudtaget skrevs om DDR och dess utrikespolitiska initiativ ansågs det ske ur en västtysk synvinkel. Försök att få svenska journalister att besöka DDR var liksom under 1950-talet ett centralt inslag i den östtyska strävan att öka och förbättra svenska massmediers rapportering. DDR-besök sågs mer eller mindre som en nödvändighet för att råda bot på den stora brist på kunskap om landet som man i DDR ansåg fanns hos svenska journalister.[421] I början av 1960-talet minskade de östtyska ansträngningarna att placera färdigskrivna artik-

[418] ibid, s 28-42, Massnahmeplan für die Entwicklung der DDR zu den nordeuropäischen Staaten (streng vertraulich) (juni 1961), i PA-MfAA, LS-A420, s 46, Hinweise für Gespräche mit namhaften schwedischen Gästen, LA Gr Rep 210, Nr 271, Argumentationshinweise zur Ostseewoche 1966, 1967 & 1970, i LA Gr Rep 210, Nr 598

[419] Zur Einschätzung der Aufnahme diplomatischer Beziehungen zwischen Schweden und der DRV (13.1.69), i PA-MfAA, C1198/72, s 172, Aktionsprogramm zur weiteren Stärkung der Bewegung für die Anerkennung der DDR in Nordeuropa, i SAPMO-BArch DY13/2335

[420] Protokoll der 5. Sitzung vom 17.11.67 (Aussenpolitische Kommission), i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/8, s 27, Bericht über die Reise des Stellvertreters des Aussenministers der DDR nach Schweden in der Zeit vom 12-19.5.68, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583, Rahmenarbeitsplan der DENOG in der DDR 1968 (12.2.68), i PA-MfAA, C219/71, s 31

lar i svenska tidningar. Verksamheten inriktades i stället på att tillhandahålla svenska tidningar bakgrunds- och informationsmaterial om olika aspekter av DDR:s utveckling. De artiklar som dittills erbjudits tidningarna hade ofta haft en agitatorisk stil och visat sig vara mycket svåra att få publicerade. Det konstaterades att artiklarna t o m ibland hade varit politiskt skadliga. DDR försökte även förmedla intervjuer med östtyska politiker till svenska tidningar.[422]

Samarbetet med Svenska Bild och Textbyrån avslutades 1961 eftersom företaget inte ansågs ha de kontakter som krävdes för att sprida nyheter och information om DDR i den svenska pressen. Istället började ADN skicka nyheter inte bara till TT utan även direkt till tidningarna. ADN:s samarbete med TT stagnerade dock i början av 1960-talet. Den svenska nyhetsbyrån använde endast en mycket liten del av de nyheter, främst sportnyheter, som förmedlades av ADN. 1963 reste därför ADN:s chef, Deba Wieland, till Sverige för att diskutera samarbetet med TT och mer generellt utveckla kontakterna med den svenska pressen. Den svenska nyhetsbyrån föreslogs få en speciell sändning från ADN som anpassats till Skandinavien. TT mottog inte förslaget med större entusiasm men accepterade att ta emot sändningen på prov.[423] ADN:s korrespondent i Stockholm hade fortsatt en viktig roll i den östtyska informationsverksamheten och försöken att utveckla relationerna med Sverige. Enligt Deba Wieland skulle en stor del av korrespondentens verksamhet bestå i "att utveckla relationerna [...] så att man på detta vis vinner mer mark för DDR".[424]

Stockholms-Tidningen var liksom under senare delen av 1950-talet speciellt viktig eftersom den sågs som det viktigaste svenska regeringsorganet. DDR hade också fram till dess nedläggning 1966 förhållandevis goda kontakter med Stockholms-Tidningen. 1961 besökte tidningens utrikes-

[421] MfAA (4.EA/Püschel) an ADN Stockholm (Böttcher) (6.1.65), i PA-MfAA, A7777, s 203, Bericht über den Aufenthalt in Schweden (20-22.6.61) (Krolikowski), i PA-MfAA, A14103, s 11

[422] Bestätigter Bericht vor dem Beirat für Auslandsinformation über die Tätigkeit von "Panorama DDR", i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/4, Stellungnahme der Sektion Schweden zum geplanten Interview von dem "Expressen"-Korrespondenten Svante Löfgren (27.11.63), Wortlaut der "Expressen-Veröffentlichung" über das Interview mit Johannes König (1963), i PA-MfAA, A7714, s 51-53 & 59f

[423] Bericht über die Reise nach Finnland und Schweden vom 25.8-5.9.63, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/546, Bericht über die Dienstreise des Genossen Hans-Joachim Nicke vom 9-13.11.60 nach Schweden, i PA-MfAA, A7791

[424] Bericht über die Reise nach Finnland und Schweden vom 25.8-5.9.63, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/546, jmfr Informationsbericht des ADN-Korrespondenten in Stockholm (augusti 1964), SAPMO-BArch DY13/2054, Vertretungen in Schweden. Die Haltung der schwedischen Regierung zur DDR und die sich daraus ergebenen Schlussfolgerungen für die Arbeit in Schweden (1964), Jahresbericht 1965 der Verkehrsvertretung der DDR in Schweden (vertraulich), i PA-MfAA, A7812, s 278 & 418

politiska redaktör DDR och dess chefredaktör, Victor Vinde, uttalade sig för ett diplomatiskt erkännande av DDR i kontakter med östtyska representanter. 1962 besökte Vinde DDR under en vecka. En av Stockholms-Tidningens journalister besökte också landet samma år.[425] DDR koncentrerade dock inte sitt arbete bara till Stockholms-Tidningen. I juni 1961 var Herbert Krolikowski på besök i Sverige och diskuterade en eventuell reportageresa till DDR med Aftonbladets utrikespolitiske redaktör. Resan genomfördes senare samma år. Även 1962 hade det östtyska utrikesministeriet kontakt med Aftonbladets utrikespolitiske redaktör och diskuterade Tysklandsfrågan. Kontakterna med Aftonbladet kom inte till stånd av en slump. I utrikesministeriet ansåg man att Aftonbladet i likhet med Stockholms-Tidningen intog en återhållsam position i Tysklandsfrågan. Östtyska representanter försökte också utveckla kontakterna med Dagens Nyheter (DN). Chefredaktören, Olof Lagercrantz, uttalade sig 1963 i en debattartikel för ett erkännande av DDR. Deba Wieland sökte därför upp honom. Målsättningen var att få Lagercrantz att acceptera en inbjudan att besöka DDR. Han var dock endast intresserad under förutsättning att han skulle få köra omkring fritt med sin bil i DDR.[426]

Det var inte bara de stora svenska tidningarna som var intressanta. Bruno Storm föreslog att DDR i större utsträckning skulle försöka få lokaltidningars journalister att besöka landet. Visserligen hade dessa tidningar mindre politiskt inflytande men han menade att de troligen var mer intresserade av DDR-resor än de stora Stockholmstidningarna. Ett långsiktigt arbete med lokaltidningarna kunde få positiva effekter.[427]

Svenska journalister var vanligen försiktiga i kontakterna med östtyska representanter. Ett exempel som belyser detta är när en representant för DENOG (Deutsch-Nordische Gesellschaft, sedan början av 1960-talet ansvarigt för främst informationsarbete och kulturell verksamhet gentemot Norden) under en DDR-dag på Svenska Mässan 1966 fick Göteborgs-

[425] Hausmitteilung. 4. EA an Minister König (5.3.62), i PA-MfAA, A7714, s 50, Information über Gespräche mit schwedischen Persönlichkeiten während meines Aufenthaltes in Schweden (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A14529, s 4, Vermerk über eine Unterhaltung mit dem Chefredakteur von Stockholms Tidningen, Victor Vinde, am 16.5.63 in Schweden, i PA-MfAA, A15794, s 12-15, Jahresbericht 1961 Schweden (Entwurf), i PA-MfAA, A7811, s 37, Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962, (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 10f

[426] KfA der DDR. Vertretung in Schweden. Jahresanalyse 1961 (15.1.62), i PA-MfAA, A14145, s 9, Bericht über den Aufenthalt in Schweden (20-22.6.61), i PA-MfAA, A14103, s 5, Information über Gespräche mit schwedischen Persönlichkeiten während meines Aufenthaltes in Schweden (vertrauliche Dienstsache) (28.6.62), i PA-MfAA, A14529, s 7, Bericht über die Reise nach Finnland und Schweden vom 25.8-5.9.63, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/546

[427] Einige Vorschläge über die Verbesserung unserer Propagandaarbeit gegenüber Schweden (1960/61), i PA-MfAA, A650, s 55-60

Postens (GP) redaktionschef att acceptera ett utbyte av tidningar med DDR. Redaktionschefen vägrade dock att skicka Göteborgs-Posten till den östtyske representantens tjänsteadress. Hans villkor för utbytet var att tidningen sändes till hemadressen. På östtysk sida konstaterades att om tidningen skickats till tjänsteadressen hade utbytet fått en mer officiell karaktär. Det ville GP:s redaktionschef uppenbarligen undvika.[428]

Det östtyska arbetet gentemot Sverige på massmediernas område fortsatte under de kommande åren i stort i samma mönster. Det visar DENOG:s målsättningar 1968. Man ville koncentrera arbetet på DN, Aftonbladet, Svenska Dagbladet och Sydsvenska Dagbladet. Viktigt var att stimulera svenska journalister att besöka DDR. Tidningarna skulle inte minst förmås att intressera sig mer för en normalisering av relationerna mellan länderna. Även handelsrepresentationen var verksam på området. Den fick 1968 i uppgift att i större utsträckning försöka skapa kontakter med svenska tidningar. Målet var att få dem att publicera östtyska artiklar.[429]

Informations- och propagandaskrifter gavs ut av många olika östtyska institutioner. Den centrala fackföreningsorganisationen FDGB tryckte 1963 13 olika skrifter avsedda för Norden i upplagor på mellan 20 000 – 40 000 exemplar. 1966 trycktes inte mindre än 35 olika broschyrer avsedda för Sverige. DDR fortsatte också arbetet med att göra tidskriften DDR-Revy och RBI:s program så populära som möjligt i Sverige. Sedan början av 1963 kom DDR-Revy ut i fyra olika upplagor. I varje upplaga fanns en speciell del som behandlade utvecklingen av relationerna med det land eller den grupp av länder som tidskriften vände sig till. Det fanns bl a en speciell upplaga för de nordiska länderna. Det svenska intresset för DDR-Revy var fortsatt lågt även om antalet prenumeranter ökade från 60 1957 till 1 300 1964. Även det östtyska TV-bolaget, DFF (Deutscher Fernsehfunk) hade till uppgift att förbättra kännedomen om DDR i utlandet.[430]

Liksom på 1950-talet förekom det under 1960-talet en konkurrens mellan de båda tyska staterna på propagandaområdet. När den svenske studenten Leif Persson greps i DDR 1963 för att ha försökt hjälpa östtyska medborgare att fly landet blev frågan en del i denna tysk-tyska propaganda-

[428] Bericht über den Aufenthalt nachstehend angeführter Kollegen a) zur 49. Internationalen Messe in Göteborg Schweden vom 2-16.5.66 und b) in Stockholm vom 16-23.5.66, i SAPMO-BArch DY13/2051

[429] Plan für die Verbesserung der Öffentlichkeitsarbeit in Schweden 1968 (11.4.68), i PA-MfAA, C242/71, s 52-58, Stellungnahme zur aussenpolitischen Tätigkeit der Handelsvertretung Stockholm, i PA-MfAA, C169/71, s 49, Arbeitsplan 1970 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2271

[430] Verlag Zeit im Bild. Vorlage für den Beirat für Auslandsinformation bei der Agitationskommission. Vorschläge zur weiteren Verbesserung der schriftlichen Auslandsinformation (30.7.63), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1, Bericht Schweden 1966 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/3151, Die Hauptaufgaben der HA Internationale Verbindungen (DFF) (23.10.64), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1

konkurrens i Sverige. Enligt östtysk uppfattning utnyttjade västtyska och svenska tidningar fallet för att diskutera hur omänskligt DDR behandlade sin egen befolkning. I den östtyska utrikespolitiska byråkratin ville man motverka effekterna av denna negativa DDR-bild som spreds i Sverige. Den östtyske ambassadören i Moskva föreslog att man skulle argumentera för att DDR var en rättsstat som såg det som en självklarhet att utlänningar respekterade statens gränser. Resultatet blev en presskommuniké där DDR beklagade den svenska pressens skriverier i frågan. Pressens behandling av frågan ansågs vara del i en hets- och lögnkampanj mot DDR som inspirerats av västtyska agentcentraler. I kommunikén underströks också hur generöst de östtyska myndigheterna hade handlat i fallet. Persson påstods vara medlem i en västtysk terrororganisation som gjort sig skyldig till svåra brott mot DDR och mot folkrätten. Trots att hans brott var straffbara hade man släppt honom utan straff. [431]

Kulturella relationer

DDR:s kulturella verksamhet under 1960-talet och i början av 1970-talet hade liksom tidigare målsättningen att stegvis skapa förutsättningar för officiella avtal på olika områden. Det slutliga målet var att sluta ett statligt avtal som omfattade allt kulturutbyte med Sverige. Kulturella aktiviteter var även en viktig del i informationsverksamheten om DDR och skulle aktivt bidra till att stärka de krafter i de nordiska länderna som var för ett diplomatiskt erkännande. DENOG:s målsättning var att "alla åtgärder i de nordiska länderna [ska] tjäna syftet att öka och aktivera de krafter som är för ett diplomatiskt erkännande av DDR."[432] Kritiken av Förbundsrepubliken var liksom tidigare ett centralt inslag i den kulturella verksamheten. 1968 instruerade utrikesministeriet de organ som verkade på området att allt arbete skulle styras av den övergripande målsättningen att krossa de västtyska anspråken på att ensamt representera Tyskland. Kulturministeriet hävdade 1969 att kulturen hade en viktig roll för att motverka den västtyska politiken och det västtyska inflytandet i utlandet. Den ansågs aktivt kunna bidra till att framställa DDR som den verklige beskyddaren och förvaltaren av den tyska nationens stora kulturella arv.[433]

[431] Botschaft der DDR in Moskau (Dölling) an MfAA (König) (23.4.63), i PA-MfAA, A650, s 78, War die DDR zu grosszügig? (21.5.63),i PA-MfAA, A15794, s 40-43
[432] Konzeption für die Tätigkeit der DENOG (11.9.67), i SAPMO-BArch DY13/2274
[433] Stand der kulturell-wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der DDR und Schweden nach Ablauf des Jahres 1967 (10.4.68), i PA-MfAA, C248/71, s 14, Vorlage für den Beirat für Auslandsinformation über die Ausnutzung der kulturellen Potenzen der DDR in der Auslandsinformation (21.8.64), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/4, Auszug aus dem Perspektivplan des Ministeriums für Kultur für die Jahre 1969/70, i PA-MfAA C241/71, s 24

Kulturens betydelse för DDR:s utrikespolitik under 1960-talet visar sig inte minst i en rad beslut, direktiv och analyser från centrala instanser i den utrikespolitiska beslutsprocessen. Utrikesministeriets Nordenavdelning hävdade 1961 att "de östtyska organisationernas utlandsarbete på det kulturella, vetenskapliga och idrottsliga området har en avgörande betydelse för närmandet mellan de båda staterna". Ministeriets Sverigesektion ville genom en bättre koordinering av verksamheten och "genom propagerandet av den framgångsrika politiska, ekonomiska och kulturella utvecklingen i DDR" uppnå att "DDR:s rykte och betydelse i Sverige ständigt växer och att stora delar av den svenska befolkningen engagerar sig för en normalisering av relationerna mellan DDR och Sverige"[434]

1964 behandlade SED:s Råd för utlandsinformation en rad olika förslag om hur kulturen kunde användas för utrikespolitiska ändamål. I princip genomlystes alla typer av kulturverksamhet avseende möjligheterna att förbättra DDR:s anseende i utlandet.[435] Den östtyska organisationen för bokexport och bokimport, *Deutscher Buch-Export und –Import GmbH*, hävdade att den östtyska litteraturen var ett viktigt propagandistiskt instrument för att stärka DDR politiskt och ekonomiskt i västländerna. Sverige ansågs vara ett av de viktigaste länderna på området. Betydelsen av en ökad östtysk närvaro på det litterära området motiverades bl a med att det vore ett sätt att minska den västtyska dominansen. Man föreslog att speciella östtyska boklådor skulle öppnas i Sverige och att en representant skulle resa runt i Skandinavien och sälja DDR-litteratur till boklådor och bibliotek. På musikens område ville DDR visa att man var den "sanne" vårdaren av det tyska folkets musikaliska arv.[436]

Även utställningsverksamheten hade klara politiska målsättningar under 1960-talet. Enligt centrala östtyska direktiv hade utställningar i utlandet till uppgift att befästa DDR:s internationella ställning och bidra till att utveckla relationerna med andra stater. Utställningarna skulle presentera DDR:s framgångsrika utveckling. Från att tidigare ha arrangerat stora och påkostade utställningar i utlandet gick man över till att producera mindre utställningar. Det motiverades med att mindre utställningar inte krävde speciella utställningslokaler utan kunde visas i skolor och föreningslokaler.

---

[434] Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, i PA-MfAA, A7697, s 37
[435] Vorlage für den Beirat für Auslandsinformation über die Ausnutzung der kulturellen Potenzen der DDR in der Auslandsinformation. (21.6.64), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/4
[436] Deutscher Buch-Export und –Import GmbH. Vorlage für den Beirat für Auslandsinformation. Massnahmnen zur besseren Ausnutzung des Buch- und Zeitschriftenexportes für die Auslandsinformation. (20.6.64), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/4
[437] Ordnung über die Arbeit mit nichtkommerziellen Auslandsausstellungen (1963), SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1, Rahmenarbeitsplan der DENOG in der DDR für das Jahr 1962 (Entwurf), i PA-MfAA, A7791, s 68, Jahresbericht 1961 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049

Utställningarna var inte tänkta att tala för sig själva. De skulle kombineras med föredrag om DDR.[437]

Ett dokument om kulturensemblers turnéer i utlandet som 1969 godkändes i Centralkommitténs sekretariat är mycket belysande för den östtyska synen på kulturen som utrikespolitiskt instrument. I dokumentet konstaterades att kulturensemblers utlandsturnéer var en viktig del i arbetet gentemot de icke-socialistiska länderna. Varje gästspel och varje föreställning i icke-socialistiska länder skulle framhäva DDR som en suverän, socialistisk, tysk stat. Vidare konstaterades att sändandet av ensembler till utlandet var en del i strävan att:

> internationellt utnyttja konstens och kulturens medel för att allsidigt stärka DDR [och] skapa ytterligare förutsättningar för [DDR:s] oinskränkta folkrättsliga erkännande. [...] [Kulturensemblerna] bevisar samtidigt DDR:s öppenhet för världen i den proletära internationalismens, humanismens och den äkta folkvänskapens anda. De är en beståndsdel i DDR:s ideologiska offensiv på det kulturella området, framför allt i kampen för att tillbakavisa Västtysklands ensamrättsanspråk. Genom denna form av presentation bevisar DDR den socialistiska kulturens överlägsenhet över den manipulerade kapitalistiska kulturen. Gästspelen förmedlar en sann bild av DDR:s kultur och hjälper till att knyta eller fördjupa kontakter med inflytelserika personer. De ger samtidigt möjlighet att nå breda befolkningslager i icke-socialistiska [länder] och förstärka inflytandet över de krafter som bekänner sig till framsteg och som är beredda att engagera sig för erkännandet av DDR.[438]

Det östtyska intresset för att använda kulturen för sina politiska mål kom också till uttryck på lägre nivå. ADN:s Sverigekorrespondent Bruno Storm hävdade att stora konstskatter låg gömda i DDR:s lagerutrymmen utan att de gjorde någon politisk nytta. Han föreslog därför att de skulle lånas ut till svenska muséer. Syftet var att skapa kontakter med muséerna och bidra till en positiv inställning till DDR.[439]

Den viktigaste organisationen för DDR:s kulturella verksamhet under 1960-talet var Förbundet för vänskap mellan folken. Denna organisation bildades 1962 och var en paraplyorganisation bestående av en rad vänskapsorganisationer som koncentrerade sitt arbete på olika regioner. För Norden var DENOG ansvarigt. DENOG:s centrala uppgift var att presentera en positiv, eller som man uttryckte det i DDR: en sanningsenlig bild, av utvecklingen och det samhälleliga livet i landet. Målgruppen för den

[438] Anlage Nr. 4 zum Protokoll Nr 90 vom 19.11.69 (Sekretariat), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/1579, s 34f, citat s 34

[439] Bruno Storm. Einige Vorschläge über die Verbesserung unserer Propagandaarbeit gegenüber Schweden (1960/61), i PA-MfAA, A650

kulturella verksamheten i Sverige var i första hand socialdemokrater. Främst ville man arbeta med det socialdemokratiska partiets ungdoms- och studentorganisationer och den socialdemokratiska pressen. Även kärnvapenmotståndare, Clarté, jurister och journalister var viktiga målgrupper.[440]

Kulturell verksamhet i Sverige fram till 1968

Byggandet av Berlinmuren i augusti 1961 försämrade förutsättningarna för DDR:s arbete på det kulturella området i Sverige men hade enligt östtyska analyser även positiva effekter i form av ett ökat informationsbehov om läget i Berlin och DDR. 1962 förekom det dock enligt östtyska uppgifter inte några kontakter alls mellan länderna inom teater, film och utbildning.[441]

Vänskapsföreningen var DDR:s viktigaste samarbetspartner på det kulturella området. Föreningen arrangerade huvudsakligen olika informationsmöten om DDR med kulturell prägel. Illustrativt för de östtyska ambitionerna för vänskapsföreningens verksamhet är målsättningen för den tyskundervisning som man ville att föreningen skulle organisera. Målet var inte i första hand att förbättra kursdeltagarnas tyskakunskaper utan att öka deras kännedom om utvecklingen i DDR.[442] Den svenska vänskapsföreningen var dock inte särskilt aktiv i början av 1960-talet. 1962 genomfördes t ex endast nio offentliga arrangemang som sammanlagt besöktes av 1 235 personer. Det viktigaste arrangemanget var en föredragsserie med Gerhard Scholz, professor i litteraturvetenskap med inriktning mot nyare tysk och skandinavisk litteratur vid Humboldt-universitetet i Berlin. Föredragen som hölls i Luleå, Stockholm, Göteborg och Malmö behandlade främst Berlinfrågan. Föredragen kombinerades med underhållning av en östtysk konsertpianist och en operasångare.[443]

---

[440] Bericht über die durchgeführten Hauptaufgaben der DENOG seit der Gründung am 14.7.61, Entwurf. Rahmenarbeitsplan der DENOG für das Jahr 1962, i PA-MfAA, A7791, s 106-110 & 63, Stand der kulturell-wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der DDR und dem Königreich Schwedens nach Ablauf des Jahres 1967 (10.4.68), i PA-MfAA, C248/71, s 14f, Stand der kulturell-wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (26.2.68), i PA-MfAA, C1238/72, s 49-53, Jahresbericht 1961 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049

[441] Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 13, Jahresbericht 1961 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049, Bericht über die durchgeführten Hauptaufgaben der DENOG in der DDR seit der Gründung am 14.7.61 (1962), i PA-MfAA, A7791, s 108, [Beziehungen der DDR zu Schweden] (1962), i PA-MfAA, A7811, s 13

[442] Entwurf. Rahmenarbeitsplan der DENOG für das Jahr 1962, i PA-MfAA, A7791, s 64, Jahresbericht 1961 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049, Ostsee-Zeitung, 20.10.66 & 12.11.66

[443] Auszug aus dem Bericht der DENOG über das 1. Halbjahr 1962, i PA-MfAA, A7791, s 49f, Bericht über die Vortragsreise in Schweden vom 1-12.10.62, i PA-MfAA, A14543, Jahresbericht für Schweden 1962 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049

DDR ville med hjälp av vänskapsföreningen utöka och bredda sin verksamhet i Sverige. Ett sätt var att vidga föreningens geografiska bas genom att skapa lokalavdelningar på så många platser som möjligt.[444] Fram till och med 1966 tillkom avdelningar i Linköping, Karlstad, Borås, Motala, Karlskoga och Södertälje. Medlemsantalet ökade också från ca 300 1961 till ca 700 1966. DDR försökte som liksom tidigare utnyttja vänskapsföreningens jubiléer för politiska manifestationer. Arrangemangen hade oftast kulturell prägel. Vanligen framfördes musik av någon östtysk artist, en av vänskapsföreningens medlemmar berättade och visade bilder från besök i DDR och östtyska företrädare höll kortare tal. 1966 firade Föreningen Sverige-DDR sitt 10-årsjubileum och genomförde aktiviteter på flera platser i Sverige. I Stockholm var 200 personer närvarande, bl a journalister och riksdagsledamöter. Stellan Arvidson höll festtalet. Han talade om den ekonomiska och kulturella utvecklingen i DDR och betecknade landet som det verkliga tyska ekonomiska undret. Han hävdade också att det var dags för Sverige att erkänna DDR diplomatiskt. I samband med deltagande i vänskapsföreningens aktiviteter försökte östtyska företrädare också knyta nya kontakter och diskutera relationerna mellan länderna med politiskt inflytelserika personer.[445]

Liksom under 1950-talet tillmättes DDR-besök av svenskar verksamma på det kulturella området stor betydelse. Harry Tisch, sedan 1961 ledare för SED:s partiorganisation i Rostockregionen, uttryckte detta illustrativt när han 1965 hävdade att "vårt partis centralkommitté har uppfattningen att den bästa agitationen är när gästerna har möjlighet att se mycket, att genom egna upplevelser komma till bestämda uppfattningar och övertygelser".[446] Inte minst ansågs det vara viktigt att vänskapsföreningens

[444] Aktennotiz für den Gen. Krolikowski (29.9.60), i PA-MfAA, A7645, Bericht über den Stand der kulturellen Beziehungen der DDR zu den nordischen Ländern (1959), PA-MfAA, A7637, Zur Situation in Schweden 1959/60, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, Aktenvermerk über die Besprechung mit dem Sekretär des Komitees in Schweden am 22.8.59, i PA-MfAA, A8870

[445] Bericht – Schweden 1966 (DENOG), SAPMO-BArch DY13/3151, KfA der DDR. Vertretung in Schweden (Püschel) an MfAA (4. EA) (31.10.66), Bericht über die Reise des Kollegen Tippner anlässlich des 10. Jahrestages der Gesellschaft Schweden-DDR vom 27.10-2.11.66 nach Schweden, i PA-MfAA, A7791, s 2f & 8f, Jahreseinschätzung 1968 – Schweden (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049, Konzeption für die Reise der Delegation der DENOG zum 10. Jahrestag der Gesellschaft Schweden-DDR vom 23-31.10.66 nach Schweden, Bericht über die Reise des Präsidenten der DENOG, Herrn Prof. Geerdts und des Kollegen Tippner nach Schweden in der Zeit vom 20-27.10.61, i PA-MfAA, A7791, s 4 & 92, Entwurf. Jahresbericht 1961 Schweden (11.1.62), i PA-MfAA, A7811, s 36

[446] Stenographische Niederschrift der Beratung der Abteilung Internationale Verbindungen mit den Genossen von Bruderparteien zur Vorbereitung der Ostseewoche 1966 (27.11.65), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/69. Jmfr Auszug aus dem Bericht der DENOG über das 1. Halbjahr 1962, i PA-MfAA, A7791, s 50

medlemmar besökte landet. 1962 bjöd DENOG t ex in åtta av Föreningen Sverige-DDR:s styrelsemedlemmar. Målet var att de senare skulle fungera som föredragshållare om DDR.[447] Vad som visades besökarna i DDR var inte slumpmässigt. Beroende på delegationernas sammansättning utarbetades speciella program. Svenska delegationer fick ofta se åldringsvården, sjukvårdssystemet, undervisningssystemet och rättsväsendet. Nybyggda lägenheter besöktes också. I samband med besöken på de olika inrättningarna hade de östtyska värdarna till uppgift att inleda politiska diskussioner. Vid besök i nybyggda lägenheter skulle t ex skillnader i hyreskostnader i DDR och Sverige diskuteras. Det lades också vikt vid att de svenska besökarna fick möjlighet att föra otvungna diskussioner med östtyska arbetare.[448] Även den östtyska reseverksamheten till Sverige och de kulturella arrangemangen på plats i landet ansågs vara betydelsefulla. I utrikesministeriet konstaterade man att Sverigeresor var viktiga även när man inte lyckades knyta kontakter med inflytelserika politiker. Den propagandistiska inverkan på den svenska befolkningen uppfattades som positiv.[449]

I princip var alla kulturella områden intressanta för DDR:s ansträngningar att utveckla relationerna med Sverige. Inte minst film var viktigt. I DENOG ansåg man att film var det mest verksamma propagandamedlet. Främst politisk dokumentärfilm som handlade om det östtyska samhället och om hur DDR bekämpade imperialism och nynazism ansågs spela en central roll för att väcka intresse för DDR i Sverige. DENOG ville därför förstärka filmarbetet. 1961 visades tre olika filmer i 32 svenska städer med sammanlagt ca 7 000 åskådare. 1966 skickades 25 nya spelfilmer och en nyproducerad dokumentärfilm i sammanlagt 45 kopior till Sverige. 1969 arrangerades en östtysk dokumentärfilmvecka i Stockholm, Lund, Uppsala, Umeå och Göteborg.[450] DDR utnyttjade även kontakterna på litteratu-

[447] Reiseplan für die Vorstandsdelegation der Freundschaftsgesellschaft Schweden-DDR (25.5.62), i PA-MfAA, A7791, s 52, jmfr Jahresplan für Schweden 1961 (GfK), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/301, s 170, Jahreseinschätzung 1962 – Schweden (DENOG), i PA-MfAA, A14543, s 16, Bericht – Schweden 1966 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/3151, Jahreseinschätzung 1968 – Schweden (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049

[448] DENOG Schweden. (6.6.63), DY13/2054, Reiseplan für eine Delegation aus Schweden bestehend aus Mitgliedern des Vorstands der Freundschaftsgesellschaft Schweden-DDR, i PA-MfAA, A14543

[449] Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 16, jmfr AV Stockholm. Zum Stand der Kontaktarbeit der Auslandsvertretung Stockholm (streng vertraulich) (29.5.70), i PA-MfAA, C1195/72, s 19

[450] Vorlage für den Beirat für Auslandsinformation. Verstärkung der Filmarbeit im Ausland (17.5.63), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1, Jahresbericht 1961 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049, Jahresbericht Schweden 1964 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/3151, Rahmenarbeitsplan der DENOG in der DDR für das Jahr 1962 (Entwurf), i PA-MfAA, A7791, s 64 & 68, DEFA-Dokumentarfilme in Schweden. (13.11.69), i PA-MfAA, C1239/72, s 86-99

rens område för sina politiska ambitioner. Ett exempel är Ivar Lo-Johansson som besökte DDR 1963. Den östtyska ambitionen var att övertyga honom om att medverka i den svenska vänskapsföreningen. Med hjälp av Lo-Johansson hoppades man också få kontakt med andra författare.[451]

Liksom under 1950-talet försökte DDR utveckla relationerna med Sverige på utbildningsområdet. En viktig målsättning var att få till stånd ett samarbete med Svenska Institutet (SI). Man hoppades att i SI få en partner som kunde hjälpa till att koordinera kulturverksamheten i Sverige. Helst skulle samarbetet regleras i ett formellt avtal. Eftersom SI var en halvofficiell svensk institution hade det inneburit en östtysk politisk statushöjning. Svenska Institutet var dock inte intresserat av officiellt samarbete men accepterade informellt utbyte av informationsmaterial, studenter, vetenskapsmän och utställningar.[452]

Östtyska vetenskapsmän fortsatte sina studieresor till Sverige. Vetenskapsmännens resor hade inte bara vetenskapliga syften utan även politiska. Det östtyska ministeriet för Högskole- och Yrkesskoleväsen (Ministerium für Hoch- und Fachschulwesen) sände t ex 1967 20 vetenskapsmän på studieresor till Sverige. Den östtyska vetenskapsakademin, *Deutsche Akademie der Wissenschaften*, skickade ca 50 vetenskapsmän till Sverige under åren 1965 till 1967.[453] Ett belysande exempel på de politiska uppgifternas roll är den reserapport som en medarbetare vid den medicinska akademin i

[451] Bericht über die Reise des Präsidenten der Denog, Herrn Prof. Geerdts und des Kollegen Tippner nach Schweden in der Zeit vom 20-27.10.61 (vertrauliche Dienstsache), Begründung für die Einreise des schwedischen Gastes Herrn Karl Ivar Lo-Johansson für die Zeit vom 16-27.4.63 in die DDR, Aufenthaltsplan für Herrn Lo-Johansson in der DDR, i PA-MfAA, A14543, s 19 & 24-26

[452] Bericht über die Reise des Präsidenten der DENOG, Herrn Prof. Geerdts und des Kollegen Tippner nach Schweden in der Zeit vom 20-27.10.61, i PA-MfAA, A7791, s 93f, Ministerium für Volksbildung. Verbindungen im Bereich des Ministeriums nach Schweden (22.8.67), Bericht über den Besuch der schwedischen Reichsschulmesse vom 14-17.6.67, i PA MfAA, C254/71, s 140f & 187, AV Schweden. Analyse zur Haltung der Regierung Schwedens und der verschiedenen politischen Kräfte zur Normalisierung der Beziehungen zur DDR (25.1.70), i PA-MfAA, C1316/73, s 10, Stand der kulturell-wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (26.2.68), Dienstreise nach Stockholm/Schweden mit der Deutschen Staatsoper zum Gastspiel im Schlosstheater Drottningholm vom 27.6-4.7.67, AV Schweden. Bericht über die Ergebnisse und Probleme der kulturellen und wissenschaftlichen Beziehungen im Jahre 1969 (29.1.70), i PA-MfAA, C1238/72, s 29, 50 & 93, Gesprächshinweise (1968), Zusammenfassender Bericht über die Ergebnisse einer Dienstreise aus Anlass der Göteborger Messe vom 12-16.5.69, i PA-MfAA, C1199/72, s 27 & 62f, Bericht über eine Dienstreise nach Schweden vom 17.2-23.2.68, i PA-MfAA, C236/71, s 67f, Bericht über die Reise des Stellvertreters des Aussenministers der DDR, Genossen Gustav Hertzfeldt, nach Schweden in der Zeit vom 12-19.5.68, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583, Vermerk über ein Gespräch am 4.11.70 mit dem Generaldirektor des Schwedischen Institutes, i PA-MfAA, C1237/72, s 1f, Vermerk über ein Gespräch mit Professor Ahlström (Schwedisches Institut) (24.6.70), i PA-MfAA, C1198/72, s 14f

Erfurt skrev efter ett Sverigebesök i november 1969. Intressant är rapportens indelning där politik och vetenskap gavs lika stor betydelse. Rapporten hade tre delar: vetenskapliga rön och vetenskaplig nytta, politisk betydelse och förslag för utnyttjande av de vetenskapliga och politiska insikterna. Normalt hade östtyska vetenskapsmän dock svårt att vinna sina svenska kollegors intresse för de politiska frågorna.[454]

På sportens område var DDR under 1960-talet och början av 1970-talet relativt framgångsrik när det gällde att utveckla relationerna med Sverige. Den svenska inställningen till idrottsligt utbyte med DDR ansågs vara förhållandevis tillmötesgående. DDR-sportens framgångar hade enligt östtysk bedömning positiva effekter i Sverige. Handelsrepresentationen noterade i september 1966 att DDR:s anseende och närvaro i den offentliga debatten i Sverige hade stärkts tack vare idrottsframgångarna. 1962 arrangerades landskamper mellan Sverige och DDR i friidrott, boxning och handboll. 1963 deltog DDR i ishockey-VM i Stockholm och en bordtennislandskamp spelades mellan länderna. 1964 besökte 350 östtyska idrottsmän, bl a landslag, Sverige. 1966 arrangerades den första officiella fotbollslandskampen mellan Sverige och DDR. Svenska lag och idrottsmän deltog även regelbundet i aktiviteter under Östersjöveckorna.[455]

Tjeckoslovakienkrisens inverkan på kulturverksamheten i Sverige

Warszawapaktstaternas militära inmarsch i Tjeckoslovakien den 21 augusti 1968 påverkade i stor utsträckning det östtyska arbetet på det kulturella området i Sverige. Inte minst reagerade Föreningen Sverige-DDR starkt. Vänskapsföreningens centrala ledning avbröt allt samarbete med DDR och publicerade ett kritiskt uttalande i DN. Ledningen ansåg inte minst att DDR:s deltagande i inmarschen ledde till en stark misstro mot den östtyska deklarerade viljan att lösa konflikter med fredliga medel. Uttalandet var

[453] Direktive für das wissenschaftliche und politische Auftreten von Herrn Dr. H Berg, IMST Jena der DAW (november 1967), i PA-MfAA, C255/71, Stand der kulturell-wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der DDR und dem Königreich Schweden nach Ablauf des Jahres 1967 (10.4.68), i PA-MfAA, C248/71, Analyse über die wissenschaftlichen Kontakte der DAW Berlin zu schwedischen Institutionen in den Jahren 1965-1967 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, C252/71

[454] Bericht über meinen Studienaufenthalt in Schweden vom 3-24.11.69 (H Eger, Medizinische Akademie Erfurt), jmfr Reisebericht (International Conference on Elementary Particles in Lund) (25.6-2.7.69), i PA-MfAA, C255/71, s 42-49 & 86-99

[455] Informationsbrief Nummer 2/1966 (vertraulich), i PA-MfAA, C267/71, s 133, Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 12f, Stand der Beziehungen DDR-Schweden (1965), i PA-MfAA, A7777, s 312 & LA Gr BL IV/A/2/18/1119, s 104, Ostsee-Zeitung 11.1.63, 31.3.66 & 28.4.66

undertecknat av Fritjof Lager, Nils Bengtsson, Urban Karlsson, Carsten Thunborg och Tore Svensson, alla mer eller mindre inflytelserika medlemmar i VPK (Vänsterpartiet Kommunisterna, SKP:s nya namn efter maj 1967) med goda kontakter med DDR. Den ende i vänskapsföreningens ledning som inte ställde sig bakom uttalandet var den centerpartistiske advokaten Gunnar Molin.[456] Vänskapsföreningens kommuniké väckte stark kritik men även förvåning i DDR. DENOG noterade, inte utan en viss besvikelse får man anta, att det var första gången som vänskapsföreningen gick ut med en kommuniké. Denna vänskapsföreningens första kommuniké var alltså riktad mot DDR. Man övervägde dock aldrig att bryta kontakterna med de aktuella personerna i vänskapsföreningens ledning. De ansågs vara alltför viktiga för det politiska arbetet i Sverige. Kommunikén väckte även kritik internt inom vänskapsföreningen. En rad lokalavdelningar med Göteborg och Motala i spetsen var mycket kritiska.[457]

Den interna kritiken kombinerat med östtyska påtryckningar ledde till att ledningen redan den 28 augusti beslutade att återuppta samarbetet med DENOG. Man beslöt också att ge stöd till bildandet av en svensk kommitté för diplomatiskt erkännande av DDR. Henry Peter Matthis, som ersatt Arnold Ljungdahl som ordförande, och Tore Svensson bekräftade beslutet vid ett besök i Berlin i början av september. De förklarade också att vänskapsföreningens kritiska uttalande inte innebar att deras principiellt positiva inställning till DDR hade förändrats. På östtysk sida var man dock fortsatt skeptisk. Den svenska vänskapsföreningens ledning betraktades som opålitlig. Man försökte därför stödja de kritiska grupperna inom föreningen vilket också verkade ge visst resultat. På Föreningen Sverige-DDR:s rikskonferens i september 1968 genomdrevs en resolution som krävde en förstärkt informationsaktivitet om DDR i Sverige och genomförande av aktioner för diplomatiskt erkännande.[458]

---

[456] Schweden. Betr. CSSR (2.9.68), Föreningen Sverige-TDR till DENOG (25.8.68), i SAPMO-BArch DY13/2048, Auszug aus Aktennotiz über ein Gespräch mit Advokat Molin am 17.9.68, i PA-MfAA, C219/71, s 7

[457] Schweden. Betr. CSSR (2.9.68) i SAPMO-BArch DY30/2048, Aktenvermerk über ein Gespräch mit Fritjof Lager am 23.8.68 (vertraulich), PA-MfAA, C1197/72, s 210-212

[458] Abteilung Auslandsinformation. Information für die Mitglieder und Kandidaten des Politbüros über die Haltung der Nationalen Freundschaftsgesellschaften mit der DDR in kapitalistischen Ländern nach dem 21.8.68 (24.9.68), SAPMO-BArch DY13/2334, Vermerk über ein Gespräch mit Genossen Svensson und Genossen Lager, Gesellschaft Schweden-DDR am 5.9.68, i SAPMO-BArch DY13/2048, Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (september 1968) (9.10.68), HV Schweden. Aktennotiz über ein Gespräch mit dem polnischen Presseattaché in Stockholm am 12.9.68, i PA-MfAA, C267/71, s 23 & 49, Vermerk über die Verantstaltung im Kulturzentrum mit den Teilnehmern der Reichskonferenz der Freundschaftsgesellschaft am 28.9.68, i PA-MfAA, C218/71, s 41f, Bericht über die wichtigsten Ergebnisse der Arbeit der DENOG im Jahre 1968, i SAPMO-BArch DY13/2275, Jahreseinschätzung 1968 – Schweden (DENOG), SAPMO-BArch DY13/2049

Det var inte bara vänskapsföreningen som reagerade på den militära inmarschen i Tjeckoslovakien. Upprördheten var stor i Sverige och drabbade också DDR:s kulturverksamhet. Besöken i det i december 1967 öppnade östtyska kulturcentret[459] och dess informationskontor avstannade nästan helt. En rad planerade aktiviteter i Sverige ställdes in. En svensk filmvecka i DDR och östtysk filmvecka i Sverige som planerats i samarbete med Svenska Filmininstitutet sköts upp. Svenska litteraturdagar som skulle ha genomförts i DDR ställdes in eftersom de svenska föredragshållarna vägrade delta. En landskamp i simning ställdes också in. Den östtyska verksamheten drabbades även på annat sätt. En radiokorrespondent som ingick i ledningen för SED:s partiorganisation i Stockholm hoppade av.[460]

DDR:s kulturella aktiviteter i Sverige låg så gott som helt nere under hela september. I oktober kom de långsamt igång igen. Svenskarnas intresse för att delta i de östtyska aktiviteterna var dock inte stort. Det märktes på de arrangemang DDR genomförde i oktober för att fira sin nittonårsdag. Representationerna och kulturcentret i Stockholm arrangerade som vanligt mottagningar med kulturell prägel. 1200 inbjudningar hade skickats ut och ca 450 personer kom, främst representanter för det svenska näringslivet. Än tydligare märktes svårigheterna att intressera svenskar för DDR i samband med kulturcentrets arrangemang. I oktober arrangerade centret tolv informationsarrangemang och tre mindre utställningar. Den genomsnittliga besöksfrekvensen låg på 20-25 personer.[461]

I november 1968 noterade den östtyska handelsrepresentationen i Sverige tecken på att vänskapsföreningens ledning var beredd att åter låta relationerna med DENOG och kulturcentret bli normala. Det tolkades som ett resultat av påtryckningar från föreningens medlemmar. I december kom representanter för DENOG:s ledning och ledningen för Föreningen

[459] Mer om kulturcentrets verksamhet i avsnittet Kulturcentret i Stockholm

[460] Auswirkungen der schwedischen Haltung zu den Ereignissen in der CSSR auf die Beziehungen Schweden-DDR (4.11.68), Rat für lantwirtschaftliche Produktion und Nahrungswirtschaft an MfAA (16.10.68), i PA-MfAA, C1198/72, 175-179, HV Schweden. Aktennotiz über ein Gespräch mit dem polnischen Presseattaché in Stockholm am 12.9.68, Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (August 1968)+(September 1968), i PA-MfAA, C267/71, s 49, 62f, 68f & 19, Abteilung Auslandsinformation. Information für die Mitglieder und Kandidaten des Politbüros über die Haltung der Nationalen Freundschaftsgesellschaften mit der DDR nach dem 21.8.68 (24.9.68), SAPMO-BArch DY13/2334, Situationsbericht (HV Schweden) (28.8.68), i PA-MfAA, C236/71, s 44f

[461] Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen (oktober 1968) (15.11.68), i PA-MfAA, C169/71, s 22, Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen (september 1968), i PA-MfAA, C267/71, s 21, Empfang der Auslandsvertretung der DDR in Schweden zum 19. Jahrestag der DDR, i PA-MfAA, C268/71, s 24, Jahreseinschätzung 1968 – Schweden, i SAPMO-BArch DY13/2049, Bericht über die Ergebnisse und Erfahrungen aus den anlässlich des 19. Jahrestages der DDR im Ausland durchgeführten Aktionen, Veranstaltungen und Einzelmassnahmen (25.10.68), i SAPMO-BArch DY13/2335

Sverige-DDR, trots fortsatt oförenliga uppfattningar om Tjeckoslovakienkrisen, överens om att intensifiera samarbetet. Vänskapsföreningens ledning förklarade sig vara beredd att förstärka aktiviteterna för en normalisering av relationerna mellan länderna.[462] Intresset i Sverige för vänskapsföreningens och de östtyska organisationernas arrangemang var dock fortsatt lågt. I februari 1969 fick ett informationsarrangemang med två östtyska företrädare i kulturcentret ställas in sedan bara en enda svensk visat sig vara intresserad. I mars arrangerade vänskapsföreningen ett offentligt symposium om erkännande av DDR där endast 30 personer deltog. Huvudsakligen bestod publiken av vänskapsföreningens medlemmar.[463] DDR fortsatte att aktivt stödja de personer i Föreningen Sverige-DDR:s ledning, främst Stellan Arvidson och Olof Molin, som betraktades som mest solidariska med den östtyska linjen. Arvidson hade i september 1968 i ett samtal med östtyska representanter uttryckt att han såg situationen i Tjeckoslovakien på samma sätt som DDR. Den östtyska ambitionen var även fortsatt att stärka de lokalföreningar som var kritiska mot ledningen i Stockholm. Positionen var klar: endast de svenskar som accepterade de socialistiska ländernas aktion den 21 augusti var sanna DDR-vänner. Det får därför anses vara en östtysk framgång när Arvidson i februari 1969 övertog ordförandeposten i vänskapsföreningen.[464]

Kulturella relationer efter Tjeckoslovakienkrisen

De svenska reaktionerna på den militära inmarschen i Tjeckoslovakien ledde inte till några direkta förändringar av den östtyska verksamheten i Sverige. Planen för DENOG:s aktiviteter 1969 innehöll inga nya inslag. Man ville presentera den socialistiska utvecklingen i DDR, framhäva DDR:s fredliga karaktär och argumentera för det diplomatiska erkännandet som ett bidrag till freden. Liksom tidigare betonades betydelsen av att framhäva att Förbundsrepubliken utgjorde en fara för alla Europas folk. Man önskade stärka rörelsen för ett diplomatiskt erkännande av DDR i Sverige.[465] Utrikesmi-

[462] Jahreseinschätzung 1968 – Schweden, i SAPMO-BArch DY13/2049, Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (oktober 1968)+(december 1968), i PA-MfAA, C169/71, s 7 & 24

[463] Symposium "Die Beziehungen zwischen Schweden und der DDR" am 8.3.69, i SAPMO-BArch DY13/2054, Kurzeinschätzungen zu den einzelnen Punkten des Jahresarbeitsplanes zwischen der Gesellschaft Schweden-DDR und der DENOG, i SAPMO-BArch DY13/2048, Protokoll über die Sekretariatssitzung am 26.2.69, i LA Gr BL IV/B/2.18/630, s 3f

[464] Bericht über die Reise von Siegfried Unverricht und Erich Uschner nach Schweden vom 14-25.2.69, i LA Gr BL IV/B/2.18/676, s 87 & 95f, HV Stockholm. Vermerk über ein Gespräch der Genossen Kranz und Püschel mit Dr. Stellan Arvidson am 9.9.68, i PA-MfAA, C267/71, s 51

[465] Plan für das Jahr 1969 – Schweden (11.11.68), i SAPMO-BArch DY13/2049

nisteriet ville att de organ som var verksamma på det kulturella området än starkare skulle framhäva den östtyska framgångsrika utvecklingen. DDR hade samma övergripande taktik som tidigare. Man ville fördjupa kontakterna med inflytelserika personer. Målet var att sluta halvstatliga eller statliga överenskommelser.[466] Betoningen av betydelsen att presentera en positiv DDR-bild var inte unik för Sverige. I samband med DDR:s 20-årsjubileum genomfördes t ex DDR-dagar i flera länder där östtyska framgångar på de kulturella, vetenskapliga, ekonomiska och sociala områdena presenterades.[467]

Trots de senaste årens omfattande informationsverksamhet hävdade de östtyska representationerna i Stockholm 1969 att behovet av information om DDR fortsatt var stort i Sverige. Man konstaterade att det fanns ett stort svenskt intresse för det östtyska utbildningssystemet, litteratur och annan kultur. Representationerna betonade inte minst litteraturens betydelse. Författarläsningar och föredrag om östtysk litteratur ansågs vara populära. Det betonades att en viktig bieffekt av sådana arrangemang var att de gav möjligheter att knyta kontakter med universitet, skolor och ungdomsorganisationer. Det svenska intresset för de östtyska arrangemangen var dock fortsatt lågt under hösten 1969. I samband med DDR:s tjugoårsjubileum i oktober genomfördes tio arrangemang i nio svenska städer. Sammanlagt deltog ca 400 personer.[468] I representationerna i Stockholm var man emellertid nöjd med utvecklingen av relationerna på det kulturella området. 1970 konstaterades: "[här] har vi lyckats bygga upp ett fungerande kontakt- och partnersystem, här har informationsbehovet och öppenheten varit som störst bland svenskarna. Genom arrangemang med kulturella och kulturpolitiska inrättningar har vi kunnat informera [många svenskar]".[469]

Efter mitten av 1960-talet prioriterades kontakterna på utbildningsområdet starkare. Orsaken var att man i DDR såg ett större svenskt intresse för det östtyska utbildningssystemet. I representationerna i Stockholm hävdade man 1970 att i Sverige sågs DDR:s utbildningssystem som ett av de ledande i världen. Svenskar som på universitetsnivå studerade tyska språket bjöds in att delta i sommarkurser i DDR. Man erbjöd även svenska studenter och vetenskapsmän studieplatser på östtyska universitet. Vilka som skulle få

[466] Aussenpolitische Aufgaben gegenüber Schweden bis 1970, i PA-MfAA, C242/71, s 82f

[467] Konzeption zur Durchführung von "Tagen der DDR" in Schweden, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583

[468] HV Schweden. Bericht über die Durchführung des XX. Jahrestages der DDR in Schweden (20.10.69), Ergänzungen zum Bericht (18.11.69), i PA-MfAA, C243/71, s 3 & 13f, Ergebnisse der Tätigkeit zum 20. Jahrestag der DDR im Ausland, [Utan titel] (DENOG) i SAPMO-BArch DY13/2278

[469] Zum Stand der Kontaktarbeit der Auslandsvertretung Stockholm (streng vertraulich) (29.5.70), i PA-MfAA C1195/72, s 15 & 17

platserna bestämdes av representationerna i Sverige enligt bl a politiska kriterier.[470] I mars 1970 genomfördes ett internationellt studentseminarium i Dresden med 19 svenska deltagare. På detta seminarium visade sig ett inte ovanligt problem för de östtyska strävandena vid denna tid att inte minst få svenska studenter att engagera sig för DDR. Svenskarna var inte mottagliga för den östtyska argumentationen utan ansågs vara starkt influerade av maoistiska och trotskistiska tankar.[471] En plan för utvecklingen av relationerna med högskolor och universitet i Sverige som utarbetades i början av 1970-talet visar tydligt att DDR fortsatt hade utrikespolitiska ambitioner för högskolerelationerna. Relationerna sågs som ett led i strävan efter diplomatiskt erkännande och skulle bidra till utvecklingen av rörelsen för erkännande av DDR. Viktigt var att informera om DDR. Man ville förbättra presentationen av det östtyska utbildningssystemet och dess framgångar.[472]

Uppgifterna om DDR:s kulturella aktiviteter i Sverige är mer knapphändiga för 1971 och 1972 p g a den begränsade tillgången till källmaterial från denna tid. Målet var dock liksom tidigare att nå formella avtal om kulturellt och vetenskapligt utbyte med Sverige som steg på vägen mot diplomatiskt erkännande.[473] I april 1971 genomförde Föreningen Sverige-DDR ett seminarium om DDR. 1972 verkar det svenska intresset för DDR delvis ha stigit. I början av året hade vänskapsföreningen ca 1 100 medlemmar, en ökning från ca 700 1967. I oktober 1972 genomfördes i samband med DDR:s 23-årsdag en östtysk kulturvecka i Jönköping. Det var det dittills största östtyska arrangemanget i Sverige. Till skillnad från östtyska evenemang under tidigare år var det svenska intresset relativt stort. Ca 23 000 personer besökte de olika aktiviteterna.[474] DDR:s ekonomiska stöd till vänskapsföreningens verksamhet fortsatte under 1960-talet och

[470] MfAA (Bock) an HV Schweden (Püschel) (14.11.67), i PA-MfAA, C253/71, s 72, Stand der kulturell-wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (26.2.68), i PA-MfAA, C1238/72, s 52, Massnahmeplan für die Entwicklung der Beziehungen der DDR zu den nordeuropäischen Ländern (Panzerschranksache) (1961), i PA-MfAA, LS-A420, s 58

[471] Arbeitsplan 1970 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2271, Einschätzung des IV. Internationalen Studentenseminars der DENOG vom 29.3-4.4.70 in Dresden, i SAPMO-BArch DY13/2276

[472] Konzeption. Planung der Hochschulbeziehungen bis 1975 (Entwurf) (1971/72) (streng vertraulich), i SAPMO-BArch DY13/2271

[473] Schweden. Aussenpolitische Zielstellungen (1971), i PA-MfAA, C1194/72, s 27f

[474] Bericht zum Seminar der Freundschaftsgesellschaft Schweden-DDR und des schwedischen Komitees für die Normalisierung der Verbindungen mit der DDR am 25.4.71 in Stockholm, i SAPMO-BArch DY13/2055, Abschlussbericht über die DDR-Kulturwoche vom 7-14.10 in Jönköping, i SAPMO-BArch DY13/3151, DENOG. Aktionen in den nächsten sechs Monaten (8.11.72), i SAPMO-BArch DY13/1950, DENOG. Planung. Einreisende Delegationen – 1. Halbjahr 1972 (11.1.72), i LA Gr Rep 210, Nr 472, Gesellschaft Schweden-DDR. Rechenschaftsbericht für den Zeitraum 25.4.71-18.3.72, i LA Gr Rep 210, Nr 454

början av 1970-talet. Vilka summor det rörde sig om går dock inte att fastställa med det tillgängliga källmaterialet. 1971 bidrog DDR emellertid bl a med 25 000 kronor till aktiviteter för diplomatiskt erkännande.[475]

DDR och Förbundsrepubliken konkurrerade fortsatt på det kulturella området i Sverige. Östtyska analytiker ansåg att Förbundsrepubliken försökte sprida uppfattningen att det bara fanns en tysk kultur och ingen specifik östtysk. Det hävdades att det västtyska Goethe-Institutet försökte utnyttja det östtyska kulturcentrets arrangemang i Stockholm och göra en alltysk sak av dem. Det ville DDR förhindra. Man ville också motarbeta svenska ansträngningar att genomföra alltyska arrangemang. Även på språkundervisningens område konkurrerade DDR med Förbundsrepubliken. Fr o m januari 1969 delade kulturcentret ut språkdiplom efter kurser i centrets regi. Det ansågs inte minst vara viktigt som ett alternativ till Goethe-Institutets betyg.[476] De båda tyska staternas politiska kamp fördes också på sportens område. Under ishockey-VM 1963 som arrangerades i Sverige skulle Förbundsrepubliken möta DDR. Det gav västtyskarna bekymmer. Om matchen blev av skulle det västtyska laget tvingas hedra DDR genom att höra den östtyska nationalsången och se den östtyska flaggan hissas. På västtysk sida ansågs detta vara absolut omöjligt. Man erkände ju inte DDR:s existens. Västtyska representanter försökte därför få Sverige att förhindra att DDR-flaggan hissades och att landets nationalsång spelades. Svenska myndigheter ingrep dock inte. Resultatet blev att det västtyska landslaget lämnade walk over.[477]

Kulturcentret i Stockholm

Det var en lång process innan ett östtyskt kulturcentrum kunde öppnas i Stockholm. Redan under 1950-talet fanns det förslag i utrikesministeriet om att öppna ett kulturcentrum i Sverige. I samband med öppnandet av ett kulturcentrum i Helsingfors i början av 1960-talet började man mer aktivt att diskutera inrättandet av ett sådant centrum också i Sverige. 1963 inleddes mer konkreta förberedelser. Planen stupade dock på problem att finansiera verksamheten.[478] 1965 slog Politbyrån fast att DDR skulle fortsätta

[475] Protokoll über die Besprechung zwischen Herrn Svensson, Gesellschaft Schweden-DDR und Herrn Kasper, DENOG, am 17.1.71 in Berlin, i SAPMO-BArch DY13/2048

[476] Protokoll der Sekretariatssitzung der DENOG vom 14.3.68, i PA-MfAA, C219/72, s 22f, AV Schweden. Bericht über die Ergebnisse und Probleme der kulturellen und wissenschaftlichen Beziehungen gegenüber Schweden im Jahre 1969 (29.1.70), Stand der kulturell-wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (28.2.68), i PA-MfAA, C1238/72, s 27, 31 & 52, Vermerk über die Tätigkeit des Kulturzentrums der DDR in Stockholm (4.3.68), i PA-MfAA, C236/71, s 72

[477] Ambassaden Bonn (Gering) till UD (27.2.63), i UD HP 12 Ct Vol 11

[478] Überarbeitete Vorlage für den Beirat für Auslandsinformation über die Auslandsinfor-

att inrätta kulturcentra i kapitalistiska stater och att ett sådant skulle öppnas i Sverige inom de kommande två åren. 1966 började DENOG på allvar leta efter en lämplig lokal i Stockholm och i december 1967 kunde kulturcentret öppnas.[479]

Kulturcentret koncentrerade sina offentliga aktiviteter till tre huvudområden. För det första arrangerades kulturella evenemang med österländska konstnärer och artister. För det andra informerade man via utställningar och föredrag om t ex det österländska utbildningssystemet, hälsovårdssystemet och österländska museer. För det tredje informerades kulturcentrets besökare i personliga samtal. En viktig uppgift för centret var att bidra till strävan efter diplomatiskt erkännande genom att knyta kontakter med svenskar. I DENOG hade man förhoppningen att med hjälp av centret kunna skapa ett brett stöd för ett diplomatiskt erkännande. Det planerades att kulturcentret skulle ha två medarbetare som ansvarade för den politiska verksamheten. Det är osäkert om båda platserna besattes men en politiskt ansvarig kom i alla fall på plats.[480]

Verksamheten under 1967 hann av naturliga skäl inte bli speciellt omfattande. Fram till årsskiftet besökte ca 200 personer centret.[481] Under för-

---

mation nach Nordeuropa, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1, Aktenvermerk über ein Gespräch mit Genossen Lager (6.12.60), i PA-MfAA, C199/71, s 49, Vermerk über zwei Gespräche zur Frage der Einrichtung eines Kulturzentrums in Stockholm (29.10.63), i PA-MfAA, A7791, s 26f, Bericht über die Tätigkeit der Delegation des ZK, die unter Leitung des Genossen Karl Mewis am XIX. Parteitag der KP Schwedens, Januar 1961, teilnahm, i PA-MfAA, A14538, s 8, Vertretungen in Schweden. Die Haltung der schwedischen Regierung zur DDR und die sich daraus ergebenen Schlussfolgerungen für die Arbeit in Schweden (streng vertraulich) (1964), i PA-MfAA, A7812, s 261

[479] Protokoll Nr 4 der Sitzung des Sekretariats des ZK vom 6.5.67, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/1298, s 9 & 50, Stand der Vorbereitungen zur Eröffnung des Kulturzentrums der DDR in Stockholm (19.9.67), i PA-MfAA, C167/71, s 24f, Bericht über die Reise des Kollegen Tippner anlässlich des 10. Jahrestages der Gesellschaft Schweden-DDR vom 27.10-2.11.66 nach Schweden, Vermerk über zwei Gespräche zur Frage der Einrichtung eines Kulturzentrums in Stockholm (oktober 1963), i PA-MfAA, A7791, s 11f & 26f, Beschlussprotokoll der Sekretariatssitzung vom 24.10.64 (DENOG), i LA Gr Rep 210, Nr 467

[480] Protokoll der Sekretariatssitzung der DENOG vom 14.3.68, i PA-MfAA C219/71, s 21, Konzeption zur Eröffnung des DDR-Kulturzentrums in Stockholm (27.9.67), i PA-MfAA, C250/71, s 96f, Begründung und Konzeption für die Eröffnung und Tätigkeit eines DDR-Kulturzentrums in der schwedischen Hauptstadt Stockholm (1966), i SAPMO-BArch DY13/2275, Protokoll Nr 4 der Sitzung des Zentralkomitees vom 6.5.67, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/1298, s 50, Rahmenarbeitsplan der DENOG in der DDR 1968 (12.2.68), i PA-MfAA, C219/71, s 41, Plan für die Arbeit des DDR-Kulturzentrums Stockholm im 1. Halbjahr 1971 (streng vertraulich), i SAPMO-BArch DY13/3151

[481] Bericht über die Hauptergebnisse der Arbeit 1967 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2275, Jahreseinschätzung 1968 – Schweden (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049, Kurzer Tätigkeitsbericht des DDR-Kulturzentrums Stockholm für das Jahr 1967 (8.1.68), i PA-MfAA, C250/71, s 83

sta halvåret 1968 genomfördes ca 70 arrangemang med runt 4 200 deltagare. De tio utställningar som visades hade 13 800 besökare. Kulturcentret lånade också ut böcker, skivor, filmer och diabildsserier.[482] Programmet för tredje kvartalet 1968 kan illustrera centrets arrangemang. Tyngdpunkten lades på att presentera östtyska framsteg på kulturens och socialväsendets område. Föredrag om marxistisk filosofi och marxismens förverkligande i DDR arrangerades liksom informationsmöten för svenska lärare och för vänskapsföreningen. Man informerade även om politiska händelser.[483] Från och med vårterminen 1969 tog kulturcentret över den tyskundervisning som tidigare genomförts i vänskapsföreningens regi. Centrets två lektorer i tyska höll under första terminen 10 kurser med sammanlagt 100 deltagare. De två östtyska lektorerna hjälpte även svenska lärare med information om DDR. Svenska skolklasser besökte också kulturcentret. 1969 uppgavs 1 000 elever ha besökt centret.[484] I likhet med vänskapsföreningen hade kulturcentret generellt sett svårt att få svenskar att delta i sina aktiviteter. Endast 20 av 260 inbjudna svenskar kom 1969 till en filmvisning kombinerad med ett uppträdande av en östtysk musikensemble i kulturcentret.[485]

Kulturcentrets förste ledare, Jan Peters, var inte helt tillfredsställd med centrets politiska uppgifter. Han menade att informationen om direkt politiska frågor borde tonas ned till förmån för en presentation av den östtyska kulturen. I själva centret borde huvudsakligen konstutställningar visas. DENOG:s ledning slog dock fast att kulturcentrets huvuduppgifter var att informera om DDR:s politik, ekonomi och kultur. Rangordningen skulle vara 1. information om de politiska huvudfrågorna, 2. information om den ekonomiska utvecklingen i DDR och 3. kulturella arrangemang. Vikten av att bygga upp ett vitt förgrenat kontaktnät i Sverige underströks särskilt. DENOG:s ledning betonade också att den inte var nöjd med att verksamheten starkt riktades mot de intellektuella i Sverige. Man ville gärna nå arbetarna. [486] Peters var dock inte ointresserad av kulturcentrets politiska ambitioner. I augusti 1968 föreslog han att den kulturella verksamheten i Sverige skulle följa en central plan anpassad till de kulturpolitiska tenden-

[482] Jahreseinschätzung 1968 – Schweden (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049, Zur bisherigen Arbeit des DDR-Kulturzentrums in Stockholm (2.1-30.6.68), i PA-MfAA, C248/71, s 29

[483] Programmgestaltung des DDR-Kulturzentrums Stockholm, III. Quartal 1968 (7.5.68), i SAPMO-BArch DY13/2275, jmfr Abraham (2001), s 46-58

[484] AV Schweden. Bericht über die Ergebnisse und Probleme der kulturellen und wissenschaftlichen Beziehungen gegenüber Schweden im Jahre 1969 (29.1.70), i PA-MfAA, C1238/72, s 27

[485] Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (september 1968) (9.10.68), i PA-MfAA, C267/71, s 22, Bericht über die Reise von Siegfried Unverricht und Erich Uschner nach Schweden vom 14-25.2.69, i LA Gr BL/IV/B/2.18/676, s 94

[486] Protokoll der Sekretariatssitzung der DENOG vom 14.3.68, i PA-MfAA, C219/71, s 22-24

serna i landet. På detta sätt skulle effekten av informationen och de kulturella aktiviteterna bli större.[487]

Kulturcentrets verksamhet blev med tiden ganska omfattande. Det visar programmet för första halvåret 1969. Varje månad planerade centret att genomföra minst en sex dagar lång föredragsserie om olika teman. I januari var ämnena Karl Liebknechts och Rosa Luxemburgs teoretiska arv samt bildande konst i DDR. I februari hölls föredrag om yrkesutbildning i DDR, i mars om kvinnan i det socialistiska DDR, den fackliga medbestämmanderätten i landet och de österttyska fackföreningarnas sociala uppgifter. I april informerades om de båda tyska staterna och den europeiska säkerheten, den marxistiska filosofins grundproblem och stadsplanering i DDR och i maj om det socialistiska samhällssystemet i DDR. Till detta kom andra arrangemang som t ex konstutställningar. I januari planerade man att visa en utställning med österttysk konst, i mars skulle en författarafton med den österttyska författaren Christa Wolf och en jazzkväll med ett österttyskt jazzband arrangeras.[488]

Fram till det diplomatiska erkännandet var det i princip samma uppgifter – att informera om DDR som ett instrument för att nå utrikespolitiska mål – som dominerade kulturcentrets verksamhet. Under första halvåret 1972 lades stor vikt vid att presentera den österttyska social-, utbildnings-, kultur- och miljöpolitiken samt den socialistiska demokratin. Under perioden hölls ett trettiotal föredrag och arrangerades 10 filmvisningar och 18 utställningar. Föredragen hade ca 2 400 åhörare, filmernas sågs av ca 500 personer och utställningarna besöktes av ca 15 500 personer.[489] Det svenska intresset under första halvåret 1972 var således inte mycket större än under samma period 1968. Ambitionen med kulturcentrets arrangemang var fortsatt att stimulera och stärka de svenskar som var för ett diplomatiskt erkännande av DDR samt bidra till att skapa fasta relationer med organisationer, politiska partier och statliga organ. En viktig del i arbetet var även att uppmärksamma den fara som enligt österttysk uppfattning utgick från Förbundsrepubliken.[490]

---

[487] Die kulturpolitische Situation in Schweden (augusti 1968), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/584

[488] Programmgestaltung für das DDR-Kulturzentrum. 1. Halbjahr 1969 (19.11.68), i PA-MfAA, C250/71, s 8-14

[489] Halbjahresbericht des DDR-Kulturzentrums Stockholm (1. Halbjahr 1972) (5.7.72), i SAPMO-BArch DY13/3151

[490] Einschätzung der Lektionstätigkeit der Kulturzentren in Helsinki und Stockholm 1969/1970 (8.6.71), i SAPMO-BArch DY13/2276

Erkännanderörelsen

I slutet av 1967 beslutade Politbyrån att inleda en världskampanj för diplomatiskt erkännande av DDR. Eftersom kulturella manifestationer av olika slag inte var ovanliga i kampanjen och Förbundet för vänskap mellan folken organiserade den, har diskussionen av erkännanderörelsen inordnats bland DDR:s kulturella aktiviteter. Kampanjen hade emellertid klara politiska målsättningar och även en tydlig ideologisk dimension. Frågan om diplomatiskt erkännande av DDR ansågs vara en grundfråga i den världsomspännande konkurrensen mellan de fredssträvande krafterna, demokrati och socialism, och imperialism. Kampanjen riktades också mot västtysk imperialism och nynazism.[491]

Startskottet för den internationella kampanjen för diplomatiskt erkännande var en konferens i Helsingfors i juni 1968 i vilken 130 personer från 15 länder deltog. Bland deltagarna fanns tio svenskar, bl a ett antal riksdagsledamöter. Konferensen beslutade att en internationell aktionskomitté för diplomatiskt erkännande av DDR skulle bildas under ledning av Stellan Arvidson. Bildandet av aktionskommittén drog dock ut på tiden. I början av september diskuterade östtyska representanter det vidare arbetet med Arvidson. Det komplicerade politiska läget gjorde att man kom överens om att till en början endast kontakta intresserade personer men att vänta med själva grundandet. DDR önskade även att nationella erkännandekommittéer skulle bildas. I Sverige planerade man att bilda en aktionskommitté som också skulle ledas av Stellan Arvidson. Arvidsson nämnde optimistiskt som mål att värva 10 000 medlemmar.[492] 1969 började de östtyska ansträngningarna ge resultat. I februari bildades en internationell kommitté för diplomatiskt erkännande av DDR. Kommittén var tänkt att agera enligt östtyska riktlinjer och organisera erkännanderörelsen på det internationella planet. Att kommittén blev DDR:s förlängda arm skulle de

[491] Gedanken aus dem Schlusswort ges Genossen Feist auf der Parteiaktivtagung der Liga für Völkerfreundschaft am 11.9.69, i SAPMO-BArch DY13/1950, Konzeption für die langfristige Weiterentwicklung der Bewegung für die diplomatische Anerkennung der DDR im nichtsozialistischen Ausland (19.11.69), i SAPMO-BArch DY13/2042

[492] Jahreseinschätzung 1968 – Schweden (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049, KfA an MfAA (Abt. NE) (24.6.68), i PA-MfAA, C180/71, s 71, HV Stockholm. Vermerk über ein Gespräch der Genossen Kranz und Püschel mit Dr. Stellan Arvidson in den Räumen der Handelsvertretung am 9.9.68, i PA-MfAA, C267/71, s 52, Information für die Mitglieder und Kandidaten des Politbüros über die Haltung der NFG:s mit der DDR in kapitalistischen Ländern Europas nach dem 21.8.68 (24.9.68), i SAPMO-BArch DY13/2334, Bericht über die Hauptergebnisse der Arbeit 1967 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2275, Rahmenarbeitsplan der DENOG in der DDR 1968 (12.2.1968), i PA-MfAA, C219/71, s 33

[493] Gedanken zur organisierten Anerkennungsbewegung in Europa (1969), Welche Rolle muss das Internationale Ständige Komitee spielen? (1969), i SAPMO-BArch DY13/1950, Einschätzung der III. Tagung des Ständingen Internationalen Komitees für die Anerkennung der DDR (3.6.70), i SAPMO-BArch DY13/2013, jmfr Pfeiler (1988), s 15

österska kommitémedlemmarna se till. De svenska medlemmarna i kommittén fick framträdande positioner: Stellan Arvidson var ordförande och kommunisten Nils Brädefors sekreterare.[493]

I DDR utarbetades i slutet av 1969 planer för den fortsatta utvecklingen av erkännanderörelsen. Man ville fortsätta bilda nationella erkännandekomittéer.[494] Kommittéerna skulle finansieras genom medlemsavgifter och bidrag från företag och organisationer samt vara politiskt bredare än vänskapsföreningarna. I kommittéerna ville man organisera alla personer som intresserade sig för ett diplomatiskt erkännande av DDR, oberoende av politisk uppfattning. Den eftersträvade representativa politiska bredden ansågs utgöra ett riskmoment som kunde göra det lättare för fienden att tränga in i organisationerna. Arbetarklassen och de kommunistiska partierna skulle därför styra erkännandekommittéerna. Vänskapsföreningens medlemmar, som ansågs vara de genuina DDR-vännerna, skulle även i fortsättningen utgöra den hårda kärnan i rörelsen för diplomatiskt erkännande. Organisationsformerna kunde anpassas till de aktuella förutsättningarna i varje land. DDR förlitade sig dock inte på att lokala krafter i varje land på egen hand kunde klara av att organisera sig. Österska representanter försökte därför stimulera intresset.[495] Hur vägen mot erkännandet tänktes förlöpa var olika för olika länder. Olika delmål som avskaffande av Travelboard, inrättande av handelsrepresentationer eller handelsrepresentationer med konsulära rättigheter sattes upp. Delmålen för de enskilda länderna utarbetades med hjälp av utrikesministeriets planer.[496]

I april 1969 fortsatte DDR ansträngningarna att få till stånd en svensk kommitté för diplomatiskt erkännande. Österska representanter överlämnade en lista med namn på personer som kunde tänkas vara intresserade att bli medlemmar i kommittén och en lista på företag som kunde tänkas stödja verksamheten finansiellt till Stellan Arvidson och Tore Svensson. Arvidson meddelade att han hade för avsikt att kalla samman intresserade till ett möte i Stockholm i maj för att bilda en initiativkommitté. Denna kommitté skulle sedan vända sig till allmänheten i ett upprop. Därefter planerade man att publicera en broschyr som utifrån svenska förhållanden argumenterade för en normalisering av relationerna mellan länderna. Som utgivare

[494] Konzeption für die langfristige Entwicklung der Bewegung für die diplomatische Anerkennung der DDR im nichtsozialistischen Ausland (19.11.69), i SAPMO-BArch DY13/2042, Vorschlag für einen Aktionsplan für das Schwedische Komitee für die Normalisierung der Verbindungen mit der DDR (1969), i PA-MfAA, C1316/73, 16-18

[495] Aktenvermerk (25.11.69) (Liga für Völkerfreundschaft), i SAPMO-BArch DY13/1950

[496] Gedanken zur organisierten Anerkennungsbewegung in Europa (1969), Welche Rolle muss das Internationale Ständige Komitee spielen? (1969), i SAPMO-BArch DY13/1950, Einschätzung der III. Tagung des Ständingen Internationalen Komitees für die Anerkennung der DDR (3.6.70), i SAPMO-BArch DY13/2013, Konzeption für die Weiterentwicklung der Bewegung für die völkerrechtliche Anerkennung der DDR (27.10.71), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2A/1556, s 47-60, jmfr Pfeiler (1988), s 13-22

skulle en grupp svenskar stå men Arvidson bad östtyskarna om förarbeten till en sådan broschyr. I maj 1969 gavs uppropet ut. Arvidson meddelade nu att det var tänkt att kommittén skulle konstitueras i juni och att han hoppades på ett deltagande på runt 400 personer.[497]

Den svenska erkännandekommittén kunde dock bildas först i oktober 1969. På det konstituerande mötet deltog 160 personer. Vid bildandet ingick bl a sju riksdagsledamöter: tre kommunister, tre socialdemokrater och en centerpartist i kommittén. Även kulturpersonligheter som Sivar Arnér, Thomas von Vegesack, Per Wahlöö och Peter Weiss var medlemmar. På de ledande posititionerna återfanns i sammanhanget idel välkända namn. Kommitténs ordförande var fackföreningsmannen och socialdemokraten Tord Ekström som också engagerade sig i Östersjöveckan, centerpartisten Gunnar Molin var vice ordförande och kommunisten Nils Brädefors var sekreterare och samtidigt sekreterare i den internationella kommittén. Tre riksdagsledamöter, kommunisten Lars Werner, socialdemokraten Oscar Lindkvist och centerpartisten Torsten Mattsson invaldes i det råd på 28 personer som skulle leda kommitténs fortsatta arbete. Bland rådets medlemmar i övrigt märktes en rad fackföreningsrepresentanter och det socialdemokratiska studentförbundets ordförande, Göte Bernhardsson.[498] Som framgått av de östtyska ansträngningarna för att bilda kommittén var den inte ett självständigt svenskt organ. Den hade ett nära samarbete med DDR. På östtysk sida var man nöjd med att en erkännandekommitté äntligen grundats i Sverige även om man i handelsrepresentationen ansåg att "man kan ännu inte tala om en verklig erkännanderörelse i Sverige. Intresset för DDR är generellt sett ännu alltför litet och alla som förespråkar ett diplomatiskt erkännande är absolut inte DDR-vänner".[499]

I november 1969 fastslog Politbyrån att nästa steg var att utveckla en politiskt bred rörelse som engagerade stora massor i hela Europa för ett folkrättsligt erkännande av DDR. I Förbundet för vänskap mellan folken

[497] Zusammenfassender Bericht über die Ergebnisse einer Dienstreise aus Anlass der Göteborger Messe vom 12-16.5.69 nach Schweden, i PA-MfAA, C1199/72, s 28, Bericht über die Reise der Delegation der IPG vom 11.4-18.4.69 nach Stockholm, i PA-MfAA, C1204/72, s 37, Aktenvermerk über einen Meinungsaustausch zur Bildung eines schwedischen Komitees zur Anerkennung der DDR am 15.4.69 in Stockholm, i PA-MfAA, C180/71, s 29

[498] Mitglieder des Rates des schwedischen Komitees zur Normalisierung der Beziehungen zur DDR, i SAPMO-BArch DY13/2055, [utan titel] (DENOG) (oktober 1969), i SAPMO-BArch DY13/2278, Einschätzung der III.Tagung des Ständigen Internationalen Komitees für die Anerkennung der DDR (3.6.70), i SAPMO-BArch DY13/2013, Abteilung NE. Sektion Schweden. Quartalsbericht III/69 (6.10.69), i PA-MfAA, C168/71, s 1, HV Schweden. Bericht über die Durchführung des XX. Jahrestages der DDR in Schweden (20.10.69), i PA-MfAA, C243/71, s 13

[499] HV Schweden. Bericht über die Durchführung des XX. Jahrestages der DDR in Schweden (20.10.69), i PA-MfAA, C243/71, s 13

räknade man dock inte med ett internationellt diplomatiskt erkännande inom den närmsta tiden. De hävdade att trycket från motståndarna ökade i samma utsträckning som rörelsen för erkännande utvecklades. Framsteg som t ex inrättande av officiella handelsrepresentationer i vissa länder bedömdes dock ligga inom räckhåll.[500] I Sverige var det svårt att skapa en politiskt bred erkännanderörelse. Huvudsakligen var det kommunister som samtidigt var medlemmar i vänskapsföreningen som engagerade sig i erkännandekommittén. På östtysk sida sågs detta som ett problem eftersom dessa personer samtidigt som de argumenterade för diplomatiskt erkännande av DDR också propagerade för det östtyska samhällssystemets överlägsenhet. De ansågs därigenom hindra borgerligt sinnade från att medverka i kommittén.[501]

1970 blev den svenska erkännandekommittén aktivare. I början av året vände den sig till allmänheten med ett upprop för diplomatiskt erkännande av DDR som också överlämnades till regeringen. Man förberedde även en debattbok med medverkan av bl a Peter Weiss och Sivar Arnér. I samband med en internationell vecka för diplomatiskt erkännande av DDR i maj arrangerades aktiviteter i Malmö, Göteborg och Stockholm där det bl a beslutades att skicka brev till den svenska regeringen med krav på erkännande av DDR. I juni publicerades i Aftonbladet en appell från svenska erkännandekommittén som krävde diplomatiskt erkännande av DDR. Appellen var underskriven av 250 personer, bland dem författarna Peter Weiss, Sara Lidman och Lars Bäckström. I augusti upprepades kraven i en skrivelse till regeringen.[502] 1970 hade kommittén ca 700 medlemmar och lokala grupper i Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala, Luleå och Umeå. Den hade dock ännu inte lyckats värva politiskt inflytelserika personer och inte heller företrädare för stora organisationer som medlemmar. Endast ett fåtal riksdagsledamöter var medlemmar.[503]

I stort bedömde östtyska analytiker dock att erkännanderörelsen i Norden utvecklades positivt. I DENOG ansåg man i mitten av 1970 att rörel-

[500] Konzeption für die langfristige Weiterentwicklung der Bewegung für die diplomatische Anerkennung der DDR im nicht-sozialistischen Ausland (Liga für Völkerfreundschaft) (19.11.69), i SAPMO-BArch DY13/2042, Aktenvermerk (25.11.69) (Liga für Völkerfreundschaft), i SAPMO-BArch DY13/1950, Protokoll Nr 44/69 (Sekretariat) (11.11.69), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/1252, s 27-29

[501] Bericht über die Reise nach Stockholm in der Zeit vom 24.11-5.12.69, i PA-MfAA, C1204/72, s 15

[502] Dokumentation der Zeit Hefte 8, 12, 16 & 18 1970

[503] Information über den Stand der Beziehungen DDR-Schweden (vertraulich) (1970), i PA-MfAA, C1317/73, s 21, Zur Haltung der Regierung Schwedens und der verschiedenen politischen Kräfte zur Normalisierung der Beziehungen zur DDR (20.4.70), i PA-MfAA, C1316/73, s 37

[504] Bericht über die Arbeit der DENOG im 1. Halbjahr 1970, i SAPMO-BArch DY13/2276

sen var på offensiven. Kraven på diplomatiskt erkännande av DDR ansågs bli allt starkare och allt oftare nå fram till parlamenten och regeringarna i de nordiska länderna. Det varnades dock för att dra förhastade slutsatser. Det fanns inga tecken på att någon av de nordiska staterna inom kort skulle förändra sin inställning till DDR. Slutsatsen blev att "liksom tidigare är den enda vägen att skapa ett starkt tryck från massorna som tvingar regeringarna att ompröva sina positioner".[504] 1971 beslutade Politbyrån att strävan efter diplomatiskt erkännande skulle forceras. Förbundet för vänskap mellan folken intensifierade därför aktiviteterna under parollen "erkännande nu!". Man började 1971 också planera för en framtid efter det diplomatiska erkännandet. Ambitionen var att då skulle de krafter som organiserats i erkännanderörelsen engageras i vänskapsföreningarna. Där skulle de utgöra ett fortsatt stöd för DDR och den östtyska utrikespolitiken. Aktiviteterna för diplomatiskt erkännande i Norden fortsatte i maj med en gemensam konferens för de fem nordiska ländernas erkännandekommittéer i samband med en internationell vecka för erkännande av DDR.[505]

I Sverige hade kulturcentret huvudansvaret för erkännanderörelsen och finansierade delvis erkännandekommitténs verksamhet. Centret hade till uppgift att bredda kommitténs politiska och geografiska bas. Man strävade efter att få stora organisationer och viktiga politiska grupperingar att engagera sig. Inte minst ansågs ungdomsorganisationerna vara viktiga. Kulturcentrets medarbetare försökte också stimulera erkännandekommittén att genomföra aktioner som namninsamlingar och offentliga diskussionsmöten. I juli 1971 analyserade kulturcentrets ledare, Harry Henschel, läget. Han konstaterade att intresset för DDR och dess samhälleliga utveckling ökade i Sverige. I maj hade ett upprop för östtyskt diplomatiskt erkännande fått 2 000 underskrifter. Henschel noterade också en större svensk benägenhet att acceptera kontakter med östtyska representanter. Möjligheterna för östtyska företrädare att informera om utvecklingen i DDR i föredrag och på diskussionskvällar hade blivit större. Han ansåg att basen för erkännanderörelsen hade blivit bredare. Samtidigt underströk han att den västtyska argumentationen ännu hade ett starkt inflytande över inflytelserika kretsar på det ekonomiska området och inte minst över det socialdemokratiska partiets ledning. Han betonade också att arbetet borde bedrivas över hela Sverige. De aktioner som genomförts i form av namninsamlingar för

[505] Protokoll der 28. Sitzung vom 25.3.71 (Aussenpolitische Kommission), i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/12, s 10, DENOG an Komitee Ostseewoche (6.1.72), i LA Gr Rep 210, Nr 472, Abt. Auslandsinformation. Information über die Entwicklung der internationalen Bewegung für die völkerrechtliche Anerkennung der DDR (18.5.71), Konzeption für die Weiterentwicklung der Bewegung für die völkerrechtliche Anerkennung der DDR (Entwurf) (1971), Zur Entwicklung der Bewegung für Freundschaft und Anerkennung der DDR im kapitalistischen Ausland (1971), i SAPMO-BArch DY13/1950 & DY13/2048, Parteiaktiv – Donnerstag 14.8.69, i SAPMO-BArch DY13/1950

österttyskt deltagande vid FN:s miljökonferens i Stockholm 1972 och appeller för österttyskt medlemskap i FN och WHO hade varit alltför koncentrerade till Stockholm.[506]

Sverige tillmättes fortsatt stor betydelse för strävan efter diplomatiskt erkännande i Västeuropa. Tillsammans med Frankrike, Finland och Italien var Sverige i slutet av 1971 och under 1972 det viktigaste europeiska landet i erkännanderörelsen. I mars 1972 bedömde man i utrikesministeriets Nordenavdelning att aktiviteterna för diplomatiskt erkännande hade tilltagit i Norden. Man räknade dock med att strävan efter diplomatiskt erkännande även fortsättningsvis skulle vara en komplicerad uppgift som krävde hårda ansträngningar. Det betonades att de nordiska medhjälparna måste inse detta. Bland dem ansågs nämligen uppfattningen breda ut sig att utvecklingen mot det diplomatiska erkännandet skulle fortlöpa utan att några större ansträngningar krävdes.[507] I slutet av april och i början av maj 1972 genomförde DDR åter en internationell vecka för diplomatiskt erkännande. Tanken var liksom tidigare att aktiviteterna under veckan genom att engagera breda befolkningslager skulle sätta press på regeringarna att normalisera relationerna med DDR. Det lyckades man inte med i Sverige där aktiviteterna i fem städer sammanlagt lockade ca 500 deltagare. I Stockholm där endast 100 av 4 250 inbjudna deltog uttalade sig dock Stellan Arvidson och den centerpartistiske riksdagsledamoten Olof Johansson för ett diplomatiskt erkännande av DDR. Trots det fortsatt ringa deltagandet i Sverige ansåg man i Förbundet för vänskap mellan folken att trycket från erkännandekommittéerna på de nordiska regeringarna hade växt. Det konstaterades emellertid också att uppfattningen att de båda tyska staterna först måste reglera sina inbördes relationer innan DDR kunde erkännas ännu spelade en stor roll även bland dem som engagerat sig i erkännanderörelsen.[508]

I juni 1972 analyserade man i Förbundet för vänskap mellan folken åter erkännanderörelsens utveckling. Det konstaterades att rörelsen inte var lika

[506] Kurzanalyse zur Einschätzung des Standes und der weiteren Entwicklung der Anerkennungsbewegung in Schweden (6.7.71), i SAPMO-BArch DY13/2055

[507] Konzeption für die Weiterentwicklung der internationalen Bewegung für die völkerrechtliche Anerkennung der DDR (slutet av 1971), i DY30/JIV2/2A/1556, s 56, Protokoll der Sekretariatssitzung am 24.4.72, i LA Gr BL IV/C/2.18/658, s 193f, Einschätzung der April/Mai-Aktionen sowie des gegenwärtigen Entwicklungsstandes der Anerkennungsbewegung (5.6.72) (Liga für Völkerfreundschaft), i SAPMO-BArch DY13/1959

[508] Einschätzung der April/Mai-Aktionen sowie des gegenwärtigen Entwicklungsstandes der Anerkennungsbewegung (5.6.72) (Liga für Völkerfreundschaft), i SAPMO-BArch DY13/1959 & DY13/2042, Massnahmeplan für die Schaffung eines neuen Höhepunktes der internationalen Bewegung für die völkerrechtliche Anerkennung der DDR im April/Mai 1972 (15.3.72), i SAPMO-BArch DY13/1959, DDR-Kulturzentrum Stockholm. Bericht zu den April/Mai-Aktionen zur Anerkennung der DDR durch die schwedische Regierung (13.6.72), i SAPMO-BArch DY13/2055

väl utvecklad i Sverige som i de tre andra viktigaste europeiska länderna. Även i Sverige ansågs den dock ha utvecklats i positiv riktning. Det hävdades att basen hade breddats genom att alltfler politiska grupperingar och inflytelserika personer anslöt sig till rörelsen. Ett tecken på detta var att den svenska erkännandekommitténs styrande råd hade fått en mer representativ sammansättning. 1972 omfattade det 69 personer varav elva var riksdagsledamöter. De östtyska analytikerna tvingades emellertid också konstatera att inget genombrott nåtts. Förändringar av arbetet föreslogs inte. Man ville förstärka påtryckningarna på regeringarna i de olika länderna och få stora inflytelserika organisationer att engagera sig i erkännanderörelsen. Olika typer av massarrangenmang, nationella och internationella konferenser och namninsamlingar skulle även fortsatt genomföras. Man ville också öka påtryckningarna på parlamentsledamöter och kommunpolitiker för att få dessa att officiellt ta ställning för ett diplomatiskt erkännande.[509] Aktiviteterna i Norden för ett folkrättsligt erkännande av DDR fortsatte i juli med ett möte i Köpenhamn där representanter för alla nordiska erkännandekommittéer deltog. Även östtyska representanter närvarade. Efter mötet konstaterade östtyska analytiker att i Norden betraktades erkännandefrågan inte längre som en principfråga utan som en fråga om tid.[510]

Synen på de svenska DDR-sympatisörernas insatser

Trots den östtyska sidans positiva analyser där det bedömdes att erkännanderörelsen och vänskapsföreningarna fick en allt starkare utbredning och större verksamhet bestod kritiken mot samarbetspartnerna i Sverige ända fram till det diplomatiska erkännandet. Det ska påpekas att de i det följande diskuterade problemen inte var unika för den svenska vänskapsföreningen och erkännandekommittén. Liknande problem fanns i många andra länder.[511] Främst var det vänskapsföreningen som kritiserades. Man ville att vänskapsföreningens politiska aktivitet skulle förstärkas, att föreningen helt enkelt skulle arbeta hårdare för ett diplomatiskt erkännande av DDR.

[509] Zuarbeit für Referat Brandenburg. Zur Verwirklichung des PB-Beschlusses zur Weiterführung der Anerkennungsbewegung sowie zu den weiteren Aufgaben der Anerkennungsbewegung in Europa nach der Ratifizierung der Verträge (1.6.72), i SAPMO-BArch DY13/1950, Einschätzung der April/Mai-Aktionen sowie des gegenwärtigen Entwicklungsstandes der Anerkennungsbewegung (5.6.72) (Liga für Völkerfreundschaft), i SAPMO-BArch DY13/1959 & DY13/2042, Schwedisches Komitte für die Anerkennung der DDR (1.3.72), i SAPMO-BArch DY13/2055

[510] Diskussionsgrundlage. (DENOG) (22.6.72), i SAPMO-BArch DY13/2042, Abschlussbericht Ostseewoche (DENOG, Reisebüro der DDR, Rat der Stadt Kühlungsborn) (15.7.72), i SAPMO-BArch DY13/2281

[511] Information über die Freundschafts- und Anerkennungsbewegung (19.8.70), i SAPMO-BArch DY13/2042, Zur Entwicklung der Bewegung für Freundschaft und Anerkennung der DDR im kapitalistischen Ausland (1971), i SAPMO-BArch DY13/1950

Ett exempel på att vänskapsföreningen inte alltid verkade så som DDR ville är den tyskundervisning som genomfördes i föreningens regi. När tyskkursen 1966 som leddes av en västtysk lärarinna avslutades med en diskussion om DDR hade lärarinnan inget bildmaterial om landet. Istället visades en diabildsserie om Förbundsrepubliken.[512]

Det betonades att vänskapsföreningen måste få fler medlemmar. På östtysk sida ville man inte minst att unga progressiva personer starkare skulle engageras i arbetet. DDR ville också att föreningens fåtaliga borgerligt sinnade medlemmar skulle få en mer betydelsefull roll. Vänskapsföreningens kontakter med socialdemokrater ansågs inte heller vara tillfredsställande. Kritik riktades också mot att vänskapsföreningens arbete var alltför koncentrerat till Stockholm. 1966 hävdades att det nästan inte fanns något liv alls i vänskapsföreningens lokalavdelningar.[513] DENOG eftersträvade att vänskapsföreningen varje månad skulle genomföra aktiviteter i Stockholm och att verksamheten i lokalavdelningarna skulle förstärkas. Ett återkommande problem var att vänskapsföreningens arrangemang inte var särskilt välbesökta. Det visar sig inte minst i att när ett möte i Malmö inför Östersjöveckan 1965 lockade 90 besökare betraktades det som en stor framgång. Åhörarsiffror på över 200 var sällsynt.[514] I början av 1972 kritiserades att de riktiga politiska analyser som gjordes inom vänskapsföreningen och erkännandekommittén inte utmynnade i aktiviteter. I juli samma år konstaterades att erkännandekommittén inte dominerade den svenska opinionsbildningen för diplomatiskt erkännande av DDR.[515]

I DENOG och utrikesministeriet var man inte heller nöjd med vänskapsföreningens ledande medlemmars inställning. De ansågs ha dålig kän-

---

[512] Jahresbericht 1961 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049, MfAA (4.EA) an DENOG (10.3.66), i PA-MfAA, A7791, s 24f

[513] Jahrebericht 1961 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049, Jahresbericht Schweden 1964 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/3151, KfA der DDR. Bericht über die Vortragsreise in Schweden vom 1-12.10.62, i PA-MfAA, A14543, Vertretung in Schweden (Püschel) an MfAA (4. EA) (31.10.66), Konzeption für die Reise der Delegation der DENOG zum 10. Jahrestag der Gesellschaft Schweden-DDR vom 23-31.10.66 nach Schweden, MfAA (Püschel) an DENOG (Tippner) (10.3.66), Bericht über die Reise des Präsidenten der DENOG, Herrn Prof. Geerdts und des Kollegen Tippner nach Schweden in der Zeit vom 20-27.10.61, i PA-MfAA, A7791, s 90f & 127-129

[514] Bericht über die Reise des Genossen Fiedler und der Genossin Ihns in der Zeit vom 19.2-1.3.65 in Schweden, i PA-MfAA, A7777, s 174f

[515] Jahreseinschätzung 1968 – Schweden, i SAPMO-BArch DY13/2049, Abteilung Internationale Verbindungen. Vermerk über ein Gespräch zwischen dem Genossen Jung und dem ADN-Korrespondenten Preussler (Stockholm) (1.10.68), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/577, Zu einigen Problemen der Zusammenarbeit mit Bruderparteien (7.4.71), i SAPMO-BArch DY13/1950, HV Schweden (Püschel) an MfAA (Abt. NE/Nier) (5.2.69), i PA-MfAA, C218/71, s 24, AV Schweden. Analyse zur Haltung der Regierung Schwedens und der verschiedenen politischen Kräfte zur Normalisierung der Beziehungen zur DDR (25.1.70), i PA-MfAA, C1316/73, s 2

nedom om den östtyska politiken. Speciellt kritiserades vänskapsföreningens sekreterare Tore Svensson. Kritiken gick vanligen ut på att han inte tillräckligt aktivt stödde DDR:s politiska arbete.[516] I oktober 1968 hävdade t ex ADN-korrespondenten i Sverige att Svensson innerst inne var negativt inställd till DDR. Trots den omfattande kritiken försökte DDR inte avsätta Svensson. Det illustrerar svårigheterna att hitta svenskar som var villiga att aktivt arbeta för DDR:s utrikespolitiska målsättningar. Svensson ansågs emellertid också vara en god organisatör.[517]

Svenskarnas svar på den östtyska kritiken kommer sällan till uttryck i det aktuella källmaterialet. Ett argument som framfördes var dock att det var ovanligt att svenska vänskapsföreningar var aktivare än Föreningen Sverige-DDR. Svenskarna menade att det fanns en stor risk för att föreningen skulle bli politiskt isolerad om verksamheten för DDR blev alltför aktiv.[518]

Efter det diplomatiska erkännandet förändrades de institutionella ramarna för den östtyska verksamheten i Sverige. I januari 1973 avgick Tore Svensson som vänskapsföreningens sekreterare och efterträddes av Nils Brädefors. I januari beslutade också den svenska erkännandekommittén att upphöra med sin verksamhet. Dess ca 3 000 medlemmar uppmanades i ett personligt brev från kommitténs ledning att i stället bli medlemmar i Föreningen Sverige-DDR. Man var dock inte helt öppen angående vänskapsföreningens uppgifter. Det hävdades att dess uppgift inte var att arbeta för DDR utan att främja mellanfolkligt samarbete.[519] Det diplomatiska erkännandet ledde inte till att de mångfaldiga försöken att bl a med hjälp av kultur sprida en positiv DDR-bild i Sverige upphörde. 1973 var DENOG:s målsättning att genom presentationen av positiv DDR-bild öka DDR-vännernas antal och inflytande i Sverige.[520]

---

[516] Bericht über die Reise des Präsidenten der DENOG, Herrn Prof. Geerdts und des Kollegen Tippner nach Schweden in der Zeit vom 20-27.10.61, i PA-MfAA, A7791, s 90f, Vermerk über ein Gespräch mit dem Genossen Svensson, Sekretär der Gesellschaft Schweden-DDR am 29.1.63, i PA-MfAA, A14529, s 10, KfA. Vertretung in Schweden an MfAA (4. EA) (31.10.66), i PA-MfAA, A7791, s 2f

[517] Bericht über den Aufenthalt nachstehend angeführter Kollegen a) zur 49. Internationalen Messe in Göteborg Schweden vom 2-16.5.66 und b) in Stockholm vom 16-23.5.66, i SAPMO-BArch DY13/2051, Bericht – Schweden 1966 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/3151

[518] Bericht über die Reise des Präsidenten der DENOG und des Kollegen Tippner nach Schweden in der Zeit vom 20-27.10.61, i PA-MfAA, A7791, s 90

[519] Brev Svenska Kommittén för normalisering av förbindelserna med TDR (AU) till kommitténs medlemmar (februari 1972) & Notiz, i SAPMO-BArch DY13/2055

[520] Protokoll der erweiterten Sekretariatssitzung der DENOG am 21.12.72, i SAPMO-BArch DY13/2275, Arbeitsplan des DDR-Kulturzentrums Stockholm für das 2. Halbjahr 1973 (vertrauliche Dienstsache), Einschätzung der Arbeit des DDR-Kulturzentrums Stockholm im 1. Halbjahr 1973 (vertrauliche Dienstsache), i SAPMO-BArch DY13/3151, Information (DENOG) (12.2.73), i LA Gr Rep 210, Nr 472

Ekonomiska relationer

Byggandet av Berlinmuren i augusti 1961 inverkade inledningsvis negativt på de östtysk-svenska handelsrelationerna. I samband med murbygget skedde också en omläggning av DDR:s inköp i Sverige. Från att man tidigare främst hade köpt industriprodukter lades tyngdpunkten på lantbruksprodukter i syfte att säkra försörjningen av den östtyska befolkningen.[521] Handeln minskade dock inte i större utsträckning efter att Berlinmuren byggts. Intresset kan snarare sägas ha blivit större än tidigare när bestörtningen över muren lagt sig. Det märks på det svenska deltagandet på Leipzigmässorna. Visserligen lämnade flera svenska utställare återbud till höstmässan 1961. Jämfört med året innan så minskade dock inte det sammanlagda antalet svenska utställare. Året därpå ökade det svenska deltagandet. Då noterades det dittills största antalet svenska utställare: 97 stycken på vårmässan och 35 på höstmässan. 1961 var motsvarande siffror 68 respektive 22. Den svenska Exportföreningen lämnade återbud till vårmässan 1962 men offentliggjorde inte beslutet. Exportföreningen avrådde inte heller svenska företag från att delta i mässan.[522] Ett annat tecken på ett ökat svenskt intresse var den i november 1966 grundade östtysk-svenska kommittén som skulle främja handeln mellan länderna. Den bestod inledningsvis av 30 svenska och 30 östtyska företagsrepresentanter.[523]

Den östtysk-svenska handeln ökade också från ca 190 miljoner 1961 till ca 390 miljoner 1968.[524] DDR låg enligt interna östtyska uppgifter på andra plats bland de socialistiska staterna som importör av svenska produkter. När det gällde den svenska importen från de socialistiska staterna låg DDR på tredje plats.[525] I likhet med efter Berlinmurens byggande påverka-

[521] Abschlussbericht des Leiters der Vertretung der KfA in Stockholm, Handelsrat Heinz Mainusch, i PA-MfAA, A7812, s 34

[522] Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (9.1.63) (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A7811, s 8, KV Schweden. Aktennotiz Nr 6/62 über ein Gespräch mit dem Chef des Exportverbandes, Herrn Minister Vinell (12.2.62), i PA-MfAA, A7767, s 42f, Informationsbericht des ADN-Korrespondenten in Stockholm. Zu einigen Entwicklungstendenzen der schwedischen Aussenpolitik im Jahre 1963, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/584, Abschlussbericht des Leiters der Vertretung der KfA in Stockholm, Handelsrat Heinz Mainusch, Die Haltung der schwedischen Regierung zur DDR und die sich daraus ergebenen Schlussfolgerungen für die Arbeit in Schweden (1964), i PA-MfAA, A7812, s 34f & 266

[523] Handelsvertretung Schweden. Informationsbrief Nr. 4/66 (23.12.66) & Informationsbrief Nummer 2/1966 (vertraulich) (9.9.66), i PA-MfAA, C267/71, s 114 & 133, Jahresanalyse 1966 der Handelsvertretung Schweden, i PA-MfAA, A s 10, Zu Argumentationshinweisen für die Ostseewoche 1965. Aussenhandel der DDR mit den nordeuropäischen Staaten, i LA Gr BL IV/A/2/18/1119, s 103, Dokumentation der Zeit Nr 371, Ostsee-Zeitung 31.10.68

[524] Sveriges Officiella Statistik. Utrikeshandel – Åren 1961 – 1968

[525] Beziehungen DDR-Schweden (1963), i LA Gr BL IV/A/2/18/1120, s 35

des de ekonomiska relationerna inte i större utsträckning av Warszawapaktstaternas militära inmarsch i Tjeckoslovakien. I november 1968 genomförde t ex kommittén för främjande av handeln mellan Sverige och DDR som planerat sitt årsmöte med 40 östtyska och 60 svenska deltagare. Det svenska deltagandet vid höstmässan i Leipzig minskade inte heller. Ett något mindre antal svenska besökare kunde dock noteras. Inte heller handelsavtalet för 1969 påverkades. Det var första gången som ett avtal tillät en sammanlagd handel på över 500 miljoner kronor. 1969 var Sverige DDR:s tredje viktigaste handelspartner i Västeuropa efter Förbundsrepubliken och Frankrike.[526] Under de kommande åren pendlade handelsvolymen mellan cirka 520 miljoner och 630 miljoner kronor. I jämförelse med den svensk-västtyska handeln som ökade från cirka 5 600 miljoner 1961 till 12 000 miljoner kronor 1972 var den svensk-östtyska dock ganska försumbar.[527]

DDR försökte aktivt stimulera det svenska intresset för handeln. Det förekom att man köpte produkter endast i syfte att upprätthålla goda kontakter med den svenska industrin och handeln. Man var inte heller främmande för att köpa vissa varor i större omfattning än vad man egentligen hade behov av. DDR:s intresse för Sverige berodde inte minst på att den östtysk-svenska handeln ansågs vara mindre känslig för politiska störningar än handeln med NATO-länder. Ett sätt att stimulera det svenska intresset för handeln var det beslut som fattades 1965 om att fördubbla eller t o m öka handelsutbytet två och en halv gånger fram till 1970. Sverige fungerade också som en testmarknad för produkter som DDR planerade att sälja även till andra kapitalistiska stater. Problematiskt för DDR:s planer för utvecklingen av handelsrelationerna var den ofta dåliga kvaliteten på de östtyska varorna. Svenska företag tvingades ibland reklamera upp till varannan östtysk produkt.[528]

Östtyska försök att aktivt påverka Sveriges politik

De kontakter som östtyska företrädare lyckades skapa på det ekonomiska området utnyttjades liksom tidigare för utrikespolitiska ändamål. 1965

[526] Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (december 1968)+(oktober 1968), i PA-MfAA, C169/71, s 7 & 20f, Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (augusti 1968), i PA-MfAA, C267/71, s 65f, Information über den Stand der Beziehungen DDR-Schweden (vertraulich), i PA-MfAA, C1317/73, s 23, Entwurf. Konzeption über den gegenwärtigen Stand und die weitere Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden bis 1975 (streng vertraulich) (17.3.69), i PA-MfAA, C189/71, s 4

[527] Sveriges Officiella Statistik. Utrikeshandel 1961 & 1969-1972

[528] Abschlussbericht des Leiters der KfA in Stockholm, Handelsrat Heinz Mainusch, i PA-MfAA, A7812, s 34-38, 43 & 53, Dokumentation der Zeit, Heft 344, s 51

[529] Zu Argumentationshinweisen für die Ostseewoche 1965. Aussenhandel der DDR mit den nordeuropäischen Staaten, i PA-MfAA, A7777, s 159

konstaterades "att hjälpa denna politik [utrikespolitiken] till framgång hör till de främsta uppgifterna för DDR:s utrikeshandel".[529] Några år in på 1960-talet lade DDR t ex om sin import från Sverige för att gynna Wallenberg-gruppens företag eftersom Wallenberg-gruppen förväntades ha stort politiskt inflytande.[530]

Ett exempel på hur kontakterna på det ekonomiska området utnyttjades i strävan efter diplomatiskt erkännande är DDR:s ansträngningar att sluta statliga handelsavtal och få till stånd ett utbyte av handelsrepresentationer med Sverige. Ansträngningarna i dessa frågor ökade vid mitten av 1960-talet.[531] Man ville avveckla SUKAB som avtalspartner. Tanken var att det skulle leda till direkta förhandlingar mellan statliga östtyska och svenska myndigheter. Utrikesministeriet ville att handelsrepresentationen i Stockholm skulle agera offensivare och försöka förhandla direkt med svenska myndigheter och institutioner i stället för att gå över SUKAB.[532] Samtidigt ville man arbeta med SUKAB mot SUKAB. Det innebar att man genom organisationen försökte knyta kontakter med svenska myndigheter. Dessa kontakter skulle sedan utnyttjas för att få en statlig institution som avtalspart. Man försökte övertyga de svenska myndigheterna om att SUKAB, som det aktiebolag det var, huvudsakligen agerade i eget intresse. Svenska myndigheter visade dock inget intresse för direkta förhandlingar med östtyska myndigheter. DDR satte därför upp delmål på vägen mot ett statligt handelsavtal. Det viktiga för stunden var uppenbarligen att handelsavtalet på något vis kunde betraktas som officiellt. DDR var berett att godta avtal mellan utrikeshandelsministeriet eller utrikeshandelskammaren och Svenska Kommerskollegiet. På östtysk sida kunde man även acceptera att SUKAB och KfA utåt stod som avtalsparter medan förhandlingarna inofficiellt fördes mellan representanter för utrikeshandelsministeriet och det svenska handelsdepartementet.[533] 1969 nådde DDR en smärre framgång när svenskarna accepterade att det östtyska utrikeshandelsministeriet

[530] Die Haltung der schwedischen Regierung zur DDR und die sich daraus ergebenen Schlussfolgerungen für die Arbeit in Schweden (streng vertraulich) (1964), i PA-MfAA, A7812, s 271

[531] KfA. Vertretung in Schweden. Jahresanalyse 1961 (15.1.62), i PA-MfAA, A14145, s 38 (handskriven notis: auf jeden Fall offensiver auftreten!)

[532] HV Schweden. Aktennotiz über ein Gespräch mit dem Generaldirektor des Königlich-Schwedischen Exportverbandes Jonas Nordensson (9.9.65), i PA-MfAA, A7726, s 11, HV Schweden. Aktenvermerk Nr. 12/62 über ein Gespräch mit dem Leiter der Abteilung Sozialistische Länder im schwedischen Aussenministerium, Herrn Bernström (streng vertraulich), (16.5.62), PA-MfAA, A7767, s 36f, HV Schweden. Halbjahresbericht 1965 (juli 1965), i PA-MfAA, A7812, s 251

[533] Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, i PA-MfAA, A7697, s 36, Direktive für die Reise einer Delegation unter Leitung des Stellvertreters des Ministers, Genossen Beil, nach Schweden in der Zeit vom 20-25.5.67, i PA-MfAA, C179/71, s 217f

och Kommerskollegiet bekräftade handelsavtalen genom att vid sidan av KfA och SUKAB underteckna dem. Statliga handelsavtal nådde DDR inte före det diplomatiska erkännandet.[534]

I utrikesministeriet såg man i mitten av 1960-talet tecken som tydde på ett ökat svenskt intresse för att öppna en handelsrepresentation i DDR. Ett positivt tecken ansågs vara att handelssekreteraren vid det svenska generalkonsulatet i Västberlin kallades hem i december 1964 utan att få någon ersättare. En östtysk delegation som i januari 1965 besökte en rad olika stålverk och andra metallindustriella anläggningar i Sverige tog därför upp frågan om en svensk handelsrepresentation. Bl a diskuterades problematiken med Jernkontorets generaldirektör och direktören för Sandvikens Jernverks AB. Samtalen gav dock inga konkreta resultat. Positiva signaler kom emellertid från en svensk handelsdelegation som besökte vårmässan i Leipzig 1965. Delegationen bestod av inflytelserika ekonomiska representanter med Exportföreningens direktör, Jonas Nordenson, och direktören för Grossistförbundet, Einar Kördel, i spetsen. Även andra inflytelserika personer som Per Nyström, landshövding i Göteborg- och Bohuslän, Hjalmar Mehr, borgarråd i Stockholm, och elva riksdagsledamöter ingick. Östtyska analytiker ansåg att svenskarna för första gången var relativt tillmötesgående. Nordenson ska ha uttalat sig i positiva ordalag om långfristiga handelsavtal mellan länderna och uttryckt intresse för en svensk handelsrepresentation i DDR.[535]

Handelsrelationerna och en eventuell svensk handelsrepresentation i DDR diskuterades vidare i Sverige i maj 1965. I samtalen deltog bl a DDR:s vice utrikeshandelsminister Gerhard Beil. De svenska företrädarna visade nu en betydligt större återhållsamhet. Nordenson hävdade t ex att långfristiga handelsavtal med DDR inte var nödvändiga.[536] Östtyskarna lät sig dock inte nedslås utan fortsatte att försöka driva på utvecklingen. Chefen för handelsrepresentationen i Stockholm, Heinz Mainusch, träffade i september 1965 Nordenson som kunde ge positiva besked. Han meddela-

[534] Entwurf. Konzeption über den gegenwärtigen Stand und die weitere Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden bis 1975 (streng vertraulich) (17.3.69), i PA-MfAA, C189/71, s 5f

[535] HV Schweden. Aktennotiz über ein Gespräch mit dem Generaldirektor des Königlich-Schwedischen Exportverbandes Jonas Nordensson (9.9.65), i PA-MfAA, A7726, s 10, Krolikowski an den Stellvertreter des Ministers für Aussenhandel und Innerdeutschen Handel (Weiss) (15.12.64), i PA-MfAA, A7768, s 3, Bericht der Handelsvertretung (1965), HV Schweden. Halbjahresbericht 1965 (juli 1965), i PA-MfAA, A7812, s 78 & 229f, Entwicklung der Beziehungen DDR-Schweden im I. Quartal 1965, i PA-MfAA, C168/71, s 51, Hausmitteilung. Abt. Maschinenbau und Metallurgie an Genosse Dr. Mittag (15.1.65), Information über den Besuch des neuen schwedischen Stahlwerkes Oxelösund, i SAPMO-BArch NY4182/1321, s 16

[536] Hinweise für Gespräche mit namhaften schwedischen Gästen (streng vertraulich) (juli 1965), i PA-MfAA, A7777 & A13373, s 41

de att frågan om en svensk handelsrepresentation i Berlin inom kort skulle diskuteras på ett möte med intresserade företag. Nordenson uppgav att han personligen trodde att mötet skulle besluta om att öppna en sådan representation för näringslivet. De svenska myndigheterna skulle inte utse någon handelssekreterare. Nordenson betonade emellertid att kontoret vid framtida behov skulle kunna byggas ut. DDR accepterade att det inte blev en statlig representation. Målet var visserligen att svenska myndighetsrepresentanter skulle arbeta vid representationen. Men man såg hellre en mindre betydande representation än ingen alls. DDR ville att Exportföreningen skulle leda den privata handelsrepresentationen och placera två eller tre kontaktpersoner i Östberlin. De svenska företag som önskade, kunde också ha egna representanter på kontoret. Nordenson förklarade att det var en lösning som Exportföreningen kunde godta.[537]

Att det fanns ett relativt stort intresse för en handelsrepresentation bland svenska företag visar det faktum att inte enbart Exportföreningen agerade i frågan. Några dagar efter mötet mellan Mainusch och Nordenson i september 1965 träffade en representant för Sandviken Jernverks AB östtyska företrädare i Stockholm. Mötet kom till på företagets initiativ, som ville försäkra sig om goda relationer med DDR genom att upprätta ett eget kontor i Östberlin. På östtysk sida såg man dock hellre att företaget tryckte på för att en handelsrepresentation i Exportföreningens regi skulle öppnas.[538] I slutet av november kom positiva signaler från det svenska handelsdepartementet. En företrädare för departementet meddelade att samtal med Exportföreningen i stort hade avslutats och att svenska myndigheter troligen inte skulle stoppa öppnandet av en handelsrepresentation. Trots dessa signaler öppnades emellertid ingen sådan svensk representation i DDR vid denna tidpunkt.[539]

Den östtyska målsättningen att få till stånd en svensk handelsrepresentation i Östberlin kvarstod i slutet av 1960-talet. Det viktiga var fortsatt uppenbarligen en sådan representations politiska betydelse och inte att den kunde stimulera handeln mellan länderna. 1968 planerade DDR att i samband med ett eventuellt inrättande av en svensk handelsrepresentation i Östberlin försöka nå en överenskommelse med svenska myndigheter om att både den svenska representationen och de östtyska representationerna i Sverige skulle få vissa diplomatiska rättigheter som t ex tullfri införsel av

[537] HV Schweden. Aktennotiz über ein Gespräch mit dem Generaldirektor des Königlich-Schwedischen Exportverbandes Jonas Nordensson (9.9.65), i PA-MfAA, A7726, s 10-12, HV Schweden. Halbjahresbericht 1965 (juli 1965), i PA-MfAA, A7812, s 230

[538] HV Schweden. Aktenvermerk über ein Gespräch mit dem stellv. Generaldirektor Rosén von Sandvikens Jernverks AB im Büro der Kammervertretung Stockholm (10.9.65), i PA-MfAA, A7726, s 13

[539] HV Schweden. Gesprächsvermerk (30.11.65), i PA-MfAA, A7767, s 7, Jahresanalyse 1966 der Handelsvertretung Schweden, i PA-MfAA, A7812

varor, kurirrättigheter, kodrättigheter och konsulära fullmakter.[540] DDR:s planer kunde dock inte förverkligas vid denna tidpunkt.

Först 1970 fanns det ett svenskt intresse som ledde fram till förnyad aktivitet i frågan. SUKAB förvarnade i slutet av maj de östtyska myndigheterna om att man snart ville inleda förhandlingar om inrättande av en svensk handelsrepresentation. Det klargjordes att svenska myndighetsrepresentanter inte skulle delta i förhandlingarna men att myndigheterna hade gett klartecken för dem. I utrikesministeriet sågs intiativet som ett resultat av svenska företags påtryckningar på regeringen. Något förvånande med tanke på det tidigare östtyska intresset av ett utbyte av handelsrepresentationer intog DDR en hård position. En företrädare för handelsrepresentationen i Stockholm meddelade att han under de aktuella förutsättningarna inte kunde föreslå någon östtysk förhandlingspartner. Han hävdade att östtyska myndighetsrepresentanter inte kunde förhandla med svenska ekonomiska organisationer om frågor av denna art. Den hårda östtyska positionen grundades i en anvisning från utrikeshandelsministeriet att göra allt för att föra direkta samtal med svenska myndigheter och blockera alla SUKAB:s förslag och åtgärder.[541]

I juni meddelade representanter för SUKAB och Exportföreningen att man var redo att inleda förhandlingar. Det betonades återigen att initiativet var godkänt av svenska myndigheter och att alla åtgärder skulle stämmas av med dem. Trots dessa svenska försäkringar om myndighetsstöd vek DDR inte från sin tidigare position. Svenskarna tycks nu ha blivit smått irriterade. Denna reaktion hade de troligen inte förväntat sig. De betonade att en svensk handelsrepresentation vore en utveckling av relationerna och hänvisade till att högt uppsatta östtyska företrädare tidigare hade gett sitt principiella stöd. De bad därför med eftertryck om att ett möte med utrikeshandelsministeriet skulle arrangeras i augusti.[542]

Chefen för handelsrepresentationen i Stockholm, Günter Nobel, gav dock klara besked till Exportföreningens VD, Stig Ramel, vid ett samtal i juli 1970. Nobel underströk att DDR inte hade något intresse av en privat svensk handelsrepresentation. Han betonade också att DDR inte var intresserat av att sluta långfristiga handelsavtal med SUKAB. Ramel upprepade i sin tur den svenska positionen. Han underströk att DDR borde betrak-

[540] Direktive für die Reise einer Delegation unter Leitung des Stellvertreters des Ministers, Genossen Beil, nach Schweden in der Zeit vom 20-25.5.68, i PA-MfAA, C179/71, s 218
[541] HV Schweden. Informationsvermerk über die Rücksprache mit Dir. Bojsen (SUKAB) (1.6.70), i PA-MfAA, C1228/72, s 38, Information über den Stand der Beziehungen DDR-Schweden (vertraulich) (1970)
[542] HV Schweden. Gesprächsvermerk über ein Gespräch vom 9.6.70 bei der AB SUKAB Stockholm (vertrauliche Dienstsache), Anlage zum Gesprächsvermerk, i PA-MfAA, C1228/72, s 30 & 35

ta det svenska förslaget som ett steg framåt som vid en positiv politisk utveckling snabbt kunde möjliggöra fler framsteg.[543] När diskussionerna fortsatte i september försökte SUKAB:s representant Tom Bojsen göra det svenska erbjudandet mer tilltalande. Han underströk att man var beredd att vara flexibel gällande beteckningen på handelskontoret. Det innebar förmodligen att SUKAB och Exportföreningen kunde tänka sig att kontoret fick en titel som gav sken av att representationen var officiell. Han klargjorde också att en annan svensk avtalspartner än SUKAB inte kunde komma i fråga. SUKAB var dock berett att sluta avtal med det östtyska utrikeshandelsministeriet. Han meddelade också att SUKAB kunde acceptera en klausul i avtalet som skulle göra det möjligt att låta en annan svensk part sluta avtal om relationerna mellan DDR och Sverige normaliserades.[544]

På östtysk sida var man inte speciellt intresserad av de svenska förslagen. Man höll fast vid målsättningen om statliga handelsavtal och utbyte av statliga handelsrepresentationer och försökte utnyttja sina kontakter i Sverige till att påverka den svenska regeringen att ändra inställning. Bl a kontaktades Per Nyström som lovade att vidta lämpliga åtgärder med hjälp av sina politiska kontakter och intresserade svenska företag.[545] DDR fick också viss hjälp av svenska företag. SIAB:s styrelseordförande, Sven Dalberg, ska enligt information till det östtyska utrikesministeriet ha tagit upp frågan om en handelsrepresentation med finansminister Gunnar Sträng och statsminister Olof Palme. Både Sträng och Palme klargjorde emellertid att Sverige inte kunde inrätta en officiell handelsrepresentation. Representanter för Exportföreningen fortsatte samtidigt att trycka på östtyska myndigheter för att få till stånd en privat handelsrepresentation i DDR. I början av oktober framförde Ramel på nytt de svenska önskemålen om förhandlingar med östtyska myndigheter. Den östtyska positionen var dock densamma som tidigare. Man ville inte acceptera en privat representation eftersom en sådan inte kunde ses som ett steg på vägen mot normala handelsrelationer.[546]

---

[543] AV Schweden. Information über ein Gespräch mit Direktor Bojsen, Sukab (streng vertraulich) (24.7.70), AV Schweden. Information über ein Gespräch mit Direktor Ramel vom Exportverband am 17.7.70 (streng vertraulich), i PA-MfAA, C1228/72, s 21f & 23-25

[544] Gesprächsvermerk über ein Gespräch mit Dir. Bojsen (1.9.70) (vertrauliche Dienstsache), Information über Gespräche mit einflussreichen schwedischen Konzernvertretern zu den Beziehungen DDR-Schweden (streng vertraulich) (2.9.70), i PA-MfAA, C1228/72, s 13f & 17f, KfA. Besuch einer schwedischen Delegation in Berlin (1.9.70), i PA-MfAA, C1229/72, s 14-16

[545] Vermerk über ein Gespräch zwischen Staatssekretär Dr. Beil und dem Regierungspräsidenten von Göteborg- und Bohuslän, Per Nyström, sowie dem Generaldirektor der Svenska Mässan, Ehrengren, am 21.8.70, i PA-MfAA, C1229/72, s 17f

[546] Beziehungen DDR-Schweden (oktober 1970), HV Schweden. Vermerk über ein Gespräch mit den Direktoren Dahlberg und Sundberg von der SIAB am 10.11.70, i PA-MfAA, C1228/72, s 3f & 10f

DDR:s position mjuknade emellertid i slutet av 1970 när man inte fått gehör för sina krav hos de svenska myndigheterna. I ett samtal med representanter för SUKAB och Exportföreningen i november 1970 föreslogs att handelsavtalen hädanefter skulle slutas mellan det österländska utrikeshandelsministeriet och det svenska Kommerskollegiet. Internt noterades att detta var den för DDR lägst acceptabla nivån för att det skulle kunna betraktas som en förbättring av relationerna. Svenskarna gav inga besked utan noterade bara förslaget för konsultationer med berörda myndigheter. Frågan om en svensk handelsrepresentation diskuterades också. De svenska företrädarna betonade återigen att Sverige endast var berett att inrätta en handelsrepresentation utan officiell status. Representationen skulle inte kunna förhandla med österländska myndigheter om handelsavtal utan endast ägna sig åt marknadsundersökningar och sköta kontakter med österländska företag.[547] Samtidigt som den österländska positionen mjuknade fortsatte emellertid försöken att påverka svenska myndigheter att ändra inställning. I slutet av november meddelade Per Nyström att han hade haft kontakt med handelsminister Kjell-Olof Feldt och finansminister Gunnar Sträng i frågan om en handelsrepresentation. Feldt hade låtit förstå att det inte fanns förutsättningar för framsteg. Andra frågor hade högre prioritet – i första hand de svenska förhandlingarna med EG (Europeiska Gemenskaperna). Inte heller Sträng hade gett positiva besked.[548]

Det österländska förslaget att byta ut SUKAB som avtalspartner fick inte heller positiv svensk respons. I slutet av november meddelades att SUKAB liksom tidigare skulle sluta handelsavtalen för svensk räkning även om DDR bytte sin avtalspartner. Det betonades återigen att Sverige endast kunde acceptera en privat handelsrepresentation i DDR. Tom Bojsen hävdade att det var hans bestämda uppfattning att det fördelaktigaste för DDR vore att tills vidare samarbeta med SUKAB för att reglera handelspolitiska frågor. SUKAB skulle träda tillbaka från sin funktion så snart det tagits steg på vägen mot att göra relationerna mellan Sverige och DDR officiella.[549] I DDR var man dock fortsatt tveksam till en svensk handelsrepresentation i privat regi. Man ansåg att de svenska ansträngningarna "bara hade ett mål, att ge det svenska utrikesministeriet en utpost i DDR och cementera de otillfredsställande relationerna"[550] I december 1970 noterade man i utri-

[547] Information über den Stand der Beziehungen DDR-Schweden (streng vertraulich) (20.8.70), i PA-MfAA, C1194/72, s 3, Vermerk über Gespräche mit dem Generaldirektor des schwedischen Exportverbandes Stig Ramel am 3, 4 und 5.11.70, i PA-MfAA, C1228/72, s 8

[548] AV Schweden. Gesprächsvermerk (26.11.70), i PA-MfAA, C1198/72, s 248

[549] Vermerk über ein Gespräch mit Direktor Bojsen, SUKAB AB, Stockholm, am 24.11.70, i PA-MfAA, C1228/72, s 251f

[550] Vermerk über Gespräche mit dem Generaldirektor des schwedischen Exportverbandes Stig Ramel am 3, 4 und 5.11.70, i PA-MfAA, C1228/72, s 7

kesministeriet tecken på att Sverige ytterligare förstärkte ansträngningarna att få till stånd en privat handelsrepresentation i Östberlin. Exportföreningen tryckte på för att samtal skulle återupptas i Berlin i januari 1971.[551]

Även om intresset för handel med DDR ökade i Sverige under 1960-talet fanns det ingen större beredskap bland svenska företag att engagera sig för de östtyska politiska målen. Vice utrikeshandelsminister Gerhard Beil konstaterade efter samtal med svenska företagsrepresentanter i maj 1967 att de svenska företagen endast tog ställning för en normalisering av de politiska relationerna när det var en absolut nödvändig förutsättning för att utveckla handeln.[552] Att det var fallet visade sig tydligt i arbetet med den östtysk-svenska kommittén för främjande av handelsförbindelserna mellan länderna. DDR:s ambition var bl a att utnyttja kommittén för att skapa kontakter mellan det östtyska utrikeshandelsministeriet och det svenska handelsdepartementet. Att det fanns olika uppfattningar på svensk och östtysk sida visade sig redan 1966 i samband med kommitténs första möte. Svenskarna accepterade inte att DDR:s vice utrikeshandelsminister deltog.[553] DDR hade fortsatt svårt att få kommittén att agera som önskat. De svenska medlemmarna ville t ex 1969 inte diskutera frågan om en inkludering av DDR i en kommande svensk liberalisering av handeln med de socialistiska staterna. Det ansågs vara en politisk fråga som inte rörde kommittén. Efter krav från de östtyska kommittémedlemmarna diskuterades problematiken men diskussionen togs inte med i det officiella protokollet. I den östtyska handelsrepresentationen var man 1970 besviken över kommitténs agerande. Den hade tidigare betraktats som en allierad, inte minst i strävan att byta ut SUKAB som part i de östtysk-svenska handelsavtalen.[554]

Försök att utveckla handelsrepresentationens politiska verksamhet

Handelsrepresentationens medarbetare hade liksom tidigare politiska uppgifter. De informerade om DDR och knöt kontakter som kunde utnyttjas i strävan efter diplomatiskt erkännande. Handelsrepresentationen blev allt aktivare på det politiska området under 1960-talet. Det framträder tydligt

[551] Zu den Beziehungen DDR-Schweden (december 1970), i PA-MfAA, C1251/72, s 3-5
[552] Information über Gespräche während meines Aufenthaltes in Schweden (1.6.67) (Gerhard Beil, i PA-MfAA, C179/71, s 104f, citat s 105
[553] HV Schweden. Informationsbrief Nr. 4/66 (23.12.66), Informationsbrief Nr. 2/1966 (vertraulich), i PA-MfAA, C267/71, s 114 & 133, Abschlussbericht des Leiters der Vertretung der KfA in Stockholm. Handelsrat Heinz Mainusch, i PA-MfAA, A7812, s 45
[554] Bericht über den Besuch des Stellvertreters des Ministers Gen. Dr. Beil auf der 51. internationalen schwedischen Messe in Göteborg am 13 und 14.5.68, i PA-MfAA, C179/71, s 109, HV Schweden. Anlage zum Gesprächsvermerk vom 9.6.70 – AB SUKAB, i PA-MfAA, C1228/72, s 35, Ostsee-Zeitung 14.2.69

i de analyser som fr o m april 1963 varje månad sändes till utrikesministeriet. Verksamheten förstärktes också genom att Edgar Püschel, tidigare ledare för Sverigesektionen i utrikesministeriet, 1966 placerades vid representationen. Han representerade officiellt utrikeshandelskammaren KfA. Beslutet att sända Püschel till Sverige hade fattats redan 1964 men p g a olika byråkratiska problem och praktiska svårigheter kom han på plats först i mitten av 1966. Hans huvudsakliga uppgifter vid representationen var att arbeta med utrikespolitiska frågor men han skulle även följa och analysera den svenska inrikespolitiska, ekonomiska och kulturella utvecklingen.[555] Handelsrepresentationen arbetade fortsatt aktivt med att skapa kontakter med svenska företag som kunde nyttjas för både ekonomiska och politiska ändamål. I mitten av 1960-talet hade representationens medarbetare enligt egen utsago lyckats upprätta kontakter med nästan alla de stora svenska koncernernas direktörer. Man försökte också knyta kontakter med politiker och myndighetspersoner. Det fanns dock inga regelbundna och fasta förbindelser med ministrar och högre statstjänstemän.[556]

DDR strävade konstant efter att representationen skulle få officiell status i Sverige. 1966 sattes målet att den innan 1970 skulle ha blivit erkänd som en officiell representation för utrikeshandelsministeriet. 1967 fick de båda östtyska representationerna i Sverige uppgiften att utöka sina verksamhetsområden till att omfatta de uppgifter som en ambassad normalt sköter. I april 1968 beslutades att omvandla handelsrepresentationen och trafikrepresentationen till en samlad utlandsrepresentation som skulle tillvarata alla DDR:s intressen i Sverige. Utåt fortsatte dock de olika representationerna sina skilda verksamheter. [557] Den östtyska närvaron i Sverige

[555] Bericht über die Tätigkeit der Delegation des ZK, die unter Leitung des Genossen Karl Mewis am XIX. Parteitag der KP Schwedens, Januar 1961, teilnahm, (19.1.61), i PA-MfAA, A14538, DDR-Vertretungen in Schweden an MfAA (16.4.63), i PA-MfAA, A14526, s 19, HV Schweden. Halbjahresbericht 1965 (juli 1965), Jahresanalyse 1966 der Handelsvertretung Schweden, i PA-MfAA, A7812, s 15, 228 & 250, HV Schweden. Informationsbrief Nr 2/1966 (vertraulich) (9.9.66), i PA-MfAA, C267/71, s 130-134, Vorbereitung der Entsendung eines Mitarbeiters des MfAA in die KV Stockholm (maj 1966), i PA-MfAA, A7726, s 17-21, KfA. Vertretung in Schweden (Püschel) an MfAA (4. EA) (31.10.66), i PA-MfAA, A7791, s 1-3

[556] Halbjahresbericht 1965 (juli 1965), Die Haltung der schwedischen Regierung zur DDR und die sich daraus ergebenen Schlussfolgerungen für die Arbeit in Schweden (streng vertraulich) (1964), i PA-MfAA, A7812, s 251 & 262, An den Leiter der Auslandsvertretung in Stockholm (20.8.68) (streng vertraulich) (persönlich), i PA-MfAA, C268/71, s 55-58,

[557] Jahresanalyse 1966 der Handelsvertretung Schweden, i PA-MfAA, A7812, s 11, Kurzeinschätzung der Arbeit der Handelsvertretung der DDR in Schweden, i PA-MfAA, C236/71, s 46f, Abteilung Nordeuropa. Notiz für Genossen Hertzfeldt über ein Gespräch des Genossen Nier mit Genossen Beil am 21.3.68, i PA-MfAA, C178/71, s 25, Abt. NE. Stellungnahme zur Jahresanalyse 1967 der HV Schweden (8.2.68), i PA-MfAA, C169/71, s 52

ökade under 1960-talet. Det märks på antalet DDR-medborgare som var stationerade i landet. Handelsrepresentationen inklusive ett nyöppnat kontor i Göteborg hade (inräknat svenska medarbetare) 34 anställda, trafikrepresentationen åtta och kulturcentret fem. Till detta kom sex östtyska journalister och korrespondenter. Sammanlagt vistades 1968 54 östtyska medborgare med 22 barn i Sverige vilket kan jämföras med 1961 då 21 östtyskar var stationerade i landet.[558]

Under de kommande åren fortsatte DDR ansträngningarna att höja representationernas politiska status och utveckla deras politiska arbete. Det fanns planer på att förstärka dem med en person som skulle ägna sig åt kultur- och pressfrågor. 1969 var ambitionen att en av utrikesministeriets medarbetare skulle leda representationen, att ställföreträdaren skulle få diplomatisk rang, och att ytterligare två av utrikesministeriets medarbetare skulle placeras vid den. Den samlade representationen skulle även försöka bli medlem i den diplomatiska klubben i Stockholm.[559] Alla målsättningarna var etappmål på vägen mot det slutliga målet – diplomatiskt erkännande. 1969 konstaterades i utrikesministeriet att "i centrum för alla representationernas gemensamma ansträngningar står strävan [...] att nå verkliga framsteg i genomdrivandet av erkännandet av DDR i världlandet och att stärka rörelsen för normalisering av relationerna med DDR".[560] Representationerna skulle t ex stimulera intresserade svenskar att bilda en kommitté för diplomatiskt erkännande av DDR och få den östtysk-svenska kommitté som arbetade för att utveckla handeln att öppet agera för en normalisering av relationerna.[561]

I början av 1970 kunde utrikesministeriet placera ytterligare två medarbetare som skulle sköta utrikespolitiska frågor vid representationerna. Det bör betonas att denna förstärkning endast var möjlig tack vare en välvilligare svensk inställning. Tidigare hade Sverige starkt begränsat hur många medarbetare representationen fick ha. Enligt östtyska uppgifter accepterade Sverige även att ledaren för representationen fick en diplomatisk titel och att handelsrepresentationen fick kallas för DDR:s handelsrepresentation och inte för den östtyska utrikeshandelskammarens representation som den formellt var. De svenska eftergifterna ledde till att man i utrikes-

[558] Zusammensetzung der DDR-Vertretung in Schweden (april 1968), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/585, Bericht über die Tätigkeit der Delegation des ZK, die unter Leitung des Genossen Karl Mewis am XIX. Parteitag der KP Schwedens, Januar 1961, teilnahm, i LA Gr BL IV2/18/1433, s 123 &126f

[559] HV Schweden (Kranz) an MfAA (Minister) (22.12.68), i PA-MfAA, C169/71, s 30, Vorschläge für die Erhöhung des Status der Auslandsvertretung in Stockholm (14.4.69), HV Schweden (Kranz) an MfAA (Nier) (21.9.68), MfAA (Nier) an HV Schweden (21.10.68) (streng vertraulich), i PA-MfAA, C267/71, s 22-24, 36f & 41f

[560] Führungskonzeption des Leiters der Auslandsvertretung der DDR in Schweden (30.1.69), i PA-MfAA, C236/71, s 32

[561] ibid, s 32f

ministeriet och i representationerna började diskuterade förslag för att testa gränserna för det svenska tillmötesgåendet. Man ville utvidga den politiska verksamheten genom att tillsätta ytterligare politiska medarbetare och börja sända chifferpost. Det föreslogs även att representationerna skulle börja dela ut viseringar. Till en början skulle det endast ske i enstaka fall. Vidare ville man dela ut diplomatpass till handelsattachén och de politiska medarbetarna. Man ville även försöka få till stånd en tullfri försörjning av representationerna. Vissa av ledarna för de enskilda representationerna i Sverige var dock tveksamma till att börja dela ut viseringar. De fruktade motåtgärder som kunde hota hela DDR:s verksamhet i landet. Strategin blev därför att först sondera de svenska myndigheternas inställning. Om sonderingarna gav positiva besked skulle man börja utfärda viseringar.[562] I det tillgängliga källmaterialet finns det inget som tyder på att sonderingarna gav positiva besked.

Liksom under 1950-talet utnyttjade DDR representationerna i Sverige för att skapa uppmärksamhet kring landet och för att ge intryck av att vara en suverän stat. Under 1960-talet kan man notera en ökad närvaro av inflytelserika personer från främst den ekonomiska sfären vid evenemangen som främst arrangerades i samband med högtidlighållandet av årsdagen av DDR:s grundande. 1961 deltog 275 personer och 1965 380 personer i festligheterna. 1965 närvarade bl a generaldirektören för Jernkontoret, Grossistförbundets direktör, Exportföreningens vice direktör, Kungliga Medicinalstyrelsens vice generaldirektör, direktören för S:t Eriks-Mässan och Skandinaviska Bankens vice direktör.[563] Från officiellt svenskt håll var man fortsatt missnöjd med de östtyska institutionernas agerande vid dessa tillfällen. Framför allt motsatte man sig att DDR bjöd in officiella myndighetsrepresentanter. Några hårdare åtgärder än att muntligen uttrycka missnöje och att från tid till tid vägra östtyska representanter visum vidtog Sverige dock inte.[564]

---

[562] Abteilung Nordeuropa. Sektion Schweden. Quartalsberict III/69, i PA-MfAA, C168/71, s 1, Zum Stand der Kontaktarbeit der Auslandsvertretung Stockholm (streng vertraulich) (29.5.70), i PA-MfAA C1195/72, s 4 & 19, Vorschlag. Weitere Massnahmen zum Ausbau der Handelsrepräsentation zu einer staatlichen Auslandsvertretung (12.5.70), i PA-MfAA, C1228/72, s 39-42

[563] HV Schweden. Protokoll. Auswertung des Empfanges zum 7.10 am 11.10.65, i PA-MfAA, A7767, s 9f, Information über die Veranstaltungen der Verkehrs- und Handelsvertretungen der DDR in Dänemark, Österreich und Schweden am 7.10.66 anlässlich des 17. Jahrestages der Gründung der DDR, i PA-MfAA, A7757, s 34, HV Schweden. Informationsbericht Nr 3/66 (vertraulich) (17.10.66), i PA-MfAA, C267/71, s 124, Bericht über den Empfang anlässlich des 12. Jahrestages der Gründung der DDR (10.10.61), i PA-MfAA, A7645

[564] Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 9, Vertretungen in Schweden. Die Haltung der schwedischen Regeriung zur DDR und die sich daraus ergebenden Schluss-

Deltagande på industrimässor i Sverige

Ett viktigt inslag i försöken att knyta kontakter med svenska ekonomiska representanter och politiker var på samma sätt som på 1950-talet deltagandet i industri- och handelsmässor. Mässorna kan emellertid även betraktas som ett viktigt inslag i östtysk public diplomacy. Liksom tidigare presenterade DDR:s utställningar på mässorna inte bara företag och produkter utan ägnade även stort utrymme åt samhällsutvecklingen i DDR och den östtyska utrikespolitiken. I början av 1960-talet upphörde DDR:s regelbundna deltagande i S:t Eriks-Mässan till förmån för Svenska Mässan där man fann ett större intresse för de östtyska varorna.

DDR fortsatte att sända relativt högt uppsatta politiker, vanligen industriministern, utrikeshandelsministern eller någon av deras ställföreträdare, till mässorna.[565] Politikerna och de övriga representanterna i DDR:s mässdelegationer knöt och upprätthöll kontakter med mer eller mindre inflytelserika företagsrepresentanter och politiker samt diskuterade vänskapsföreningens verksamhet med ledande företrädare för föreningen. 1968 besökte t ex vice utrikeshandelsminister Gerhard Beil Svenska Mässan. Han hade kontakt med Per Nyström och Hans Hansson, kommunfullmäktiges ordförande i Göteborg. Beil träffade även en rad framträdande svenska företagarrepresentanter som Volvos VD, SKF:s (Svenska Kullagerfabriken) vice VD och Götaverkens vice VD. I delegationen ingick förutom Beil ytterligare två högt uppsatta politiker, ministern för handel och försörjning, Günter Sieber, och vice utrikesminister Gustav Hertzfeldt. Hertzfeldt hade till uppgift att få till stånd samtal med utbildningsminister Olof Palme, ministern för avrustningsfrågor Alva Myrdal, socialdemokraternas partisekreterare Sten Andersson, Hjalmar Mehr och riksdagsledamöter.[566]

---

folgerungen für die Arbeit in Schweden (streng vertraulich) (1964), i PA-MfAA, A7812, s 269, Information. Empfehlungen von schwedischer Seite zur Reduzierung der politischen Aktivität der DDR-Handelsvertretung in Stockholm (streng vertraulich), i PA-MfAA, A14145, s 23f, HV Schweden (Mainusch) an MAI (Träger) (25.2.64), i PA-MfAA, A7726, s 14f

[565] Entwurf. Jahresbericht 1961 Schweden (11.1.62), Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 9 & 38, KfA.Vertretung in Schweden. Jahresanalyse 1961 (15.1.62), i PA-MfAA, A14145, s 37, Stand der Beziehungen DDR-Schweden (1965), i PA-MfAA, A7777, Direktive für den Aufenthalt des Genossen H. Krolikowski in Schweden (1961), i PA-MfAA, A7665, Direktive für die Reise einer Delegation unter Leitung des Stellvertreters des Ministers, Genossen Beil, nach Schweden in der Zeit vom 20-25.5.67, i PA-MfAA, C179/71, s 217-219

[566] Bericht über den Besuch des Stellvertreters des Ministers Gen. Dr. Beil auf der 51. internationalen schwedischen messe in Göteborg am 13 und 14.5.68, i PA-MfAA, C179/71, s 107-111, Direktive für die Reise des Stellvertreters des Mnister für Auswärtige Angelegenheiten, Genossen Gustav Hertzfeldt, nach Schweden (25.4.68), i PA-MfAA, C1199/72, s 56-58

Ett resonemang som är typiskt för det östtyska tänkandet och som tydligt illustrerar vikten av den politiska verksamheten i samband med mässorna är utrikeshandelskammarens motivering i mitten av 1960-talet för att åter i större omfattning delta i S:t Eriks-Mässan. Motivet var att Hjalmar Mehr blivit mässans styrelseordförande. Genom en starkare närvaro vid S:t Eriks-mässorna ville man stärka kontakterna med Mehr. Med hjälp av honom hoppades man kunna knyta kontakter med andra inflytelserika politiker.[567] I viss mån lyckades DDR med sina avsikter. Genom det regelbundna deltagandet på mässorna i Göteborg och Stockholm utvecklades kontakter med inflytelserika politiker i dessa städer. Nyström i Göteborg och Mehr i Stockholm var intresserade av goda relationer med östtyska företrädare och understödde i olika sammanhang ansträngningarna att utveckla de svensk-östtyska relationerna. Mehr försökte t ex vid olika tillfällen förmedla kontakt mellan östtyska och svenska ministrar. Han betraktades för övrigt som en av de mest pålitliga och mest inflytelserika kontakter som utrikesministeriet hade i Sverige. Det betonades att han var medlem i socialdemokraternas Stockholmsledning och att han där arbetade nära tillsammans med Torsten Nilsson. Mehr ansågs även vara partistyrelsens främsta finansexpert. Det antogs att han hade mycket nära kontakter med den socialdemokratiska partiledningen. Till detta lades att Mehr var ordförande i kommunförbundet.[568]

Liksom under 1950-talet deltog inflytelserika svenska politiker i invigningen av mässorna under 1960-talet. Svenska Mässan 1969 öppnades exempelvis av Tage Erlander. Tillsammans med Per Nyström och Hans Hansson vandrade han runt på mässan. 1970 invigde Olof Palme Svenska Mässan. Han besökte även den östtyska montern där representanter för handelsrepresentationen i Sverige samtalade med honom. De framförde önskemål om att få representationens verksamhet reglerad i ett skriftligt avtal och att statliga handelsrepresentationer skulle utbytas mellan länderna. Palme svarade bara att frågorna undersöktes i handelsdepartementet.[569] Generellt spelade dock de östtyska försöken att under invigningen knyta kontakter med ledande svenska politiker en mindre roll under 1960-talet än under 1950-talet.

Industrimässorna i Göteborg och Stockholm sågs också fortsatt som

---

[567] [Jahresanalyse 1965 der Handelsvertretung Schweden], i PA-MfAA, A7812, s 77

[568] HV Bericht (1965), HV. Halbjahresbericht (juli 1965), Abschlussbericht des Leiters der Vertretung der KfA in Stockholm (1966), i PA-MfAA, A7812, s 76, 250 & 47, Bericht über die Reise des Stellvertreters des Ministers für Auswärtige Angelegenheiten, Genossen H Krolikowski, nach Schweden in der Zeit vom 7-13.5.66 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, C179/71, s 74-87, Bericht über die Dienstreise der Genossin Wagner nach Schweden 8-18.5.70, i PA-MfAA, C1229/72, s 26

[569] AV Schweden. Bericht über den Besuch des Staatsminister Palme bie der DDR-Ausstellung Göteborger Messe am 9.5.70, i PA-MfAA, C1198/72, s 29f, Bericht über die Reise einer Delegation unter der Leitung des Staatssekretär im Ministerium für Aussenwirtschaft, Genosse Dr. Beil, nach Schweden vom 12-14.5.69, i PA-MfAA, C179/71, s 14

utmärkta tillfällen att informera om DDR och att presentera en positiv DDR-bild. Informationsverksamheten skulle bidra till en normalisering av de östtysk-svenska relationerna genom att bekämpa felaktiga uppfattningar om DDR. Centralt var att visa DDR:s utveckling och framtidsutsikter. Presentationen av DDR kombinerades som vanligt med en distansering från Förbundsrepubliken. Man ville visa att Förbundsrepubliken i motsats till DDR förde en ytterst aggressiv politik.[570] I en instruktion för de östtyska representanternas arbete på mässan i Göteborg 1962 hette det:

> DDR:s deltagande på årets mässa i Göteborg har en stor politisk betydelse. Deltagandet ska stödja normaliseringen av relationerna mellan Sverige och DDR och hjälpa till att undanröja förekommande felaktiga uppfattningar om DDR. Besökaren ska inse att DDR är en suverän stat som har dragit lärdom av historien och att all DDR:s politik är inriktad på att ge ett bidrag till upprätthållande av freden och utvecklingen av vänskapliga relationer mellan folken.[571]

Vid mässan i Göteborg 1962 delades 61 500 broschyrer om DDR ut och det fördes ett stort antal samtal med besökare. Filmerna som visades i den östtyska paviljongen på mässan sågs enligt östtyska uppgifter av ca 50 000 människor. 1963 uppgavs DDR-paviljongen på Svenska Mässan ha haft inte mindre än 110 000 besökare.[572] Vid sidan av aktiviteterna på mässan

[570] Zusammenfassender Bericht über die Ergebnisse einer Dienstreise aus Anlass der Göteborger Messe vom 12-16.5.69 nach Schweden, i PA-MfAA, C1199/72, s 27, Bericht über die Reise einer Delegation unter der Leitung des Staatssekretärs im Ministerium für Aussenwirtschaft, Genosse Dr. Beil, nach Schweden vom 12-14.5.69, i PA-MfAA, C179/71, s 14-17, Massnahmeplan für die Beteiligung der DENOG an der 45. schwedischen internationalen Messe in Göteborg vom 4-13.5.62, Bericht über die Teilnahme an der 46. internationalen Messe in Göteborg vom 9-19.5.63, Arbeitsauftrag für die Tätigkeit der Genossen Peter Linder und Jan Peters bzw. Egon Renft während der Göteborger Messe 1969 (25.4.69), i SAPMO-BArch DY13/2051

[571] Arbeitsauftrag für den Aufenthalt des Kollegen Martin Tippner vom 1-15.5.62 zur 45. Schwedischen Internationalen Messe in Göteborg (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A7791, s 57

[572] Jahresbericht 1961 (DENOG), Kurzbericht über die Beteiligung der GfK an der Göteborger Messe in der Zeit vom 6-14.5.61, i SAPMO-BArch DY13/2049, Auszug aus dem Bericht der DENOG über das 1. Halbjahr 1962, [Jahresanalyse 1965 der Handelsvertretung Schweden], i PA-MfAA, A7812, s 76, DENOG. Bericht über die Teilnahme an der 46. Internationalen Messe in Göteborg vom 9-19.5.63, i SAPMO-BArch DY13/2051, Ostsee-Zeitung, 21.5.63

[573] Bericht über die Reise zur Göteborger Messe 1968 in der Zeit vom 6-22.5.68, Bericht über den Aufenthalt nachstehend angeführter Kollegen zur 49. internationalen Messe in Göteborg Schweden vom 2-16.6.66, i SAPMO-BArch DY13/2051, Bericht über die Reise einer Delegation unter der Leitung des Staatssekretär im Ministerium für Aussenwirtschaft, Genosse Dr. Beil, nach Schweden vom 12-14.5.69, i PA-MfAA, C179/71, s 14, Jahresbericht 1961 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049

genomförde DENOG i samarbete med Föreningen Sverige-DDR ytterligare informationsarrangemang. Man arrangerade t ex DDR-dagar.[573] Att informera om DDR var en betydelsefull uppgift även för de östtyska politiker som besökte svenska industrimässor. Det framgår av inte minst av Gustav Hertzfeldts instruktioner 1968. Han skulle informera om DDR:s utrikespolitik, argumentera för betydelsen av ett diplomatiskt erkännande och framhäva Förbundsrepubliken som en fara för freden och säkerheten i Europa.[574] DENOG som ansvarade för utställningarna på de svenska industrimässorna under 1960-talet ville inte bara informera om DDR utan även knyta kontakter med mässbesökarna. I första hand ville man få socialdemokrater och borgerligt sinnade att engagera sig i vänskapsföreningen.[575]

Den östtysk-västtyska motsättningen visade sig även under 1960-talet tydligt på industrimässorna i Sverige. Båda stater följde varandras verksamhet noga. I det östtyska utrikesministeriet bedömde man att mässorna var det område där de västtyska aktionerna mot DDR i Sverige var som störst. Västtyska representanter ansågs försöka dela ut informationsmaterial som var riktat mot DDR och genom protester till mässledningen störa den östtyska utställningsverksamheten. DDR agerade på motsvarande sätt. 1969 protesterade DDR mot informationsmaterial som Förbundsrepubliken delade ut och mot skylten över den västtyska paviljongen på vilken det stod Tyskland och inte Förbundsrepubliken Tyskland.[576]

Trots många års närvaro med utställningar på svenska industrimässor

[574] Bericht über den Besuch des Stellvertreters des Ministers Gen. Dr. Beil auf der 51. internationalen schwedischen Messe in Göteborg am 13 und 14.5.68, i PA-MfAA, C179/71, s 107-111, Direktive für die Reise des Stellvertreters des Mnister für Auswärtige Angelegenheiten, Genossen Gustav Hertzfeldt, nach Schweden (25.4.68), i PA-MfAA, C1199/72, s 56-58

[575] Arbeitsauftrag nachstehend aufgeführter Kollegen zur internationalen Messe in Göteborg/Schweden vom 3-19.5.65, Bericht über die Reise zur Göteborger Messe in der Zeit vom 6-22.5.68, i DY13/2051, Arbeitsauftrag für den Aufenthalt des Kollegen Martin Tippner zur 45. schwedischen Internationalen Messe in Göteborg vom 4-13.5.62, i PA-MfAA, A7791, s 60f

[576] Die Haltung der schwedischen Regierung zur DDR und die sich daraus ergebenen Schlussfolgerungen für die Arbeit in Schweden (streng vertraulich) (1964), i PA-MfAA, A7812, s 262, Bericht über die Reise einer Delegation unter der Leitung des Staatssekretärs im Ministerium für Aussenwirtschaft, Genosse Dr. Beil, nach Schweden vom 12-14.5.69, i PA-MfAA, C179/71, s 15-17, Bericht über den Aufenthalt der Kollegen Tintemann und Günther zur 50. Internationalen Messe in Göteborg vom 15-31.5.67, i SAPMO-BArch DY13/2051, Bericht über die Dienstreise der Genossin Wagner nach Schweden 8-18.5.70, i PA-MfAA, C1229/72, s 26-28, Information über den Besuch der Göteborger Messe in der Zeit vom 6-12.5.65, i LA Gr BL IV/A/2/18/1079, s 87, Jahresbericht Schweden 1964 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/3151

[577] Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 5, Bericht über die Reise zur Göteborger Messe 1968 in der Zeit vom 6-22.5.68, i SAPMO-BArch DY13/2051, Jahreseinschätzung 1968 – Schweden, SAPMO-BArch DY13/2049

och andra former av informationsverksamhet i Sverige ansågs svenskarnas kunskaper om DDR vara ringa under 1960-talet.[577] I början av 1960-talet noterades att många svenskar inte ens var medvetna om att det fanns två tyska stater. 1963 frågade många mässbesökare i den östtyska paviljongen på Svenska Mässan om städer och områden, som de tidigare besökt i Tyskland, men som numera låg i Förbundsrepubliken.[578] I slutet av 1960-talet verkade dock den regelbundna östtyska närvaron vid Svenska Mässan i Göteborg ha haft viss effekt. 1967 gjorde två DENOG-representanter bedömningen att DDR genom sitt mångåriga deltagande i mässan lyckats skapa ett gott anseende hos både svenska företagare och vanliga mässbesökare. Det goda anseendet ansågs dock ännu inte ha gett direkt politiska effekter.[579]

Även Leipzigmässan spelade fortsatt en roll för DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige. Inte minst var den viktig för att knyta kontakter med svenska företagare som kunde utnyttjas i strävan efter det diplomatiska erkännandet. Inbjudningar att besöka Leipzigmässan var inte ovanliga i försöken att utveckla kontakter med svenska politiker. 1961 besökte t ex Per Nyström och 1965 Hjalmar Mehr och 13 riksdagsledamöter Leipzigmässan. Mässorna var också viktiga för att informera om de östtyska ekonomiska framstegen och samhällsutvecklingen.[580] Våren 1970 besökte Stellan Arvidson och Tore Svensson mässan. Tillsammans med östtyska representanter skulle de knyta kontakter med inflytelserika svenska utställare och affärsmän och uppmuntra dem att medverka i eller ekonomiskt stödja vänskapsföreningen och erkännandekommittén.[581]

Kontakter på trafikområdet

Kontakterna på trafikområdet mellan DDR och Sverige fortsatte att vara livliga under 1960-talet. Viktigast i sammanhanget var färjelinjen Trelleborg-Sassnitz. DDR ville utveckla trafiken på linjen genom att öka det svenska utnyttjandet av den. Det betraktades som ett sätt att öka det egna och motverka det västtyska inflytandet över Sverige. Liksom under 1950-

[578] Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, i PA-MfAA, A7697, DENOG. Bericht über die Teilnahme an der 46. Internationalen Messe in Göteborg vom 9–19.5.63, i SAPMO-BArch DY13/2051

[579] Bericht über den Aufenthalt der Kollegen Tintemann und Günther zur 50. Internationalen Messe in Göteborg7Schweden vom 15-31.5.67, i SAPMO-BArch DY13/2051

[580] Bericht der Handelsvertretung (1965), i PA-MfAA, A7812, s 74, Entwicklung der Beziehungen DDR-Schweden im I. Quartal 1965, i PA-MfAA, C168/71, s 51, Bericht über den Stand der Vorbereitung zur Leipziger Herbstmesse (MAI), (25.6.64), Auszug aus dem Arbeitsplan des Pressekollegiums „Leipziger Messen" für die Pressearbeit zur Leipziger Herbstmesse 1964, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/4, Wüstenhagen (2000), s 423-439

[581] Messeplan der Liga für Völkerfreundschaft der DDR zur Leipziger Frühjahrsmesse vom 1-10.3.70, i SAPMO-BArch DY13/2040

talet ville man få till stånd ett statligt avtal som reglerade trafiken. Färjelinjen var också viktig för att få in västvaluta.[582] Även Sverige hade fortsatt intresse av att utveckla trafiken mellan Trelleborg och Sassnitz. Exempelvis satte SJ 1966 in en ny och större färja på linjen. Den svensk-östtyska kommissionen för att främja rese- och godstrafiken mellan länderna fortsatte också sitt arbete.[583]

Byggandet av Berlinmuren påverkade trafiken på Trelleborg-Sassnitz-linjen. Persontrafiken mer än halverades, från ca 244 000 resenärer 1961 till ca 103 000 1962. Först 1966 passerades 1961 års nivå, då ca 274 000 personer reste med färjorna. Därefter minskade resandet igen. Under de kommande åren hade färjorna årligen ca 200 000 passagerare. Godstrafiken påverkades dock inte av den politiska krisen i samband med Berlinmurens byggande utan visade en stadigt ökande tendens, från ca 1 miljon ton 1961 till 2,3 miljoner 1972. Tjeckoslovakienkrisen inverkade inte i större utsträckning varken på gods- eller passagerartrafiken på Trelleborg-Sassnitz-linjen.[584]

Liksom på 1950-talet förekom det på 1960-talet kontakter på relativt hög nivå på trafikområdet. I oktober 1968 var SJ:s generaldirektör Erik Upmark i Berlin för att diskutera med den östtyske trafikministern Erwin Kramer om aktuella trafikproblem och byggandet av en ny östtysk färja till Trellborg-Sassnitz-linjen. I november besökte en östtysk delegation under ledning av vice trafikminister Volkmar Winkler Sverige för att förhandla med svenska transportföretag. Händelserna i Tjeckoslovakien hade lett till en viss avkylning av relationerna vilket Winklers resa skulle motverka. Delegationen hade också till uppgift att sondera möjligheterna till ett officiellt avtal om trafiken mellan länderna. Den skulle även knyta nya kontakter och motverka de västtyska försöken att förhindra svensk transittrafik genom DDR. Delegationen lyckades bl a få till stånd ett samtal med statssekreteraren i kommunikationsdepartementet.[585]

DDR fortsatte sina ansträngningar att få till stånd en flyglinje mellan Stockholm och Berlin. I utrikesministeriet hoppades man att SAS skulle

[582] Konzeption über den gegenwärtigen Stand und die weitere Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden bis 1975 (Entwurf) (streng vertraulich) (17.3.69), i PA-MfAA, C189/71, s 4, Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, i PA-MfAA, A7697, s 36f, Protokoll der 9. Sitzung vom 16.2.68 (Aussenpolitische Kommission), i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/9, s 10

[583] Ostsee-Zeitung, 19.1.66, Jahresbericht 1966 der Verkehrsvertretung der DDR in Schweden (streng vertraulich), s 382, Direktive für die Reise des Stellvertreters des Ministers für Verkehrswesen der DDR vom 8-15.11.68 nach Schweden, i PA-MfAA, C179/71, s 59

[584] Sveriges Officiella Statistik. Järnvägar, 1961-1972

[585] Direktive für die Reise des Stellvertreters des Minister für Verkehrswesen der DDR vom 8-15.11.68 nach Schweden, i PA-MfAA, C179/71, s 56-62, Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (oktober 1968), i PA-MfAA, C169/71, s 22

utöva påtryckningar på den svenska regeringen för att få den att acceptera förbättrade relationer med DDR. SAS ansökningar om tillstånd för att flyga över DDR behandlades därför mer välvilligt än andra flygbolags. DDR försökte också utnyttja kontakterna på flygets område för att utveckla relationerna med svenska myndigheter. I början av 1960-talet gick man alltmer över till att via trafikrepresentationen i Stockholm söka direktkontakt med svenska myndigheter för att få tillstånd att flyga i Sveriges luftrum. Tidigare hade denna kontakt gått via SAS. Avsikten var att de svenska myndigheterna inte längre skulle kunna undvika kontakter med östtyska representanter. Dessutom fanns det en viss irritation över att SAS genom påtryckningar på östtyska myndigheter försökt hindra andra nordiska flygbolags flygningar över DDR. SAS ansågs också ha utnyttjat sin medlarroll gentemot de skandinaviska regeringarna för att få kommersiella fördelar. De östtyska ansträngningarna gav inga direkta resultat. Även fortsättningsvis lämnades de svenska svaren på tillståndsansökningarna via SAS. Ännu i början av 1970-talet fanns det inte någon flyglinje mellan Stockholm och Berlin. 1967 hade man dock kommit överens med Luftfartsverket om att bilda en gemensam östtysk-svensk kommission som skulle främja samarbetet på flygtrafikens område.[586]

Trafikrepresentationens verksamhet och försök att utveckla turismen

Trafikrepresentationen var inte lika aktiv som handelsrepresentationen när det gällde att knyta kontakter i Sverige. Den hade svårt att skapa förbindelser med svenska myndigheter och med svenskar som var villiga att stödja strävan efter diplomatiskt erkännande. I utrikesministeriets Nordenavdelning var man dock inte nöjd med vare sig trafik- eller handelsrepresentationens politiska verksamhet. De ansågs vara för defensiva och inte tillräckligt aktiva. Det underströks att deras huvuduppgift var "kamp för att normalisera relationerna".[587] Trafikrepresentationen hade huvudsakligen kontakter med SJ och ett fåtal andra större svenska transportföretag. Dessa kontakter var dock vanligen endast beredda att samarbeta när det gällde

[586] Zur Normalisierung der Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (1968), i PA-MfAA, C1194/72, s 15, HV Zivile Luftfahrt. Sektion Int Verb. Vermerk für den Handelsrat, Gen. Mainusch, zur Politik gegenüber der SAS (20.7.62), i PA-MfAA, A7767, s 30-32, Jahresbericht 1964 der Verkehrsvertretung der DDR in Schweden (vertraulich), i PA-MfAA, A7812, s 510, Konzeption über den gegenwärtigen Stand und die weitere Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden bis 1975 (Entwurf) (streng vertraulich) (17.3.69), i PA-MfAA, C189/71, s 4 & 12

[587] Stellungnahme zur aussenpolitischen Tätigkeit der Handelsvertretung Stockholm (12.2.68), Stellungnahme zur Jahresanalyse 1967 der Handelsvertretung Schweden (8.2.68), i PA-MfAA, C169/71, s 49 & 52-55, citat s 53

frågor som direkt rörde trafiken mellan länderna.[588] Inom delar av SJ fanns det emellertid större intresse för att utveckla relationerna med DDR. 1964 föreslog SJ i Malmö att DDR skulle få öppna ett viseringskontor i Trelleborgs hamn. Förslaget drogs dock tillbaka, enligt östtysk uppfattning p g a påtryckningar från svenskt politiskt håll.[589]

DDR fortsatte sina ansträngningar att utveckla turismen. Under 1960-talet anordnades i samarbete med svenska resebyråer resor för svenskar till Binz och Sellin på Rügen vid Östersjön. 1962 reste ca 30 svenskar till Sellin, 1966 var det ca 370. Till Binz kom 1964 ca 170 svenskar och 1966 ca 600.[590] Resorna till Binz och Sellin arrangerades vid sidan av de resor som gick till Östersjöveckorna i Rostock. Under 1960- och 1970-talet deltog årligen över 1 000 svenskar i Östersjöveckorna. De organiserade turistresorna till DDR hade fortsatt politiska målsättningar och skulle ge besökarna en positiv bild av den socialistiska östtyska utvecklingen. 1964 ingick en utökning av turismen som en åtgärd i en central plan för utvecklingen av relationerna med socialdemokrater. Efter resorna skulle man analysera hur upplevelserna i DDR påverkat de socialdemokratiska turisternas politiska hållning. DDR fortsatte även arrangera speciella resor för ungdomar. 1963 och 1964 planerades att bjuda in ca 1 000 ungdomsturister från de kapitalistiska staterna. Sverige var ett av de viktigaste länderna i sammanhanget. Turismen hade också viss betydelse för DDR ur ett ekonomiskt perspektiv. När det gällde turismen från de västeuropeiska länderna gav svenskarna 1966 de största inkomsterna.[591]

DDR:s försök att skapa konsulära relationer med Sverige

Frågan om utbyte av viseringskontor hade central betydelse i DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige under 1960-talet. Officiella viseringskontor skulle innebära en politisk statushöjning för DDR. Ett utbyte av viseringsansvariga eller viseringskontor mellan länderna var även avsett som ett första steg på vägen mot fullvärdiga konsulära relationer vilket i sin tur vore ett stort steg mot diplomatiskt erkännande.[592] I början av 1961 överlämnade

[588] Verkehrsvertretung Schweden. Verkehrspolitik, i PA-MfAA, A7757, s 116f

[589] Hinweise für Gespräche mit namhaften schwedischen Gästen (streng vertraulich) (1965), i PA-MfAA, A7777, s 316, Entwicklung der Beziehungen der DDR-Schweden im II. Quartal 1965, i PA-MfAA, C168/71, s 48

[590] Jahresberichte 1964, 1965 & 1966 der Verkehrsvertretung der DDR in Schweden (vertraulich), i PA-MfAA, A7812, s 383, 438 & 509

[591] Konzeption für die Durchführung der Jugendauslandstouristik der DDR im Jahre 1964 (FDJ) (28.6.63), i SAPMO-BArch DY24/6693, Plan für die Aufnahme und den Ausbau verstärkter Kontakt zu sozialdemokratischen Organisationen und Persönlichkeiten im Jahre 1964, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/49, Jahresbericht 1966 der Verkehrsvertretung der DDR in Schweden, i PA-MfAA, A7812, s 383

Hilding Hagberg österska förslag till Östen Undén om hur de konsulära relationerna kunde normaliseras genom ömsesidigt inrättande av viseringskontor. I det svenska svaret som kom i september konstaterades att Sverige betraktade de rådande förhållandena som tillfredsställande.[593] Ett samtal med Undén i samband med överlämnandet av skrivelsen gav dock Hagberg intrycket att Sverige inte motsatte sig att DDR skickade en representant till Stockholm för att inofficiellt handlägga viseringsfrågor. Denna information tog de österska myndigheterna fasta på. Försöket att placera en viseringsansvarig i Sverige i maj 1962 misslyckades dock eftersom de svenska myndigheterna vägrade att ge personen visum. DDR fortsatte emellertid sina ansträngningar. I september 1962 skrev den österske vice utrikeshandelsministern ett brev till den svenske handelsministern som huvudsakligen innehöll en rad förslag om hur handeln mellan länderna kunde förbättras. I brevet betonades även vikten av en förbättring av de konsulära relationerna. Det sades vara en förutsättning för en positiv utveckling av den svensk-österska handeln. Något svar på brevet kom dock inte.[594]

Försöken att reglera viseringsverksamheten fortsatte 1963. Återigen agerade Hagberg på österskt uppdrag och sonderade frågan med den nyutnämnde svenske utrikesministern, Torsten Nilsson. Nilsson meddelade muntligen att DDR utan speciellt tillstånd kunde skicka en person till Sverige för att hantera frågor rörande persontrafiken mellan länderna. Den österske representanten skulle dock tills vidare inte ha rätt att dela ut viseringar utan skulle endast kunna utfärda intyg eller skrivelser till gränskontrollmyndigheterna. Viseringar kunde sedan delas ut vid den österska gränsen. Representanten skulle således inte få officiell status. Vis av tidigare erfarenhet ville DDR få ett skriftligt utlåtande från UD innan man mer konkret gick vidare.[595]

I väntan på det svenska skriftliga beskedet undersökte man i utrikesmi-

---

[592] BL Rostock (Mewis) an Abt Aussenpol und Int Verb (Florin) (16.3.61), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300

[593] P.M överlämnat av riksdagsman Hagberg till utrikesminister Undén i maj 1961, P.M. med upplysningar i anledning av riksdagsman Hilding Hagbergs P.M. angående vissa frågor berörande Sverige-Österska, i UD HP 12 Ct Vol 10, Bericht über den Aufenthalt in Schweden (20-22.6.61) (Krolikowski), i PA-MfAA, A14102, s 5

[594] Bemühungen zur Normalisierung der konsularischen Beziehungen mit Schweden (vertrauliche Dienstsache) (8.4.1963), i PA-MfAA, A650, s 74-76, Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 6, Abteilung Aussenpolitik und Internationale Verbindungen an MfAA (Krolikowski), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/300, s 296f, P.M. (25.5.62), UD (Åström och Engfeldt) till utlänningskommissionen (4.6.62), i UD HP 12 Ct Vol 11

[595] Auszüge aus einem Gespräch mit dem Genossen Mainusch am 5.8.63, MfAA (4.EA) an KV der DDR in Stockholm (Mainusch) (13.6.63), Aktenvermerk über ein Gespräch mit dem Vorsitzenden der SKP, Gen. Hagberg, im schwedischen Reichstag am 15.5.63, Hausmitteilung. 4. EA an Minister Wandel (21.5.63) (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A7714, s 40f & 43-45

nisteriet olika möjligheter att förstärka trafikrepresentationen med en viseringsansvarig eller på annat sätt lösa problematiken. Bl a undersöktes vilka internationella bestämmelser som reglerade konsulära relationer. Utrikesministeriets konsulära avdelning meddelade i november 1963 att upprättande av konsulära relationer mellan två stater krävde en överenskommelse. Överenskommelsen måste dock inte nödvändigtvis vara i form av ett skriftligt avtal utan kunde i nödfall vara muntlig. För tillfället såg man emellertid inte några realistiska möjligheter att nå en sådan överenskommelse med Sverige. Därför utarbetades en rad olika förslag till hur DDR ändå skulle kunna reglera hanteringen av viseringsfrågorna. Det föreslogs t ex att inrätta ett konsulat i Finland som skulle ansvara för både Finland och Sverige. Ett annat förslag var att stationera en medarbetare från den östtyska handelsrepresentationen i Finland i Stockholm. Det föreslogs också att en medarbetare vid handelsrepresentationen i Sverige och en vid det svenska generalkonsulatet i Västberlin skulle få i uppdrag att sköta konsulära frågor. Ett annat förslag var att Tjeckoslovakiens konsulat i Sverige skulle dela ut viseringar för DDR:s räkning. Det fanns dock ett grundläggande problem: alla förslag krävde en överenskommelse med de svenska myndigheterna.[596]

I utrikesministeriets Nordenavdelning konstaterades att Sverige troligen skulle acceptera en lösning där Tjeckoslovakien agerade för DDR:s räkning i konsulära frågor. Det ansågs dock vara ett steg tillbaka från den position DDR redan hade nått. Man fruktade att det svenska intresset för en ömsesidig reglering av de konsulära relationerna skulle minska och att utsikterna för en senare normalisering av relationerna skulle försämras. Sverige förväntades inte heller vara berett att låta en tredje stat hantera svenska konsulära ärenden i DDR. Man antog att generalkonsulatet i Västberlin även i fortsättningen skulle sköta dem. Den föreslagna lösningen skulle således endast reglera praktiska problem och inte ge den eftertraktade politiska statushöjningen. I Nordenavdelningen menade man därför att denna väg endast borde väljas om försöken att öppna ett viseringskontor i Sverige misslyckades.[597]

Det svenska utlåtandet om stationering av en östtysk representant i Sverige för att sköta konsulära frågor kom aldrig. I utrikesministeriet kon-

[596] MfAA. Hausmitteilung. Konsularbteilung an 4. EA (Bick) (vertrauliche Dienstsache) (26.11.63), i PA-MfAA, A7714, s 34f

[597] Einschätzung der Möglichkeit und Zweckmässigkeit der Ausübung konsularischer Funktionen durch ein Konsulat der CSSR in Schweden im Auftrage der DDR (2.12.63), i PA-MfAA, A7714, s 30-32

[598] Hausmitteilung. 4. EA an Minister Wandel (21.5.63) (Vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A7714, s 43, Abschlussbericht der Leiters der KfA in Stockholm Handelsrat Heinz Mainusch (1966), i PA-MfAA, A7812, s 52, Aufgaben und Kompetenzen des Stellverteters des Leiters für nichtkommerzielle Fragen in der Handelsvertretung Stockholm (Entwurf) (3.1.66), i PA-MfAA, C236/71, s 91-97, Konsularabteilung. Konsularische Beziehungen DDR-Schweden (1970), i PA-MfAA, C377/74, s 3

staterade man att Sverige troligen fortfarande ansåg att hanteringen av viseringsfrågorna fungerade bra. DDR:s försök att inrätta ett viseringskontor eller på annat sätt officiellt reglera de konsulära relationerna tappade nu fart. Istället inriktades ansträngningarna på att förstärka de redan befintliga representationernas politiska verksamhet genom att placera en av utrikesministeriets medarbetare vid en av dem. Intresset för att reglera viseringsfrågorna fanns dock kvar.[598] Aktiviteten var emellertid inte alls lika stark som i början av 1960-talet.

Kontakter med politiker

DDR fortsatte under 1960- och 1970-talet arbetet med att skapa goda relationer med inflytelserika politiker verksamma främst på riksnivå. I första hand eftersträvades kontakter med de politiker som beslutade om den svenska utrikespolitiken. Vid sidan av de personliga kontaktförsöken fortsatte DDR att distribuera information till de svenska politiska partierna.[599] I det följande diskuteras relationerna med det socialdemokratiska partiet, centerpartiet, folkpartiet och kommunistpartiet. Därefter följer två avsnitt där kontakterna med svenska politiker på miljö- respektive utbildningsområdet behandlas. Sedan analyseras den svenska riksdagens behandling av frågan om diplomatiskt erkännande. Diskussionen av de östtyska kontakterna med svenska politiker avslutas med en analys av relationerna med kommunpolitiker.

Socialdemokratiska partiet

DDR ville främst knyta och utveckla kontakter med inflytelserika socialdemokrater. En av få kontakter i början av 1960-talet var med Erwin Leiser. Östtyska representanter tog 1961 fasta på hans tidigare förslag att bjuda in en grupp yngre ledande socialdemokrater att besöka DDR. Leiser lovade att försöka få till stånd en sådan resa under hösten samma år. Han erbjöd sig även att ta kontakt med Alva Myrdal för att undersöka om hon var intresserad av att åka på en föredragsresa till DDR. Leiser nämnde också att en grupp med unga socialdemokrater som han ingick i, emellanåt träffades för att lyssna till föredrag av utländska politiker. På östtysk sida ville man att en av DDR:s politiker skulle få möjlighet att hålla ett föredrag inför denna grupp.[600]

Den öppenhet som Leiser visade för de östtyska önskemålen var ovan-

[599] Zur Kontaktarbeit der Auslandsvertretung mit der Sozialdemokratischen Partei Schwedens (SAP) (25.3.70), i PA-MfAA, C1209/72, s 4

[600] Bericht über den Aufenthalt in Schweden (20-22.6.61) (Krolikowski), i PA-MfAA, A14102, s 6

lig. Normalt var de socialdemokrater som DDR lyckades knyta kontakt med i början av 1960-talet försiktigare. Vid de sporadiska möten som kom till stånd brukade de lyssna till de östtyska argumenten men akta sig för att ge sig in i djupare diskussioner. Konkreta resultat gav samtalen sällan. Ett exempel är den östtyske vice utrikeshandelsministern Gerhard Weiss möte med den svenske handelsministern Gunnar Lange i maj 1962 på en mottagning i samband med Svenska Mässan. Weiss framförde förslag till hur handeln mellan länderna kunde förbättras. Lange visade visst intresse för de östtyska förslagen och samtyckte till att DDR presenterade dem skriftligt. En sådan skrivelse försökte handelsrepresentationens ledare, Heinz Mainusch, vid flera tillfällen personligen överlämna till Lange som dock inte hade tid att träffa honom. Till sist tvingades Mainusch lämna skrivelsen till Langes sekreterare.[601] Svenska reaktioner på förslagen fick DDR aldrig. I juni 1962 träffade ledaren för Sverigesektionen inom det östtyska utrikesministeriet, Gerhard Lindner, socialminister Sven Aspling. I samtalet behandlades DDR:s inställning till Tysklandsfrågan och en normalisering av relationerna med Sverige. Lindner argumenterade för att Sverige inte behövde frukta eventuella västtyska reaktioner vid ett folkrättsligt erkännande av DDR. Aspling förklarade att den officiella svenska inställningen var att det bara existerade ett tyskt folk och att man måste beakta detta faktum. Han betonade också att Sverige inte kunde vara det första land som erkände DDR.[602]

Liksom tidigare ville DDR att svenska politiker skulle besöka landet för att studera den östtyska utvecklingen. Bland riksdagsledamöter fanns det i början av 1960-talet visst intresse för att besöka DDR. Under perioden 1961-1963 besökte sammanlagt tolv svenska riksdagsledamöter landet.[603]

DDR:s målsättning att skapa goda kontakter med socialdemokrater gäll-

[601] [Hausmitteilung](25.5.62), i PA-MfAA, A7714, s 48, Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.1963), i PA-MfAA, A7811, s 7, Die Haltung der schwedischen Regierung zur DDR und die sich daraus egebenen Schlussfolgerungen für die Arbeit in Schweden (streng vertraulich) (1964), i PA-MfAA, A7812, s 269

[602] Information über meine Gespräche mit schwedischen Persönlichkeiten während meines Aufenthaltes in Schweden (vertrauliche Dienstsache) (28.6.62), i PA-MfAA, A14529, s 1-3, 4.EA an Krolikowski. Beziehungen zu Schweden (vertrauliche Dienstsache) (9.6.64), i PA-MfAA, A7714, s 24, Vermerk über ein Telefongespräch mit Genossen Mainusch am 22.2.66, i PA-MfAA, A7726, s 2

[603] Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), Entwurf. Jahresbericht 1961 Schweden (11.1.62), i PA-MfAA, A7811, s 10 & 37, Notiz (juni 1963), Programm für die schwedischen Gäste in der Zeit vom 4-8.6.63, i PA-MfAA, A14542, s 7f, Bericht über den Besuch von Herrn August Spångberg und Herrn Anton Strand, die als Delegation des Schwedischen Friedenskomitees in der Zeit vom 4-12.6.63 die DDR besuchten, Einschätzung der Beziehungen zu Parlamentariern Schwedens, Dänemarks, Norwegens und Islands (1964), i PA-MfAA, A14508, s 25, 30 & 32

de inte bara länder där socialdemokratin var i regeringsställning. Det var från början av 1960-talet en mer generell målsättning. Syftet var att öka inflytandet över de socialdemokratiska partiernas politik.[604] SED:s utrikespolitiska kommission och Politbyrån beslutade i slutet av 1963 att planer för utvecklingen av kontakterna med de socialdemokratiska partierna i de västeuropeiska staterna skulle sammanställas. Alla centrala organisationer och institutioner som t ex FDJ, DTSB och VDK fick i uppdrag att utarbeta egna planer. I instruktionerna till organisationerna betonades vikten av besök i DDR. Målsättningen var att så många socialdemokratiska arbetare och partifunktionärer som möjligt skulle få kunskap om den socialistiska uppbyggnaden i DDR och den östtyska regeringens fredssträvanden. Kritiska diskussioner med de besökande socialdemokraterna fick inte föras utan det förenande skulle ställas i förgrunden. Det betonades att kontakterna skulle användas för att påverka socialdemokraterna att aktivt arbeta för att förbättra relationerna med DDR.[605] För Sveriges del var en av de viktigaste åtgärderna som planerades att få en socialdemokratisk riksdagsdelegation att besöka DDR. Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella förbindelser betecknade för övrigt kontakterna med svenska socialdemokrater som i princip obefintliga. Organisationernas ansträngningar på området förändrade inte denna situation. I en uppföljning i juli 1964 visade det sig att FDGB knutit kontakter med Stockholms-Tidningens utrikespolitiske redaktör och några funktionärer inom LO. Utrikesministeriet hade lyckats värva tre socialdemokratiska riksdagsledamöter för deltagande i Östersjöveckan.[606]

I juli 1964 träffade Herbert Krolikowski, sedan 1963 östtysk vice utrikesminister, de svenska socialdemokratiska riksdagsledamöterna Sten Söderberg, Åke Larsson och Alf Andersson. Det östtyska avståndstagandet från Förbundsrepublikens spelade vanligen en betydelsefull roll i diskussioner med svenska politiker. Så var fallet även i detta samtal. Enligt den östtyska rapporten överraskades dock svenskarna av den vikt som lades vid Förbundsrepubliken i ett samtal som rörde de östtysk-svenska relationerna. Krolikowski redogjorde även för DDR:s utrikespolitik och hur Sverige och DDR skulle kunna utbyta handelsrepresentationer utan ett diplomatiskt erkännande.[607]

---

[604] Vorlage für die Aussenpolitische Kommission. Plan zur Entwicklung der Beziehungen zu den sozialdemokratischen Parteien in den kapitalistischen Länderns Europas (15.11.63), i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/4, s 36f

[605] Protokoll Nr 44/63 (Politbüro), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/909, Plan für die Aufnahme und den Ausbau verstärkter Kontakter zu sozialdemokratischen Organisationen und Persönlichkeiten im Jahre 1964, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/49

[606] FDGB an Abt Int Verb (12.7.64), MfAA (Krolikowski) an Abt. Internationale Verbindungen (3.7.64), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/49

[607] Vermerk über ein Gespräch zwischen den schwedischen sozialdemokratischen Reichstagsabgeordneten Sten Söderberg, Åke Larsson, Alf Andersson und Gen. Krolikowski am 11.7.64, i PA-MfAA, A14529, s 26,

Under senare delen av 1960-talet blev de östtyska försöken att knyta kontakter med svenska politiker mer framgångsrika. 1965 besökte den dittills största och politiskt bredaste delegationen landet. Den bestod av åtta socialdemokrater, fyra centerpartister och en kommunist. 1966 hade DDR genom Horst Brasch, vice kulturminister och Anton Plenikowski, ordförande för det östtyska parlamentets interparlamentariska grupp, kontakt med de socialdemokratiska riksdagsledamöterna Kaj Björk och Lena Renström-Ingenäs. Björk var mycket återhållsam men Renström-Ingenäs sade sig vara villig att besöka DDR.[608] 1966 träffade Karl Mewis, vid denna tid ambassadör i Polen, Stellan Arvidson under ett Sverigebesök. Mewis kontaktade även Torsten Nilsson. Avsikten var att informera om en östtysk ansökan om FN-medlemskap och presentera DDR:s syn på den europeiska säkerheten samt kommentera ett förslag till dialog mellan SED och SPD. Nilsson hade dock inte tid att ta emot honom. Det bestämdes emellertid att Mewis informellt skulle skicka informationen till Nilssons privatadress. Mewis ringde även Tage Erlander som meddelade att Mewis kunde tala med hans departementssekreterare, Leif Andersson. Ett möte arrangerades senare samma dag i statsministerns kontor. Efter mötet hävdade Mewis att det hade visat sig att den svenska regeringens medarbetare hade mycket dålig kännedom om SED:s och den östtyska regeringens politik. Han ansåg att större ansträngningar skulle läggas på att informera om DDR.[609]

I maj 1966 besökte Herbert Krolikowski Göteborg och Stockholm. I Göteborg hade han bl a kontakt med landshövdingen Per Nyström. I Stockholm kontaktade han Hjalmar Mehr som lovat att försöka förmedla ett samtal med Torsten Nilsson. Nilsson hade dock, enligt Mehr, avböjt eftersom han var rädd för läckor till pressen. Krolikowski förde också samtal med andra inflytelserika personer i Sverige som författaren och debattören Jan Myrdal. Myrdal menade att den grupp inom det socialdemokratiska partiet som var för en normalisering av relationerna med DDR blev allt större. Han lovade dessutom sondera möjligheterna till inofficiella samtal mellan östtyska representanter och ledande företrädare för UD.[610] Till allra största delen var det östtyska politiker och ämbetsmän som försökte knyta kontakter med socialdemokrater och andra svenska politiker. Även

[608] HV Schweden. Halbjahresbericht 1965 (juli 1965), i PA-MfAA, A7812, s 249, Hinweise für Gespräche mit namhaften schwedischen Gästen (streng vertraulich), i PA-MfAA, A7777, s 317

[609] Kurzbericht über den Aufenthalt in Schweden (25.6.66), i SAPMO-BArch NY4182/1321, s 31 & PA-MfAA, C179/71, s 189-191

[610] Bericht über die Reise des Stellvertreters des Ministers für Auswärtige Angelegenheiten, Genossen Herbert Krolikowski, nach Schweden in der Zeit vom 7-13.5.66 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, C179/71, s 74-87

österska organisationer deltog dock i verksamheten. I mars 1967 var representanter för Tyska Fredsrådet i Sverige. Delegationen lyckades få till stånd samtal med Hjalmar Mehr och med riksdagsledamöter för socialdemokraterna, centerpartiet, VPK och högerpartiet.[611]

Svårigheterna att knyta kontakter med den socialdemokratiska partiledningen och övriga svenska partiers ledningar gjorde att man i DDR även övervägde att kontakta partiernas lokalorganisationer. Främst ville man försöka att få kontakt med det socialdemokratiska partiets vänsterflygel via de lokala partiorganisationerna.[612] Kontakterna med partiets ledande skikt förbättrades dock från mitten av 1960-talet. Man tog därför inga initiativ för att förbättra relationerna med partiets lokalorganisationer.

I april 1967 besökte Krolikowski Sverige igen. Han kontaktade bl a Hjalmar Mehr som lovade att informera Erlander och Nilsson om samtalet. Mehr förklarade sig också villig att verka för att diskussioner mellan ledande socialdemokrater och SED-företrädare skulle komma till stånd. Krolikowski samtalade även med Stellan Arvidson som lovade att försöka förmedla kontakt med Olof Palme. Något möte med Palme blev dock inte av. Samtal med de socialdemokratiska riksdagsledamöterna Sten Söderberg och Lena Renström-Ingenäs kom däremot till stånd. Söderberg lovade försöka hjälpa till med att förmedla kontakt med socialdemokraternas partisekreterare Sten Andersson.[613] Pierre Schori, socialdemokraternas sekreterare för internationella frågor, ställde sig vid ett möte med Krolikowski inte helt avvisande till diskussioner mellan ledande företrädare för de båda partierna och lovade att ta upp frågan med partiledningen.[614] Krolikowskis besök var ovanligt framgångsrikt när det gällde att knyta kontakter med svenska politiker. Det är ett tecken på att DDR i mitten av 1960-talet hade lyckats skapa en bredare bas från vilken de fortsatta ansträngningarna för diplomatiskt erkännande kunde utgå.

I maj 1967 fick DDR även vissa positiva besked av Per Nyström. Den österska vice utrikeshandelsministern, Gerhard Beil, föreslog Nyström att Hermann Axen, kandidat i Politbyrån, ledare för Centralkommitténs avdelning för internationella relationer och Politbyråns utrikespolitiska kommission, skulle bjudas in till Sverige för att diskutera en normalisering av relationerna med svenska regeringsmedlemmar och riksdagsledamöter. Nyström var mycket tveksam till förslaget. Han hävdade att relationerna med SPD inte tillät kontakter med SED på en så hög nivå. Han trodde dock att det fanns möjlighet till ett samtal mellan den österska utrikeshan-

[611] Bericht von der Reise nach Stockholm vom 29.3-3.4.67, i PA-MfAA, C217/71, s 33-35
[612] Bericht über den Gegenbesuch des Vorsitzenden des Komitees Ostseewoche der DDR Dr. Lothar Bolz in Schweden in der Zeit vom 16-26.10.67, i PA-MfAA, C172/71, s 63
[613] Bericht von der Reise nach Stockholm vom 29.3-3.4.67, i PA-MfAA, C217/71, s 96 & 98
[614] ibid, s 92-95, Gesprächshinweise (1968), i PA-MfAA, C1199/72, s 63f

delsministern och den svenske handelsministern. Enligt Beil lovade han också att aktivt arbeta för att ett sådant samtal skulle komma till stånd.[615]

I det östtyska utrikesministeriet betraktade man i augusti 1967 den senaste tidens kontakter med svenska socialdemokrater som ett tecken på att en positivare inställning till diplomatiskt erkännande av DDR bredde ut sig inom det socialdemokratiska partiet. Man bedömde att partiets ledning i princip såg ett erkännande av DDR som en riktig åtgärd. Orsaken till att partiledningen inte agerade ansågs bero på de problem det förväntades skapa i relationerna med Förbundsrepubliken. I Nordenavdelningen tyckte man sig kunna urskilja tre olika linjer inom det svenska socialdemokratiska partiet, en som var för ett erkännande av DDR, en som var för återhållsamhet och en enligt vilken inget skulle göras för att förbättra relationerna med DDR.[616] Denna tredje linje var troligen den dominerande bland svenskarna. Ett betydande generellt problem för den östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande i Sverige ansågs nämligen de stora illusioner vara som man i utrikesministeriet uppfattade att den svenska befolkningen hade om den västtyska regeringens politik. Speciellt märkbart var detta efter att CDU 1966 bildat en koalitionsregering med SPD och det fanns tecken på en mer tillmötesgående västtysk inställning till DDR. Ett mycket vanligt förekommande svenskt argument i slutet av 1960-talet var att man inte ville störa de västtyska ansträngningarna för ett närmande mellan de båda tyska staterna genom att förbättra relationerna med DDR. Detta argument övertygade vanligen inte de östtyska företrädarna som med eftertryck hävdade att det bästa sätt som svenska socialdemokrater och andra kunde stödja de västtyska socialdemokraterna var att normalisera relationerna med DDR.[617]

I det östtyska utrikesministeriet fanns i slutet av 1967 förhoppningar om att de förväntade samtalen med representanter för det socialdemokratiska partiet skulle ske med partisekreteraren Sten Andersson och utrikesminister Torsten Nilsson i hans egenskap av ledamot av partistyrelsen. I oktober 1967 träffade handelsrepresentationens politiskt ansvarige medarbetare, Edgar Püschel, Schori för att diskutera möjligheterna till inofficiella

[615] Information über Gespräche während meines Aufenthaltes in Schweden (Beil) (1.6.67), i PA-MfAA, C179/71, s 102

[616] Entwicklung der Beziehungen zur Sozialdemokratischen Partei Schwedens auf Parteiebene (vertrauliche Dienstsache) (25.8.67), i PA-MfAA, C205/71, s 12-15

[617] [utan titel], (1966/67), i PA-MfAA, C179/71, s 160, AV Schweden. Analyse zur Haltung der Regierung Schwedens und der verschiedenen politischen Kräfte zur Normalisierung der Beziehungen zur DDR (25.1.70), i PA-MfAA, C1316/73, s 10, Bericht über den Gegenbesuch des Vorsitzenden des Komitees Ostseewoche der DDR Dr. Lothar Bolz in Schweden in der Zeit vom 16-26.10.67, i PA-MfAA, C172/71, s 56f, Konzeption zur Entwicklung der Beziehungen der DDR zu Schweden (vertrauliche Dienstsache) (29.5.67), i PA-MfAA, C166/71, s 77, Protokoll über die Sitzung des Sekretariats des Komitees Ostseewoche am 21.2.68, i LA Gr BL IV/B/2.18/629, s 18f

samtal mellan partierna. Schori meddelade återigen att ett sådant samtal principiellt vore möjligt om det skedde på partifunktionärs- och inte på ministernivå. Han betonade dock att ett informellt möte först kunde bli aktuellt under våren 1968.[618] I slutet av februari 1968 kontaktade Püschel åter Schori som inte heller då kunde ge klara besked. Han lovade dock att ta upp frågan med Torsten Nilsson. Schori medgav att det fanns grupperingar inom det socialdemokratiska partiet som var för ett diplomatiskt erkännande av DDR men betonade samtidigt att hänsyn måste tas till de västtyska socialdemokraternas hållning.[619]

I maj 1968 kom ett första möte till stånd mellan socialdemokratiska partifunktionärer och högt uppsatta SED-representanter. Från socialdemokratisk sida deltog den vice partisekreteraren Anders Thunborg och Pierre Schori som observatör. SED representerades av vice utrikesminister Gustav Hertzfeldt, ledaren för handelsrepresentationen i Stockholm och ytterligare två företrädare för utrikesministeriet. Mötet ägde rum i det socialdemokratiska partiets kontor i Stockholm och fick inget konkret resultat. Hertzfeldt informerade om DDR:s utrikespolitik och betonade betydelsen av ett diplomatiskt erkännande av båda de tyska staterna. Han betonade att de små staternas roll i sammanhanget inte fick underskattas. Hertzfeldt hävdade också att steg från de svenska socialdemokraterna i riktning mot en normalisering av relationerna med DDR kunde stärka de västtyska socialdemokraterna och deras ansträngningar att förbättra Förbundsrepublikens relationer med de socialistiska staterna. Thunborg framförde den officiella svenska positionen att lösningen av Tysklandsfrågan var en uppgift för stormakterna. Han sade sig också vara tveksam till om ett slutgiltigt erkännande av existensen av två tyska stater verkligen skulle innebära en lösning på Tysklandsproblematiken. Han hävdade att han själv och många andra inom partiet frågade sig om det inte vore bättre att fortsätta låta kontakterna med DDR utvecklas inofficiellt i form av kulturellt och ekonomiskt utbyte. Enligt Thunborg välkomnade det socialdemokratiska partiet en utveckling av inofficiella kontakter med DDR på de nämnda områdena. Han var också noggrann med att betona att det svenska socialdemokratiska partiet var övertygat om att SPD menade allvar med sina utfästelser om att förbättra de västtyska relationerna med DDR. Thunborg uttryckte också partiets intresse av att fortsätta de informella kontakterna med SED.[620]

---

[618] HV Stockholm. Vermerk (10.10.67), i PA-MfAA, C205/71 & C1211/72, s 9-11 & 22

[619] HV Stockholm. Vermerk über ein Gespräch mit Herrn Schori am 29.2.68, i PA-MfAA, C205/71, s 7f & i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583

[620] HV Stockholm. Vermerk über ein Gespräch im Parteivorstand der Sozialdemokratischen Partei Schwedens (SAP) am 17.5.1968 (vertraulich), i PA-MfAA, C1199/72 & C1211/72, s 48-50 & 17-19

De östtyska kontakterna med svenska socialdemokrater bröts för en tid efter Warszawapaktstaternas militära inmarsch i Tjeckoslovakien i augusti 1968. I mars 1969 tog DDR initiativ till att återupprätta förbindelserna. Man kontaktade Schori för att sondera möjligheterna till ett samtal mellan vice utrikesminister Ernst Scholz och Torsten Nilsson. Schori meddelade att liksom tidigare var endast kontakter med partifunktionärer möjliga.[621] Ett möte arrangerades därefter i april då Harry Tisch träffade informationssekreteraren Sören Thunell, Pierre Schori och pressekreteraren Hans Dahlbeck. Från östtysk sida deltog även bl a Egon Winckelmann, ställföreträdande ledare för Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella förbindelser. Tisch informerade om utvecklingen i DDR på olika områden. Av svenskarna var det Thunell som var mest aktiv. Han var främst intresserad av DDR:s ekonomiska utveckling. I erkännandefrågan höll han sig till den officiella linjen men sade att det inte var någon hemlighet att SSU och den kristna föreningen inom partiet, Broderskapsrörelsen, var för ett diplomatiskt erkännande av DDR. Schori klargjorde att det socialdemokratiska partiets kontakter med SED inte kunde vara annat än informella eftersom man ville undvika en ökning av spänningarna mellan Öst- och Västtyskland. Han underströk att partiet hade fullt förtroende för de västtyska socialdemokraternas östpolitik och hyste förhoppningen att samtalen skulle kunna ge de östtyska företrädarna en förståelse för SPD:s politik. Tisch kritiserade emellertid den västtyska socialdemokratin hårt och menade att SPD:s östpolitik endast var ett sätt att försöka avveckla socialismen i DDR.[622]

Det ökande intresset bland socialdemokratiska partifunktionärer för kontakter med östtyska företrädare kan ses som en reaktion på en allt positivare inställning till DDR främst bland partiets yngre medlemmar. 1966 och 1967 krävde t ex SSU-kongressen ett diplomatiskt erkännande av DDR. Socialdemokratiska studentförbundet stod bakom en motion till partikongressen 1968 som krävde samma sak.[623] De förbättrade kontakterna med det socialdemokratiska partiet kan även ses som en reaktion på ett större intresse för DDR i den svenska offentligheten. I en opinionsundersökning 1966 där 1 000 personer tillfrågades om Sverige skulle erkänna DDR var 34 procent av de tillfrågade för ett erkännande. 36 procent svara-

[621] HV Schweden. Vermerk über ein Gespräch mit dem Sekretär für internationale Fragen beim Parteivorstand der SAP, Herrn Pierre Schori, am 3.4.69, i PA-MfAA, C1211/72, s 6
[622] HV Stockholm. Vermerk über ein Gespräch im Vorstand der SAP am 17.4.69, i PA-MfAA, C1199/72, s 22-25
[623] Zur Kontaktarbeit der Auslandsvertretung mit der Sozialdemokratischen Partei Schwedens (SAP) (25.3.70), i PA-MfAA, C1209/72, s 4f, AV Schweden. Analyse zur Haltung der Regierung Schwedens und der verschiedenen politischen Kräfte zur Normalisierung der Beziehungen zur DDR (25.1.70), s 3, HV Schweden (Püschel) an MfAA (Abt NE) (vertraulich) (27.2.68), i PA-MfAA, C267/71, s 79

de vet ej och 30 procent ansåg att DDR inte borde erkännas.[624] Under 1960-talet fanns också en tendens till att alltfler svenska politiker offentligt tog ställning för en normalisering av relationerna med DDR. I januari 1969 gjorde de österländska representationerna i Stockholm en sammanställning över politiker och organisationer som under de sista två åren uttalat sig för erkännande av DDR. En moderat, fem socialdemokratiska, nio centerpartistiska och tre kommunistiska riksdagsledamöter fanns med på listan.[625]

Ett ökat intresse för DDR inom det socialdemokratiska partiet framgår också av fyra motioner till partikongressen 1969 som var positiva till ett erkännande. Partistyrelsen föreslog dock att motionerna inte skulle bifallas. När partistyrelsens förslag blev känt några veckor innan kongressen utarbetade det österländska utrikesministeriet argument mot det. DDR:s position framträder tydligt i argumentationen. Det diplomatiska erkännandet ansågs framför allt vara en fråga om att säkra freden och säkerheten i Europa. Erkännandefrågan rörde därför alla europeiska stater och inte bara stormakterna. Förbundsrepublikens vägran att erkänna DDR som en suverän stat ansågs vara en potentiell krigsförklaring mot DDR och därmed även ett hot mot den europeiska säkerheten. Att inte erkänna DDR var därför också ett ställningstagande mot europeisk säkerhet. Den svenska vägran att erkänna DDR var enligt österländsk uppfattning ett aktivt ställningstagande mot DDR och för Förbundsrepubliken.[626] Utrikesministeriet försökte även med hjälp av Stellan Arvidson påverka delegaterna vid partikongressen att inta en DDR-vänlig position. Inför partikongressen skickade Arvidson ett brev till kongressdelegaterna där han argumenterade för diplomatiskt erkännande av DDR. Planen hade ursprungligen varit att publicera brevet i Aftonbladet. Tidningen ville dock inte publicera det. Istället tryckte vänskapsföreningen brevet. Arvidsons brev kan i stort sägas vara en smärre bearbetning av den österländska argumentation som han tagit del av. Han menade att erkännandet av DDR inte i första hand var en fråga som rörde en tysk återförening utan att det var en fråga av central betydelse för freden och säkerheten i Europa.[627]

Trots vissa framsteg och några enstaka lyckade kontaktförsök kvarstod generellt svårigheterna för DDR att skapa goda relationer med inflytelseri-

[624] Ekengren (1999), s 122 & 262, Ostsee-Zeitung 3.2.66
[625] Für die Anerkennung der DDR (16.1.69), i PA-MfAA, C180/71, s 37
[626] Aussenpolitische Fragen auf dem XXIV. Parteitag der SAP (27.10.69), Zum Beschluss des Parteivorstandes der SAP vom 15.8.69, Haltung der DDR und Argumente zur Haltung des Vorstandes der SAP, i SAPMO-BArch DY13/2054
[627] Massnahmen zur Beeinflussung des Parteitages der SAP (1.10.69), i PA-MfAA, C204/71, s 2, Stellungnahme des Parteivorstandes der SAP vom 15.8.69, i PA-MfAA, C1313/73, s 35-38, Über die Anerkennung Ostdeutschlands (Schreiben von Dr. Arvidson an die Delegierten des SAP-Parteitages) (september 1969), i PA-MfAA, C1317/73, s 38-44, Kurzeinschätzung DENOG (oktober 1969), i SAPMO-BArch DY13/2048

ka socialdemokratiska politiker. Tjeckoslovakienkrisens inverkan på kontakterna minskade dock under 1969. I april konstaterade man i representationerna i Stockholm att man inte hade några verkliga kontakter med regeringsmedlemmar. Man fann emellertid samtidigt tecken på en ökad svensk vilja att ha kontakter med DDR. I oktober bedömde man att svenska politikers villighet att ha kontakter med DDR hade ökat. Det ansågs också gälla riksdagsledamöter.[628]

Förbättringen av det internationella politiska klimatet och relationerna mellan DDR och Förbundsrepubliken under 1970 underlättade till en början inte de östtyska ansträngningarna att knyta kontakter med framstående svenska politiker. I maj konstaterade man i representationerna i Stockholm återigen att man inte lyckats knyta kontakter med den svenska regeringen. Det fanns regelbundna kontakter med fem socialdemokratiska, fyra kommunistiska, fyra centerpartistiska, två folkpartistiska och två moderata riksdagsledamöter. Man hävdade att många av dessa riksdagsledamöter insåg nödvändigheten av normala diplomatiska relationer med DDR. Problemet var att de inte var beredda att agera i frågan. I likhet med andra politiker lade de fortsatt stor vikt vid att kontakterna med östtyska företrädare förblev inofficiella och att ingen publicitet gavs åt dem. De östtyska analytikerna i Stockholm tillmätte inte kontakterna med det socialdemokratiska partiets funktionärer större betydelse. Kontakterna ansågs endast vara ett resultat av dessa funktionärers personliga intresse av att följa utvecklingen av erkännanderörelsen och DDR:s utrikespolitik. Den socialdemokratiska partiledningen antogs vara ointresserad av kontakterna.[629]

I september 1970 lyckades östtyska företrädare få till stånd ett möte med den socialdemokratiske riksdagsledamoten Kaj Björk. Främst diskuterades frågan om en europeisk säkerhetskonferens. Björk uttryckte en principiellt positiv inställning till östtyskt deltagande vid en sådan konferens. Frågan om relationerna mellan DDR och Sverige diskuterades naturligtvis också. Att denna fråga ständigt kom upp gjorde att mötena mellan östtyska och svenska företrädare närmast fick ett rituellt inslag. Björk upprepade de då gällande svenska standardformuleringarna. Sverige ville inte störa den västtyske förbundskanslern Willy Brandts ansträngningar att förbättra relationerna med de socialistiska staterna genom att erkänna DDR diplomatiskt. De östtyska representanterna upprepade likaledes sina traditionella

[628] HV Schweden. Stand der Kontaktarbeit mit Vertretern der SAP, CP und der Regierung (11.4.69), i PA-MfAA, C236/71, s 28f, Bericht über die Durchführung des XX. Jahrestages der DDR in Schweden (20.10.69), Ergänzungen zum Bericht (18.11.69), i PA-MfAA, C243/71, s 3 & 15, jmfr Vorschlag. Weitere Massnahmen zum Ausbau der Handelsrepräsentation zu einer staatlichen Handelsvertretung (12.5.70), i PA-MfAA, C1228/72, s 39

[629] Zum Stand der Kontaktarbeit der Auslandsvertretung Stockholm (streng vertraulich) (29.5.70), i PA-MfAA, C1195/72, s 8-10

argument. Svenska aktioner i riktning mot ett folkrättsligt erkännande skulle stärka Brandts ställning.[630]

Den östtyska inställningen till relationerna med Sverige hårdnade i takt med det tysk-tyska närmandet och i takt med att den förändrade västtyska utrikespolitiken gav resultat i form av avtal med Sovjetunionen och Polen. I december 1970 samtalade Lothar Klein, utrikespolitiskt ansvarig på representationerna i Stockholm, med de socialdemokratiska riksdagsledamöterna Torsten Hansson och Arne Gadd. När Hansson hävdade att relationerna mellan DDR och Sverige stagnerat reagerade Klein irriterat och underströk att det inte var den östtyska sidans fel att så var fallet. Hans svar belyser mycket tydligt en hårdare inställning. Han hävdade att "de nuvarande svenska uppfattningarna liknar dem som diskuterades i riksdagen 1968. Man kan inte förhålla sig som om de senaste två årens utveckling inte skett. Det är omöjligt att inte ta hänsyn till förändringarna som skett i Europa sedan dess".[631] Svenskarna höll dock fast vid att Sverige inte kunde agera i frågan med motiveringen att man inte ville störa Brandts politik. Gadd konstaterade att så länge som relationerna mellan DDR och Förbundsrepubliken inte radikalt förbättrades kunde Sverige inte ta initiativ till att utveckla relationerna med DDR. Han betonade att detta inte bara var hans egen personliga uppfattning utan också det socialdemokratiska partiets och regeringens. På östtysk sida tolkades mötet som att Gadd och Hansson hade haft till uppgift att informera om den svenska regeringens position i frågan.[632]

Även 1971 och 1972 var det svårt för DDR att vinna gehör för sina krav på diplomatiskt erkännande bland svenska socialdemokrater. Det visade sig 1971 under den parlamentarikerkonferens som ingick i Östersjöveckan. De svenska socialdemokratiska delegaterna uttryckte ett mycket starkt stöd till den västtyska regeringens Tysklandspolitik.[633] DDR fortsatte dock försöken att få socialdemokrater att ta ställning för östtyskt diplomatiskt erkännande. 1972 ville man i utrikesministeriet organisera en grupp inom den socialdemokratiska riksdagsgruppen som stödde det diplomatiska erkännandet. Med hjälp av en sådan grupp hoppades man kunna förstärka sitt

[630] AV Schweden. Vermerk über ein Gespräch mit dem Departementssekretär des schwedischen Aussenministeriums Kaj Björk am 7.9.70 (vertraulich), i PA-MfAA, C1310/73, s 75-77
[631] AV Schweden. Vermerk über ein Gespräch mit den schwedischen Reichstagsabgeordneten Torsten Hansson und Arne Gadd am 11.12.70, i PA-MfAA, C1198/72, s 233
[632] Information über den Stand der Beziehungen DDR-Schweden (vertraulich) (1970), i PA-MfAA, C1317/73, s 19, Zu einigen Fragen der aussenpolitischen Europakonzeption der schwedischen Regierung unter Ministerpräsident Olof Palme (26.8.70), i PA-MfAA, C1300/72, s 38f, Bericht über eine Dienstreise nach Schweden vom 6-11.4.70 (vertrauliche Dienstsache), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583
[633] Einschätzung der VI. Konferenz von Parlamentariern und anderen Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens der nordeuropäischen und Ostseestaaten am 13-14.7.71, i SAPMO-BArch DY30/vorl. SED/40802, Argumentationshinweise zur Ostseewoche 1970 & 1971, i LA Gr Rep 210, Nr 598

inflytande över övriga socialdemokratiska riksdagsledamöter.[634]

I mars 1972 besökte en SED-delegation under ledning av Harry Tisch, ledare för SED:s partiorganisation i Rostockregionen och kandidat i Politbyrån, Sverige. I delegationen ingick bl a representanter för Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella förbindelser. De förde samtal med socialdemokratiska partifunktionärer, bl a den internationelle sekreteraren Bernt Carlsson. Socialdemokraterna hade inte ändrat inställning till relationerna med DDR och SED som de ansåg endast kunde vara inofficiella.[635] I början av november var en SED-delegation i Sverige för att delta i VPK:s partikongress. Östtyskarna lyckades få till stånd samtal med ledande politiska företrädare som det konsultativa statsrådet Carl Lidbom, den centerpartistiske vice talmannen Torsten Bengtsson, ledaren för den socialdemokratiska riksdagsgruppen Ingvar Svanberg och Sören Thunell. I den östtyska delegationen bedömde man efter resan att Sverige var intresserat av en normalisering och en utbyggnad av de svensk-östtyska förbindelserna och att den svenska sidan noga följde utvecklingen av relationerna mellan DDR och Förbundsrepubliken. Lidbom hade låtit förstå att om den överenskommelse som nåtts mellan DDR och Förbundsrepubliken om förhållandet dem emellan paraferades inom kort kunde utvecklingen av relationerna mellan Sverige och DDR få ett snabbt förlopp.[636]

Centerpartiet

Kontakterna med de svenska borgerliga partierna sköttes normalt av blockpartierna i samråd med det östtyska utrikesministeriet.[637] För centerpartiet var det östtyska bondepartiet DBD huvudansvarigt. Att det var DBD eller något annat blockparti som var ansvarigt för kontakten innebar inte att de politiska målsättningarna var annorlunda än när SED, någon av dess organisationer eller statliga organ agerade. Det illustrerar direktiven i samband med att en svensk delegation skulle besöka DDR på inbjudan av DBD. Partiets representanter skulle informera om den östtyska socialistiska vägen och presentera de framsteg som gjorts i DDR på de politiska, ekonomiska och kulturella områdena. DBD-företrädarna skulle även informera om

[634] ibid (vorl. SED/40802), Protokoll Nr. 44/69 der Sitzung des Politbüros am 25.7.72, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/1403, s 18
[635] Bericht über den Aufenthalt der Delegation des Zentralkomitees der SED vom 12-18.3.72 in Schweden, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/1385, s 48
[636] Protokoll Nr. 103 (Sekretariat) (9.10.72), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/1926, Bericht über den XXIII. Parteitag der Linkspartei-Kommunisten (Schweden) und über die politischen Aktivitäten der Delegation des Zentralkomitees in Schweden (1.11.72), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2A/1637
[637] MfAA (Ranft) an Handelsrepräsentation der DDR in Schweden (5.2.70), i PA-MfAA C1212/72, s 29f

DDR:s utrikespolitik och övertyga svenskarna om att ett diplomatiskt erkännande av DDR var det bästa sättet att säkra freden och säkerheten i Europa. Samtidigt skulle de kritisera den västtyska regeringens politik och de västtyska anspråken på att ensamt representera Tyskland.[638]

Inflytelserika centerpartister var redan i början av 1960-talet intresserade av kontakter med DDR. 1962 träffade ADN:s Sverigekorrespondent, Bruno Storm, centerpartiets vice ordförande Sten Wahlund som också var riksdagsledamot och ledamot av utrikesutskottet. Wahlund var försiktig men menade att han och centerpartiet inte skulle ha något emot om regeringen ändrade sin politik gentemot DDR. 1962 var Ernst Goldenbaum, vice talman i Volkskammer, ordförande för DBD och vicepresident för DENOG, på studieresa i Sverige. Goldenbaum träffade riksdagsledamöter och centerpartiets ledare Gunnar Hedlund.[639]

Efter mitten av 1960-talet förstärktes de östtyska försöken att knyta kontakter med centerpartiet. Från centerpartiets sida kan man också märka ett ökat intresse för DDR. En centerpartist som aktivt engagerade sig i frågan om diplomatiskt erkännande var advokaten Gunnar Molin som var en av vänskapsföreningens ledande medlemmar. Han startade i slutet av januari 1967 med en debattartikel i Skånska Dagbladet en debatt om vikten av normala relationer med DDR.[640] I juli samma år besökte en centerpartistisk delegation DDR på inbjudan av DBD. I delegationen ingick bl a riksdagsledamöterna, Ivar Johansson (vice talman), Åke Gyllenram och David Gomer. Under resan informerades de om den östtyska politiken och samhällsutvecklingen av bl a vice utrikesminister Herbert Krolikowski. Det östtyska motivet för besöket var i första hand att försöka skapa en grund för officiella kontakter mellan DBD och centerpartiet. Första steget skulle utgöras av en överenskommelse om utbyte av informationsmaterial. Svenskarna visade sig emellertid vara mer intresserade av ekonomiska och kulturella frågor än politiska. De var klart skeptiska till den östtyska beskrivningen av Förbundsrepubliken som ett hot men sade sig vara villiga att arbeta för en förbättring av de svensk-östtyska relationerna.[641]

---

[638] Vorlage an das Sekretariat. Freundschaftsbesuch des Vizepräsidenten des schwedischen Reichstages, Ivar Johansson und seiner Begleitung vom 14-18.7.67 in der DDR, i PA-MfAA, C207/71, s 33

[639] Gespräche über die Genfer Konferenz und die Deutschlandfrage mit schwedischen Politikern (2.4.62), i PA-MfAA, A7742, s 25f, Auszug aus dem Bericht der DENOG über das 1. Halbjahr 1962, i PA-MfAA, A7791, s 50

[640] HV Schweden. Vermerk (17.4.67) & Vermerk (28.2.67), i PA-MfAA, C178/71, s 124f, 135, HV Schweden. Informationsbrief Nr. 1/67 (21.3.67), i PA-MfAA, C267/71, s 103

[641] Vorlage an das Sekretariat. Freundschaftsbesuch des Vizepräsidenten des schwedischen Reichstages, Ivar Johansson, und seiner Begleitung vom 14-18.7.67, i PA-MfAA, C207/71, s 34, Bericht über den Besuch der Mitglieder der schwedischen Zentrumspartei in der DDR in der Zeit vom 14-19.7.67 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, C1212/72, s 69

1968 bjöd DBD in Gunnar Hedlund att delta på partiets kongress. Han tackade dock nej. I oktober samma år var en delegation parlamentsledamöter från DBD under ledning av Paul Scholz, partiets vice ordförande och vicepresident för Förbundet för vänskap mellan folken, i Sverige. Sockerbolaget SSA hade bjudit in delegationen som skulle studera företagets verksamhet och det svenska jordbruket. Delegationen hade emellertid även till uppgift att diskutera förutsättningarna för ett DDR-besök av riksdagens jordbruksutskott och skulle förbättra samarbetet med centerpartiet. Samtal fördes huvudsakligen med företagsrepresentanter men även med de centerpartistiska riksdagsledamöterna Torsten Larsson, Erik Grebäck, John Eriksson, Einar Larsson, Nils-Eric Gustavsson och Arne Persson. Frågan om normaliseringen av relationerna mellan länderna stod i centrum för samtalen. Alla ska ha instämt i att närmare kontakter och samarbete mellan länderna låg i både svenskt och österskt intresse. Som fallet vanligen var inbjöds riksdagsledamöterna att besöka DDR.[642] I DDR var man även intresserad av kontakter med CUF. I december 1968 hade en österskt representant kontakt med CUF:s politiska sekreterare, Roland Petersson, för att diskutera ett eventuellt besök av en CUF-delegation i DDR. Petersson sade att han principiellt var för diplomatiska relationer mellan alla stater.[643]

Det var inte endast DBD som hade förbindelser med centerpartiet. LDPD:s Volkskammerledamot Harry Leupold träffade under en resa till Sverige i november 1968 bl a Erik Grebäck som var ordförande för riksdagens tredje lagutskott. Grebäck förklarade att han var intresserad av att besöka DDR men att han inte kunde göra det i sin yrkesfunktion utan endast som privatperson.[644] Inte heller kontakterna med centerpartiet undgick att försämras av Tjeckoslovakienkrisen. I april 1969 konstaterade man i de österska representationerna i Sverige att relationerna med centerpartister hade drabbats hårt av krisen. Med vissa tidigare DDR-vänliga centerpartistiska riksdagsledamöter hade man inte alls några kontakter längre. Andra var bara villiga att diskutera politik i allmänna ordalag.[645] På centerpartiets riksting i juni 1969 fanns dock tecken på en förändring i riktning tillbaka mot en mer positiv inställning till DDR. Rikstinget beslutade att rekommendera partimedlemmarna att agera för att ett gemensamt nordiskt initiativ i erkännan-

[642] Information über den Parteitag der schwedischen Zentrumspartei in Borlänge vom 15-18.6.69, Einladungen an Vertreter der Centerpartei (8.4.68), [utan titel] (12.2.68), Beschluss. Entsendung einer Delegation der DBD nach Schweden (24.9.68), i PA-MfAA, C208/71, s 20f, 81f & 88f, MfAA an Vertretung der DDR in Schweden (Püschel) (16.10.68), i PA-MfAA, C207/71, s 4f

[643] Vermerk über ein Gespräch mit dem Politischen Sekretär von CUF, Roland Peterson, am 12.12.68, i PA-MfAA, C213/71, s 16f

[644] Zu einigen Gesprächen der Koll. Leupold und Klein mit schwedischen Reichstagsabgeordneten (5.12.69), i PA-MfAA, C1198/72, s 77f

[645] HV Schweden (Püschel) an MfAA (Abt. NE) (11.4.69), i PA-MfAA, C236/71, s 28

defrågan skulle komma till stånd. Initiativet skulle dock tas först när tiden ansågs vara mogen. I utrikesministeriets Nordenavdelning betraktade man mötet som ett tecken på att en mer realistisk inställning i erkännandefrågan allmänt spred sig i Sverige. Det ansågs inte minst finnas goda möjligheter att vinna ytterligare anhängare inom centerpartiet för en normalisering av de östtysk-svenska relationerna. De västtyska socialdemokraternas argument verkade inte attrahera centerpartister i samma utsträckning som svenska socialdemokrater. I Nordenavdelningen ville man därför förstärka ansträngningarna att förbättra relationerna med centerpartiet.[646] I representationerna i Stockholm betonade man i maj 1970 också att särskilt stor vikt lades vid kontakter med centerpartiet. Arbetet var dock inte så framgångsrikt. Vissa sporadiska kontakter fanns med Hedlund men det hade visat sig svårt att skapa fasta kontakter med partifunktionärer och partiledningen.[647]

DDR hade fortsatt kontakt med Erik Grebäck som tillsammans med Gunnar Molin var den centerpartist som starkast framträdde som positivt inställd till DDR. I oktober 1969 fick Grebäck en inbjudan att medverka i kommittén för diplomatiskt erkännande av DDR. Han avböjde dock med motiveringen att han som utskottsordförande i riksdagen inte kunde ha någon form av officiellt samröre med DDR. Grebäck betonade dock att han även som icke-medlem skulle göra sitt bästa för att stödja DDR:s ansträngningar att utveckla relationerna med Sverige. Han sade sig t ex vara intresserad av att tillsammans med det riksdagsutskott han ledde resa till DDR för att studera miljöfrågor. I november hade östtyska representanter åter kontakt med Grebäck. Han uttalade åter sin vilja att stödja de östtyska aktiviteterna i Sverige. På östtysk sida var man dock skeptisk till Grebäcks erbjudanden. Han förväntades inte vara villig att officiellt stödja ansträngningarna för diplomatiskt erkännande. I maj 1970 besökte Grebäck vårmässan i Leipzig. Han sade sig arbeta med en motion till riksdagen där han föreslog att Sverige skulle verka för att även DDR skulle få delta i FN:s miljökonferens i Stockholm 1972. Han uttryckte återigen sin vilja att arbeta för ett östtyskt diplomatiskt erkännande.[648]

Intresse för DDR fanns fortsatt på högsta nivå i centerpartiet. I maj 1970 fick en representant för handelsrepresentationen i Sverige tillfälle att

[646] Information über den Parteitag der schwedischen Zentrumspartei vom 15-18.6.69, i PA-MfAA, C208/71, s 6-8

[647] AV Stockholm. Zum Stand der Kontaktarbeit der Auslandsvertretung Stockholm (streng vertraulich) (29.5.70), i PA-MfAA, C1195/72, s 10, Bericht über den Besuch der DDR durch Herrn Erik Grebäck (7.5.70), i PA-MfAA, C1212/72, s 18

[648] AV Schweden. Vermerk über ein Gespräch mit dem Reichstagsabgeordneten Erik Grebäck (centerpartei) am 27.11.69, i PA-MfAA, C1198/72, s 68f, HV Schweden. Vermerk über ein Gespräch mit dem Reichstagsabgeordneten Erik Grebäck am 7.10.69, i PA-MfAA, C1204/72, s 29, Vermerk über ein Gespräch des Stellvertreters des Vorsitzenden des Ministerrates der DDR mit Herrn Grebäck, am 7.9.70, i SAPMO-BArch NY4182/1321, s 57f

samtala med Gunnar Hedlund och sonderade möjligheterna för ett möte med DBD:s ledare Ernst Goldenbaum. Hedlund sade sig ha ett principiellt intresse av att möta Goldenbaum. Centerpartiets riksting beslöt i juni efter en livlig debatt på samma sätt som 1969 att rekommendera partiets riksdagsledamöter att vid lämplig tidpunkt verka för att tillsammans med övriga nordiska länder ta initiativ för ett folkrättsligt erkännande av DDR. Tre delegater, bland dem CUF:s ordförande Olof Johansson, reserverade sig mot beslutet eftersom de ansåg att partiet skulle ta ställning för ett omgående erkännande. När den östtyske vice regeringschefen Werner Titel i september samma år träffade Hedlund förklarade denne att majoriteten av centerpartiets medlemmar var för ett diplomatiskt erkännande av DDR men att partiet accepterade den socialdemokratiska regeringens utrikespolitik. Hedlund sade sig också vara villig att sända centerpartistiska riksdagsledamöter till DDR på studieresa. Eventuellt kunde han själv leda en sådan delegation.[649]

Centerns ungdomsförbund fortsatte att engagera sig för östtyskt diplomatiskt erkännande. I december 1970 skrev Stockholms Centerungdom ett öppet brev till Torsten Nilsson där man krävde ett erkännande av DDR. Samma månad diskuterade östtyska representanter ett besök av en delegation av centerpartistiska riksdagsledamöter i DDR med riksdagsledamoten Nils Hansson. Delegationen skulle bestå av Hansson, Grebäck och ytterligare två ännu inte bestämda personer och var tänkt att besöka landet i februari 1971. Om detta besök blev av är inte känt. En centerpartistisk delegation besökte dock DDR i augusti 1971 och mottogs bl a av Werner Titel, ansvarig för miljöfrågor och naturskydd inom den östtyska regeringen och vice regeringschef, och av Ernst Goldenbaum.[650]

Folkpartiet

Det östtyska liberala partiet LDPD var huvudansvarigt för kontakterna med folkpartiet. Även andra östtyska representanter hade dock kontakt med folkpartister. 1966 träffade ledaren för IPG, SED:s Anton Plenikowski, folkpar-

[649] Vermerk über ein Gespräch des Stellvertreters des Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Dr. Werner Titel, mit dem Vorsitzenden des schwedischen Zentrumspartei, Dr. Hedlund, am 9.9.70, i SAPMO-BArch NY4182/1321, s 53, AV Schweden. Bericht über den Besuch beim Vorsitzenden der Centerparti Dr. Hedlund (24.2.70), i PA-MfAA, C1212/72, s 26f, AV Schweden. Stichpunkte aus Gespräch mit Dr. Hedlund am 9.9.70, i PA-MfAA, C1310/73, s 73f, Protokoll Nr. 75 (Sekretariat) (31.8.70), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/1666, s 3, AV Stockholm. Einige Bemerkungen zum Parteitag der Zentrumspartei Schwedens (29.6.70), i PA-MfAA, C1316/73, s 43-45

[650] Öppet brev från Stockholms Centerungdom till Utrikesminister T Nilsson (3.12.70), i PA-MfAA, C1316/73, AV Schweden. Vermerk über ein Gespräch mit dem Vorsitzenden des Landwirtschaftsausschusses des schwedischen Reichstages, Nils Hansson, am 10.12.70, i PA-MfAA, C1204/72, s 1f, Ostsee-Zeitung 1.8.71

tiledaren Bertil Ohlin. Ohlin uttalade sig enligt östtyska uppgifter för en förstärkning av de ekonomiska och kulturella relationerna mellan Sverige och DDR. Han uppgavs även ha sagt sig vara beredd att verka för att folkpartistiska riksdagsledamöter skulle ingå i delegationer som besökte DDR.[651]

1966 och 1967 var LDPD:s Theodor Schneider tre gånger i Sverige för att förbättra relationerna med folkpartiet. Målet var att upprätta officiella kontakter mellan partierna. Schneiders resa i maj 1967 belyser att det från östtysk sida inte i första hand rörde sig om att utveckla vänskapsband mellan två systerpartier. Schneiders direktiv visar mycket tydligt att resan gick ut på att informera om den östtyska samhällsutvecklingen och utrikespolitiken och kritisera utvecklingen i Förbundsrepubliken.[652] Schneider lyckades inte upprätta förbindelse med folkpartiledningen utan knöt endast kontakter på lägre nivå. I Stockholm lyckades han få till stånd ett möte med den folkpartistiske riksdagsledamoten Gudmund Ernulf som därefter förmedlade kontakt med andra folkpartistiska riksdagsledamöter. Det ledde till ett möte med Georg Åberg, Einar Rimmerfors och Ingemar Mundebo. Konkreta resultat gav mötet dock inte. Schneider fortsatte emellertid försöken att utveckla kontakterna med folkpartiet. Under Östersjöveckan 1967 samtalade han med tre av de riksdagsledamöter som besökte arrangemanget, bland dem folkpartisten Viking Verbro. Svenskarna var dock mycket försiktiga i sina kontakter med Schneider. Verbro betonade mycket starkt att hans resa var av privat karaktär.[653]

Att även kontakterna med svenska folkpartister påverkades av Tjeckoslovakienkrisen märkte Schneider tydligt under ett Sverigebesök i slutet av november 1968. Han fann allmänt en betydligt mer avvaktande och negativ inställning till DDR än tidigare. Det visade sig inte minst i kontakten med Hans Hansson i Göteborg som underströk att ingen form av officiella relationer med DDR var möjlig. Företrädare för de borgerliga partierna och andra borgerligt sinnade personer visade sig dock, enligt de östtyska källorna, i flera fall intresserade av att återupprätta och i vissa fall t o m intensifiera kontakterna med DDR. De förklarade att deras syn på händelserna i Tjeckoslovakien inte hade förändrats men att de valde att bortse från detta i kontakterna med DDR.[654] Det var ett fenomen som även DENOG

[651] Bericht über den Aufenthalt des Genossen Plenikowski in Schweden vom 9-17.11.66 (vertraulich), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583

[652] Stellungnahme zum Bericht von Herrn Schneider (28.7.67), Bericht über eine Reise nach Schweden vom 17-28.5.67, i PA-MfAA, C207/71, s 63 & 67

[653] Bericht über Gespräche mit schwedischen Reichstagsabgeordneten der FP während der Ostseewoche 1967 (15.7.67), Bericht über eine Reise nach Schweden vom 17-28.5.67, i PA-MfAA, C207/71, s 58 & 70f

[654] Konzeption für den Einsatz des Kollegen Theodor Schneider (4.4.68), i PA-MfAA, C207/71, s 47-51, Bericht über eine Reise nach Schweden vom 24.11-7.12.68 (streng vertraulich), i PA-MfAA, C209/71, s 45

och de östtyska representationerna i Sverige lade märke till. Inte bara i Tjeckoslovakienkrisens efterdyningar utan även mer allmänt tycks det ha varit lättare för östtyska representanter att knyta kontakter med företrädare för de borgerliga partierna än med socialdemokrater.[655] Schneider lyckades under sitt novemberbesök få till stånd samtal med fem folkpartistiska riksdagsledamöter som tog tillfället i akt att hårt kritisera det östtyska agerandet i Tjeckoslovakienkrisen. De gav emellertid också samtidigt uttryck för en vilja att upprätthålla kontakterna med DDR. Schneider kunde även arrangera ett möte med folkpartiets partisekreterare, David Wirmark. Wirmark var mycket försiktig och underströk starkt samtalets inofficiella karaktär. Han meddelade att folkpartiet för tillfället inte var intresserat av kontakter med LDPD. Han bad dock om informationsmaterial om partiet.[656]

I november 1969 besökte Schneider Sverige för att delta som observatör vid folkpartiets landsmöte. Han skulle knyta kontakt med de personer som stod bakom en motion till mötet om erkännande av DDR. Landsmötet beslutade i enlighet med partiledningens rekommendation att inte bifalla motionen. Tre av de personer inom folkpartiet som DDR och LDPD hade kontakt med, Georg Åberg, Ingemar Mundebo och Ruth Hamrin-Thorell, invaldes dock i partiledningen. Schneider förde samtal med fyra folkpartistiska riksdagsledamöter och med Hans Hansson i Göteborg. Schneider bjöd också in sina samtalspartner att besöka DDR. Flera var intresserade av en DDR-resa under förutsättning att det inte handlade om att delta i officiella arrangemang.[657]

Liksom inom det socialdemokratiska partiet och centerpartiet var det medlemmarna i folkpartiets ungdomsförbund och studentorganisation som i slutet av 1960-talet var starkast intresserade av kontakter med DDR och ville att landet skulle erkännas diplomatiskt. DDR försökte därför särskilt utveckla kontakterna med dessa organisationer. 1966 hade representanter för LDPD kontakt med Olle Wästberg som var politisk sekreterare i ungdomsförbundet. Wästberg meddelade dock att FPU:s ledning inte var intresserad av kontakter med det östtyska liberala partiet. I november 1968 kontaktade Schneider åter Wästberg som avancerat till vice ordförande i FPU. Wästberg och FPU visade sig ha ändrat inställning och var positivt inställda till kontakter med LDPD. Han meddelade att frågan om diplomatiskt erkännande för tillfället diskuterades inom ungdomsförbundet och

[655] Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (oktober 1968), i PA-MfAA, C169/71, s 20f, Jahreseinschätzung 1968 – Schweden (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2049

[656] Bericht über eine Reise nach Schweden vom 24.11-7.12.68 (streng vertraulich), i PA-MfAA, C209/71, s 49, 61-63

[657] Bericht über eine Reise nach Schweden vom 5-19.11.69, i PA-MfAA, C209/71, s 3, 9, 15-18 & 36-38

att han räknade med att en motion i frågan skulle behandlas på FPU-kongressen nästa år. På folkpartiets landsmöte 1969 visade det sig att den ovan nämnda motionen om erkännande av DDR hade starkast stöd av FPU. Inte minst FPU:s ordförande Per Gahrton stödde den. I samtal med Schneider hävdade Gahrton att han med hänsyn tagen till utvecklingen i Europa betraktade ett folkrättsligt erkännande av DDR som ett logiskt och nödvändigt steg. Men han betonade samtidigt att han var tvungen att ta hänsyn till de övriga i FPU:s ledning. I maj 1969 sände det liberala studentförbundets centrala ledning en delegation till DDR. Delegationen informerades om utvecklingen i DDR och besökte industrier och lantbruk.[658]

I november 1969 reste Harry Leupold, parlamentsledamot för LDPD och vice ordförande för DENOG, till Sverige. Han hade bl a till uppgift att förbättra relationerna med folkpartiet. Resan skedde i samband med att en motion om relationerna med DDR skulle debatteras i riksdagen. Tanken var att Leupold i första hand skulle ta kontakt med folkpartistiska ledamöter i riksdagens utrikesutskott för att klargöra den östtyska politiken. Ingen riksdagsledamot ville emellertid träffa honom före debatten. Han lyckades dock under sina 14 dagar i Sverige knyta kontakt med inte mindre än 14 riksdagsledamöter (fem centerpartister, fem folkpartister, två socialdemokrater, en kommunist och en moderat). Enligt Leupold ska alla riksdagsledamöter utom två ha hävdat att ett diplomatiskt erkännande av DDR var nödvändigt.[659]

Kommunistpartiet

SED:s partiskola i Bad Doberan i Rostockregionen fortsatte i början av 1960-talet att utbilda kommunistiska funktionärer från Sverige och de övriga nordiska länderna. Under 1961 studerade ca 260 svenska kamrater vid skolan och ytterligare 20 deltog som föredragshållare. 1962 utbildades ca 280 och 1963 290 svenska kommunister. Efter 1963 förlade SKP dock inte fler kurser till skolan. Orsaken var bl a en debatt, både inom partiet och i den svenska pressen, om lämpligheten i att ha kurser i DDR. Gentemot SED motiverades beslutet med att de svenska partikamraterna inte hade

[658] ibid, Erste Grobkonzeption für einen operativen Einsatz in Schweden (1.10.68), Bericht über eine Reise nach Schweden vom 24.11-7.12.68 (streng vertraulich), i PA-MfAA, C209/71, s 19, 29, 34, 51f, 61-63 & 78-80, Bericht über den Aufenthalt einer Delegation des Liberalen Studentbundes Schweden vom 12-16.5.69 in der DDR, Gesprächsvermerk über ein Zusammentreffen mit Herrn John Kraft am 29.11.68 in Uppsala, i PA-MfAA, C1219/72, s 12-22 & 27-29

[659] Zu einigen Gesprächen der Koll. Leupold und Klein mit schwedischen Reichstagsabgeordneten (5.12.69), i PA-MfAA, C1198/72, s 71-78, Bericht über die Reise nach Stockholm in der Zeit vom 24.11-5.12.69, i PA-MfAA, C1204/72, s 5f, Protokoll Nr. 90/69 (Sekretariat) (19.11.69), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/1579

möjlighet att vara frånvarande från hemmet under så lång tid som kurserna varade. Istället för kurser förstärkte SKP sin reseverksamhet till DDR. 1964 planerades tre studiedelegationer med 30 deltagare i varje besöka DDR under 14 dagar. I reseprogrammet ingick föredrag och diskussioner men också studiebesök på industrier och andra institutioner.[660]

Under Hilding Hagbergs tid som partiledare var relationerna mellan SKP och SED relativt goda. Hagberg personligen fungerade ofta som kontaktperson för DDR. Han vidarebefordrade information mellan den östtyska politiska ledningen och UD och försökte även förmedla kontakt med svenska politiker. Hagberg lämnade även information om hur DDR kunde utveckla relationerna med Sverige, t ex om hur propagandan borde utformas.[661] Det fanns kontakter på allra högsta nivå mellan partierna. I februari 1963 var en SKP-delegation i vilken bl a Hagberg och ytterligare tre av partiledningens medlemmar ingick på besök i DDR. Resan innehöll bl a ett möte med Walter Ulbricht som informerade om den östtyska utvecklingen och SED:s politiska mål de kommande åren. I samband med delegationsbesöket diskuterade företrädare för utrikesministeriet de östtysk-svenska relationerna med Hagberg. Man ville veta hur han bedömde möjligheterna att skicka en inflytelserik östtysk politiker till Sverige för att tala om aktuella politiska frågor. De ville också veta vilka förutsättningar det kunde finnas för en företrädare för riksdagens utrikesutskott att komma till DDR för att tala om den svenska neutralitetspolitiken. Hagberg lovade undersöka saken.[662]

Relationerna mellan partierna var dock inte oproblematiska under Hagbergs tid som partiledare på 1960-talet. På östtysk sida ansåg man att

---

[660] Bericht über die im Bezirk Rostock durchgeführten Lehrgänge von den Bruderparteien im Jahre 1962, i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 121-123 & 152, [Hagberg an ZK der SED] (9.9.63), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/577, SED BL Rostock an Abteilung Aussenpolitik und Internationale Verbindungen (7.2.63), Plan für die durchführenden Lehrgänge der KP Dänemarks und Schwedens (23.4.63), Plan für die politische Betreuung der Lehrgänge der KP Dänemarks und Schwedens während der Monate Juli/August 1963 im Bezirk Rostock (24.4.63), Bericht über die Durchführung von Parteikursen durch die dänische, schwedische und norwegische Bruderpartei im Jahre 1963 im Bezirk Rostock (17.1.64), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/545, Bericht über die Sonderschule Bad-Doberan der BL der SED Bezirk Rostock (1961), i LA Gr BL IV/2/18/1433, s 117-121

[661] Vermerk über ein Gespräch mit Genossen Hagberg, Vorsitzender der KP Schwedens, am 8.2.63 in der Charité (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A14529, s 12, Bericht über die Tätigkeit der Delegation des ZK, die unter Leitung des Genossen Karl Mewis am XIX. Parteitag der KP Schwedens, Januar 1961, teilnahm, i PA-MfAA, A14538, s 4

[662] Bericht über den Aufenthalt der Kommunistischen Partei Schwedens (19.2.63), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/577, Vermerk über ein Gespräch mit Genossen Hagberg, Vorsitzender der KP Schwedens, am 8.2.63 in der Charité (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A14529, s 12, HV Stockholm. Vermerk (30.11.67) (vertraulich), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/578, ADN/Direktion. Bericht über die Reise nach Finnland und Schweden vom 25.8-5.9.63, i SAPMO-BArch DY30/IVA/20/546

de svenska kamraterna var felinformerade i Tysklandsfrågan och omedvetna om den fara som hotade från Förbundsrepubliken. De svenska deltagarna i kurserna vid partiskolan i Bad Doberan bedömdes ha mer oklara politiska uppfattningar än övriga nordiska länders. Svenskarna ansågs i första hand intressera sig för sociala och ekonomiska frågor och inte politiska. Den östtyska kritiken gällde inte minst de svenska partikamraternas inställning till Berlinmuren. Det ansågs råda tvivel och delvis oklarhet om nödvändigheten av Berlinmuren och de metoder som användes för att skydda den. De svenska kamraterna hade inte insett murens betydelse för att upprätthålla freden i Europa. SKP stödde officiellt byggandet men det fanns kritiska röster inte bara bland vanliga partimedlemmar utan även inom partiets ledande kretsar. Den blivande partiledaren C H Hermansson var en av dem som uttryckte sig kritiskt.[663]

I och med C H Hermanssons tillträde som partiledare 1964 minskade SKP:s kontakter med SED. Hermanssons inställning till kontakterna med DDR kom klart till uttryck i ett samtal med Harry Tisch i samband med Skånes partidistrikts årskongress 1965. Normalt deltog inte så högt uppsatta östtyska politiker vid SKP:s regionala partikongresser. Men eftersom relationerna med det svenska broderpartiet försämrats närvarade Tisch för att sondera läget. Hermansson bad Tisch att tacka SED-ledningen för den hjälp den gett det svenska kommunistpartiet. Direkt hjälp kunde partiet inte ta emot längre. Man ville undvika allt som kunde ge intrycket av att SKP inte var ett självständigt parti. I Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella relationer var man missnöjd med SKP:s politik. Avdelningen informerade i mars 1965 Politbyråns medlemmar och kandidater om negativa utvecklingstendenser i det svenska broderpartiet. Det hävdades att SKP inte bara försämrade sina relationer med broderpartierna i de socialistiska staterna utan även hotade samarbetet mellan de skandinaviska kommunistpartierna. De försämrade relationerna med SED gjorde dock inte att SKP upphörde med sin verksamhet för ett svenskt diplomatiskt erkännande av DDR. I stort sett årligen lämnade SKP och senare VPK in riksdagsmotioner i frågan eller tog upp den i riksdagens utrikespolitiska debatt.[664]

---

[663] Information über die Aussprachen mit den Genossen des ZK der KPS (10-12.10.62), Bericht über die Teilnahme an der Delegiertenkonferenz der SKP am 11-12.3.62 in Malmö, i LA Gr BL IV/2/18/1433, s 24 & 193, Einige Entwicklungsprobleme der Kommunistischen Parteien Skandinaviens (oktober 1965), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/545, Die schwedische Haltung zum Deutschlandproblem und zur DDR und die Aufgaben unserer Auslandspropaganda (11.1.63), i PA-MfAA, A7740, s 20, Die Haltung der SKP zur Situation in Deutschland und ihre Stellung zur Ostseewoche 1962, i PA-MfAA, A7783, s 99f

[664] Information Nr 23/65 für die Mitglieder und Kandidaten des Politbüros. Beziehungen zwischen den Bruderparteien der nordeuropäischen Länder (30.3.65), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/545, HV Stockholm. Vermerk (vertraulich) (30.11.67), Vermerk →

På östtysk sida ansågs det svenska kommunistpartiet inte heller lägga tillräcklig vikt vid Tysklandsproblematiken och vara för passivt. VPK:s partisekreterare Urban Karlsson förklarade t ex i november 1967 i samtal med Edgar Püschel att partiet under den närmsta tiden inte hade för avsikt att ta några initiativ i Tysklandsfrågan. Man ville inte splittra krafterna utan koncentrera dem till frågor som Vietnam och Grekland. Karlsson försökte dock släta över och tona ned betydelsen av de försämrade relationerna med SED och DDR. De sämre kontakterna och de färre besöken från ledande svenska kommunister i DDR berodde inte på någon principiell negativ inställning till landet. På sista tiden hade det helt enkelt funnits få anledningar att besöka DDR, konstaterade han.[665] I februari 1968 hade Püschel åter kontakt med Urban Karlsson. Diskussionen rörde DDR:s arbete för diplomatiskt erkännande. Karlsson visade inte större intresse varken för Tysklandsfrågan eller för att hjälpa DDR att utveckla sitt arbete i Sverige. Han menade att den nuvarande östtyska strategin för att nå diplomatiskt erkännande var riktig. Det gällde att öka kunskaperna om DDR i Sverige. Samtidigt hävdade han dock att massaktioner, appeller och resolutioner för erkännande av DDR inte var speciellt effektiva.[666]

Under ett Sverigebesök i maj 1968 mötte Gustav Hertzfeldt Urban Karlsson och de tidigare medlemmarna i partiledningen Gösta Johansson och Fritjof Lager. I samtalet betonade Hertzfeldt inte minst vikten av att alla stater upprättade relationer med båda tyska staterna. Svenskarna instämde i att ett diplomatiskt erkännande av DDR var nödvändigt. Karlsson förklarade att förståelsen för att det var nödvändigt att normalisera relationerna mellan länderna växte i Sverige men att det var en långsam process. Man måste ha tålamod. Det var en inställning som Hertzfeldt inte hade förståelse för. Han menade att tiden var mogen för att gå snabbare fram. Det var inte små förändringar av de inofficiella östtysk-svenska relationerna som stod på dagordningen utan politiska slutsatser måste dras. Svenskarna försökte blidka Hertzfeldt genom att hävda att VPK hade en inställning som i grunden var positiv till DDR. Partiets medlemmar och

(16.3.67), i PA-MfAA, C178/71, s 114 & 130f, Informationsbericht zur aussenpolitischen Debatte im schwedischen Reichstag (10.4.64), i PA-MfAA, A7773, s 11, Jahresbericht 1965 der Verkehrsvertretung der DDR in Schweden (vertraulich), i PA-MfAA, A7812, s 417, Aussenpolitische Debatte im schwedischen Reichstag am 24.3.65, i PA-MfAA, A7782, s 5f, Bericht über die Delegationsreise nach Schweden, Distrikt Skonen, vom 22-29.10.65, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/577, Bericht über die Reise des Genossen Tisch und Genossen Schulz in der Zeit vom 22-29.10.65, Bemerkungen über die Reise, i LA Gr BL IV/A/2/18/1080, s 95, 102 & 130

[665] HV Stockholm. Vermerk (vertraulich) (30.11.67), i PA-MfAA, C178/71, s 114f & i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/578

[666] HV Stockholm. Vermerk über ein Gespräch der Genossen Nier und Püschel mit dem Sekretär des Parteivorstandes der VPK, Urban Karlsson, am 19.2.68, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/577

funktionärer arbetade för DDR. I samtalet visade sig även tecken som tydde på ett gryende svenskt intresse av förbättrade relationer med SED. Hertzfeldt erbjöd svenskarna att sända en studiedelegation till DDR. Karlsson sade att VPK var intresserat av att acceptera inbjudan och lät förstå att den tänkta delegationen inte bara skulle kunna studera och diskutera ekonomiska frågor utan även politiska.[667]

Tendenserna till en mer tillmötesgående inställning till SED från VPK:s sida bröts abrupt av den militära inmarschen i Tjeckoslovakien. VPK reagerade mycket starkt och fördömde inmarschen. I ett officiellt uttalande betecknades åtgärderna som ett brott mot socialismens principer. Partiet krävde ett omedelbart och ovillkorligt tillbakadragande av trupperna. C H Hermansson krävde dessutom att den sovjetiska regeringen skulle avgå. Det svenska broderpartiets agerande väckte stark kritik i den östtyska politiska byråkratin. I representationerna i Stockholm ansåg man att VPK var det svenska parti som hårdast kritiserade inmarschen och till och med hade intagit en position till höger om högerpartiet. Hermanssons kommentarer var av sådan art, hävdades det, att de väckte motstånd inte bara inom det egna partiet utan också betraktades som ovärdiga av borgerligt sinnade personer.[668] Inte heller i utrikesministeriets Nordenavdelning var man nöjd. Det konstaterades att:

> Valtaktiska manöver, en glidning bort från marxist-leninistiska positioner under stark betoning av nationalistiska inslag och en allt tydligare anti-sovjetisk inställning kännetecknar VPK:s ledning. Betydelsen av de socialistiska ländernas existens (speciellt DDR:s) för den europeiska säkerheten inses inte. Västtysklands roll i händelserna i Tjeckoslovakien bagatelliseras.[669]

VPK:s hållning bedömdes vara ett hårt slag mot rörelsen för diplomatiskt erkännande av DDR i Sverige. Hermansson antogs visserligen principiellt vara för ett sådant erkännande men inte lägga någon större vikt vid frågan.[670]

DDR startade påtryckningar för att försöka få VPK att ändra inställning i Tjeckoslovakienfrågan. I oktober 1968 träffade östtyska representanter Gunvor Ryding, den av partiets fyra riksdagsledamöter som ansågs vara mest vänligt inställd till DDR. De östtyska företrädarna försökte övertyga henne att ta ställning för DDR:s position i Tjeckoslovakienproblematiken. Ryding ställde sig dock helt bakom partiledningens linje. Hon förklarade

---

[667] Vermerk über ein Gespräch des Genossen Hertzfeldt beim Parteivorstand der Linkspartei-Kommunisten (21.5.68), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/577

[668] Einschätzung über die Haltung der einzelnen Klassenkräfte in Schweden zur DDR nach den Ereignissen in der CSSR (1.10.68), i PA-MfAA, C196/71 & C1194/72, s 3 & 21, Gemeisamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (augusti 1968), i PA-MfAA, C267/71, s 59f

[669] ibid (C196/71 & C1194/72), s 4 & 22

[670] ibid

emellertid att VPK skulle fortsätta att stödja ett diplomatiskt erkännande av DDR och den riksdagsmotion som krävde en normalisering av relationerna mellan länderna.[671]

VPK:s nederlag i riksdagsvalet 1968 förstärkte en konflikt inom partiet om dess grundläggande politik. Redan i samband med inmarschen i Tjeckoslovakien förekom det internt missnöje med partiledningens kritiska linje. VPK-riksdagsledamoten Carsten Thunborg som kritiserade ledningen i ett samtal med en av medarbetarna vid kulturcentret i Stockholm hävdade att många inom partiet instämde i hans kritik.[672] Företrädare för en gruppering som var i opposition till VPK-partiledningen besökte i slutet av oktober DDR för att söka stöd hos SED. Företrädarna, den tidigare partiledaren Hilding Hagberg, chefredaktören för Norrskensflamman, Alf Lövenborg, och styrelseordföranden för Norrskensflamman, Gösta Lindgren, genomförde resan utan partiledningens vetskap. Svenskarna hävdade att VPK förde en felaktig politik och att partiet åter måste ställas på en fast marxist-leninistisk grund. De ville att samarbetet med broderpartierna i de socialistiska länderna skulle återupptas och meddelade att de avsåg att öppet ta upp kampen för att förändra partiets politik. Norrskensflamman var tänkt som språkrör för gruppen och dess anhängare. Svenskarna uppgav att de redan hade börjat skapa vissa stödgrupper i landet, främst i Norrbotten. På längre sikt hoppades de kunna ta över makten i partiet. Denna strävan ville man att DDR skulle stödja genom att köpa ett visst antal exemplar av Norrskensflamman och öka annonseringen i tidningen. Svenskarna ville också få finansiellt stöd för att köpa in en tryckpress. Representanter för Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella relationer utlovade en positiv behandling av önskemålen.[673]

DDR:s och SED:s relationer med VPK:s ledning var fortsatt mycket kyliga under resten av 1968. I november 1968 konstaterade representationerna i Sverige att de inte hade några kontakter alls med VPK:s partiledning. Man försökte i stället främst utveckla kontakterna med partiets vänsterflygel. Kritiska röster hördes fortsatt inom partiet.[674] VPK:s relativt hårda och kritiska inställning till SED och DDR mjuknade 1969. I april träffade SED-

[671] HV Schweden an MfAA (Abt NE) (10.4.68), i PA-MfAA, C172/71, s 12, HV Schweden. Bericht über eine Dienstreise der Genossen Handelsrat Kranz und Püschel nach Göteborg in der Zeit vom 30.9-2.10.68, i PA-MfAA, C169/71, s 32f

[672] Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (september 1968), i PA-MfAA, C267/71, s 17f, Aktenvermerk über ein Gespräch mit Carsten Thunborg am 23.8.68 (vertraulich), i PA-MfAA, C1198/72, s 208-210

[673] Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (november-december 1968) (vertraulich), i PA-MfAA, C169/71, s 23, Abt NE. Notiz (5.11.68), i PA-MfAA, C197/71, s 13-17

[674] Vermerk über ein Gespräch mit Herrn Carsten Thunborg am 12.11.68, i PA-MfAA, C178/71, s 4, Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (november-december 1968) (vertraulich), i PA-MfAA, C169/71, s 23

representanter företrädare för VPK:s ledning för första gången sedan 1964. Svenskarna gav de östtyska representanterna relativt positiva besked. C H Hermansson hävdade att en normalisering av relationerna med DDR var ett viktigt steg för att säkra freden i Europa och meddelade att VPK snart åter skulle ställa krav på diplomatiskt erkännande i riksdagen. Han och de övriga företrädarna för VPK-ledningen ställde sig också positiva till bildandet av en svensk kommitté för folkrättsligt erkännande av DDR. De betonade även sin vilja till samarbete med SED. Svenskarna var dock inte intresserade av att dra uppmärksamhet till de återknutna relationerna med SED. Man ville inte skicka ut några pressmeddelanden eller kommunikéer.[675]

Centralkommitténs avdelning för internationella relationer hävdade i augusti 1969 att det i det svenska broderpartiet fortsatt fanns utvecklingstendenser i riktning mot revisionistiska positioner i politik, teori och ideologi.[676] I DDR var man inte heller nöjd med VPK:s stöd till ansträngningarna att nå ett svenskt diplomatiskt erkännande. I de östtyska representationerna i Sverige gjorde man i januari 1970 bedömningen att VPK inte utgjorde någon ledande kraft i erkännanderörelsen. I maj betecknades dock relationerna med VPK som goda. På senare tid ansågs partiet ha visat större intresse för kontakter med DDR. I augusti konstaterade man också i utrikesministeriet att ledande VPK-företrädares vilja att ha kontakter med DDR hade ökat under det senaste året även om Hermansson inte engagerade sig offentligt i erkännandefrågan.[677] Relationerna mellan partierna blev med tiden mer normala men den östtyska kritiken bestod. En SED-delegation som i slutet av oktober 1972 närvarade vid VPK:s partikongress menade att det svenska partiet hade försummat de viktiga politisk-ideologiska frågorna som t ex förhållandet till Sovjetunionen och den kommunistiska rörelsen. Partiledningen hade inte heller kritiserat maoismen.[678]

---

[675] Vermerk über ein Gespräch mit leitenden Genossen der Linkspartei-Kommunisten Schwedens am 14.4.69 (streng vertraulich), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/577 & DY30/IVB2/20/219

[676] Abt Int Verb. Informationsmaterial über die Linkspartei-Kommunisten (Schweden) (15.8.69), Bericht der Delegation des ZK der SED über den XXII. Parteitag der Linkspartei-Kommunisten Schwedens vom 19-22.9.69 in Stockholm, i PA-MfAA, C1207/72 s 17f, 87, 92 & 99f

[677] AV Schweden. Einige Bemerkungen zur Entwicklung in der VPK (30.1.70), i PA-MfAA, C1208/72, s 1, Information über den Stand der Beziehungen DDR-Schweden (streng vertraulich) (20.8.70), i PA-MfAA, C1194/72, s 2, AV Stockholm. Zum Stand der Kontaktarbeit der Auslandsvertretung Stockholm (streng vertraulich) (29.5.70), i PA-MfAA, C1195/72, s 10, AV Schweden. Analyse zur Haltung der Regierung Schwedens und der verschiedenen politischen Kräfte zur Normalisierung der Beziehungen zur DDR (25.1.70), i PA-MfAA, C1316/73, s 2

[678] Protokoll Nr 103 (Sekretariat) (9.10.72), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/1926, s 7 & 17f, Arbeitprotokoll Nr 47 (Politbüro). Bericht über den XXIII. Parteitag der Linkspartei-Kommunisten (Schweden) und über politische Aktivitäten der Delegation des Zentralkomitees in Schweden (1.11.72), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2A/1637, s 110-113

Även i relationerna med de svenska partikamraterna lade östtyska representanter stor vikt vid att informera om DDR. Det var samma frågor som lyftes fram som i kontakterna med icke-kommunistiska svenskar. De östtyska framstegen på alla områden skulle betonas. Man ville informera om DDR:s ansträngningar för europeisk säkerhet, om det politiska läget i Förbundsrepubliken och de västtyska socialdemokratiska ledarnas delaktighet i den påstådda västtyska aggressiva utrikespolitiken. I kontakterna med kommunister framhävdes dock socialismens betydelse för utvecklingen i DDR starkare än i andra kontakter med svenskar. Det skulle t ex bevisas att de östtyska framstegen var ett resultat av tillämpandet av socialismen. Genom att DDR blev starkare stärktes också det socialistiska världssystemet hävdades det.[679]

Miljöpolitiken – en viktig kontaktyta med svenska politiker i början av 1970-talet

Miljöområdet var i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet betydelsefullt för östtyska kontaktförsök med svenska politiker och myndighetspersoner. En viktig målsättning var att få till stånd ett statligt bi- eller multilateralt avtal. Orsaken till försöken att utnyttja miljöområdet var att man i DDR märkte ett allt större svenskt intresse för miljöfrågor – främst föroreningen av Östersjön.[680] Det östtyska intresset för miljöområdet som kontaktyta stimulerades ytterligare när FN i december 1969 beslutade att förlägga en miljökonferens till Stockholm. Många av den östtyska representationens kontaktpersoner uttryckte också intresse för information om DDR:s åtgärder på miljöområdet. Erik Grebäck var en av dem. Han besökte Leipzigmässan i mars 1970 och samtalade där med den ansvarige för miljöfrågor och naturskydd inom den östtyska regeringen, vice regeringschefen Werner Titel. I april överlämnade Grebäck informationsmaterial om bl a den svenska miljölagstiftningen till den östtyska handelsrepresentationen i Sverige för vidarebefordran till Titel. I utrikesministeriet ansåg man att kontakterna på miljöområdet, inte minst med Grebäck, var lovande. Man föreslog därför att Titel skulle utveckla kontakten med Grebäck genom att skicka honom informationsmaterial om DDR:s miljöpolitik. Man ville också få till stånd ett delegationsutbyte med den svenska kommission som förberedde FN:s miljökonferens och arrangera ett möte med Tage Erlander som avgått som stats-

[679] Abt Int Verb. Hinweise für Gespräche mit schwedischen Genossen (6.8.69), i PA-MfAA, C197/71, s 12
[680] Bericht über die Reise des Stellvertreters des Aussenministers der DDR, Gustav Hertzfeldt, nach Schweden in der Zeit vom 12-19.5.68, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583
[681] MfAA (Winzer) an Titel (16.4.70), i PA-MfAA, C1309/73, s 87-89, Titel an MfAA (Winzer) (30.4.70), i PA-MfAA, C1309/73, s 83

minister och ledde kommissionens arbete.[681]

Ett samtal med Erlander kom till stånd vid ett besök av vice utrikesminister Ernst Scholz i Sverige i maj 1970. Mötet förmedlades av Per Nyström som fortsatt aktivt stödde de östtyska försöken att knyta kontakter med svenskar. Scholz informerade Erlander om den östtyska miljöpolitiken och DDR:s intresse av bi- och multilaterala avtal på området. Han föreslog ett möte mellan Erlander och Werner Titel. Frågan om östtyskt deltagande på FN:s miljökonferens diskuterades också. Scholz betonade även nödvändigheten av diplomatiska relationer mellan DDR och Sverige. Erlander konstaterade att östtyskt deltagande på miljökonferensen var en politisk fråga som den av honom ledda kommissionen inte hade något inflytande över. Han uteslöt dock inte kontakter mellan svenska och östtyska experter på miljöområdet.[682]

I september 1970 reste en östtysk delegation under Werner Titels ledning till Sverige för att besöka en miljöutställning i Jönköping. Titels uppgift var att sondera möjligheterna för ett östtyskt deltagande på FN:s miljökonferens i Sverige 1972 och förutsättningarna för ett formellt samarbete med Sverige på naturskyddsområdet. Han skulle även argumentera för betydelsen av diplomatiska relationer mellan DDR och Sverige. Avsikten med besöket var också att få kontakt med regeringsmedlemmar. Det lyckades dock inte. Titel hävdade emellertid att den svenska regeringen hade visat relativt stort intresse för hans delegation. Två dagar innan delegationen anlände till Jönköping hade inrikesministern varit där och träffat landshövdingen, Sven af Geijerstam. Geijerstam antydde att han hade fått i uppdrag att informera regeringen om sina samtal med de östtyska representanterna.

Titel lyckades också få till stånd ett möte med Erlander som, enligt de östtyska källorna, förklarade att Sverige var för att alla Östersjöländer, inklusive DDR, skulle få delta på FN:s miljökonferens. I frågan om diplomatiskt erkännande uttryckte Erlander den vanliga svenska positionen. Han hävdade att de båda tyska staterna själva måste lösa sina problem. En yttre inblandning genom ett svenskt folkrättsligt erkännande av DDR skulle bara störa denna process. Utrikesministeriets representant i delegationen rekommenderade efter mötet en skyndsam inbjudan till Erlander att besöka DDR. Erlander antogs ha stort politiskt inflytande över den svenska regeringen och hade sagt sig vara principiellt intresserad av ett inofficiellt DDR-besök. Titel träffade även Naturvårdsverkets generaldirektör Valfrid Paulsson. Titel hävdade att de båda nått principiell enighet i en rad miljövårdsfrågor. Paulsson var dock inte intresserad av officiella relationer med DDR.

[682] Auszug aus einem Bericht über den Aufenthalt des Stellvertreters des Ministers für Auswärtige Angelegenheiten, Dr. Ernst Scholz in Schweden (maj 1970), i PA-MfAA, C1309/73, s 76-78

Han ville att samarbetet på området skulle ske mellan vetenskapsmän.[683]

Som synes var Titels resa för att förbättra relationerna med Sverige på miljöområdet huvudsakligen tänkt som ett bidrag till strävan efter diplomatiskt erkännande. Miljöfrågorna kom i andra hand. Det visar sig också tydligt i utvärderingen av resan. Där underströks att tack vare det stora intresse som miljöfrågor rönte i Sverige fanns det goda förutsättningar att med hjälp av dessa föra "kampen" för diplomatiskt erkännande vidare. Som särskilt positivt framhävdes att nödvändigheten av normala relationer mellan DDR och Sverige inte hade ifrågasatts av någon av de svenska samtalspartnerna. Svenskarna vidhöll dock att normala relationer först var möjliga efter det att relationerna mellan DDR och Förbundsrepubliken reglerats. Omedelbara konkreta resultat ledde Titels besök inte till.[684]

I oktober 1970 konstaterade utrikesministeriets Nordenavdelning att även relationerna på miljöområdet skulle bidra till att nå det diplomatiska erkännandet. En rad delmål sattes upp: likaberättigat deltagande på FN-konferensen i Stockholm 1972 och ett flerstatligt avtal om minskad förorening av Östersjön. En annan målsättning var att sluta officiella överenskommelser med Naturvårdsverket och med Sjöfartsverket. Man rekommenderade att miljöfrågorna starkare skulle beaktas i kontakterna med riksdagsledamöter, i propagandan och i erkännandekommitténs och kulturcentrets arbete. Ett besök av Erlander i DDR för att studera östtyska naturskyddsåtgärder eftersträvades också. Under besöket var det tänkt att även politiska frågor, inte minst det diplomatiska erkännandet, skulle diskuteras. Tanken var att Erlander skulle föra samtal med Willi Stoph, Friedrich Ebert och Hermann Axen. I utrikesministeriet ville man även bjuda in Valfrid Paulsson för att främja möjligheterna till ett avtal med Naturvårdsverket.[685]

En SED-delegation som i mars 1972 besökte Sverige diskuterade bl a miljöproblematiken med framstående svenska politiker som Tage Erlander och Hjalmar Mehr, centerpartisten och vice talmannen Torsten Bengtsson, ledaren för socialdemokraternas riksdagsgrupp, Ingvar Svanberg, kommunfullmäktiges ordförande i Stockholm, Ewald Johannesson, och centerpartiets ledare Torbjörn Fälldin. Samtalen rörde FN:s miljökonferens i Stockholm men också en europeisk säkerhetskonferens och en normalise-

[683] Bericht über eine Reise des Stellvertreters des Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Dr. Werner Titel, vom 4-9.9.70 nach Schweden, Vermerk über ein Gespräch mit Tage Erlander am 7.9.70, i SAPMO-BArch NY4182/1321, s 38, 41 & 46-51

[684] Bericht über eine Reise des Stellvertreters des Vorsitzenden des Ministerrates der DDR, Dr. Werner Titel, vom 4-9.9.70 nach Schweden, i SAPMO-BArch NY4182/1321, s 39-41

[685] Zuarbeit für die Konzeption über die Entwicklung der staatlichen Zusammenarbeit mit Schweden auf dem Gebiet des Umweltschutzes im Ergebnis der Reise des Stellvertreters des Vorsitzenden des Ministerrates, Dr. Werner Titel, nach Schweden (22.10.70), i PA-MfAA, C1310/73, s 11-13, jmfr Plan für die Arbeit des DDR-Kulturzentrums Stockholm im 1. Halbjahr 1971 (streng vertraulich), i SAPMO-BArch DY13/3151

ring av relationerna mellan Sverige och DDR. Alla svenska samtalspartners hävdade att Sverige inte kunde erkänna DDR diplomatiskt eftersom det skulle störa Brandts östpolitik. DDR måste ha tålamod. Angående miljökonferensen förklarade Erlander åter att Sverige bara var värd för konferensen och inte kunde bestämma vilka länder som fick delta. Samtidigt underströk han att Sverige eftersträvade ett så brett deltagande som möjligt. Erlander försökte därför finna en väg att inofficiellt ge en östtysk delegation möjlighet att delta i konferensen. Han föreslog att Sverige skulle bjuda in en östtysk regeringsdelegation som skulle kunna delta på jämlik bas i alla diskussioner under konferensen men som inte skulle ha rösträtt.[686] Denna lösning accepterades dock inte av de östtyska representanterna. DDR:s försök att få delta på FN:s miljökonferens misslyckades. Övriga socialistiska stater deltog inte heller i protest mot att DDR utestängdes.[687]

Utbildningsområdet som kontaktyta med politiker och myndigheter

Även utbildningsområdet stod i fokus för DDR:s intresse att knyta kontakter med svenska politiker. Under 1960-talet diskuterades en skolreform livligt i Sverige och det fanns intresse för DDR:s utbildningssystem bland svenska politiker.[688] I januari 1966 var en delegation från det östtyska utbildningsministeriet (Ministerium für Volksbildung) på besök i Sverige för att studera det svenska utbildningssystemet. Bl a träffade delegationen ecklesiastikministern Ragnar Edenman och statssekreteraren i ecklesiastikdepartementet, Sven Moberg. I utrikesministeriet konstaterade man 1967 att tankarna i den svenska skolreformen och stora delar av den svenska synen på pedagogik och andra skolfrågor liknade de östtyska. Man ville utnyttja detta förhållande för att skapa kontakter mellan det östtyska utbildningsministeriet och Skolöverstyrelsen. 1967 var representanter för utbildningsministeriet åter på besök i Sverige och lyckades få till stånd ett möte med Skolöverstyrelsen som för första gången mottog östtyska representanter. I utrikesministeriet konstaterade man dock att det trots den relativt stora svenska öppenheten för kontakter på området var svårt att skapa fasta förbindelser med svenskarna. De uttryckte t ex ofta ett intresse av att besöka

[686] Bericht über den Aufenthalt der Delegation des Zentralkomitees der SED vom 12-18.3.72 in Schweden, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/1385, s 49f
[687] ANNO 1972, s 305
[688] Die schwedische Haltung zum Deutschlandproblem und zur DDR und die Aufgaben unserer Auslandspropaganda (11.1.63), i PA-MfAA, A7740, s 29, Abschlussbericht über die Dienstreise nach Schweden in der Zeit vom 22.10-5.11.65, i LA Gr BL IV/A/2/18/1080, s 210, 222-224, Rat des Bezirkes Rostock. Abteilung Volksbildung. Reisebericht (5.6.68), i LA Gr BL IV/B/2.18/676, s 6-8, Bericht über die Delegationsreise nach Schweden, Distrikt Skanen, vom 22-29.10.65, i LA Gr BL IV/A/2/18/1080, s 146

DDR men lät sällan sina ord följas av handling.[689]

1967 gav emellertid det svenska intresset för det östtyska utbildningssystemet resultat på hög politisk nivå. Då besökte riksdagens statsutskotts andra avdelning DDR. Utskottet var jämförbart med ett utbildningsutskott. Besöket skedde på inbjudan av ordföranden för det östtyska parlamentets utbildningsutskott, Kurt Hager, som även var politbyråmedlem och ledare för SED:s ideologiska kommission. Delegationen bestod av 14 riksdagsledamöter som representerade alla de fem riksdagspartierna. Under besöket förde de samtal med Walter Ulbricht, talmannen i det östtyska parlamentet Johannes Dieckmann, Kurt Hager och vice utbildningsminister Karl Dietzel. Samtalen rörde inte bara utbildningsfrågor. Ulbricht personligen informerade om DDR:s utrikespolitik. Han betonade det östtyska intresset för närmre relationer med Sverige och ställde sig positiv till ett fortsatt utbyte av parlamentsdelegationer mellan länderna. Kritik av den västtyska politiken saknades inte heller. Svenskarna ville dock inte diskutera relationerna mellan länderna med hänvisning till att den avdelning inom statsutskottet som de representerade inte ansvarade för utrikespolitiska frågor. I utrikesministeriet var man positiv efter besöket. Det bedömdes att fördomar om DDR hade undanröjts och att en grund för fortsatta kontakter hade lagts. Representationerna i Stockholm fick till uppgift att upprätthålla kontakten med riksdagsledamöterna.[690]

I april 1968 var en delegation från det östtyska utbildningsministeriet på studieresa i Sverige. Delegationsmedlemmarna informerade om DDR:s utbildningssystem och presenterade samtidigt den östtyska utrikespolitiken. Man framhävde också Förbundsrepubliken som ett hot mot freden. Våren 1968 hade östtyska representanter också kontakt med Skolöverstyrelsen för att intressera den för det pedagogmöte som var en del av Östersjöveckan. De östtyska försöken att utveckla relationerna på utbildningsområdet fortsatte under de kommande åren. Det svenska intresset var fortsatt stort även om kontakterna också på detta område försämrades efter händelserna i Tjeckoslovakien.[691]

---

[689] Verbindungen im Bereich des Ministeriums für Volksbildung nach Schweden (22.8.67), Bericht über den Besuch der schwedischen Reichsschulmesse vom 14-17.6.67, Information Nr 22/II über dIe Reise einer Studiendelegation des Ministeriums für Volksbildung der DDR nach Schweden (4.2.66), i PA-MfAA C254/71, Stand der kulturell-wissenschaftlichen Beziehungen zwischen der DDR und Schweden (26.2.68), i PA-MfAA, C1238/72, s 51f

[690] Bericht über den Besuch der 2. Abteilung des Staatsausschusses des schwedischen Reichstages in der DDR vom 19-26.9.67, i PA-MfAA, C1204/72, s 89-91, Entwicklung der Beziehungen DDR-Schweden im III. Quartal 1967 (5.10.67), i PA-MfAA, C168/1, s 25, Information 169/V (streng vertraulich) (30.5.67), i PA-MfAA, C178/71, s 119

[691] Bericht: Studienreise der Delegation des Ministeriums für Volksbildung in das Königreich Schweden in der Zeit vom 21-30.4.68, Bericht der Delegation des Ministerims für Volksbildung über eine Reise nach Schweden (19-22.5.69), HV Schweden (Püschel) an Ministerium für Volksbildung (2.9.68), i PA-MfAA, C254/71, s 40, 66 & 87, Rat des Bezirkes Rostock. Reisebericht (5.8.68), LA Gr BL IV/B/2.18/676, s 6-9 & 14

DDR i Riksdagen

Diplomatiskt erkännande av DDR var under 1960-talet i stort sett årligen ett tema i de utrikespolitiska debatterna i riksdagen. Vanligen var det en kommunistisk riksdagsledamot som tog upp frågan och hävdade att det var dags för Sverige att erkänna DDR. Från mitten av 1960-talet lämnades i stort sett årligen motioner in som på olika sätt föreslog förbättrade relationer med DDR.[692] Det är ytterligare ett tecken på att intresset för relationerna med DDR ökade i Sverige efter mitten av 1960-talet.

DDR försökte aktivt se till att frågan om de östtysk-svenska relationerna togs upp i riksdagen. Inför debatten 1967 förmedlade utrikesministeriet argumentationsmaterial till de riksdagsledamöter som tidigare ställt sig positiva till kraven på diplomatiskt erkännande eller varit för förbättrade relationer mellan länderna. I den utrikespolitiska debatten detta år diskuterades det diplomatiska erkännandet för första gången mer utförligt i riksdagen. Fyra riksdagsledamöter uttalade sig i för DDR positiva ordalag. Mest positiv var Stellan Arvidson som menade att diplomatiska relationer låg i den europeiska säkerhetens intresse. Arvidsons argumentation byggde i stor utsträckning på det östtyska informationsmaterial som tillhandahållits honom. Lena Renström-Ingenäs, socialdemokratisk ledamot av utrikesutskottet, var för att Sverige skulle öppna en handelsrepresentation i DDR. Utrikesutskottets talesman Stig Alemyr menade att den nuvarande nivån på relationerna mellan länderna i längden inte var acceptabel men att Sverige för tillfället inte kunde göra något för att att förändra situationen. Folkpartiledaren Bertil Ohlin hävdade att en utveckling av de icke-politiska, relationerna mellan länderna var nödvändig.[693] 1967 lämnades också en motion in som föreslog en normalisering av relationerna med DDR. Bakom motionen stod elva riksdagsledamöter från alla riksdagspartier (fyra centerpartister, tre socialdemokrater, två kommunister, en folkpartist och en högerpartist).[694]

I utrikesministeriet var man nöjd med att frågan om diplomatiskt erkännande hade diskuterats utförligt i den utrikespolitiska debatten. Som positivt noterades att ingen av dem som uttalade sig för en normalisering av relationerna hörde till undertecknarna av riksdagsmotionen i ämnet. Särskilt anmärkningsvärt ansågs vara att socialdemokrater stod i spetsen för den positivare inställningen till DDR. Man var samtidigt besviken på C H Hermansson. Trots att östtyska representanter hade informerat VPK:s partisekreterare, Urban Karlsson, om den stora betydelse de tillmätte en bred be-

[692] TDR i Sveriges Riksdag (1967), s 6-15, Riksdagsmotion nr 1 (AK) (1965)
[693] Riksdagsprotokoll nr 12 1967 (AK), Information über die aussenpolitische Debatte im schwedischen Reichstag am 8.3.67, i PA-MfAA, C167/71, s 31-34
[694] Riksdagsmotion nr 592 (AK) (1967), Entwicklung der Beziehungen DDR-Schweden im I/1967, i PA-MfAA, C167/71, HV Schweden (Püschel) an MfAA (Abt. NE) (18.7.67), i PA-MfAA, C267/71, s 97a, Dokumentation der Zeit Heft 376 (1967)

handling av Tysklandsproblematiken i debatten hade Hermansson inte krävt ett omedelbart diplomatiskt erkännande av DDR. Han ansågs inte heller kritiskt ha tagit ställning till den västtyska politiken. I utrikesministeriet noterade man också tecken på att den svenska regeringens hållning hade blivit hårdare. Torsten Nilssons debattinlägg betraktades som ett tecken på ett förstärkt västtyskt inflytande över den svenska Tysklandspolitiken.[695]

DDR försökte påverka riksdagsledamöter att motionera om förbättrade relationer med DDR. I december 1967 hade Edgar Püschel kontakt med VPK:s riksdagsledamot Axel Jansson för att diskutera möjligheterna till en ny motion. Jansson meddelade att Renström-Ingenäs hade för avsikt att motionera i frågan och att även centerpolitiker arbetade med en motion. Han trodde optimistiskt att 30-40 ledamöter skulle komma att stödja motionerna. Püschel föreslog att två motioner skulle lämnas in. Dels en som krävde förbättrade praktiska relationer med DDR, dels en från VPK som betonade betydelsen av diplomatiska relationer som ett sätt att säkra freden. Tanken var att två motioner skulle underlätta för borgerliga ledamöter att stödja den mer moderat hållna av dem. Jansson lovade att sondera terrängen och bad Püschel att hålla sig i bakgrunden så att det inte skulle se ut som ett östtyskt initiativ. Trots denna vädjan från sin partikamrat meddelade Püschel utrikesministeriet att han skulle fortsätta sin aktivitet i frågan. Ansträngningarna lyckades endast delvis. En motion från bara VPK stoppades enligt Jansson av C H Hermansson. En mer allmänt hållen motion lämnades emellertid in.[696] Bakom motionen stod 23 riksdagsledamöter, det dittills största antal som ställt sig bakom en motion om förbättrade relationer med DDR. Bland undertecknarna fanns en rad riksdagsledamöter som inte tidigare visat sig positivt inställda till DDR. Motionen innehöll huvudsakligen ett förslag om att en svensk handelsrepresentation borde inrättas i DDR. Det östtyska utrikesministeriet försökte skapa så stort stöd som möjligt för motionen. Bl a ville man att medlemmarna i den östtysk-svenska kommittén för främjande av handeln mellan länderna skulle kontakta sina riksdagsledamöter och begära att de stödde motionen.[697] Även i direkt an-

[695] Entwicklung der Beziehungen DDR-Schweden im I/1967, Information über die aussenpolitische Debatte im schwedischen Reichstag am 8.3.67, i PA-MfAA, C167/71, s 30 & 33f, HV Stockholm. Zur Behandlung der Deutschlandfrage in der aussenpolitischen Debatte des Reichstages am 8.3.67, i PA-MfAA, C267/71, s 109f, Information Nr. 164/III (streng vertraulich), i PA-MfAA, C1301/73, s 151-153f, MfAA (Krolikowski) an Arvidson (2.3.67), Promemoria (1967), i PA-MfAA, C177/71, s 47f & 63-79

[696] HV. Vermerk über ein Gespräch mit dem Abgeordneten Jonsson (VPK) am 7.12.67 (vertraulich), i PA-MfAA, C200/71, s 22-24 & C178/71, s 110-112, HV Schweden (Püschel) an MfAA (Abt. NE) (vertraulich) (27.2.68), i PA-MfAA, C267/71, s 77

[697] Riksdagsmotion nr 635 (AK) (1968), HV Schweden (Püschel) an MfAA (Abt. NE) (vertraulich) (27.2.68), i PA-MfAA, C267/71, s 77, HV (Püschel) an MfAA (Abt. NE) (10.4.68), i PA-MfAA, C172/71, s 13, MfAA an KfA (Generaldirektor A Telchow) (14.3.68), i PA-MfAA, C180/71, s 101f

slutning till debatten försökte östtyska representanter påverka riksdagsledamöter att inta en DDR-positiv position. I november 1968 kontaktade Püschel VPK-riksdagsledamoten Carsten Thunborg och överlämnade informationsmaterial för att underlätta hans argumentation.[698]

I december 1968 debatterades motionen i riksdagen. Utrikesutskottets rekommendation var att den skulle avslås. Debatten visade tydligt på det bakslag som DDR:s politiska arbete i Sverige drabbats av efter Tjeckoslovakienkrisen. Endast tre av motionärerna, socialdemokraterna Tekla Torbrink och Stellan Arvidson samt Carsten Thunborg talade för motionen i riksdagens andra kammare. Fyra riksdagsledamöter som tidigare stått bakom motionen ställde sig direkt avvisande. De hävdade att läget förändrats sedan motionen skrevs i och med den militära inmarschen i Tjeckoslovakien. I riksdagens första kammare förekom ingen debatt alls. På östtysk sida var man främst besviken över att de centerpartistiska ledamöter som tidigare hade visat stort intresse för kontakter med DDR inte alls yttrade sig.[699] Svårigheterna för DDR att få stöd för sin politik efter Tjeckoslovakienkrisen visade sig även i riksdagen 1969. Visserligen lämnades en motion in som föreslog upprättande av diplomatiska förbindelser med DDR men till skillnad från de senaste åren stod endast kommunister bakom den. DDR hade även detta år försökt få andra partiers riksdagsledamöter att stödja motionen men misslyckats. 1970 lämnades ingen motion in om Sveriges förbindelser med DDR. C H Hermansson tog emellertid upp frågan i riksdagen vid två tillfällen. Dels i den utrikespolitiska debatten, dels i form av en interpellation om när Sverige skulle upprätta diplomatiska förbindelser med DDR, Korea och Republiken Vietnam.[700]

I juni 1970 fick de östtyska representationerna i Sverige i uppdrag att försöka få till stånd en motion med så brett politiskt stöd som möjligt. I början av 1971 lämnades två motioner in som föreslog att Sverige skulle erkänna DDR diplomatiskt. Bakom motionerna stod VPK respektive ett antal centerpartister med Olof Johansson i spetsen. I likhet med tidigare år

[698] Vermerk über ein Gespräch mit Herrn Carsten Thunborg, Abgeordneter der VPK in der 2. Kammer des Reichstages, am 12.11.68, i PA-MfAA, C178/71, s 3-5, Bericht über eine Reise nach Schweden vom 24.11-7.12.68 (streng vertraulich), i PA-MfAA, C209/71, s 44, Auszug aus einer Information der Vertretung Stockholm über Gespräche, die Genosse Püschel führte (18.12.68), i PA-MfAA, C180/71, s 44

[699] Riksdagsprotokoll nr 41 (1968) (AK), Die Beziehungen DDR-Schweden. Quartalsbericht I/68, i PA-MfAA, C167/71, Gemeinsamer Bericht der DDR-Vertretungen in Schweden (november-december 1968), i PA-MfAA, C169/71, s 4f,

[700] Riksdagsmotion nr 113 (1969) (AK), Riksdagsprotokoll nr 39 (AK) (1969), HV Schweden. Zur Debatte in der schwedischen Reichstag am 3.12.69 über den Antrag der Linkspartei-Kommunisten (VPK) zur diplomatischen Anerkennung der DDR, i PA-MfAA, C337/74, s 1-3 & C180/71, s 22-24, Zu einigen Gesprächen der Koll. Leupold und Klein mit schwedischen Reichstagsabgeordneten (5.12.69), i PA-MfAA, C1198/72, s 74, Notiz (5.12.69), i PA-MfAA, C200/71, s 10, Riksdagsprotokoll nr 21 & 29 1970 (AK)

rekommenderade utrikesutskottet att motionerna skulle avslås. Debatten om motionerna blev ovanligt livlig. För första gången begärdes rösträkning om en motion om erkännande av DDR. Tolv VPK-ledamöter, fyra socialdemokrater och 17 centerpartister röstade för och elva socialdemokrater och åtta centerpartister lade ner sina röster. Den överväldigande majoriteten, 233 ledamöter, röstade dock emot.[701] Den politiska utvecklingen i Tyskland under 1971 med tecken på ett närmande mellan de båda tyska staterna gav ett tydligt avtryck i riksdagen 1972. Tre motioner lämnades in som föreslog ett diplomatiskt erkännande av DDR. Liksom tidigare stod kommunister och centerpartister bakom var sin motion. Den tredje skrevs av två socialdemokrater, Arne Gadd och Mats Hellström. VPK nöjde sig dock inte med att bara lämna in en motion. I mars 1972 besvarade den nye svenske utrikesministern Krister Wickman en interpellation från kommunisten Gunvor Ryding om upprättande av diplomatiska förbindelser med DDR. Wickman svarade att det ännu inte fanns förutsättningar för ett diplomatiskt erkännande. När motionerna skulle debatteras i riksdagen hade läget emellertid förändrats. I november hade Förbundsrepubliken och DDR förhandlat fram ett avtal som reglerade deras inbördes relationer. Utrikesutskottet föreslog därför i sitt yttrande att motionerna borde bifallas. Så blev också fallet när de behandlades i riksdagen i början av december.[702]

Kommunpolitiker

DDR ville liksom tidigare även knyta kontakter med kommunpolitiker. Av intresse var främst socialdemokrater. Kontakterna med kommunpolitikerna utnyttjades liksom tidigare bl a för att få dem och andra svenska officiella företrädare att besöka landet. Ambitionen var att stimulera dem att ta ställning för diplomatiskt erkännande. Även i detta sammanhang betonades således vikten av besök i DDR och information om den östtyska utvecklingen.[703]

Kontakterna med kommunpolitiker och mellan östtyska och svenska städer följde det övergripande mönstret för DDR:s utrikespolitik. De skul-

[701] Riksdagsmotion 125 & 676 (AK) (1971), Riksdagsprotokoll nr 79 (1971) (AK), MfAA (Nier) an HV Schweden (Nobel) (23.6.70), i PA-MfAA, C1195/72, s 2, Abstimmung über Anträge zur Herstellung diplomatischer Beziehungen zur DDR am 6.5.71 im schwedischen Reichstag, i SAPMO-BArch DY13/2055

[702] Riksdagsmotion nr 22, 655 & 938 (1972), Utrikesutskottets utlåtande nr 16, Riksdagsprotokoll nr 47 & 132 (1972), Aktionen in den nächsten sechs Monaten (DENOG) (8.11.72), i SAPMO-BArch DY13/1950

[703] Perspektivplan der Sektion Schweden für das Jahr 1961, i PA-MfAA, A7697, s 33, Anlage Nr 5 zum Protokoll Nr 44/63 vom 10.12.63. Aufgaben für die Entwicklung der Beziehungen zu sozialdemokratischen Parteien, Organisationen und Persönlichkeiten, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/909, s 32, Bericht des Deutschen Städte- und Gemeindetages über Aufgaben und Möglichkeiten zur Unterstützung der auslandsinformatorischen Arbeit (6.9.63), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/1

le bidra till att förbättra relationerna med Sverige i strävan efter det diplomatiska erkännandet. Staden Demmins kontakter med Karlskrona är belysande för de östtyska ambitionerna på området. En delegation från Demmin som besökte Karlskrona 1967 hade till uppgift att presentera den socialistiska uppbyggnaden i DDR och den östtyska politiken för att säkra freden. Man ville nå överenskommelser om olika former av utbyte för att till sist kunna underteckna ett vänortsavtal. Även i samtalen med kommunpolitiker försökte östtyska representanter diskutera Tysklandsproblematiken. Samtalen kom dock vanligen huvudsakligen att röra kommunala frågor eftersom svenskarna sällan ville diskutera utvecklingen i Tyskland.[704]

DDR försökte liksom tidigare utnyttja traditionella förbindelser mellan östtyska och svenska städer. 1961 var t ex företrädare för Greifswald i Lund för att stärka kontakterna med stadens politiska ledning. Kontakterna mellan Sassnitz och Trelleborgs stadsledningar var relativt regelbundna. 1964 var Trelleborgs kommunstyrelse på besök i Sassnitz och året därpå besökte Sassnitz kommunstyrelse Trelleborg. 1965 samtalade ledaren för SED:s partiorganisation i Rostock, Harry Tisch, med borgmästarna i Malmö och Stockholm och överlämnade inbjudningar från Rostocks borgmästare att besöka DDR. 1965 upprättades även förbindelser mellan Rostock och Göteborg.[705] Tjeckoslovakienkrisen påverkade också relationerna på kommunpolitikernivå. Västerås sade upp en överenskommelse om vänortsavtal med Wittenberg. Allt utbyte som planerats mellan städerna under 1968 och 1969 ställdes in. Karlskrona avbröt också sina förbindelser med Demmin. Generellt kan konstateras att DDR inte var speciellt framgångsrik när det gällde att knyta kontakter med kommunpolitiker och formalisera dessa relationer med hjälp av vänortsavtal. Ännu 1971 fanns det bara ett sådant officiellt avtal med en svensk stad, mellan Sassnitz och Trellborg. Motsvarande siffror för de övriga nordiska länderna var: Norge 1, Danmark 4 och Finland 6.[706]

---

[704] Aussenpolitische Direktive für den Aufenthalt einer Delegation des Rates der Stadt Demmin in der Zeit vom 15-18.10.67 in Karlskrona/Schweden, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583, Bericht über die Delegationsreise nach Schweden, Distrikt Skanen, vom 22-29.10.65, i LA Gr BL IV/A/2/18/1080, s 143

[705] Bericht über die Reise nach Trelleborg am 15-16.4.61, Bericht über die Dienstreise nach Schweden vom 8-12.5.61, i LA Gr BL IV/2/18/1433, s 155, Bericht über die Delegationsreise nach Schweden, Distrikt Skanen, vom 22-29.10.65, i LA Gr BL IV/A/2/18/1080, s 143, SED Kreisleitung Rügen an SED BL Rostock (6.5.65), Information über den Besuch der Göteborger Messe in der Zeit vom 6-12.5.65, i LA Gr BL IV/A/2/18/1079, s 83 & 85, Jahresbericht Schweden 1964 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/3151, Bericht über die Teilnahme an der 47. Internationalen Messe in Göteborg Schweden vom 15-24.5.64, i SAPMO-BArch DY13/2051

[706] Übersicht über die im nichtsozialistischen Ausland bestehenden Freundschaftsgesellschaften mit der DDR, Freundschaftskreise, Anerkennungskomitees, Parlamentarische Freundschaftsgruppen und Städteverbindungen (25.10.71), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2A/1556, s 63f, Auswirkungen der schwedischen Haltung zu den Ereignissen in der CSSR auf die Beziehungen Schweden-DDR (4.11.68), i PA-MfAA, C1198/72, s 175

Kontakter med officiella institutioner

Under 1960-talet försökte DDR liksom tidigare förbättra kontakterna med svenska myndigheter och ämbetsmän bl a för att främja möjligheterna till olika statliga överenskommelser. Svenska ämbetsmän försökte i möjligaste mån undvika kontakter med österska officiella representanter och politiker men var ofta villiga att föra kortare och informella samtal med dem.[707]

De österska ansträngningarna på området blev mer framgångsrika efter mitten av 1960-talet. Herbert Krolikowski lyckades under ett besök i Sverige i maj 1966 få till stånd ett möte med statssekreteraren i finansdepartementet, Krister Wickman. Främst diskuterade de den ekonomiska utvecklingen i DDR. Krolikowski underströk starkt den betydelse en normalisering av relationerna mellan länderna skulle ha för handeln. Han framförde önskemål om att Sverige skulle öppna en handelsrepresentation i DDR. Krolikowski föreslog också att han skulle låta utarbeta förslag till förbättringar av de österska-svenska relationerna. Efter att Wickman studerat förslagen kunde ett nytt inofficiellt samtal föras vilket Wickman accepterade.[708]

I slutet av maj 1967 var Krolikowski åter i Sverige. Han lyckades även denna gång knyta kontakt med svenska ämbetsmän. Han samtalade med statssekreteraren i finansdepartementet, Hans Lundström. Lundström förde samtalet som ersättare för Wickman som blivit konsultativt statsråd och därför inte kunde ha kontakt med österska officiella representanter. Krolikowski informerade om den politiska och ekonomiska utvecklingen i DDR. Han föreslog ett möte mellan den österska utrikeshandelsministern och de svenska finans- och handelsministrarna för att diskutera viktiga ekonomiska frågor. I enlighet med det vanliga mönstret för svenska officiella representanter vid möten med österska företrädare var Lundström mycket försiktig. Han meddelade bara att förslaget skulle framföras till berörda parter.[709] Det fanns dock undantag från den vanliga svenska försiktigheten vilket Krolikowskis möte med Roland Pålsson, departementsråd med ansvar för kulturella frågor i kulturdepartementet, illustrerar. Pålsson förklarade sig vara beredd att ha kontakter med den österska handelsrepresentationen. Representationen skulle kunna rådgöra med honom om hur österska kulturaktiviteter bäst

[707] Flera av de ämbetsmän som förekommer i diskussionen av kontakterna med svenska officiella institutioner var samtidigt politiskt engagerade socialdemokrater. Kontakterna med dem har dock inordnats i detta avsnitt eftersom de skedde i deras funktion som ämbetsmän. Jmfr t ex HV Schweden. Aktenvermerk über ein Gespräch mit dem Leiter der Abteilung Sozialistische Länder im schwedischen Aussenministerium, Herrn Bernström (streng vertraulich) (16.5.62), i PA-MfAA, A7767, s 35

[708] Bericht über die Reise des Stellvertreters des Ministers für Auswärtige Angelegenheiten nach Schweden in der Zeit vom 7-13.5.66 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, C179/71, s 79f

[709] Bericht über die Reise nach Schweden in der Zeit vom 28-31.5.67, i PA-MfAA, C179/71, s 89-91

kunde genomföras. Liknande arrangemang fanns med andra socialistiska länders ambassader.[710] Ibland kan svenska företrädares uttalanden ha verkat direkt uppmuntrande på DDR:s försök att utveckla relationerna. Ett exempel på detta är en intervju som en östtysk journalist i maj 1967 fick med UD-talesmannen Sten Sundfeld. Sundfeld meddelade inledningsvis att Sverige ansåg att den västtyska Tysklandspolitiken hade förändrats i och med att Willy Brandt hade blivit medlem av den västtyska regeringen. Det fanns för tillfället ingen anledning för Sverige att erkänna DDR. Han öppnade dock för förbättrade relationer mellan länderna. Den östtyske journalisten konstaterade att Sundfeld uttryckt att "de jure finns inget att hämta, men de facto kan vi inom ramarna för de relationer som finns göra mycket mer".[711]

Generellt sett var det fortsatt svårt för DDR att utveckla kontakter med svenska myndigheter och ämbetsmän. I april 1969 konstaterade man i de östtyska representationerna i Stockholm att man hade sporadiska kontakter med kommunikationsdepartementet, utbildningsdepartementet och justitiedepartementet. Kontinuerliga kontakter fanns endast med myndigheter och institutioner som ansvarade för kommunikationsfrågor som berörde DDR – som SJ, Luftfartsverket och Sjöfartsverket. I oktober kunde analytikerna vid representationerna dock konstatera att villigheten hade ökat bland UD-tjänstemän på lägre nivå att ha kontakter med DDR. Det fanns emellertid samtidigt tecken på en viss trötthet på svensk sida över de energiska östtyska försöken att propagera för diplomatiskt erkännande. När DDR:s ambassadör i Moskva i oktober 1969 tog upp frågan om erkännande med sin svenske kollega, Gunnar Jarring, lyssnade Jarring på östtyskens utläggningar och svarade, enligt de östtyska källorna, bara småleende att vissa politiska problem var svåra att lösa.[712] I maj 1970 försökte Kurt Nier på en mottagning på den tjeckoslovakiska ambassaden i Stockholm knyta kontakt med Knut Bernström, som ansvarade för ekonomiska frågor rörande östaterna inom UD. Bernström var dock inte intresserad av att samtala med Nier. Nier försökte ta upp olika frågor men Bernström betonade hela tiden att han bara var ansvarig för ekonomiska frågor. Vilka frågor Nier än försökte diskutera ansåg Bernström att de var politiska.[713]

---

[710] ibid, s 97

[711] Information über ein Gespräch des Kommentators des Berliner Rundfunks, Hans Jacobus, mit Sten Sundfeld – Sprecher des schwedischen Aussenministeriums (28.11.67), i PA-MfAA, C192/71, s 8f & 11

[712] Botschaft Moskau. Vermerk über ein Gespräch mit dem schwedischen Botschafter, Gunnar Jarring, am 24.10.69 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, C1198/72, s 90

[713] AV Stockholm. Bericht über Gespräche beim Empfang der Botschaft der CSSR am 5.5.70 anlässlich des Staatsfeiertages (vertraulich), Vermerk über ein Gespräch mit dem Genossen Balassa, am 23.4.70 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, C1198/72, s 34 & 39, Bericht über eine Dienstreise nach Schweden vom 6-11.4.70 (vertrauliche Dienstsache), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583

Efter mitten av 1960-talet ökade kontakterna mellan utrikesministeriets konsulära avdelning och det svenska generalkonsulatet i Västberlin samt mellan representationerna i Sverige och UD:s konsulära avdelning. Ökningen hade ett tydligt samband med den allt större svenska transittrafiken genom DDR då större delen av kontakterna gällde olika problem som uppstod i samband med svenskars inblandning i trafikolyckor i DDR.[714] 1969 inträffade elva sådana trafikolyckor. Inte oväntat försökte DDR utnyttja dessa kontakter för att utveckla relationerna med Sverige. Det ansågs också ge vissa resultat. I juli 1969 accepterade en tjänsteman vid UD:s konsulära avdelning för första gången att ta emot en av den östtyska handelsrepresentationens medarbetare i sitt tjänsterum. Tidigare hade UD inte tagit emot östtyskarna eller klarat av ärendet på stående fot i korridoren. I december hade östtyska representanter åter kontakt med UD-tjänstemannen. Vid mötena försummade man naturligtvis inte att understryka vikten av normala relationer mellan länderna. I juli 1970 samarbetade UD för första gången med den östtyska handelsrepresentationen för att lösa en konsulär fråga. Annars hänvisades normalt till generalkonsulatet i Västberlin eller att handelsrepresentationen inte hade befogenhet att hantera konsulära frågor. UD lät dock en tjänsteman med låg rang sköta ärendet. I september besökte en östtysk representant UD för att reda ut problem rörande en trafikolycka med svensk inblandning i DDR. Han föreslog att frågor av denna art i framtiden skulle hanteras av ledaren för den östtyska handelsrepresentationen och ledaren för UD:s konsulära avdelning. Detta försök att förbättra relationerna på väg mot mer normala konsulära relationer och att höja handelsrepresentationens status i Sverige gav dock inget resultat. UD-tjänstemännen kommenterade inte förslaget. I november försökte östtyska företrädare vid ett besök på UD:s konsulära avdelning åter ta upp frågan men svenskarna var inte intresserade.[715]

Under 1970 blev de östtyska försöken att etablera kontakt med svenska myndighetspersoner mer framgångsrika. En framgång för DDR som är värd att notera är ett samtal med det konsultativa statsrådet Carl Lidbom i

[714] Antalet fordon som transporterades via Trelleborg-Sassnitz-linjen ökade från ca 9 000 1961 till ca 44 000 1972. Källa: Sveriges Officiella Statistisk – Järnvägar.

[715] Vermerk über ein Gespräch mit dem Vizekonzul Herrn Engfeld, des schwedischen Generalkonsulats in Westberlin am 24.11.67, Vermerk über ein Gespräch mit dem Vertreter der schwedischen Staatsbahnen, Herrn Jörgensen am 23.11.67, i PA-MfAA, C178/71, s 48f & 52, AV Schweden. Vermerk (30.9.70), Vermerk über Verhandlungen mit der Konsularabteilung des schwedischen Aussenministeriums (18.7.70), AV Schweden. Vermerk über ein Gespräch mit dem 1. Bürosekretär in der Konsularabteilung des UD (1.12.69), Vermerk über ein Gespräch in der Konsularabteilung des schwedischen Aussenministeriums am 30.7.69, i PA-MfAA, C1245/72, s 6f, 19-22 & 25, AV Schweden. Vermerk über ein Gespräch mit der stellvertretenden Leiterin der konsularischen Abteilung des schwedischen Aussenministeriums am 23.11.70, i PA-MfAA, C1198/72, s 244-245

mars. Östtyska representanter hade redan tidigare haft kontakt med honom under hans tid som rättschef i justitiedepartementet i samband med förberedelserna inför ett juristmöte under Östersjöveckan. Speciellt mycket fick östtyskarna dock inte ut av denna kontakt. Lidbom meddelade att han numera var regeringsmedlem och därför inte längre kunde ha förbindelser med östtyska representanter.[716] I april träffade ledaren för den östtyska handelsrepresentationen i Sverige återigen Roland Pålsson i utbildningsdepartementet. Pålsson var fortsatt intresserad av en utveckling av kontakterna med DDR och uttryckte sig i positiva ordalag i erkännandefrågan. För att förbättra kontakten med honom planerades en inbjudan till DDR.[717] Samma månad lyckades också ledaren för utrikesministeriets Nordenavdelning, Kurt Nier, under en Sverigeresa få till stånd ett möte med ledaren för UD:s Österuropaavdelning, Leif Leifland. Nier framförde förslag om hur relationerna mellan DDR och Sverige kunde utvecklas genom långfristiga statliga handelsavtal. Han överlämnade också förslagen skriftligt i form av ett brev från den ansvarige i det östtyska utrikeshandelsministeriet till ledaren för UD:s handelspolitiska avdelning. Leifland lovade att vidarebefordra brevet till de ansvariga som skulle studera förslagen. Mer konkret gensvar på förslagen fick Nier dock inte.[718]

Även om kontakterna med svenska myndigheter och ämbetsmän förbättrades i början av 1970 rörde det sig inte om någon radikal förbättring. I maj konstaterade man i de östtyska representationerna i Stockholm att man hade sporadiska kontakter med UD på låg nivå, med utbildningsdepartementet och med kommunikationsdepartementet. Man hade också kontakter med Socialstyrelsen, Skolöverstyrelsen och Invandrarverket.[719] I juli lyckades DDR knyta en ny kontakt i utbildningsdepartementetet när östtyska representanter träffade Göran Löfdahl, chef för litteraturavdelningen inom departementet. Vid mötet sonderades den svenska inställningen till en inbjudan från den östtyske vice kulturministern Kurt Bork till Roland Pålsson att besöka Berlin. De östtyska representanterna undersökte också möjligheterna till ett samtal mellan den svenske utbildningsministern, Ingvar Carlsson, och en östtysk minister. Det något överraskande

[716] AV Schweden an VDJD (25.3.70), Bericht über die Delegationsreise nach Schwedem vom 20-24.4 zur Vorbereitung des Juristenseminars zur Ostseewoche 1970, i PA-MfAA, C1223/72, s 8f & 11f, Bericht über die Reise nach Schweden zur Vorbereitung des Juristenseminars anlässlich der Ostseewoche 1967 (9.5.67), i PA-MfAA, C172/71, s 114f

[717] MfAA (Abt NE) an Ministerium für Kultur (22.5.70), Bericht über den Besuch beim Departementsrat R. Pålsson am 29.4.70, i PA-MfAA, C1228/72, s 1-4

[718] Vermerk über ein Gespräch mit dem Genossen Balassa, am 23.4.70 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, C1198/72, s 39-41, Bericht über eine Dienstreise nach Schweden vom 6-11.4.70 (vertrauliche Dienstsache), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583

[719] Zum Stand der Kontaktarbeit der AV Stockholm (streng vertraulich) (29.5.70), i PA-MfAA, C1195/72, s 5-15

beskedet från Löfdahl var att utbildningsministern i princip var beredd att träffa en östtysk minister. Mötet måste dock vänta till efter valet i september.[720] Om mötet skedde har inte gått att utröna av de tillgängliga källorna

Utvecklingen i Tysklandsfrågan fick även betydelse för de östtyska kontakterna med svenska myndigheter. Under sommaren och hösten 1972 upprättades inofficiella förbindelser mellan UD och det östtyska utrikesministeriet. De var ett led i förberedelserna inför den konferens om europeisk säkerhet och samarbete (ESK) som inleddes i juni 1973 i Helsingfors. UD:s Rune Nyström var i augusti 1972 i Östberlin för att träffa representanter för utrikesministeriet. De östtyska företrädarna Sigfried Bock, avdelningsledare i utrikesministeriet, och Peter Steglich ledare för den östtyska handelsrepresentationen i Stockholm tog också upp frågan om diplomatiskt erkännande. De argumenterade för de fördelar ett sådant erkännande skulle ge Sverige. Nyström underströk dock att han inte hade bemyndigande att diskutera frågan. I oktober var Bock i Sverige för vidare diskussioner om ESK. Frågan om det östtyska erkännandet togs också upp. Bock hävdade att erkännandeprocessen befann sig i sitt avslutande skede. Han överlämnade även en skrivelse avsedd för den svenske utrikesministern med förslag till hur relationerna mellan länderna kunde utvecklas fram till det diplomatiska erkännandet.[721]

DDR försökte under 1960-talet och i början av 1970-talet fortsatt uppträda som en suverän stat i kontakter med svenska myndigheter. Det märktes inte minst i förbindelserna med det svenska generalkonsultatet i Västberlin som i utrikesministeriet betraktades med relativt positiva ögon. Det fanns dock en oro för att generalkonsulatet skulle bli alltför aktivt. I utrikesministeriet noterade man i början av 1960-talet tecken på att konsulatet inte längre bara utnyttjades i viseringsfrågor utan även för andra konsulära frågor. Det ansågs vara ett svenskt försök att skapa praxis att generalkonsulatet ansvarade för DDR och att Sverige därigenom skulle kunna undvika att knyta diplomatiska förbindelser. Denna utveckling ville man förhindra.[722]

Svenska generalkonsuler och andra ledande medarbetare vid generalkonsulatet besökte liksom under 1950-talet utrikesministeriets konsulära avdelning när de lämnade eller kom till Berlin. I samband med dessa besök försökte de östtyska företrädarna diskutera relationerna mellan de båda länderna. Östtyskarna tog fasta på allt som sades som kunde tolkas positivt

[720] Aktennotiz über ein Gespräch mit dem Mitarbeiter des schwedischen Ausbildungsministerium (14.7.70), i PA-MfAA, C1198/72, s 285

[721] Promemoria. Frågan om erkännande av Östtyskland (strängt förtrolig), i UD HP 12 Ct Vol 29, Promemoria. Svensk-östtyska förbindelser (strängt förtrolig) (21.8.72), i UD HP 12 Ct Vol 29

[722] Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 9

och försökte skapa en god relation med personen i fråga. Svenskarna var normalt försiktiga.[723] DDR försökte även upprätthålla kontakterna med tidigare medarbetare vid det svenska generalkonsulatet. Speciellt framträdande var denna ambition när det gällde den tidigare generalkonsuln Sven Backlund. Kort innan Backlund i december 1967 lämnade Berlin för att bli EG-ambassadör i Bryssel hade hans dotter varit inblandad i en trafikolycka i DDR. Hon skadades svårt och låg i koma. I utrikesministeriet menade man att hanteringen av de problem som uppstått i samband med olyckan och dotterns vård hade gett Backlund positiva intryck. Man trodde att han därför kände djupa förpliktelser gentemot DDR och att det kunde löna sig att upprätthålla kontakterna med honom.[724]

Ett annat exempel på DDR:s försök att uppträda som en diplomatiskt erkänd stat i den internationella politiken är agerandet i samband med att den svenske studenten Leif Persson arresterades 1963. Under Perssons tid i arrest fick den svenske generalkonsuln i Västberlin möjlighet att besöka honom. Östtyska representanter betonade noga i detta sammanhang att DDR i denna fråga hade agerat som fallet normalt var mellan stater med diplomatiska förbindelser. Det underströks att liknande fall men även flera andra frågor skulle vara lättare att lösa om det fanns officiella relationer.[725] Som tidigare nämnts försökte DDR under 1950-talet att med hjälp av de socialistiska broderstaterna överlämna diplomatiska noter till svenska ambassader. Under 1960-talet övergick DDR till att i allt större utsträckning låta egna representanter försöka överlämna diplomatiska noter och skrivelser direkt till myndigheterna i det aktuella landet.[726]

Korrespondens med svenska politiker, myndigheter och myndighetspersoner

Liksom under 1950-talet försökte DDR under 1960-talet och början av 1970-talet korrespondera med utländska politiker, statliga myndigheter och myndighetspersoner för att försöka få till stånd en förbättring av sin internationella position och propagera för sin politik och samhällsutveckling.

I utrikesministeriet betraktades brevskrivande i början av 1960-talet

[723] Vermerk über den Antrittsbesuch des schwedischen Generalkonsuls in Westberlin, Backlund, beim Leiter der Konsularabteilung am 10.3.64, i PA-MfAA, A14529
[724] Information über den neuen schwedischen EWG-Botschafter in Brüssel, Sven Backlund (19.12.67), i PA-MfAA, C178/71, s 40f
[725] Vermerk über ein Gespräch mit dem schwedischen Generalkonsul in Westberlin, Herrn Lundborg, am 18.5.63, Konzeption zum Gespräch, i PA-MfAA, A15794, s 24-26 & 33f
[726] HV Schweden. Vermerk (7.4.69), i PA-MfAA, C1198/72, s 141-143, MfAA (Nier) an HV Schweden (Kranz) (5.7.67), i PA-MfAA, C268/71, s 32f, Vermerk über den Vorgang der Übergabe der Note europäischer Sicherheit betreffend an das MfAA des Königreiches Schweden (vertrauliche Dientsache) (25.1.66), i PA-MfAA, A7727, s 5-7

som en relativt framgångsrik metod att utveckla kontakterna med svenska politiker. Vanligen bifogades breven informationsmaterial om DDR:s politik och utveckling på olika områden. I september 1962 skickades t ex ett brev till talmannen i riksdagens andra kammare, socialdemokraten Fridolf Thapper, om den östtyska inställningen till kärnvapenproblematiken.[727] När Torsten Nilsson blev utrikesminister i Sverige skickade hans östtyske kollega, Lothar Bolz, ett gratulationstelegram. Detta telegram svarade Nilsson på, dock inte i sin funktion som utrikesminister utan som privatperson.[728] Korrespondens mellan östtyska och svenska parlamentsledamöter förekom också. 1962 hade östtyska parlamentsledamöter brevkontakt med ett tjugotal svenska riksdagsledamöter. I samband med den utrikespolitiska debatten i riksdagen 1963 kontaktade det östtyska utrikesministeriet IPG som uppmanades att låta medlemmar i parlamentets utrikesutskott skriva till sina kollegor i det svenska utrikesutskottet. Man bifogade också ett utkast till ett sådant brev.[729]

I december 1963 skickade Lothar Bolz ett brev till Torsten Nilsson. Brevets tillkomst har en intressant bakgrund. I november 1963 hade Nilsson svarat på en läsarfråga i tidskriften Aktuellt i politik och samhälle, som i de östtyska källorna betecknas som en socialdemokratisk kadertidning. Nilsson uttryckte där uppfattningen att DDR verkligen existerade som stat. Walter Ulbricht gav därför utrikesministeriet i uppdrag att utarbeta ett förslag till ett brev från den östtyske utrikesministern till sin svenske kollega. Episoden är intressant eftersom det är en av de få gånger som Ulbricht mer direkt engagerat sig i relationerna med Sverige.[730] Brevet är också intressant eftersom det tydligt illustrerar innehållet i östtyska brev till svenska politiker och myndighetspersoner. Likheterna mellan den östtyska och den svenska utrikespolitiken betonades. Vidare framhävdes de östtyska önskemålen om en normalisering av relationerna mellan länderna. Bolz skrev att han inte såg någon grund för att Sverige inte kunde normalisera sina relationer med DDR. Han hävdade att en normalisering vore av stor vikt för

[727] Bolz an Tapper (3.9.62), i PA-MfAA, A14230, s 52-55

[728] Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 11

[729] Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 15, Übersicht über den bestehenden Briefwechsel zwischen Mitgliedern der Volkskammer und ausländischen Parlamentariern (1.5.62), Einschätzung der Beziehungen zu Parlamentariern Schwedens, Dänemarks, Norwegens und Islands (1963), i PA-MfAA, A14508, s 20 & 30f, 4. EA an IPG (6.5.63), i PA-MfAA, A14508, s 21, 4. EA an Krolikowski. Beziehungen zu Schweden (9.6.64), i PA-MfAA, A7714, s 25, Schweden. (september 1964), i PA-MfAA, A7773, s 13

[730] Vermerk (vertrauliche Dienstsache) (5.12.63), MfAA (4. EA) an KV Schweden (Mainusch) (14.12.63), i PA-MfAA, A7726, s 28 & 24, ZK der SED. Aussenpolitische Kommission (Axen) an MfAA (Krolikowski) (6.5.64), 4. EA an Krolikowski. Beziehungen zu Schweden (vertrauliche Dienstsache) (9.6.64), i PA-MfAA, A7714, s 2f & 23

att minska de internationella spänningarna. Bolz förklarade sig också intresserad av att fortsätta kontakten med Nilsson.[731]

1964 skickades brev till Tage Erlander och till ordföranden för riksdagens utrikesutskott, Richard J Sandler, för att informera om DDR:s fredsarbete och den östtyska synen på relationerna med Sverige. 1968 sändes den nya östtyska författningen till Erlander och den svenske kungen. 1970 skickade Walter Ulbricht ett brev till kungen. DDR skickade även brev till statsministerns kontor med informationsmaterial. Vanligtvis kom inga svenska reaktioner på breven.[732]

Kontakter med nationella och internationella organisationer

Internationella organisationer

DDR försökte även under 1960-talet bli medlem i internationella organisationer, främst i FN och dess specialorganisationer. Ett viktigt delmål var att nå observatörsstatus vid FN i New York och Genève. Därigenom hade DDR fått samma status som Förbundsrepubliken som hade en observatör vid FN sedan 1952. 1966 lämnade DDR in en medlemsansökan till FN och försökte utan framgång få svenskt stöd.[733]

I övrigt inriktades DDR:s ansträngningar huvudsakligen på att bli medlem i någon av FN:s specialorganisationer. Inte minst försökte man få tillträde till världshälsoorganisationen WHO (World Health Organisation). Man försökte övertyga de olika ländernas delegater i organisationen om vikten av ett östtyskt medlemskap. Ett sätt var att informera om hälsoväsendet i DDR. I utrikesministeriet fanns förhoppningar om svenskt stöd för ett östtyskt WHO-medlemskap. Man trodde att företrädare för det svenska hälsoväsendet skulle kunna tänkas stödja en ansökan även om den

[731] Aussenminister Bolz an den Aussenminister des Königreiches Schweden Torsten Nilsson (12.12.63), i PA-MfAA, A7714, s 26-29 & A14230, s 8-11

[732] Plenikowski an den Sekretär des Staatsministers des Königreiches Schweden Herrn Bürochef Olof Palme (november 1962), i PA-MfAA, A14230, s 1f , Gerald Götting an den Vorsitzenden des Aussenpolitischen Ausschusses des schwedischen Reichstages, Herrn Richard J Sandler (18.1.64), i PA-MfAA, A7775, s 9-15, Vorsitzenden des Staatsrates an König von Schweden (24.4.68), i PA-MfAA, C1306/73, s 24-27, Kurzeinschätzung der schwedischen Reaktion auf das Schreiben des Vorsitzenden des Staatsrates der DDR, Genossen Walter Ulbricht, an den schwedischen König (18.8.70), i PA-MfAA, C1316/73, s 50f

[733] Hausmitteilung. 4. EA an Abt Internationale Organisationen (29.7.65), KfA der DDR. Vertretung in Schweden an MfAA (Krolikowski) (5.3.66), i PA-MfAA, A7772, s 14-16 & 22, MfAA. Abteilung Information. Zum Antrag der DDR auf Mitgliedschaft in der UNO (streng vertraulich) (19.3.66), i PA-MfAA, A7726, s 1

officiella svenska politiken inte tillät det.[734] Den östtyske hälsoministern, Max Sefrin, träffade i mars 1968 Socialstyrelsens generaldirektör Bror Rexed och bad om svenskt stöd till en östtysk WHO-medlemsansökan. Rexed kommenterade inte önskemålet men lovade att framföra det till UD. 1969 besökte representanter för Socialstyrelsen DDR. Den östtyska ambitionen för studiebesöket var främst att det skulle bidra till ansträngningarna att nå en statlig överenskommelse på hälsovårdsområdet. 1970 genomförde DDR en kampanj för att bli medlem i internationella organisationer. Ett besök av Max Sefrin i Sverige för samtal med Bror Rexed var ett inslag i denna kampanj. Sefrin och Rexed diskuterade främst frågan om östtyskt medlemskap i WHO. Rexed lovade återigen att förmedla DDR:s önskemål till UD men han räknade inte med en förändrad svensk inställning. I mars 1971 togs frågan upp i riksdagen genom en interpellation av VPK:s Eivor Marklund. Torsten Nilsson svarade att Sverige endast röstade för inval av stater som landet erkänt diplomatiskt.[735]

Deltagande i internationella organisationers verksamhet var viktigt även för att knyta nya kontakter med svenskar. Östtyska representanter försökte t ex knyta kontakt med Gunnar Myrdal, som tidigare varit ledare för FN:s ekonomiska kommission i Genève. 1963 kontaktades han av Heinz Mainusch, som hade träffat honom i samband med arbetet i FN-kommissionen. Kontakten togs för att bjuda in Myrdal till vårmässan i Leipzig. Han tackade dock nej med hänvisning till sin stora arbetsbörda.[736] Delegationsutbyte var fortsatt en viktig metod att fördjupa de kontakter som skapats. Ett exempel är utbytet mellan den östtyska och den svenska sektionen av FICE (Fédération Internationale des Communautés Educatives), en organisation för barnskötare och förskolelärare, DDR. 1961 och 1962 besökte svenska FICE-deleationer DDR och 1963 var en östtysk FICE-delegation på besök i Sverige. Den svenska delegationen 1962 vistades två dagar i DDR och besökte huvudsakligen daghem.[737] Även efter ett

[734] Zur Mitarbeit der DDR in den Spezialorganisationen der UNO (1963), Vorlage für die Aussenpolitische Kommission. Konzeption für das weitere Vorgehen um einen Beobachterstatus der DDR bei den Vereinten Nationen durchzusetzen (1963), i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/4, Hausmitteilung. 4. EA an Abt. Internationale Organisationen (29.7.65), i PA-MfAA, A7772, s 22f

[735] HV Stockholm. Vermerk über ein Gespräch des Ministers für Gesundheitswesen der DDR mit dem Generaldirektor der Sozialstyrelsen am 25.3.68, i PA-MfAA, C1243/72, s 83f, AV Schweden (Nobel) an MfAA (Stibi) (3.4.70), Stellung Schwedens zum Aufnahmeantrag der DDR in WHO (3.10.68), i PA-MfAA, C1201/72, s 1 & 10, Anlage 7 zum Protokoll Nr. 5/70 vom 27.1.70 (Politbüro), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/1265, s 66f, Vermerk über ein Gespräch mit dem sowjetischen Botschafter in Stockholm (9.4.70), i PA-MfAA, C1198/72, s 54, Riksdagsprotokoll Nr 46 1971,

[736] HV Schweden. Protokoll. (20.2.63), i PA-MfAA, A14529, s 14

[737] Bericht über die Teilnahme der DDR-Delegation an der Generalversammlung der FICE 1963 in Schweden, i PA-MfAA, A7772, s 29-35

så kort besök som detta utvärderades vistelsens politiska resultat. De östtyska företrädarna hävdade att de så långt som möjligt försökt föra in de politiska aspekterna i samtalen med de svenska besökarna. Enligt den östtyska utvärderingen visade sig delegationen dock bestå av politiskt ointresserade människor.[738]

De centrala östtyska organisationernas kontakter med Sverige

De stora centrala östtyska organisationerna försökte liksom under 1950-talet aktivt att utveckla kontakterna med Sverige. Ett exempel är ungdomsorganisationen FDJ.[739] Liksom i andra östtyska kontakter med Sverige spelade information om DDR och den östtyska utvecklingen en stor roll i organisationens arbete. FDJ skickade t ex rutinmässigt informationsmaterial till svenska ungdomsorganisationer. Betydelsen av information om DDR kom också till uttryck i utbytet med organisationer som arrangerade arbetsläger i Sverige. På lägren hade FDJ-deltagarna uppgiften att informera om DDR:s politik och samhällsutveckling. De skulle även argumentera för en normalisering av de östtysk-svenska relationerna.[740] En delegation som reste till Sverige instruerades att utnyttja "alla möjligheter som bjuds (i samtal, vid ungdomsträffar, vid klubbträffar, i press, radio osv.) för att [...] förklara grundfrågorna i DDR:s regerings utrikespolitik".[741]

En viktig målsättning för FDJ var att utveckla kontakterna med de politiska partiernas, främst socialdemokraternas, ungdomsförbund i de västeuropeiska staterna. I Sverige var SSU:s ledning dock inte intresserad av förbindelser med FDJ. För att förbättra kontakterna med svenska socialdemokratiska ungdomar och studenter beslutade FDJ därför i mitten av 1960-talet att försöka kringgå den centrala SSU-ledningen i Stockholm och utveckla relationer med organisationen i andra städer. Försöken att knyta kontakter med SSU:s centrala ledning skulle dock fortsätta.[742] I Sverige hade

[738] Bericht über den Besuch einer schwedischen Delegation in der DDR (vertraulich) (maj 1962), i PA-MfAA, A7772, s 45

[739] Vorlage an das Sekretariat des ZK der SED. Die Entwicklung der internationalen Tätigkeit des sozialistischen Jugendverbandes (14.7.66), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/107

[740] Vorlage an das Sekretariat des ZK der SED. Konzeption für das Auftreten der Delegation (6.2.68), FDJ. Abt Int Verb. Vorlage an das Sekretrariat. Entsendung einer Delegation der FDJ zur Teilnahme an einem Internationalen Arbeitslager des IAL in Domsjö, Schweden, vom 17.7-13.8.66, i SAPMO-BArch DY24/10298, Plan der internationalen Tätigkeit der FDJ und ihrer Pionierorganisation „Ernst Thälmann" im Jahre 1968, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/108, Vorlage an das Büro des Zentralrats der FDJ. Konzeption für die Durchführung der Jugendauslandstouristik der DDR im Jahre 1964 (28.6.63), i SAPMO-BArch DY24/6693

[741] Zentralrat der FDJ. Vorlage an das Sekretariat des ZK der SED. Reisen und Delegationen des ZR der FDJ nach Finnland vom 25.3-5.4.63 und nach Schweden vom 11-22.4.63, i SAPMO-BArch DY24/6701

FDJ huvudsakligen kontakter med SKP:s ungdomsförbund. Liksom mellan SED och SKP försämrades dock relationerna mellan FDJ och DU efter C H Hermanssons tillträde som partiledare. Representanter för ungdomsförbundet informerade FDJ om att DU inte längre med automatik tyckte att allt som genomfördes i socialistiska länder var bra. Svenskarna hävdade dock att DU:s medlemmar alltid skulle försvara DDR i informella diskussioner. Offentligt kunde de emellertid inte göra det eftersom det svenska folket inte hade någon förståelse för att man försvarade DDR.[743]

I slutet av 1960-talet var Sverige inte längre ett av de allra viktigaste länderna för FDJ:s internationella verksamhet. Försöken att utveckla kontakterna med de politiska ungdomsförbunden, i första hand SSU, fortsatte dock. Målet var att nå formella samarbetsavtal. Framför allt ville man uppmuntra SSU:s krav på diplomatiskt erkännande av DDR. Man ville få SSU-ledningen att följa SSU-kongressens uppmaning att agera för att normalisera relationerna med DDR. Det ansågs dock att de problem som fanns i moderpartiet även uppträdde i de socialdemokratiska ungdomsorganisationerna. Illusionerna om de socialdemokratiska politikernas roll i den västtyska regeringen tycktes vara stora. Betydelsen av erkännandet av DDR för att säkra freden och säkerheten i Europa ansågs inte vara tillräckligt känd.[744]

I april 1968 var en FDJ-delegation på besök i Sverige. Målet för resan var bl a få svenska organisationer att aktivt arbeta för östtyskt diplomatiskt erkännande. Delegationen knöt kontakt med FPU och med CUF kom man överens om att organisera ett informationsutbyte. FDJ-delegationen lyckades också upprätta förbindelser med det socialdemokratiska studentförbundet och SSU:s Stockholmsdistrikt. Intresset för DDR bland de socialdemokratiska ungdoms- och studentorganisationernas medlemmar verkar dock inte ha varit särskilt stort. Under delegationens vistelse i Sverige arrangerades en diskussionskväll i handelsrepresentationens lokaler i vilken endast fem socialdemokratiska studenter deltog.[745]

I DDR konstaterades att okunnigheten om den östtyska utvecklingen och utrikespolitiken var stor i de svenska politiska ungdomsförbunden och

[742] Beziehungen der FDJ zu den sozialdemokratischen Jugend- und Studentorganisationen Europas (juni 1966), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/107, Bericht über den Aufenthalt in Schweden und Finnland vom 21.3-5.4.66, i SAPMO-BArch DY24/10298

[743] Vermerk über ein Gespräch mit Ola Nielsson, Leiter der schwedischen Delegation im internationalen Sommerlager und Rolf Briggsjö, stellvertretender Delegationsleiter (5.8.65), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583

[744] Plan der internationalen Tätigkeit der FDJ und ihrer Pionierorganisation "Ernst Thälmann" im Jahre 1968, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/108, Einschätzung des gegenwärtigen Standes der Beziehungen (1968), i PA-MfAA; C211/71, s 30

[745] Einschätzung des gegenwärtigen Standes der Beziehungen (1968), i PA-MfAA, C211/71, s 29, Vorlage an das Sekretariat des ZK. Konzeption für das Auftreten der Delegation (6.2.68), i SAPMO-BArch DY24/10298, Reisenotizen von einem Delegationsaufenthalt in Schweden (1968), i SAPMO-BArch DY24/10281

andra svenska ungdomsorganisationer. Frågan om östtyskt diplomatiskt erkännande ansågs inte heller engagera de svenska ungdomsorganisationerna i större utsträckning. Man noterade också att svenska ungdomar var kritiskt inställda till vissa fenomen i DDR som bristen på demokrati, resefrihet, frihet osv. Det bör emellertid betonas att det inte bara var ungdomen som framförde kritik på dessa punkter. LDPD:s Theodor Schneider hävdade efter en Sverigeresa 1967 att frågan om den östtyska befolkningens frihet spelade en mycket stor roll i alla samtal han fört. Han konstaterade att svenskarna "helt enkelt inte [kunde] förstå att vi i DDR har gett detta begrepp ett nytt, socialistiskt innehåll".[746] Vissa delar i den östtyska utvecklingen ansågs dock väcka intresse och uppskattas i Sverige, främst idrottsmännens framgångar, det östtyska utbildningsväsendet, den ekonomiska utvecklingen och det sociala skyddsnätet.[747]

Liksom övriga östtyska organisationer och myndigheter fick FDJ i och med Tjeckoslovakienkrisen stora problem att genomföra sin planerade verksamhet i Sverige. Inte minst kontakterna med Demokratisk Ungdom försämrades. Det konstaterades kritiskt att DU t o m stod bakom antisovjetiska demonstrationer.[748] FDJ arbetade dock vidare på samma sätt som tidigare. Det viktigaste målet var fortsatt att upprätta officiella kontakter med SSU. I utrikesministeriets Nordenavdelning var man inte nöjd med FDJ:s relationer med Sverige. Man ville att organisationen skulle ägna Sverige större uppmärksamhet. [749] SSU:s intresse för kontakter var dock fortsatt mycket svalt. Det kunde en FDJ-delegation konstatera som i april 1970 var i Sverige för att förbereda Östersjöveckan. De kontaktade CUF, Centerns studentförbund, FPU och SSU. Alla utom SSU var villiga att ta emot delegationen.[750] Även de östtyska representationerna i Sverige försökte knyta kontakter med de politiska ungdomsförbunden och inriktade sitt arbete på SSU. De möttes av samma ointresse från SSU:s ledning.[751]

---

[746] Bericht über eine Reise nach Schweden vom 17-28.5.67, i PA-MfAA, C207/71, s 74, 76 (citat) & 79, Information über den Aufenthalt einer FDJ-Delegation vom 1-8.4.68 in Schweden, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583

[747] Information über den Aufenthalt einer FDJ-Delegation vom 1-8.4.68 in Schweden, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583

[748] Einschätzung der internationalen Tätigkeit der FDJ im Jahre 1968, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/108, Einschätzung über die Haltung der einzelnen Klassenkräfte in Schweden zur DDR nach den Ereignissen in der CSSR (1.10.68), i PA-MfAA, C1194/72, s 23

[749] Einschätzung des gegenwärtigen Standes der Beziehungen (1968), i PA-MfAA, C211/71, s 31, Die Internationale Tätigkeit der FDJ und ihrer Pionierorganisation "Ernst Thälmann" im Jahre 1969, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/108

[750] AV Schweden. Gesprächsvermerk über Vorbereitung und Durchführung der Reise der Delegation des FDJ-Zentralrates im Monat April 1970, i PA-MfAA, C1216/72, s 9-11

[751] MfAA (Ranft) an AV Schweden (Klein) (22.4.70), i PA-MfAA, C1216/72, s 12, AV Stockholm. Zum Stand der Kontaktarbeit der Auslandsvertretung (streng vertraulich), i PA-MfAA, C1195/72, s 11

1972 konstaterade FDJ att främst relationerna med VKP:s ungdomsförbund, som efter många turer återupptstått under namnet Kommunistisk Ungdom (KU),[752] och CUF var goda. I november 1972 planerades en CUF-delegation under ledning av dess ordförande Karl-Erik Olsson besöka DDR. Från östtysk sida fanns en mer direkt utrikespolitisk ambition med besöket. Avsikten var att delegationsmedlemmarna skulle motiveras att starkare medverka i den svenska rörelsen för diplomatiskt erkännande. I november lyckades en östtysk delegation också få till stånd ett samtal med SSU:s ordförande Mats Hulth. Han kunde tänka sig att besöka DDR under 1973 eftersom han räknade med att Sverige då skulle ha erkänt DDR diplomatiskt.[753]

En annan central östtysk organisation som hade kontakter med Sverige var lantbruksorganisationen, *Vereinigung der gegenseitigen Bauernhilfe* (VdgB). Inte minst eftersträvades förbindelser med den svenska jordbruksorganisationen Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) på central nivå. LRF var dock generellt mycket försiktigt i kontakterna med DDR. Organisationens ordförande ville t ex inte själv alls ta ställning till en inbjudan från VdgB att besöka DDR 1969. Han hänvisade till att ett beslut skulle tas av styrelsen. Resan blev inte av. DDR hade även kontakter med LRF på regional nivå och med enskilda lantbrukare. VdgB bjöd in enskilda svenskar och delegationer att besöka DDR. Under perioden 1960-1964 besökte ca 330 personer landet som VdgB:s gäster.[754] Även i arbetet med lantbruksdelegationer var DDR:s utrikespolitiska ambitioner centrala. VdgB:s representanter skulle övertyga svenskarna om att säkrandet av freden i Europa krävde likvärdiga relationer med båda de tyska staterna. Samtidigt ville man presentera det östtyska jordbrukets utveckling. Man ville framhäva betydelsen av kollektivjordbruk och att sammanslutningar i kollektiv var en nödvändighet som låg i böndernas intresse. Ambitionen var att kontakterna skulle upprätthållas genom brevväxling.[755]

Den centrala fackföreningen FDGB arbetade under 1960-talet vidare

[752] I samband med SKP:s namnbyte till VPK 1967 ändrade också DU namn till Vänsterns ungdomsförbund (VUF). VUF lämnade efter interna stridigheter partiet och splittrades hösten 1969 i flera organisationer. 1972 återuppstod VPK:s ungdomsförbund under namnet Kommunistisk Ungdom.

[753] Konzeption für die Arbeit nach Schweden im Zeitraum September bis Dezember 1972 (FDJ), i SAPMO-BArch DY13/2055, AV Schweden. Notiz über ein Gespräch mit Mats Hulth am 21.11.72, i SAPMO-BArch DY24/10534

[754] Berichtsvorlage für den Beirat für Auslandsinformation. Bericht über die auslandsinformatorische Tätigkeit des Zentralvorstandes der VdgB (30.10.64), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/4

[755] Bericht über den Aufenthalt einer Delegation des LRF Schwedens vom 26.6-5.7.67, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/583, Stand der Vorbereitung für das Bauerntreffen der Ostseeländer anlässlich der 9. Internationalen Ostseewoche (8.3.65), i LA Gr BL IV/A/2/18/1098, s 48, HV Schweden. Vermerk (1968), i PA-MfAA, C1221/72, s 25

med att knyta kontakter i Sverige. Målet var liksom tidigare främst att skapa officiella förbindelser med LO. FDGB:s kontakter i Sverige inskränkte sig dock till lägre nivåer i olika fackföreningar. En stor del av dem knöts i samband med genomförandet av Östersjöveckan. Besök i DDR tillmättes stor betydelse även på det fackliga området. 1962 besökte tre ordförande för lokala svenska fackföreningar DDR för att studera FDGB:s arbete på det sociala och kulturella området. 1963 förekom delegationsutbyte mellan fackföreningen *IG Transport- und Nachrichtenwesen* och svenska fackföreningsfunktionärer och järnvägsanställda. I februari 1964 besökte ca 20 metallarbetare Neptunvarvet i Rostock. I september 1970 lyckades representanter för FDGB för första gången föra samtal med LO-företrädare. Svenskarna visade sig stödja den socialdemokratiska regeringens linje i Tysklandsfrågan.[756]

Intressant för att belysa den östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande genom FDGB:s utlandskontakter är de rekommendationer som organisationen fick av representationerna i Stockholm om hur förbindelserna med LO skulle förstärkas. Instruktionen ger klart belägg för att det övergripande mönstret för DDR:s utrikespolitik även omfattade de centrala organisationernas kontakter med Sverige. Representationen ville att FDGB genom små steg systematiskt skulle förbättra relationerna med LO för att nå en officiell överenskommelse om samarbete och få organisationen att ta ställning för ett diplomatiskt erkännande av DDR. Distribution av informationsmaterial, litteratur och filmer samt journalistutbyte ingick i planen. Samtidigt skulle de befintliga kontakterna med en rad industrifackföreningar systematiskt byggas ut för att förstärka trycket på LO underifrån.[757]

DDR upprätthöll kontakterna med KF under 1960-talet. I november 1967 var en delegation i Sverige på inbjudan av KF:s ledning. I delegationen som leddes av Werner Jarowinski, kandidat i Politbyrån och ledare för Centralkommitténs avdelning för handel och försörjning, ingick representanter för östtyska konsumentföreningar och andra personer som ansvarade för handelsfrågor inom SED. Delegationen skulle bl a studera KF:s butiker och distributionssystem. Delegationsmedlemmarna hade emellertid även uppdrag av både handelspolitisk och utrikespolitisk art. De skulle t ex bidra till att handelsrelationerna med Sverige kunde föras upp på en högre

[756] Bericht über die Wochenendberatung mit schwedischen Gewerkschaftsfunktionären und Eisenbahnern vom 1-3.11.63 in Stralsund und Lubmin, i LA Gr BL IV/A/2/18/1078, s 121-123, Plan für die Aufnahme und den Ausbau verstärkter Kontakte zu sozialdemokratischen Organisationen und Persönlichkeiten im Jahre 1964, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/49, AV Schweden. Information über Gespräche bei der LO am 29.9.70 (streng vertraulich), i PA-MfAA, C1252/72, s 5, Ostsee-Zeitung 4.2.63, 4.5.63 & 4.2.64

[757] AV Stockholm. Zum Stand der Kontaktarbeit der Auslandsvertretung Stockholm (streng vertraulich) (29.5.70), i PA-MfAA, C1195/72, s 13f

nivå. De hade även till uppgift att argumentera för ett diplomatiskt erkännande av DDR som ett sätt att säkra freden i Europa.[758]

Försöken att knyta kontakter med Sverige och svenska institutioner med hjälp av minnesmärket i Lützen fortsatte under 1960-talet. 1961 rustades minnesmärket upp. Restaureringen genomfördes efter överläggningar med företrädare för den svenska Lützenfonden och var ämnad att stärka relationerna med Sverige. Vid invigningen närvarade bl a den svenske generalkonsuln i Västberlin, Östen Lundborg. 1962 reste en delegation på 30 personer från Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet till Lützen för att högtidlighålla att det var 330:års-minnet av Gustav II Adolf:s död.[759] 1966 behövde minnesmärket återigen restaureras. Denna gång tog Riksföreningen med stöd av Svenska Dagbladet initiativet. För att slippa kritik i svenska tidningar mot att DDR inte tog hand om minnesmärket föreslogs det från de lokala myndigheterna i Lützen att även DDR skulle bidra ekonomiskt. Tanken var dels att förbättra samarbetet med Riksföreningen, dels att få god publicitet i Sverige. Genom Riksföreningen hoppades man kunna nå en bred krets i Sverige och skapa intresse för utvecklingen i DDR.[760]

Sammanfattning

Den östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande under 1960-talet följde i stort det mönster som grundlagts under 1950-talet. Man ville utveckla kontakterna, lägga dem på en högre nivå och formalisera dem i officiella överenskommelser. Sverige fortsatte att vara en av de viktigaste västeuropeiska staterna. Sveriges betydelse för den generella östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande minskade emellertid under 1960-talet. De nyligen självständiga staterna i tredje världen tillmättes allt större betydelse.

Propaganda var liksom tidigare ett centralt inslag i DDR:s utrikespolitik. DDR fortsatte försöken att förbättra kontakterna med svenska massmedier. Målsättningen var att de i större utsträckning skulle rapportera

[758] Konzeption für die Reise einer Delegation nach Schweden unter Leitung des Kandidaten des Politbüros und Sekretärs des ZK der SED, Genossen Dr. Jarowinsky, als Abgeordneter der Volkskammer und Mitglied der IPG der DDR (6.10.67), Vorschläge für das Auftreten der Delegation unter Leitung des Genossen Dr. Jarowinsky in aussenpolitischen Fragen (26.10.67), Information über die Reise einer Wirtschaftsdelegation unter Leitung des Kandidaten des Politbüros und Sekretärs des ZK der SED, Gen Dr.Werner Jarowinsky, nach Schweden in der Zeit vom 6-11.11.67, i PA-MfAA, C179/71, s 135-140 & 144f

[759] Bericht über den Aufenthalt von Herrn Åke Olauson und Herrn Ekman und die Ergebnisse der Lützenbesprechungen (6.3.61), i PA-MfAA, A7791, s 140f, Bericht über die Entwicklung der Beziehungen mit Schweden im Jahre 1962 (vertrauliche Dienstsache) (9.1.63), i PA-MfAA, A7811, s 13

[760] [utan titel] (Lützen 12.10.66), i SAPMO-BArch DY13/2053

positivt om DDR. Ett viktigt led i dessa ansträngningar var att försöka få fler svenska journalister att besöka DDR. Östtyska delegationsbesök i Sverige utnyttjades också för att informera bl a svenska journalister om den östtyska utrikespolitiken och samhällsutvecklingen. En ambition för propagandan var att så långt som möjligt minska det inflytande som de östtyska analytikerna hävdade att Förbundsrepubliken hade över Sverige.

Liksom under 1950-talet var kulturen viktig för DDR:s utrikespolitik under 1960-talet och början av 1970-talet. Kulturen skulle bidra till att sprida en bild av DDR som en på alla områden framgångsrik socialistisk tysk stat. Vänskapsföreningen var fortsatt aktiv och arrangerade kulturella arrangemang och informerade om DDR i Sverige. I slutet av 1967 inrättades ett kulturcentrum i Stockholm. En mycket viktig uppgift för centret var att informera om DDR. Det svenska intresset för kulturcentrets aktiviteter var dock relativt litet. I slutet av 1960-talet initierade DDR en internationell kampanj för diplomatiskt erkännande. Den internationella kommitté som skulle samordna kampanjen leddes av socialdemokraten Stellan Arvidson. Östtyskarna ville även skapa nationella kommittéer för diplomatiskt erkännande. Dessa kommittér skulle organisera alla som var för ett erkännande oavsett politisk uppfattning. 1969 bildades en svensk erkännandekommitté. Denna kommitté dominerades dock av kommunister och fick enligt östtysk bedömning ingen större betydelse för att skapa opinion för diplomatiskt erkännande.

Besök i DDR tillmättes liksom under 1950-talet generellt sett stor betydelse. Ambitionen var att svenskarnas besök skulle bidra till att skapa en positiv DDR-bild i Sverige. Vanligt var att svenskar fick besöka gränsen i Berlin. I övrigt ingick vanligen också besök på olika moderna östtyska industrier eller lantbruk. Svenskarna var dock sällan intresserade av att diskutera utrikespolitik med sina östtyska värdar. De var för det mesta inte heller beredda att ta ställning till förmån för DDR eller göra positiva uttalanden.

DDR arbetade intensivt med att utveckla relationerna med Sverige på det ekonomiska området men nådde endast smärre framgångar. Svenska företagares växande intresse för handel med DDR gick inte hand i hand med en ökad villighet att stödja de östtyska politiska intressena. Det fanns snarare ett visst missnöje med de östtyska försöken att utnyttja handeln för politiska ändamål. Trafikområdets betydelse för DDR:s strävan efter diplomatiskt erkännande minskade under 1960-talet och början av 1970-talet. Viktigt på trafikområdet var främst de östtyska ansträngningarna för att få till stånd ett utbyte av officiella viseringskontor med Sverige. Dessa ansträngningar var ett led i strävan att nå konsulära relationer. Det var inte huvudsakligen praktiska orsaker, att underlätta resandet mellan Sverige och DDR, utan snarare politiska som låg bakom DDR:s ansträngningar i frågan. En reglering av viseringsproblematiken skulle innebära en politisk statushöjning.

Liksom tidigare tillmättes kontakter med riksdagsledamöter och andra politiker mycket stor betydelse under 1960-talet och början av 1970-talet. DDR försökte kontinuerligt fördjupa kontakter med dessa politiker. Inte minst informerades de om den östtyska samhällsutvecklingen och utrikespolitiken. DDR försökte i första hand utveckla relationerna med socialdemokratiska politiker men även kontakter med centerpartister tillmättes betydelse. Kontakterna med det svenska kommunistpartiet försämrades efter att C H Hermansson tillträdde som partiledare i mitten av 1960-talet och var dåliga fram till början av 1970-talet. De svenska partikamraterna fortsatte dock att arbeta för östtyskt diplomatiskt erkännande. DDR:s ansträngningar att utveckla kontakterna med svenska politiker blev framgångsrikare i slutet av 1960-talet då man bl a lyckades få till stånd inofficiella samtal med socialdemokratiska partifunktionärer på hög nivå. Kontakterna med svenska politiker förblev dock inofficiella, enda undantaget var kontakterna med det svenska kommunistpartiet.

Svenska officiella företrädare ställde sig inte helt avvisande till kontakter med östtyska representanter även om de vanligen var mycket försiktiga vid de inofficiella möten som kom till stånd. Om svenskarna bedömdes ha haft en positiv inställning till DDR försökte östtyskarna följa upp kontakten genom att överlämna skriftliga förslag om hur de östtysk-svenska relationerna kunde utvecklas eller genom att bjuda in personen i fråga att besöka DDR. Dessa förslag och inbjudningar fick vanligen inga eller negativa svenska svar.

Östtyska organisationers kontakter med Sverige var också en del i DDR:s utrikespolitik. En viktig målsättning för relationerna på området var att de skulle bli officiella. Ungdomsorganisationen FDJ ville t ex nå officiella överenskommelser om informationsutbyte eller samarbete med de svenska politiska ungdomsförbunden. Kontakterna med svenska organisationer förblev dock inofficiella. Även i arbetet med svenska organisationer tillmättes information om DDR och besök i landet stor betydelse. Den tysk-tyska motsättningen fortsatte också att spela en roll för den östtyska verksamheten i Sverige. Den framträdde tydligt på de svenska industrimässorna. Att motverka västtyska aktioner i Sverige var en viktig uppgift för de östtyska representationerna i Stockholm.

DDR:s verksamhet i Sverige försvårades av byggandet av Berlinmuren och av Tjeckoslovakienkrisen. Båda kriserna påverkade de östtysk-svenska relationerna negativt under relativt lång tid. Handelsrepresentationen i Sverige kunde först i mitten av 1960-talet konstatera att Berlinmurens negativa effekter på relationerna med Sverige klingat av. Tjeckoslovakienkrisens inverkan på de östtysk-svenska relationerna var tydligare än Berlinmurens. En trolig anledning är att DDR 1968 hade utvecklat betydligt fler kontakter med Sverige än i början av 1960-talet. Det fanns helt enkelt fler

kontakter som kunde drabbas av försämringar. Effekterna var dock inte lika långvariga. Redan ett år efter inmarschen kunde man i representationerna i Stockholm konstatera att Tjeckoslovakienkrisens negativa effekter i stort hade upphört. I och med att den västtyska regeringens nya östpolitik började visa resultat som förhandlingar med Sovjetunionen och Polen och de tysk-tyska samtalen i Erfurt och Kassel 1970 blev DDR:s hållning gentemot Sverige i erkännandefrågan hårdare. Intresset för icke-officiella lösningar minskade när det hägrande målet diplomatiskt erkännande tycktes finnas inom räckhåll. Efter att ett avtal undertecknats som reglerade relationerna mellan de båda tyska staterna följde det svenska diplomatiska erkännandet av DDR den 21 december 1972.

Sammanfattningsvis kan man säga att DDR fortsatte sina ansträngningar att utveckla relationerna med Sverige i stort på samma sätt som under 1950-talet. Generellt sett förbättrades också kontakterna med svenskar och svenska institutioner. 1972 var kontakterna betydligt mer omfattande än i slutet av 1950-talet. Kontakterna förblev dock inofficiella. Inte förrän efter det diplomatiska erkännandet lyckades DDR nå officiella politiska överenskommelser med Sverige.

6. Östersjöveckan

Östersjöveckan som arrangerades sedan 1958 var ett av de viktigaste inslagen i DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige och de övriga nordiska länderna. Tidigare undersökningar har tagit en traditionell politisk-historisk infallsvinkel som utgångspunkt för analysen av Östersjöveckan. I denna avhandling betraktas arrangemanget som ett centralt element i den östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande och som ett viktigt inslag i östtysk public diplomacy gentemot Sverige. Östersjöveckan ses även som ett inslag i den östtyska politiska ledningens försök att stärka sin legitimitet. Analysen av Östersjöveckan kan också sägas ha en sammanfattande funktion eftersom man i denna manifestation kan finna exempel på en stor del av de tidigare i avhandlingen diskuterade metoderna att utveckla relationerna med Sverige. Kapitlet inleds med en diskussion av Östersjöveckans bakgrund och syfte. Därefter analyseras de olika östtyska metoderna för att försöka påverka de utländska besökarna och försöken att genom Östersjöveckans aktiviteter, inte minst invigningsceremonin, informera om och sprida en positiv bild av DDR i den internationella omvärlden. Kapitlet avslutas med en diskussion av Östersjöveckans resultat.

Östersjöveckan – ett sovjetinspirerat initiativ

En viktig bakgrund till Östersjöveckan finns i Sovjetunionens framför allt militärstrategiska intresse för Östersjöområdet. Redan 1951 presenterade landets politiska ledning förslag om att Östersjön borde göras till ett "fredens hav". Det innebar bl a att Östersjön skulle stängas för krigsfartyg från länder som inte gränsade till havet. Om förslaget genomförts hade det lett till en mycket stark militär dominans för Sovjetunionen på Östersjön.[761] Vid mitten av 1950-talet ökade Sovjetunionen sin utrikespolitiska aktivitet och riktade stort intresse mot neutrala och alliansfria länder. Sovjetunionen ville skapa mellanzoner, eller fredszoner, mellan kalla krigets två block. Östersjöområdet var i sovjetiska ögon ett lämpligt område för en fredszon. Sverige var alliansfritt, neutraliteten hade starka traditioner i Norge och

[761] För en diskussion om tidigare försök att göra Östersjön till ett stängt hav och den svenska synen på Östersjöns folkrättsliga ställning jmfr Johnson Theutenberg (1986), för DDR:s syn på Östersjöns folkrättsliga ställning jmfr Arzinger (1958)

Danmark och Finland var nära knutet till Sovjetunionen genom en vänskaps- och biståndspakt. Sovjetunionen tog en rad initiativ i Östersjöområdet och relationerna med de nordiska länderna förbättrades inledningsvis. Fredsoffensiven gick dock i stå i och med upproret Ungern 1956 och oroligheterna i Polen samma år. Planerade besök i Norden av Chrusjtjov sköts upp tills vidare.[762]

I december 1956 beslutade NATO att utrusta sina konventionella stridskrafter i Västeuropa med vapenbärare för kärnvapen och förstärkte sin militära närvaro i Östersjöområdet. Förbundsrepubliken byggde upp sin flotta och utökade samarbetet med Norge och Danmark inom NATO:s ram. Det debatterades även livligt om den västtyska krigsmakten skulle utrustas med kärnvapen. Den sovjetiska fredsoffensiven tog nu ny sats. Under ett officiellt besök av Nikita Chrusjtjov i Helsingfors i juni 1957 presenterade den sovjetiska delegationen ett förslag om att förvandla Östersjöområdet till en permanent fredszon. Bland Östersjöländerna var det endast Polen och DDR som tog emot de sovjetiska förslagen odelat positivt. De nordiska staterna var försiktigt positiva. Norge och Danmark underströk emellertid samtidigt sina bindningar till NATO. De nordiska staterna hävdade även att Sovjetunionens Östersjöterritorium borde inkluderas i förslagen.[763]

Tanken att skapa en fredszon i Östersjöområdet – att göra Östersjön till ett fredens hav – togs främst upp av DDR. Här fanns en möjlighet för DDR att profilera sig internationellt och förbättra relationerna med de nordiska Östersjöstaterna. I slutet av maj 1955 utarbetade utrikesministeriets Nordenavdelning ett dokument där en stor mängd frågor togs upp som skulle kunna diskuteras under en konferens om fred, säkerhet och fredligt samarbete i Östersjöregionen. Frågorna var inte bara politiska utan rörde även kommunikationer, ekonomiska relationer och kulturellt utbyte.[764] I juni 1955 föreslog Walter Ulbricht att Östersjön skulle göras till ett fredens och det vänliga samarbetets hav. I april 1956 bildades internt inom utrikesministeriet en Östersjökommission som skulle bistå ministeriets ledning med råd i alla slags Östersjöfrågor. Kommissionen beslutade på sin första sammankomst att utarbeta materialsamlingar om Östersjöns folkrättsliga status och om relationerna mellan de socialistiska staterna och övriga Östersjöstater. Materialsamlingarna skulle ligga till grund för den fortsatta verksamheten. Efter det inledande arbetet låg dock Östersjökommissio-

[762] Hubel (1980), s 221-225f, Nogee & Donaldson (1981), s100f, Petersson (1994), s 106-109, Berner (1985), s 73-75

[763] Scholz (1990), s 10, Hubel (1980), s 227, Scholz (1988), s 318

[764] Fragen zur Vorbereitung einer Konferenz der Ostseeländer unter dem Gedanken: Für Frieden, Sicherheit und friedliche Zusammenarbeit im Ostseeraum (26.5.55), i PA-MfAA, C7572, s 14-16

nens verksamhet nere från december 1956 fram till april 1957.[765]

DDR:s förslag omsattes också snart i praktiken. I närheten av Rostock i DDR:s Östersjöregion anordnades i juni 1956 ett internationellt ungdomsmöte med bl a svenska och finska deltagare. Mötets mål var att skapa förbindelser med ungdomar från västländerna. Liksom senare under Östersjöveckan var en central uppgift också att presentera DDR och statens utveckling på olika områden.[766] Ungdomslägret som hölls under mottot "måtte Östersjön alltid vara ett fredens hav" gav arrangörerna goda erfarenheter. Det ansågs vara ett bra sätt informera om DDR och motverka de fördomar om landet som man tyckte att de utländska besökarna hade. Under ett besök av Sovjetunionens förste vice regeringschef Anastas Mikojan och den östtyske regeringschefen Otto Grotewohl i Rostock i augusti 1957 föreslog därför Karl Mewis att man nästa sommar skulle arrangera en Östersjövecka i Rostockregionen. Till denna vecka skulle fredsvänner från alla Östersjöländer bjudas in. Förslaget som var förankrat i den centrala SED-ledningen fick sovjetiskt och polskt stöd.[767] I augusti 1957 överlämnade DDR också en not till Sovjetunionen där man bad om ett samråd om genomförandet av politiken för att göra Östersjön till ett fredens hav. Bland annat ville man samråda om arrangemang som möten mellan parlamentsledamöter från de olika Östersjöländerna och ett nytt ungdomsläger liknande det som arrangerats 1956. I noten föreslogs också en rad åtgärder av både praktisk och av mer politisk natur. Alla hade de syftet att förbättra relationerna med de nordiska Östersjöstaterna. Bl a ville DDR uppnå ett gemensamt ställningstagande tillsammans med Sovjetunionen, Finland, Sverige och Danmark mot de militära aggressionsplaner som det hävdades att Förbundsrepubliken hade. DDR ville också förbättra samarbetet mellan det egna utrikesministeriet och Sovjetunionens och Polens utrikesministerier. Likaledes ville DDR utveckla det praktiska samarbetet med övriga Östersjöstater genom att sluta avtal om vädertjänstfrågor, havsforskning och flygtrafiken i området.[768]

Enligt östtyska uppgifter var det DDR som tog initiativet till Östersjö-

---

[765] Protokoll der 24. Tagung des Zentralkomitees, i SAPMO-BArch DY30/IV2/1/147, Protokoll über die erste Besprechung der Kommission für Ostseefragen (12.4.56), Schadow an die Botschaft der DDR Moskau (18.6.56), Protokoll über die Sitzung der Ostseekommission am 18.4.57, i PA-MfAA, A93, s 39, Protokoll über die Dienstbesprechung der Abteilung Benachbarte Länder am 5.8.58, i PA-MfAA, A7645, Scholz (1988), s 317

[766] MfAA an die Botschaft der DDR in Moskau (18.6.56), i PA-MfAA, A93, s 7f

[767] MfAA an das Aussenministerium der UdSSR (augusti 1957), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/1, Rede des Genossen Karl Namockel beim Treffen der Jugend der Ostseeländer am 1.8.57 im Interklub, Kommunique (1.8.57), i PA-MfAA, A93, s 80-82 & 112, Scholz (1988), s 318, Dokumentation der Zeit, Heft 168, s 35,

[768] Vorlage für die Aussenpolitische Kommission. Verbalnote (1957). Anlage 6. Behandlung von Ostseefragen, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/1, s 31-34

veckan. Det är dock inte otänkbart att Sovjetunionen direkt uppmanade DDR till det eftersom Östersjöveckan låg väl inom ramen för de sovjetiska ambitionerna i området. Utifrån det tillgängliga källmaterialet går det inte att fastställa i vilken utsträckning Östersjöveckan var ett självständigt östtyskt initiativ. Troligt är dock att DDR lanserade Östersjöveckan i syfte att stärka landets internationella position och profilera sig på den internationella politiska arenan.[769]

Förberedelserna för Östersjöveckan genomfördes inledningsvis huvudsakligen på regional nivå av SED:s partiorganisation i Rostockområdet. I januari 1958 bildades emellertid en kommitté med företrädare för den centrala partiapparaten och myndigheterna i Berlin, Östersjökommittén, som skulle förbereda och genomföra Östersjöveckan. Kommittén som helhet hade huvudsakligen representativa uppgifter men dess sekretariat fick med tiden allt större betydelse för genomförandet av arrangemanget. Östersjökommitténs medlemslista visar den stora betydelse DDR tillmätte Östersjöveckan. Vid bildandet var bl a Walter Ulbricht, Otto Grotewohl, utrikesminister Lothar Bolz, utrikeshandelsministern Heinrich Rau, den centrala fackföreningen FDGB:s ledare Herbert Warnke och Karl Mewis medlemmar.[770]

Östersjöveckans teman

DDR ville genom Östersjöveckan motarbeta de krigsförberedelser som man ansåg att NATO och Förbundsrepubliken planerade i Östersjön. Världsopinionen skulle uppmärksammas på den krigsfara NATO:s militära uppbyggnad och närvaro i Östersjöområdet ansågs innebära. I detta mönster av krigshot tolkade DDR även Förbundsrepublikens Kielvecka (Kieler Woche), en traditionell västtysk motsvarighet till Östersjöveckan som hade en något annan karaktär med bl a utländska flottbesök. På östtysk sida betraktades Kielveckan som ett instrument för Bonn att bedriva hets mot DDR och de andra socialistiska Östersjöstaterna. Den ansågs vara ett medel för Förbundsrepublikens aggressiva och revanschistiska utrikespolitiska mål.[771] Östersjöveckan kan betraktas som ett försök att skapa en östtysk motsvarighet till Kielveckan. Att avgränsa Östersjöveckans aktiviteter från de under

[769] Jmfr Scholz (1990), s 57

[770] Vermerk über die konstituierende Sitzung des Komitees zur Vorbereitung der Ostseewoche 1958 vom 30.1, i PA-MfAA, A13261, Zusammenfassender Bericht über eine Beratung der Bruderparteien der Ostseeländer zur Vorbereitung der Ostseewoche 1963 am 22.12.62 (vertrauliche Dienstsache), i PA-MfAA, A14547, Dokumentation der Zeit, Heft 168, s 138, Scholz (1990), s 21-23

[771] Abschlussbericht von der Ostseefriedenswoche 1958, i PA-MfAA, A13262, Schliebe (1959), s 159

Kielveckan tillmättes stor betydelse. Därför undvek man alla militära inslag. Förslag om t ex flottuppvisningar var inte ovanliga i förberedelserna inför de första Östersjöveckorna men avvisades av arrangörerna.[772]

NATO:s militära uppbyggnad betraktades av den östtyska politiska ledningen som ett västtyskt försök att öka inflytandet över Skandinavien.[773] DDR hävdade att Bonn fortsatte det Tredje rikets aggressiva politik gentemot de nordiska staterna. Bonns avsikt ansågs vara att få kontroll över de norska och danska militärmakterna och skaffa sig baser på dessa staters territorium. DDR argumenterade också för att Bonn försökte få kontroll över de nordiska staternas ekonomier för att kunna utnyttja dem för egen militär upprustning. Synen på Förbundsrepubliken som ett hot mot freden som skulle bekämpas återfinner man inte endast i officiellt östtyskt material och propaganda. Även i SED:s partiapparats och utrikesministeriets interna dokument talas upprepade gånger om den stora fara som Förbundsrepubliken ansågs utgöra.[774] Det östtyska framhävandet av Förbundsrepubliken som ett hot bör med andra ord inte ses som tomma ord eller som ren propaganda utan snarare som ett uttryck för starka åsikter hos SED-ledningen.

Förbundsrepublikens anspråk på att ensamt representera Tyskland i internationella sammanhang gjorde det betydelsefullt för DDR att stärka sin framtoning som en självständig tysk stat. Östersjöveckan hade en viktig ställning i detta sammanhang inte minst genom att presentera en bild av ett fredsälskande DDR som i motsats till den aggressiva och hotfulla Förbundsrepubliken var berett att sätta in alla krafter för att upprätthålla freden. DDR hävdade t ex att till skillnad från i Förbundsrepubliken, där samma krafter som två gånger störtat världen i krig ännu satt vid makten, bestod den östtyska politiska ledningen av beprövade kämpar mot tysk imperialism och militarism.[775] Att DDR så starkt önskade fred motiverades med att freden var en nödvändighet för att den framgångsrika socialistiska utvecklingen skulle kunna fortsätta i landet. Eftersom det enligt östtysk uppfattning

[772] Vermerk über die konstituierende Sitzung des Komitees zur Vorbereitung der Ostseewoche 1958 vom 30.1, i PA-MfAA, A13261, s 29, Protokoll über die Beratung mit den Vertretern der Bruderparteien der Ostseeländer (1958), i LA Gr BL IV/2/18/1429, s 72, Argumentationshinweise für die Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 151-156

[773] Abschlussbericht von der Ostseefriedenswoche 1958, i PA-MfAA, A13262, Massnahmeplan des MfAA fur die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13265

[774] ibid (A13262), Argumentationshinweise zur Ostseewoche 1965, i PA-MfAA, A98, s 85, Probleme, die in Gesprächen mit Persönlichkeiten aus den nordeuropäischen Staaten während der Ostseewoche 1967 behandelt werden könnten, i SAPMO-BArch NY4182/1303, s 155-160, Bericht über die Durchführung der Ostseewoche 1962 und die Massnahmen der Vorbereitung 1963, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/66, Einschätzung der Jubiläums-Ostseewoche 1967, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/71, jmfr Sarotte (2001)

främst var Förbundsrepubliken som stod för hotet mot freden i området ansågs DDR ha en speciellt viktig roll i bekämpandet av de västtyska aggressiva krafterna. Det hävdades att DDR dämde upp det västtyska hotet mot Norden. Ett diplomatiskt erkännande av DDR skulle stärka staten och därmed freden i Europa.[776] I Östersjöveckans argumentation framhävdes också likheterna mellan DDR:s utrikespolitik och de nordiska ländernas, t ex principiellt stöd för kärnvapenfria zoner, och ställdes i kontrast till den västtyska politiken som den östtyska politiska ledningen menade stod i ett motsatsförhållande till de nordiska staternas intressen.[777]

Östersjöveckan syftade till att visa de nordiska ländernas befolkningar DDR:s fredliga utrikespolitik och den fredliga socialistiska uppbyggnaden i landet. Deltagarna skulle övertygas om i vilket Tyskland som alla krafter sattes in för att säkra freden.[778] Viktigt för den bild av DDR som arrangörerna för Östersjöveckan och den centrala östtyska politiska ledningen ville ge nationellt och internationellt var framstegstanken. Östersjöveckan hade inte bara till uppgift att presentera DDR:s framåtsträvande utrikespolitik och dess bidrag till upprätthållandet av freden utan även den framgångsrika socialistiska uppbyggnaden. Rostockregionen skulle vara ett skyltfönster gentemot Norden för socialismen och det socialistiska samhället.[779] Att demonstrera DDR:s ekonomiska framsteg var t ex centralt i Östersjöveck-

[775] Vorlage für die Aussenpolitische Kommission (16.12.58), i PA-MfAA, A7637, Protokoll der Beratung mit den Bruderparteien zur Vorbereitung der Ostseewoche im Jahre 1959 vom 22-23.1, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 24, Argumentationshinweise für die Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 161f

[776] Argumentationshinweise zur Ostseewoche 1964, i PA-MfAA, A616, s 215f, Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1965, i PA-MfAA, A7777, s 218f, Die Ostseewoche 1964 und Schlussfolgerungen für die weitere Gestaltung der auslandsinformatorischen Arbeit nach Nordeuropa, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/4, Konzeption der DENOG und des Reisebüros der DDR zur Vorbereitung und Durchfühtung der Ostseewoche 1969, i SAPMO-BArch DY13/1863, Aktenvermerk über die 1. Sitzung der Arbeitsgruppe für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1959 am 3.12.58, i PA-MfAA, A95, s 41f, Argumentationshinweise für die Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 159 & 163

[777] Beschluss des Politbüros über die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1964, i LA Gr BL IV/A/2/18/1096, s 1-9. Sveriges intresse för kärnvapenfria zoner visade sig i den s k Undénplanen 1961. Östen Undén föreslog att FN:s kärnvapenfria medlemsstater skulle sluta sig samman i en atomfri klubb. Jmfr Norlin (1998)

[778] Argumentationshinweise zur Ostseewoche 1964, i PA-MfAA, A616, s 204, Abschlussbericht von der Ostseefriedenswoche 1958 (streng vertraulich), i PA-MfAA, A13262, s 21

[779] Komitee Ostseewoche. Vorlage zur Einrichtung eines Wirtschaftszentrums Ostseewoche 1959, i LA Gr BL IV/2/3/43, s 31, Plan zur agitatorischen und propagandistischen Vorbereitung der Ostseewoche 1959, i LA Gr Rep 210, Nr 254, s 12f, Protokoll der Beratung mit den Bruderparteien, Bürovorlage über die verstärkte Organisierung der Auslandstouristik aus den skandinavischen Ländern, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 24 & 143, Aktenvermerk über die 1. Sitzung der Arbeitsgruppe für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1959 am 3.12.58, i PA-MfAA, A95, s 41f

an. För att visa på den socialistiska industrins och det socialistiska jordbrukets framsteg arrangerades bl a en industri- och lantbruksutställning. Den skulle, inte minst genom en presentation av utvecklingen i Rostockregionen sedan DDR grundats, hjälpa till att sprida en bild av DDR som en ekonomiskt framgångsrik stat. Mässans innehåll riktades dock inte bara till de utländska besökarna utan även till den egna befolkningen. Bl a ville man övertyga befolkningen om betydelsen av vetenskapliga metoder och tekniker i kollektivjordbruken.[780] Att förhålla sig till Förbundsrepubliken var viktigt även på detta område. Under Östersjöveckan 1962 ville man visa att DDR var den femte starkaste industrimakten i Europa och att dess ekonomiska positioner snabbt förstärktes genom de vetenskapliga och tekniska framsteg som skedde i landet. Det hävdades att det verkliga ekonomiska undret hade skett i DDR och inte i Förbundsrepubliken.[781]

Presentationen av DDR:s framtidsperspektiv var ett viktigt inslag i Östersjöveckan. Man ville visa deltagarna att DDR var framtidens stat, att den östtyska samhällsutvecklingen var framtidens melodi. Det politiska systemet hölls fram som en förebild. Det hävdades att hela den östtyska befolkningen deltog i det politiska livet. Vidare betonades att det sociala skyddsnätet var väl utbyggt i DDR och att befolkningen hade en hög och jämn levnadsstandard. Kvinnans jämlika ställning med mannen underströks också. Man presenterade även vilka rättigheter ungdomar hade och på vilket sätt de medverkade i politiken.[782]

I likhet med den övriga östtyska utrikespolitiken var Östersjöveckan ett ideologiskt projekt. Man ville visa hur de stater utvecklades där arbetarna hade makten och vilka strider arbetarklassen och dess parti, d v s kommunistpartiet, måste föra i de kapitalistiska länderna. Östersjöveckan skulle visa att arbetarrörelsens krav förverkligades i DDR. Arrangemanget visade således den östtyska politiska ledningens socialistiska idealstat, ett ideal

[780] Information über die Tagung des Komitees Ostseewoche der DDR am 19.3.69 in Berlin, i SAPMO-BArch DY30/IVA/20/73, Konzeption für die Vorbereitung und Durchführung der 6. Industrie- und Landwirtschaftsmesse (19.12.60), i LA Gr Rep 210, Nr 260, s 10f, Protokoll 43/57 (Politbüro) (29.11.57), i SAPMO-BArch DY30/IV2/3/584, Protokoll 22/59 (Politbüro) (12.5.59), i SAPMO-BArch DY30/IV2/2/646, Programm der Ostseewoche 1959, i PA-MfAA, A13263, Scholz (1990), s 65, Roesler (1997), s 283

[781] Massnahmeplan zur Vorbereitung der V. Arbeiterkonferenz der Ostseeländer vom 9-10.7.62 in Rostock, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 85

[782] Argumentationshinweise zur Ostseewoche 1963, i LA Gr BL IV/A/2/18/1095, 106-108, Beschluss des Politbüros über die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1964, i LA Gr BL IV/A/2/18/1096, s 1f, Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1965, i PA-MfAA, A7777, s 218f

[783] Massnahmeplan zur Vorbereitung der V. Arbeiterkonferenz der Ostseeländer vom 9-10.7.62 in Rostock, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 84f, Vorbereitung und Durchführung der IV. Arbeiterkonferenz der Ostseeländer (1.12.60), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 139f, jmfr Protte (1996), s 119

som det hävdades var på väg att förverkligas i DDR.[783] Man ville övertyga de nordiska deltagarna om socialismens fördelar. Att Östersjöländernas arbetare hade gemensamma intressen betonades. Det hävdades t ex att utvecklingen av socialismen i DDR och det fortsatta byggandet av vägen mot kommunismen var till fördel för de nordiska arbetarna och fackföreningsmedlemmarna eftersom det stärkte deras kampkraft. Att stödja den socialistiska utvecklingen i DDR skulle kunna ge de nordiska arbetarna fördelar. Östersjöveckan var också tänkt som ett stöd till de nordiska kommunistpartierna.[784]

Trots att Östersjöveckan officiellt var ett fredsfrämjande arrangemang ville DDR också motverka vissa pacifistiska uppfattningar i de nordiska länderna. De nordiska deltagarna skulle inse att det inte räckte med att vara för fred. Man måste också aktivt engagera sig och kämpa för freden. Det gjordes enligt östtysk uppfattning på bästa sätt genom stöd till DDR:s och de övriga socialistiska staternas politik. Att kritisera alla staters kärnvapensprängningar, alltså även sovjetiska, uppfattades exempelvis negativt av östtyskarna.[785] DDR försökte också med Östersjöveckan dra historiska paralleller och knyta an till Östersjöns enande funktion för de aktuella staterna. Tidigare krigiska händelser som andra världskriget skulle med hjälp av den anda av samarbete som DDR frammanade inte mer kunna upprepas. Östersjön skulle hädanefter enbart fungera som en fredlig förbindelselänk. Handel skulle t ex knyta Östersjöstaterna närmare varandra och fungera som en vägröjare för utvecklingen av fredliga relationer mellan dem.[786]

Östersjöveckans ordinarie tematik kompletterades år från år med aktuella politiska problem. Vietnamkriget var t ex framträdande i slutet av 1960-talet. Efter mitten av 1960-talet spelade även de socialistiska staternas strävan att få till stånd en konferens om säkerheten i Europa en viktig roll.[787] Arrangörernas målsättningar med Östersjöveckan belyses bra av ett doku-

[784] Vorlage für die Aussenpolitische Kommission (streng vertraulich) (16.12.58), Aus den Beschlüssen der Aussenpolitischen Kommission vom 17.12.1958, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 446-488 & 434, & i PA-MfAA, A7637

[785] Beschluss für das Politbüro des ZK der SED zur Vorbereitung der Ostseewoche 1961, i PA-MfAA, A13267, s 38, Argumentationshinweise für die Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 144

[786] Massnahmen zur Vorbereitung der Ostseewoche 1961. Vorlage für das Sekretariat des Zentralkomitees der SED, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 155, Plan zur agitatorischen und propagandistischen Vorbereitung der Ostseewoche 1959. Beschluss der Bezirksleitung vom 19.3.59, i LA Gr Rep 210, Nr 254, s 33, Protokoll 43/57, (Sekretariat) (29.11.57), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/584, B/H/P (1958), s 531f, Scheithauer (1964), s 61-63

[787] Beschluss des Präsidiums des Ministerrates über die Aufgaben der staatlichen Organe zur Durchführung der Jubiläums-Ostseewoche 1967 (vertraulich) (Entwurf), Komitee Osteewoche. Politische Zielsetzung der Jubiläums-Ostseewoche 1967, i LA Gr Rep 210, Nr 513, s 141 & 161f, Bericht über die Ostseewoche 1966, i LA Gr BL IV/A/2.3/206, s 67

ment som utarbetades inför arrangemanget 1963. I centrum för förberedelserna skulle de aktuella politiska problem stå,

> som är av intresse för alla Östersjöstater för att kunna upprätthålla freden, b) därutöver handlar det om att förmedla en reell bild av DDR:s inrikes- och utrikespolitik [...] och övertygande visa den första Arbetar- och Bondestatens betydelse för upprätthållandet av freden i Östersjöområdet, [vidare ska] c) hotet mot freden från den västtyska imperialismen och dess medhjälpare framhävas.[788]

Försök att påverka utländska deltagare

DDR ville locka deltagare från främst de nordiska länderna till Östersjöveckan. Alla deltagare skulle övertygas om betydelsen av att DDR blev erkänt som en suverän stat. Under besöket presenterades de en positiv bild av DDR som man ville att de skulle sprida vidare till vänner och bekanta. Syftet var att mobilisera en opinion för det diplomatiska erkännandet som skulle sätta press på det aktuella landets politiska ledning. Som Peter Florin, ledaren för Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella förbindelser, hävdade 1965:

> Vi har inte illusionen att kunna välkomna människor som efter sin hemkomst direkt kan utverka diplomatiska relationer med DDR. Men vi måste få sådana människor [att besöka Östersjöveckan] som uppträder mot förtalet, människor som stöder vår politik och som med hjärta och förstånd verkligen kan förklara varför utvecklingen av vänskapliga relationer med DDR ligger i deras egna folks intresse.[789]

Östersjöveckans deltagare bestod av särskilt inbjudna personer – hedersgäster och delegater vid olika aktiviteter, konferenser och möten – samt vanliga människor som på egen bekostnad reste till DDR för att delta i arrange-

[788] Massnahmen zur Vorbereitung der Ostseewoche 1963, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/66, jmfr Politbürobeschluss vom 20.1.62. Massnahmen zur Vorbereitung der Ostseewoche 1963, i PA-MfAA, A14547, s 1

[789] Stenographische Niederschrift der Sitzung des Komitees Ostseewoche am 7.4.65, i LA Gr BL IVA/2/18/1099, s 70f (citat), Einschätzung der politischen Ergebnisse der Ostseewoche 1959, i PA-MfAA, A13264, Massnahmeplan des MfAA für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13265, Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1960, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 88, Vorläufiger Abschlussbericht über die Vorbereitung, die Durchführung und die Ergebnisse der Ostseewoche 1962 (17.7.62), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 235, Abschlussbericht der 10. Ostseewoche 1967 (DENOG) (24.7.67), i SAPMO-BArch DY13/1862, Bericht über die Durchführung der Ostsewoche 1962 und die Massnahmen der Vorbereitung 1963 (im Politbüro am 21.11.62 beschlossen), i LA Gr Rep 210, Nr 89, s 2 & 11

manget. Vilka personer som bjöds in var föremål för noggranna överväganden. Man ville nå personer som kunde tänkas hysa sympati för DDR och som hade inflytande över opinionsbildningen eller politiken i sitt hemland. Speciellt prioriterade var politiker och journalister, men även fackföreningsmän och lärare var intressanta. De första åren hade arrangörerna dock stora svårigheter att nå dessa grupper. Även de vanliga deltagarna från de nordiska länderna tillmättes betydelse. Det visar sig inte minst i att DDR under Östersjöveckans första år indirekt subventionerade deras kostnader för deltagandet. Den avgift deltagarna betalade räckte inte för att täcka arrangörernas kostnader för deras vistelse. Fram till 1962 kostade varje deltagare arrangörerna 200 östtyska mark. Att få inflytelserika personer från de övriga socialistiska Östersjöländerna att besöka Östersjöveckan ansågs också vara viktigt. Dels kunde deltagande av viktigare dignitärer ge arrangemanget större uppmärksamhet i de nordiska länderna, dels kunde man i DDR visa på stöd från andra stater. Från Polen och Sovjetunionen inbjöds hedersdelegationer av Walter Ulbricht personligen. I dessa delegationer ingick ofta relativt prominenta partifunktionärer och regeringsmedlemmar.[790]

Att informera om DDR var, som tidigare diskuterats, generellt ett viktigt inslag i den östtyska utrikespolitiken gentemot Sverige. Det var om möjligt än mer centralt under Östersjöveckan som kan betraktas som en enda stor informationsbroschyr och som ett enda stort skyltfönster för DDR och den östtyska samhällsutvecklingen.[791] De nordiska besökarna fick en mängd informationsmaterial om DDR och den östtyska politiken. Tanken var att materialet skulle läsas efter hemkomsten och bidra till att hålla de positiva minnena från Östersjöveckan och intresset för DDR vid liv. Arrangörerna försökte också aktivt stimulera de nordiska besökarna att sprida information om DDR i sina hemländer. De nordiska delegationerna vid Östersjöveckan 1960 ska t ex ha gått med på att i hemlandet informera om sin DDR-vistelse. De skulle ge ut en broschyr med positiva omdömen om Östersjöveckan. De ska också ha accepterat att framföra krav till sina regeringar att DDR skulle erkännas diplomatiskt.[792] Det lades stor vikt vid

[790] Plan über den Ablauf der Beratung mit den Bruderparteien der Ostseeländer, Islands und Norwegens am 16-17.3.62, Massnahmen zur Vorbereitung der Ostseewoche 1962, Schlussfolgerungen, die für die Organisierung der Ostseewoche 1962 beachtet werden müssen (Sekretariat, KOW), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 46, 65 & 256, MfAA (4. EA) an Komitee Ostseewoche (Fiedler) (29.4.65), i LA Gr Rep 210, Nr 438, s 19, Arbeitsplan des MfAA für die Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13265, Einschätzung der Gäste durch das Sekretariat des Ostseekomitees (1958), i PA-MfAA, A614, Einladung zur Ostseewoche, i SAPMO-BArch NY4182/1303

[791] SED-BL Rostock. Vorlage an das Politbüro über die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1964 (Am 12.11.63 im Politbüro beschlossen), i LA Gr Rep 210, Nr 89, s 54

[792] Ostseewoche 1960, Erste Information und Einschätzung der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13266, s 24 & 31, Bericht über die Tätigkeit der DENOG während der Ostseewoche 1962 (vertrauliche Dienstsache) (20.7.62), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83

att upprätthålla kontakterna med deltagarna, att sända dem information och se till att deras intresse och aktiviteter för DDR förstärktes. Det skedde bl a med hjälp av vänskapsföreningarna och de nationella Östersjökommittéer som bildades i de nordiska länderna. Inför Östersjöveckan 1964 skickades varannan månad informationsbrev till tidigare års deltagare. Tidningen Ostseepost som gavs ut för första gången under Östersjöveckan 1963 var också ett led i ansträngningarna att upprätthålla kontakten med besökarna. Tidningen informerade om Östersjöveckan, DDR och den östtyska utrikespolitiken. Från och med 1965 gavs Ostseepost ut även under perioderna mellan Östersjöveckorna. Efter 1966 kom den ut varje månad.[793]

Östersjöveckans deltagare och delegater tilldelades speciella handledare som guidade dem runt och svarade på frågor. Det var dock inte frågan om några vanliga turistguider som visade olika sevärdheter utan handledarna hade en viktig politisk uppgift. De skulle inte bara vänta på frågor från deltagarna utan själva aktivt försöka övertyga dem om den östtyska politikens förträfflighet. De skulle

> med hjälp av konkreta bevis offensivt påverka och övertyga dem om nödvändigheten av upprätthållandet av freden i Östersjöområdet och hotet mot denna fred från de västtyska militaristerna och revanschisterna. De måste redan från första början sätta målet att i sin delegation vinna aktiva kämpar mot den västtyska militarismen och revanschismen.[794]

Målet var att deras arbete skulle bidra till att varje deltagare "blev en agitator för DDR" som arbetade för östtyskt diplomatiskt erkännande. Handledarna hämtades ofta bland kursdeltagarna vid regionens partiskola. 1962 arbetade t ex 70 personer från partiskolan som guider.[795] De teman som skulle beröras i samtalen med de nordiska deltagarna var desamma som hela Östersjöveckan handlade om. Handledarna 1964 hade till uppgift att

---

[793] Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13250, Abschlussbericht der Redaktion "Ostseepost" zur Ostseewoche 1965, Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1965, i PA-MfAA, A7777, s 53 & 220, Abschlussbericht über die Ostseewoche 1963, i PA-MfAA, A14548, s 26, Bericht über die Jubiläums-Ostseewoche 1967, i LA Gr BL IV/A/2.3/352, s 98, Die Ostseewoche 1964 und Schlussfolgerungen für die weitere Gestaltung der auslandsinformatorischen Arbeit nach Nordeuropa, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/4, Protokoll über die Besprechung mit den Brudeparteien zur Vorbereitung der Ostseewoche 1963 am 22.12.62, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/67, Konzeption für die "Ostseepost" als neutrales Organ der DDR-Auslandspropaganda für die nordeuropäische Länder, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/71

[794] Komitee Ostseewoche (Kommission Agitation und Propaganda) Einschätzung des politischen Ergebnisses der Ostseewoche und der Tätigkeit der Kommission (1960), i LA Gr Rep 210, Nr 145, s 38

[795] 1. Einschätzung des Standes der Vorbereitung der Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 33f, Referat des Präsidenten (von DENOG) anlässlich des 20. Jahrestages der Befreiung vom deutschen Faschismus, i LA Gr Rep 210, Nr 467

samtala med deltagarna om fredlig samexistens, betydelsen av bildandet av en kärnvapenfri zon i Mellan- och Nordeuropa och en normalisering av relationerna mellan DDR och de nordiska staterna. De skulle även kritisera den västtyska imperialismen och dess politik i Norden. Frågor som handledarna inte kunde svara fullt ut på skulle de ta upp med företrädare för Östersjökommitténs sekretariat. Syftet var att alla frågor skulle besvaras på ett för DDR tillfredsställande sätt. Från början av 1960-talet hade också utrikesministeriet representanter på plats för att stödja och bistå de lokala arrangörerna med råd i utrikespolitiska frågor.[796]

Arrangörerna var inte nöjda med många av handledarna. De ansågs ha för dåliga språkkunskaper och dålig kännedom om de nordiska länderna. Många ansågs inte heller vara tillräckligt politiskt kunniga. Det konstaterades att de ofta undvek politiska diskussioner och hellre behandlade frågor som mer direkt rörde det vardagliga livet i DDR. Ett stort problem var också att större delen av handledarna byttes ut varje år. För att råda bot på problemen arrangerade den östtyska Östersjökommittén i samarbete med utrikesministeriet speciella utbildningar för handledarna. Man strävade också efter att skapa en fast stab av handledare som återkom år efter år.[797]

Det var inte bara handledarna som hade till uppgift att informera gästerna. Även prominenta östtyska representanter som politbyråmedlemmar och Östersjökommitténs ledamöter hade en roll att fylla. De skulle ta hand om hedersgästerna och de delegater som deltog i de konferenser som ingick i Östersjöveckan. 1967 planerade Östersjökommitténs sekretariat att utarbeta en central samtalsplan för kommitténs medlemmar. Planen skulle ange vilka personer det kunde bli aktuellt att diskutera med och vilka frågor som skulle behandlas. Den skulle också innehålla uppgifter om besökarnas bakgrund och informationsmaterial om den östtyska utrikespolitiken och samhällsutvecklingen. Allt för att möjliggöra en så övertygande argumentation som möjligt.[798]

---

[796] Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1961, i PA-MfAA, A13267, s 74, Komitee Ostseewoche. Arbeitsplan (12.5.58), i LA Gr Rep 210, Nr 48, s 138

[797] Konzeption für den mündlichen Bericht zur Aufnahme und Betreuung der Touristen aus Nordeuropa während der Ostseewoche 1964 (18.6.64) (DENOG), i PA-MfAA, A13368, s 183f, MfAA (4.EA). Bericht über die Ostseewoche 1962 (19.7.62) (vertrauliche Dienstsache), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 206, Einschätzung zum Ergebnis der politischen Arbeit unter den Touristen aus Nordeuropa während der Ostseewoche 1966, i SAPMO-BArch DY13/1862, Schulungsplan für die Wochenendschulung zur Vorbereitung der Ostseewoche 1968 vom 26-28.4.68, i LA Gr Rep 210, Nr 471, Einschätzung der Arbeit unter den Touristen (DENOG) (18.7.64), i PA-MfAA, A13369, s 94, DENOG. Vorlage für das Sekretariat der Liga für Völkerfreundschaft zur Beratung der Fragen der politischen Tätigkeit der Liga und der DENOG zu den Ostseewochen (15.12.71), i SAPMO-BArch DY13/2282

[798] Stenographische Niederschrift der Tagung des Komitees Ostseewoche am 27.1.67, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/71

Förberedelser inför Östersjöveckan

Det gjordes noggranna förberedelser för att kunna presentera en så god bild som möjligt av Rostock och DDR för de utländska besökarna. Grundinställningen var: "det får inte finnas något som inte är grundligt förberett".[799] Det fanns t ex en speciell kommission som hade till uppgift att lösa försörjningsproblem och skaffa fram nödvändiga varor. Vissa år var det trots kommissionens arbete problematiskt att försörja både den inhemska befolkningen och alla deltagare med tillräckligt stor mängd livsmedel. I första hand levererades då till de hotell och pensionat som de utländska deltagarna bodde på.[800] I den regionala tidningen *Ostsee-Zeitung* var uppmaningar till befolkningen att delta i förberedelserna ett ständigt återkommande tema inför Östersjöveckan. Tidningen undersökte hur långt förberedelserna kommit i olika byar och städer och kritiserade eventuella brister. Östersjöveckans mål gjordes klart för läsarna redan 1958: "från Boltenhagen till Usedom måste en bild framträda som övertygar varje besökare om de nya sociala och kulturella förhållandena som uppstått i städerna och på landsbygden i vår region".[801] Befolkningen deltog i förberedelserna huvudsakligen genom att smycka städerna och byarna inför Östersjöveckan. En uppfräschning av städerna ansågs vara viktig. Det trista, gråa och slitna utseende som de flesta städer och byar i DDR normalt uppvisade skulle inte göra ett gott intryck på de utländska deltagarna. I Rostock antog man därför speciella åtgärdsplaner för att ge staden ett renare och mer tilltalande utseende. Utsmyckningen anpassades till viss del så att den skulle falla nordborna i smaken. Den var emellertid även tänkt att göra intryck på den egna befolkningen.[802] De pla-

[799] Vorschlag für den Ablauf der Sekretariatssitzung am 20.6.68, i LA Gr Rep 210, Nr 124/2, s 186

[800] Rat des Bezirkes Rostock. Abteilung Handel und Versorgung. Information über die Versorgungslage zur Ostseewoche 1964 (8.7.64), i LA Gr BL IV/A/2/18/1090, s 10-13, Bericht über die Sicherung der Versorgung Der Bevölkerung und der Gäste der 10. Ostseewoche 1967 (15.6.67), i LA Gr BL IV/A/2/18/1104, s 208-212

[801] Ostsee-Zeitung 14.6.58, jmfr Ostsee-Zeitung 4.7.60, Aktenvermerk über die Sitzung der Arbeitsgruppe für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1959 am 13.1.59, i PA-MfAA, A615, s 6 & SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, Plan zur politischen und ideologischen Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1963, i PA-MfAA, A14547, s 26-30

[802] Protokoll der Sitzung der Arbeitsgruppe für Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche am 13.1.59, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, Einschätzung der Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1958 durch das Sekretariat des Ostseekomitees, i PA-MfAA, A614, Beschluss der Bezirksleitung Rostock der SED zur Vorbereitung der Ostseewoche 1961, i PA-MfAA, A13267, Plan des Ostsee-Komitees der Stadt Rostock für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1963 (23.4.63), i PA-MfAA, A14547, s 37f, Massnahmeplan des Kreises Wolgast zur Vorbereitung der Ostseewoche 1966, Massnahmeplan zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1965 (Kreis Greifswald), i LA Gr Rep 210, Nr 118/1, s 3 & 27f

kat som sattes upp skulle dels ta hänsyn till de utländska besökarnas smak, dels "utgå från att Östersjöveckan också är ett politiskt medel för det inre stärkandet av vårt DDR och att plakaten kan ha en uppfostrande funktion för vår regions befolkning".[803]

Östersjöveckans ambitioner rörde således inte bara de utländska deltagarna och andra staters politiska ledningar utan även befolkningen i DDR. Arrangörerna ville att den östtyska befolkningen, främst den i Rostockregionen, genom medverkan i Östersjöveckan skulle stimuleras att förstärka sina aktiviteter mot NATO:s "upprustningsplaner och den västtyska imperialismen". Befolkningen skulle även inse att alla östtyskar hade ett ansvar för stärkandet av DDR såväl politiskt som ekonomiskt och militärt.[804] Förberedelsearbetet kan således betraktas som ett led i försöken att mobilisera befolkningen bakom SED och statsledningen. Befolkningens stöd för den politiska ledningen skulle stärkas. Östtyskarna skulle också stimuleras att starkare engagera sig i den socialistiska uppbyggnaden av landet. Stora delar av Rostockregionens befolkning involverades också i Östersjöveckan. 1960 ska 20 000 av regionens invånare ha deltagit i förberedelserna och genomförandet av veckans kulturella aktiviteter. Befolkningen i Rostockregionen fick också möjlighet att skaffa sig språkkunskaper i samband med Östersjöveckorna. För att få tillgång till fler personer som skulle kunna hjälpa arrangörerna att ta hand om de utländska besökarna planerades speciella språkkurser på folkhögskolorna i regionen. Den lokala radiostationen i Rostock sände också språkkurser i bl a svenska språket.[805] De pengar som satsades på byggande och uppfräschning av staden samt de festliga aktiviteterna under veckan kan även ses som ett sätt att belöna befolkningen för dess ansträngningar i produktionen och uppbyggnaden av DDR samt för dess lojalitet gentemot SED-ledningen.

Lika viktiga som de praktiska förberedelserna på plats i Rostockregionen var de politiska och ideologiska förberedelserna både inrikes och utrikes. I DDR gällde det att förbereda befolkningen så att den kunde tackla de influenser som den kunde tänkas möta i kontakten med de nordiska besö-

[803] Plan zur agitatorischen und propagandistischen Vorbereitung der Ostseewoche 1959, i LA Gr Rep 210, Nr 254, s 16

[804] Plan für Agitation und Propaganda zur Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, S 76

[805] Plan zur Einrichtung von Sprachlehrgängen im Rahmen der Vorbereitung der Ostseewoche an den Volkshochschulen des Bezirkes Rostock und zur Verbesserung des Sprachunterrichts an den Berufsschulen, i LA Gr BL IV/2/3/43, s 23-25, Plan des Ostsee-Komitees der Stadt Rostock für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1963 (23.4.63), i PA-MfAA, A14547, s 37f, Abschlussbericht von der Ostseefriedenswoche 1958 (streng vertraulich), i PA-MfAA, A13262, s 22, Information über Massnahmen und den Stand der Vorbereitungen zur Ostseewoche 1960, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 101, Ostsee-Zeitung 15.1.60

karna.[806] Den Nationella Fronten[807] som hade utskott i alla bostadsområden i städerna och även i byarna arrangerade därför informationsmöten om Östersjöveckans innehåll och målsättningar. Arrangörernas ambition var att befolkningen i diskussioner med de utländska besökarna offensivt skulle företräda den östtyska positionen.[808] Alla invånare skulle övertygas om att:

> DDR är den enda rättmätiga staten och i motsats till Bonnregeringen konsekvent kämpar för upprätthållandet av freden. Alla måste förstå att uppbyggnaden av socialismen i DDR befäster DDR:s internationella anseende i Östersjöländerna och framkallar övertygelsen hos våra gäster att DDR är en pålitlig, stark partner i kampen för upprätthållandet av freden i Östersjöområdet, en partner som respekterar staternas suveränitet och som är beredd att ha handelsrelationer och eftersträvar normala relationer med folken.[809]

På informationsmötena informerades även om de nordiska folkens levnadsstandard för att visa befolkningen hur långt utvecklingen kommit i DDR. Inför både SED:s femte partidag och Östersjöveckan 1958 hölls inte mindre än 17 500 förberedelsemöten med runt 160 000 deltagare. Informationsverksamheten inför Östersjöveckan fortsatte de kommande åren om än troligen inte i samma omfattning som 1958. Motsvarande siffror för andra år saknas men 1965 hölls i Greifswalds kommun ett fyrtiotal föredrag med ca 1 300 åhörare om utvecklingen i de olika Östersjöstaterna och om hur freden i området på bästa sätt kunde upprätthållas. Till dessa informationsmöten ska även läggas en rad mindre sammankomster i städernas bostadsområden och ute i byarna. Här låg dock tonvikten starkare på de uppgifter som det aktuella bostadsområdet eller byn hade i förberedelserna.[810]

---

[806] Abschlussbericht über die Ostseewoche 1963 [Im Prinzip bestätigt auf der Sekretariatssitzung am 16.7.63], i PA-MfAA, A14548, s 43f

[807] Den Nationella Fronten var en sammanhållande politisk organisation i vilken alla politiska partier och centrala organisationer i DDR samlades. Den var helt dominerad av SED.

[808] Plan zur ideologischen Vorbereitung der Ostseewoche 1960, s 8, i LA Gr Rep 210, Nr 260, Beschluss des Büros der BL Rostock der SED zur Vorbereitung der Ostseewoche 1961, i LA Gr Rep 210, Nr 87, s 70, Bericht vor dem Rat des Bezirkes am 2.6.65, i LA Gr Rep 210, Nr 100, s 79

[809] Plan für Agitation und Propaganda zur Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 75

[810] Kreiskomitee Ostseewoche (Greifswald) an Bezirkskomitee Ostseewoche. Informationsbericht vom 4.7.65, i LA Gr Rep 210, Nr 112/1, s 15, Massnahmeplan zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1965 (Kreis Greifswald), i LA Gr Rep 210, Nr 118/1, s 27f, 4.EA Vermerk über die Sitzung der Agitationskommission am 22.5.63 in Berlin, i PA-MfAA, A14547, s 100, Abschlussbericht von der Ostseefriedenswoche 1958, i PA-MfAA, A13262, Beschluss der BL Rostock zur Vorbereitung der Ostseewoche 1961, Beschluss für das Politbüro des ZK der SED zur Vorbereitung der Ostseewoche 1961, i PA-MfAA, A13267, Einschätzung der Ostseewoche 1958 durch das Sekretariat des Ostseekomitees, i PA-MfAA, A614, Scholz (1988), s 320-323

I utlandet var förberedelserna viktiga av främst två orsaker. För det för första för att värva deltagare till Östersjöveckan och för det andra för att deltagarna skulle tillgodogöra sig de politiska budskap som spreds under veckan. Förberedelserna i utlandet gav också östtyska representanter tillfälle att resa till de nordiska länderna och informera om samhällsutvecklingen i DDR samt försöka knyta nya kontakter som kunde nyttjas i strävan efter diplomatiskt erkännande. En bidragande orsak till dessa resor var också att man på östtysk sida inte var nöjd med de insatser broderpartierna gjorde i förberedelserna.[811]

De Östersjökommittéer som bildades i de nordiska länderna efter förslag från SED var viktiga för förberedelserna i utlandet. I Sverige bildades den Svenska Kommittén för Östersjöveckan i april 1959. Kommittén bjöd in tidigare års deltagare för att diskutera erfarenheter och intryck. Träffarna användes för att förbereda de kommande Östersjöveckorna och för att stärka sammanhållningen bland tidigare års deltagare. På mötena deltog ofta östtyska representanter som informerade om det kommande årets arrangemang medan östtyska kulturpersonligheter vanligen stod för underhållningen.[812] De östtyska representationerna i Sverige försökte stödja den svenska Östersjökommitténs arbete, inte minst dess försök att få till stånd representativa hedersdelegationer till Östersjöveckorna. De arbetade också för att få Östersjöveckans deltagare att engagera sig i vänskapsföreningarna och i erkännandekommittéerna. DDR bidrog även ekonomiskt till den svenska Östersjökommitténs arbete.[813]

Arrangörerna ville förbättra förberedelserna av Östersjöveckan genom

[811] Stenographische Niederschrift der Sitzung des Komittees Ostseewoche am 7.4.65, i LA Gr BL IV/A/2/18/1099, s 69, Aufgaben der Kommission Auslandsinformation, Vorläufiger Massnahmeplan für die Vorbereitung der Ostseewoche auf dem Gebiet der Auslandsinformation (14.9.63), i LA Gr Rep 210, Nr 269, 1 & 5-10, Bericht über die Reise von Siegfried Unverricht und Erich Uschner nach Schweden vom 14-25.2.69, i LA Gr BL IV/B/2.18/676, s 85

[812] Vermerk über die Tagung der Vertreter der Bruderparteien der Ostseeanliegerstaaten vom 3-5.12.60 in Rostock, i PA-MfAA, A13267, Hausmitteilung. 4. EA an König (27.11.59), i PA-MfAA, A13253, Vorlage (4.10.60), i LA Gr Rep 210, Nr 87, s 91, Bericht über die Reise von Siegfried Unverricht und Erich Uschner nach Schweden vom 14-25.2.69, i LA Gr BL IV/B/2.18/676, s 85-92, Svenska Östersjökommittén. Verksamhetsberättelse Östersjöveckan 1961, i LA Gr Rep 210, 450/2, s 204 & SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 185f

[813] Massnahmeplan des MfAA für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13265, Aufgaben zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1961, i PA-MfAA, s 73, Information für die DDR-Vertretungen über die Ergebnisse der Ostseewoche 1968 und der 750-Jahrfeier Rostocks (vertraulich) (11.9.68), i PA-MfAA, C171/71, s 3, Information für die DDR-Vertretungen über die Ergebnisse der Ostseewoche vom 6-13.7.69, i SAPMO-BArch DY13/2042, Bericht über die Werbemassnahmen des Reisebüros der DDR für die Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1098, s 63, Information über die Tagung des Komitees Ostseewoche der DDR am 19.3.69 in Berlin, i LA Gr BL IV/B/2.18/630, s 30, Scholz (1990), s 62

ett ökat samarbete med Polen och Sovjetunionen. Det polska och sovjetiska stödet var i praktiken inte så stort som DDR önskade. Sovjetunionen och Polen tillmätte uppenbarligen inte Östersjöveckan samma stora betydelse som DDR. Redan inför Östersjöveckan 1958 överlämnade Peter Florin en skrivelse till den sovjetiska ambassaden i Östberlin och underströk den vikt DDR lade vid arrangemanget. Han bad Sovjetunionen sända inflytelserika personer till Östersjöveckan och uttryckte en allmän önskan om ett brett sovjetiskt deltagande. Det verkar dock inte ha hjälpt. 1962 meddelade den östtyske ambassadören i Sovjetunionen, Rudolf Dölling, att Östersjöveckan där betraktades som ett lokalt eller möjligen regionalt evenemang och inte som ett statligt eller internationellt.[814] Arbetet med att starkare involvera Sovjetunionen och Polen i Östersjöveckan förstärktes i slutet av 1960-talet. I november 1968 kontaktade Walter Ulbricht den sovjetiske ledaren Leonid Brezjnev i frågan. Ledaren för den östtyska Östersjökommitténs sekretariat, Harry Tisch, besökte därefter i januari 1969 Sovjetunionen och Polen. Ambitionen var att förbättra samarbetet och att det skulle bildas Östersjökommittéer i dessa länder. Samarbetet förbättrades också. Ambitionen att bilda en Östersjökommitté kunde emellertid i inte förverkligas, i alla fall inte i Sovjetunionen. Där ansågs Östersjöveckan uppenbarligen inte vara så viktig att en speciell organisation behövdes. Ansträngningarna att starkare engagera Sovjetunionen och Polen i Östersjöveckan var inte bara ett sätt att höja arrangemangets politiska betydelse. Ambitionen var att de båda broderländerna skulle bidra finansiellt.[815]

De stora östtyska organisationerna som t ex fackföreningsorganisationen FDGB och ungdomsorganisationen FDJ bidrog till förberedelserna av Östersjöveckan såväl i DDR som i utlandet. Inte minst var de delaktiga genom att stå som arrangörer för de olika internationella konferenser och andra sammankomster som genomfördes inom Östersjöveckans ram. Även de centrala organisationerna hade politiska målsättningar för sitt arbete med Östersjöveckan. FDGB ville 1959 göra allt för att skapa officiella kon-

[814] MfAA an Botschafter der DDR in Moskau (König) (16.5.58), i PA-MfAA, A614, s 155-160, Botschaft der DDR in Moskau (Dölling) an Aussenpolitische Komission (21.11.62), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/67

[815] Hinweise für Gespräche mit sowjetischen und polnischen Genossen zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1969 (22.1.69), Information über die Reise einer Delegation des ZK der SED unter Leitung des Genossen Harry Tisch in der Zeit vom 26-31.1.69 nach Warschau und Moskau, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/73, Information über die Beratungen des Vorsitzenden des Komitees Ostseewoche der DDR, Dr. Lothar Bolz, mit den Partnern in der UdSSR und in der VR Polen (22-24.9.70), i LA Gr BL IV/B/2.18/634, s 78, Information für die Mitglieder und Kandidaten des Politbüros. Reise einer Delegation des KOW der DDR unter Leitung des Gen H Tisch in die UdSSR und die VR Polen (27.9-2.10.71), i LA Gr BL IV/B/2.18/688, s 106f, L Breschnew an Walter Ulbricht (20.1.69), i LA Gr BL IV/B/2.18/633, s 74, Vorschlag für die Durchführung der Sekretariatssitzung am 12.1.71, i LA Gr BL IV/B/2.18/632, s 9f

takter med de fackliga centralorganisationerna i de nordiska länderna. Ett led i detta arbete var att få till stånd ett officiellt och representativt nordiskt deltagande i den arbetarkonferens som ingick i Östersjöveckan. Delegaterna skulle upplysas om FDGB:s roll i DDR, dess bidrag till upprätthållandet av freden och uppbyggnaden av socialismen. De stärkta kontakterna med de nordiska ländernas fackföreningsrörelser skulle i sin tur bidra till strävan efter diplomatiskt erkännande.[816]

Arrangörerna tillmätte förberedelserna inför Östersjöveckan i press, radio och TV stor betydelse. Här kunde den avsedda bilden av Östersjöveckan och DDR presenteras för en stor publik. Redan under den första Östersjöveckan fanns ett presscentrum. Det hade till uppgift att utveckla kontakter med de viktigaste tidningarna som bevakade Östersjöveckan. Presscentrets medarbetare informerade tidningarnas utsända om DDR och den östtyska politiken samt förmedlade kontakter med östtyska politiker.[817] Varje Östersjövecka inleddes med en internationell presskonferens där DDR presenterade arrangemangets målsättningar. Presskonferensen bör huvudsakligen ses som ett försök att föra fram DDR:s utrikespolitik. Det visar sig i inte minst i det faktum att större delen av de frågor som ställdes av östtyska journalister var bestämda på förhand och rörde utrikespolitiska frågor. Vikten av de massmediala förberedelserna visar sig också i att det 1960 bildades en speciell kommission för agitation och propaganda inom den östtyska Östersjökommittén. I denna kommission ingick företrädare för centrala myndigheter i Berlin. 1963 bildades en speciell kommission för att informera om Östersjöveckan i utlandet. Bl a utrikesministeriet, Centralkommitténs arbetsgrupp för utlandsinformation och utlandsradiosändaren RBI var representerade i kommissionen som dock inte fick större betydelse. 1964 sammanträdde den två gånger och 1965 bara en gång.[818]

Generellt sett var det utrikesministeriet som hade huvudansvaret för den propaganda som riktades mot utlandet i samband med Östersjöveckan. Utrikesministeriet utarbetade argumentationsmaterial, analyser och informationsmaterial som godkändes av SED:s organ.[819] För press och radio i DDR utarbetades inte bara riktlinjer för hur de skulle informera om Ös-

[816] Bezirksvorstand FDGB Rostock. Aufgaben bei der Vorbereitung der Ostseewoche 1959 (20.2.59), i LA Gr Rep 210, Nr 254, s 38

[817] Vermerk über die konstituierende Sitzung des Komitees zur Vorbereitung der Ostseewoche 1958 vom 30.1.58, i PA-MfAA, A13261, Arbeitsprogramm für den Pressestab des MfAA während der „Ostseewoche", i PA-MfAA, A13265, s 154f, Scholz (1990), s 56

[818] Bericht über die Ostseewoche vom 4-11.7.65, i LA Gr Rep 210, Nr 507, s 21, Protokoll der Beratung mit den Vorsitzenden der Kommissionen und Unterkommissionen am 12.2.60, i LA Gr Rep 210, Nr 145, s 7

[819] Gedanken zur weiteren Arbeit der Kommission Auslandsinformation (15.7.65), i PA-MfAA C172/71, s 176-178, Beschlussprotokoll der Aussenpolitischen Kommission vom 20.1.58, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 46

tersjöveckan. Det fanns även planer för vilka teman som skulle behandlas, när inslag och artiklar skulle sändas respektive publiceras och vem som skulle utforma bidraget.[820] De sista veckorna inför Östersjöveckan 1962 skulle t ex DDR:s nyhetsprogram i TV, Aktuelle Kamera, varannan dag visa inslag om förberedelserna. Under Östersjöveckan fick TV i uppdrag att dagligen rapportera fem minuter från arrangemanget. 1965 sände den lokala TV-stationen 40 minuter varje vecka om förberedelserna. För pressen i de övriga socialistiska länderna utarbetades artiklar och artikelförslag. Denna möjlighet fanns inte när det gällde de nordiska Östersjöländerna. Tidningsredaktionerna i Rostockregionen skickade därför informationsmaterial om förberedelserna och om det socialistiska uppbyggnadsarbetet i området till tidningar i dessa länder. Arrangörerna följde noga den utländska pressens rapportering från Östersjöveckan. Ambitionen var att fler journalister skulle besöka och bevaka arrangemanget mer ingående.[821] Representanter för Östersjöveckans presscentrum reste i stort sett årligen till de nordiska länderna. De sökte upp chefredaktörerna för de större tidningarna, diskuterade Tysklandsproblematiken med dem och överlämnade inbjudningar till Östersjöveckan.[822]

Under den första Östersjöveckan 1958 visade det sig att en stor del av de utländska besökarna inte var informerade om arrangemangets politiska mål utan såg sitt besök som en ren semesterresa. Arrangörerna lade därför därefter större vikt vid politisk information och förberedelser i utlandet. Ett led i detta arbete var ett utökat samarbete med de kommunistiska broderpartierna i Östersjöländerna. Man samlade årligen representanter för broderpartierna till diskussionsmöten om Östersjöveckan. Genom mötena ville man informera broderpartierna och stimulera dem att arbeta aktivare med förberedelserna. Östtyskarna hoppades också få upplysningar om hur Östersjöveckan och dess budskap mottagits i det aktuella landet. På möte-

[820] Plan des Senders Rostock zur Vorbereitung der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13265, Hinweise für die Argumentation zur Vorbereitung der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A95, Argumentationshinweise für die Popularisierung der Ostseewoche 1959, i SAPMO-BArch NY4182/1303

[821] Vorschläge an das Kollegium von Radio DDR zur Vorbereitung der Ostseewoche (1960), i PA-MfAA, A13265, Aktenvermerk über die 1. Sitzung der Arbeitsgruppe für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1959 am 3.12, Hinweise für die Argumentation zur Vorbereitung der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A95, Protokoll 43/57 (Sekretariat) (29.11.57), i SAPMO-BArch DY30/IV2/3/584, Ostseestudio Rostock. Programmplan zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1962, i LA Gr Rep 210, Nr 265, s 10-12, Ostsee-Zeitung 2.6.65

[822] Bericht über eine Reise nach Schweden (1958), i PA-MfAA, A13263, Plan des Senders Rostock zur Vorbereitung der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13265, Bericht über die Reise der Delegation des Verbandes Deutscher Journalisten des Bezirkes Rostock nach Schweden in der Zeit vom 9-13.6.64, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/68, Bericht über die Reise des Kollegen Heinz Harms, Georg Walter und Rudi Wetzel nach Dänemark, Norwegen und Schweden (26.2-14.3.68), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/72, Scholz (1990), s 53-55

na diskuterades även förslag till förbättringar av arrangemanget. Det första mötet ägde rum i januari 1959. Östersjöveckan utnyttjades alltså på detta sätt även till att stärka banden med de nordiska kommunistpartierna.[823] Från och med förberedelserna inför Östersjöveckan 1968 avskaffades de speciella mötena med broderpartierna. Representanter för broderpartierna och Östersjökommittéerna deltog därefter på en del av den östtyska Östersjökommitténs möten. På mötena diskuterades inte bara organisatoriska utan även politiska frågor.[824]

Som framgått var en stor mängd organisationer och instanser som var engagerade i Östersjöveckan. Den centrala Östersjökommissionen i Berlin skulle samordna de centrala myndigheterna och organisationernas verksamhet. I kommissionen ingick bl a representanter för utrikesministeriet, Centralkommitténs avdelning för utrikespolitik och internationella förbindelser, kulturministeriet, FDJ och FDGB. Även SED:s utrikespolitiska kommission, Centralkommitténs sekretariat och Politbyrån deltog på olika sätt i arbetet med Östersjöveckan. Att så många myndigheter, institutioner och organisationer var inblandade i förberedelserna skapade samarbetsproblem. Kompetensfördelningen mellan de olika organen i Rostock och Berlin var ännu i mitten av 1960-talet inte helt klar.[825]

För att sammanfatta arrangörernas syn på Östersjöveckan är Östersjökommitténs målsättning 1959 belysande:

> Östersjöveckans mål [är] att ge alla folk, speciellt de som lever vid Östersjön, en imponerande bild av den vindsnabba uppbyggnaden av socialismen i DDR [...] att övertyga dem om befolkningens fredsvilja i den första sant demokratiska tyska staten och verka för att den centrala fredstanken förverkligas i alla Östersjöstater genom aktivt politiskt arbete av alla deras befolkningar. Oberoende därav stärks DDR:s internationella anseende ytterligare och stöds strävandena i dessa länder efter folkrättsligt erkännande av DDR.[826]

---

[823] Vermerk über die Beratung mit den Bruderparteien zur Vorbereitung der Ostseewoche 1959 vom 22-23.1.59, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, Protokoll 3/60 (Sekretariat) (13.1.60), i SAPMO-BArch DY30/IV2/3/671, Aktenvermerk über die Besprechung der Vertreter der Bruderparteien, die am 25-26.2.60 in Rostock stattfand, i PA-MfAA, A95, Vermerk über die Tagung der Vertreter der Bruderparteien der Ostseeanliegerstaaten vom 3-5.12.60, i PA-MfAA, A13267, Vorlage für die Aussenpolitische Kommission (16.12.58), i PA-MfAA, A7637

[824] Bericht für die Sitzung der BL am 26.6.68, i LA Gr Rep 210, Nr 90, s 72, Protokoll über die Komitee-Sitzung am 1.3.68 in Berlin, i LA Gr BL IV/B/2.18/629, s 49

[825] Zentrale Kommission für Vorbereitung der Ostseewoche (1960), i PA-MfAA, A13265, Beschlussprotokoll über die Sitzung der Aussenpolitischen Kommission vom 26.4.68, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1960 und Schlussfolgerungen für die weitere Arbeit und die Vorbereitung der Ostseewoche 1961, i PA-MfAA, A13250, s 134

[826] Komitee Ostseewoche. Vorlage zur Einrichtung eines Wirtschaftszentrums Ostseewoche 1959, i LA Gr BL IV/2/3/43, s 31

Aktiviteter under Östersjöveckan

Det var inte bara informationsmaterial som skulle övertyga besökarna om DDR:s framgångsrika utveckling. Även de olika aktiviteterna under Östersjöveckan var ett led i strävan att presentera en positiv bild av landet.[827] I det följande undersöks ett urval av aktiviteterna för att belysa hur arrangörerna med hjälp av dessa aktiviteter, inte minst ceremonier och politiska manifestationer försökte presentera en positiv bild av DDR.

Östersjöveckan kan sammanfattas i en rad teman som starkt genomsyrade arrangemanget och presentationen av den östtyska politiken överhuvudtaget under den här aktuella perioden. På vilket sätt teman kombinerades hängde samman med den dagsaktuella politiska situationen, utrikessåväl som inrikespolitiskt. Östersjöveckans centrala teman var:

— fred
— antifascism och kamp mot imperialismen (kritik mot Förbundsrepubliken)
— framsteg (DDR en ny stat med en ny politik)
— solidaritet (mellan stater, med arbetarklassen i andra länder och mellan klasserna i DDR)
— DDR som förebild

Östersjöveckans invigning

Östersjöveckans centrala teman återfinns inte minst i arrangemangets ceremoniella inslag. Ceremonierna riktade sig till de utländska besökarna och till utlandet men även till den östtyska befolkningen. Som Harry Tisch uttryckte det: "öppningsceremonierna har en stor betydelse för den egna befolkningen och för oss p g a dess inverkan på Västtyskland. En sådan ceremoni [...] har vi bara en gång om året och den har en långvarig effekt på vår befolkning".[828] Invigningsceremonierna utspelades inför stora folkmassor, 50 000 – 100 000 personer är siffror som nämns i rapporterna, på det centrala torget i Rostock, Ernst-Thälmann-Platz. Invigningen av Östersjöveckan 1959 är belysande. Invigningsceremonin ändrades endast i liten utsträckning under de kommande åren. Ceremonin inleddes av en fanfar och sedan släpptes ballonger upp med deltagarländernas flaggor, arbetarklassens röda fana och världsfredsfanan. Först talade en representant för Nationella

[827] Jmfr t ex de östtyska representanternas resonemang på Östersjökommitténs möte 1967: Stenographische Niederschrift der Tagung des Komitees Ostseewoche am 27.1.67, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/71

[828] Protokoll über die am 15.7.62 stattgefundene Beratung mit Vertretern der Bruderparteien, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 274

Fronten i Rostockregionen och förklarade Östersjöveckan invigd. Därefter talade en utländsk representant och till sist en prominent politiker, 1959 Walter Ulbricht. Alla tal var godkända av utrikesministeriet och av SED:s partiapparat. I talen uttrycktes vanligen DDR:s intresse av normala relationer med de nordiska länderna samtidigt som Förbundsrepubliken och NATO kritiserades hårt. Efter talen spelade den östtyska marinens orkester DDR:s nationalsång. Därefter släpptes fredsduvor fria.[829]

I slutet av 1960-talet infördes nya inslag i invigningsceremonin. Då sände inte bara talen utan även det praktiska arrangemanget politiska budskap. 1969 hade en körtribun byggts upp mittemot hederstribunen. På körtribunen stod ca 1 000 Ernst-Thälmann-pionjärer och FDJ-medlemmar. Utrymmet mellan hederstribunen och körtribunen fylldes av 2 400 av Rostocks arbetare. De representerade genom sina yrkeskläder stadens befolkning och symboliserade samhörigheten mellan de olika yrkesgrupperna i det socialistiska östtyska samhället. Arbetarna bildade en ring kring 1 000 FDJ-medlemmar som var klädda i organisationens blå skjortor. På sidorna placerades fanbärare med 250 röda och 250 DDR-flaggor. Precis framför hederstribunen stod 20 unga kvinnor som fötts samma år som DDR grundades. De bar blombuketter med röda nejlikor som vid avslutningen av ceremonin överräcktes till parti- och regeringsrepresentanterna på hederstribunen. 1970 var symboliken starkare inriktad på att visa samhörigheten mellan deltagarländerna. Då hade körtribunen formen av en skeppsbog på vilken "fred" stod skrivet. I masterna vajade deltagarländernas flaggor och i bogen den östtyska flaggan. På skeppet stod 500 körsångare, 100 medlemmar av Thälmann-pionjärernas orkester och 200 FDJ-medlemmar. På skeppsdäcket demonstrerade ca 80 ungdomar i deltagarländernas nationaldräkter på olika sätt vänskapen mellan länderna och den östtyska kritiken mot Förbundsrepublikens anspråk på att ensamt företräda Tyskland.[830]

---

[829] Plan zur Vorbereitung und Durchführung der Eröffnungskundgebung der Ostseewoche 1959 um 16.00 Uhr. (Beschluss des Büros der Bezirksleitung vom 4.6.59), i LA Gr BL IV/2/3/215, s 32-34, Massnahmen zur Vorbereitung und Durchführung der Eröffnungsveranstaltung der Ostseewoche 1964, i LA Gr Rep 210, Nr 435, s 3, Ostsee-Zeitung 12.7.71, Einschätzung der Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1958 durch das Sekretariat des Ostseekomitees, i PA-MfAA, A614, Dokumente zur Aussenpolitik der Regierung der DDR, Bd VII, (1959), s 97-109, Haie in der Ostsee (1960), s 248-253

[830] Rat der Stadt Rostock. Information über den derzeitigen Stand der Vorbereitung der Eröffnungsdemonstration, der Volksfeste und Bestätigung des Kulturprogramms während der Abschlussveranstaltung (6.6.69), i LA Gr BL IV/B/2.18/646, s 114, Konzeption für die Eröffnungsdemonstration am 12.7.70, i LA Gr BL IV/B/2.18/647, s 72f, Ostsee-Zeitung 13.7.70, jmfr Konzeption für die Eröffnungsveranstaltung der Ostseewoche 1972, i LA Gr BL IV/B/2.18/659, s 13-17

Östersjöveckans inledande demonstration

Efter att själva invigningsceremonin avslutats följde ett demonstrationståg. Detta tåg står i centrum för avhandlingens analys av den betydelse Östersjöveckans aktiviteter hade för att presentera en positiv bild av DDR. Syftet är att visa att ovan nämnda teman var centrala i arrangemangets manifestationer.[831] Demonstrationen betraktas också som en politisk manifestation genom vilken DDR:s politiska ledning sände politiska budskap. Ett urval av öppningsdemonstrationerna fr o m 1963 t o m 1972 analyseras. Under dessa år hade demonstrationen en så stor omfattning att den kan betraktas som en viktig del i invigningen.

Östtyska offentliga politiska manifestationer utformades ofta med tanke på hur de skulle uppfattas i utlandet. Normalt var det främst inverkan på Förbundsrepubliken som var intressant.[832] Under Östersjöveckan riktades budskapen i första hand till de nordiska deltagarna och de nordiska ländernas regeringar. Förbundsrepubliken och dess politik spelade också en betydande roll. Demonstrationen riktade sig emellertid även till den östtyska befolkningen.

Demonstrationers förlopp, utformning och budskap var noggrant planerade i DDR. Vid t ex första majdemonstrationer publicerades paroller och teman för de olika grupper som ingick i tåget långt i förväg i tidningarna. Även marschplaner och uppställningstider publicerades. Befolkningen uppmanades att delta i demonstrationstågen.[833] Den praktiska utformningen av Östersjöveckans demonstrationståg gjordes av företag eller bostadsområden som ansvarade för en avgränsad sektion av tåget. Tematiken var dock fastställd av SED-ledningen i Rostock som också övervakade den praktiska utformningen. Demonstrationen diskuterades även i den östtyska Östersjökommittén vilket innebär att även representanter för statliga ministerier och SED:s centrala partiapparat i Berlin hade inflytande över utformningen.[834]

---

[831] Einschätzung der Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1958 durch das Sekretariat des Ostseekomitees, i PA-MfAA, A614, Dokumentation der Zeit, Heft 195, s 145

[832] Marquardt (1998), s 37f

[833] ibid, jmfr Ostsee-Zeitung 22.6.58, 7.7.71,

[834] Kreiskommission Ostseewoche Rostock Stadt. Konzeption für die Eröffnungsdemonstration aus Anlass der Ostseewoche 1966 (3.2.66), i LA Gr Rep 210, Nr 114, s 24, Konzeption für die Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1972, i SAPMO-BArch DY13/2282, Vorschlag für die Durchführung der Sekretariatssitzung des Komitees Ostseewoche (KOW) am 24.5.72, i LA Gr BL IV/C/2.18/659, s 8, Vorschlag für die Durchführung der Sekretariatssitzung des KOW am 18.5.71, i LA Gr BL IV/B/2.18/632, Ablaufplan für die Sekretariatssitzung des KOW am 21.6.67, i LA Gr BL IV/A/2/18/1104, s 243, Protokoll über die Sitzung des Sekretariats des KOW am 26.5.64, LA Gr BL IV/A/2/18/1096, s 200, Bemerkungen für Sekretariatssitzung am 21.6.67 (Krolikowski), i LA Gr Rep 210, Nr 61/2, s 161-164, Protokoll über die Sekretariatssitzung am 11.7.66, i LA Gr Rep 210, Nr 60, s 56, Protokoll über die Sekretariatssitzung am 26.5.65, i LA Gr BL IV/A/2/18/1099, s 186

Utformningen av demonstrationståget och övriga rituella inslag under Östersjöveckan hade tydliga beröringspunkter med liknande aktiviteter i övriga socialistiska länder. En orsak var att de ledande östtyska kommunisterna hade erfarenheter av liknande sovjetiska manifestationer. Många av de inflytelserika östtyska kommunisterna hade utbildats i Sovjetunionen och eller levt där i exil under andra världskriget. Användandet av fanor, flaggor, facklor och fyrverkerier var vanliga inslag i DDR:s offentliga politiska manifestationer. Musik användes för att entusiasmera deltagarna och publiken och förstärka intrycken av demonstrationen. Så var fallet även med Östersjöveckans inledande demonstrationståg. Arrangörernas ambition var att tåget skulle vara färgglatt. Det fick inte uppfattas som en stel och sträng marsch. Man lade därför ner stora ansträngningar på att göra demonstrationstågen festliga och attraktiva med hjälp av flaggor, ballonger och deltagarnas kläder. Även orkestrar marscherade i tåget och spelade för att lätta upp stämningen. Fordon som deltog i demonstrationen hade skeppssirener som de signalerade med. Deltagarna och hedersgästerna på tribunerna utrustades med små färgglada dukar att vinka med. Vanligt var att flera av demonstrationstågens sektioner anfördes av en mindre skog av fanor och flaggor. Många demonstrationsdeltagare bar också med sig klasar av ballonger som de släppte framför tribunen. Flera av demonstrationens deltagargrupper visade också upp sina färdigheter framför hederstribunen. Dessa framträdanden och uppvisningar visade befolkningens stolthet över utvecklingen i DDR. 1966 bildade grupper av människor orden DDR-SED-FDJ framför tribunen. Teatergrupper från olika företag visade också upp sina färdigheter. I slutet av 1960-talet uppträdde grupper från Volksth eater i Rostock framför tribunen med dans, recitationer och sång. 1967 var Vietnamkriget temat för teaterns aktiviteter.[835] Demonstrationsdeltagarnas klädsel tillmättes stor betydelse.[836] Alla arbetare skulle i princip tåga i sina arbetskläder. Fiskarna, snickarna, murarna, lantbruksarbetarna, varvsarbetarna, läkarna etc var således lätt igenkännbara. Att arbetarna demonstrerade i sina arbetskläder var ett sätt för arrangörerna att visa de olika

[835] Entwurf einer Konzeption für die Eröffnungs- und Abschlussveranstaltung der Ostseewoche 1963, i PA-MfAA, A14547, s 73, Massnahmen zur Vorbereitung und Durchführung der Eröffnungsveranstaltung der Ostseewoche 1964, i LA Gr Rep 210, Nr 435, Plan des Ostsee-Komitees der Stadt Rostock für die Vorbereitung und Durchführung der Ostsee-Woche 1963 (23.4.63), i PA-MfAA, A14547, Plan zur Ausgestaltung der Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090, Ostsee-Zeitung 10.7.67 & 8.7.68

[836] Organisationsplan der Eröffnungsveranstaltung zur Ostseewoche 1963 (24.6.63), i LA Gr BL IV/A/2/18/1089 Massnahmen zur Vorbereitung und Durchführung der Eröffnungsveranstaltung der Ostseewoche 1964, i LA Gr Rep 210, Nr 435, Konzeption für die Eröffnungsdemonstration aus Anlass der Ostseewoche 1966 (3.2.66), i LA Gr Rep 210, Nr 114, jmfr Protte (1996), s 128f, Marquardt (1998), s 34f

arbetargruppernas samhörighet med den övriga befolkningen och statens ledning. Den symboliserade att alla olika yrkesgrupper i DDR accepterade utvecklingen i landet och stod bakom statens ledning och Östersjöveckans centrala budskap. Att banderoller med Östersjöveckans viktiga paroller bars av arbetare i arbetskläder var också ett sätt att understryka att de politiska budskapen verkligen kom direkt från arbetarna.

Demonstrationstågen bestod oftast av nio större sektioner som samlades på olika platser i Rostock för att marschera till Ernst-Thälmann-Platz och förbi tribunen där hedersgästerna stod. Vanligen deltog runt 100 000 personer i tågen och det tog ett par timmar för demonstrationen att tåga förbi hederstribunen.[837] Vilken sektion man skulle marschera i avgjordes av på vilket företag man arbetade eller i vilket bostadsområde man bodde. Det var alltså grupptillhörigheten och inte individuella preferenser som avgjorde i vilken sektion man marscherade.[838]

Varje sektion gav uttryck för flera av de teman som ovan betecknades som centrala i Östersjöveckan. Den inledande sektionen 1964 kan illustrera detta. Allra först bars en banderoll av fiskare i arbetskläder med Östersjöveckans centrala paroll: Östersjön måste vara ett fredens hav. Därefter följde oljeprospekteringsföretaget Grimmen. I denna inledande sektion fanns även Östersjöveckans emblem gjort av blommor. Redan här visade sig några av Östersjöveckans viktigaste teman. Framsteg presenterades genom oljeprospekteringsföretaget. Oljeutvinning var en förväntad framtidsbransch i DDR. Därtill kom betoningen av Östersjöns och Östersjöveckans förenande funktion symboliserad av Östersjöveckans emblem. Från emblemet gick band i de olika deltagarländernas färger. Dessa band hölls av sju unga flickor klädda i deltagarländernas nationaldräkter. Symboliken är mycket tydlig – alla deltagarländer förenades i Östersjöveckans centrala tanke – Östersjön som ett fredens hav.

Samhörigheten mellan Östersjöns stater betonades vanligen i flera sammanhang i demonstrationståget. Det visades med många olika medel att denna samhörighet förstärktes av DDR:s fredliga politik. I demonstrationen 1964 stod en flicka i en kjol tillverkad av fyra meterlånga flaggor från Östersjöländerna på en hög plattform på en lastbil. Flickan bar en fredsduva och en bukett röda rosor. På en därpå följande lastbil åkte havsguden Neptun med sina sjöjungfrur. De flankerades av parollen "jag stiger gärna upp ur mitt element eftersom här inget mer skiljer folken åt". Framför hederstribunen steg Neptun och hans följe upp ur havet och släppte loss fredsduvor. Därefter följde grupper klädda i Östersjöländernas national-

[837] ADN-Information vom 6.7.69, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/73, Ostsee-Zeitung 11.7.66, 10.7.67 & 13.7.70

[838] Så var fallet vid alla DDR:s offentliga politiska ritualer, jmfr Protte (1996), s 128

dräkter. Fordonsindustrin VEB Kraftverkehr presenterade samma år inte bara fordonstrafikens utveckling i DDR och nya fordon utan även deltagarländernas huvudstäder med hjälp av bilder. Från bilderna gick band i de olika ländernas färger till parollen "Östersjön måste vara ett fredens hav" vilket symboliserade att de olika Östersjöländerna stod enade bakom parollen.[839]

Arrangörerna ville genom öppningsdemonstrationen presentera utvecklingen i DDR och ge de utländska gästerna en inblick i det östtyska samhällslivets mångfald. Viktigt var att visa de förbättringar som de senaste årens socialistiska utveckling lett till för befolkningen i regionen. Utvecklingen i Rostock symboliserade den framgångsrika utvecklingen i hela DDR.[840] Ett markant drag var att större delen av de olika sektionerna anfördes av viktiga företag inom de dominerande industrierna i Rostockregionen, fiskenäringen, skeppsbyggandet, lantbruket samt byggnadsindustrin. Fiskenäringens sektion som 1964 demonstrerade under temat "mer fisk i hög kvalitet till befolkningen" visade t ex näringens tillstånd och betydelse för utvecklingen i DDR. De tekniska framstegen inom den socialistiska fiskeindustrin visades upp. På ett fordon fraktades den senaste modellen av ett fisknät och ett plakat som visade vilken fångstökning användandet av nätet skulle leda till. Sektionen gavs ett estetiskt tilltalande intryck med hjälp av 500 lysande fiskar.[841]

Byggandet var en viktig sektor i DDR och inte minst i Rostock där man under 1960-talet och i början av 1970-talet arbetade hårt med att minska bostadsbristen. Demonstrationerna visade därför ofta nya metoder inom byggandet och nya modeller av kök och badrum som installerades i de nybyggda lägenheterna. 1964 hade badrum och kök byggts upp på en lastbil. Efter badrums- och köksmodellerna följde parollen "vi sörjer för högre arbetsproduktivitet så att vår republik kan fylla sin historiska uppgift". Byggnadsarbetarnas stora insatser framhävdes ytterligare med hjälp av fotografier av en nybyggd stadsdel i Rostock och av en ny skola. För att budskapet inte skulle feltolkas följde därefter parollen "skolor bygger vi för republiken, för våra barns framtid och lycka". Andra viktiga paroller var: "vi byggnadsarbetare arbetar enligt devisen: folket till nytta republiken till ära" och "leve DDR – den tyska statens framtid". Bilder och exempel på insatser från de bästa aktivisterna och förnyarna, d v s de bästa och hårdast arbetan-

[839] Massnahmen zur Vorbereitung und Durchführung der Eröffnungsveranstaltung der Ostseewoche 1964, i LA Gr Rep 210, Nr 435

[840] ibid, ADN-Information vom 6.7.69, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/73, Ostsee-Zeitung 8.7.68, jmfr Konzeption für die Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1972, i SAPMO-BArch DY13/2282

[841] Massnahmen zur Vorbereitung und Durchführung der Eröffnungsveranstaltung der Ostseewoche 1964, i LA Gr Rep 210, Nr 435

de arbetarna, var ett annat viktigt inslag. Rostocks hamn visade 1964 genom bilder och modeller hamnarbetarnas framsteg. En sektion var speciellt inriktat på lantbruket där utvecklingen av lantbruksproduktionen i DDR presenterades. Särskilt betonades fördelarna med övergången till industrimässig storproduktion i form av kollektivjordbruk. Lantbruksmaskiner medfördes och de bästa lantbruken framhävdes. Alla fordon var smyckade med blommor, gröna kvistar och lantbruksprodukter. Ett vanligt återkommande inslag i demonstrationen var att företagen visade hur de förbättrat sin produktion. Neptunvarvets olika avdelningar presenterade 1964 ett diagram över årsproduktionen före och efter 1945. De uppvisade framstegen knöts också till Östersjöveckans fredsbudskap. Endast med fred var sådana framsteg möjliga.[842]

Demonstrationen visade också vilka fördelar den socialistiska utvecklingen hade inneburit för DDR:s östtyska befolkning. Vanligt var att nya produkter och nya tillverkningsmetoder visades upp. Man ville visa att utbudet av, eller i östtyskt språkbruk: befolkningens försörjning med, industri- och konsumtionsvaror ständigt förbättrades. Budskapen riktades således inte bara till de utländska besökarna i syfte att visa det östtyska samhällets höga utvecklingsnivå. Även den egna befolkningen skulle inse vilken snabb utveckling DDR genomgått under de senaste åren. 1964 presenterades ett stort diagram över hur utbudet av TV-apparater utvecklats från 1950 till 1964 och hur den förväntades bli i framtiden. Samma år visades också hur produktionen av tvättmaskiner och kylskåp ökat i DDR. 1965 kombinerades en visning av nytt östtyskt mode med en presentation av nya bil- och motorcykelmodeller. På fordonen satt kvinnor klädda i det senaste östtyska modet. Mellan fordonen åkte en lastbil på vilken en modevisning genomfördes.[843] 1967 presenterades modeller av nya självbetjäningsstånd för frukt- och grönsakshandeln. De symboliserade hur inköpen förenklades i DDR. Den östtyska befolkningen skulle inte behöva stå i kö och vänta på att bli betjänad för att köpa frukt och grönsaker. På sidorna av den lastbil som transporterade modellen stod parollen: "självbetjäning! Bra inköp – nöjda kunder – mer fritid". De socialistiska framstegen och dess inverkan på befolkningens liv var också ett tema för sjukhuset i Rostock som under åren visade förbättringar i hälsoväsendet, nedgången av barnadödligheten i regionen och det minskande antalet sjukdagar. Att budskapen ofta riktades till den egna befolkningen visar sig tydligt i de paroller som medfördes. 1965 hette det t ex "varje god produkt är en god diplomat". Denna paroll var del i en i DDR vid denna tid genomförd kampanj där arbetarna uppmanades att förbättra kvaliteten på sitt arbete. De östtyska produkterna

[842] ibid
[843] ibid, Plan zur Ausgestaltung der Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090

skulle vara världsledande.[844] Demonstrationen visade också en bild av hur glatt och lätt livet var i DDR om man bara arbetade hårt och fullgjorde sina uppgifter. Det kombinerades med fredsbudskapet. Lothar Bolz sade i Östersjöveckans invigningstal 1970 att "för att uppnå fred och försvara den krävs mer än vackra ord. För freden måste man arbeta hårt vid verkstadsbänken, i laboratoriet, på fältet – eller var man nu arbetar".[845]

En presentation av fritids- och turismmöjligheterna i DDR var också ett stående inslag i demonstrationerna. Det var ett sätt att visa upp olika östtyska landsdelar både för de utländska besökarna och för Rostockregionens invånare. Olika städer gestaltade olika teman beroende på vilken typ av turistaktiviteter man kunde utöva i det aktuella området. Staden Gera visade 1964 kanotsport medan demonstrationsdeltagarna från Dresden föreställde bergsbestigare. Denna del av demonstrationståget presenterade emellertid också den framgångsrika utvecklingen i DDR genom att visa upp bilder på nya fritidsanläggningar, nya vandrarhem etc. Presentationen av den östtyska utvecklingen på turismområdet kunde även vara ett sätt att propagera för fred. Det gjordes genom att sätta denna utveckling i kontrast till det hot som kom från kärnvapen. Man kunde därigenom förstärka bilden av den kärnvapenförödelse som enligt östtysk officiell uppfattning ständigt hotade från NATO. 1965 inleddes turismens del av demonstrationen med personer som bar tallgranar för att symbolisera skog. Därefter följde personer som bar på gummidjur, bollar och andra lekredskap symboliserande strand och bad. Till sist kom en grupp FDJ-medlemmar i organisationens blå skjortor som symboliserade vatten. Efter dessa grupper följde en lastbil på vilken en karikatyr av den hotande (västtyska) kärnvapendöden placerats. På lastbilen satt en grupp ungdomar kring en konstgjord lägereld och spelade gitarr. I anslutning till lastbilen bars 16 uppsatta tält. Vart och ett av dem var smyckat med en av deltagarländernas flaggor. Tanken var att presentera livet i ett tältläger. Men symboliken kan också tolkas som att det idylliska lägerliv som Östersjöstaterna gemensamt levde hotades av död och förödelse i ett kärnvapenkrig, som Förbundsrepubliken var ansvarigt för. På ett liknande sätt kombinerades även presentationen av östtyska vandrarhem med hotet om kärnvapenkrig men ur ett ekonomiskt perspektiv. Efter bilder på vandrarhem bars plakat som visade vad det kostade att tillverka atombomber och vad man kunde få för pengarna om de användes för fredliga ändamål.[846]

---

[844] ibid, Drehbuch des Demonstrationszuges anlässlich der Jubiläumsostseewoche 1967, i LA Gr Rep 210, Nr 61/2

[845] Ostsee-Zeitung 13.7.70 (citat) & 8.7.68

[846] ibid, Plan zur Ausgestaltung der Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090, Grobkonzeption für den Touristenblock der Ostseewoche am 4.7.65, i LA Gr Rep 210, Nr 486

Östersjöveckans fredstema kom vanligen starkt till uttryck i demonstrationstågen. Så demonstrerade Neptunvarvet 1964 under parollen "vi bygger skepp för fred". I spetsen för varvets del av demonstrationen bars en banderoll med texten "15 år DDR – 15 år politik för fred och samförstånd". Vikten av den fredliga handeln över haven var ett tema som uttrycktes av rederiet Deutsche Seererederei. I denna del av tåget visades de östtyska handelsrelationerna med olika stater. DDR ville visa att staten var en framgångsrik industristat vars produkter exporterades till många stater. 1964 var fredstemat viktigt också för universitetet i Rostock som demonstrerade under mottot: Vetenskapsmän, anställda och studenter undervisar, arbetar och lär för freden. Man visade hur de olika institutionerna och fakulteterna deltog i den omfattande uppbyggnaden av socialismen och därmed i säkrandet av freden.

Den östtyska befolkningens solidaritet, dels inbördes mellan de olika klasserna, dels med sin politiska ledning och även med de nordiska ländernas befolkningar var ett återkommande tema i demonstrationståget. Stoltheten över och samhörigheten med den politiska ledningen demonstrerades av att personer ur tåget överräckte gåvor till prominenserna på hederstribunen. I första hand var det Walter Ulbricht som ärades på detta vis. 1965 överlämnades olika trycksaker som producerats vid ett tryckeri i Rostock, ett vildsvin, två korgar med frukt och grönsaker, en bild på Rostocks hamn och fiskkonserver från en fabrik i regionen. Gåvorna ger en bild av några de viktigaste näringsgrenarna i regionen: lantbruk, sjöfart och fiske och visar samtidigt på östtyska framsteg. Byggandet av en ny hamn i Rostock som kunde ta oceangående fartyg var ett östtyskt prestigeprojekt, fiskkonserverna var ett exempel på en modern industri med anknytning till den traditionellt viktiga fiskerinäringen. Gåvorna exemplifierade således de framsteg som den socialistiska omdaningen i det tidigare efterblivna och fattiga lantbruksområdet hade lett till.[847] Befolkningens stolthet över och samhörighet med statsledningen manifesterades även på flera andra sätt. Demonstrationsdeltagare hedrade personerna på hederstribunen med hurrarop och stora bilder på medlemmarna i SED:s Politbyrå bars av arbetarna och av representanter för intelligentsian. Budskapet var att de alla stod enade bakom den politiska ledningen och dess politiska program. 1967 tågade de östtyska turisterna under parollen "ära och berömmelse till partiet – när det kallar kommer vi!" Staten DDR:s symboler var ett mycket vanligt förekommande inslag i demonstrationståget. Den östtyska flaggan med statens emblem på och flaggor från de olika statliga massorganisationerna och företagen bars i tåget. Stora östtyska nationella symboler transporterades även på fordon.

[847] Probleme zur Vorbereitung der Ostseewoche (1965), Informationsbericht vom 4.7.65 (Kreiskomitee Ostseewoche Rostock-Land), i LA Gr Rep 210, Nr 112/2

Barn och ungdomar hade en viktig roll att fylla i demonstrationen inte minst för att visa befolkningens stolthet över sin stats- och partiledning och dess politik. 1965 bar deltagare på ett stort porträtt av Walter Ulbricht. Från porträttet gick tio band i de östtyska nationsfärgerna. Banden hölls av barn klädda i Ernst-Thälmann-pionjärernas uniform. Det var ett sätt att visa att ungdomen – statens framtid – stödde den socialistiska utvecklingen i DDR som symboliserades av Ulbricht. 1972 hade en del av demonstrationståget uppgiften att ge uttryck för att ungdomen och socialismen utgjorde en oförstörbar enhet.[848] Ungdomens betydelse visar sig också i att ungdomar under många år utgjorde demonstrationens inledande sektion. 1964 bildade ungdomar inte mindre än två egna sektioner, varav en tillsammans med idrottsmännen. Den första av de två ungdomssektionerna utgjordes av 2 000 Ernst-Thälmann-pionjärer som demonstrerade under parollen "lär, skapa, var glad – alltid redo för fred och socialism". Ungdomens del av demonstrationen skulle ge ett extra levnadsglatt och färgglatt intryck. Sektionen inleddes av en grupp som bar pionjärorganisationens fana, röda fanor och de olika pionjärgruppernas vimplar. Pionjärerna vinkade också med dukar i de östtyska färgerna. Sektionen livades dessutom upp med hjälp av orkestrar, talkörer och sånggrupper. Deltagarna medförde även ballonger och blommor. En grupp pionjärer bar DDR:s emblem, bilder på regeringens medlemmar och en stor bild på Ernst Thälmann. Skolorna i de olika bostadsområdena demonstrerade med hjälp av sport och spel den östtyska ungdomens glädje över utvecklingen i DDR.[849]

Ungdomens betydelse visades även i demonstrationståget 1965. Då inleddes tåget av en sektion bestående av ungdomar och östtyska turister. Först bars deltagarländernas flaggor i dubbel uppsättning, därefter 50 östtyska och 50 röda flaggor av idrottsmän i vita dräkter. Därpå följde Östersjöveckans emblem tillverkat av konstgjorda blommor. Från emblemet ledde nio band i deltagarländernas färger. Banden hölls av ungdomar klädda i deltagarländernas nationaldräkter. Efter emblemet bars två stora bilder av Walter Ulbricht och Willi Stoph. Samhörigheten med och stoltheten över statens ledning visades genom att man bar de stora porträtten av Ulbricht

[848] Plan zur Ausgestaltung der Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090. Konzeption für die Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1972, i SAPMO-BArch DY13/2282, Drehbuch des Demonstrationszuges anlässlich der Jubiläumsostseewoche 1967, i LA Gr Rep 210, Nr 61/2

[849] Plan zur Ausgestaltung der Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090, Konzeption für die Eröffnungsdemonstration aus Anlass der Ostseewoche 1966 (3.2.66), i LA Gr Rep 210, Nr 114, Ostsee-Zeitung 7.7.69, Pionjärorganisationen i DDR som omfattade barn i åldern 6-14 år fick namn efter Ernst Thälmann. Thälmann var det tyska kommunistpartiet KPD:s ledare från 1925 fram till sin död i koncentrationslägret Buchenwald 1944 och gjordes i DDR till en stor förebild och mytomspunnen person, jmfr Weitz (1997), s 293

och Stoph men även i paroller där statsledningen tackades för sitt generösa understöd. Denna sektion illustrerade även andra av demonstrationens och Östersjöveckans viktigare budskap. Den presenterade symboliskt DDR:s samhörighet med övriga Östersjöländer och deltagarländernas strävan efter fred i Östersjöområdet. 1972 uttrycktes ungdomens stöd till den politiska ledningen genom att Ernst-Thälmann pionjärer och FDJ-medlemmar lämnade demonstrationståget vid hederstribunen och överlämnade röda nejlikor till DDR:s ledare Erich Honecker.[850]

Ungdomar spelade en viktig roll även i andra delar av demonstrationståget. Olika företag framhävde sina unga arbetare. Varvsindustrins sektion 1964 hade en del som speciellt ägnades åt ungdomar. På en lastbil diskuterades ungdomsproblem runt en lägereld. Diskussionen skedde med hjälp av högtalare så att även åskådarna kunde ta del av den. Ungdomarna gav också uttryck åt de stora socialistiska förgrundsfigurernas betydelse. På en stor bärbar plattform som bars av tolv man stod en bok av Karl Marx med parollen "vetande är makt".[851]

I likhet med ungdomarna hade idrottsmännen en viktig roll i demonstrationståget. 1964 tågade de under parollen: Leve den folkförbindande olympiska idén. Andra paroller var riktade till de nordiska länderna: För obehindrat sportutbyte mellan alla Östersjöländer, mot diskriminering av den internationella sporttrafiken genom Travelboardmyndigheten i Västberlin. Idrottsmännen demonstrerade i sina sportkläder och medförde ibland sina idrottsredskap. De östtyska framstegen på området presenterades genom uppvisningar framför hederstribunen men även med hjälp av de fotografier av olika idrottsanläggningar som bars med i tåget. Fotografierna demonstrerade det stora stöd sporten fick i DDR. Idrottsmännen i demonstrationen 1965 hade också till uppgift att visa att DDR utgjorde ett exempel för hela Tyskland avseende den idrottsliga utvecklingen.

Ett annat viktigt tema var vänskapen med Sovjetunionen och DDR:s tillhörighet till det "framgångsrika" socialistiska lägret. Detta tema var alltid viktigt i östtyska offentliga politiska ritualer. Ett vanligt sätt att manifestera de goda relationerna mellan DDR och Sovjetunionen och de övriga socialistiska staterna var att demonstrationsdeltagare bar stora porträtt av ländernas politiska ledare. Hedrandet av Sovjetunionen kombinerades med budskap om den östtyska industrins och det östtyska samhällets framsteg. Det underströks att många av de stora östtyska framgångarna som visades upp bara hade varit möjliga tack vare Sovjetunionens stöd. 1965

[850] Plan zur Ausgestaltung der Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090, Grobkonzeption für den Touristenblock der Ostseewoche am 4.7.65, i LA Gr Rep 210, Nr 486, Ostsee-Zeitung 10.7.72

[851] Massnahmen zur Vorbereitung und Durchführung der Eröffnungsveranstaltung der Ostseewoche 1964, i LA Gr Rep 210, Nr 435

visades det stöd Sovjetunionen gett vid uppbyggnaden av Neptunvarvet. Anknytningar till de sovjetiska framstegen inom rymdtekniknen var vanliga. 1963 ingick en raketbil som kördes av två FDJ-medlemmar utklädda till kosmonauter i demonstrationen. Dessutom medfördes bilder på sex sovjetiska kosmonauter. Parollerna som åtföljde raketbilen förtydligade "vi hälsar Sovjetunionens folk som bygger socialismens ljusa framtid", "För det socialistiska lägret obrytbara enhet". Man ville även visa att den framstegsanda som möjliggjort de sovjetiska rymdfärderna hade stimulerat de östtyska arbetarna till nya stordåd. I en paroll hette det "med djärv kosmonautkraft kämpar vi för planförsprång". En annan paroll utropade "vi uppfyller planen i kosmonautanda". Det anknöts också till fredstanken. 1965 visades modeller av sovjetiska rymdfarkoster från Sputnik till den nyaste raketen Woschod. Från raketens jetutblåsrör stöttes flygblad ut på vilka det stod skrivet fred på de olika deltagarländernas språk.[852]

Samhörigheten med de nordiska staterna och att de stödde den östtyska fredspolitiken var ett annat viktigt tema i demonstrationståget. I tåget presenterades nordiska politiska ledares uttalanden om nedrustning. 1964 medförde ett fordon en skylt med ett uttalande av den finske presidenten Urho Kekkonen om en kärnvapenfri zon i Norden. Även ett uttalande av den svenske utrikesministern Torsten Nilsson där han uttryckte kritik mot spridningen av kärnvapen och liknande uttalanden av den norske och den danske statsministern presenterades på samma sätt. 1967 tog arrangörerna fasta på den svenska kritiken mot Vietnamkriget och framställde den som ett positivt inslag i den svenska neutralitetspolitiken. I demonstrationstågen framhävdes även deltagarländernas fördelar av relationerna med DDR. För Sveriges del framhävdes ofta DDR:s betydelse som transitland. Krav från svenska organisationer och politiker på diplomatiskt erkännande av DDR var också stående inslag.[853]

DDR använde vanligtvis offentliga politiska ritualer till att kritisera och distansera sig från Förbundsrepubliken. Temat ingick också i Östersjöveckans demonstrationståg. Ett bostadsområde demonstrerade 1964 under temat "DDR:s kamp mot den västtyska imperialismen och revanschismen". I demonstrationståget avslöjades höga västtyska militärer som revanschister som ville stationera kärnvapenbestyckade skepp i Östersjön. En annan viktig paroll var: Bonn måste förstå den enkla sanningen "DDR är en fri suverän stat!" Warnovvarvets arbetare framhävde 1964 DDR:s roll som repre-

[852] Organisationsplan der Eröffnunsveranstaltung der Ostseewoche 1963 (24.6.63), i LA Gr BL IV/A/2/18/1089, Probleme zur Vorbereitung der Ostseewoche (1965), i LA Gr Rep 210, Nr 112/2, Plan zur Ausgestaltung der Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090

[853] ibid, Drehbuch des Demonstrationszuges anlässlich der Jubiläumsostseewoche 1967, i LA Gr Rep 210, Nr 61/2

sentant för hela det tyska folket. Ett annat inslag riktat mot Förbundsrepubliken var de stora karikatyrer av västtyska ledare som bars med i demonstrationståget. I Warnowvarvets del av demonstrationen bars t ex karikatyrer som kritiserade den västtyska militarismen och revanschismen. Skolbarnen användes också i kritiken av Förbundsrepubliken. Två skolor demonstrerade 1964 under temat "vi älskar livet" och medförde en banderoll: "vi frågar Västtysklands fredsälskande människor: Hur länge till accepterar ni revanschister, nazigeneraler och blodsdomare?" 1965 medfördes bilder som visade hur barns skollov gestaltade sig i Förbundsrepubliken (grått och trist) jämfört med i DDR (glatt och trevligt).[854] 1967 var symboliken mycket tydlig. I ett fisknät som bars av personer klädda i deltagarländernas nationaldräkter fångades en haj som symboliserade NATO. Budskapet var att Östersjöländerna gemensamt kunde förhindra att Förbundsrepublikens och NATO:s aggressioner släpptes loss. Förbundsrepubliken bestod dock enligt DDR inte enbart av revanschister och militarister. Den västtyska befolkningen och det västtyska kommunistpartiet ansågs sympatisera med den östtyska politiken. Med hjälp av paroller och bilder från demonstrationer i Förbundsrepubliken visades t ex den västtyska befolkningens motstånd mot kärnvapen.[855]

Dekorationer av Rostock

Även det sätt på vilket Rostock dekorerades under Östersjöveckorna hade politiska budskap. 1960 års plan kan exemplifiera detta.

På Ernst-Thälmann-Platz, det centrala torget i Rostock, skulle dekorationerna kritisera Förbundsrepubliken. Budskapet var att de fredsälskande folken sade nej till den krigspolitik som Förbundsrepubliken ansågs bedriva. Samtidigt ville man visa att de socialistiska Östersjöstaternas politik utgjorde den bästa garantin för freden i området.[856] Affärsgatan Lange Strasse hade till uppgift att uttrycka temat "kampen för fred gav oss framgång". Affärerna och deras skyltfönster skulle utformas så att de gav ett "förstklassigt" intryck. De skulle visa DDR:s ekonomiska framgångar. På Stalinplatsen var temat "vetenskapen i fredens och den segrande socialismens tjänst – kamp mot Bonns blixtkrigsstrateger". Här skulle universitetets forskning

[854] Plan zur Ausgestaltung der Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090, Massnahmen zur Vorbereitung und Durchführung der Eröffnungsveranstaltung der Ostseewoche 1964, i LA Gr Rep 210, Nr 435

[855] Plan zur Ausgestaltung der Eröffnungsdemonstration zur Ostseewoche 1965, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090, Drehbuch des Demonstrationszuges anlässlich der Jubiläumsostseewoche 1967, i LA Gr Rep 210, Nr 61/2

[856] Plan zur Ausgestaltung der Stadt Rostock während der Ostseewoche 1960, i LA Gr BL IV/2/18/1452, s 32

och dess bidrag till freden demonstreras. DDR:s utveckling skulle ställas i kontrast till Förbundsrepublikens. På torget Doberanerplatz var temat "för slutande av ett fredsfördrag med Tyskland – för en lösning av Västberlinfrågan". Syftet var att avslöja politikerna i Bonn som krigshetsande och visa att hela det tyska folket kämpade för fred och ett fredsfördrag med båda de tyska staterna. Ett annat torg i staden, Saarplatz, dominerades av lantbruket. Där ville man presentera lantbrukets snabba utveckling. I motsats till den positiva utvecklingen i DDR skulle det "katastrofala läget" i Förbundsrepubliken ställas.[857] De politiska budskapen i Rostock anpassades till det aktuella politiska läget. 1971 framhävdes t ex det östtyska folkets stöd till folken i Vietnam, Laos och Kambodja.[858] De olika deltagarländernas flaggor och röda socialistiska fanor var ett genomgående inslag. De symboliserade att alla länder stod enade bakom de aktuella budskapen som framhävdes.

Dekorationerna av Rostock hade således politiska syften och skedde enligt en centralt fastlagd plan. 1971 konstaterades att de

> har uppgiften att med hjälp av sina speciella medel bidra till att förklara Östersjöveckans syfte och vårt partis politik för alla medborgare och stimulera dem till aktiv medverkan. De måste övertygande visa att DDR betraktar normaliseringen av relationerna med de nordeuropeiska staterna som en utrikespolitisk huvuduppgift och att upprättandet av likaberättigade relationer på den fredliga samexistensens grund [...] är till fördel för alla sidor.[859]

Andra viktiga aktiviteter under Östersjöveckan

Inte bara invigningsceremonin och hur Rostock dekorerades utan även Östersjöveckans övriga aktiviteter hade politiska syften och presenterade en mycket tydlig positiv bild av DDR. Programmet för Östersjöveckan 1960 kan exemplifiera vilka aktiviteter som genomfördes. Veckan inleddes med det ceremoniella öppnandet med tal av Walter Ulbricht. På kvällen var det premiär för ett festspel om Rostocks hamn med ca 2 000-3 000 medverkande arbetare, körer, konstgrupper och solister. Detta festspel upprepades sedan varje kväll under hela veckan. Den första dagen arrangerades inga andra evenemang i byarna och städerna i Rostockregionen eftersom så många som möjligt skulle kunna delta i invigningen. Första dagen gick också den inledande etappen i en cykeltävling med deltagande från DDR, Polen, Sovjetunionen och de skandinaviska länderna. Nästa dag arrangera-

[857] ibid, s 32-34
[858] Rat der Stadt Rostock. Konzeption für die Sichtgestaltung in der Stadt Rostock zur Ostseewoche 1971 (2.4.71), i LA Gr BL IV/B/2.18/647, s 97f
[859] ibid, s 96

des i varje större stad folk- och fiskarfester. Samma dag inleddes också en av de viktigaste politiska sammankomsterna under Östersjöveckan, den Internationella Arbetarkonferensen. Dag två arrangerades även vänskapsträffar med hedersgästerna och gick startskottet för en internationell segelregatta. Den tredje dagen arrangerades möten med deltagarna från Sverige och Finland. Dessutom invigdes en internationell konstutställning och spelades en handbollsmatch mellan ett östtyskt och ett utländskt lag. Den fjärde dagen öppnades den Internationella Kvinnokonferensen och inleddes en fotbollsturnering med internationellt deltagande. Samma dag hölls även möten med de danska och norska deltagarna. Den sjätte dagen öppnades den Internationella ungdoms- och studentkonferensen och hölls ett informationsmöte för västtyska deltagare. Samma dag arrangerades en roddtävling och friidrottstävlingar för juniorer med nordiskt deltagande. Den sista dagen genomfördes friidrottstävlingar för seniorer, finalen i fotbollsturneringen spelades och Östersjöveckan avslutades med en ceremoni.[860]

Under Östersjöveckorna arrangerades således en rad olika evenemang med politiska förtecken. Folkfesterna skulle t ex "ställa tanken om samförstånd och de gemensamma intressena av upprätthållandet av freden i centrum och uttrycka socialismens segervisshet [...] [samt] återspegla utvecklingen av samhällslivet i vår region".[861] Kulturen betraktades som ett politiskt instrument, ett politiskt vapen, som skulle hjälpa till att sprida Östersjöveckans centrala budskap och en positiv bild av DDR. Det hävdades att "kampropet 'Östersjön – ett fredens hav' [skall] ges full kraft med hjälp av kulturens vapen".[862] De kulturella aktiviteterna hade till uppgift att uttrycka Östersjöveckans grundtankar om fredlig samexistens, samförstånd mellan folken och visa att normala relationer med DDR var den bästa garantin för fred i Östersjöområdet.[863] De skulle även visa den socialistiska kulturens bredd och mångfald och motverka en uppfattning som arrangörerna insett var vanligt förekommande i de nordiska länderna: att kulturen i DDR var likriktad. 1959 visades t ex utställningar om konsten under DDR:s 10 första år, om konsten i kamp för fred och om karikatyrer som vapen mot militarism och krig. Likaså visades en utställning om boken som människans uppfostrare och hjälpare. Från och med 1961 genomfördes en internationell

[860] Programm der Ostseewoche 1960, i LA Gr Rep 210, Nr 87, s 1-6
[861] Komitee Ostseewoche (Sekretariat). Vorlage für das Büro der Bezirksleitung der SED (14.9.59), i LA Gr Rep 210, Nr 87, s 44f, jmfr Informationsbericht Nr 8 (14.7.62), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 190
[862] FDJ. Bezirksleitung Rostock (Agitation/Propaganda). Beschluss über die Durchführung des Bezirksfestes während der Ostseewoche 1961, i LA Gr Rep 210, Nr 431, s 54, jmfr Vorläufiger Abschlussbericht über die Vorbereitung, die Durchführung und die Ergebnisse der Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 250
[863] Plan zur agitatorischen und propagandistischen Vorbereitung der Ostseewoche 1959, i LA Gr Rep 210, Nr 254, s 2

konstutställning. Utställningen syftade till att ge nordiska konstnärer, som sällan fick möjlighet att ställa ut i sina hemländer, tillfälle att visa sin konst. Det rörde sig om konstnärer som arbetade med s k realistisk konst. Arrangörerna ville med utställningen försöka skapa en motpol till modernistiska strömningar inom konsten och öka det östtyska inflytandet över kulturen i de nordiska länderna. Det fanns även på förslag att progressiva nordiska konstnärer skulle kunna få östtyska statliga uppdrag.[864]

De kulturella aktiviteterna under Östersjöveckan var också ett inslag i konkurrensen med Förbundsrepubliken. Det uttryckte Walter Ulbricht mycket klart under sitt besök på Östersjöveckan 1963. På ett möte med den regionala SED-ledningen kritiserade han konstutställningen som han ansåg inte gav en riktig bild av den nivå den östtyska konsten nått. Ulbricht hävdade att det inte minst var viktigt att utställningen förbättrades eftersom även konsten var en del i den kulturella konkurrensen med Västtyskland. Han ansåg också att DDR måste stärka sitt inflytande över de nordiska länderna på konstens område. Arrangörena tog fasta på kritiken. Från och med 1964 var det en målsättning att starkare än tidigare sätta in kulturella medel i arbetet med de utländska gästerna.[865]

Även idrotten användes som ett politiskt instrument. Idrottsuppvisningarna under Östersjöveckan 1959 hade till uppgift att visa den östtyska sportens framgångar och dess ljusa framtidsutsikter i motsats till den "rötangripna och osportsliga kapitalistiska idrotten".[866] Vid invigningen av fotbollsturneringen under Östersjöveckan 1959 var temat "Rostocks hamn – en folkförbrödringens förbindelselänk". Idrottsuppvisningarna skulle också ge uttryck åt ungdomarnas livsglädje och stöd till den socialistiska uppbyggnaden i DDR.[867] Under Östersjöveckan 1968 genomfördes inte mindre än 50 olika idrottsevenemang med internationellt deltagande. På programmet stod bl a fotboll, orientering, segling, friidrott, handboll och speedway. Sverige hade 1968 ca 150 idrottsmän och ledare på plats. Arrangörerna av sportevenemangen och de östtyska idrottsledarna hade till uppgift att diskutera politiska frågor med de nordiska idrottsmännen. De

[864] Programm der Ostseewoche 1959, i PA-MfAA, A13263, s 177-183, Beschluss des Büros der BL Rostock der SED zur Vorbereitung der Ostseewoche 1961, i LA Gr Rep 210, Nr 87, s 80f. Från och med 1963 arrangerades konstutställningen bara vartannat år.
[865] Protokoll der ausserordentlichen Sekretariatssitzung mit dem Genossen Walter Ulbricht am 8.6.63, i LA Gr BL/IV/A/2/18/1110, s 20f, Über einige Probleme zur Tagung der Aussenpolitischen Kommission (oktober 1963), Vorlage an das Politbüro über die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1964 (Am 12.11.63 im Politbüro beschlossen), i LA Gr Rep 210, Nr 89, s 32 & 59
[866] Plan zur agitatorischen und propagandistischen Vorbereitung der Ostseewoche 1959, i LA Gr Rep 210, Nr 254, s 13-16
[867] Komitee Ostseewoche (Sekretariat). Vorlage für das Büro der Bezirksleitung der SED, i LA Gr Rep 210, Nr 87, s 45

nordiska deltagarna visade sig dock vanligen vara motståndare till att blanda samman politik och idrott.[868]

Ungdomen hade en viktig betydelse inte bara i demonstrationen utan i flera av Östersjöveckans aktiviteter eftersom den representerade framtiden och skulle föra socialismen vidare. Under Östersjöveckan 1959 genomfördes speciella ungdomsdagar. Då skulle ungdomar från hela regionen komma till Rostock och delta i olika aktiviteter. Avsikten var att med hjälp av sportaktiviteter och olika kulturella arrangemang demonstrera vilket lyckligt liv de östtyska ungdomarna levde.[869]

Möten med de utländska besökarna

Då arrangörerna under den första Östersjöveckan 1958 inte lyckades nå opinionsbildare och politiker från de nordiska länderna inriktades arbetet mer än tidigare på att informera de vanliga människor som besökte Östersjöveckan. Från och med 1959 arrangerades större informationsmöten där varje lands deltagare samlades för att lyssna på föredrag om utvecklingen i DDR och få tillfälle att ställa frågor till politiker och myndighetspersoner, bl a representanter för utrikesministeriet. För hedersgästerna fanns det speciella informationsmöten med möjlighet till personliga samtal med högt uppsatta östtyska politiker och ämbetsmän. Stormötet för de svenska deltagarna 1959 lockade ca 800 personer, 1960 endast 400. Trots den större vikt som lades vid de vanliga deltagarna fortsatte ansträngningarna att få inflytelserika personer att besöka Östersjöveckan med oförminskad styrka.[870]

Det anordnades även mindre informationsarrangemang i form av studiebesök på industrier och lantbruk.[871] Mötena med den östtyska befolkningen och besöken på olika industrier och lantbruk var viktiga inslag i

[868] Information über die Sportveranstaltungen zur Ostseewoche 1968 (20.9.68), i PA-MfAA, C171/71, s 61 & LA Gr BL IV/B/2.18/657

[869] FDJ. Bezirksleitung Rostock. Abt. Agitation/Propaganda (15.5.61). Beschluss über die Durchführung des Bezirksfestes der jungen Talente während der Ostseewoche 1961, i LA Gr Rep 210, Nr 431, s 54, Plan für die Durchführung der Tage der Jugend während der Ostseewoche 1959 am 4-5.7.59. Beschluss des Büros der Bezirksleitung der SED Rostock vom 4.6.59, i LA Gr BL IV/2/3/215, s 35-38

[870] Einschätzung der Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1958, i PA-MfAA, A614, Arbeitsplan des MfAA für die Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13265, s 157, Protokoll über die Sitzung der Aussenpolitischen Kommission am 22.9.59, i DY30/IV2/20/4, s 9, Vorbereitung und Durchführung eines Freundschaftstreffens zwischen Vertretern der DDR und Persönlichkeiten aus allen Teilnehmerländern an der Ostseewoche 1960 (5.7.60), i LA Gr Rep 210, Nr 87, s 52f

[871] Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13266, Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13250, Arbeitsplan des MfAA für die Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13265, s 156, Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1959, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/4, Dokumentation der Zeit, Heft 221, s 13

Östersjöveckans försök att presentera en positiv bild av det socialistiska DDR:

> Vid företagsbesök, i samtalen, måste våra gäster från Nordeuropa bli medvetna om att DDR är den enda rättmätiga tyska staten, att arbetar- och bondemakten företar den segerrika uppbyggnaden av socialismen och förkroppsligar Tysklands framtid. Därför ligger det i de nordiska folkens intresse att kämpa sida vid sida med DDR mot den västtyska imperialismen.[872]

Frågestunderna vid industri- och lantbruksbesöken var inte spontana. SED:s partiorganisationer och de stora centrala organisationernas representanter på företagen förberedde mötena. Bl a utarbetades frågor som skulle ställas och införskaffades de gåvor som skulle överlämnas till besökarna. Bönderna och arbetarna förbereddes för att de på ett politiskt "korrekt" sätt skulle kunna diskutera med de utländska besökarna. Man ville att de övertygande skulle argumentera för den socialistiska utvecklingen i DDR.[873] Det bör också understrykas att det som visades upp för de utländska besökarna var noga utvalt för att kunna ge en bild av ett på alla områden framgångsrikt DDR. Enligt Östersjöveckans arrangörer erbjöd de mindre mötena och studiebesöken bättre möjligheter att övertyga besökarna om fördelarna med den socialistiska utvecklingen. Där kunde de utländska besökarna i direktkontakt med den östtyska befolkningen få den information bekräftad som lämnats på stormötena. De mindre sammankomsterna ansågs också vara betydelsefulla för att visa den egna befolkningen hur bra den hade det i jämförelse med de kapitalistiska staternas befolkningar.[874]

Efter 1960 lade arrangörerna större vikt vid mötena mellan deltagarna och den östtyska befolkningen på företag och lantbruk. Ett stort antal mindre möten arrangerades. Under Östersjöveckan 1962 genomfördes sammanlagt 50 träffar med 1 500 deltagare. Stormötena för de nordiska deltagarna lockade ca 600 personer, varav hälften var svenskar. Till detta kom ytterligare ca 30 möten som behandlade den socialistiska uppbyggnaden i

[872] Plan für Agitation und Propaganda zur Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 76f

[873] Konzeption für die Vorbereitung und Durchführung der VII. Arbeiterkonferenz der Ostseeländer vom 3-12.7.64 in Rostock (16.4.64), i PA-MfAA, A13368, s 105f, Kreiskommission Ostseewoche. AG Information (Bad Doberan) an Komitee Ostseewoche. Informationsbericht Nr 1 & Nr 2 (2.7 & 3.7.65), i LA Gr Rep 210, Nr 112/1, s 55f, Bericht der Kommission Inlandspropaganda über die eingeleiteten Massnahmen zur Vorbereitung der Ostseewoche 1967, i LA Gr Rep 210, Nr 61/2, s 4f

[874] Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1960, s 91 & 96, Hausmitteilung. Organisationsabteilung an Abteilung Aussenpolitik und Abteilung Agitation und Propaganda, (8.7.59) Information über die Ostseewoche, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 32, Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1959 und Vorschläge für 1960, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/4, s 4f

DDR med ca 850 deltagare. Även ett sextiotal studiebesök på olika industrier och lantbruk i regionen genomfördes. I dessa deltog 210 personer från den nordiska länderna.[875]

DENOG hade efter 1961 en betydelsefull roll i Östersjöveckornas informationsverksamhet. Organisationen tog hand om de nordiska deltagarna och hade fr o m 1964 huvudansvaret för det politiska arbetet med dem. DENOG:s övergripande målsättning var att informera om utvecklingen i DDR och inte minst om hur befolkningen levde, eller rättare sagt att presentera en idealbild av hur befolkningen levde. Deltagarna skulle genom informationsarbetet och sina upplevelser under Östersjöveckan övertygas om att DDR var den enda rättmätiga tyska staten. DENOG:s arbete var också tänkt att hjälpa vänskapsföreningarna i de nordiska länderna. Genom upplevelserna i DDR under Östersjöveckan skulle deltagarna stimuleras att engagera sig i vänskapsföreningarna.[876]

De ämnen som behandlades på informationsmötena utgick från Östersjöveckans centrala tematik. 1963 stod Berlinmuren, de östtyska förslagen till lösning av Tysklandsproblematiken, den östtyska utrikespolitiken och statens internationella roll, betydelsen av en normalisering av relationerna mellan DDR och de nordiska staterna, trafiken mellan DDR och Norden, skapande av en kärnvapenfri zon i Mellan- och Nordeuropa och frågor om den inre utvecklingen i DDR i centrum för studiebesöken och informationsmötena. De utländska deltagarnas frågor på mötena handlade ofta om jordbruket i DDR och den socialistiska ekonomin. Arrangörerna försökte dock se till att utrikespolitiska frågor fick större utrymme. Det som enligt de östtyska rapporterna imponerade mest på utlänningarna var de billiga hyrorna och de låga levnadskostnaderna i DDR.[877] 1963 erbjöds också tio föredrag för de svenska besökarna. Tematiken är belysande för försöken att

[875] Vorläufiger Abschlussbericht über die Vorbereitung, die Durchführung und die Ergebnisse der Ostseewoche 1962 (17.7.62), MfAA (4. EA). Bericht über die Ostseewoche 1962 (vertrauliche Dienstsache) (19.7.62), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 245-247, jmfr Die Ostseewoche 1964 und Schlussfolgerungen für die weitere Gestaltung der auslandsinformatorischen Arbeit nach Nordeuropa, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/21, Kreiskulturzentrum der Stadt Rostock. Vorlage an das Büro der Bezirksleitung. Konzeption zu den Einwohnerfesten am 15-16.7.61 (17.5.61), i LA Gr Rep 210, Nr 431, s 63f, Politbürobeschluss vom 20.1.62, Massnahmen zur Vorbereitung der Ostseewoche 1963, i PA-MfAA, A14547, s 3

[876] Massnahmeplan zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1963 (DENOG) (27.2.63), i PA-MfAA, A14547, s 15, Konzeption für die politische Arbeit mit den Touristen (1963) (Kommission Touristik), i LA Gr BL IV/A/2/18/1095, s 61

[877] Vorläufiger Abschlussbericht über die Vorbereitung, die Durchführung und die Ergebnisse der Ostseewoche 1962 (17.7.62), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 246, Kurze Einschätzung über die politische Vorbereitung der Foren mit Mitglieder des Büros der Bezirksleitung und Gästen aus den skandinavischen Ländern (4.6.60), i LA Gr BL IV/2/18/1452, s 73, Vorlage für die Sitzung des Komitees Ostseewoche am 21.6.67, i SAPMO-BArch DY13/1862

framställa DDR i en positiv dager. Bl a handlade föredragen om "den östtyska handelsflottan – det fredliga Tysklands budbärare", "den tyska folkpolisen – arbetarnas vän och hjälpare", "vem gynnar, vem skadar 'muren' i Berlin och hur kan Tysklandsfrågan lösas?". Andra teman var "den västtyska militarismen utgör en fara för Norden", "fredlig samexistens – enda möjligheten till fredlig utveckling i Östersjöländerna", "från landreformen till den kollektivt organiserade byn", "DDR räddade freden i Europa med åtgärderna den 13 augusti 1961" och "handeln med de nordiska länderna som förmedlare av DDR:s fredspolitik". Åhörarantalet var dock inte speciellt stort. Det varierade från 20 till 100 personer. Det genomsnittliga besökarantalet på de 22 föredrag som sammanlagt hölls för de nordiska deltagarna låg på 34 personer.[878] I de olika förläggningar där deltagarna bodde visades filmer. 1968 kunde besökarna bl a se en film om Vietnam, de mänskliga rättigheterna och den europeiska säkerheten. Filmen skulle ge en inblick i DDR:s och de övriga socialistiska staternas solidaritetsaktioner med det vietnamesiska folket och visa att DDR aktivt agerade för den europeiska säkerheten.[879]

Hedersdelegationerna hade möjlighet att diskutera politik med högt uppsatta politiker på de mottagningar som den östtyska regeringen genomförde under Östersjöveckan. 1963 besökte en socialdemokratisk och en kommunistisk riksdagsledamot arrangemanget och diskuterade politik med bl a Walter Ulbricht. 1966 samtalade Hermann Axen med den socialdemokratiske riksdagsledamoten Sten Söderberg om relationerna mellan länderna. Riksdagsledamöterna var dock vanligen mycket försiktiga med att ta ställning i frågan om en normalisering av relationerna mellan DDR och Sverige.[880]

Med åren kom arrangörerna att överge stormötena och de mindre informationsmötena för att helt koncentrera sig på olika former av studiebesök och besök i byar i Rostockregionen. Studiebesöken ansågs vara mer effektiva för att övertyga de utländska besökarna och de var uppenbarligen

[878] Programm für schwedische Touristen Ostseewoche 1963, i PA-MfAA, A14547, s 136-138 Abschlussbericht der Ostseewoche 1963 (im Prinzip bestätigt auf der Sekretariatssitzung am 16.7.63), i PA-MfAA, A14548, s 26-28, Gesellschaft zur Verbreitung Wissenschaftlicher Kenntnisse an die BL Rostock (Ideologische Kommission) (3.1.64), i LA Gr Rep 210, Nr 269, s 34, Konzeption für die politische Arbeit mit den Touristen (1963), i LA Gr BL IV/A/2/18/1095, s 61

[879] Abschlussbericht der Ostseewoche 1963 (im Prinzip bestätigt auf der Sekretariatssitzung am 16.7.63), i PA-MfAA, A14548, s 26-28, Massnahmeplan zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1968 (16.5.68) (DENOG), i LA Gr Rep 210, Nr 471, s 147

[880] Abschlussbericht der Ostseewoche 1963 (im Prinzip bestätigt auf der Sekretariatssitzung am 16.7.63), i PA-MfAA, A14548, s 32f, Information über die Teilnahme schwedischer Gäste an der Ostseewoche 1966, i PA-MfAA, C171/71, s 84-86, Ostsee-Zeitung 6.7.63

också populärare. De nordiska deltagarna var mer intresserade av att se hur befolkningen i DDR levde än av politiska frågor.[881] Harry Tisch konstaterade att "det gäller att göra gästerna förtrogna med det omväxlingsrika livet i republiken och tydligt visa dem allt som sker i politik, kultur och ekonomi. [...] vi vet av erfarenhet att människor med de mest skilda uppfattningar övertygas mer av ett besök på ett företag hos oss än av ett politiskt föredrag".[882] Från och med 1965 försökte arrangörerna ta större hänsyn till deltagarnas intressen när de planlade studiebesöken. Typiskt för det östtyska tänkandet var att besökarna kategoriserades efter yrkesintressen. Hemmafruar, byggnadsarbetare, metallarbetare, hamnarbetare och ungdomar erbjöds olika vänskaps- och diskussionsmöten.[883] Efter 1968 gick deltagarnas utflykter endast till byar i regionen och inte längre till några städer. Byutflykterna ansågs fungera bäst för att presentera den önskade bilden av DDR. 1970 arrangerades 20 utflykter för de svenska deltagarna till olika byar i Rostockregionen. 762 svenskar deltog i dem, vilket enligt DENOG:s beräkningar utgjorde 95 procent av alla svenska deltagare.[884]

Att arrangörerna lade större vikt vid att låta deltagarna med egna ögon få se den positiva utvecklingen i DDR innebar inte att man lade ner försöken att övertyga även med talets makt. Man försökte i stor utsträckning föra enskilda samtal med deltagarna eftersom det ansågs vara en effektiv metod att övertyga dem. Tanken var att deltagarna först skulle skapa sig en bild av utvecklingen i DDR för att därefter kunna diskutera de politiska frågor som hängde samman med det iakttagna.[885]

Fram till det diplomatiska erkännandet var det samma tematik som stod i centrum för informationsverksamheten under Östersjöveckorna. Det visar DENOG:s målsättningar 1972 som skiljer sig mycket litet från

[881] Tagesbericht vom 15.7.67, i SAPMO-BArch DY13/1862

[882] Protokoll über die Besprechung mit den Bruderparteien zur Vorbereitung der Ostseewoche 1963 am 22.12.62 in Göhren Rügen, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/67, jmfr Stenographische Niederschrift der Beratung der Abteilung Internationale Verbindungen mit Genossen von Bruderparteien zur Vorbereitung der Ostseewoche 1967 am 27.11.66, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/69, Diskussion anlässlich der Sitzung des Komitees Ostseewoche am 9.6.67, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/71

[883] Bericht über den Stand der Vorbereitung der Ostseewoche 1965, i LA Gr Rep 210, Nr 100, s 33f, Massnahmeplan zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1968 (DENOG) (16.5.68), i LA Gr Rep 210, Nr 471, s 151

[884] Konzeption der DENOG und des Reisebüros der DDR zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1969 (18.10.68), i SAPMO-BArch DY13/1863, Abschlussbericht der Deutsch-Nordischen gesellschaft in der DDR und des Reisebüros der DDR zur Ostseewoche 1970, i LA Gr Rep 210, Nr 471, s 173

[885] Abschlussbericht über die Ostseewoche 1963 (im Prinzip bestätigt auf dem Sekretariatssitzung am 16.7.63), i PA-MfAA, A14548, s 24, Festlegungen der Aussenpolitischen Kommission vom 25.6.65 zur Ostseewoche, i PA-MfAA, A7777, s 100-102, Stenographische Niederschrift der Tagung des Komitees Ostseewoche am 27.1.67, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/71

tidigare års. Det handlade om att presentera den östtyska fredspolitiken, att argumentera för nödvändigheten av en normalisering av relationerna med DDR och betydelsen av ett östtyskt medlemskap i FN samt kritisera den påstådda västtyska imperialismen. Syftet med de många informationsmötena under Östersjöveckorna var också fortsatt att stimulera deltagarna att engagera sig i de organisationer som arbetade för diplomatiskt erkännande av DDR.[886] Ett annat tydligt tecken på att Östersjöveckan fortsatte i samma banor fram till det diplomatiska erkännandet är en utvärdering som gjordes efter Östersjöveckan 1968. Avsikten var att dra upp riktlinjer för arrangemanget fram till 1975. Den positiva tonen var, som vanligt i östtyska utvärderingar, påtaglig. Det hävdades att DDR genom Östersjöveckan ökat sitt inflytande över medlemmar i socialdemokratiska och borgerliga partier, över fackföreningar, över parlamentsledamöter och kommunpolitiker samt över representanter för kultur, utbildning, juridik och massmedier i de nordiska länderna. Denna optimistiska slutsats stod dock i kontrast det därpå följande konstaterandet att Östersjöveckans politiska verkan ännu var alltför ringa för att kunna ha större betydelse för upprättandet av normala diplomatiska relationer med de nordiska staterna. Förslag till tydliga förändringar av innehållet i och målsättningarna för Östersjöveckan utarbetades inte. Att verka för en normalisering av andra staters relationer med DDR skulle även i fortsättningen stå i centrum. Presentationen av DDR och dess utveckling föreslogs också fortsatt utgöra ett mycket betydelsefullt inslag. 1969 godkände Östersjökommittén ett förslag om Östersjöveckans forsatta utveckling och ambitioner. Inte heller då presenterades direkt nya idéer. Innehållet var i stort detsamma som i den ovan diskuterade utvärderingen. Man ville dock göra Östersjöveckans politiska karaktär tydligare. Veckans politiska betydelse skulle höjas genom att fler officiella företrädare för parlament, partier, organisationer och institutioner deltog. Det ansågs vara mycket viktigt att komma vidare från uttalanden och deklarationer för diplomatiskt erkännande.[887] Någon mer grundläggande och radikal förändring av Östersjöveckan planerades alltså inte.

Efter att DDR i slutet av 1960-talet initierat en internationell kampanj

[886] Politische Abschlusseinschätzung des Wirkens der DENOG zur Ostseewoche 1968 (16.8.68) (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/1863, Information über das Touristenprogramm in Kühlungsborn vom 4-19.7.68, i PA-MfAA, C171/71, s 47f, Plan der DENOG für die Ostseewoche 1970, DENOG. Massnahmeplan zur Vorbereitung der Ostseewoche 1971, i SAPMO-BArch DY13/2040, Vorlage für das Sekretariat der Liga für Völkerfreundschaft zur Beratung der politischen Tätigkeit der Liga und der DENOG zu den Ostseewochen (15.12.71), i SAPMO-BArch DY13/2282

[887] Konzeption für die Ostseewoche bis 1975 (1969), i SAPMO-BArch DY13/1863, PA-MfAA, C131/71, s 28-34 & LA Gr BL IV/B/2.18/634, s 41-47, Beschluss des Sekretariats des KOW vom 16.7.69, i PA-MfAA, C131/71, s 61, Diskussionsgrundlage für eine Konzeption zur Entwicklung der Ostseewochen bis 1975, i LA Gr Rep 210, Nr 90, s 17-22

för diplomatiskt erkännande spelade emellertid erfarenhetsutbyte mellan representanter för de olika ländernas vänskapsföreningar och erkännandekommittéer en större roll i Östersjöveckan. Ambitionen att stimulera de redan aktiva i rörelsen och diskutera framtida gemensamma arrangemang blev mer framträdande. Från och med Östersjöveckan 1970 arrangerades möten mellan representanter för vänskapsföreningarna, erkännandekommittéerna och Östersjökommittéerna i de nordiska länderna samt östtyska representanter. Det lades inte lika stor vikt som tidigare vid att personer som inte besökt DDR eller deltagit i Östersjöveckan skulle göra det. Arrangörerna var dock även fortsättningsvis intresserade av besök från personer som inte tidigare varit i DDR och ville att de skulle engagera sig i erkännanderörelsen.[888]

Konferenser och internationella sammankomster

Under Östersjöveckan förekom det inte bara mer eller mindre dold politisk agitation i form av informationsmöten, företagsbesök och besök i byar och städer. Även mer öppet politiska aktiviteter genomfördes i form av konferenser och andra internationella sammankomster. De viktigaste var

— arbetarkonferensen
— kvinnokonferensen
— studentmötet och ungdomens sommarläger
— parlamentarikerkonferensen (från 1966)
— kommunpolitikerkonferensen (från 1965)

Vid sidan av dessa större och viktigare konferenser fanns även en rad andra som t ex pedagogmötet och mötet för konsumentföreningsrepresentanter.

Alla konferenser och möten var nära knutna till Östersjöveckans övergripande målsättningar, d v s främst propagerandet av den socialistiska samhällsutvecklingen i DDR och betydelsen av ett diplomatiskt erkännande. I ett dokument om förberedelserna inför Ungdomens och studenternas sommarläger 1961 kommer detta klart till uttryck. I diskussionerna med de utländska besökarna skulle de östtyska representanterna

> ständigt utgå från att sprida sanningen om DDR, om den enda rättmätiga tyska statens fredliga politik. [...] I detta sammanhang måste de västtyska

[888] Vorlage für das Sekretariat der Liga für Völkerfreundschaft zur Beratung der politischen Tätigkeit der Liga und der DENOG zu den Ostseewochen (15.12.71), i SAPMO-BArch DY13/2282, Information über die Ereignisse der Ostseewoche 1971, i LA Gr BL IV/B/2.18/634, s 110

> revanschisternas och militaristernas politik framstå klart för våra vänner från de nordeuropeiska länderna och de måste inse att upprätthållandet av freden i Östersjöområdet endast kan garanteras genom besegrandet av dessa revanschistiska och militaristiska krafter.[889]

Även de mindre konferenserna och mötena hade till uppgift att med utgång tagen i den aktuella konferensens specialtematik ge delegaterna en god bild av det östtyska samhället och verka för att höja DDR:s anseende i utlandet. Målsättningen för ett möte för konsumentföreningsrepresentanter 1966 är belysande. Man ville visa att DDR förkroppsligade det nya framstegsvänliga Tyskland, att DDR talade för hela det tyska folket och att imperialism och militarism var utrotade. DDR skulle framhävas som en tysk fredsstat där garantier hade skapats för att inget nytt krig kunde utgå från tysk mark. Man ville också visa att DDR agerade för tysk återförening och övertyga delegaterna om att ett diplomatiskt erkännande skulle bidra till en snabbare återförening av de båda tyska staterna. Naturligtvis saknades inte heller kritik mot Förbundsrepubliken.[890] Förutom de specialfrågor som intresserade delegaterna på varje konferens, t ex arbetar-, kvinno- eller ungdomsfrågor, så behandlades även ämnen som mer direkt berörde endast DDR. Huvudanförandena på konferenserna hölls vanligen av östtyska företrädare. De informerade vanligen om DDR:s politik och utveckling på det aktuella området. Övriga föredragsteman under konferenserna delades ut till de olika delegationernas ledare och de arbetsgrupper som bildats. Dessa föredrag befattade sig vanligen inte lika direkt med politiska frågor. Vid sidan av konferenserna fanns det möjlighet för delegaterna att delta i organiserade vänskapsträffar med den östtyska befolkningen, åka på exkursioner och besöka fabriker eller organisationer av intresse. Delegaterna vid kvinnokonferensen 1964 hade möjlighet att skapa sig en bild av den östtyska kvinnans ställning i samhället genom att besöka sjukhus, barndaghem, fritidshem, industrier, kollektivjordbruk och universitetet i Rostock. Dessutom erbjöds möjligheter till samtal med hemmafruar och kvinnor som var politiskt förtroendevalda.[891]

För att ge uppmärksamhet åt konferenserna och mötena publicerades kommunikéer och appeller. Dessa belyser konferensernas nära knytning till

[889] FDJ. Bezirksleitung Rostock. Vorlage über die Vorbereitung und Durchführung des V. Internationalen Sommerlagers der Jugend und Studenten anlässlich der Ostseewoche 1961 (16.5.61), i LA Gr Rep 210, Nr 431, s 41

[890] Konzeption zur Betreuung der ausländischen Gäste anlässlich der Ostseewoche 1966, i LA Gr Rep 210, Nr 486, s 136f

[891] Exkursionsplan der Kommission Frauen beim Komitee Ostseewoche für die Teilnehmerinnen der Delegationen aus den Ostseeländern anlässlich der Ostseewoche 1964, i LA Gr BL IV/A/2/18/1097, s 19-25, Argumentationshinweise für die Popularisierung der Ostseewoche 1959, i SAPMO-BArch NY4182/1303, Einschätzung der Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1958 durch das Sekretariat des Ostseekomitees, i PA-MfAA, A614, Einschätzung der Ostseewoche (1958), i PA-MfAA, A13262, Scholz (1990), s 45

DDR:s övergripande utrikespolitiska mål. Arbetarkonferensen 1959 antog t ex en appell som uppmanade de nordiska staterna att verka för att göra Östersjön till ett fredens hav och upprätta normala relationer med DDR. Även studentmötets och kvinnokonferensens appeller tog 1959 upp detta tema. Ur perspektivet att försöka sprida den avsedda bilden av DDR och den östtyska utvecklingen till de nordiska ländernas befolkningar och politiska beslutsfattare var de första årens konferenser dock inte direkt framgångsrika. Deltagarna hade inte betydelsefulla positioner i sina hemländer. Appeller och dokument från Östersjöveckan fick ingen större spridning utanför kommunistiska kretsar.[892]

I mitten av 1960-talet fick Östersjöveckans konferenser ett viktigt tillskott genom en kommunpolitikerkonferens och en konferens för parlamentsledamöter. Kommunpolitikerkonferensen arrangerades från och med 1965. Arrangörerna önskade med hjälp av konferensen utveckla förbindelser mellan östtyska och nordiska städer. De ville koppla samman en diskussion av kommunalpolitiska problem med Östersjöfolkens strävan efter fred och samförstånd i östtysk tappning. Kommunpolitikerkonferenserna handlade således i stor utsträckning om att presentera och diskutera DDR:s utrikespolitik.[893] Det nordiska intresset för den första konferensen var mycket begränsat. För att överhuvudtaget kunna genomföra konferensen och undvika ett totalt fiasko fick arrangörerna blixtinkalla personer från hedersdelegationerna som inte var kommunpolitiker. Även en grupp danskar från Aalborg som var på besök i Wismar och en finsk delegation från staden Pori som besökte Stralsund bjöds in. Det första året deltog inga svenska kommunpolitiker. Riksdagsledamoten Stellan Arvidson höll emellertid ett tal. Året efter var den svenska uppslutningen något bättre. Då deltog Hjalmar Mehr och Gösta Stener, kommunfullmäktiges ordförande i Tranås.[894]

Från och med 1966 arrangerades konferenser för parlamentsledamöter. Det hade funnits på förslag redan inför Östersjöveckan 1964 men då inte genomförts. 1965 antog arrangemanget mer konkreta former. De tilltänkta deltagarna visade dock ett så svalt intresse att konferensen fick skjutas upp till nästa år.[895] För att skapa förutsättningar för ett så brett deltagande som möjligt från de nordiska länderna fördes inget officiellt protokoll och inga

[892] Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13266, Ostseewoche 1959. Vorlage für die Aussenpolitische Kommission, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, Entwurf. Einschätzung der politischen Ergebnisse der Ostseewoche 1959, i PA-MfAA, A13264, Dokumentation der Zeit, Heft 196, s 41-43 & Heft 220, s 34, Haie in der Ostsee (1960), s 256-263, Scholz (1990), s 65

[893] Durchführung eines kommunalpolitischen Treffens (14.12.65), i LA Gr Rep 210, Nr 486, s 94f

[894] ibid, s 95, Chronik der 8. Ostseewoche (1965), i LA Gr Rep 210, Nr 26, s 156, Schwedische Teilnehmer am Treffen der Kommunalpolitiker in Rostock, i PA-MfAA, A7777, s 14

journalister var närvarande. De tilltänkta svenska deltagarna, riksdagsledamöterna i hedersdelegationen 1966, hade inte heller informerats om arrangemanget före ankomsten till DDR. Avsikten var att på plats övertyga dem om att delta. Strategin lyckades. Större delen av de besökande riksdagsledamöterna deltog i konferensen. Svenskarna var dock som vanligt försiktiga. Ledaren för riksdagsledamotsgruppen, socialdemokraten Sten Söderberg, betonade starkt att svenskarna inte var där som en officiell riksdagsdelegation.[896] På konferenserna diskuterades olika fredsfrågor kopplade till Östersjön. Betydelsen av ett diplomatiskt erkännande av DDR som ett sätt att säkra freden underströks. 1967 deltog tio riksdagsledamöter i konferensen (fem socialdemokrater, två centerpartister, två högerpartister och en kommunist) som enhälligt antog en kommuniké som gav uttryck för uppfattningen att det existerade två tyska stater och att upprättande av normala förbindelser mellan alla europeiska stater skulle främja den europeiska säkerheten.[897] Även året efter deltog tio riksdagsledamöter: fyra socialdemokrater, två centerpartister, två högerpartister, en kommunist och en folkpartist. Konferensen uttalade sig för ett diplomatiskt erkännande av båda de tyska staterna och medlemskap i FN. Vidare uppmanades DDR och Förbundsrepubliken att avstå från kärnvapen. Mötet uttalade sig även för att en europeisk säkerhetskonferens skulle arrangeras.[898]

De socialistiska staternas inmarsch i Tjeckoslovakien i augusti 1968 hade, som tidigare nämnts, en negativ inverkan på de östtysk-svenska relationerna. Det svenska deltagandet i parlamentarikermötet 1969 halverades jämfört med året innan. Endast fem svenskar deltog: en socialdemokrat, en folkpartist, två moderater[899] och en representant för VPK. Alla utom socialdemokraten Doris Håvik röstade för kongressens kommuniké. VPK:s representant Gunvor Ryding godkände emellertid kommunikén först efter att hon fått igenom ett krav på ett tillägg. Hon ville att hennes motstånd

[895] Vorlage an das Politbüro über die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1964 (Am 12.11.63 im Politbüro beschlossen), i LA Gr Rep 210, Nr 89, s 58, Bericht über den Stand der Vorbereitung der Ostseewoche 1965, i LA Gr Rep 210, Nr 100, s 28

[896] De svenska deltagarna på parlamentarikerkonferensen var inte under de år som här är aktuella officiellt utsända av riksdagen. De deltog i konferensen som privatpersoner.

[897] Diskussionstreffen der Parlamentarier am 15.7.66, i PA-MfAA, A7777, s 12, Svenska Östersjökommittén. Verksamhetsberättelse Östersjöveckan 1967, i LA Gr Rep 210, Nr 453, s 99 & i PA-MfAA, C172/71, s 90

[898] Schwedisches Komitee Ostseewoche. Tätigkeitsbericht Ostseewoche 1968, Konzeption für das IV. Treffen von Parlamentariern und anderen Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens der nordeuropäischen und Ostseestaaten (17.9.68), i PA-MfAA, C171/71, s 70f & 75f, Konzeption zur Vorbereitung des IV. Treffens von Parlamentariern und anderen Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens der nordeuropäischen und Ostseestaaten (Entwurf) (9.12.68), Direktive für die DDR-Delegation zum III. Treffen von Parlamentarier und Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens der nordeuropäischen und Ostseestaaten (Entwurf) (25.6.68), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/74

[899] Högerpartiet bytte i januari 1969 namn till Moderata samlingspartiet

mot att beteckna DDR:s utrikespolitik som en fredens politik skulle dokumenteras. Svenskarna var generellt försiktiga i debatterna och yttrade sig sällan. I det östtyska utrikesministeriet konstaterades att ingen av svenskarna accepterade den östtyska politiken gentemot Förbundsrepubliken eller DDR:s position i Tjeckoslovakienfrågan.[900] 1970 ökade det svenska deltagandet åter, åtta riksdagsledamöter deltog. Till skillnad från året innan var det endast Gunvor Ryding som röstade för kongressens uttalande. Övriga svenska delegater ville att passager som de ansåg var direkt riktade mot Förbundsrepubliken skulle tas bort ur kommunikén. Något överraskande godkände ingen av svenskarna, alltså inte heller Ryding, konferensens uttalande om betydelsen av ett diplomatiskt erkännande. Övriga länders delegater – även de från de andra nordiska länderna – accepterade båda de östtyska resolutionsförslagen.[901]

De förbättrade relationerna mellan de båda tyska staterna och avspänningen i Europa gjorde att intresset för att medverka i konferensen ökade i Sverige. 1971 deltog inte mindre än 17 riksdagsledamöter.[902] I likhet med tidigare år motsatte sig svenskarna dock konferensens kommuniké som krävde ett snart genomförande av en europeisk säkerhetskonferens. En resolution om folkrättsligt erkännande av DDR stöddes endast av de tre VPK-företrädarna. Centerpartisten Torsten Larsson uttalade sig dock på sin och de övriga svenska representanternas vägnar och menade att de visserligen i princip var för ett erkännande av DDR. Den rätta tidpunkten var emellertid ännu inte kommen. 1972 deltog 15 svenskar i konferensen. Även detta år röstade bara VPK:s tre delegater för det östtyska resolutionsförslaget om en europeisk säkerhetskonferens. Övriga svenskar försökte lägga fram ett eget förslag som inte innehöll de för DDR viktiga skrivningarna.[903]

---

[900] Bericht über die schwedische Delegation auf dem IV. Parlamentariertreffen im Juli 1969 (16.7.69), i PA-MfAA, C173/71, s 64-67

[901] Einschätzung des V. Treffens von Parlamentsabgeordneten und anderen Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens der nordeuropäischen und Ostseestaaten am 14-15.7.70, i SAPMO-BArch DY30/vorl. SED/40802, Svenska Östersjökommittén. Verksamhetsberättelse Östersjöveckan 1970, i LA Gr Rep 210, Nr 453, s 47, Scholz (1990), s 115 Riksdagsledamöterna fördelades på tre socialdemokrater, två folkpartister, en centerpartist, en VPK-representant och en moderat

[902] Riksdagsledamöterna fördelades på fem socialdemokrater, fem centerpartister, tre kommunister, två folkpartister och två moderater

[903] Protokoll der 29. Sitzung vom 26.5.71 (Aussenpolitische Kommission), i SAPMO-BArch DY30/IV2/2.115/12, s 13f, Einschätzung der VI. Konferenz von Parlamentariern und anderen Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens der nordeuropäischen und Ostseestaaten am 13-14.7.71, Übersicht über die Teilnehmer an der VI. Parlamentarierkonferenz, i SAPMO-BArch DY30/vorl.SED/40802, Svenska Östersjökommittén. Verksamhetsberättelse Östersjöveckan 1971, i LA Gr Rep 210, Nr 454, s 41f (uppger att det var centerpartisten Arne Persson som uttalade sig), Information über die Ergebnisse der Ostseewoche 1971, i LA Gr BL IV/B/2.18/634, s 115, Konzeption für die Durchführung der VII. Parlamentarierkonferenz, Einschätzung der VII. Parlamentarierkonferenz, i SAPMO-BArch DY30/IVB2/20/429

Östersjöveckans resultat

Diskussionen av Östersjöveckans resultat bygger huvudsakligen på utvärderingar från olika nivåer i den östtyska parti- och statsapparaten. Varje år utvärderades Östersjöveckan på olika nivåer, inte minst för Politbyråns räkning. Kutymen i DDR bjöd att arrangemanget vanligen framhölls som mycket framgångsrikt och betydelsefullt. Utvärderingarna innehöll därför ofta skönmålande och överslätande inslag. Det förekom dock även kritiska synpunkter. Vanligen framträder kritiken tydligare i de utvärderingar som inte var avsedda för Politbyrån. De metoder som användes under Östersjöveckan för att informera om DDR och utveckla relationerna med Sverige och övriga nordiska stater var i stort desamma som i den övriga utrikespolitiken. Därför kan denna diskussion även bidra till att mer generellt belysa resultaten av de östtyska ansträngningarna gentemot Sverige.

Att större delen av de utländska deltagarna var kommunister eller hade sympatier långt ut på vänsterkanten var ett stort problem för arrangörerna. Målet var att att politiskt inflytelserika personer skulle delta.[904] Det svenska deltagarantalet varierade under åren men var relativt stort. Den svenska deltagargruppen utgjorde vanligen den största eller, efter den danska, den näst största nordiska gruppen. 1958 besökte 253 svenskar Östersjöveckan. Året efter ökade det svenska deltagandet till 1 525 personer. 1961 kulminerade det svenska deltagarantalet med 2 833 personer. Efter Berlinmurens byggande halverades nästan det svenska deltagandet, 1962 deltog 1 432 svenskar i Östersjöveckan. De kommande åren låg antalet svenska deltagare på mellan ca 1 200 och 1 400 personer. 1967 deltog över 2 000 svenskar. De kommande åren minskade åter antalet svenska deltagare.[905] Arrangörerna försökte stimulera kommunistpartierna i de nordiska länderna att öka sina ansträngningar för att i första hand få socialdemokrater att delta i Östersjöveckan. Man menade att den svenska Östersjökommittén och vänskapsföreningen inte i tillräckligt stor omfattning försökte värva nya deltagare. 1963 uppskattades att ca 40 procent av deltagarna var medlemmar i kommunistpartierna.[906] Att få personer som inte tidigare besökt DDR att delta i Östersjöveck-

[904] MfAA an Botschaft der DDR in Moskau (28.7.58). Auswertung der Ostseewoche, i PA-MfAA, A614, s 113

[905] Einschätzung der Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1958 durch das Sekretariat des Ostseekomitees, i PA-MfAA, A614, s 80, Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1961 (BL Rostock), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 214, Abschlussbericht über die Ostseewoche 1963, i PA-MfAA, A13368, s 28, Bericht über die Ostseewoche 1964 und die Schlussfolgerungen für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1965, i PA-MfAA, A13369, s 200, Bericht über die Ostseewoche 1966, i LA Gr BL/IV/A/2/18/1102, s 197, Beschlussvorlage. Bericht über die Ostseewoche 1967, i LA Gr BL/IV/A/2.3/352, s 99, Scholz (1990), s 157

[906] [Noten återfinns på nästa sida…]

an lyckades arrangörerna relativt bra med. 1965 och 1967 beräknades 60 procent och 1969 65 procent av besökarna vara i landet för första gången. Ansträngningarna att locka personer som inte tidigare besökt Östersjöveckan mattades i början av 1970-talet. Tonvikten lades i stället på dem som redan var positivt inställda till DDR och på att stärka rörelsen för diplomatiskt erkännande. 1971 uppskattades att tre fjärdedelar av alla deltagare hade varit på Östersjöveckan tidigare. Majoriteten av dem var antingen medlemmar i kommunistpartier eller kommunistsympatisörer.[907]

Svårt att påverka svenskarna

Det visade sig snabbt att arrangörerna hade mycket svårt att få deltagarna att ta till sig det östtyska politiska budskapet. Många svenskar och andra nordbor menade t ex att det inte fanns någon frihet i DDR och att bönderna tvingades in i kollektivjordbruken. Uppfattningen att Förbundsrepubliken var den enda riktiga tyska staten var också vanligt förekommande. De östtyska arrangörerna fann ofta att de svenska delegaterna vid de olika konferenserna var svårare att hantera än övriga nordiska länders delegater. Svenskarna var betydligt försiktigare i politiska frågor. Arrangörerna ansåg bl a att svenskarna underskattade hotet från Förbundsrepubliken. Det bedömdes att majoriteten av svenskarna menade att den östtyska bilden av Förbundsrepubliken var ren propaganda. Arrangörerna var t ex inte nöjda med de svenska delegaterna på arbetarkonferensen. De svenskar som yttrade sig tog till skillnad från de andra ländernas delegater endast upp sociala frågor.[908]

[906] Abschlussbericht über die Ostseewoche 1963, i PA-MfAA, A13368, s 30 & i LA Gr BL IV/A/2/18/1109, s 23, Stand der Vorbereitung der Ostseewoche 1966 (am 9.6 im Sekretariat der BL bestätigt), i LA Gr Rep 210, Nr 513, s 50, Protokoll über die am 7.12.63 stattgefundene Beratung des ZK der SED mit den Vertretern der Bruderparteien aus der Sowjetunion, Polen und den nordischen Ländern zur Vorbereitung der Ostseewoche 1964, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/67, Protokoll über die Sitzung des Sekretariats des Komitees Ostseewoche am 24.3.64, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/68, Über einige Probleme zur Tagung der Aussenpolitischen Kommission (oktober 1963), i LA Gr Rep 210, Nr 89, s 30

[907] Bericht über die Ostseewoche vom 4-11.7.65, i LA Gr Rep 210, Nr 507, s 5, Beschlussvorlage. Bericht über Jubiläums-Ostseewoche 1967, i LA Gr BL/IV/A/2.3/352, s 97, Anlage. Hauptveranstaltungen der Ostseewoche 1969, i LA Gr Rep 210, Nr 92, s 46, Bericht der DENOG über die Ostseewoche 1971 (17.7.71), i SAPMO-BArch DY13/1864

[908] Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche und Vorschläge für 1960, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/4, s 12, Komitee Ostseewoche. Kommission Agitation und Propaganda. Einchätzung des politischen Ergebnisses der Ostseewoche und der Tätigkeit der Kommission (1960), i LA Gr Rep 210, Nr 145, s 37f, Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1960 (Bericht der BL Rostock wie er dem Politbüro vorgelegt wurde), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/85, s 94f, Information über die Massnahmen und den Stand der Vorbereitungen zur Ostseewoche 1960, Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1961 (BL Rostock), i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 41 & 197f, Bericht von der Sitzung des Ständigen Komitees der Arbeiterkonferenz der Ostseeländer vom 28-29.1.61, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 162

Tveksamheten till DDR:s politiska ambitioner med Östersjöveckan fanns också i de svenska kretsar som stod DDR närmast. Tore Svensson, Föreningen Sverige-DDR:s sekreterare, menade att össtyskarna måste vara försiktiga med politisk propaganda. Han hävdade att det viktiga var att deltagarna fick se och uppleva DDR. Östtyska representanter borde därför inte pressa deltagarna till politiska samtal. En liknande uppfattning gav företrädare för SKP:s ledning uttryck för 1962. På ett möte med de övriga Östersjöländernas kommunistpartier som förberedelse inför Östersjöveckan 1962 menade svenskarna med Urban Karlsson i spetsen (Karlsson var vid denna tid medlem i SKP:s arbetsutskott) att man skulle överväga att arrangera veckan i ett annat land. På östtysk sida ansågs detta vara ett sätt för de svenska kamraterna att slippa engagera sig i DDR:s politiska kamp som blivit betydligt besvärligare efter byggandet av Berlinmuren.[909]

Den svenska delegationen på den internationella arbetarkonferensen 1962 var svårarbetad för arrangörerna. Svenskarna instämde inte i de östtyska uppfattningarna om betydelsen av kampen mot västtysk imperialism och militarism. De godtog inte heller en formulering som var riktad mot Willy Brandt i den appell som skulle publiceras från mötet. Formuleringen fick därför skrivas om. Den svenska delegationsledningen ville också att ett porträtt av Walter Ulbricht som hängde i möteslokalen skulle tas bort. Enligt den östtyska utvärderingen försökte delegationsledningen även hindra östtyska representanter från att föra enskilda samtal med de svenska ledamöterna. Genom att byta ut de svenska representanterna i konferensens ständiga förberedelsekommitté räknade DDR med att kunna lösa problemet.[910] Det lyckades dock inte. 1964 och 1965 föreslog svenska delegater vid arbetarkonferensen åter att Östersjöveckan skulle hållas i något annat land. Den svenska delegationen 1965 var också kritisk mot att östtyska problem alltför mycket stod i centrum för konferensen.[911] Efter Östersjöveckan 1966 hävdade de svenska kommunisterna att det inte var bra att Östersjöveckan hade en så tydlig kommunistisk prägel. De ville att den

[909] Aufzeichnungen von einer Beratung der Bruderparteien der Ostseeländer über den Verlauf der Ostseewoche 1961 (13.7.61), Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1961, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 176 & 207, Information über die Aussprache mit den Genossen des ZK der Kommunistischen Partei Schweden (10-12.10.62), i LA Gr BL IV/A/2/18/1077, s 131f

[910] Abteilung Aussenpolitik und Internationale Verbindungen an Walter Ulbricht (20.3.62), Information über die Sitzung des Ständigen Komitees der Arbeiterkonferenz der Ostseeländer, Information über die V. Arbeiterkonferenz der Ostseeländer, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/83, s 60, 181 & 184f

[911] Information über die Teilnahme an der Sitzung des schwedischen Länderkomitees der Arbeiterkonferenz der Ostseeländer in Stockholm und über Aussprachen mit schwedischen Funktionären (27.4.65), i PA-MfAA, A7777, s 136-140, Bericht über die Ostseewoche 1964 und Schlussfolgerungen für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1965, i PA-MfAA, A13369, s 188

skulle vara ett bredare fredsmöte som engagerade hela fredsrörelsen. Den svenska Östersjökommittén kritiserade samma år de informationsmöten som arrangerades för Östersjöveckans deltagare. Kommitténs verkställande utskott menade att mötena endast skulle genomföras i den utsträckning som deltagarna själva visade intresse för dem. Större vikt borde i stället läggas vid att erbjuda studieresor och studiebesök.[912]

Även bland de vanliga svenska deltagarna var det svårt för arrangörerna att föra fram sitt politiska budskap. Uppfattningen att man var i DDR på semester och inte för att föra politiska samtal var vitt spridd. 1964 konstaterades att "bland majoriteten av gästerna fanns felaktiga och oklara uppfattningar om maktförhållandena i de båda tyska staterna, om framtidsutsikterna och levnadsförhållandena i DDR, om faran från den västtyska militarismen och revanschismen, om utvecklingen av kampen för fred i Östersjöstaterna och om nödvändigheten av en kärnvapenfri zon i Nordeuropa". Det hävdades att det krävdes många samtal med österländska funktionärer från olika partier, information från regeringsrepresentanter och de stora centrala organisationerna, utflykter och företagsbesök samt kontakter med befolkningen innan deltagarna var beredda att diskutera politiska frågor.[913]

På möten med de svenska deltagarna var det, enligt de österländska utvärderingarna, utmärkande att svenskarna ofta inte alls ville diskutera politiska problem utan försökte undvika tematiken genom att ställa frågor om sociala och kulturella förhållanden i DDR.[914] När svenskarna väl ställde politiska frågor var de inte sällan kritiska. Det förekom ofta kritiska frågor om Berlinmuren och om svårigheterna att försörja den österländska befolkningen. Ett problem för arrangörerna var också att det huvudsakligen var övertygade kommunister som deltog i de olika mötena med de svenska deltagarna. En stor del av svenskarna höll sig helt borta från arrangemang med tydlig politisk karaktär. 1966 bedömdes att endast 10-15 procent av de svenska deltagarna hade närvarat vid sådana arrangemang. Många svenska deltagare tyckte att det lades alltför stor vikt vid kritik av utvecklingen i Förbundsrepubliken. De ville istället få mer information om DDR och bättre möjligheter att lära

[912] Svenska Östersjökommittén. Verksamhetsberättelse Östersjöveckan 1966, i SAPMO-BArch DY13/2047 & PA-MfAA, C171/71, s 97, Protokoll über die Arbeitsberatung der Bruderparteien der Ostseeländer und Norwegens zur Vorbereitung der Ostseewoche 1967 am 1.12.66, Abt Int Verb. Einschätzung der Arbeitsberatung mit Vertretern der Bruderparteien der Ostseeländer zur Vorbereitung der Ostseewoche (6.12.66), i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/70

[913] Vorlage für den Beirat für Auslandsinformation beim ZK der SED. Die Ostseewoche 1964 und Schlussfolgerungen für die weitere Gestaltung der auslandsinformatorischen Arbeit nach Nordeuropa, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/21/4

[914] Abschlussbericht. Organisationsbüro Touristik Kühlungsborn. (19.7.67), Tagesbericht vom 15.7.66, i SAPMO-BArch DY13/1862, Abschlussbericht über das VI. Internationale Sommerzeltlager der Jugend und Studenten der Ostseeländer 1963, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/74

känna den östtyska befolkningen. Många ansåg också att den östtyska positionen gentemot Förbundsrepubliken var alltför hård. De hävdade att DDR genom sitt eget agerande försvårade möjligheterna till en samförståndslösning av Tysklandsfrågan. DDR måste visa kompromissvilja. Denna svenska inställning förstärktes efter mitten av 1960-talet då det västtyska socialdemokratiska partiet kom i regeringsställning och inledde sin nya östpolitik. Positivt för arrangörerna var dock att de trots det ringa intresset för de politiska mötena ofta kunde konstatera ett generellt stort intresse för den östtyska utvecklingen på olika områden.[915] Här bör också påpekas att det inte bara var de svenska besökarna och delegaterna som arrangörerna hade svårt att övertyga om Förbundsrepubliken som ett hot mot freden. 1965 gjordes bedömningen att även den östtyska befolkningen underskattade den västtyska imperialismens farlighet. Många östtyskar såg Östersjöveckan i första hand som en folkfest och inte som en politisk manifestation.[916]

De östtyska arrangörerna var således inte nöjda med svenskarnas inställning. De gav vanligen inte ens de svenska deltagare och delegater som var medlemmar i kommunistpartiet godkänt betyg. Inte heller de ansågs ha insett den västtyska imperialismens farlighet. Arrangörerna var också missnöjda med den svenska Östersjökommittén. Man menade att den ignorerade Östersjöveckans politiska innehåll och endast fungerade som en resebyrå. Intrycket var att Östersjökommittén huvudsakligen såg Östersjöveckan som ett sätt att tjäna pengar.[917]

Enligt de östtyska utvärderingarna blev dock de svenska besökarna med tiden alltmer positiva till ett diplomatiskt erkännande av DDR. 1970 uppskattades att majoriteten av de svenska deltagarna i Östersjöveckan var för ett diplomatiskt erkännande. De flesta hävdade emellertid samtidigt att erkännandet först kunde bli aktuellt när Förbundsrepubliken normaliserat sina relationer med DDR.[918] Arrangörerna kunde också glädja sig åt att medlemmarna i den svenska hedersdelegationen allt oftare innehade politiska positio-

[915] Bericht über die Reise der Delegation des Verbandes Deutscher Journalisten des Bezirkes Rostock nach Schweden in der Zeit vom 9-13.6.64, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/68, Bericht über die Durchführung der Ostseewoche 1962 und die Massnahmen der Vorbereitung 1963, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/66, Einschätzung zum Ergebnis der politischen Arbeit unter den Touristen aus Nordeuropa während der Ostseewoche 1966 (DENOG), i SAPMO-BArch DY13/2040, Tagesbericht vom 15.7.67, i SAPMO-BArch DY13/1862, Politisches Abschlusseinschätzung des Wirkens der DENOG zur Ostseewoche 1968 (DENOG) (16.8.68), i SAPMO-BArch DY13/1863

[916] Einige Probleme zum Stand der Vorbereitung der Ostseewoche, i LA Gr BL IV/A/2/18/1090, s 184

[917] Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1961, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 202

[918] Abschlussbericht der DENOG und des Reisebüros der DDR zur Ostseewoche 1970, Über die Ergebnisse der Ostseewoche 1970 (Beschluss des Ministerrats vom September 1970), i SAPMO-BArch DY13/1864

ner. Från och med 1962 deltog årligen svenska riksdagsledamöter i aktiviteterna under Östersjöveckan. 1962 närvarade kommunisten Kurt Senander, centerpartisten Fridolf Jansson och socialdemokraten Tekla Torbrink. Ytterligare fyra centerpartistiska riksdagsmän, Ernst Olsson, Einar Larsson, Lennart Mattsson och Nils-Eric Gustavsson besökte ett möte för bönder.[919]

Östersjöveckan ägnades inte särskilt stor uppmärksamhet i den svenska eller nordiska pressen. I utvärderingarna konstaterades ofta att de större svenska tidningarna inte hade skrivit om arrangemanget. I de fall som tidningarna rapporterade var det vanligen i form av kortare notiser. Det var ovanligt att de större svenska tidningarna hade korrespondenter på plats. 1963 hade t ex endast Ny Dag och Kvällsposten reportrar på plats. 1965 bevakade två svenska journalister arrangemanget och 1966 sände endast fyra av 72 inbjudna svenska tidningar och andra massmedier reportrar.[920] I början av 1970-talet verkar dock intresset för Östersjöveckan ha ökat något bland svenska massmedier. 1971 var ca ett dussin svenska journalister på plats, bl a en reporter från Sveriges Radio. Arrangörerna var dock inte heller detta år nöjda med den svenska pressens rapportering.[921]

Östersjöveckan efter det diplomatiska erkännandet

Östersjöveckan fortsatte efter det diplomatiska erkännandet från de nordiska staterna i slutet av december 1972 och i början av 1973 fram till och med 1975. Efter erkännandet förändrades dock arrangemangets syfte. Större delen av konferenserna som parlamentarikermötet, kommunpolitikermötet, pedagogmötet, juristmötet och mötet för konsumentföreningarna genomfördes inte längre inom ramen för Östersjöveckan vars främsta syfte hädanefter var att utveckla en bred vänskapsrörelse med DDR i de nordiska länderna. Man ville ge DDR-sympatisörerna nya argument för att DDR förde en riktig utrikespolitik. I linje med syftet att utveckla en bred vänskapsrörelse låg omorganisationen av de kommittéer som tidigare arbetat för DDR i Sverige. Både Östersjökommittén och erkännandekommittén upplöstes 1973 och slogs ihop med vänskapsföreningen. Ett centralt tema för Östersjöveckan åren efter det diplomatiska erkännandet var pro-

[919] Svenska Komittén för Östersjöveckan. Verksamhetsberättelse 1962, i LA Gr Rep 210, Nr 451

[920] Abschlussbericht über die Ostseewoche 1963, i PA-MfAA, A13368, s 32 & i PA-MfAA, A14548, s 29, Journalisten zur Ostseewoche 1968 und 750-Jahrfeier (11.9.68), i PA-MfAA, C171/71, s 42, Pressezentrum Ostseewoche. Bericht über den Stand der Tätigkeit des Pressezentrums Ostseewoche 1966, LA Gr BL IV/A/2/1102, s 2, Internationales Presseecho zur Ostseewoche 1971, i LA Gr Rep 210, Nr 274

[921] Svenska Komittén för Östersjöveckan. Verksamhetsberättelse Östersjöveckan 1971, i LA Gr Rep 210, Nr 454, s 45, Internationales Pressecho zur Ostseewoche 1971, i LA Gr Rep 210, Nr 274

pagerandet för en europeisk säkerhetskonferens. Det östtyska behovet av att presentera sig som en självständig, framgångsrik, fredsälskande, socialistisk tysk stat kvarstod dock. 1973 ville arrangörerna framhäva DDR som en likaberättigad medlem i den socialistiska statsfamiljen, som en antiimperialistisk stat och som en ungdomens stat som sedan sitt grundande arbetat för europeisk säkerhet och fredlig samexistens.[922]

I slutet av november 1975 beslutade Politbyrån att ställa in Östersjöveckan med omedelbar verkan. Arrangemanget ansågs ha fyllt sin uppgift. Arbetet skulle istället inriktas på att utveckla de bilaterala relationerna med de nordiska länderna. Nedläggningen av Östersjöveckan var uppenbarligen ett snabbt påkommet beslut med stöd av Erich Honecker som föredrog frågan vid Politbyråsammanträdet. I slutet av oktober 1975 hade som vanligt ett förslag om att arrangera Östersjöveckan 1976 lämnats in. Inte heller de nordiska broderpartierna konsulterades innan beslutet fattades. Beslutet kritiserades inte minst av Stellan Arvidson som menade att Östersjöveckan inte hade nått alla sina mål. Även de danska kommunisterna var kritiska.[923]

Sammanfattning

Avsikten med det nordiska deltagandet i Östersjöveckan var att deltagarna skulle revidera det som ansågs vara felaktiga uppfattningar om DDR. Deltagarna möttes av en idealbild av DDR och befolkningens arbets- och levnadsförhållanden. Denna idealbild skulle övertyga dem om att DDR var överlägset de kapitalistiska staterna på många områden som t ex socialväsende och utbildning.[924]

---

[922] Aussenpolitische Konzeption für die Gestaltung der künftigen Ostseewochen, Konzeption für die Gestaltung der Ostseewoche 1973, Hauptveranstaltungen zur Ostseewoche 1973, i SAPMO-BArch DY30/IVB2/20/429, Aufgaben der Liga für Völkerfreundschaft und der DFNOG zur Ostseewoche 1973 (8.9.72), Vorlage an die Aussenpolitische Kommission. Inhalt und Gestaltung der Ostseewoche 1973, i SAPMO-BArch DY13/2281, Vorschlag für die Durchführung der Sekretariatssitzung am 30.3.73, i LA Gr BL IV/C/2.18/661, s 16-18, Konzeption für die Vorhaben der Liga für Völkerfreundschaft der DDR zur Ostseewoche 1975, i LA Gr Rep 210, Nr 602, s 51, Vermerk über ein Gespräch mit Urban Karlsson am 9.2.73, i LA Gr Rep 210, Nr 454, s 31

[923] Vorlage für das Sekretariat des ZK. Konzeption für die Ostseewochen und Aufgaben der Ostseewoche 1976, Freundschaftsgesellschaft Schweden-DDR (Arvidson) an Liga für Völkerfreundschaft (Brasch) (11.2.76), Bericht über Gespräche mit Vertretern der Parteiführungen der KP Dänemarks, der Linkspartei Kommunisten Schwedens und der KP Norwegens und einige Aspekte der Reise nach Skandinavien (vertrauliche Dienstsache) (12.4.76), i SAPMO-BArch DY30/IVB2/20/429, Protokoll Nr 48 der Sitzung des Politbüros vom 27.11.75, Vorlage für das Sekretariat. Durchführung des Beschlusses des Politbüros vom 27.11.75 zur Beendigung der Ostseewoche, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/1590, s 1

[924] Warum sind die Ausländer überzeugt, wenn sie von uns wegfahren? (1966), i LA Gr Rep 210, Nr 513, s 15f

Inte minst öppningsceremonin och den inledande demonstrationen var viktiga för att presentera den socialistiska utvecklingen i DDR och Östersjöveckans budskap. Öppningsceremonin var också ett sätt för SED-ledningen att manifestera sammanhållningen mellan partiet och folket och att visa att den bild av förhållandena i DDR som fanns i utlandet var felaktig. Ett sätt att uttrycka sammanhållningen var att låta demonstranterna hylla ledarna och hedersgästerna genom att marschera förbi tribunen på Ernst-Thälmann-Platz. Ett annat sätt var att låta arbetarna och övriga deltagare i demonstrationståget bära stora bilder av de östtyska ledarna för att visa befolkningens solidaritet med statsledningen. Man ville med hjälp av Östersjöveckans aktiviteter även visa att det var folket i DDR som hade makten. Målsättningen var att "våra gäster måste ta med sig intrycket hem att arbetarna, bönderna och vetenskapsmännen utgör statsmakten i DDR".[925] Att demonstrationståget var riktat både till den östtyska befolkningen och till omvärlden (främst de nordiska länderna) framgick av parollerna. Även det sätt på vilket Rostock dekorerades syftade till att visa den positiva socialistiska utvecklingen i DDR och sprida Östersjöveckans politiska budskap.

Presentationen av en idealbild av DDR som fredssträvande och framgångsrikt sammankopplades med strävan efter diplomatiskt erkännande. Det hävdades att de nordiska staterna kunde bidra till att säkra freden genom att normalisera sina relationer med DDR. Det diplomatiska erkännandet skulle enligt östtysk uppfattning förbättra DDR:s möjligheter att motverka de aggressiva västtyska krafterna.[926] Östersjöveckan var redan från början en del i den östtyska strävan efter diplomatiskt erkännande. Den skulle bidra till att stärka de krafter i de nordiska länderna som var för en normalisering av relationerna med DDR. Samtidigt ville arrangörerna värva nya personer som i sina respektive hemländer aktivt kunde stödja DDR:s utrikespolitiska ambitioner. I beslutet om Östersjöveckan 1959 hette det att "dess främsta mål måste bestå i att öka DDR:s anseende och inflytande som en suverän och demokratisk tysk fredsstat i de nordeuropeiska länderna [...] framför allt måste ansträngningarna att allsidigt normalisera relationerna med DDR främjas".[927]

DENOG hade en viktig roll i arbetet med de utländska deltagarna. En dominerande målsättning för organisationen var att stärka de krafter som arbetade för ett diplomatiskt erkännande av DDR. Bl a ville man värva nya medlemmar till de nordiska vänskapsföreningarna och erkännandekom-

[925] Plan für Agitation und Propaganda zur Ostseewoche 1962, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/83, s 76

[926] Argumentationshinweise zur Ostseewoche 1964, i PA-MfAA, A616, s 207

[927] Abt. Aussenpolitik und Internationale Verbindungen. Vorlage für die Aussenpolitische Kommission (streng vertraulich) (16.12.58), Aus den Beschlüssen der Aussenpolitischen Kommission vom 17.12.58, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 446f & 434

mittéerna.[928] Efter starten av den internationella kampanjen för diplomatiskt erkännande i slutet av 1960-talet minskade ansträngningarna att med hjälp av Östersjöveckan värva nya medlemmar i vänskapsföreningar. Viktigare var istället erfarenhetsutbyte mellan de organisationer som arbetade för diplomatiskt erkännande av DDR i de olika länderna. Sammankomsterna under veckan skulle bidra till en bättre samordning av dessa organisationers verksamhet.[929]

Östersjöveckan kan också ses som ett instrument för den östtyska politiska ledningen att stärka sin legitimitet. Folket skulle känna stolthet över DDR:s socialistiska framsteg och på så sätt bindas närmare till SED. Arrangörerna ville att Östersjöveckan skulle vara en angelägenhet inte bara för befolkningen i Rostockregionen utan även för de angränsande regionerna.[930]

Att Östersjöveckan prioriterades högt framgår av dess budget. DDR var berett att satsa relativt stora summor. 1958 kostade Östersjöveckan 1,7 miljoner östtyska mark, 1961 hade budgeten ökat till 2,3 miljoner. Den krisartade östtyska ekonomin gjorde dock att budgeten 1962 minskades med 40 procent jämfört med året innan. De angivna siffrorna omfattade endast de medel ur statsbudgeten som var öronmärkta för Östersjöveckan. Till detta ska läggas en rad utgifter som kommunerna, lokala företag, blockpartierna och organisationerna i Rostockregionen hade. En stor del av dessa kostnader belastade indirekt statsbudgeten eftersom kommuner, blockpartier etc fick medel för sin verksamhet från staten. En revision som gjordes i mitten av 1960-talet uppskattade att statens utgifter för Östersjöveckorna var dubbelt så stora som de ovan angivna siffrorna.[931] Under res-

[928] Massnahmeplan zur Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1968 (DE-NOG) (16.5.68), i LA Gr Rep 210, Nr 471, s 145

[929] Bericht über den Stand der Vorbereitung der Ostseewoche 1969, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/73, Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1971. Anlage Nr 2 zum Protokoll Nr 100 vom 18.11.70 (Sekretariat), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/1691, s 9, Anlage zum Protokoll Nr 20/71 vom 27.10.71, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/1361, s 18-20, Einschätzung der Ostseewoche 1968 und der 750-Jahrfeier der Stadt Rostock (Am 27.11 1968 durch das Sekretariat des ZK beschlossen), i LA Gr Rep 210, Nr 90, s 9, Konzeption für das Treffen der Nationalen Freundschaftsgesellschaften, der Anerkennungskomitees und der Komitees Osteewoche mit Repräsentanten der DDR am 13.7.70, i LA Gr Rep 210, Nr 471, s 187

[930] Aktenvermerk über die 1. Sitzung der AG für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1959 am 3.12.58, i PA-MfAA, A95, Die Aufgaben bei der Vorbereitung der diesjährigen Ostseewoche (1960), Massnahmeplan des MfAA für die Vorbereitung und Durchführung der Ostseewoche 1960, i PA-MfAA, A13265

[931] Abt. Finanzverwaltung und Parteibetriebe. Kosten für die Ostseewoche 1964 (26.1.65), Kosten für die Ostseewoche 1965, i SAPMO-BArch DY30/IVA2/20/69, Finanzierung der Ostseewoche 1959, i LA Gr BL IV/2/3/207, s 124, Ministerium der Finanzen. Erster Bericht über die durchgeführte Überprüfung der Finanzierung der Ostseewochen (streng vertraulich) (14.9.66), i LA Gr BL IV/A/2/18/1091, s 103f, Anlage 5 zum Protokoll vom 23.9.58 (Politbüro). Bericht über die Ostseewoche 1958, i SAPMO-BArch DY30/JIV2/2/612

ten av 1960-talet och början av 1970-talet pendlade Östersjöveckans budget mellan 1 och 1,75 miljoner östtyska mark.[932] För att hålla nere arrangörernas kostnader fick deltagarna själva bidra till att finansiera sin vistelse. Arrangörernas målsättning var dock att resan och vistelsen i DDR skulle vara billigare än en motsvarande resa till ett kapitalistiskt land. Efter önskemål från de nordiska Östersjökommittéerna utökades 1963 tiden för vistelsen till 14 dagar. Då kostade ett besök på Östersjöveckan 285 kronor. 1967 kunde svenska deltagare välja att antingen stanna nio dagar för 90 kronor, 13 dagar för 120-205 kronor eller 14 dagar för 130-155 kronor. Prisvariationerna berodde på hur man inkvarterades.[933] I början av 1970-talet när det diplomatiska erkännandet var inom räckhåll minskade arrangörernas vilja satsa ekonomiskt på Östersjöveckan. En metod att förbättra finansieringen var att inrätta speciella affärer där deltagarna endast kunde betala med västvaluta.[934]

Östersjöveckan var således ett viktigt instrument för den östtyska politiska ledningen att informera om DDR:s framgångsrika utveckling. Man ville visa upp DDR som ett exempel på framgångsrik socialistisk utveckling som manade till efterföljd. 1966 konstaterade Rådet för utlandsinformation att Östersjöveckan var ett av de allra viktigaste arrangemangen för att informera om DDR i utlandet.[935] Med hjälp av Östersjöveckan ville DDR inte bara rent allmänt ge en positiv bild av landet och vinna sympati för de östtyska kraven på erkännande. Man ville aktivt värva anhängare för ett diplomatiskt erkännande av DDR. Målet var att dessa anhängare skulle skapa opinion i sitt hemland för ett erkännande. Med hjälp av Östersjöveckan försökte man också förbättra kontakterna med svenska organisatio-

[932] Erster Bericht über die durchgeführte Überprüfung der Finanzierung der Ostseewochen (streng vertraulich) (14.9.66), i LA Gr BL IV/A/2/18/1091, s 103f, Finanzplan der Ostseewoche 1967, i LA Gr BL IV/A/2/18/1104, s 5, Ziele und Aufgaben der Ostseewoche 1971, i LA Gr BL IV/B/2.18/634, s 97-102, Finanzplan der Ostseewoche 1968, i LA Gr BL IV/B/2.18/633, s 25, Anlage Nr 2 Zum Protokoll Nr 94 vom 3.12.69 (Sekretariat), i SAPMO-BArch DY30/JIV2/3/1583, s 15

[933] Schwedisches Komitee Ostseewoche (21.1.63), i LA Gr Rep 210, Nr 451, s 70, Reisebüro der DDR. Bericht über den Stand der Vorbereitung zur Ostseewoche 1967 (22.12.66), i SAPMO-BArch DY13/1862, Aus den Beschlüssen der Aussenpolitiischen Kommission vom 17.12.58, i SAPMO-BArch DY30/IV2/20/2, s 436

[934] Bericht über die Ergebnisse der Ostseewoche 1960, SAPMO-BArch DY30/IV2/20/82, s 108-110, Beschluss-Protokoll der 22. Sitzung der BL Rostock am 5.10.67, i LA Gr BL IV/A/2.3/184, Massnahmeplan und Aufgaben der staatlichen Organe und gesellschaftlichen Organisationen (1965), i PA-MfAA, A7777, s 246, Beschluss über die Aufgaben der staatlichen Organe zur Durchführung der Ostseewoche 1965 (vertrauliche Ministerratssache) (21.5.65), i LA Gr Rep 210, Nr 100, s 53, MfAA (4.EA) an Komitee Ostsewoche (12.4.65), MfAA (4.EA) an Komitee Ostsewoche (29.4.65), i LA Gr Rep 210, Nr 438, s 18f

[935] Massnahmeplan zur Vorbereitung und Durchführung der Jubiläumsostseewoche 1967 (DENOG) (15.11.66), i SAPMO-BArch DY13/1862

ner och institutioner. Östersjöveckan var således även ett led i ansträngningarna att nå officiella överenskommelser med svenska organisationer och institutioner.

7. Avslutning

DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige och övriga väststater dominerades från 1950-talets början av en strävan efter diplomatiskt erkännande. Det är denna strävan som står i centrum för avhandlingen. Syftet är att belysa DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige, det östtyska tillvägagångssättet för att nå diplomatiskt erkännande. Sverige var (tillsammans med Finland) det viktigaste nordiska landet för DDR under den aktuella perioden. Den östtyska utrikespolitiska byråkratins relativt positiva syn på den svenska utrikespolitiken, främst alliansfriheten, är en förklaring. Den svenska Tysklandspolitiken sågs med relativt positiva ögon eftersom Sverige till skillnad från övriga västeuropeiska stater officiellt inte stödde de västtyska anspråken på att ensamt representera Tyskland. Sveriges position som det politiskt och ekonomiskt starkaste landet i Norden var likaledes en viktig orsak till det östtyska intresset. I utrikesministeriet hoppades man att ett svenskt diplomatiskt erkännande eller åtminstone förbättrade relationer med Sverige skulle underlätta kontakterna med de övriga nordiska staterna. Även den geografiska närheten och att tyska kommunister tillbringat nazitiden i exil i Sverige bidrog till intresset.

Diplomatiskt erkännande var DDR:s viktigaste utrikespolitiska mål. En orsak kan sökas i de östtyska legitimitetsproblemen. Ett diplomatiskt erkännande skulle stärka den östtyska politiska ledningens legitimitet. Eftersom övriga inrikespolitiska strategier som användes för att stärka legitimiteten inte var särskilt framgångsrika fick utrikespolitiken en viktig ställning. Samtidigt önskade DDR få internationell legitimitet för att förbättra sina osäkra framtidsutsikter i det internationella politiska samfundet. Förbundsrepubliken försökte förhindra en stabilisering av DDR och den östtyska politiska ledningen kunde inte vara helt säker på att Sovjetunionen inte skulle ändra sina utrikespolitiska prioriteringar och låta Tyskland återförenas. En återförening med Förbundsrepubliken skulle innebära slutet på det östtyska kommunistpartiet SED:s maktposition och radikalt försämra dess möjligheter att förverkliga sina ideologiska och politiska mål. Viktigt var naturligtvis också att ett internationellt diplomatiskt erkännande skulle innebära en utrikespolitisk framgång. Kontakterna med andra stater skulle underlättas.

Avhandlingens centrala problemställningar kretsar kring tre frågor:

1. Vilka resultat fick DDR:s ansträngningar att utveckla relationerna med Sverige?

2. Fanns det en övergripande strategi för DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige?
3. Förändrades DDR:s utrikespolitik under perioden?

Resultatet av DDR:s ansträngningar att utveckla relationerna

DDR utnyttjade en mängd områden i försöken att nå sina utrikespolitiska mål. I princip alla kontakter med utlandet skulle bidra till att nå diplomatiskt erkännande.

Propagandan var ett viktigt inslag i DDR:s utrikespolitik. De östtyska aktiviteterna på massmediernas område i Sverige hade inte bara till avsikt att genom spridandet av en positiv DDR-bild skapa förutsättningar för diplomatiskt erkännande. Aktiviteten hade även en mer praktisk och handfast sida. DDR ville knyta kontakter med journalister, främst vid socialdemokratiska tidningar. Journalisterna inviterades till DDR. Ambitionen var att förbättra de svenska tidningarnas rapportering om DDR. Man hoppades också att journalisterna kunde påverka inflytelserika socialdemokratiska politiker att inta en mer positiv ställning till DDR. Den östtyska nyhetsbyrån ADN:s korrespondent i Sverige hade i slutet av 1950-talet en viktig roll i arbetet med att informera om DDR och knyta kontakter med svenskar. ADN lyckades sluta ett avtal med TT om utbyte av nyheter. Den svenska nyhetsbyrån tog dock sällan östtyska telegram. De svenska tidningarnas intresse för DDR var relativt begränsat under 1950- och 1960-talen. Större svenska tidningar hade t ex sällan reportrar på plats vid Östersjöveckan.

De kulturella relationerna tillmättes stor betydelse för utrikespolitiken gentemot Sverige. Det ansågs finnas stort svenskt intresse för den östtyska kulturen och man räknade med goda möjligheter att knyta kontakter med svenskar på det kulturella området. Målet var att nå ett statligt avtal om kulturutbytet vilket i princip hade inneburit att Sverige erkänt DDR som en suverän stat. Strategin var att gradvis utveckla relationerna och försöka sluta officiella överenskommelser med svenska kulturella institutioner. De östtyska organisationer och institutioner som var verksamma på området skulle utnyttja alla möjligheter att utveckla kontakter med Sverige och svenskarna. En viktig målsättning för de kulturella aktiviteterna var att motverka det västtyska inflytandet.

DDR:s viktigaste svenska samarbetspartner på det kulturella området var vänskapsföreningen, Föreningen Sverige-DDR, som grundades 1956. På östtysk sida var man aldrig nöjd med vänskapsföreningens verksamhet. Medlemmarna ansågs inte arbeta tillräckligt aktivt för DDR:s politiska ambitioner. Den svenska allmänhetens intresse för vänskapsföreningen var

lågt. 1967 öppnades ett kulturcentrum i Stockholm som skulle förbättra DDR:s kulturella verksamhet i Sverige. En viktig uppgift för kulturcentret var även att informera om DDR. Trots en relativt omfattande verksamhet med föredrag, utställningar, utlåning av böcker etc. lyckades inte centret nå en större svensk publik. Detta svenska ointresse var ett stort problem för DDR som med hjälp av kulturella aktiviteter ville skapa en stark opinion för diplomatiskt erkännande.

I slutet av 1960-talet startade DDR en internationell kampanj för diplomatiskt erkännande. I denna kampanj ingick olika kulturella manifestationer och informationsmöten som presenterade den östtyska utvecklingen på olika områden. Manifestationerna skulle också väcka intresse för DDR:s utrikespolitiska ambitioner. Sverige var ett av de viktigaste europeiska länderna för kampanjen. Socialdemokraten Stellan Arvidson var ordförande för den internationella kommitté som skulle samordna kampanjen och kommunisten Nils Brädefors var kommitténs sekreterare. 1969 bildades en nationell svensk kommitté för diplomatiskt erkännande av DDR. Ambitionen var att denna kommitté skulle organisera alla svenskar som var för ett erkännande oberoende av politisk uppfattning. Kommittén blev emellertid ingen succé. Dess aktiviteter lockade inte den svenska allmänheten. Man nådde endast i liten utsträckning ut till andra politiska grupperingar än övertygade kommunister.

Sverige var ett av de viktigaste västeuropeiska länderna för den östtyska utrikeshandeln. I slutet av 1960-talet var bara Förbundsrepubliken och Frankrike viktigare. DDR:s främsta mål för de ekonomiska relationerna med Sverige var att få till stånd ett statligt handelsavtal. Det lyckades man inte med. Avtalen slöts mellan den östtyska utrikeshandelskammaren KfA och det svenska aktiebolaget SUKAB. DDR eftersträvade ett utbyte av officiella handelsrepresentationer vilket skulle ha varit ett viktigt steg på vägen mot statliga handelsavtal. Sverige accepterade inte ett sådant utbyte men i början av 1970-talet fanns det stort intresse i svenska företagarkretsar för att inrätta en privat handelsrepresentation i Östberlin.

DDR försökte utnyttja kontakterna på det ekonomiska området för sina utrikespolitiska mål. Industrimässorna S:t Eriks-Mässan (Stockholm), Internationella Svenska Mässan (Göteborg) och Leipzigmässan i DDR var viktiga för att knyta kontakter med svenska företagsrepresentanter. Mässorna var emellertid även av stor betydelse för att informera om DDR. De östtyska mässutställningarna presenterade inte bara östtyska produkter utan gjorde även reklam för resor till DDR och informerade om den östtyska samhällsutvecklingen. Mässdeltagandet utnyttjades också för att låta östtyska politiker och ämbetsmän resa till Sverige och försöka knyta kontakter, främst med svenska politiker. För att upprätthålla goda relationer med Sverige var DDR berett att köpa produkter man egentligen inte hade

behov av. Man subventionerade också östtyska företag för att underlätta för dem att tränga in på den svenska marknaden. Östtyska produkter skulle bidra till att sprida en positiv DDR-bild.

Sedan 1957 fanns en representation för den östtyska utrikeshandelskammaren KfA i Stockholm. Denna representation hanterade (inofficiellt) politiska uppgifter. Den försökte inte minst knyta kontakter med svenskar som kunde utnyttjas i strävan efter diplomatiskt erkännande. Sedan mitten av 1960-talet hade utrikesministeriet representanter placerade vid representationen. Officiellt arbetade dessa representanter dock för KfA.

DDR var ett viktigt land för svensk transittrafik till Mellan- och Sydeuropa. Viktigast var färjelinjen mellan Trelleborg och Sassnitz. DDR strävade efter att öka det svenska utnyttjandet av färjelinjen för att på så sätt öka sin betydelse för Sverige och minska det västtyska inflytandet. I förhandlingar med det svenska järnvägsbolaget SJ som ansvarade för färjelinjen försökte man få SJ:s representanter att utöva påtryckningar på den svenska regeringen att acceptera närmare relationer med DDR. Ett statligt avtal som reglerade trafiken mellan länderna eftersträvades. Detta mål nådde DDR inte.

Sedan 1956 fanns det en representation för det östtyska järnvägsbolaget DR i Stockholm. Representationen vars officiella arbetsområde 1960 utvidgades till att gälla alla trafikfrågor mellan länderna hade inofficiellt politiska uppgifter. Representationens medarbetare skulle bl a analysera den svenska politiken och försöka knyta kontakter med svenskar. Trafikrepresentationen var dock inte lika politiskt aktiv som handelsrepresentationen.

Ett östtyskt syfte med att utvidga trafiken med Sverige var att göra det nödvändigt att nå en smidig lösning av viseringsproblematiken och skapa ett behov av att upprätta konsulära relationer. 1954 erbjöd Sverige DDR att stationera en representant i Sverige som skulle hantera viseringsfrågor. DDR var inte intresserat av förslaget eftersom representanten inte skulle få officiell status. Östtyskarnas intresse för det svenska förslaget ökade dock i slutet av 1950-talet. I början av 1960-talet försökte DDR mycket aktivt att få till stånd ett utbyte av officiella viseringskontor. Det svenska intresset för de östtyska förslagen var dock svagt.

DDR var intresserat av kontakter med riksdagsledamöter men även med kommunpolitiker. Fram till mitten av 1960-talet hade man dock endast kontakter med ett fåtal svenska politiker. 1959 utgjorde ett undantag. Då lyckades två inflytelserika östtyska politiker få till stånd informella samtal med den svenske statsministern Tage Erlander. Efter mitten av 1960-talet var DDR generellt sett mer framgångsrikt i ansträngningarna att knyta kontakter med svenska politiker. Man lyckades emellertid inte få till stånd möten med stats- eller utrikesministern. Från slutet av 1967 fanns informella kontakter med det socialdemokratiska partiet som emellertid

inte gav konkreta resultat. DDR kunde dock genom dessa kontakter informera relativt inflytelserika socialdemokrater om den östtyska politiken. Även kontakter med centerpartister tillmättes stor betydelse. Inom centerpartiet fanns en större öppenhet än inom andra icke-kommunistiska partier för DDR:s strävan efter diplomatiskt erkännande. DDR nådde dock inte sitt mål att få centerpartiet att officiellt uttala stöd för ett erkännande. Man lyckades inte heller få till stånd officiella förbindelser mellan det östtyska bondepartiet DBD och centerpartiet.

Det lades stor vikt vid att politiker besökte DDR för att informera sig. Svenska riksdagsledamöter var också relativt intresserade av DDR-besök. 1959 besökte den första delegationen riksdagsledamöter som inte bara bestod av kommunister landet. Fr o m 1962 deltog årligen riksdagsledamöter i Östersjöveckan. 1967 mottogs en delegation riksdagsledamöter som var i DDR för att studera det östtyska utbildningssystemet av bl a Walter Ulbricht som informerade om DDR:s utrikespolitik. Även mycket spekulativa försök att skapa kontakter med svenska politiker övervägdes allvarligt i det östtyska utrikesministeriet. 1960 planerade man att bjuda in Ljungbys ishockeylag till DDR. Syftet var att knyta kontakt med den svenske inrikesministern som stödde föreningens verksamhet.

När DDR lyckades få till stånd möten med politiker diskuterades vanligen relationerna mellan länderna. Den östtyske representanten underströk vikten av ett snart diplomatiskt erkännande och försökte uppmuntra den svenske politikern att besöka DDR. Svenska företrädare övertygades sällan av de östtyska argumenten. De vidhöll vanligtvis att relationerna mellan länderna utvecklades väl och att det därför inte fanns någon anledning att förändra dem. Den hårda östtyska kritiken av Förbundsrepubliken mötte sällan svensk förståelse. Ett generellt stort problem för DDR i försöken att skapa opinion för det diplomatiska erkännandet var att även de svenska politiker som var positivt inställda till ett erkännande sällan offentligt gav uttryck för sin inställning.

Flest kontakter hade DDR med det svenska kommunistpartiet. Även i dessa relationer fanns dock svårigheter. Efter C H Hermanssons tillträde som partiledare i mitten av 1960-talet blev det svenska kommunistpartiets ledning mer tveksamt inställd till kontakter med DDR och SED. Relationerna försämrades drastiskt i samband med Warszawapaktstaternas militära inmarsch i Tjeckoslovakien 1968. Det svenska kommunistpartiet var mycket kritiskt och krävde ett omedelbart tillbakadragande av trupperna. Åren efter Tjeckoslovakienkrisen förbättrades relationerna. Trots de sämre relationerna med SED under 1960-talets andra hälft fortsatte de svenska kommunisterna att stödja de östtyska ansträngningarna att nå ett svenskt diplomatiskt erkännande. Bl a tog man i stort sett årligen upp frågan i riksdagen. De östtyska kommunisterna var dock inte nöjda med sina svens-

ka partibröders inställning och agerande i Tysklandsfrågan. Man ville att svenskarna skulle vara aktivare och försökte övertyga dem om riktigheten i den östtyska politiken. Även i kontakterna med svenska kommunister spelade information om DDR och den östtyska utvecklingen en viktig roll.

DDR var intresserat av kontakter med svenska myndigheter för att få till stånd officiella överenskommelser. Om en statlig svensk myndighet hade accepterat en officiell överenskommelse med en östtysk statlig myndighet hade det inneburit en politisk statushöjning för DDR. Man ville också stimulera svenska ämbetsmän att ta ställning för ett diplomatiskt erkännande av DDR. Svenska ämbetsmän och officiella representanter var försiktiga men ofta villiga att diskutera med östtyska företrädare när de möttes t ex vid diplomatiska mottagningar.

Efter mitten av 1960-talet förbättrades de östtyska kontakterna med svenska myndigheter. Relationerna förblev dock inofficiella. De kontakter som fanns rörde vanligen problem som uppstod i samband med svensk transittrafik genom DDR. I slutet av 1972 förekom dock även inofficiella kontakter mellan det östtyska utrikesministeriet och UD angående den europeiska säkerhetskonferensen, ESK. DDR försökte också överlämna diplomatiska noter och skrivelser till svenska ambassader. Sverige accepterade dock aldrig att ta emot dessa skrivelser officiellt.

Den viktigaste målsättningen för det östtyska arbetet gentemot internationella organisationer var att bli medlem i FN och dess specialorganisationer. Ett FN-medlemskap vore ett mycket klart tecken på att DDR var en suverän stat. Medlemskap i andra internationella organisationer var viktigt för att informera om DDR och knyta kontakter med andra länders delegater. Dessa kontakter ville man fördjupa och utnyttja för politiska ändamål. I början av 1970-talet var DDR:s försök att få delta i FN:s miljökonferens i Stockholm ett viktigt inslag i strävan efter diplomatiskt erkännande. De östtyska ansträngningarna misslyckades dock. DDR fick inte delta i konferensen.

De stora östtyska centrala organisationerna som ungdomsorganisationen FDJ och fackföreningsorganisationen FDGB hade också roller att fylla i utrikespolitiken. De skulle knyta kontakter med svenskar och informera om DDR. FDJ försökte främst knyta kontakter och nå avtal om officiellt samarbete eller utbyte med de svenska politiska ungdomsförbunden, i första hand det socialdemokratiska SSU. SSU:s ledning var dock inte intresserad. Bland SSU-medlemmarna fanns emellertid ett större intresse för DDR. SSU-kongresser uttalade sig under 1960-talet ett flertal gånger för att Sverige skulle erkänna DDR diplomatiskt. Till skillnad från SSU-ledningen agerade centerpartistiska ungdomsförbundet CUF:s ledning i slutet av 1960-talet aktivt för att centerpartiet skulle ta ställning för ett diplomatiskt erkännande. Även inom det folkpartistiska ungdomsförbundet FPU:s ledning fanns intresse för kontakter med DDR. FDGB eftersträvade offici-

ellt samarbete med den svenska fackliga centralorganisationen LO men nådde inte sitt mål. Relationerna med Sverige på det fackliga området utgjordes huvudsakligen av kontakter med fackföreningar på låg eller mellannivå.

Eftersom den östtyska statens framtid var osäker kan Tysklandsfrågan anses ha varit den absolut viktigaste politiska frågan för SED-ledningen. Alla officiella organ och institutioner kan sägas ha varit engagerade i en konkurrens med Förbundsrepubliken om att representera Tyskland och om vilken av staterna som var den mest framgångsrika. Denna konkurrens förstärktes av motsättningen mellan öst och väst i det kalla kriget. Även DDR:s utrikespolitik var en del i den tysk-tyska konkurrensen. Konkurrensen med Förbundsrepubliken ingick i princip alltid som en integrerad del i de östtyska överväganden när planer för utvecklingen av relationerna med Sverige utarbetades. Mycket av den DDR:s utrikespolitik handlade om att distansera sig från Förbundsrepubliken och sätta den egna politiken och de egna politiska målen i kontrast till de västtyska. Man kritiserade och svartmålade Förbundsrepubliken och försökte minska det västtyska inflytandet i Sverige. I utrikesministeriet följde man noga utvecklingen av de svensk-västtyska relationerna. Att Förbundsrepubliken utövat påtryckningar på Sverige var en vanlig förklaring till att ansträngningarna att förbättra de östtysk-svenska relationerna inte var framgångsrikare. De östtyska analytikernas noggranna iakttagelser av de västtyska aktionerna i Sverige och hänvisandet till Förbundsrepubliken när det gällde att förklara den egna bristen på framgång låg inte sällan på gränsen till det paranoida. Förbundsrepubliken fick mer eller mindre formen av en allsmäktig fiende som lurade överallt.

Östersjöveckan var ett viktigt inslag i DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige och övriga Norden. Arrangemanget kan betraktas som ett enda stort skyltfönster för DDR och den påstådda framgångsrika östtyska socialistiska utvecklingen. Östersjöveckan ses som en politisk manifestion som presenterade en positiv DDR-bild och skulle stimulera deltagarna att engagera sig för de östtyska politiska ambitionernas förverkligande. Inte minst invigningsceremonin och den demonstration som inledde Östersjöveckan var viktiga för att presentera en positiv DDR-bild och sända politiska budskap. De kontakter som knöts i samband med Östersjöveckan försökte DDR utveckla och utnyttja för politiska ändamål. Arrangörerna ville nå inflytelserika politiker och opinionsbildare men även vanliga socialdemokrater och representanter för borgerliga partier. En stor del av deltagarna var dock övertygade kommunister. Östersjöveckan fick därmed inte det önskade genomslaget i de nordiska länderna.

För att sammanfatta utvecklingen av de östtysk-svenska relationerna under perioden kan man konstatera att fram till mitten av 1950-talet var

relationerna begränsade i omfattning och utgjordes huvudsakligen av handel. Efter den sovjetiska självständighetsförklaringen av DDR i mars 1954 utarbetade det östtyska utrikesministeriet en rad planer för utvecklingen av relationerna med Sverige. Endast ett fåtal av de planerade aktionerna kunde dock genomföras. Fr o m 1955 ökade den östtyska aktiviteten gentemot Sverige. Sovjetunionen uppmuntrade i början av 1956 DDR att öka sina utrikespolitiska ansträngningar. 1956 och 1957 nåddes de första påtagliga resultaten i Sverige. Då inrättades två representationer, en för järnvägsbolaget DR och en för utrikeshandelskammaren KfA. 1958 kan betraktas som en milstolpe i den östtyska Sverigepolitiken. Då startade Östersjöveckorna som var ett centralt inslag i ansträngningarna att nå diplomatiskt erkännande. 1959 var DDR mycket aktivt och relativt framgångsrikt i strävan att utveckla relationerna med Sverige. Bl a fick man till stånd två informella möten med Tage Erlander. En rad planer för bl a propagandaverksamheten utarbetades också. 1959 inrättades även en partiskola i DDR som utbildade nordiska kommunister. Under 1960-talet minskade Sveriges betydelse för DDR:s strävan efter internationellt diplomatiskt erkännande. De stater som blev självständiga i tredje världen tillmättes allt större vikt. Där trodde DDR sig ha mycket goda möjligheter att nå diplomatiska erkännanden. De östtyska ansträngningarna gentemot Sverige mattades dock inte. Sverige var fortsatt tillsammans med Finland det viktigaste nordiska landet för DDR:s utrikespolitik.

Byggandet av Berlinmuren hämmade utvecklingen av relationerna med Sverige under flera år framåt. Först i mitten av 1960-talet övervanns murens negativa konsekvenser. Den östtyske vice utrikesministern Herbert Krolikowski gjorde i januari 1967 bedömningen att arbetet för diplomatiskt erkännande hade nått en ny fas. Han motiverade sin bedömning med att det fanns en tendens till att alltfler motioner om relationerna med DDR lämnades in till parlamenten i de nordiska länderna. Han hävdade att det inte längre bara var arbetarklassen (d v s kommunistpartierna) utan stora delar av befolkningarna som var för en normalisering av relationerna med DDR. Tjeckoslovakienkrisen 1968 påverkade emellertid de östtysk-svenska relationerna i negativ riktning, betydligt mer än uppförandet av Berlinmuren. Inte minst reagerade många svenska DDR-sympatisörer med vänskapsföreningen och VPK i spetsen starkt. Reaktionerna var dock relativt kortvariga. Under andra hälften av 1969 bedömde man i DDR att de negativa effekterna i stort sett hade upphört.

Den fortskridande utvecklingen i Tysklandsfrågan med västtyska förhandlingar med Sovjetunionen respektive Polen, samt i sinom tid även med DDR, gjorde att det svenska intresset för kontakter med DDR ökade. Politiker och svenska myndigheter visade en öppnare hållning. Smärre framgångar till trots var det dock fortsatt svårt för DDR att göra framsteg i ansträngning-

arna att nå ett svenskt diplomatiskt erkännande. Svenskarna var sällan villiga att engagera sig för DDR:s politiska mål. De hävdade ofta att Sverige kunde erkänna DDR diplomatiskt först när Förbundsrepubliken och DDR normaliserat sina inbördes relationer. Så blev också fallet. Först den 21 december 1972 efter att de båda tyska staterna ratificerat en överenskommelse om sina inbördes relationer erkände Sverige DDR diplomatiskt.

Övergripande östtysk strategi för att nå erkännande

Det fanns en tydlig strategi för DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige. DDR satte i princip in alla krafter och medel som fanns tillgängliga på det utrikespolitiska planet för att nå diplomatiskt erkännande. Strategin gick ut på att erkännandet skulle nås genom en gradvis förbättring av relationerna. Det gällde att ständigt knyta nya kontakter och intensifiera existerande. I princip betraktades kontakter på alla områden som intressanta. En viktig ambition med kontakterna med svenskar var att få dem att engagera sig för ett diplomatiskt erkännande av DDR. Man ville övertyga dem om betydelsen av erkännandet, få dem att skapa opinion och mobilisera den svenska befolkningen. Denna mobilisering skulle i sin tur påverka den svenska regeringen att inta en mer positiv inställning och till sist erkänna DDR. Samtidigt ville man utveckla relationerna på i princip alla områden och nå officiella överenskommelser. Tanken var att ju intensivare ett lands relationer med DDR blev, desto svårare skulle det vara för denna stats makthavare att ignorera DDR:s existens och politiska ambitioner. Man eftersträvade ömsesidighet i relationerna, t ex i form av utbyte av officiella representationer av olika slag. Information om DDR tillmättes stor betydelse.

Ansträngningarna för diplomatiskt erkännande var mycket hårt styrda från centralt politiskt håll, av SED:s centrala partiapparat och av utrikesministeriet. Ambitionen var att utrikesministeriet skulle känna till och koordinera alla myndigheters och organisationers utlandskontakter. Delegationer som reste utomlands skulle innan resan kontakta utrikesministeriet för att få information om hur de borde agera och vilka frågor som skulle tas upp med de utländska samtalspartnerna. Denna ambition visade sig dock vara orealistisk. Organisationer och myndigheter hade kontakter med svenskar utan att utrikesministeriet kände till dem.

Public diplomacys ställning i DDR:s utrikespolitik

Public diplomacy hade en central ställning i DDR:s utrikespolitik. I princip alla DDR:s kontakter med Sverige kan betraktas som inslag i public diplomacy. Eftersom DDR hade dåliga kontakter med den svenska politis-

ka ledningen fick public diplomacy stor betydelse även för att nå den med det östtyska politiska budskapet.

Ett centralt inslag i östtysk public diplomacy var att informera om DDR:s utveckling, att presentera en positiv bild av den egna staten. DDR sade sig vara en ny fredsälskande tysk stat med en helt ny utrikespolitik som syftade till att säkra freden. Fred och socialism, hävdades det, var oskiljaktigt förbundna med varandra. För att kunna bygga upp socialismen krävdes fred. DDR ansågs symbolisera framsteg där utvecklingen på i princip alla områden nådde nya höjder. DDR sade sig företräda den tyska framtiden och förkroppsliga de bästa tyska traditionerna. Viktig var presentationen av DDR som en anti-fascistisk stat. Det framhävdes också att i DDR förverkligades socialismens ideal, att ett socialistiskt samhälle utvecklades. Samtidigt som man presenterade en positiv DDR-bild försökte man distansera sig från Förbundsrepubliken genom att ge en negativ bild av den västtyska utvecklingen. Förbundsrepubliken var enligt östtysk uppfattning aggressiv, militaristisk och revanschistisk. Det hävdades att Förbundsrepubliken ständigt agerade mot allt som syftade till avspänning och förståelse och blandade sig i andra staters inre angelägenheter.

Presentationen av en positiv bild av DDR och den östtyska utvecklingen var ett permanent inslag i princip i alla kontakter mellan DDR och Sverige. Den östtyska utvecklingen och politiken presenterades alltså inte bara i propagandaskrifter, tal och uttalanden av östtyska företrädare utan även exempelvis i samtal med svenska politiker, svenskar verksamma inom ekonomi och kultur samt inom ramen för internationella organisationer. Även kulturella manifestationer som Östersjöveckan var viktiga. Presentationen av DDR:s framgångar kopplades samman med en argumentation för diplomatiskt erkännande. Genom att erkänna DDR skulle Sverige stödja framtidens tyska stat. Ett erkännande skulle också stärka DDR och dess ansträngningar att hålla tillbaka de västtyska militaristerna som strävade efter att starta ett nytt krig i Europa. Därmed skulle erkännandet även bidra till att säkra freden i Europa.

Mycket viktigt i sammanhanget är att östtysk public diplomacy inte bara hade till uppgift att ge en positiv bild av DDR och den östtyska utvecklingen på olika områden. Information om DDR skulle mer direkt bidra till en normalisering av relationerna med Sverige. Bättre kännedom om DDR skulle få svenskar att engagera sig för de östtyska utrikespolitiska ambitionerna och skapa opinion för ett diplomatiskt erkännande.

Orsaken till att information om DDR spelade en så stor roll i den östtyska utrikespolitiken och den politiska instrumentaliseringen av områden som normalt inte anses vara utrikespolitiska har i tidigare forskning motiverats med östtysk maktlöshet och att DDR hade små möjligheter att agera på det ekonomiska, diplomatiska och militära området. Att som den nor-

ske historikern Sven G Holstmark hävda att "virksomhetens mål så vel som valget av metoder var utslag av DDR:s utenrikspolitiske makteslöshet"[936] är dock en alltför stark betoning av maktlösheten. DDR var visserligen maktlöst i många avseenden. Att utrikespolitikens främsta mål var diplomatiskt erkännande kan betraktas som ett resultat av brist på makt. Att Sverige vägrade att erkänna DDR kan också i stor utsträckning ses som ett resultat av maktlöshet. Goda förbindelser med Förbundsrepubliken vägde tyngre för Sverige än goda relationer med DDR. Det var ett uppenbart dilemma för DDR att man var den part som tveklöst hade störst intresse av en utveckling av de östtysk-svenska förbindelserna. För svensk sida spelade det sällan någon avgörande roll hur DDR uppfattade relationernas tillstånd. De ständiga östtyska ansträngningarna att förbättra relationerna med Sverige gjorde att den svenska politiska ledningen hamnade i en stark position. Man kunde invänta östtyska aktioner. Låg ett östtyskt initiativ i linje med svenska intressen kunde man välja att acceptera det. Annars kunde man, med tanke på det starka östtyska intresset för förbindelserna, avvisa propåerna utan att riskera större försämringar av relationerna.

Mer tveksam är den östtyska maktlösheten som en förklaring till valet av utrikespolitiska strategier. Det var inte bristen på politisk, militär eller ekonomisk makt som t ex gjorde att DDR lade stor vikt vid public diplomacy och spridandet av en positiv DDR-bild. Presentationen av DDR som en suverän, socialistisk och framgångsrik tysk stat och tilltron till propaganda var mycket grundläggande inslag i den östtyska utrikespolitiken. Den ideologiskt betingade tilltron till betydelsen av att mobilisera en opinion bidrog till att göra det viktigt att inte bara vända sig till andra staters politiska ledningar utan även till befolkningarna med det östtyska politiska budskapet. Presentationen av DDR var också viktigt i de östtyska relationerna med övriga öststater där DDR inte var lika maktlös som i relationerna med kapitalistiska stater.[937] Den östtyska maktlösheten räcker således inte som förklaring för att förstå DDR:s utrikespolitiks utformning. Maktlösheten var en viktig faktor som påverkade utrikespolitiken men den var en bland många och inte den allt avgörande faktorn.

Att hävda att aktiviteter utanför de områden som normalt betraktas som utrikespolitik fick stor betydelse för DDR:s utrikespolitik eftersom de traditionella politiska kanalerna som diplomati inte var tillgängliga är visserligen korrekt. Viktigt är dock också att beakta hur den östtyska politiska ledning såg på politik och vilka politiska instrument den hyste tilltro till. Synen på politik påverkades i stor utsträckning av den marxist-leninistiska ideologin och den östtyska politiska ledningens tidigare erfarenheter. Ideologins postu-

[936] Holtsmark (1999), s 291
[937] Jmfr Mallinckrodt (1980), Ihme-Tuchel (1994), Wüstenhagen (2000 & 2001)

lat att alla områden kunde och skulle styras med hjälp av politiskt bestämda planer är viktig för att förstå politiseringen av normalt icke-politiska områden. Även Förbundsrepublikens existens och anspråk på att vara den enda rättmätiga staten har betydelse i sammanhanget. Den östtyska politiska ledningen kände sig hotad av Förbundsrepubliken och betedde sig som om DDR befann sig ett belägringstillstånd. Man kände ett behov av att utnyttja alla tillgängliga medel för att försöka säkra den egna statens fortsatta existens. Det gällde att på alla områden bevisa att DDR var en suverän tysk stat vars fortsatta existens var viktig även för andra stater. Mot påståendet att DDR använde sig av aktiviteter utanför den diplomatiska, ekonomiska och militära sfären p g a brist tillgång på de traditionella utrikespolitiska kanalerna talar också att sådana aktiviteter spelade en viktig roll även efter det diplomatiska erkännandet när de diplomatiska kanalerna stod till förfogande.[938]

DDR nöjde sig inte med att informera om den östtyska utvecklingen och presentera en positiv DDR-bild utan den östtyska utvecklingen ansågs också vara en förebild för övriga stater. Detta inslag i den östtyska utrikespolitiken var inte endast en konsekvens av konkurrensen med Förbundsrepubliken om Tysklands framtid även om konkurrensen förstärkte betydelsen av att framhäva DDR som en förebild. Framhävandet av socialismens fördelar var ett grundläggande drag i den marxist-leninistiska ideologin, så som den tolkades och praktiserades i DDR. Det gällde att sprida ideologin genom att propagera för och demonstrera dess förträfflighet. Sovjetunionen stödde från och till de östtyska strävandena att framhäva DDR som en förebild. Inom SED fanns det dock redan innan Sovjetunionen i mitten av 1950-talet starkare agerade för att bygga upp DDR som ett socialismens skyltfönster gentemot väst tendenser till att framhäva den östtyska utvecklingen som en förebild. Tendenserna förstärktes av det sovjetiska stödet. Även efter det att Sovjetunionen börjat tröttna på DDR:s uppträdande som mönsterelev fortsatte DDR i samma spår.[939] DDR såg sig inte bara som ett exempel för de icke-socialistiska staterna utan också för övriga socialistiska stater.

Förändrades DDR:s utrikespolitik under perioden?

Den tyske historikern Michael F Scholz har hävdat att den östtyska utrikespolitiken gentemot Norden hade stelnat i sin form i början av 1960-talet. Mycket tyder på att Scholz har rätt. I utrikespolitiken gentemot Sverige skedde det dock tidigare. Grunddragen i mönstret för den östtyska politiken för att nå diplomatiskt erkännande framträder redan i de planer som

[938] Howarth (2001), s 95-98, jmfr Mallinckrodt (1980)
[939] Jmfr Staritz (1996), s 223f

utarbetades i utrikesministeriet under andra hälften av 1954. I planerna finns flera inslag som senare kom att dominera den östtyska politiken för att nå svenskt diplomatiskt erkännande. I och med Östersjöveckans tillkomst 1958 kan alla centrala bitar i det utrikespolitiska mönstret sägas ha kommit på plats. Nya element som exempelvis den internationella rörelsen för diplomatiskt erkännande tillkom visserligen. Dessa nya element kan emellertid ses som variationer på redan tidigare förekommande inslag i utrikespolitiken. Att man bildade nationella erkännandekommittéer kan betraktas som ett led i DDR:s strävanden att bredda basen för framtida aktioner i det aktuella landet. Planer på att utöka verksamheten i Sverige genom att öppna representationer och bilda vänskapsorganisationer fanns redan tidigt på 1950-talet. Andra praktiska exempel på försök att bredda basen för framtida aktioner i Sverige var öppnandet av trafikrepresentationen och handelsrepresentationen samt grundandet av vänskapsföreningen. Aktionerna som genomfördes inom ramen för den internationella rörelsen för diplomatiskt erkännande var inte heller nya. Brev till myndigheter med krav på diplomatiskt erkännande förekom tidigare. Manifestationer och kulturella aktiviteter som var vanligt förekommande i kampanjen var vanliga redan tidigare. Östersjöveckan är ett framträdande exempel på hur man med hjälp av olika manifestationer försökte skapa stöd för diplomatiskt erkännande. Informationsskrifter om DDR och skrifter som propagerade för betydelsen av diplomatiskt erkännande fanns också redan tidigare.

Trots förändringar i det internationella politiska klimatet som också förändrade förutsättningarna för DDR:s utrikespolitik var grundmönstret i stort detsamma sedan 1958. Ansträngningarna för att nå diplomatiskt erkännande påverkades visserligen av både byggandet av Berlinmuren 1961 och Tjeckoslovakienkrisen 1968. Det östtyska arbetet för att nå diplomatiskt erkännande fortsatte dock på samma sätt som tidigare. Man försökte utveckla kontakterna med Sverige, skapa opinion för diplomatiskt erkännande och nå officiella överenskommelser. Inte heller den internationella avspänningen och den förändrade västtyska inställningen till DDR i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet förändrade den östtyska utrikespolitiken i större utsträckning. Metoderna var desamma även om hållningen blev hårdare. Man försökte ställa hårdare krav på svenskt tillmötesgående men lyckades inte nå svenska eftergifter.

Avhandlingens bidrag till forskningen om DDR:s erkännandesträvan

Sverige var ett viktigt land för DDR:s utrikespolitik och de östtyska aktiviteterna gentemot Sverige var relativt intensiva. Denna avhandling kan således

också ge ett betydelsefullt bidrag till den generella bilden av DDR:s ansträngningar för att nå diplomatiskt erkännande. Undersökningen visar att grundmönstret i DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige i stora drag stämmer överens med vad de fåtaliga tidigare större undersökningarna av den östtyska utrikespolitiken gentemot andra västeuropeiska länder visat. Även i Sverige användes de tre strategierna, gerillataktik (d v s genom små steg nå fram till det diplomatiska erkännandet) kontaktknytande och demonstrativ närvaro, som den holländske historikern Carel Horstmeier hävdar dominerade DDR:s politik för diplomatiskt erkännande. Min undersökning visar dock att i Sverige spelade ett inslag som Horstmeier inte tar upp, public diplomacy, en mycket betydelsefull roll. Även i Italien, som Johannes Lill och Charis Pöthig diskuterat i sina undersökningar, var public diplomacy viktigt. Det stärker tesen att public diplomacy bör ses som ett betydelsefullt inslag i den generella östtyska politiken för att nå diplomatiskt erkännande.

Min undersökning visar att Sverige kan sägas ha varit en föregångare. Horstmeier hävdar t ex att DDR från 1959 följde strategin att stegvis bygga ut relationerna med andra länder i strävan att nå det diplomatiska erkännandet.[940] Som framgått användes denna strategi redan 1955 gentemot Sverige. Viktiga inslag i strategin fanns redan i de planer som utarbetades i utrikesministeriet under andra hälften av 1954. I Sverige genomfördes också flera inslag i mönstret för DDR:s utrikespolitik tidigare än i andra västeuropeiska länder. Den svenska vänskapsföreningen bildades 1956 vilket var tidigare än i t ex Danmark, Storbritannien och Belgien. En svensk erkännandekommitté bildades 1969. I Danmark, Norge och Storbritannien bildades erkännandekommittéer senare. I Belgien bildades aldrig en sådan kommitté.[941] Man kan således urskilja ett generellt grundmönster för DDR:s ansträngningar att nå diplomatiskt erkännande. Detta generella mönster kunde dock anpassas till de möjligheter och förutsättningar som fanns i varje land. Det fanns en beredskap i det östtyska utrikesministeriet för att utnyttja de olika möjligheter som öppnade sig i olika länder. Exem-

[940] Horstmeier (2001b), s 61

[941] I Danmark öppnades en handelsrepresentation 1957, en vänskapsförening bildades 1960 och 1971 bildades en erkännandekommitté. I Norge inrättades en handelsrepresentation 1957 och bildades en erkännandekommitté 1971. När det gällde bildandet av en vänskapsförening var Norge tidigare än Sverige. Sedan 1952 fanns det en kommitté för kontakter med DDR som ingick en större norsk vänskapsorganisation med socialistiska stater. Denna kommitté fick dock starkt östtyskt stöd först i slutet av 1950-talet. I Storbritannien öppnades 1959 en handelsrepresentation, 1965 grundades en vänskapsförening och 1971 bildades en erkännandekommitté. I Belgien inrättades 1955 en handelsrepresentation och 1958 en vänskapsförening. I Grekland öppnades en handelsrepresentation 1954 och en vänskapsförening grundades 1965. Jmfr Holtsmark (1999), s 52f, & 56, Muth (2000), s 290-292, Hoff (2001), s 196 & 202, Howarth (1999), s 514f, Horstmeier (2001a), s 320f, Horstmeier (2001b), s 72, Stergiou (2001), s 68 & 103

pelvis spelade kontakterna med det svenska kommunistpartiet en mindre roll för de östtyska strävandena att nå diplomatiskt erkännande än i Belgien och Italien. Den svenska öppenheten för de östtyska propåerna var också ofta större än i andra västeuropeiska länder.[942]

Denna avhandling ger således ett bidrag till den generella bilden av DDR:s utrikespolitik. Det återstår dock mycket att göra för forskningen om DDR och den östtyska utrikespolitiken. Det bör t ex vara en viktig ambition att med hjälp av de studier som nu finns om relationerna med en rad enskilda länder analysera hur strävan efter diplomatiskt erkännande tog sig uttryck på ett mer generellt plan. Komparativa studier är lämpliga för att belysa vilka likheter och skillnader det fanns i de östtyska ansträngningarna i olika länder. Avhandlingen vill också inspirera till mer djupgående undersökningar av delområden av relationerna mellan DDR och Sverige. En mer ingående diskussion av ambitionerna på kulturens och andra normalt icke-politiska områden kunde vara intressant för att belysa de östtyska politiska makthavarnas och de utrikespolitiska medarbetarnas föreställningsvärld. Att undersöka hur DDR uppfattades i Sverige, inte minst bland de svenskar som stödde de östtyska politiska ansträngningarna, är ett annat intressant tema. Varför engagerade de sig för DDR? I vilken mån tog svenskarna till sig den östtyska självbilden? En djupare undersökning av den svenska Tysklandspolitiken under kalla kriget vore också av värde för att komplettera analysen med den svenska sidans syn och reaktioner på de östtyska ansträngningarna att utveckla relationerna.

[942] Jmfr Lill (2001), Pöthig (2000), Horstmeier (2001a)

Summary

After the Second World War, Germany was partitioned into four occupation zones. Each zone was administered by one of the allied powers. The plan was that the Allies should cooperate and treat Germany as an entity. However, the differences between the Western Powers and the Soviet Union gradually grew. In 1949 the Western Powers merged its occupation zones and founded a West German state, The Federal Republic of Germany (FRG). The Soviet Union later that year followed the example set by the Western Powers and founded its own German state, the German Democratic Republic (GDR). The GDR was diplomatically recognised only by the Soviet Union and its allies. The Western Powers refused to recognise the GDR and supported the West German claims on being the sole representative of all Germans. Sweden also refused to recognise the GDR as a sovereign state but recognised the Federal Republic diplomatically. Not until the 21 December 1972 did Sweden recognise the GDR diplomatically.

Since the early 1950's GDR foreign policy toward Sweden and other Western countries was dominated by a striving for diplomatic recognition. This thesis examines this striving through an analysis of East German-Swedish relations from 1949 until 1972. The main focus is on the years 1954-1972. The aim is foremost to analyse the GDR's foreign policy and striving for diplomatic recognition.

The historical and social sciences have until this day shown only limited interest in the foreign policy of the GDR. The main reason is that access to the relevant sources was very limited until the end of the GDR in 1989. There are only a very limited number of studies on East German foreign policy towards Sweden. Most of them are from the 1970's and 1980's. This dissertation draws mainly on East German archival material from the archives of the ruling communist party, the SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands), and the GDR foreign ministry.

The three main questions of the dissertation are:

1. How successful were the East German efforts to develop relations with Sweden?
2. Was there a comprehensive East German strategy for foreign policy towards Sweden?
3. Did the main elements of GDR foreign policy change?

One aim of this dissertation is also to draw attention to areas that by tradi-

tion are not studied in political history. Traditional political history normally analyses diplomacy, economy, and security policy (military security). This study analyses East German activities in the first two areas. The security policy is of less interest as it had very little significance for the GDR's striving for diplomatic recognition. However, the GDR was an exception in the international political society as it built on ideology and not on national feelings. To be able to give a full picture of GDR foreign policy one should therefore pay attention to other areas than the traditional foreign policy areas. This study uses the concept public diplomacy to analyse East German activities in areas that are normally not analysed by traditional political history. Public diplomacy is defined as "a government's process of communicating with foreign publics in an attempt to bring about understanding for its nation's ideas and ideals, its institutions and culture, as well as its national goals and current policies".[943] The concept public diplomacy enables an analysis of foreign policy in a broader perspective. Not only those actions aimed at the political elite, such as diplomacy, are interesting, but also those aimed at the masses with the intent of mobilising public opinion. The analysis of the Ostseewoche (Baltic Week) is important in this context. The Ostseewoche was a week filled with cultural and sporting events arranged in Rostock from 1958 to 1975.

Sweden was (together with Finland) the most important country for GDR foreign policy in the 1950's and 1960's. The Swedish non-aligned position and Sweden's refusal to not officially accept the West German demands on being the sole representative of Germany were important factors that contributed to the East German interest for Sweden. The Swedish position as the economically and politically strongest Nordic nation also contributed. The East Germans hoped that a Swedish recognition or even only closer ties to Sweden would influence the other Nordic countries to upgrade their relations with the GDR.

Diplomatic recognition was the main aim of GDR foreign policy. One reason for the importance given to this ambition was that the East German political leadership lacked legitimacy. It tried different strategies to strengthen its legitimacy. As domestic strategies were not very successful, foreign policy became important. A diplomatic recognition could also improve the GDR's chances of future existence. The Federal Republic tried to destabilise the SED-leadership. It was also not quite certain that the Soviet Union would not change its foreign policy and accept a reunification of Germany on terms that were not acceptable to the East German leadership. An international diplomatic recognition would also be a political success and would make contacts with other states less complicated.

[943] Manheim (1994), p 5

What were the results of the GDR's efforts to develop relations?

Seven different areas are analysed. One important ambition is to show that the GDR in principle tried to politically utilise all contacts with Sweden:

1. Propaganda
2. Culture
3. Economic
4. Traffic
5. Politicians
6. Official institutions and public officials
7. National and international organisations

The competition with the Federal Republic on the future of Germany and on being the most successful German state was an integrated part of the East German efforts on all these areas.

Propaganda was an important part of GDR foreign policy. The East Germans hoped that promoting a positive image of the GDR through efforts aimed at Swedish mass media would pave the way for diplomatic recognition. TheGDR also wanted to establish contact with Swedish journalists, especially social democratic journalists, and improve Swedish newspaper coverage of East German politics and society. The journalists were invited to the GDR, where they were presented with a very positive image of East German society. The East Germans hoped that the journalists would influence influential social democratic politicians to take a positive stance on the question of diplomatic recognition. The East German news service ADN (Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst) and its correspondent in Sweden had an important role to fulfil. The AND-correspondent was to inform about the GDR and develop contacts with Swedes. Swedish newspapers were not very interested in contacts with East German representatives. The more influential newspapers had for example seldom correspondents present at the Ostseewoche.

The GDR attached great importance to cultural relations with Sweden. Analysts at the foreign ministry saw a great Swedish interest in GDR-culture and thought there were good possibilities for developing contacts on the cultural arena. The main goal was to reach an official agreement with the Swedish government on cultural exchange. One important aim for the cultural activities was to diminish West German influence in Sweden. The GDR tried to gradually develop and intensify its relations. It wanted to sign official agreements with different Swedish cultural institutions. East German organisations and institutions had instructions to make use of all pos-

sibilities to develop contacts with Sweden.

The GDR's most important partner in the cultural arena was the friendship society, Föreningen Sverige-DDR, which was founded in 1956. The East Germans were never satisfied with the friendship society and its activities. They felt that its members did not actively enough promote East German political ambitions. The Swedish public showed limited interest in the friendship society, whose members mainly were communists. In 1967 an East German cultural centre was opened in Stockholm. It was intended to strengthen East German cultural activities and inform about the GDR. In spite of a relatively extensive activity with lectures, exhibitions, and a public library, the cultural centre never managed to reach a greater Swedish audience. This lack of interest was a great problem to the GDR as it wanted to mould a strong public opinion for diplomatic recognition through cultural activities.

In the late 1960's the GDR initiated an international campaign for diplomatic recognition. Cultural manifestations and information meetings that presented East German development in different areas were an essential part of the campaign. Sweden was one of the most important European countries to the campaign. The international committee, which coordinated the activities, was led by a Swede, the Social Democrat Stellan Arvidson. In 1969 a national Swedish committee for diplomatic recognition of GDR was founded. The East German aim was that the committee would organise all Swedes who supported recognition independently of political opinion. The committee had no success. Its activities did not attract the Swedish public.

Sweden was one of the most important Western European states for GDR foreign trade. In the late 1960's only the Federal Republic and France were more important. The GDR wanted to exchange official trade representatives with Sweden as a first step on the way to trade agreements on a state level. Sweden did not accept such an exchange. The trade agreements were concluded between the East German Chamber for Foreign Trade, KfA (Kammer für Aussenhandel), and the Swedish company SUKAB (Svensk Utrikeshandels Kompensations AB). To maintain good relations with Sweden, the GDR was willing to buy products it actually could not use. East German companies were subsidized to make it easier for them on the Swedish market. East German products were also intended to contribute to the spreading of a positive GDR-image.

The GDR tried to use its contacts with Swedish trade and economic representatives for its political ambitions. The trade fairs, S:t Eriks-Mässan (Stockholm), Internationella Svenska Mässan (Gothenburg), and the Leipzig Fair in the GDR were important arenas to develop contacts with Swedish trade representatives. The fairs were also important arenas for

spreading information about the GDR. The East German exhibitions not only presented industrial products but also promoted travel to the GDR and informed about East German social progress. Participation in Swedish trade fairs was also used as a means for GDR-politicians to travel to Sweden and develop contacts with Swedish politicians.

From 1957 the GDR Chamber of Foreign Trade KfA had a representation in Stockholm that unofficially managed political tasks. The representation tried to develop contacts with Swedes that could be used to promote East German strivings for diplomatic recognition. Since the mid 1960's the GDR foreign ministry had its own representatives working under-cover at the trade representation. Officially they represented KfA.

The GDR was an important country for Swedish transit traffic to Central and Southern Europe. Most important was the ferry-route between Trelleborg and Sassnitz. The GDR wanted to increase Swedish traffic on the route. The ambition was to increase its importance to Sweden and diminish West German influence. In negotiations with the Swedish state-owned railway company SJ, that administered the Swedish ferries on the route, the East Germans tried to influence the SJ-representatives to put pressure on their government to accept closer relations with the GDR. The main goal was a governmental agreement on the traffic, a goal GDR was not able to achieve.

From 1956 the East German railway company DR had a representation in Stockholm to handle problems regarding railway traffic via Trelleborg-Sassnitz. The official field of responsibility of the representation was widened in 1960 to all questions regarding traffic between the countries. It also had unofficially political tasks. Its staff was to analyse Swedish politics and develop contacts with Swedes that could be used to promote East German political ambitions. The traffic representation was however not as politically active as the trade representation.

The GDR wanted to make Sweden accept official consular relations through developing traffic relations. In 1954 Sweden offered the GDR to station a representative in Sweden to handle the issuing of visas. As the representative was not offered official status, the GDR did not accept the proposal. The East German interest for the proposal grew in the late 1950's. In the beginning of the 1960's the GDR tried very actively to reach an agreement on an exchange of official visa bureaus but Sweden was not interested.

The GDR wanted to develop contacts with both Swedish members of parliament and municipal politicians. Until the mid 1960's the GDR only had contacts with few Swedish politicians. Nineteen fifty-nine was an exception as two influential East German politicians managed to arrange unofficial meetings with the Swedish prime minister, Tage Erlander. In the

late 1960's the GDR was generally speaking more successful even though no meetings with the Prime Minister could be arranged. In the end of 1967 informal contacts were established between the SED and the Swedish Social Democratic party. There were no tangible results but the GDR could through these contacts inform relatively influential Social Democrats about East German politics and social life.

The East Germans attached great importance to having foreign members of parliament to visit the GDR and inform them about East German politics. Swedish MP's were relatively open to accepting East German invitations. In 1959 the first Swedish group of MP's visited the GDR and after 1962 MP's participated yearly in the Ostseewoche. In 1967 a Swedish delegation of MP's, who were in the GDR to study the East German educational system, met with the East German leader Walter Ulbricht. He informed them about GDR foreign policy.

The GDR foreign ministry seriously considered very speculative measures to establish contacts with Swedish politicians. In 1960 there were plans to invite an ice-hockey team from Ljungby. The aim was to establish a contact with the Swedish Minister of Interior Affairs, which actively supported the team.

A generally significant problem for the GDR in its attempts to mould public opinion for diplomatic recognition in Sweden was that even those politicians who took a GDR- positive stance on the question of recognition seldom publicly expressed their point of view.

The GDR had its best contacts with the Communist party among the Swedish parties. However, the relations were not uncomplicated. In the mid 1960's the leadership of the Swedish Communist party became more hesitant about contacts with the GDR and the SED. The relations drastically deteriorated in 1968 after the socialist states invaded Czechoslovakia. The Swedish Communist party took a very critical stance and demanded an immediate withdrawal of the troops. The Swedish comrades continued however to support the GDR's efforts to become diplomatically recognised. The East German communists although wanted the Swedes to be more active. Information about the GDR and East German politics was also important in contacts with Swedish communists.

The GDR wanted to develop contacts with official Swedish institutions and government authorities. One important ambition was to reach official agreements. If a Swedish government authority had accepted an official agreement with one of its East German counterparts, it would have meant an improvement of the GDR's political status. Swedish public officials were cautious but often willing to speak with East German representatives when they met at diplomatic receptions.

The GDR's contacts with Swedish government authorities increased

after the mid 1960's but relations remained unofficial. The contacts usually concerned problems regarding Swedish traffic through the GDR. In late 1972, though, contacts were established between the GDR foreign ministry and its Swedish counterpart regarding the European Security Conference that opened in Helsinki in 1973. The GDR also tried to deliver diplomatic memorandums to Swedish embassies. Sweden never officially accepted these memorandums.

The main goal for the GDR's efforts towards international organisations was to become a member of the UN or one of the UN-organisations. A UN-membership would be a very clear sign that the GDR was a sovereign state. Membership of other international organisations was important to inform about the GDR and develop contacts with other countries' delegates. The GDR wanted to use these contacts for its political ambitions.

The large East German organisations, such as the youth organisation FDJ and the central union FDGB, also had instructions to develop contacts with Swedes and inform about the GDR. The FDJ mainly tried to develop contacts and reach official agreements on cooperation with the Swedish political parties' youth organisations. Most important was the Social Democratic youth organisation, SSU. The SSU-leadership had no interest in contacts with the FDJ. Parts of the SSU-membership, though, took a different stance. In the 1960's SSU-congresses officially demanded that Sweden recognise the GDR diplomatically. The FDGB strived for official cooperation with the Swedish central union LO but was unsuccessful. Contacts with Swedish unions were conducted on a low level with local unions.

As the GDR's future was uncertain, the German question (i.e. the problems regarding the future of Germany) can be seen as the most important political problem to the SED-leadership. It can be stated that all official institutions were engaged in a competition with the Federal Republic about representing Germany and about which one of the states was the most successful. This competition was intensified by the antagonism between East and West in the Cold War. A great part of East German foreign policy was about distancing the GDR from the Federal Republic and contrasting its own policies and political goals with those of the Federal Republic. The GDR tried to diminish West German influence in Sweden through criticising and spreading a very negative image of the Federal Republic. East German analysts in the foreign ministry closely followed developments of Swedish-West German relations. A very common explanation as to why the East German efforts to develop relations with Sweden were not more successful was that the Federal Republic had put pressure on Sweden. The Federal Republic was more or less seen as an all-powerful enemy that

lured everywhere.

The Ostseewoche was a very important part of GDR foreign policy towards Sweden and the other Nordic countries. It can be seen as the sole big display window for the GDR and the alleged successful East German socialist development. The activities during the Ostseewoche presented a positive image of the GDR and attempted to stimulate the foreign participants to take an active part in the realisation of East German political ambitions. Even the inaugural ceremony and the demonstration that opened the Ostseewoche presented a positive image of the GDR and sent political messages. The East Germans tried to intensify and use the contacts that were developed in connection with the Ostseewoche for political purposes. A problem for the organizers who wanted to reach influential politicians and opinion builders but also ordinary Social Democrats and members of other political parties, was that a great part of the participants were convinced communists. The Ostseewoche therefore did not have the desired effect in the Nordic countries.

To sum up, until the mid 1950s East German-Swedish relations were limited and consisted mainly of trade. In March 1954 the Soviet Union declared that GDR had its permission to act independently on the international political arena. After that the GDR foreign ministry developed a great number of plans for the development of relations with Sweden. The goal was a diplomatic recognition. Only a few of the planned activities could be carried through in 1954. From 1955 East German activity towards Sweden increased. In early 1956 the Soviet Union encouraged the GDR to intensify its foreign political efforts towards Sweden. In 1956 and 1957 the GDR reached its first tangible results. Two representations, one for the East German railway company and one for the East German Chamber of Foreign Trade, were opened in Sweden. Nineteen fifty-eight can be seen as a milestone in GDR foreign policy towards Sweden as the first Ostseewoche was organized that year. The Ostseewoche was a main component of the GDR's efforts to become diplomatically recognised. In 1959 the GDR was very active and relatively successful in its striving to develop relations with Sweden. Two informal meetings with the Swedish Prime Minister, Tage Erlander, were arranged. Also in 1959 a party-school that educated communists from the Nordic countries was opened in the GDR.

In the 1960's Sweden's importance to the East German striving for diplomatic recognition diminished. The new sovereign states in the Third World were given greater importance as the GDR thought it would stand a good chance to become diplomatically recognised there. The efforts to develop relations with Sweden however were not diminished. Sweden continued to be (together with Finland) the most important Nordic country for GDR foreign policy. The erection of the Berlin Wall in 1961 hampered the

development of relations with Sweden for years to come. However, in early 1967 the East German deputy Foreign Minister, Herbert Krolikowski, estimated that the efforts to become diplomatically recognised had entered into a new phase. He saw a tendency in Nordic parliaments towards ever more resolutions that proposed different forms of intensified relations with the GDR. He also claimed that was it no longer only the working class (i.e. the communist parties) but great parts of the Nordic peoples that wanted a normalisation of relations with the GDR. The Czechoslovak crisis in 1968 effected East German-Swedish relations negatively. Many Swedish GDR-sympathizers, with the friendship society and the communist party in the front row, reacted strongly. The reactions were however relatively short lived. In late 1969 the East Germans found that the negative effects had largely ceased.

Political development in Germany in the early 1970's with West German negotiations with the Soviet Union and Poland, and later the GDR, increased the Swedish interest in contacts with the GDR. Politicians and Swedish government authorities took a more obliging stance than before. Even though the GDR made minor progress, it still faced major obstacles in making new ground in the efforts for diplomatic recognition. Swedes were seldom willing to take an active part in the GDR's political efforts. They maintained that a diplomatic recognition was only possible when the GDR and the Federal Republic had reached an understanding on how they should conduct their internal relations. Not until the 21 December 1972 after the two German states had reached an agreement on their internal relations did Sweden diplomatically recognise the GDR.

A comprehensive strategy for GDR foreign policy

The East German foreign policy towards Sweden followed a clear strategy. In principle the GDR put all available means into efforts to become diplomatically recognised. The East Germans wanted to reach the goal through gradually improving relations. They constantly tried to develop new and intensify already existing contacts. Contacts on all areas were of interest. A main ambition for the contacts with Swedes was to stimulate them to take part in the efforts for diplomatic recognition. The GDR wanted to convince them of the importance of recognition, make them mould opinion and mobilise the Swedish population. This mobilisation would influence the Swedish government to take a more accommodating stance and finally recognise the GDR. At the same time the GDR wanted to improve its relations in largely all areas and reach official agreements. The plan was that the more intense a country's relations with the GDR were, the harder it would

be for this country's political leaders to ignore the existence of the GDR and East German political ambitions. The GDR strived for mutuality in the relations, for example through the exchange of different kinds of representations. Information about the GDR was given a great importance.

The efforts for diplomatic recognition were strongly controlled by the SED and the foreign ministry. The ambition was that the foreign ministry would know of and coordinate all contacts that government authorities had abroad. Delegations that travelled abroad had to receive instructions from the foreign ministry about how to act and which matters to discuss with their foreign contacts. This ambition was unrealistic however. Organisations and government authorities had contacts with Swedes without the foreign ministry's knowledge.

Public diplomacy was a main element of GDR foreign policy. Almost all East German contacts with Sweden can be seen as a part of public diplomacy. As the GDR had virtually no direct channels to the Swedish political leadership, public diplomacy was also a very important instrument to reach the political leaders with the East German political message. A central ingredient of East German public diplomacy was to inform about and present a positive image of the GDR. It was asserted that the GDR was a new, peace-loving German state with a completely new foreign policy with the main goal of safeguarding the peace. It was also maintained that the GDR symbolised progress, that East German development on all areas reached new heights. The GDR asserted that it represented the German future and embodied the best German traditions. It was also important to present the GDR as an anti-fascist state in which the ideals of socialism were realised.

At the same time as the East Germans presented a positive image of the GDR, they tried to distance themselves from the West Germans through spreading a negative image of the Federal Republic. According to the East Germans, the Federal republic was aggressive, militaristic, and revanchist. It was asserted that the Federal Republic always acted against everything that aimed at détente and understanding and that the West Germans always interfered with other states' internal affairs.

The presentation of the GDR was a permanent element in almost all contacts between the GDR and Sweden. A positive GDR-image was not only presented in propaganda leaflets, speeches, and addresses of East German representatives, but also in discussions with Swedish politicians and trade representatives, culturally active Swedes, and within the framework of international organisations. Events such as the Ostseewoche also were important. The presentation of the East German successes was connected to an argumentation in favour of diplomatic recognition. It was asserted that through recognising the GDR, Sweden would support the German state of the future. The East Germans also argued that the recognition would

strengthen the GDR and its efforts to hold back the West German militarists who strived to start a new war in Europe. Hence, the recognition would be an important contribution to safeguarding the peace.

Very important in this context is that the task of East German public diplomacy was not only to spread a positive image of GDR, but also to more directly contribute to a normalisation of relations with Sweden. Better knowledge of the GDR would make Swedes willing to contribute to East German foreign political ambitions and mould opinion for diplomatic recognition.

The German historian Michael F Scholz has argued that GDR foreign policy toward the Nordic countries had become set in a fixed mould at the beginning in the 1960's. However, in terms of foreign policy towards Sweden, this occurred earlier. The main features of the East German strategy for reaching a Swedish diplomatic recognition appeared in plans that the foreign ministry developed in the second half of 1954. These plans contain many of the features that later came to dominate foreign policy towards Sweden. With the creation of the Osteewoche in 1958, it can be said that all main elements in the pattern of GDR foreign policy were in place. New features, such as the international movement for diplomatic recognition in the late 1960's, were initiated but they should be seen as variations on already existing elements of GDR foreign policy.

In spite of changes in the international political climate that also altered the conditions for GDR foreign policy, its main pattern was largely the same from 1958. The efforts to attain diplomatic recognition were certainly affected by the crises following the erection of the Berlin Wall in 1961 and the socialist states' invasion of Czechoslovakia in 1968. The conditions in Sweden for East German foreign policy worsened. The strategy for reaching diplomatic recognition continued as before, however. The East Germans tried to develop contacts with Swedes, mould opinion, and reach official agreements. Even the international détente in the beginning of the 1960's had no effect on the East German foreign political strategy.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor:

Politisch-Historisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bestand MfAA, Berlin (PA-MfAA)

Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv, Berlin (SAPMO-BArch):
Bestand SED: DY30/
Abteilung Agitation und Propaganda: IV2/9.02/
Abteilung Aussenpolitik und Internationale Verbindungen: IV2/20, IVA2/20, IVB/2/20
Aussenpolitische Kommission: IV2/2.115/
Büro Walter Ulbricht: DY30/
Nachlass Otto Grotewohl: NY4090/
Nachlass Walter Ulbricht: NY4182/
Politbüro: JIV2/2/, JIV2/2A/
SED-Auslandsinformation: IVA2/21/
Sekretariat: JIV2/3/
Tagungen des Zentralkomitees: IV2/1/

Liga für Völkerfreundschaft: DY13/
FDJ: DY24/

Landesarchiv Mecklenburg-Vorpommern, Greifswald (LA Gr)
Bezirksleitung. Sekretariatssitzungen: BL IV/2.3/
Bezirksleitung. Abteilung Internationale Verbindungen: IV/2/18/, IV/A2/18/, IV/B/2.18/, IV/C/2.18/
Komitee Ostseewoche: Rep 210

Bundesarchiv Abteilung DDR, Berlin (BArch Abt DDR):
Staatsrat: DA 1

UD:s politiska Arkiv, Stockholm (UD)
Erkännanden av stater. Österskland. HP 12 Ct

Tryckta källor och litteratur:

Abraham, Nils (2001): *"Brecht, Kammerkonzerte und Sozialismus". Die kulturellen Beziehungen zwischen Schweden under der DDR 1949-1972.* Opublicerad magisteruppsats. Uppsala Universitet

Adomeit, Hannes (1998): *Imperial Overstretch: Germany in Soviet Policy from Stalin to Gorbachev.* Baden-Baden

Andrén, Nils & Möller, Yngve (1990): *Från Undén till Palme. Svensk utrikespolitk efter andra världskriget.* Stockholm

ANNO. Årsbok 1972

Arzinger, Rudolf (1958): Völkerrechtlicher Status der Ostsee und NATO-Strategie, i *Deutsche Aussenpolitik,* Jg. 3, Nr 6, s 550-558

Bauernkämper, A, Danyel, J & Hübner, P (1997): "Funktionäre des schaffenden Volkes"? Die Führungsgruppen der DDR als Forschungsproblem, i Bauernkämper, A Danyel, J Hübner, P & Ross, S (Hg): *Gesellschaft ohne Eliten? Führungsgruppen in der DDR,* s 11-86. Berlin

Bauernkämper, A & Danyel, J (1999): The Pivotal Cadres. Leadership Styles and Self-images of GDR-Elites, i Jarausch, K (ed): *Dictatorship as Experience,* s 265-281. New York

Becker, Bert (1991): *Die DDR und Grossbritannien 1945/49 bis 1973.* Bochum

Berner, Örjan (1985): *Sovjet & Norden. Samarbete, säkerhet och konflikter under femtio år.* Stockholm

B/H/P (1958): Die Ostsee ein Meer des Friedens, i *Deutsche Aussenpolitik,* Jg. 3, Nr 6, s 531-550

Bock, Siegfried (1999): Vier Jahrzehnte Aussenpolitik – Abläufe, Inhalten, Wirkungen, i Küchenmeister, D, Nakath, D & Stephan, G-R (Hg): *...abgegrenzte Weltoffenheit. Zur Aussen- und Deutschlandpolitik der DDR,* s 39-55. Potsdam

Bulla, Marcel & Rabe, Karl-Heinz (1989): Die Beziehungen der DDR zu den nordischen Staaten Schweden, Dänemark, Norwegen, Island und Finnland, i Konrad-Adenauer-Stiftung (Hg): *Die Westpolitik der DDR: Beziehungen der DDR zu ausgewählten westlichen Industriestaaten in den 70er und 80er Jahren,* s 191-236. Melle

Danyel, Jürgen (1997): Politische Rituale als Sowjetimporte, i Jarausch, K & Siegrist, H (Hg): *Amerikanisierung und Sowjetisierung in Deutschland 1945-1970,* s 67-86. Frankfurt am Main

Den svenska historien, Bd 14 (1979). Stockholm

Dokumentation der Zeit, Hefte 149, 160, 168, 190, 194, 195, 196, 202, 220, 221, 344, 371, 376

Dokumentation der Zeit. Hefte 8, 12, 16 & 18 1970

Dokumente zur Aussenpolitik der Regierung der DDR, Bd. V, Bd. VII.

(1957 och 1959) (Öst)Berlin
Ekengren, Ann-Marie (1999): *Av hänsyn till Folkrätten? Svensk erkännandepolitik 1945-1995.* Stockholm
Ekman, Joakim (1999): Forskningen om DDR och östra Tyskland, i *Statsvetenskaplig Tidskrift,* Vol 102, Nr 2, s 199-217
Elgström, Ole (2000): *Images and Strategies. Explaining Swedish Security Policy Strategies in the 19th Century.* Dordrecht
End, Heinrich (1973): *Zweimal Deutsche Aussenpolitik. Internationale Dimensionen des Innerdeutschen Konflikts 1949-1972.* Köln
Eriksson, Gösta A (2000): *DDR, Stasi och Sverige.* Uppsala
Erler, Peter (1998): "Moskau-Kader" der KPD in der SBZ, i Wilke, M (Hg): *Anatomie der Parteizentrale. Die KPD/SED auf dem Weg zur Macht,* s 229-291. Berlin
Europa-Archiv (1955)
Eymelt, Friedrich (1970): *Die Tätigkeit der DDR in den nichtkommunistischen Ländern, Band II: Die nordischen Staaten.* Bonn
Faulenbach, Bernd (1997): Probleme der Musealisierung der DDR und ihrer Alltagsgeschichte, i Kuhn, G & Ludwig, A (Hg): *Alltag und soziales Gedächtnis. Die DDR-Objektkultur und ihre Musealisierung,* s 26-41. Hamburg
Fischer, Alexander (1979): Aussenpolitik bei ungewisser sowjetischer Deutschlandpolitik, i Jacobsen H-A u.a (Hg): *Drei Jahrzente Aussenpolitik der DDR. Bestimmungsfaktoren, Instrumente, Aktionsfelder,* s 51-84. München
Foitzik, Jan (1988): Die Rückkehr aus dem Exil und das politisch-kulturelle Umfeld der Reintegration sozialdemokratischer Emigranten in Westdeutschland, i Briegel, M & Frühwald, W (Hg): *Die Erfahrung der Fremde.* Weinheim
Frenzke, Dietrich (1970): *Die Anerkennung der DDR. Völkerrechtliche Möglichkeiten und Folgen.* Köln
Friis, Thomas Wegener (2001): *Den nye nabo. DDR:s forhold til Danmark 1949-1960.* Köpenhamn
Fritz, Martin (1990): Turbulente Jahre. Schwedens Aussenhandel und Wirtschaft 1945-1954, i Olsson, F, Fritz, M & Carlgren, W M (Hg): *Neuanfang. Beziehungen zwischen Schweden und Deutschland 1945-1954,* s 143-164. Umeå
Fulbrook, Mary (1992): Nation, State and Political Culture in Divided Germany 1945-90, i Breuilly, J (ed): *The State of Germany. The National Idea in the Making, Unmaking and Remaking of a Modern Nation-state,* s 177-200. Harlow
Fulbrook, Mary (1995): *Anatomy of a Dictatorship. Inside the GDR 1949-1989.* Oxford

Fulbrook, Mary (1996): Politik, Wissenschaft und Moral. Zur neueren Geschichte der DDR, i *Geschichte und Gesellschaft.* Jg. 22, Nr 3, s 458-471

Föreningen Sverige-TDR 10 år (1966). Stockholm

Föreningen Sverige-DDR 15 år (1971). Stockholm

Gibas, Monika (1996): "Die Republik, das sind wir!" – Das propagandistische "Gesamtkunstwerk" Zehnter Jahrestag der DDR als nachholendes Initiationsritual, i Vorsteher, D (Hg): *Parteiauftrag: ein neues Deutschland. Bilder, Rituale und Symbole der frühen DDR,* s 217-235. Berlin

Gibas, Monika (1999a): "Die DDR – das sozialistische Vaterland der Werktätigen!" Anmerkungen zur Identitätspolitik der SED und ihrem sozialisatorischen Erbe, i *Aus Politik und Zeitgeschichte,* B39-40, s 21-30

Gibas, Monika (1999b): "Auferstanden aus Ruinen und der Zukunft zugewandt..." Die Metaerzählung zum 7. Oktober, i Gibas, Gries, Jakoby & Müller (Hg): *Wiedergeburten. Zur Geschichte der runden Jahrestage der DDR,* s 247-263. Leipzig

Girmond, Henrike (1994): *"Sovjet-Tyskland". Die Sowjetische Besatzungszone Deutschlands im Spiegel der schwedischen Tagespresse 1945-1949.* Frankfurt am Main

Glaessner, Gert-Joachim (1996): Selbstinszenierung von Partei und Staat, i Vorsteher, D (Hg): *Parteiauftrag: Ein neues Deutschland. Bilder, Rituale und Symbole der frühen DDR,* s 20-39. Berlin

Gries, Rainer (2000): Propagandageschichte als Kulturgeschichte. Methodische Erwartungen und Erfahrungen, i *Deutschland Archiv,* Jg. 33, Nr 4, s 558-570

Groehler, Olaf (1995): Verfolgten- und Opfergruppen im Spannungsfeld der politischen Auseinandersetzungen in der SBZ und DDR, i Danyel, J (Hg): *Die geteilte Vergangenheit. Zum Umgang mit Nationalsozialismus und Widerstand in beiden deutschen Staaten,* s 17-30. Berlin

Grosser, Alfred (1978): *Geschichte Deutschlands seit 1945. Eine Bilanz.* München. 6:e upplagan

Grossmann, Alexander (1958): Die Beziehungen der DDR zu den skandinavischen Ländern, i *Deutsche Aussenpolitik,* Jg. 3, Nr 6, s 539-549

Gyptner, Richard (1956): Die Beziehungen der DDR zu den internationalen Organisationen, i *Deutsche Aussenpolitik,* Jg. 1, Nr 1, s 34-42

Hacker, Jens (1982): Die Stellung der DDR gegenüber den westlichen Ländern, i Brunner, G u.a. (Hg): *Die innere und äussere Lage der DDR.* Berlin

Haddow, Robert H (1997): *Pavilions of Plenty. Exhibiting American Culture Abroad in the 1950s.* Washington

Hafez, Kai (1995): Von der nationalen Frage zur Systempolitik: Perioden der DDR-Nahostpolitik, 1949-1989, i *Orient,* Jg. 36, Nr 1, s 77-95

Haie in der Ostsee. Dokumentation zur aggressiven Politik des deutschen Militarismus im Ostseeraum (1960)

Heidemeyer, Helge (1994): *Flucht und Zuwanderung aus der SBZ/DDR 1945/49-1961.* Düsseldorf

Hendriksen, Gro K (1995): Mellom allianselojalitet og markedsinteresser, i *Arbeiderhistorie. Årbok for arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.*

Hendriksen, Gro K (1998): Norges forhold til Öst-Tyskland 1949-1965, i *Norge og Öst-Europa 1945-1965. Det sikerhetspolitiske bibliotek nr 9/ 1998*

Herbst, A, Ranke, W & Winkler, J (Hg) (1994): *So funktionierte die DDR. Band 3. Lexikon der Funktionäre.* Reinbek

Herbst, Ludolf (1994): Abhängigkeit oder Interdependenz? (Kommentar), i Kocka J, & Sabrow, M (Hg): *Die DDR als Geschichte*, s 186-190. Berlin

Hillgruber, Andreas (1987): *Europa in der Weltpolitik der Nachkriegszeit (1945-1963).* München

Hixson, Walter L (1997): *Parting the Curtain. Propaganda, Culture and the Cold War, 1945-1961.* New York

Hoff, Henning (2001): "...Largely the prisoners of Dr. Adenauer's policy". Grossbritannien und die DDR (1949-1973), i Pfeil, U (Hg): *Die DDR und der Westen,* s 185-206. Berlin

Hoffmann, Gregor (1998): Zur Funktion und Zeichenhaftigkeit des 1. Mai in der DDR, i Fix, Ulla (Hg): *Ritualität in der Kommunikation der DDR,* s 51-100. Frankfurt am Main

Hofmann, Michael (1999): "Mit uns zieht die neue Zeit". Zur Programmatik sozialistischer Massenfeste, i Gibas, Gries, Jakoby & Müller (Hg): *Wiedergeburten. Zur Geschichte der runden Jahrestage der DDR,* s 41-51. Leipzig

Holmes, Leslie (1993): *The End of Communist Power. Anti-Corruption Campaigns and Legitimation Crisis.* Cambridge

Holtsmark, Sven G (1999): *Avmaktens diplomati. DDR i Norge, 1949-1973.* Oslo

Holzweissig, Gunter (1981): *Diplomatie in Trainingsanzug. Sport als politisches Instrument der DDR in den innerdeutschen und internationalen Beziehungen.* München

Horstmeier, Carel (2001a): Die DDR und Belgien (1949-1972), i Pfeil, U (Hg): *Die DDR und der Westen,* s 309-328. Berlin

Horstmeier, Carel (2001b): Die Maus, die brüllte. Methoden der Anerkennungspolitik der DDR, i *Hallische Beiträge zur Zeitgeschichte.* Heft 9, s 57-79

Howarth, Marianne (1999): Grossbritannien und die DDR. Beziehungen und Nicht-Beziehungen, i Timmermann, H (Hg): *Die DDR – Erinnerung an einen untergegangenen Staat,* s 509-526. Berlin

Howarth, Marianne (2001): Die Westpolitik der DDR zwischen internationaler Aufwertung und ideologischer Offensive, i Pfeil, U (Hg): *Die DDR und der Westen,* s 81-98. Berlin

Hubel, Helmut (1980): *Rüstungskontrollpolitik im Ostseeraum. Zur Steuerung der nordeuropäischen Sicherheitsbeziehungen innerhalb des Ost-West-Konflikts (1944-1978).* Frankfurt am Main

Hösch, E, Kalela, J & Beyer-Thoma, H (Hg) (1999): *Deutschland und Finnland im 20. Jahrhundert.* Wiesbaden

Ihme-Tuchel (1994): *Das "nördliche Dreieck". Die Beziehungen zwischen der DDR, der Tschechoslowakei und Polen in den Jahren 1954 bis 1962.* Köln

Jacobsen, Hans-Adolf (1979): Auswärtige Kulturpolitik, i Jacobsen, H-A m fl (Hg): *Drei Jahrzente Aussenpolitik der DDR,* s 235-260. München

Jacobsen, Hanns-Dieter (1979): Strategie und Schwerpunkte der Aussenwirtschaftsbeziehungen, i Jacobsen, H-A mfl (Hg): *Drei Jahrzente Aussenpolitik der DDR,* s 293-312. München

Jarausch, Konrad (1999): Beyond Uniformity: The Challenge of Historicizing the GDR, i Jarausch, K (ed): *Dictatorship as Experience*, s 3-16. New York

Jervis, Robert (1976): *Perception and Misperception in International Politics.* Princeton

Johnson Theutenberg, Bo (1986): *Folkrätt och säkerhetspolitik.* Stockholm

Kaiser, Monika (1999): Wechsel von sowjetischer Besatzungspolitik zu sowjetischer Kontrolle?, i Lemke, M (Hg): *Sowjetisierung und Eigenständigkeit in der SBZ/DDR (1945-1953),* s 187-231. Köln

Keiderling, Gerhard (1993): *"Gruppe-Ulbricht" in Berlin April bis Juni 1945.* Berlin

Kilian, Werner (2001): *Die Hallstein-Doktrin. Der diplomatische Krieg zwischen der BRD und der DDR.* Berlin

Klessman, Christoph (1991): *Die doppelte Staatsgründung. Deutsche Geschichte 1945-1955.* Bonn

Klessmann, Christoph (1997): *Zwei Staaten, eine Nation. Deutsche Geschichte 1955-1970.* Bonn. 2:a upplagan

Klessmann, Christoph (1999): Rethinking the Second German Dictatorship, i Jarausch, K (ed): *Dictatorship as Experience*, s 363-371. New York

Kowalczuk, Ilko-Sascha (1995): Die Durchsetzung des Marxismus-Leninismus in der Geschichtswissenschaft der DDR, i Sabrow, M och

Walter, P (Hg): *Historische Forschung und sozialistische Diktatur. Beiträge zur Geschichtswissenschaft der DDR.* Leipzig

Kowalczuk, Ilko-Sascha & Mitter, Armin (1995): "Die Arbeiter sin zwar geschlagen worden, aber sie sind nicht besiegt!". Die Arbeiterschaft während der Krise 1952/53, i Kowalczuk, I-S, Mitter, A & Wolle, S (Hg): *Der Tag X – 17. Juni 1953. Die "innere Staatsgründung" der DDR als Ergebnis der Krise 1952/1954,* s 31-74. Berlin

Kowalczuk, Ilko-Sascha (1997): *Legitimation eines neuen Staates. Parteiarbeiter an der historischen Front. Geschichtswissenschaft in der SBZ/DDR 1945 bis 1961.* Berlin

Krebs, Hans-Dieter (1995): Die politische Instrumentalisierung des Sports in der DDR, i Deutscher Bundestag (Hg): *Enquete-Kommission "Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland". Ideologie, Integration und Disziplinierung, Bd 3/II,* s 1314-1369. Baden-Baden

Kregel, Bernd (1979): *Aussenpolitik und Systemstabilisierung in der DDR.* Opladen

Krisch, Henry (1982): Political Legitimation in the German Democratic Republic, i Rigby, T H & Fehér, F (eds): *Political Legitimation in Communist States,* s 111-125. London

Krisch, Henry (1985): *The German Democratic Republic. The Search for Identity.* London

Kuparinen, E (Hg) (1998): *Am Rande der Ostsee.* Turku

Kuppe, Johannes (1979): Phasen, i Jacobsen, H-A mfl (Hg): *Drei Jahrzente Aussenpolitik der DDR,* s 173-200. München

Kuppe, Johannes (1995a): Die DDR und die nichtsozialistische Welt, i Helwig, G (Hg): *Rückblicke auf die DDR,* s 175-182. Köln

Kuppe, Johannes (1995b): Zur Funktion des Marxismus-Leninismus, i Deutscher Bundestag (Hg): *Enquete-Kommission "Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland". Ideologie, Integration, Disziplinierung, Band III/2,* s 1370-1400. Baden-Baden

Kuppe, Johannes (1999): Deutschlandpolitik der DDR, i Weidenfeld, W & Korte, K-R (Hg): *Handbuch zur deutschen Einheit 1949-1989-1999,* s 252-267. Bonn

Lager, Fritjof (1959): Schweden und die Befriedigung der Ostsee, i *Deutsche Aussenpolitik,* Jg. 4, Nr 6, s 620-624

Lammers, Karl-Christian (1999): Die Beziehungen der skandinavischen Staaten zur DDR bis zur Normalisierung in den siebziger Jahren, i Timmermann, H (Hg): *Die DDR – Erinnerung an einen untergegangenen Staat,* s 703-718. Berlin

Lammers, Karl-Christian (2001): Nachbarschaft und Nicht-Anerkennung. Probleme der Beziehungen zwischen Dänemark und der DDR

(1949-1973), i Pfeil, U (Hg): *Die DDR und der Westen,* s 273-290. Berlin

Leffler, Melvyn P (2000): Bringing it Together: The Parts and the Whole, i Westad O A (ed): *Reviewing the Cold War. Approaches, Interpretations, Theory,* s 43-63. London

Lemke, Christiane (1991): *Die Ursachen des Umbruchs 1989. Politische Sozialisation in der ehemaligen DDR.* Opladen

Lemke, Michael (1992): "Doppelte Alleinvertretung", i *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* Jg. 40, Nr 6, s 531-543

Lemke, Michael (1994): Die DDR und die deutsche Frage 1949-1955, i Loth, W (Hg): *Die deutsche Frage in der Nachkriegszeit,* s 136-171. Berlin

Lemke, Michael (1995): *Die Berlinkrise 1958-1963. Interessen und Handlingsspielräume der SED im Ost-West Konflikt.* Berlin

Lemke, Michael (1999a): Prinzipien und Grundlagen der Aussenbeziehungen der DDR in der Konstituierungsphase des DDR-Aussenministeriums 1949-1951, i Lemke, M (Hg): *Sowjetisierung und Eigenständigkeit in der SBZ/DDR (1945-1953),* s 237-274. Köln

Lemke, Michael (1999b): Der lange Weg zum "geregelten Nebeneinander". Die Deutschlandpolitik der DDR Mitte der fünfziger bis Mitte der siebziger Jahre, i Klessman, C; Misselwitz, H & Wichert, G (Hg): *Deutsche Vergangenheiten – eine gemeinsame Herausforderung,* s 73-96. Berlin

Lemke, Michael (1999c): Idee und Planung einer deutschen Konföderation im Spannungsfeld von innerdeutschen Interessen der SED und deutschlandpolitischem Kalkül der UdSRR – 1954-1961, i Timmermann, H (Hg): *Die DDR – Erinnerung an einen untergegangenen Staat,* s 429-452. Berlin

Lemke, Michael (1999d): Foreign Influences on the Dictatorial Development of the GDR, 1949-1955, i Jarausch, K (ed): *Dictatorship as Experience,* s 91-107. New York

Lemke, Michael (2001): Die Aussenbeziehungen der DDR (1949-1966). Prinzipien, Grundlagen, Zäsuren und Handlungsspielräume, i Pfeil, U (Hg): *Die DDR und der Westen,* s 63-80. Berlin

Lill, Johannes (2001): *Völkerfreundschaft im Kalten Krieg?* Frankfurt am Main

Lindberg, Folke (1958): De första tjugu åren, i Hirschfelt, L (red): *Svensk utrikespolitik under 1900-talet.* Stockholm

Linderoth, Andreas (2002): Schweden und der Bau der Mauer, i Timmermann, H (Hg): *1961 – Mauerbau und Aussenpolitik,* s 245-268. Münster

Lindner, Jörg (1990): Alte und neue Auffassungen über Deutschland. As-

pekte der schwedischen Nachkriegshilfe für Deutschland 1945-1954, i Olsson, F, Fritz, M & Carlgren W M (Hg): *Neuanfang. Beziehungen zwischen Schweden und Deutschland 1945-1954,* s 107-142. Umeå

Link, Werner (1999): Der lange Weg zum "geregelten Nebeneinander". Die Deutschlandpolitik der Bundesrepublik Mitte der sechziger bis Mitte der siebziger Jahre, i Klessman, C; Misselwitz, H & Wichert, G (Hg): *Deutsche Vergangenheiten – eine gemeinsame Herausforderung,* s 97-114. Berlin

Lorenz, Einhart (1992): *Exil im Norwegen. Lebensbedingungen und Arbeit deutschsprachiger Flüchtlinge 1933-1943.* Baden-Baden

Loth, Wilfried (1993): *Deutschland in der Weltpolitik 1945-1961. Bd. 1: Vom Krieg zum kalten Krieg.* Hagen

Lübbe, Peter (1981): *Kulturelle Aussenbeziehungen der DDR. Das Beispiel Finnland.* Bonn

Lübbe, Peter (1982): DDR-Forschung in Schweden, i *Deutschland Archiv,* Jg. 15, Nr 7, s 745-763

Löwenhardt, John (1995): *The Reincarnation of Russia. Struggling with the Legacy of Communism, 1990-1994.* Harlow

Macdonald, Douglas J (2000): Formal Ideologies in the Cold War: Toward a Framework for Empirical Analysis, i Westad, O A (ed): *Reviewing the Cold War. Approaches, Interpretations, Theory,* s 180-204. London

Mallinckrodt, Anita M (1972): *Wer macht die Aussenpolitik der DDR?* Düsseldorf

Mallinckrodt, Anita M (1980): *Die Selbstdarstellung der beiden deutschen Staaten im Ausland.* Köln

Malmborg, Mikael af (1994): *Den ståndaktiga nationalstaten.* Lund

Manheim, Jarol B (1994): *Strategic Public Diplomacy and American Foreign Policy.* New York

Margedant, Udo (1995): Das Bildungs- und Erziehungssystem der DDR – Funktion, Inhalte, Instrumentalisierung, Freiräume, i Deutscher Bundestag (Hg): *Enquete-Kommission "Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland". Ideologie, Integration und Disziplinierung, Bd III/3,* s 1489-1529. Baden-Baden

Marquardt, Edita (1998): Feste und Feiern, i Fix, Ulla (Hg): *Ritualität in der Kommunikation der DDR,* s 1-50. Frankfurt am Main

McKay, Joanna (1998): *The Official Concept of the Nation in the Former GDR.* Aldershot

Meuschel, Sigrid (1992): *Legitimation und Parteiherrschaft in der DDR.* Frankfurt am Main

Mitter, Armin & Wolle, Stefan (1993): *Untergang auf Raten. Unbekannte Kapitel der DDR-Geschichte.* München

Muth, Ingrid (2000): *Die DDR-Aussenpolitik 1949-1972. Inhalte, Strukturen Mechanismen.* Berlin
Müller, Maria E (1997): *Zwischen Ritual und Alltag.* Frankfurt am Main
Müssener, Helmut (1974): *Exil in Schweden. Politische und kulturelle Emigration in Schweden nach 1933.* München
Möller, Ynge (1986): *Östen Undén. En biografi.* Stockholm
Naimark, Norman N (1989): *Soviet-GDR Relations. An Historical Overwiev.* Köln
Nakath, Detlef (1997): Aussenpolitik, i Herbst, A; Stephan, G-R & Winkler, J (Hg): *Die SED. Geschichte – Organisation – Politik. Ein Handbuch,* s 263-276. Berlin
Nakath, Detlef & Stephan, Gerd-Rüdiger (1999): Grundzüge und Entwicklungsabschnitte der SED-Deutschlandpolitik, i Küchenmeister, D, Nakath, D & Stephan, G-R (Hg): *...abgegrenzte Weltoffenheit. Zur Aussen- und Deutschlandpolitik der DDR,* s 101-122. Potsdam
Nationalencyklopedin, Bd 17
Nogee, J L & Donaldson, R H (1981): *Soviet Foreign Policy since World War II.* New York
Nordin, Svante (1995): Tyska utsikter 1871-1995, i Björnsson, A & Luthersson, P (red): *Vändpunkter. Europa och dess omvärld efter 1989.* Stockholm
Norlin, Annika (1998): *Undénplanen. Ett lyckat misslyckande.* Göteborg
Nothnagle, Alan L (1999): *Building the East German Myth. Historical Mythology and Youth Propaganda in the German Democratic Republic, 1945-1989.* Ann Arbor
Ohmstedt, Holger (1993): *Von der Propaganda zur public diplomacy: die Selbstdarstellung der Vereinigten Staaten von Amerika im Ausland vom Ersten Weltkrieg bis zum Ende des Kalten Krieges.* München
Osona, Marija Anic de (1990): *Die erste Anerkennung der DDR. Der Bruch der deutsch-jugoslawischen Beziehungen 1957.* Baden-Baden
Ostsee-Zeitung
Persson, Hans-Åke (1993): *Retorik och realpolitik. Storbritannien och de fördrivna tyskarna efter andra världskriget.* Lund
Peters, Jan (1984): *Exilland Schweden. Deutsche und schwedische Antifaschisten 1933-1945.* (Öst)Berlin
Petersson, Bo (1994): *Med Moskvas ögon. Bedömningar av svensk utrikespolitik under Stalin och Chrusjtjov.* Stockholm
Petzold, Frank (1999): Die "Staatsgrenze Nord". Zur Entwicklung der Ostseeküste als Teil des DDR-Grenzregimes, i Timmermann, H (Hg): *Die DDR – Erinnerung an einen untergegangen Staat,* s 453-484. Berlin
Pfeil, Ulrich (1999): Die "anderen" deutsch-französischen Beziehungen.

Die DDR und Frankreich 1949-1969, i Timmermann, H (Hg): *Die DDR – Erinnerung an einen untergegangenen Staat*, s 527-559. Berlin

Pfeiler, Jürgen (1988): Die Anerkennungsbewegung, i *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Jg. 36, Nr 1, s 13-22

Pfeiler, Wolfgang (1995): Die "nationale" Politik der KPD/SED 1945.1952, i Deutscher Bundestag (Hg): *Enquete-Kommission "Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland". Deutschlandpolitik, Bd V/3*, s 1967-2014. Baden-Baden

Plate, Bernard von (1989): Die Aussenpolitik und und internationale Einordnung der DDR, i Weidenfeld, W & Zimmermann, H (Hg): *Deutschland-Handbuch. Eine doppelte Bilanz, 1944-1989.* Bonn

Protokolle der Verhandlungen des IV. Parteitages der SED (1954). Berlin

Protte, Katja (1996): Zum Beispiel ... der 1. Mai 1951 in Ost-Berlin – Agitation, staatliche Selbstdarstellung und Utopie, i Vorsteher, Dieter (Hg): *Parteiauftrag: ein neues Deutschland. Bilder, Rituale und Symbole der frühen DDR*, s 118-135. Berlin

Putensen, Dörte (1998): Deutsch-deutsche Rivalitäten um die politische Gunst Finnlands in den Jahren 1958 bis 1961, i Kuparinen, E (Hg): *Am Rande der Ostsee*, s 321-344. Turku

Putensen, Dörte (1999): Finnland als Objekt deutsch-deutscher aussenpolitischer Konkurrenz in den fünfziger und sechziger Jahren, i Hösch, E, Kalela, J & Beyer-Thoma, H (Hg): *Deutschland und Finnland im 20. Jahrhundert*, s 91-131. Wiesbaden

Putensen, Dörte (2000)*: Im Konfliktfeld zwischen Ost und West. Finnland, der Kalte Krieg und die deutsche Frage (1947-1973).* Berlin

Pöthig, Charis (2000): *Italien und die DDR.* Frankfurt am Main

Riksdagsmotioner nr 1 (1965), 592 (1967), 635 (1968), 113 (1969), 125 & 676 (1971), 22, 655 & 938 (1972)

Riksdagsprotokoll. Andra Kammaren (AK) Bd B1 (1957), Bd A1 (1959), Bd B2 (1960), Bd 11, (1967), Bd B7 (1968), Bd B3 & B5 (1970), Bd E6 (1971)

Riksdagsprotokoll. Första Kammaren (FK) Bd A1 (1960)

Riksdagstryck. Utrikesutskottets utlåtande nr 16 (1972)

Roesler, Jörg (1993): Der Handlungsspielraum der DDR-Führung gegenüber der UdSSR, i *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Jg. 41, Nr 4, s 293-304

Roesler, Jörg (1997): Wirtschafts- und Industriepolitik, i Herbst, A; Stephan, G-R & Winkler, J (Hg): *Die SED. Geschichte, Organisation, Politik. Ein Handbuch*, s 277-293. Berlin

Sabrow, Martin (1999): Dictatorship as Discourse. Cultural Perspectives on SED Legitimacy, i Jarausch, K (ed): *Dictatorship as Experience*, s 195-211. New York

Saeter, Martin (1979): Nordeuropa, i Jacobsen, H-A mfl (Hg): *Drei Jahrzente Aussenpolitik der DDR,* s 510-512. München

Sarotte, M E (2001): *Dealing with the Devil. East Germany, Détente, & Ostpolitik 1969-1973.* Chapel Hill

Scheithauer, Heinz (1964): Friedliche Koexistenz im Ostseeraum, i *Wissensschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock,* Jg. 12, Nr 1, s 61-77

Scherstjanoi, Elke (1997): Zum Verhältnis zwischen SED- und KPdSU-Führung, i Herbst, A; Stephan, G-R & Winkler, J (Hg): *Die SED. Geschichte – Organisation – Politik. Ein Handbuch,* s 177-196. Berlin

Schleicher, Ilona & Schleicher, Hans-Georg (1997): *Die DDR im südlichen Afrika. Solidarität und Kalter Krieg.* Hamburg

Schliebe, Heinz Dieter (1959): Über den Kampf um die Erhaltung des Friedens im Ostseeraum, i *Beiträge zur Zeitgeschichte,* Jg. 2, Nr 3/4, s 156-165

Schmidt, Karl-Heinz (1998): *Dialog über Deutschland. Studien zur Deutschlandpolitik von KPdSU und SED (1960-1979).* Baden-Baden

Scholz, Michael F (1988): Der Weg zur ersten Ostseewochee in Rostock 1958, i *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* Jg. 36, Nr 4, s 317-324

Scholz, Michael F (1990): *"Die Ostsee muss ein Meer des Friedens sein" – die Rostocker Ostseewochen in der Aussenpolitik der DDR.* Dissertation. Greifswald

Scholz, Michael F (1992): Am Anfang stand der Handel. Zu den Beziehungen Schwedens zu Ostdeutschland 1945 bis 1949, i *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* Jg. 40, Nr 3, s 245-259

Scholz, Michael F (1993a): Zur internationalen Arbeit von KPD/SED vor Gründung der DDR. Das Beispiel Schweden, i Scherstjanoi, Elke (Hg): *"Provisorium für längstens ein Jahr". Die Gründung der DDR,* s 177-182. Berlin

Scholz, Michael F (1993b): Östen Undén und die DDR. Schwedische Deutschlandpolitik in den fünfziger Jahren, i *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte,* Jg. 41, Nr 4, s 391-417

Scholz, Michael F (2000a): *Skandinavische Erfahrungen erwünscht?* Stuttgart

Scholz, Michael F (2000b): Die Nordeuropa-Politik der DDR (bis 1963), i Bohn, R; Elvert, J & Lammers, K-C (Hg): *Deutsch-skandinavische Beziehungen nach 1945,* s 21-43. Stuttgart

Schroeder, Klaus (1998): *Der SED-Staat. Partei, Staat und Gesellschaft.* München

Schuller, Wolfgang (1995): Kein bloss "anderer" Blick. Geschichte und Geschichtswissenschaft in der DDR, i Helwig, G (Hg): *Rückblicke auf die DDR,* s 104-111. Köln

Siebs, Benno-Eide (1999): *Die Aussenpolitik der DDR 1976-1989. Strate-*

gien und Grenzen. Paderborn
Staab, Andreas (1998): *National Identity in Eastern Germany. Inner Unification or Continued Separation?* London
Staadt, Jochen (1993): *Die geheime Westpolitik der SED 1960-1970.* Berlin
Staritz, Dietrich (1996): *Geschichte der DDR.* Frankfurt am Main
Stegmüller, Renate (1976): *Die Westpolitik der DDR von 1949-1961. Ideologische Grundlagen, Strategie und Taktik in Bezug auf England, Frankreich, Italien und Skandinavien.* Dissertation. München
Stergiou, Andreas (2001): *Die Beziehungen zwischen Griechenland und der DDR und das Verhältnis der SED zur KKE.* Mannheim
Strömberg, Håkan (1970): *Folkrätt.* Lund
Sveriges Officiella Statistisk. Utrikeshandel
Sveriges Officiella Statistik. Järnvägar
TDR i Sveriges Riksdag. Urval och kommentarer av Föreningen Sverige-TDR (1967). Stockholm
Tiden. Tidskrift för socialistisk kritik och politik
Timmermann, Heiner (Hg) (1995): *DDR-Forschung. Bilanz und Perspektiven.* Berlin
Timmermann, Heiner (Hg) (1996): *Diktaturen in Europa im 20. Jahrhundert – der Fall DDR.* Berlin
Timmermann, Heiner (Hg) (1999): *Die DDR – Erinnerung an einen untergegangenen Staat.* Berlin
Timmermann, Heiner (Hg) (2001): *Demokratie und Diktatur in Europa.* Berlin
Troche, Alexander (1996): *Ulbricht und die Dritte Welt.* Erlangen
Weber, Hermann (1991): *DDR. Grundriss der Geschichte 1945-1990.* Hannover
Weber, Hermann (1994): Die Aufarbeitung der DDR-Geschichte, i Faulenbach, B, Meckel, M & Weber, H (Hg): *Die Partei hatte immer Recht. Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur,* s 42-56. Essen
Weber, Hermann & Lange, Lydia (1995): Zur Funktion des Marxismus-Leninismus, i Deutscher Bundestag (Hg): *Enquete-Kommission "Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland". Ideologie, Integration, Disziplinierung, Band III/3,* s 2034-2061. Baden-Baden.
Weitz, Eric D (1997): *Creating German Communism, 1890-1990. From Popular Protests to Socialist State.* Princeton
Wer war wer in der DDR? Ein biograhisches Lexikon (2000). Bonn
West, John M (1976): *German-Swedish Relations 1939-1942.* Denver
Westad, Odd Arne (2000): Introduction: Reviewing the Cold War, i

Westad, O A (ed): *Reviewing the Cold War. Approaches, Interpretations, Theory*, s 1-23. London

Wilke, Manfred (1998): Kommunismus in Deutschland und Rahmenbedingungen politischen Handelns nach 1945, i Wilke, M (Hg): *Anatomie der Parteizentrale. Die KPD/SED auf dem Weg zur Macht*, s 13-48. Berlin

Winrow, Gareth M (1990): *The Foreign Policy of the GDR in Africa.* Cambridge

Winters, Peter Jochen (1975): Die Aussenpolitik der DDR, i Schwarz, H-P (Hg): *Handbuch der deutschen Aussenpolitik.* München

Woitzik, Karl-Heinz (1964a): Die Auslandsaktivität der "DDR", i *Deutsche Studien,* Jg. 2, Heft 7, s 335-360

Woitzik, Karl-Heinz (1964b): Kulturelle und kulturpolitische Auslandsaktivität der "DDR", i *Deutsche Studien,* Jg. 2, Heft 8, s 455-477

Woitzik, Karl-Heinz (1967): *Die Auslandsaktivität der sowjetischen Besatzungszone Deutschlands.* Mainz

Wüstenhagen, Jana (2000): Staatsveranstaltung und Familienfest. Die DDR und die Leipziger Messe, i *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Jg. 48, Nr 4, s 423-439

Wüstenhagen, Jana (2001): *"Blick durch den Vorhang": Die SBZ/DDR und die Integration Westeuropas (1946-1972).* Baden-Baden

Zieger, Gottfried (1988): *Die Haltung von SED und DDR zur Einheit Deutschlands 1949-1987.* Köln

Zimmering, Raina (2000): *Mythen in der Politik der DDR.* Opladen

Åselius, Gunnar (1994): *The "Russian menace" to Sweden. The Belief System of a Small Power Security Elite in the Age of Imperialism.* Stockholm

Förkortningar

ABF: Arbetarnas Bildningsförbund
Abt NE: Abteilung Nordeuropa
ACC: Allied Control Council
ADN: Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst
AK: Andra Kammaren
BRD: Bundesrepublik Deutschland
CDU: Christlich-Demokratische Union Deutschlands
CUF: Centerpartiets Ungdomsförbund
DBD: Demokratische Bauernpartei Deutschlands
DFD: Demokratischer Frauenbund Deutschlands
DDR: Deutsche Demokratische Republik
DEFA: Deutsche Film-Aktiengesellschaft
DENOG: Deutsch-Nordische Gesellschaft
DER: Deutsches Reisebüro
DFF: Deutscher Fernsehfunk
DIA: Deutscher Innen- und Aussenhandel
DN: Dagens Nyheter
DR: Deutsche Reichsbahn
DTSB: Deutscher Turn- und Sportbund
DU: Demokratisk Ungdom
EA: Europäische Abteilung
ECE: Economic Commission for Europe
EEC: European Economic Community
EG: Europeiska Gemenskaperna
ESK: Europeiska Säkerhetskonferensen
FDGB: Freier Deutscher Gewerkschaftsbund
FDJ: Freie Deutsche Jugend
FDP: Freie Demokratische Partei
FICE: Fédération Internationale des Communautés Educatives
FN: Förenta Nationerna
FPU: Folkpartiets Ungdomsförbund
GfK: Gesellschaft für kulturelle Verbindungen mit dem Ausland
GP: Göteborgs-Posten
HV: Handelsvertretung
IDFF: Internationale Demokratische Frauenföderation
IOK: Internationella Olympiska Kommittén
IPG: Interparlamentarische Gruppe
KF: Kooperativa Förbundet
KfA: Kammer für Aussenhandel
Kominform: Kommunistiska Informationsbyrån
KOW: Komitee Ostseewoche
KPD: Kommunistische Partei Deutschlands
KU: Kommunistisk Ungdom
LA Gr: Landesarchiv Mecklenburg-Vorpommern
LO: Landsorganisationen
LDPD: Liberal Demokratische Partei Deutschlands

LRF: Lantbrukarnas Riksförbund
MAI: Ministerium für Aussen- und Innerdeutscher Handel
MfAA: Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten
NATO: North Atlantic Treaty Organisation
NF: Nationernas Förbund
NÖS: Neues Ökonomisches System der Planung und Leitung der Volkswirtschaft
PA-MfAA: Politisch-historisches Archiv des Auswärtigen Amts, Bestand MfAA
RBI: Radio Berlin International
SAPMO-BArch: Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv
SAS: Scandinavian Airlines System
SED: Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SI: Svenska Institutet
SJ: Statens Järnvägar
SKF: Svenska Kullagerfabriken
SKP: Sveriges Kommunistiska Parti
SMAD: Sowjetische Militäradministration in Deutschland
SPD: Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SSU: Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund
SUKAB: Svensk Utrikeshandel Kompensations AB
TT: Tidningarnas Telegrambyrå
UD: Utrikesdepartementet
VD: Verkställande Direktör
VdgB: Vereinigung der gegenseitigen Bauernhilfe
VDK: Verband Deutscher Konsumgesellschaften
VPK: Vänsterpartiet Kommunisterna
VUF: Vänsterns Ungdomsförbund
WBDJ: Weltbund der demokratischen Jugend
WGB: Weltgewerkschaftsbund
WHO: World Health Organisation

Personförteckning

A
Agricola, Rudolf 94
Alemyr, Stig 213
Andersson, Alf 185
Andersson, Leif 186
Andersson, Sten 173, 187, 188
Arnér, Sivar 154, 155
Arvidson, Stellan 139, 145, 152, 153, 157, 177, 186, 187, 191, 213, 215, 280, 289, 296
Aspling.Sven 112, 184
Axen, Hermann 187, 210, 275

B
Backlund, Sven 223
Becker, Bert 13
Beckius, Sven-Erik 112
Beil, Gerhard 164, 169, 173
Bengtsson, Nils 143
Bengtsson, Torsten 194, 210
Bernhardsson, Göte 154
Bernström, Knut 219
Björk, Kaj 186, 192, 193
Bock, Sigfried 222
Bojsen, Tom 167, 168
Bolz, Lothar 65, 126, 187, 224, 239, 263
Bork, Kurt 221
Brandt, Willy 39, 192, 219, 285
Brasch, Horst 186
Brezjnev, Leonid 42, 252
Brick, Lennart 63, 80
Brädefors, Nils 153, 154, 160, 296
Bulla, Marcel 15
Bäckström, Lars 155

C
Carlsson, Bernt 194
Carlsson, Ingvar 221
Chrusjtjov, Nikita 30, 35, 237

D
Dahlbeck, Hans 190
Dahlem, Franz 57
Dalberg, Sven 167
Danyel, Jürgen 45
Dertinger, Georg 36
Dieckmann, Johannes 212
Dietzel, Karl 212
Dölling, Rudolf 252

E
Ebert, Friedrich 72, 81, 111, 210
Edenman, Ragnar 211
Edvall, Allan 85
Ekengren, Ann-Marie 16
Ekström, Tord 154
Eriksson, Gösta A 16
Eriksson, John 196
Erlander, Tage 94, 109, 111, 112, 174, 186, 208, 210, 225, 297, 301
Ernulf, Gudmund 199
Eymelt, Friedrich 15

F
Feldmann, Wilhelm 94
Feldt, Kjell-Olof 168
Florin, Peter 244, 252
Friis, Thomas Wegener 14

G
Gadd, Arne 193, 216
Gahrton, Per 201
Geijerstam, Sven af 209
Gibas, Monika 44
Goldenbaum, Ernst 195, 198
Gomer.David 195
Grebäck, Erik 196, 197, 208
Grotewohl, Otto 25, 35, 36, 42, 118, 238, 239
Gustavsson, Nils-Eric 196, 288
Gyllenram, Åke 195
Gyptner, Richard 56
Götting, Gerald 113

H
Hagberg, Hilding 66, 115, 129, 181, 202, 206
Hager, Kurt 212
Hallstein, Walter 25
Hamrin-Thorell, Ruth 200
Hansson, Hans 173, 174, 199, 200
Hansson, Nils 198
Hansson, Torsten 193
Hatz, Felix 87
Hedlund, Gunnar 114, 195, 196, 198
Hellström, Mats 216
Henschel, Harry 156
Hermansson, C H 14, 203, 205, 207, 213, 214, 215, 228, 234, 298
Hertzfeldt, Gustav 173, 176, 189, 204, 208
Holmes, Leslie 28, 29
Holtsmark, Sven G 14, 304
Honecker, Erich 33, 39, 42, 266, 289
Horstmeier, Carel 18, 307
Hulth, Mats 230
Håvik, Doris 281

J
Jansson, Axel 214
Jansson, Fridolf 288
Jarowinski, Werner 231
Jarring, Gunnar 219
Johansson, Rune 106
Johansson, Ivar 195
Johansson, Gösta 204
Johansson, Olof 157, 198, 215
Johansson, Rune 113
Jörgensen, Sven 59, 108

K
Karlsson, Urban 143, 204, 213, 285
Klein, Lothar 193
Klessmann, Christoph 40
Kramer, Erwin 94, 178
Krolikowski, Herbert 81, 112, 113, 119, 126, 133, 185, 186, 195, 218, 301
König, Edmund 86
König, Johannes 113, 115
Kördel, Einar 164

L
Lagercrantz, Olof 133
Lager, Fritjof 51, 81, 86, 113, 143, 204
Lamberz, Werner 129
Lammers, Karl Christian 14
Lange, Gunnar 184
Larsson, Einar 196, 288
Larsson, Torsten 196, 282
Larsson, Åke 185
Leifland, Leif 221
Leiser, Erwin 112, 183
Lemke, Michael 63
Lemmer, Ernst 73
Leupold, Harry 196, 201
Lidbom, Carl 194, 220
Lidman, Sara 155

Lill, Johannes 13, 17, 307
Lindgren, Gösta 206
Lindkvist, Oscar 154
Lindner, Gerhard 184
Ljungdahl, Arnold 84, 143
Lo-Johansson, Ivar 141
Lundborg, Östen 119, 232
Lundström, Hans 218
Löfdahl, Göran 221
Lövenborg, Alf 206
Löwenhardt, John 28

M
Mainusch, Heinz 161, 162, 164, 184, 226
Mallinckrodt, Anita 17
Marklund, Eivor 226
Matern, Hermann 38, 111
Matthis, Henry Peter 143
Mattsson, Lennart 288
Mattsson, Torsten 154
Mehr, Hjalmar 164, 173, 174, 177, 186, 187, 210, 280
Mewis, Karl 50, 72, 81, 100, 111, 116, 149, 170, 186, 238, 239
Meyer, Herbert 72
Mikojan, Anastas 42, 238
Moberg, Sven 211
Mogård, Bertil 93, 111
Molin, Gunnar 143, 154, 195, 197
Molin, Olof 145
Mundebo, Ingemar 199, 200
Muth, Ingrid 18, 45
Myrdal, Alva 173, 183
Myrdal, Gunnar 226

N
Nier, Kurt 219, 221
Nilsson, Torsten 174, 181, 186, 188, 189, 190, 198, 214, 224, 226, 267
Nobel, Günter 166
Nordenson, Jonas 164
Nyström, Per 164, 167, 168, 173, 174, 177, 186, 209
Nyström, Rune 222

O
Ohlin, Bertil 199, 213
Olsson, Ernst 288
Olsson, Karl-Erik 230

P
Palme, Olof 94, 167, 173, 174, 187, 193
Paulsson, Valfrid 209, 210
Persson, Arne 196
Persson, Leif 134, 223
Peters, Jan 150
Petersson, Roland 196
Pieck, Wilhelm 117
Plenikowski, Anton 186, 198
Püschel, Edgar 170, 188, 204, 214
Putensen, Dörte 19, 40
Pålsson, Roland 218, 221
Pöthig, Charis 13, 17, 307

R
Rabe, Karl-Heinz 15
Ramel, Stig 166
Rau, Heinrich 62, 94, 239
Renström-Ingenäs, Lena 186, 187, 213
Rexed, Bror 226
Rimmerfors, Einar 199
Rudling, Arvid 51, 72
Ryding, Gunvor 205, 216, 281, 282

S
Saeter, Martin 15

Sandler, Richard J 225
Schneider, Theodor 199, 229
Scholz, Ernst 190, 209
Scholz, Gerhard 138
Scholz, Michael F 15, 16, 305
Scholz, Paul 196
Schori, Pierre 187, 189, 190
Schwab, Sepp 108
Sefrin, Max 226
Senander, Kurt 288
Sieber, Günter 173
Sohlman, Rolf 118
Steglich, Peter 222
Stegmüller, Renate 15
Steiner, Kristian 33
Stener, Gösta 280
Stergiou, Andreas 13
Stoph, Willi 39, 210, 265
Storm, Bruno 80, 133, 137, 195
Sträng, Gunnar 167, 168
Sundfeld, Sten 219
Svanberg, Ingvar 194, 210
Svensson, Patrik 112
Svensson, Tore 84, 85, 143, 153, 160, 177, 285
Söderberg, Sten 185, 187, 275, 281

T
Tamm, Hugo 59, 108, 118
Thapper, Fridolf 224
Thunborg, Anders 189
Thunborg, Carsten 143, 206, 215
Thunell, Sören 190, 194
Thälmann, Ernst 228, 265
Tisch, Harry 139, 190, 194, 203, 217, 252, 256, 276
Titel, Werner 198, 208, 209
Torbrink, Tekla 215, 288

U
Ulbricht, Walter 39, 42, 58, 68, 74, 77, 101, 202, 212, 224, 225, 237, 239, 245, 252, 257, 264, 265, 269, 271, 275, 285, 298
Undén, Östen 52, 66, 114, 181
Upmark, Erik 93, 108, 178

V
Vegesack, Thomas von 154
Verbro, Viking 199
Verner, Paul 50
Vinde, Pierre 121
Vinde, Victor 133

W
Wahlund, Sten 195
Wahlöö, Per 154
Warnke, Herbert 50, 239
Weber, Max 28
Weiss, Gerhard 184
Weiss, Peter 154, 155
Weitz, Eric D 46
Werner, Lars 154
Wickman, Krister 216, 218
Wieland, Deba 132, 133
Winckelmann, Egon 190
Winkler, Volkmar 178
Winrow, Gareth 33
Winzer, Otto 74, 109, 128
Wirmark, David 200
Wolf, Christa 151
Wästberg, Olle 200

Å
Åberg, Georg 199, 200

Studia Historica Lundensia

Birgitta Odén *Rikets uppbörd och utgift. Statsfinanser och finansförvaltning under senare 1500-talet.* 1955 (BHL 1) Diss.

Åke Ljungfors *Bidrag till svensk diplomatik före 1350.* 1955 (US) Diss.

Per Nyström *Stadsindustrins arbetare före 1800-talet. Bidrag till kännedomen om den svenska manufakturindustrin och dess sociala förhållanden.* 1955 (US) Diss.

Göran Rystad *Johan Gyllenstierna, rådet och kungamakten.* 1955 (BHL 2) Diss.

Kjell-Gunnar Lundholm *Sten Sture den äldre och stormännen.* 1956 (BHL 3) Diss.

Ola Lindquist *Jakob Gyllenborg och reduktionen.* 1956 (BHL 4) Diss.

Åke Sällström *Bologna och Norden intill Avignonpåvedömets tid.* 1957 (BHL 5) Diss.

Jörgen Weibull *Carl Johan och Norge 1810-1814.* 1957 (BHL 6) Diss.

Lars-Arne Norborg *Storföretaget Vadstena kloster. Studier i senmedeltida godspolitik och ekonomiförvaltning.* 1958 (BHL 7) Diss.

Allan Mohlin *Kristoffer II av Danmark. Välmaktstiden.* 1960 (US) Diss.

Helle Stiegung *Ludvig XV:s hemliga diplomati och Sverige 1752-1774.* 1961 (BHL 8)

Sven Tägil *Valdemar Atterdag och Europa.* 1962 (BHL 9) Diss.

Ingvar Elmroth *Nyrekryteringen till de högre ämbetena 1720-1809. En socialhistorisk studie.* 1962 (BHL 10) Diss.

Kerstin Strömberg-Back *Lagen – Rätten – Läran. Politisk och kyrklig idédebatt i Sverige under Johan III: s tid.* 1963 (BHL 11) Diss.

Lars-Olof Larsson *Det medeltida Värend. Studier i det småländska gränslandets historia fram till 1500-talets mitt.* 1964 (BHL 12) Diss.

Olafia Einarsdottir *Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historieskrivning.* 1964 (BHL 13)

Sten Körner *The Battle of Hastings. England and Europe 1035-1066.* 1964 (BHL 14) Diss.

Tore Nyberg *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters.* 1965 (BHL 15) Diss.

Carl-Axel Gemzell *Raeder Hitler und Skandinavien. Der Kampf für einen maritimen Operationsplan.* 1965 (BHL 16) Diss.

Ulf Sjödell *Kungamakt och högaristokrati. En studie i Sveriges inre historia under Karl XI.* 1966 (BHL 17) Diss.

Alf Erlandsson *Skånska generalguvernementet 1658-1693 och dess*

arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar. 1967 (BHL 18) Diss.

Ann Christina Meurling *Den svenska domstolsförvaltningen i Livland 1634-1700.* 1967 (BHL 19) Diss.

Arne Remgärd *Carl Gustaf Tessin och 1746-1747 års riksdag.* 1968 (BHL 20) Diss.

Sven Anders Söderpalm *Storföretagarna och det demokratiska genombrottet. Ett perspektiv på första världskrigets svenska historia.* 1969 (BHL 21) Diss.

H. Bertil A. Petersson *Anglo-Saxon Currency. King Edgar's Reform to the Norman Conquest.* 1969 (BHL 22) Diss.

Lars Linge *Gränshandeln i svensk politik under äldre Vasatid.* 1969 (BHL 23) Diss.

Sverker Oredsson *Järnvägarna och det allmänna. Svensk järnvägspolitik fram till 1890.* 1969 (BHL 24) Diss.

Sven Tägil *Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschlesvig.* 1970 (LSIH 1)

Sven Tägil *Probleme deutscher Zeitgeschichte.* 1970 (LSIH 2)

Kerstin Malcus *Maktpolitik och länsrättslig förvaltning. Den regelrättsliga doktrinen i Sverige under 1560-talet.* 1971 (BHL 25) Diss.

Eva Österberg *Gränsbygd under krig. Ekonomiska, demografiska och administrativa förhållanden i sydvästra Sverige under och efter det nordiska sjuårskriget.* 1971 (BHL 26) Diss.

Bengt Ankarloo *Trolldomsprocesserna i Sverige.* 1971 (US)Diss.

Erik Sandstedt *Studier rörande Jöran Nordbergs Konung Carl XII:s historia.* 1972 (US) Diss.

Lars-Olof Larsson *Kolonisation och befolkningsutveckling i det svenska agrarsamhället 1500-1640.* 1972 (BHL 27)

Conny Blom *Förbindelsedikten och de medeltida rimkrönikorna. Studier kring omarbetningen av Erikskrönikan och tillkomsten av Förbindelsedikten samt dessa krönikedelars plats i den medeltida rimkröniketraditionen.* 1972 (BHL 28) Diss.

Steven Koblik *Sweden: The Neutral Victor. Sweden and the Western Powers 1917-1918.* 1972 (LSIH 3)

Nordal Åkerman *On the Doctrine of Limited War.* 1973 (US) Diss.

Hans Petersson *Morgongåvoinstitutet i Sverige under tiden fram till omkring 1734 års lag.* 1973 (US) Diss.

Göran Wensheim *Studier kring freden i Nystad.* 1973 (BHL 29) Diss.

Carl-Axel Gemzell *Organization, Conflict and Innovation. A study of German Naval Strategic Planning 1888-1940.* 1973 (LSIH 4)

Lars Lundgren *Vattenförorening. Debatten i Sverige 1890-1921.* 1974 (BHL 30) Diss.

Sveinbjörn Raffisson *Studier i Landnamabok. Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia.* 1974 (BHL 31) Diss.

Göte Paulsson *Annales Suecici mediilaevi. Svensk medeltidsannalistik kommenterad och utgiven.* 1974 (BHL 32) Diss.

Bo Huldt *Sweden, the United Nations and Decolonization. A study of Swedish Participation in the Fourth Commitee of the General Assembly, 1946-69.* 1974 (LSIH 5) Diss.

Lars H. Niléhn *Nyhumanism och medborgarfostran. Åsikter om läroverkets målsättning 1820-1880.* 1975 (BHL 33) Diss.

Agnes Wirén *Uppbrott från örtagård. Utvandring från Blekinge till och med år 1870.* 1975 (BHL 34) Diss.

Roland Persson *Rustningar i Sverige under det stora nordiska kriget. Studier rörande makten över krigsfinansieringen i det karolinska samhället 1700-1709.* 1975 (BHL 35)Diss.

Erland Alexandersson *Bondeståndet i riksdagen 1760-1772.* 1975 (BHL 36) Diss.

Leokadia Posten *De polska emigranternas agentverksamhet i Sverige 1862-1863.* 1975 (BHL 37) Diss.

Ulf Sjödell *Riksråd och kungliga råd. Rådskarriären 1602-1718.* 1975 (BHL 38)

Birgitta Odén *Lauritz Weibull och forskarsamhället.* 1975 (BHL 39)

Göran Rystad *Ambigious Imperialism. American Foreign Policy and Domestic Politics at the turn of the Century.* 1975 (LSIH 6)

Sven G. Trulsson *British and Swedish Policies and Strategies in the Baltic after the Peace of Tilsit in 1807.* 1976 (BHL 40) Diss.

Eva Block *Amerikabilden i svensk dagspress 1948-1968.* 1976 (BHL 41) Diss.

Sven Rubensson *The Survival of Ethiopian Independence.* 1976 (LSIH 7)Diss.

Rune Ivarsson *Jordförvärvslagen, socialdemokratin och bönderna. En studie över jordförvärvslagstiftningen i svensk politik 1945-1965.* 1977 (BHL 42) Diss.

Eva Österberg *Kolonisation och kriser. Bebyggelse, skattetryck, odling och agrarstruktur i västra Värmland ca 1300-1600.* 1977 (BHL 43)

Lars-Erik Nyman *Great Britain and Chinese Russian and Japanese Interests in Sinkiang 1918-1934.* 1977 (LSIH 8) Diss.

Sven Tägil (coordinator) *Studying Boundary Conflicts. A Theoretical Framwork.* 1977 (LSIH 9)

Anita Diehl E. V. *Ramaswami Naicker-Periyar. A Study of the Influence of a Personality in Contemporary South India.* 1977 (LSIH 10) Diss.

Gunnel Rikardsson *The Middle East Conflict in the Swedish Press. A Content Analysis of Three Daily Newspapers, 1948-1973.* 1978 (LSIH 11) Diss.

Birgitta Eimer *Cavour and Swedish Politics.* 1978 (LSIH 12) Diss.

Bo Blomkvist *International i miniatyr. Studier i skånsk arbetarrörelse före 1880 och dess internationella kontakter.* 1979 (BHL 44) Diss.

Kim Salomon *Konflikt i Grænseland. Sociale og nationale modsætninger i Sønderjylland 1920-33.* 1980 (US) Diss.

Lars Olsson *Då barn var lönsamma. Om arbetsdelning barnarbete och teknologiska förändringar i några svenska industrier under 1800- och början av 1900-talet.* 1980 (US) Diss.

Pau Puig i Scotoni *Att förstå revolutionen. En kritisk undersökning om historisk stabilitet och förändring.* 1980 (US) Diss.

Jan Brunius *Bondebygd i förändring. Bebyggelse och befolkning i västra Närke ca 1300-1600.* 1980 (BHL 45) Diss.

Anna-Brita Lövgren *Handläggning och inflytande. Beredning föredragning och kontrasignering under Karl XI:s envälde.* 1980 (BHL 46) Diss.

Hans-Albin Larsson *Partireformationen från bondeförbund till centerparti.* 1980 (BHL 47) Diss.

Kjell Emanuelsson *Den svensk-norska utrikesförvaltningen 1870-1905. Dess organisations- och verksamhetsförändring.* 1980 (BHL 48) Diss.

Eva Queckfeldt *Vietnam. Tre svenska tidningars syn på Vietnamfrågan 1963-1968.* 1981 (BHL 49) Diss.

Ingvar Elmroth *För kung och fosterland. Studier i den svenska adelns demografi och offentliga funktioner 1600-1900.* 1981 (BHL 50)

Göran Rystad (ed.) *Congress and American Foreign Policy.* 1981 (LSIH 13)

Reda Mowafi *Slavery, Slave Trade and Abolition Attempts in Egypt and the Sudan, 1820-1882.* 1981 (LSIH 14) Diss.

Joseph Zitomersky (ed.) *On Making Use of History.* 1982 (LSIH 15)

Christer Olsson *Congress and the Executive: The Making of United States Foreign Policy 1933-1940.* 1982 (LSIH 16) Diss.

Sten Skansjö *Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid.* 1983 (US) Diss.

Käthe Bååth *Öde sedan stora döden var... Bebyggelse och befolkning i Norra Vedbo under senmedeltid och 1500-tal.* 1983 (BHL 51) Diss.

lmants Alksnis *Den marxistiska publicistiken i Lettland 1912-1914. En studie i effektiv propaganda.* 1983 (BHL 52) Diss.

Christer Strahl *Nationalism & socialism. Fosterlandet i den politiska idédebatten i Sverige 1890-1914.* 1983 (BHL 53) Diss.

Lars Niléhn *Peregrinatio Academica. Det svenska samhället och de utrikes studieresorna under 1600-talet.* 1983 (BHL 54)

Anders Lindberg *Småstat mot stormakt. Beslutssystemet vid tillkomsten av 1911 års svensk-tyska handels- och sjöfartstraktat.* 1983 (BHL 55) Diss.

Carl Gustaf Stenkula *Gammal i Lund. Utvecklingstendenser inom kommunal kyrklig och enskild åldringsvård i Lund 1900-1918.*

1983 (BHL 56) Diss.

Ingemar Norrlid *Demokrati, skatterättvisa och ideologisk förändring. Den kommunala självstyrelsen och demokratins genombrott i Sverige.* 1983 (BHL 57) Diss.

Bengt Nilsson *Handelspolitik och skärpt konkurrens. England och Sverige 1929-1939.* 1983 (BHL 58) Diss.

Wilhelm Agrell & Bo Huldt (eds.) *Clio Goes Spying. Eight Essays on the History of Intelligence.* 1983 (LSIH 17)

Göran Rystad (ed.) *Europe and Scandinavia. Aspects of the Process of Integration in the 17th Century.* 1983 (LSIH 18)

Terence Graham *The "Interests of Civilization"? Reaction in the United States Against the "Seizure" of the Panama Canal Zone 1903 – 1904.* 1983 (LSIH 19) Diss.

Olof Åhlander *Staat, Wirtschaft und Handelspolitik. Schweden und Deutschland, 1918-1921.* 1983 (LSIH 20) Diss.

Hans Sundström *Bönder bryter bygd. Studier i övre Norrlands äldre bebyggelsehistoria.* 1984 (US) Diss.

Kristian Gerner *The Soviet Union and Central Europe in the Post-War Era: A Study in Precarious Security.* 1984 (LSIH 21) Diss.

Sven Tägil (ed.) *Regions in Upheaval. Ethnic Conflict and Political Mobilization.* 1984 (LSIH 22)

Wilhelm Agrell *Alliansfrihet och atombomber. Kontinuitet och förändring i den svenska försvarsdoktrinen från 1945 till 1982.* 1985 (US) Diss.

Göran V. Johansson *Kristen demokrati på svenska. Studier om KDS tillkomst och utveckling 1964-1982.* 1985 (BHL 59) Diss.

Bengt Sandin *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850.* 1986 (US) Diss.

Christina Carlsson *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910.* 1986 (US) Diss.

Lars J. Larsson *Sören Norby och Östersjöpolitiken 1523-1525.* 1986 (BHL 60) Diss.

Ingemar Ottosson *Krig i fredens intresse eller neutralitet till varje pris? Sverige, NF och frågan om kollektiv säkerhet 1935-1936.* 1986 (BHL 61) Diss.

Monica Braw *The Atomic Bomb Suppressed. American Censorship in Japan 1945-1949.* 1986 (LSIH 23) Diss.

Marie Nordström *Pojkskola, flickskola, samskola. Samundervisningens utveckling i svenskt skolväsen 1866-1962.* 1987 (BHL 62) Diss.

Hans-Olof Ericson *Vanmakt och styrka. Studier av arbetarrörelsens tillkomst och förutsättningar i Jönköping, Huskvarna och Norrahammar 1880-1909.* 1987 (US) Diss.

Lars Edgren *Lärling gesäll mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750-1847.* 1987 (US) Diss.

Klas-Göran Karlsson *Historieundervisning i klassisk ram. En didaktisk studie av historieämnets målfrågor i den ryska och sovjetiska skolan 1900-1940.* 1987 (US) Diss.

Désirée Haraldsson *Skydda vår natur! Svenska Naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling.* 1987 (BHL 63) Diss.

Bernt Ralfnert *Kvinnoprästdebatten i Sverige i perspektivet kyrka-stat.* 1988 (US) Diss.

Karl Johan Krantz *Garnisonsstadens politik och ekonomi. Växjö, Jönköping och Eksjö inför bygderegementenas kasernering.* 1988 (US) Diss.

Rune Johansson *Small State in Boundary Conflict. Belgium and the Belgian-German Border 1914-1949.* 1988 (LSIH 24) Diss.

Per Jonsson *Finntorparna i Mången. Jord, människor och rättsuppfattning i förproletär bergslagsmiljö.* 1989 (US) Diss.

Stefan Håkansson *Konsulerna och exporten 1905-1921. Ett "Government failure"?* 1989 (BHL 64) Diss.

Yvonne M. Werner *Svensk-tyska förbindelser kring sekelskiftet 1900. Politik och ekonomi vid tillkomsten av 1906 års svensk-tyska handels- och sjöfartstraktat.* 1989 (BHL 65) Diss.

Per Bolin-Hort *Work, Family and the State. Child Labour and the Organization of Production in the British Cotton Industry, 1780-1920.* 1989 (BHL 66) Diss.

Rune Johansson & Hans-Åke Persson (ed) *Nordisk flyktingpolitik i världskrigens epok.* 1989 (CESIC 1)

Björn Fryklund & Tomas Peterson *Vi mot dom. Det dubbla främlingskapet i Sjöbo.* 1989 (CESIC 2)

Thorleifur Fridriksson *Den Gyldne Flue. De skandinaviske socialdemokratiers relationer til den islandske arbejderbevægelse 1916-56. Internationalisme eller inblandning?* 1990 (US) Diss.

Ingrid Millbourn *"Rätt till makligt". Om den svenska socialdemokratins lärprocess 1885-1902.* 1990 (US) Diss.

Ralf Rönnquist *Historia och Nationalitet. Skotsk etno-territorialitet i ett historiskt perspektiv.* 1990 (BHL 67) Diss.

Göran Göransson *Virtus Militaris: Officersideal i Sverige 1560-1718.* 1990 (BHL 68) Diss.

Göran Rystad (ed.) *The Uprooted. Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era.* 1990 (LSIH 25)

Gunnar Alsmark & Paula Uddman *Att möta främlingar. Vision och vardag.* 1990 (CESIC 3)

Göran Rystad (ed.) *Looking inward – Looking outward: Aspects of American Foreign Policy in an Age of Uncertainty.* 1990 (CESIC 4)

Lars Berggren *Ångvisslans och brickornas värld. Om arbete och fackligt organisering vid Kockums mekaniska verkstad och Carl Lunds fabrik i Malmö 1840-1905.*

1991 (US) Diss.

Birgitta Odén *Forskarutbildningens förändringar 1890-1975.* 1991 (BHL 69)

Tommie Sjöberg *The Powers and the Persecuted. The Refugee Problem and the Intergovemmental Committe on Refugees (IGCR) 1938-1947.* 1991 (LSIH 26) Diss.

Kim Salomon *Refugees in the Cold War. Toward a New International Refugee Regime in the Early Modem Postwar Era.* 1991 (LSIH 27)

Eva Österberg *Mentalities and Other Realities. Essays in Medieval and Early Modern Scandinavian History.* 1991 (LSIH 28)

Kerstin Nyström (ed.) *Judarna i det svenska samhället. Identitet, integration etniska relationer.* 1991 (CESIC 5)

Thomas Söderblom *Horan och batongen. Prostitution och repression i folkhemmet.* 1992 (US) Diss.

Mats Greiff *Kontoristen. Från chefens högra hand till proletär.* 1992 (US) Diss.

Sverker Oredsson *Gustav Adolf, Sverige och Trettioåriga kriget. Historieskrivning och kult.* 1992 (BHL 70)

Göran Blomquist *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schück.* 1992 (BHL 71) Diss.

Peter Aronsson *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre Smålandssocknar, 1680-1850.* 1992 (BHL 72) Diss.

Conny Blom *Tiggare, tidstjuvar, lättingar och landstrykare. Studier av attityder och värderingar i skrån, stadgar, ordningar och lagförslag gällande den offentliga vården 1533-1664.* 1992 (BHL 73)

Lars Edgren & Eva Österberg (red.) *Ut med historien! Sju historiker om historieundervisningens uppgifter idag.* 1992 (BHL 74)

Göran Rystad (ed.) *Encounter with Strangers: Refugees and Cultural Confrontation in Sweden.* 1992 (CESIC 6)

Anders Svensson *Ungrare i folkhemmet: svensk flyktingpolitik i det kalla krigets skugga.* 1992 (CESIC 7) Diss.

Sven Tägil (ed.) *Konflikt och samarbete vid Persiska viken.* 1992 (CESIC 8)

Karin Helmer *Arrendatorer och professorer. Lunds universitets jordegendomar under 325 år.* 1993 (BHL 75)

Kerstin Sundberg *Resurser och sociala relationer. Studier av ett lokalsamhälle i förändring 1600-1800: Österhaninge och Västerhaninge socknar.* 1993 (BHL 76) Diss.

Jan Samuelson *Aristokrat eller förädlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523-1611.* 1993 (BHL 77) Diss.

Dick Harrison *The Early State and the Towns. Forms of Integration*

in Lombard Italy AD 568-774. 1993 (LSIH 29) Diss.

Cecilia Ruthström-Ruin *Beyond Europe. The Globalization of Refugee Aid.* 1993 (LSIH 30) Diss.

Hans-Åke Persson *Retorik och realpolitik. Storbritannien och de fördrivna tyskarna efter andra världskriget.* 1993 (CESIC 9) Diss.

Sven Tägil (ed.) *Den problematiska etniciteten – nationalism, migration och samhällsomvandling.* 1993 (CESIC 10)

Rudolf Thunander *Hovrätt i funktion. Göta Hovrätt och brottmålen 1635-1699.* 1994 (US) Diss.

Peter Billing (med Mikael Stigendal) *Hegemonins decennier. Lärdomar från Malmö om den svenska modellen.* 1994 (US) Diss.

Monika Edgren *Tradition och förändring. Könsrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet.* 1994 (BHL 78) Diss.

Ulla Rosén *Himlajord och handelsvara. Ägobyten av egendom i Kumla socken 1780-1880.* 1994 (BHL 79) Diss.

Mikael af Malmborg *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945-1959.* 1994 (BHL 80) Diss.

Joseph Zitomersky *French Americans – Native Americans in Eighteenth Century French Colonial Louisiana. The Population Geography of the Illinois Indians, 1670-1760s. The Form and Function of French – Native Settlement Relations in the Eighteenth-Century Louisiana.* 1994 (LSIH 31)Diss.

Kenneth Nyström (ed.) *Encounter with Strangers – The Nordic Experience.* 1994 (CESIC 11)

David Edgerton, Björn Fryklund & Tomas Peterson *"Until the Lamb of God Appears ..." The 1991 Parliamentary Election: Sweden Chooses a New Political System.* 1994 (CESIC 12)

Bo Bjurulf & Björn Fryklund (red.) *Det politiska missnöjets Sverige. Statsvetare och sociologer ser på valet 1991.* 1994 (CESIC 13)

Göran Rystad (ed.) *Encounter with Strangers – Aspects of the American Experience.* 1995 (CESIC 14)

Hans Wallengren *Hyresvärlden. Maktrelationer på hyresmarknaden i Malmö ca 1880-1925.* 1995 (US) Diss.

Per Bauhn, Christer Lindberg & Svante Lundberg *Multiculturalism and Nationhood in Canada.* 1995 (CESIC 15)

Rune Bokholm *Städernas handlingsfrihet. En studie av expansionsskedet 1900-1930.* 1995 (BHL 81)

Lars I. Andersson *Kommunalskattefrågan under mellankrigstiden. Skatterättvisa i och mellan kommuner.* 1995 (BHL 82) Diss.

Bengt Åhsberg *Studenter och storpo-*

litik. Sverige och det internationella studentsamarbetet 1919-1931. 1995 (BHL 83) Diss.

Anders Olsson *Borgmästare, bastioner och tullbommar. Göteborg och Halmstad under statligt inflytande 1630-1660.* 1995 (BHL 84) Diss.

Marcos Cantera Carlomagno *Ett folk av mänsklig granit. Sverige i den italienska utrikespolitiken 1932-1936.* 1995 (US) Diss.

Ulf Bergman *Från bondelots till yrkesman. Lotsning i Östergötland 1537-1914.* 1995 (BHL 85) Diss.

Lennart Johansson *Systemet lagom. Rusdrycker, intresseorganisationer och politisk kultur under förbudsdebattens tidevarv 1900-1922.* 1995 (BHL 86) Diss.

Borhanedin A. Yassin *Vision or Reality? The Kurds in the Policy of the Great Powers 1941-1947.* 1995 (LSIH 32) Diss.

Göran Rystad (ed.) *Encountering Strangers. Responses and Consequences.* 1996 (CESIC 16)

Hans Hägerdal *Väst om öst. Kinaforskning och kinasyn under 1800- och 1900-talen.* 1996 (BHL 87) Diss.

Jasmine Aimaq *For Europe or Empire? French Colonial Ambitions and the European Army Plan.* 1996 (LSIH 33) Diss.

Eva Helen Ulvros *Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790-1870.* 1996 (US) Diss.

Dick Harrison *Medieval Space. The Extent of Microspatial Knowledge in Western Europe during the Middle Ages.* 1996 (LSIH 34)

Marie Lindstedt – Cronberg *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880.* 1997 (US) Diss.

Hans-Åke Persson (ed.) *Encounter with Strangers. The European Experience.* 1997 (CESIC 17)

Åke Sundell *Patriarkalism och föreningsrätt. Om produktion och facklig kamp inom trädgårdsnäringen i Malmö med omnejd fram till 1936.* 1997 (BHL 88) Diss.

Eric Carlsson *Sverige och tysk motståndsrörelse under andra världskriget.* 1998 (BHL 89)

Yngve Tidman *Spräng Amalthea! Arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordvästeuropeiska hamnar 1870-1914.* 1998 (BHL 90) Diss.

Magnus Persson *Great Britain, the United States, and the Security of the Middle East: The Formation of the Baghdad Pact.* 1998 (LSIH 35) Diss.

Gunnar Dahl *Trade, Trust and Networks : Commercial Culture in Late Medieval Italy.* 1998 (US) Diss.

Thomas Sörensen *Det blänkande eländet. En bok om Kronprinsens husarer i sekelskiftets Malmö.* 1998 (US) Diss.

Magnus Perlestam *Den rotfaste bonden – myt eller verklighet? Brukaransvar i Ramkvilla socken 1620-1820.* 1998 (US)Diss.

Olle Larsson *Biskopen visiterar. Den kyrkliga överhetens möte med lo-*

kalsamhället 1650-1760. 1999 (US) Diss.

Göran Rystad *Dream and Reality. The United States in Search of a Role in the Twentieth Century World.* 1999 (CESIC onumrerad)

Marion Leffler *Böcker, bildning, makt. Arbetare borgare och bildningens roll i klassformeringen i Lund och Helsingborg 1860-1901.* 1999 (BHL 91) Diss.

Malin Lennartsson *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland.* 1999 (BHL 92) Diss.

Roddy Nilsson *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet.* 1999 (BHL 93) Diss.

Fabian Persson *Servants of Fortune. The Swedish Court between 1598 and 1721.* 1999 (US) Diss.

Mikael Ottosson *Sohlberg och surdegen: sociala relationer på Kosta glasbruk 1820-1880.* 1999 (US) Diss.

Sanimir Resic *American Warriors in Vietnam. Warrior Values and the Myth of the War Experience during the Vietnam War 1965-1973.* 1999 (US) Diss.

Inger Hammar *Emancipation och religion: den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900.* 1999 (US) Diss.

Mark Davies A *Perambulating Paradox. British Travel Literature and the Image of Sweden c. 1770-1865.* 2000 (US) Diss.

Lars M Andersson *"En jude är en jude är en jude...". Representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900-1930.* 2000 (US) Diss.

Mats Hellstenius *Krigen som inte blev av: Sveriges fredliga officerskår vid 1800-talets mitt.* 2000 (US) Diss.

Sif Bokholm *En kvinnoröst i mansamhället. Agda Montelius 1850-1920.* 2000 (US) Diss.

Irene Andersson *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred 1914-1940.* 2001 (SHL 1) Diss.

Elisabeth Reuterswärd *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle.* 2001 (SHL 2) Diss.

Anna Lindberg *Experience and Identity: A Historical Account of Class, Caste, and Gender among the Cashew Workers of Kerala, 1930-2000.* 2001 (SHL 3) Diss.

Per Göran Johansson *Gods, kvinnor och stickning. Tidig industriell verksamhet i Höks härad i södra Halland ca 1750-1870.* 2001 (SHL 4) Diss.

Roger Johansson *Kampen om historien. Ådalen 1931. Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931-2000.* 2001 (US) Diss.

Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte.* 2001 (US) Diss.

Bodil E. B. *Persson Pestens gåta.*

Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne. 2001. (SHL 5) Diss.

Per Eliasson *Skog, makt och människor. En miljöhistoria om svensk skog 1800-1875*. 2002 (US) Diss.

Charlotte Tornbjer *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*. 2002 (SHL 6) Diss.

Torbjörn Andersson *Kung Fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950*. 2002 Diss.

Karl Bergman *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669-1670*. 2002 (SHL 7) Diss.

Fredrik Lindström *Empire and identity. Biographies of Austrian identity in an age of imperial dissolution*. 2002 Diss.

Stefan Eklöf *Power and political culture. The Indonesian Democratic Party (PDI), and the decline of the new order (1986-1998)*. 2002 Diss.

Solveig Fagerlund *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680-1709*. 2002 (SHL 8) Diss.

Andreas Linderoth *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949-1972*. 2002 (SHL 9) Diss.

DDR blev inte diplomatiskt erkänt av Sverige förrän i december 1972. Den östtyska "kampen" för erkännande började dock mycket tidigare. Sedan mitten av 1950-talet präglades i princip alla relationer mellan DDR och Sverige av denna fråga. Denna avhandling analyserar hur inte bara de begränsade kontakterna med svenska politiker, utan även kulturen, ekonomin, trafikförbindelserna etc. utnyttjades i utrikespolitiken. Även politiska manifestationer och ceremonier som t ex Östersjöveckan, en kultur- och festvecka som arrangerades i den östtyska Rostockregionen, var en viktig del i DDR:s utrikespolitiska ansträngningar gentemot Sverige. Avhandlingen som också diskuterar frågan varför det diplomatiska erkännandet var så viktigt för DDR bygger huvudsakligen på ett omfångsrikt material från de förr stängda arkiven för DDR:s kommunistparti och utrikesministerium. Stora delar av detta material har inte analyserats tidigare.

ISBN 91-628-5331-7
ISSN 1650-755X